This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

2385 d. 88

33e Deel
Plaat I Pag 74
II — 120
III — 150
IV — 290

34e Deel
Plaat I. Pag 3
II — 112
III — 206
IV — 214

VADERLANDSCH

WOORDENBOEK;

OORSPRONGLIJK VERZAMELD

DOOR

JACOBUS KOK.

DRIE-EN-DERTIGSTE DEEL.

W—Y.

MET KAARTEN, PLAATEN en POURTRAITEN.

TE AMSTELDAM, BIJ
JOHANNES ALLART.
MDCCXCV.

BODLEIAN
05 2 1913
LIBRARY

VADERLANDSCH WOORDENBOEK.

WIT.

WITTE, (DE) was eertijds een zeer aanzienlijk Geſlagt in *Zeeland*, 't welk, hoewel ook in andere oorden dier Provincie, voornaamlijk, egter, op het Eiland *Schouwen* gebloeid, en voor het bewind, zo van Stad en platten Lande, als voor het geheele Gewest, voornaame en verdienstlijke mannen heeft uitgeleverd. Reeds zo vroeg als in het laatſte gedeelte der Zestiende Eeuwe, vinden wij, op de lijst der Burgemeesteren van *Zierikzee*, vermeld, Mr. QUINTYN DE WITTE, die ook nog in de Zeventiende Eeuw die waardigheid heeft bekleed; voorts, in den Jaare 1615, in de zelfde hoedanigheid, Mr. VINCENT DE WITTE; in den Jaare 1632, 1635, 1638, 1641, 1644, 1647 en 1650, Mr. PIETER DE WITTE; en, in de Jaaren 1658 en 1662, JAKOB DE WITTE. Een andere JAKOB DE WITTE, misſchien de Stamvader van alle deezen, bekleedde, omtrent zeventig jaaren vroeger, te weeten, in den Jaare 1594, in de gemelde Stad, den post van Penſionaris. De ſtraks genoemde Burgemeester JAKOB DE WITTE, zijnde Heer van *Haamſtede*, bekleedde wijders het aanzienlijk ampt van Rentmeester beoosten *Schelde*. KORNELIS DE WITTE, 't zij dan zoon of bloedverwant des laatstgenoemden, Heer van *Elkerzee*, *Ellemeer*, enz. wierdt, op den dertienden Augustus des Jaars 1667, aangeſteld tot Opperbeſtuurder of Superintendent over het geheele Eiland *Schouwen*, *Burgt* en *Westland*. Een tak diens zelfden aanzienlijken Geſlagts bloeide op een ander Eiland van *Zeeland*, *Zuidbeveland* naamelijk. Bijkans zo vroeg als de oudſte der nu gemelden, bekleedde Mr. JAKOB DE WITTE, in de Stad *Goes*, den post van Baljuw. Boven hem, en boven alle de anderen, in aanzien en waardigheid, klom zijn Zoon Mr.

BOUDEWYN DE WITTE, gebooren in de gemelde Stad. Op den negenëntwintigſten October des Jaars 1625 wierdt hij tot Sekretaris van het Land, en voorts, op den negentienden Februarij des Jaars 1630, tot Raadpenſionaris aangeſteld. Tot op den drieëntwintigſten Maart des Jaars 1641 bekleedde hij dien volwigtigen post, wanneer hij, op zijn verzoek, daar van ontſlagen wierd. Eindelijk ontmoeten wij nog, als Burgemeester van *Reimerswaale*, ADRIAAN DE WITTE. Door huwelijks-verbintenisſen, met Geſlagten, niet minder aanzienlijk in den Lande dan hun eigen, als die van RAAPHORST, WEYTZEN, BEERESTEYN en anderen, vermeerderden, daarenboven, de DE WITTEN hunnen luister en vermogen.

Zie SMALLEGANGE, *Kronijk van Zeeland.*

WITTE VAN HAAMSTEDE; zie HAAMSTEDE (WITTE VAN HOLLAND VAN) Deel XIX. bl. 12.

WITTE, (WITTE KORNELISZ. DE) Ridder en Vice-Admiraal van *Holland*, klom tot die hoogte van luister en gezag uit zeer geringe beginzelen. Zijne Ouders, lieden van niet veel aanziens en vermogens, behoorden tot de Gezinte der Christenen, welke men *Mennoniten* of Doopsgezinden noemt. Zij woonden in *den Briele*; en verwekten aldaar deezen Zoon, in den Jaare 1599. De Scheepvaart bloeide, ten dien tijde, in de gemelde ſtad. De meeste kinderen, uit den geringen burgerſtand, namen deel daar aan. Het voorbeeld zijner Stadgenooten deedt onzen DE WITTE, al vroeg. dien leevensaart omhelzen. Eerst voer hij als gemeen matroos, vervolgens als ſoldaat, daar na als ſtuurman, en wierd eindelijk tot Schipper of Kapitein bevorderd. In die onderſcheidene posten bezogt hij alle bekende waereldoorden, zo in het Oosten als in het Westen, in de Middellandſche en in de Baltiſche Zee. Groot was het aantal vijandlijke ſchepen, welke hij, van tijd tot tijd, veroverde en in de Vaderlandſche havens opbragt, verbrandde of in den grond boorde.

Man-

Mannen van zo beproefde dapperheid, ondervindinge en bedrevenheid, hadt het Vaderland hoognoodig, vooral in eenen tijd, in welken het nog den Spaanſchen oorlog omhanden hadt, en, daarenboven, gemengd was in de belangen van de magtigſte geſchilvoerende Mogendheden van Europa. Naa alvoorens, in de hoedanigheid van Bevelhebber over een enkel ſchip, den Staat zijnen dienst betoond te hebben, wierdt hem, eindelijk, als Vice-Admiraal, het bevel over magtige Vlooten opgedraagen. Al in den Jaare 1639 was hij tot die waardigheid verheven. Als zodanig bevondt hij zich, in dat Jaar, in de Vloot, daar de Luitenant-Admiraal MARTEN HARPERTZOON TROMP het bevel over voerde, en met welke hij de Spaanſche Vloot, onder den Admiraal *Don* ANTONIO D'OQUENDO, in *Duins* aantastte, en eene gedugte nederlaage toebragt. DE WITTE, last hebbende ontvangen, om op de Engelſche Vloot te paſſen, en haar te beletten, gelijk zij daar toe de mine maakte, dat zij de Spaanſche Vloot niet beſchermde, kweet zich zo wel van dien post, dat hij, en voor zijne trouw, in dit opzigt gebleeken, en voor zijne dapperheid, geduurende de geheele ontmoeting betoond, nevens den Admiraal TROMP, van 's Lands wegen, met treffelijke geſchenken beloond wierdt.

In den Jaare 1645, ter gelegenheid als tuſſchen *Zweeden* en *Deenemarken* onluſten gereezen waren, bemoeiden zich de Algemeene Staaten met dien twist, in zo verre, dat dezelve, ter bemiddelinge der geſchillen, niet ſlegts een Gezantſchap na het Noorden, maar ook, ten behoeve van het eerstgemelde Koninkrijk, eene talrijke Vloot in zee zonden. WITTE KORNELISZOON DE WITTE kreeg het bevel over de Vloot, en ſtak in de maand Julij daar mede in zee. Hij hadt eene talrijke Vloot Koopvaardijſchepen onder de vlag. Op den negentienden der gemelde maand zeilde hij door de *Zond*, onder het betoonen van behoorlijken eerbied aan de vlag van zijne Deenſche Majeſteit, alzo hij last hadt, zich van het pleegen van vijandlijkheden te onthouden. Zo veel ſchriks,

intusschen, veroorzaakte deeze Vloot ten Deenschen Hove, dat zijne Majesteit niet slegts met den Zweedschen Koning den Vrede sloot, maar ook, met de Algemeene Staaten, een Verdrag aanging, raakende de Zondsche tollen, over welke, tusschen de beide Mogendheden, eenig geschil ontstaan was.

In den Jaare 1649, of iets vroeger, vertrok DE WITTE met eene Vloot na *Brazil*. Naa een wijl vertoevens aldaar, ziende, immers van oordeel zijnde, dat zijne tegenwoordigheid geen nut konde aanbrengen, wierdt hij te raade, zonder daar toe bekoomen verlof van den Raad der Regeeringe in *Brazil*, de wederreize na het Vaderland aan te neemen. Terstond naa zijne aankomst hier te Lande begaf hij zich na *'s Graavenhage*, en voorts daarop bij den Stadhouder Prins WILLEM DEN II, als Admiraal Generaal, om aan denzelven verslag te doen van zijne verrigtingen. Onaangenaam was de ontmoeting, die den Vice-Admiraal, kort naa dit bezoek, bejegende. De Prins, met eenige leden der Algemeene Staaten, de zaak overlegd hebbende, deedt hem, in zijne herberg in *'s Graavenhage*, in verzekering neemen, en vervolgens na de Gevangenpoort overbrengen. Op last van hunne Hoog-Mogenden wierden, door de Admiraliteit te *Amsterdam*, eenige der Kapiteinen van DE WITTE's Eskader in hegtenis genomen, en vervolgens over hen en over den Vice-Admiraal, door de Algemeene Staaten, uit alle de Admiraliteits-Kollegien, Regters aangesteld.

Van geen kleinen nasleep was dit bedrijf van den Stadhouder, gesterkt door de Algemeene Staaten, die veel van zijne hand vloogen. 't Lust ons, daar van een kort verslag te doen, dewijl het ons gelegenheid zal geeven tot het vermelden van een merkwaardig besluit, raakende het regt van grondgebied, door de Staaten van *Holland* uitgebragt.

Hunne Edele Groot Mogende, naamelijk, het vatten en te regt stellen van den Vice-Admiraal WITTE KORNELISZ. DE WITTE, en van diens Kapiteinen, als eene blijkbaare krenking van hun grondgebied, en als eene krenking van hunne Op-

per-

perſte magt in de Provincie van *Holland*, aanmerkende, ſpraken 'er den Prins over; doch kreegen geen, immers niet een voldoend beſcheid. De Wethouderſchap van *Amſterdam* ging nog verder. De Raaden ter Admiraliteit in haare Stad hebbende doen vermaanen, dat zij de gevangenen hadden te ontſlaan, doch, op die aanzegging, een weigerend antwoord hebbende bekoomen, gaf zij bevel om de Gevangenis met geweld open te breeken, en ſtelde alzo de Kapiteinen op vrije voeten. Zulk een, zo als zij dien aanzagen, ſtoute ſtap, veroorzaakte geen gering ongenoegen bij de Algemeene Staaten. Bij een ſchriftelijk vertoog vervoegden zij zich ter Vergaderinge van hunne Edele Groot Mogenden, waar in zij vertoonden, in het vatten van den Vice-Admiraal DE WITTE, en der Kapiteinen, op Hollandsch grondgebied, niets gedaan te hebben, dan 't geen zij, geduurende het jongst verloopen tijdperk van vijftig jaaren, altijd gewoon geweest waren te doen, in ſoortgelijke gelegenheden. Thans namen de Staaten van *Holland* een Beſluit, 't welk, indien het vroeger genomen of gevolgd geweest ware, veel onregelmaatigs en onregtvaardigs zou voorkoomen, en, onder andere, den grijzen JOHAN VAN OLDENBARNEVELD voor een gantsch wederregtelijk vonnis zou behoed hebben. Op het Vertoog der Algemeene Staaten antwoordden die van *Holland*, op den zevenëntwintigſten Maij des Jaars 1650, „Dat hun Hoog„ Mogenden, als geen regtsgebied hebbende binnen de bij„ zondere Provincien, niemand aldaar mogten aantasten, zon„ der verlof der Staaten van elk Gewest, of van den Reg„ ter, welke hunnen perſoon verbeeldde. Dat de Ingezee„ tenen der Gewesten, uit kragt der Privilegien, ook niet „ mogten te regt geſteld wordsn, dan voor hunnen natuur„ lijken en bevoegden Regter. Dat de Algemeene Staaten „ geen regtsgebied hadden dan over lieden van Oorloge, „ en zulks alleen bij voorkoominge, en over zaaken, der„ zelver beroep aangaande. Dat *Brazil* reeds geheel ge„ wonnen was door de *Portugeezen*, en dat, diensvolgens,

„ de Algemeene Staaten geen regtsgebied hadden op de „ plaats, alwaar de onderſtelde misdaad door DE WITTE en „ de zijnen zou gepleegd zijn. Dat de Staaten zelve van „ de bijzondere gewesten hunnen onderzaaten geene bijzon„ derlijk aangeſtelde Regters mogten geeven, maar dezelve „ voor den gewoonlijken Regter moesten te regt ſtellen, „ Dat, indien men, zomtijds, van wegen de Algemeene „ Staaten zulks gedaan hadde, het dan geſchied ware met „ toeſtemming der Staaten van het Gewest, of van derzelven „ Afgevaardigden ter Algemeene Vergaderinge. Dat, in het „ tegenwoordige en alle andere gevallen, de bewilliging der „ Afgevaardigden geſchied ware, om dat zij daar toe door „ hunne lastgeevers, al of niet gemagtigd waren; waren ze „ daar toe niet gemagtigd, dan hadden ze het belang hun„ ner Provincie verraaden: en bijaldien de Staaten zelve daar „ toe last hadden gegeeven, konde zulk eene bewilliging uit „ geen andere gronden dan uit dien van ſlofheid, of van „ onkunde, of ook wel van bijzondere inzigten, haaren oor„ ſprong genomen hebben." Hunne Edele Groot Mogenden beſlooten, „ dat zij, in allen gevalle, niets hadden kunnen „ doen, waar door de hoogſte magt der Provincien verkort „ wierdt." De Staaten van *Holland* vergenoegden zich niet met het aanvoeren van zulk eene manlijke taale tegen het Vertoog van hun Hoog Mogenden, maar vervoegden zich ook met hun verzoek bij den Stadhouder, op denzelven begeerende dat de Vice-Admiraal DE WITTE na *Rotterdam* gevoerd, en aldaar, voor zijnen bevoegden Regter, de Admiraliteit op de Maaze, zou worden te regt geſteld. Van tijd tot tijd verwijlde de Stadhouder het voldoen aan dit verzoek; 't welk ten gevolge hadt, dat 's Lands Staaten onmiddellijk last gaven aan den Prokureur Generaal, om den gevangen Vice-Admiraal van de Voorpoort af te haalen, en na zijnen gewoonen herberg in *'s Graavenhage* te geleiden. Doch de Stadhouder hier van de lucht gekreegen hebbende, voorkwam de Staaten, door een tijdig bevel, om DE WITTE na zijnen intrek te doen overbrengen. Zedert benoemde men

Reg-

Regters, die zijne zaak zouden onderzoeken. Doch DE WITTE wierdt nimmer voor hun te regt gesteld. Men verschoof zulks van tijd tot tijd, tot dat het onverwagt overlijden van den Stadhouder de geheele regtspleeging deedt ter zijde stellen. De Vice-Admiraal wierdt, eerlang, op vrije voeten gesteld.

Ondanks deeze hoonende ontmoeting, deelde DE WITTE diep genoeg in het vertrouwen van 's Lands Staaten, om eerlang wederom aan het hoofd eener aanzienlijke Vloot gesteld te worden. Geduurende den Zomer des Jaars 1652 hieldt hij zich onledig met het geleiden van Koopvaardijschepen na onderscheidene havens. Gaarne zoude hij eene Vloot van *Engelsche* Koolschepen onderschept en genomen hebben; doch hier toe wilde zich de gelegenheid niet aanbieden. In het begin der maand Oktober kruiste DE WITTE voor de Vlaamsche kusten. Hier vervoegde zich bij hem, met eenige schepen, MICHIEL DE RUITER, die nu nog slegts den rang van Kommandeur bekleedde. Op den achtsten der maand zag onze Vice-Admiraal de twee Engelsche Vlootvoogden BLAKE en ASKUE, met een voordenwind, op hem afkoomen. Niet lang aarzelde DE WITTE, zo min als DE RUITER, wat in dit geval te doen stondt. DE WITTE vogt met zijne gewoone klockmoedigheid en onverzaagdheid; wordende trouwhartig bijgestaan van DE RUITER en van verscheiden Kapiteinen. Doch wel twintig anderen hadden zich buiten het gevegt gehouden, en waren met den nacht, die den strijd een einde deedt nemen, lafhartig en trouweloos afgedroopen. 's Anderen daags wilde DE WITTE den strijd hervatten; doch DE RUITER, voorzigtiger en bedaarder van geest, dan onze Vice-Admiraal, raadde zulks ernstig af, voornaamlijk uit hoofde van de groote overmagt der vijandlijke Vloote. Hoewel raazende van spijt en woede, om de lafhartigheid der afgedeinsde Kapiteinen, moest, evenwel, DE WITTE voor de gegrondheid van DE RUITERS gevoelen zwigten, en beval daarop den steven te wenden na de Vaderlandsche kusten; op den tienden der maand liet hij voor *Helvoetsluis* de ankers vallen. Reeds in de volgende maand, en niettegenstaande het onstuimige Herfst-

weder zich reeds deedt gevoelen, zonden 's Lands Staaten, van nieuws, de Vloot in zee, over welke de Luitenant-Admiraal MARTEN HARPERTZOON TROMP het bevel voerde. Aan DE WITTE wierdt het bevel over een ſmaldeel toevertrouwd. Ongeſteldheid van lichaam verhinderde hem thans in het volvoeren van dien laſt, en vondt hij zich genoodzaakt, zich van het bijwoonen van dien togt te verontſchuldigen.

Het volgende Jaar 1653, zo vruchtbaar in zeegevegten, vertoonde, bij herhaaling, blijken van DE WITTE's kloekhartigheid. In den zeeſlag van drie dagen, tuſſchen den Engelſchen Admiraal BLAKE en MARTEN TROMP, voor *Portland* voorgevallen, kweet hij zich zo dapper, dat hij, nevens andere Vlootvoogden, door 's Lands Staaten, met eene vereering van vijftienhonderd guldens beſchonken wierdt. In de maand Augustus des zelfden jaars, naa dat de wakkere TROMP den Engelſchen MONK, voor *Katwijk*, moedig het hoofd hadt gebooden, vond DE WITTE gelegenheid, van de plaatze, alwaar hij zich bevondt, zich in de vloot te begeeven, en haar eene merkelijke verſterking toe te brengen. Op den tienden Augustus raakten de vlooten wederom aan elkander, voor de Maaze, op de hoogte van *Ter Heide* of *Scheveningen*, omtrent vijf mijlen in zee. TROMP ſneuvelde in dit gevegt, en aanvaardde vervolgens DE WITTE het opperbevel. Tot viermaalen ſloeg hij door de Engelſche Vloot, en zou, waarſchijnlijk, den vijand nog zwaarder ſlagen hebben toegebragt, zo niet eenigen zijner Kapiteinen het gevegt ontweeken, en alle zeilen hadden bijgezet, om de *Engelſchen* te ontloopen. Ten twee uuren naa den middag nam het gevegt een einde. DE WITTE bragt 's Lands Vloot behouden in *Texel* binnen. Nog in dat zelfde jaar geleidde hij een aanzienlijk getal Koopvaardijſchepen na onderſcheidene Vaderlandſche havens.

Naar de meening van zommigen zou DE WITTE, naa het ſneuvelen van TROMP, eenig regt van aanſpraak op de waardigheid van Luitenant-Admiraal van *Holland* en *Weſtfriesland* gehad hebben. Doch 't viel anders uit. De Heer JACOB VAN WASSENAAR, *Heer van Obdam*, wierdt tot dien aan-

aanzienlijken post verheven. 'Er is 'er, die van oordeel zijn, dat eene der redenen, om welke men hemvoorbij ging, was, zijne ſtrengheid in den dienst en ongemeene hardheid over het zeevolk; waarom hij bij hetzelve niet zeer gezien was, en men het ongeraaden vondt, het Opperbevel van 's Lands Vloot in zijne handen te vertrouwen.

Hoe 't zij, niet zo euvel nam DE WITTE de verheffing van den Heere VAN OBDAM, dat hij zou geweigerd hebben, onder hem te dienen. Dit bleek in den Jaare 1658. WASSENAAR hadt thans last ontvangen, om met 's Lands Vloet door de *Zond* te ſtevenen, ter hulpe des Konings van *Denemarken*, welke thans met dien van *Zweden* in oorlog was. Op den achtſten November, onder begunſtiging van een ſtijven Noorden wind, rigtte WASSENAAR zijnen koers na die zeeëngte, met last aan de zijnen, om, zo veel doenlijk, het midden van het vaarwater te houden, alzo de twee Kaſteelen *Kronenburg* en *Elſenburg*, of *Elſeneur*, ter wederzijden aan den oever gelegen, in *Zweedſche* handen waren. Onze Vice-Admiraal hadt het bevel over de voorhoede. Ondanks het geweldig ſchieten van de beide Sterkten, raakte de Vloot door, met weinig ſchade. Spoedig ontmoette nu de onze de Zweedſche Zeemagt. DE WITTE bevondt zich in 't heetſte van den ſtrijd. Deerlijk wierdt zijn ſchip gehavend. Te midden van dit alles trof hem zelven een kogel, dat hij, kort daar op, aan zijne wonde overleedt. Dergelijk een lot trof den anderen Vice-Admiraal PIETER FLORISZOON. Het ſchip van DE WITTE viel in de handen der *Zweeden*; doch het ging eerlang ten gronde, naa dat men, alvoorens, het Lijk van den Vice-Admiraal daar van geborgen hadt. De Koning van *Zweeden*, die, uit het Slot *Kronenburg*, het gevegt aanſchouwd hadt, gaf een blijk van edelmoedigheid, in zijne behandeling van het Lijk van onzen geſneuvelden Vice-Admiraal. Het Lijk, in wit Satijn omwonden, en geleid in eene kist, met de Wapens van den overleedenen verſierd, zond hij aan den Heere VAN WASSENAAR, door middel van

een Galjoot, geheel zwart geverfd, en met Rouw-wimpels behangen. De Luitenant Admiraal bragt de ſtoffelijke overblijfzels in het Vaderland, alwaar zij, te *Rotterdam*, op 's Lands kosten, ſtaatelijk ter aarde beſteld wierden. In de Groote Kerk ziet men een Marmeren Gedenkteeken, met het volgende Graffchrift, 's Mans daaden en lotgevallen korteli.jk vermeldende. Het is van deezen inhoud:

Meritis et æternitati
WITTENII CORNELII DE WIT,
Qui magnitudinem ſuam eidem elemento debuit, cui præcipuam hactenus Hollandia debet: totum terrarum ambitum circumnavigavit. Utramque Indiam, Nauta, Miles, Præfectusque Nautarum ac Militum vidit; expugnato ſpeculatorio navigio, cum viribus ipſe multum inferior, animo major eſſet, Argentiferæ Claſſi Americanæ capiundæ viam patefecit.

Innumeras variarum gentium naves
Cepit, incendit, ſubmerſit.
Per omnes gradus militiæ navalis eluctatus
Proprætor Patriæ
Claſſes et expeditiones maritimas
Annis XX rexit.
Decies quinque Claſſibus collatis cum hoſte confixit.
Raro æquata clade; plerumque Victor ac
Triumphator præliis rediit.
Reſtabat magnus tot belli facinoribus
Inponendus dies VIII Nov.

A. CIↃ ↃↃCLVIII.

In recto Maris Baltici ſupremum Virtutis opus edidit:
Ibi primum in prælium ruens,
Prætoriam Suecorum invaſit, affixit.
Dein proprætoriam ac prægrandes alias,
Eorundem aliquot,
Armis, viris, animis

In-

Inſtructisſimas, ſola proprætoria ſua, rejecit,
afflixit, ſubmerſit;
Donec a ſociis undique deſertus, ab hoſtibus
undique circumfuſus, diſcerpto globis
corpore, Bellatricem animam coelo
reddidit.

Corpus
Ipſe Rex hoſtis,
generoſa fortitudinis hoſtilis admiratione,
ſplendide compoſitum in patriam remiſit.
Vixit LIX annos
Sic redeunt quos honor ac virtus remittunt.

Zie G. BRANDT, *Leven van de Ruiter; Leven en daden der Zeehelden;* AITZEMA, enz.

WITTE, (MICHIEL WITTE DE RUITER DE) was de Kleinzoon van den Prins der Nederlandſche Zeehelden, den onvergelijkelijken Admiraal MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUITER. Deeze, gelijk wij, op het Artikel des vereeuwigden Helds, hebben aangeteekend, liet, onder verſcheiden kinderen, naa, eene dogter, KORNELIA DE RUITER genaamd. Zij tradt in den echt met den Heere JOHAN DE WITTE, Kapitein ter Zee, in dienst der Algemeene Staaten, onder het Edel Mogend Kollegie ter Admiraliteit te *Amſterdam*. Van zijne kindsheid af tot den Zeedienst opgeleid, onder het oog zijns wakkeren Vaders, beklom onze DE WITTE, eerlang, den rang van Luitenant. In die hoedanigheid verzelde hij zijnen Vader, in den Jaare 1683, na de Oostzee, bepaaldlijk na *Gothenburg*. Op de thuisreize wierdt 's Lands Vloot, op den zestienden November des gemelden jaars, beloopen van eenen zo gedugten ſtorm, dat verſcheiden ſchepen, met man en muis, een prooi der golven wierden. Dit rampzalig lot wedervoer ook onzen DE WITTE. De duinen der Vaderlandſche Zeeſtranden hadden ze reeds in 't oog, toen het jammerzalig voorval hun het binnenloopen voor altoos deedt vergeeten. „ De jonge DE „ WITTE," zegt de Hiſtorieſchrijver GERARD BRANDT, „ was „ een

„ een jongeling van ongemeene hoope, daar waarlijk een „ groot Admiraal in ſtak."

Zie G. BRANDT, *Leven van M. A. de Ruiter.*

WITTE, (DIRK DE) of, naar de gewoonte des tijds, in welken hij leefde, met een verlatijnden naam, THEODORUS genaamd, verdient mede een plaats op de lijst van Geleerde Mannen, welke de Vereenigde Gewesten, kort naa de herſtelling der beſchaafde Letterkunde, in zo groot een getal, bij vergelijking geſproken, als eenig ander letterkweekend Gewest, hebben voortgebragt. *Utrecht* was de ſtad, alwaar hij gebooren wierdt, en de eerſte gronden zijner volgende vermaardheid leide. Het Hoogeſchool was *Leuven*, in die vroegere dagen, de zeilſteen van al wat met de hoedanigheid, om na Letterroem te ſtreeven, was begaafd, trok ook onzen DE WITTE tot zich. In het Kollegie van *Standonk* leide hij zich eerst toe op de beoeffening der Wijsbegeerte, zo als men toen de Weetenſchap van ſpitsvindigheden en hairkloverijen misnoemde. Daarnaa ſleet hij een geruimen tijd in de naaſpooring der GodgeleerdeWeetenſchappen. 't Gevolg was, dat hij daarin den trap van Licentiaat beklom. Voorts liet hij zich tot Priester ordenen. Onder het waarneemen van den gewijden dienst, verzuimde hij niet, zijne kundigheden, bepaaldlijk die van Kerkelijke zaaken, al meer en meer uit te breiden. Dat hem, hoewel niet op diens bodem woonende, het Vaderland altoos hoog in 't hart moet gelegen hebben, mag men beſluiten uit een Werk, door hem geſchreeven, de Provincie van *Utrecht*, en derzelver Heiligen, betreffende. Het voerde tot titel *Officium Sanctorum Provinciæ Ultrajectinæ.* Nog een ander Geſchrift, door hem vervaardigd, was *Kerkelijke Getijden* getiteld. Indien VALERIUS ANDREAS wel onderrigt geweest zij, was DE WITTE de uitgeever van eenige Nederduitſche Werkjes, op den naam van CHRISTOFFEL FABRI, een *Leuvenaar.*

Zie VALERIUS ANDREAS, *Bibliotheca Belgica.*

WITTE-

WITTE-VROUWEN, weleer eene vermaarde en aanzienlijke Abtdij van adelijke Jonkvrouwen, binnen de Stad *Utrecht*. Met het karakterteeken van *Witte* wierden ze gebijnaamd, om dat zij, agtervolgens den Regel van den Heiligen NORBERTUS, in het wit gekleed gingen. De *Witte-Vrouwen*, dus genoemd, moeten niet onder de Nonnen gerangſchikt worden: het waren Kanunnikesſen; zijnde het, volgends 't getuigenis der Kerkelijke Schrijveren, welke zich op deezen tak der Geleerdheid hebben toegelegd, eene uitgemaakte waarheid, dat onder de zich noemende *Norbertijnen*, zo min Nonnen als Monniken, gevonden wierden. De naam des ſtigters deezer Abtdije ſchuilt in het duister. Dit zelfde heeft ook plaats, met opzigt van den tijd, in welken de eerſte grondſlagen geleid wierden. In 't algemeen gaat dit zeker, dat het gewijde geſtigt van eene eerwaardige oudheid is, en, veelligt, onder de vroegſten der Biſſchoplijke Stad moet geteld worden. Dit mogen wij afleiden uit de Jaarteekening van zekeren Giftbrieve, de Abtdij betreffende, die daar in bij naame wordt genoemd, door Heer GYSBREGT VAN AMSTEL, Ridder, gegeeven in den Jaare CIↃCCLXXXIX. Groote voorregten genoot deeze Abtdij, zints den vroegſten tijd haarer grondlegginge, onder andere het zeer natuurlijk regt, om haare eigen Abtdis te verkiezen. Zij verloor dat regt, of liever, wierdt, tegen alle reden, daar van beroofd door de alles inſlokkende overheerſching van Keizer KAREL DEN VYFDEN. Naa het oppergebied over het Sticht in handen te hebben gekreegen, maatigde zich de Vorst het regt aan, eerst dat 'er geene Abtdis, dan met zijne kennis en toeſtemming, mogt verkoozen worden, en vervolgens, naar de wijze der heerschzucht, die van ſtap tot ſtap voortgaat, om onmiddelijk het Geestlijk Opperhoofd te benoemen. Van de eertijds vermaarde ſtigting vindt men de geheugenis in de *Witte-Vrouwenpoort* te *Utrecht*, digt bij welke zij plagt te ſtaan. De gebouwen zelve zijn wel niet geheel verdweenen, maar wel hunne aloude gedaante en inwendige ſchikkingen. Weinig

blijks

blijks ontmoet men ook van de bouwſieraaden, met welke de rijke ſtigting uitwendig plagt te pronken.

Zie *Hiſtorie van 't Utrechtsch Bisdom.*

WITTEWERUM, anders ook genaamd *Wittewierum*, een Dorp in *Friesland*; zie WERUM, Deel XXXI, bladz. 36.

WITTE WYVEN. Voor niet een der geringſte voordeelen van onze meer verlichte tijden mogen wij het houden, dat het rijk des bijgeloofs, zo niet geheel, immers in zeer veele opzigten, heeft uitgediend. Het bijgeloof is een kwaad, welk, vroeg en laat, aan het menschdom de droevigſte onheilen heeft berokkend. Het redelijk verſtand wordt daar door in zijne hooge vlugt verhinderd. Angſten en verſchrikkingen ſtooren de kalmte der ziele, en houden het gemoed in geſtadige onrust. Ieder geringſte voorval is genoeg om verſchrikking aan te jaagen. Snood bedrog wierdt, onder zijnen dekmantel, dikmaals gepleegd, en aan het op zich zelven reeds ongelukkig menschdom ramp op ramp berokkend. Groot was, ten allen tijde, het getal der zulken, welke het bijgeloof ten dienſte ſtonden. Men ontmoette ze onder beiderlei, en, misschien, in grooter getal onder het Vrouwelijk, dan onder het ander geſlagt.

Berugt op de lijst deezer, hoewel hoogstgeëerbiedigde, nogthans rampkweekende Priesteressen, zijn de zeer vermaarde zo genaamde *Witte Wijven*. Al vroeg ontmoet men dezelve onder onze Voorouders, de *Germaanen* of Duitſchers, die, hoewel, voor 't overige, van gezond verſtand niet ontbloot, egter geene genoegzaame ſterkte van geest bezaten, om zich van deeze kluisters des bijgeloofs te ontſlaan. Voornal ontmoette men dezelve in het Landſchap *Drenthe*, alwaar zij in onderaardſche holen of opgeworpene bergjes, van binnen bewoonbaar, haar verblijf hielden. Vooral, meent men, zouden zij zich onthouden hebben niet verre van de hoofdplaatze dieus Landſchaps, *Aſen*, in of bij eene Boerſchap

of

of buurt, alwaar men, nog in laatere tijden, de overblijfzels dier holen of bergjes zou ontmoet hebben. *Witte Wijven* wierden ze genaamd, 't zij dan bij verkorting van *Wittinghe*, in het aloud Duitsch, *wijs*, *verſtandig* en *voorzigtig* beteekenende; 't zij, om dat ze, gemeenlijk, in het wit gekleed waren; welke laatſte afleiding of naamsreden niet onwaarſchijnlijk zal voorkoomen, wanneer men in aanmerking neemt, dat, van ouds, het wit gewaat als den Goden meest aangenaam, en, diensvolgens, derzelver dienaaren en dienaaressen best voegende, beſchouwd wierdt. Behalven het voorſpellen van toekoomende gebeurtenisſen, was ook haar werk, iemand zijn geluk of ongeluk aan te kondigen; als mede, de zulken, die door ontvreemding, of op eenige andere wijze, iets hadden verlooren, den roover, of de plaats, alwaar het verlorene zich bevondt, bekend te maaken. Daar de voorſpelling of aanwijzing, nu en dan, door de uitkomst wierdt bevestigd, behoeven wij ons niet te verwonderen, dat de *Witte Wijven* in geene geringe eere en waarde gehouden wierden. Bij den Overijsſelſchen Dichter GERRIT VAN DER HORST, in zijn *Zwol Verheerlijkt*, ontmoeten wij de volgende niet onbevallige regels, op ons onderwerp ſlaande.

„ Een autaar, nooit door man in 't offer' te onderhouwen;
„ Maar Priesterinnen, ons door *wijze of Witte Vrouwen*,
„ Zegevrouwen van den Raad des Hemels, lang bekent,
„ Waar van ons 't domme volk ontelb're grollen vent;
„ Verſierslen, die het weet zoo aar.ig toe te taklen,
„ Dat lichtgelovigen die eeren als oraklen."

Zie HALMA, *Tooneel.*

WITTICHIUS, (CHRISTOFSEL) hoewel geen Nederlander, voor zo veel hij, evenwel, een groot gedeelte zijns arbeidzaamen leevens, hier te Lande, heeft geſleeten, in dienst der Vaderlandſche Kerke, verdient hij, nevens een groot aantal uitlandſche Geleerden, onder ons tot eere, aanzien en voordeel geklommen, eene afzonderlijke plaats in ons *Woordenboek.*

boek. Brieg, eene Stad in *Neder-Silesie*, was zijn Wieg en Bakermat. Op den zevenden October des Jaars 1625 wierdt hij aldaar geboren. Zijn Vader, die van Lutherſche Ouders afkomſtig was, wierdt aan het Hof des Hertogs VAN BRIEG opgevoed. Hier verliet hij de Voorouderlijke Kerkgemeenſchap, en ging tot die der Hervormden over. Niet onbeloond bleef deeze, gelijk men 't noemt, Geloofsverandering. Hij wierdt met den aanzienlijken en voordeeligen post van Superintendent, over alle de Kerken van het Hertogdom, begiftigd. In zijne geboorteſtad leide onze WITTICHIUS de gronden der taalkennisſe. Zo ras hij, in die kennis, genoegzaame vorderingen hadt gemaakt, om tot hooger onderwijs te worden bevorderd, zondt hem zijn Vader na het Hoogeſchool te *Bremen*. Dit viel voor in den Jaare 1642. De Regtsgeleerdheid was de weetenſchap, op welke hij, volgens het plan, door zijnen Vader omtrent hem beraamd, zich moest toeleggen. Wat 'er ook de reden of aanleidende oorzaak van geweest zij, de jonge WITTICHIUS veranderde, ſpoedig, van ſoort van letteroeffeninge; bepaalende hij zich geheellijk tot de zulke, die de Godgeleerdheid onmiddelijk raaken, of daar mede in naauw verband ſtaan. Dus leide hij zich, onder andere, toe op de Wiskunde en Wijsbegeerte. De laatstgemelde Weetenſchap beoeffende WITTICHIUS, volgens de beginzels van den beroemden CARTESIUS, en wierdt, zedert, daar van een ijverig voorſtander. Dat hij in de Wiskunde geene geringe vorderingen maakte, blijkt uit den post, tot welken wij hem, eerlang, zullen zien bevorderd worden.

Naar vier jaaren vertoevens te *Bremen*, beving WITTICHIUS de lust, om ook andere Geleerde Mannen te hooren. Op het Hoogeſchool te *Groningen* viel daar toe zijne keuze. Gelijk, zedert, doorgaans, dus telde toen reeds het *Groninger* Hoogeſchool, onder zijne Hoogleeraars, eenige der meest vermaarde Mannen van dien tijd. Wie, in de Geſchiedenis der Letteren eenigzins ervaaren, kent niet de naamen van TOBIAS ANDREAS, MATTHIAS PASOR, HENRICUS ALTING, ABDIAS

WIL-

WIDMARIUS en SAMUEL MARESIUS? Door de geleerde onderrigtingen van zo beroemde Mannen voorgelicht, maakte WITTICHIUS, in het tijdverloop van twee jaaren, zeer aanmerkelijke vorderingen. In den Jaare 1648 bezogt hij het Hoogeſchool te *Leiden*, doch vertoefde 'er ſlegts een korten tijd, alzo wij hem, nog in dat zelfde jaar, wederom te *Groningen* ontmoeten, om 'er het onderwijs der ſtraks genoemde Geleerde Mannen nog twee jaaren te genieten.

Met ſchatten van geleerdheid verrijkt, keerde thans WITTICHIUS na zijn Vaderland te rug, met oogmerk om aldaar den verzamelden voorraad, voor zich zelven en voor anderen, ten beste aan te wenden. De gelegenheid daar toe wierdt hem ſpoedig aangeboden. Boven hebben wij aangemerkt, hoe hij, bij de intrede in zijne letterbaane, zich in de Wiskunde hadt geoeffend. Hoewel ſlegts als een bijwerk bij de hand genomen, moet, evenwel, WITTICHIUS, in die edele Weetenſchap, geene geringe vorderingen gemaakt hebben. Met regt meenen wij die vorderingen daar uit te mogen beſluiten, om dat hem, naauwelijks, van het *Groninger* Hoogeſchool te rug gekeerd, een Hoogleeraarsgeſtoelte, aan het Hoogeſchool te *Herborn*, wierdt opgedraagen. Daar, intusſchen, zijnen bevorderaar geenzins onbekend was, hoe WITTICHIUS van de Godgeleerdheid, geduurende de jongſte Akademiejaaren, zijne hoofdſtudie hadt gemaakt, en de roem zijner bedrevenheid daar in zijne wederkomst in *Duitschland* was vooruitgeloopen, ontving hij tevens verlof, om, aan de Jongelingen, die zich op de Godgeleerde Weetenſchappen toeleiden, in afzonderlijk onderwijs, zijne kundigheden te mogen mededeelen. Deeze bevordering viel voor in 1651.

Hoe lang hij dien post bekleed hebbe, vinden wij niet aangeteekend. Intusſchen boodt zich de gelegenheid aan, om de Weetenſchap, welke hij geſtadig tot zijn hoofdwerk ſtelde, opzettelijk, en in derzelver volkomene uitgeſtrektheid te kunnen onderwijzen. Na *Duijsburg* wierdt hij, eerlang beroepen, niet alleen om den Hoogleeraarſtoel in de Godgeleerdheid te beklimmen, maar ook om als gewoon Leeraar

der Plaatze, de Gemeente van den predikſtoel te ſtigten. Zo wel als te *Herborn*, moet ook te *Duijsburg*, zijn verblijf van korten duur geweest zijn. Te weeten, de Wethouderſchap van *Nijmegen*, beſlooten hebbende om in haare Stad een Doorluchtig School op te richten, en, om hetzelve aan de bedoelde heilzaame oogmerken te doen beantwoorden, ſteeds na bekwaame onderwijzers rondziende, hadden de geleerdheid en kunde van WITTICHIUS niet met verdienden roem hooren vermelden, of zij deeden bij hem aanzoek, om haare nieuwe Stigting met zijne tegenwoordigheid en onderwijs te vereeren en verder op te bouwen. Hoewel van eene Akademie na een Doorluchtig School geroepen, en alzo, op de lijst van Hoogleeraaren, in rang daalende, voldeedt hij, nogthans, aan het verzoek der *Gelderſchen*. In den Jaare 1655 aanvaardde hij, te *Nijmegen*, zijnen post. Met veel ijvers, en geen geringen opgang, kweet hij zich hier van zijnen pligt, door het houden zo van openbaare als bijzondere Godgeleerde voorleezingen. Hij deedt nog meer. Den ledigen tijd, welke hem van zijne amptswaarneeminge, en daar mede onmiddelijk verknogte bezigheden, overſchoot, beſteedde hij aan het zamenſtellen of ontwerpen van deels Godgeleerde, deels Wijsgeerige Schriften, van welke hij zommigen, geduurende zijn verblijf te *Nijmegen*, andere naderhand, heeft in 't licht gegeeven. Daar WITTICHIUS, gelijk wij boven aanmerkten, een ijverig navolger van CARTESIUS was, in eenen tijd, in welken de begrippen diens Wijngeers, bij veelen, als ſchadelijke nieuwigheden beſchouwd wierden, en hij, evenwel, niet ſchroomde, de dus genoemde nieuwigheden openlijk te verſpreiden en te verdeedigen, kon het niet misſen, of een Hoogleeraar van zijne vermaardheid moest daar door veel tegenſtands, zelf onaangenaamheden, ondervinden. Op eene voegzaame wijze, dat wil zeggen, als iemand, die zijn ſtuk verſtondt en met beſcheidenheid, ging hij dien tegenſtand te keer.

Allenskens groeide hier door zijne vermaardheid, en baande hem deeze den weg ter hoogſte bevorderinge, welke in

de

de Vereenigde Gewesten kan bereikt worden. Te weeten, naa dat WITTICHIUS, geduurende den tijd van zestien jaaren, de eer van het *Nijmeegſche* Kweekſchool gehandhaafd, en deszelfs bloei aanmerkelijk hadt bevorderd, wierdt hem de aanzienlijke post van Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan het Hoogeſchool te *Leiden* opgedraagen. Dit viel voor in den Jaare 1671, en maakte hij, op den tienden November diens zelfden jaars, aldaar eenen aanvang van zijne Godgeleerde onderwijzingen. Naar gelange hij nu in een wijder kring zich bewoog, en tot hooger ſtandplaats was verheven, groeide ook zijne vermaardheid. Zo aanzienlijk, als van eenigen anderen *Hoogleeraar*, *was* het getal van de zodanigen zijner leerlingen, die zich opzettelijk op de Godgeleerdheid toeleiden; en ſmaakte hij, nog bovendien, het genoegen, dat veelen, wier hoofdſtudie niet de Godgeleerdheid was, zijne leſen kwamen bijwoonen. Even lang als te *Nijmegen*, zestien jaaren naamelijk, diende WITTICHIUS tot een ſieraad voor het *Leidenſche* Hoogeſchool. In den aanvang des Jaars 1687 wierdt hij van eene beroerte aangetast. Aan de gevolgen daar van overleedt hij, op den negentienden Mai des zelfden jaars, in den ouderdom van ruim eenënzestig jaaren.

Wij laaten hier volgen eene lijst van 's Mans Schriften, deels door hem zelven, deels door anderen, in 't licht gegeeven. Den Leezer zal uit dezelve blijken, met hoe veel ijvers hij de Carteſiaanſche Wijsbegeerte verdeedigd hebbe.

Disputationes Theologicæ ſexdecim de regula credendi contra Valerianum magnum. Neomag. 1556. 8.

Disputationes ſex de fundamento veræ Religionis. Neomag. 1663. 8.

Cauſa Spiritus Sancti. Lugd. Batav. 1678. 8.

Conſenſus Veritatis in Scriptura divina et infallibili revelatæ cum veritate Philoſophica a Carteſio detecta. Lugd. Batav. 1682. 4.

Exercitationes Theologicæ et Oratio de Oraculorum Divinorum veritate et Gentilium Falſitate. Lugd. Batav. 1682. 4.

Inveſtigatio Epiſtolæ Pauli ad Romanos. Lugd. Batav. 1685. 4.

Annotationes in Carteſii Meditationes, curante S. VAN TIL. Dord. 1688. 4.

Theologia Pacifica. Lugd. Batav. 1671. *cum Appendice*, 1683. *et Defenſa.* Amſteld. 1689. 4.

Inveſtigatio Epiſtolæ Pauli ad Hebræos. Accedunt poſitiones, ſeu aphorismi univerſam Theologiam adumbrantes. Lugd. Batav. 1691. 4.

De Hoogleeraar WITTICHIUS hadt eenen broeder, wiens naam wij niet vermeld vinden, maar alleen zijn beroep, dat van Advocaat, welk hij te *Aken* waarnam. Deeze, na zijns broeders overlijden, eene Verhandeling, voor de Drukperze gereed, in eigendom hebbende bekoomen, gaf, in den Jaare 1690, dezelve in openbaaren druk uit, onder den titel: ANTISPINOZA *et Commentarius de Deo et ejus Attributis.* 4. Van deeze Verhandeling heeft men eene Nederduitſche Vertaaling.

Zie GRONOVIUS, *Orat. Funebris in* CHRISTOPH. WITTICHIUM; BAYLE, *Dictionaire Hiſt. et Crit.* &c.

WODAN. In de ongelukkige dagen, geduurende welken het juk des bijgeloofs en der onkunde van den waren Godsdienst onze Voorouders, de vermaarde *Germaanen*, of Duitſchers, prangde, wierdt, onder deeze benaaming, of ook wel onder die van GODAN, eene zekere Godheid, ſtaatelijk, dikmaals ook, door het toebrengen van het waardſte pand, menſchen-offers, vereerd. Volgends zommigen zou deeze Godheid de zelfde als de MARS der *Romeinen* zijn. Nader aan de waarheid koomt het gevoelen der zelken, die beweeren, dat MERCURIUS daar mede wierdt aangeduid. Om geene andere redenen te melden, kan dit genoegzaam hier uit blijken, dat de vierde dag der weeke naar WODANS naam genoemd, en aan hem was toegeheiligd. *Woensdag* is ſlegts eene verkorting of zamentrekking van *Wodansdag.* MARS

was

was de beſchermgod van den derden dag, *Dingsdag*, dus geheeten naar *dingen*, zo veel als krijgvoeren, ſtrijden, vegten. Zie SCHEDIUS, *de Diis Germanorum*; VOSSIUS, *de Idolatria*, &c.

WOENSDREGT, een gering dorpje, in het Markgraaffchap van *Bergen op den Zoom*, ongeveer een half uur gaans ten Zuiden van de hoofdſtad des diſtriks, aan den rechter oever van de *Ooſter Schelde*. Veel grooter was de uitgebreidheid van het Plaatsje, in vroegere dagen, toen de golven der Noordzee, gelijk elders, dus ook alhier geen zeeraanmerkelijk gedeelte goed en vrugtbaar lands allenskens hadden ingezwolgen. Een gedeelte van dit dorp wierdt hier door een prooi van 't zeewater. Geduurende de Spaanſche Oorlogen wierdt de Kerk, door 's Lands algemeenen vijand, in koolen gelegd. De Hervormden, om hun tot eene plaats ter Openbaare Godsdienstoeffeninge te verſtrekken, herbouwden, naderhand, gedeeltelijk, het gewijde geſtigt. De Predikant der Plaatze, als zijnde de Gemeente aldaar te gering en onmagtig om eenen eigen Leeraar te beſoldigen, neemt tevens den dienst waar te *Oſſendrgt* en *Hogerheide*. Hij is Lid der Klasſis van *Tholen* en *Bergen op den Zoom*. Onder *Woensdregt* behooren de Polders *Zuidland*, *Oudeland*, *Wisſendijk* en *Noortpolder*. Dewijl deeze Polders, vóór het midden der naastverloopene Eeuwe, door het geweld der wateren overſtroomd wierden, en etlijke jaaren onder den vloed begraaven bleeven, vervoegden zich de Opgezeetenen bij hunne Hoogmogenden de Staaten Generaal, met verzoek om verlof tot het bedijken en droogmaaken der nutteloos liggende landen. Eerst op den dertienden December des Jaars 1650, en vervolgens, bij hernieuwing, op den elfden Augustus des daar aan volgenden jaars, wierdt het gedaane verzoek ingewilligd. Zedert, naa de voltooijing der droogmaakinge, en ter bezorginge van de gemeenſchaplijke belangen der eigenaaren, wierden 'er Dijkgraaf, Gezworenen en Penningmeester, nevens mindere bedienden, aangeſteld. In den omtrek ontmoet men plekken gronds, alwaar vrij goede Turf

wordt geſtoken. Volgens den omſlag der Verpondingen, moet *Woensdregt* daar toe vijfhonderdzestig, en de Polders iets meer dan tweehonderddrieëndertig Guldens, jaarlijks, bijdraagen.

Zie HALMA; en *Tegenwoordige Staat van Staats Brabant.*

WOENSEL, hoewel op verre na niet, 't geen het, in vroegere dagen, plagt te weezen, is nog heden een vrij aanzienlijk Dorp, gelegen in de Meierij van *'s Hertogenbosch*, onder het Kwartier van *Kempeland*, meer bepaaldelijk aan de rivier *de Dommel*, een half uur gaans van de Stad *Eindhoven*, na het Noorden. Het Dorp wordt onderſcheiden in vier uithoeken of buurten; men noemt dezelve, *Opacht*, *Vlokhoven*, *Tongerenbroek* en *'t Dorp*. Omtrent het midden der thans bijkans afgeloopene Eeuwe, telde men 'er driehonderd tweeënzeventig Huizen; die in de Beden zeshonderd drieënzeventig Guldens, veertien Stuivers, in de Verpondingen, vierduizend tweehonderd negenëntachtig Guldens, twee Stuivers en vier penningen, en in de Gemeene Middelen negentienhonderd twee Guldens, negentien Stuivers en vier penningen droegen. Door het verloop der Linnenreederijen en Weeverijen, die den voornaamſten bloei des Dorps uitmaaken, zal het getal der Huizen, zedert het gemelde tijdſtip, naar evenredigheid zijn verminderd.

De Kerk van *Woenſel* is een ruim en luchtig Kruisgebouw, zij ſtaat op een ruim Kerkhof, 't welk, door een ſteenen muur, van den overigen grond des Dorps is afgeſcheiden. Voor 't overige ligt de Kerk op eenigen afſtand van de overige Huizen. Haar dak pronkt, onder andere, met een Spits of naalde, van meer dan gemeene hoogte, en keurige netheid. Volgens het verhaal van zommigen zou de Kerk van *Woenſel*, in overoude tijden, de Moederkerk van wel tweeënzeventig Dorpen geweest zijn. Daar men onder de ingezeetenen een groot getal Roomschgezinden telt, is de Gemeente der Hervormden onmagtig om eenen eigen Leeraar te kunnen onderhouden. Van hier dat zij gemeen-

meenſchaplijk met die van *Tongelre* bediend wordt. Voor 't overige heeft *Woenſel* eene eigen Regtbank, uit zeven Scheepens beſtaande. Naa Nieuwjaardag dingt men hier drie Geregten, met veertien Scheepens, uit welke, door den Drosſaard, zeven verkoozen worden, die vervolgens in bediening blijven.

Zie *Beſch. van de Meijerij van 's Hertogenb.*

WOERDEN, een Baljuwſchap van dien naam, gelegen in Zuidholland, ter wederzijden van den Rhijn, tuſſchen *Utrecht* en *Leiden*, alwaar de rivier tot eene Trekvaart van de eene na de andere Stad verſtrekt. Voor een gedeelte ligt het diſtrikt tuſſchen de Provincie van *Utrecht* als ingeſlooten. Of de reden der benaaminge van *Waarden*, naderhand in *Woerden* veranderd, moet worden afgeleid, laaten wij in het midden. Over 't geheel genomen is de natuur van den grond tamelijk vrugtbaar; men vindt 'er uitmuntende Weilanden, en zeer ſchoone Henniplanden. Aan den Rhijnkant vindt men veele Steenaarde, die hier tot een nuttig gebruik wordt aangewend, door de menigte Steenovers en Pannebakkerijen, welke men 'er ginds en elders aantreft. De *Woerder dakpannen*, van eene doffe blaauwe kleur, zijn zeer vermaard. Behalven de Stad *Woerden*, van welke wij ſtraks een berigt zullen mededeelen, ontmoet men, in het Baljuwſchap, de Ambagtsheerlijkheden *Bodegrave*, *Waarder*, *Barrewoudswaarder* met *Bekenes*, *Rietveld* met *de Bree*, en *Indijk*; voorts, *'t Oudeland* en *Tournoisveld*, *Snel* en *Middelland*, *Kromwijk* en *Bullewijk*, *Geestdorp* met *Breeveld*.

WOERDEN, eene Stad, in het gemelde Baljuwſchap, onmiddelijk aan den Rhijn gelegen, welke haar doorſtroomt, en genoegzaam in twee even groote deelen ſcheidt. De rivier, gelijk wij, in het voorgaande Artikel, aanmerkten, dient tot eene Trekvaart tuſſchen de Steden *Utrecht* en *Leiden*; van de eerſte van welke *Woerden* drie en een half, en van de laatſte vijf en een half uur af legt. Het *Slot van Woerden*, een zeer vermaard geſtigt, moet, waarſchijnlijk,

als de eerſte grondſlag der Stad worden aangemerkt. De tijd van deszelfs ſtigtinge wordt, door de Schrijvers, vrij eenpaarig geſteld op het Jaar 1160. Zij noemen, als den ſtigter, GODEFRIDUS VAN RHEENEN, Bisſchop van *Utrecht*. Spreekende van de beweegreden, die den Kerkvoogd tot het aanleggen eener Veſtinge in deezen oord zou bewoogen hebben, getuigen zij, dat hij, thans overhoop leggende met zijne Stichtſche Onderzaaten, dit als een dienſtig middel beſchouwde om hen in bedwang te houden. De bewaaring van het Slot vertrouwde de Bisſchop aan een man van aanzien, onder den titel van *Kaſtelein*, of Slotvoogd; in dien van *Heer* verwandelde naderhand deeze titel. Van de *Heeren van Woerden* zullen wij, eerlang, gelegenheid vinden, een breeder verſlag te doen. Kort naa de bouwing van het Slot, te weeten in den Jaare 1165, vinden wij zodanige Kaſteleinen reeds vermeld. Gelijk de oorſprong van eene menigte Steden, in het aanleggen van dusdanige Sterkten, moet gezogt worden, zal men ook, hoogstwaarſchijnlijk, wel haast, in den omtrek van het Kaſteel, eenige huizen geſtigt hebben, die, vervolgens, het getal en aanzien van eene Stad verworven, en met Stedelijke Privilegien begiftigd wierden. *Woerden*, op dat wij dit, in het voorbijgaan, aanteekenen, bezat, 't eenige tijde, het regt om ter Dagvaart van *Holland* beſchreeven te worden. Nevens verſcheiden andere kleine *Hollandſche* Steden verloor *Woerden* dit regt, waarſchijnlijk, onder andere, om dat de Stads kas onmagtig was, de kosten, daar op loopende, te kunnen draagen.

Langen tijd was *Woerden* een Leen der *Utrechtſche* Bisſchoppen, in gevolge der oorſpronklijke ſtigtinge door eenen van die Kerkvoogden. Naderhand, doch onzeker bij welke gelegenheid, of wanneer, wierden de Hollandſche Craaven daar van de Leenheeren. Dus vinden wij aangeteekend, dat de berugte HERMAN VNN WOERDEN, omtrent het einde der Dertiende Eeuwe, door FLORIS DEN VYFDEN, Graaf van *Holland*, daar mede wierdt verlijd. Nogthans ſchijnen de Utrechtſche Bisſchoppen van alle aanſpraak op *Woerden* geenen afſtand

ſtand gedaan te hebben. Immers vinden wij dat in het Verdrag, geſlooten tuſſchen WILLEM van *Utrecht*, en JAN DEN I, Graaf van *Holland*, Zoon en opvolger van den ongelukkigen Graave FLORIS DEN V, *Woerden* aan den Graave als een Leen wierdt opgedraagen, „ om 'er, naar zijn welgevallen, „ eenen man in te zetten, die den Biſſchop hulde en Leen„ mans-dienſten doen zoude." Graaf JAN DE II, zich van die afhanklijkheid willende ontſlaan, maatigde zich het regt aan, om *Woerden*, aan zijnen broeder GUY VAN HENEGOUWEN, ter Leen op te draagen. Doch de Biſſchop, in wiens hand beter de Krijgsbevelhebbers- dan de Geestlijke Herdersſtaf voegde, het regt van zijnen Zetel willende doen gelden, nam dit zo euvel, dat hij, gewapenderhand, eenen inval in *Holland* deedt, met oogmerk om niet ſlegts *Woerden*, maar gantsch *Hollaud*, aan zijn gezag te onderwerpen. *Woerden* met het omliggende land leedt den eerſten aanſtoot, daar alles te vuur en te zwaard verwoest wierdt. Doch hem mislukte zijn eerzuchtige toeleg, daar hij, in deezen veldtogt, zijnen dood vondt, in een gevegt tegen de Hollanders. GUY VAN HENEGOUWEN, zedert op den Biſſchoplijken Zetel van *Utrecht* verheven, behieldt aldus zijn regt op *Woerden*, tot aan zijnen dood, in den Jaare 1317 voorgevallen; wanneer het, door Graaf WILLEM DEN III, aan het Graaffchap van *Holland* wierdt getrokken. In den Jaare 1374 wierdt de Stad door de *Utrechtſchen* belegerd; doch in hun oogmerk, ter bemagtiginge der Vestinge, niet kunnende ſlaagen, moesten zij, in zo verre, onverrigter zaake aftrekken: niet, evenwel, zonder alvoorens de Voorſtad en eenige Sterkten te hebben in brand geſtoken. Volgens het verhaal van HEDA, zou Hertog WILLEM VAN BEYEREN, de zesde van dien naam onder de Hollandſche Graaven, aan zijn broeder JAN, verkoozen Biſſchop van *Luik*, de vrijheid hebben geſchonken, om in de Stad *Woerden* eene veilige verblijfplaats en ſlaapvertrek te mogen bouwen; welke Biſſchop, vervolgens, aldaar een Slot zou getimmerd hebben. 'Er moet, derhalven, tuſſchen het Jaar 1374 en het Jaar 1407, indien dit verhaal

met de waarheid der Geſchiedenisſen overeenſtemme, eene aanmerkelijke verwoesting hebben plaats gehad; van welke wij, egter, bij deezen of bij de overige Hiſtorieſchrijvers, geen verſlag ontmoeten. Men verhaalt, dat Hertog WILLEM, naa dat het Slot voltooid was, met zijnen broeder hetzelve bezigtigende, tot hem zou gezegd hebben: „ Dit „ is wel te regt een veilig ſlaapvertrek; doch wij zullen zor„ ge draagen, dat het voor uwe en voor onze naazaaten „ niet ſchadelijk zijn zal."

Geduurende de Hoekſche en Kabeljaauſche verdeeldheden, welke den Lande, in 't algemeen, op zo veel ramps en verwoestens te ſtaan kwamen, deelde ook *Woerden* in den algemeenen nood. Heer JAN VAN MONTFOORT, een der Hoekſche Hoofden, geduurende het Graaflijk bewind van PHILIPS VAN OOSTENRYK, of liever onder de voogdijſchap van MAXIMILIAAN, om den Kabeljaauwſchen Graave afbreuk te doen, maakte zich, bij verasſing, meester van het Kaſteel, en vervolgens ook van de Stad. Doch dit bezit duurde ſlegts twee jaaren. Aan den Hertoge van *Saxen*, in de hoedanigheid van Stedehouder van MAXIMILIAAN, wierdt *Woerden*, in den Jaare 1490, wederom ingeruimd. Ondanks de herhaalde beloften, zo door Vrouwe MARGARETA, als door den Hertog PHILIPS VAN BOURGONDIE gedaan, „ dat „ *Woerden* nooit verzet, verkogt of vervreemd zou mogen „ worden;" ondervondt de Stad, 't eenigen tijde, een bewijs van de trouwloosheid der Vorſten, omtrent de plegtigst aangegaane verbintenisſen, en hoe los haare voorregten ſtaan, wanneer de hoog gezagvoerenden, bij het ſchenden van dezelve, hunne rekening vinden. In den vermaarden ſlag van *St. Quintin*, voorgevallen in den Jaare 1557, waren ANNA DE MOMMORANCI, Conſtapel van *Frankrijk*, en de Maarſchaik de ST. ANDRÉ, gevanklijk gevallen in de handen van ERIK, Hertoge van *Brunswijk*, die hen vervolgens na zijn land deedt voeren. Gaarne zou PHILIPS DE II, Koning van *Spanje*, de twee doorluchtige Krijgshelden in zijne magt gehad hebben. Om zijnen wensch te erlangen, tradt hij, in het vol-

volgende jaar, met den Hertog in onderhandeling; bij welke men overeenkwam, dat Hertog ERIK zijne gevangenen in 's Konings handen zoude ſtellen, voor een losgeld van honderttwaalfduizend ponden van veertig grooten; voorts, dat het Slot en de Heerlijkheid van *Woerden*, aan den Hertog, in Pandſchap zouden gegeeven worden, voor vijfëndertigduizend achthonderd twintig guldens, negentien ſtuivers, acht penningen; zijnde ongeveer het derde gedeelte der ſtraks genoemde ſomme. Onder deeze Verpanding bleef *Woerden* tot in den Jaare 1617, wanneer het Pandſchap, door de Staaten van *Holland* en *Weſtfriesland*, gelost wierdt. De raazernij der Beeldſtorminge, welke, tot ſchande der Hervormde Leere, ten eenigen tijde, hier te Lande, zo veele ergernisſen deedt pleegen, veroorzaakte, in den Jaare 1566, ook eenige beweegingen te *Woerden*, hoewel niet zo veel gerugt maakende, als in eenige andere Steden. Hertog ERIK, Pandsheer der Stad, Luthersgezind zijnde, hadden, onder diens beſcherminge, veelen van die Gezinte zich aldaar gevestigd. Merkelijke beweeging beſpeurde men, eerlang, onder deeze, het onvoegzaam oordeelende, dat, onder het gebied van eenen Heere, de gezuiverde leerbegrippen toegedaan, de aanſtootelijke teekens van afgoderije, zo als men 't noemde, ongeſtoord en ongemoeid zouden gelaaten worden. Men begon reeds handen aan het werk te ſlaan, wanneer de Wethouderſchap, verſtandiglijk, te raade wierdt, door lieden, van haarentwege daar toe aangeſteld, de Beelden uit de Kerk te doen haalen. Der opteekeninge niet onwaardig is het verhaal van den Hiſtorieſchrijver WAGENAAR, uit eenen oorſpronkelijken brief van Hertoge ERIK, dien de geloofwaardige man getuigt, met eigen oogen gezien te hebben, gedagteekend den achttienden September des gemelden jaars, behelzende eene aanſchrijving aan de Wethouderſchap, naa dat de beroerte bedaard was, den Pastoor te gelasten, zijnen dienst wederom waar te neemen; van welk verlof hij, evenwel, geen gebruik maakte. Intuſſchen vertoonde Hertog ERIK, bij deeze gelegenheid, een blijk, hoe zeer de Vorſten tel-

kens

kens op hunne luimen liggen, om elk voorwendzel, dienstig ter uitbreidinge of verſterkinge van hun gezag, ten voordeele aan te wenden. Onder ſchijn van, in 't toekoomende, ſoortgelijke beweegingen te willen voorkoomen, als de Beeldſtorming onlangs hadt veroorzaakt, deedt ERIK eenige verſterking van Manſchap, met de noodige Krijgsbehoeften voorzien, binnen het Slot trekken; tot geenen geringen aanſtoot der Wethouderſchap der Stad, die, over deeze ſchennis der Voorregten, klagtig viel bij de Staaten van *Holland* en *Westfriesland*, zonder dat dezelve, evenwel, tot wegneeminge der grieve, met hun gezag ſchijnen tusſchenbeide te zijn getreeden.

Naa dat, in den Jaare 1572, verſcheiden Hollandſche Steden het Spaanſche juk hadden afgeſchud, volgde ook welhaast de Stad *Woerden* het vrijheidminnend voorbeeld, door zich te voegen op de zijde des Prinſen VAN ORANJE. De tegenſtand, welken eenige Stedelingen booden, wierdt overwonnen door het beleid van Jonkheere ADRIAAN VAN ZWIETEN, Overſte van *Gouda*. Bij het overgaan der Stad wierdt, onder andere, bedongen, „ dat het regt aldaar zou gehand„ haafd worden, op gelijken voet, als, nu geruimen tijd ge„ leeden, aldaar gevolgd was, buiten benadeeling van den „ Pandsheere, Hertoge ERIK VAN BRUNSWYK, wiens Rent„ meester zijns Heeren inkomſten, vrij en onbelet, zou mo„ gen koomen ontvangen." Voorts begaf zich de Stad in het verdrag van onderlinge vereeniginge, onder den Prins WILLEM DEN I. als Stadhouder, door Ridderſchap en Steden van *Holland*, onlangs geſlooten, in de eerſte Vergadering der Staaten van *Holland*, te *Dordrecht* gehouden.

Van te veel aangelegenheids, intusſchen, was *Woerden*, dat de Spanjaarden, den eenen of anderen tijd, ter herwinninge van Stad en Kasteel, geene kloeke poogingen zouden aanwenden. Op den achtſten September des Jaars 1575 vertoonde zich de vijand voor de Stad, onder het opperbevel van den Graave VAN MEGEN. In de verwagting van een aanſtaande beleg, had men, bij tijds, verſcheiden dienstige maat-

maatregelen genomen, om het geweld moedig te keer te gaan. De Krijgsbezetting hadt men, zedert eenigen tijd, verſterkt met nieuwe manſchap. Van Oorlogs- en mondbehoeften was men 'er vrij wel voorzien. Boven dit alles, om den vijand het naderen der Stad te beletten, hadt men het omliggende Land onder water gezet. Van zynen kant, om de Stedelingen te benaauwen, en hun den toevoer van noodwendigheden af te ſnijden, hadt de Graaf VAN MEGEN, ginds en elders, rondom de Stad, zeven Schanzen doen opwerpen. Doch deeze middelen deeden hem baate, noch nadeel aan de belegerden. De overſtroomde landen, hoe veel nadeels, voor 't overige, burger en boer daar bij mogt lijden, waren nu bevaarbaar voor platgebodemde Schuitjes. Met deeze voeren de Woerdenaars, af en aan, na *Gouda*, over de laage Landen van *Bulwijk*, de *Waarder* en de *Laage Weide*. Een Schans, welke door Staatsch Krijgsvolk bezet was, en langs eenen Vaart gemeenſchap met de Stad hadt, begunſtigde deezen toevoer. Der opmerkinge niet onwaardig is het, dat de mondkost der belegerden niet weinig wierdt gerekt, door middel van eene ongelooflijke menigte van Snoek, welke zij in den Rhijn vongen, die door de Stad ſtroomt, en thans zeer hoog was opgezwollen. Belegeraars en belegerden hielden, nu en dan, over en weder, ſchutgevaarte; die, egter, zo min aan de eene als aan de andere zijde, weinig nadeels toebragt. Ondanks den gemelden toevoer, beſpeurde men, vooral geduurende de zes laatſte weeken van het beleg, merklijke ſchaarsheid binnen de benaauwde Vesting. Om het misnoegen en morren, over wanbetaaling, onder het Krijgsvolk te voorkoomen, hadt men het middel bedagt, naa vooraf daar toe bekoomen verlof van 's Lands Staaten, Tinnengeld, van eene vierkante gedaante, te munten. Het beleg duurde tot den vierëntwintigſten Augustus des volgenden Jaars 1576. De graaf VAN MEGEN wierdt na *Braband* ontbooden, om aldaar eene muiterij onder het Spaanſche Krijgsvolk te helpen ſluiten. Naa eene opſluiting van vijftig weeken mogten alzo de Woerdenaars wederom ruimen adem ſcheppen. Van

Van de rampzalige Kerktwisten, welke, in vervolg des tijds, de Nederlandsche Gewesten zo jammerlijk beroerden, gaf *Woerden*, weinige jaaren naa het beleg, een afschrikkend voorbeeld. De *Lutherschen* en de *Hervormden* waren nu de strijdende partijen. Te weeten, zints den tijd dat Hertog ERIK *van Brunswijk* Pandsheer der Stad was geworden, wierdt de Luthersche Godsdienst, van welken de Hertog belijdenis deedt, te *Woerden*, met uitsluiting van andere Gezinten, alleen in het openbaar geoeffend. Van den ijver der Wethouderschap voor die Leere gaf een Burgemeester der Stad, KORNELIS FRANSZOON genaamd, een voorbeeld, ter gelegenheid der raadpleegingen ter Staatsvergaderinge, over een te geeven antwoord op de aanbiedingen, van wegen den Koning van *Spanje*, op de vermaarde Vredehandeling te *Breda*, aan de Staatschen gedaan. In dat antwoord hadt men gesteld, dat de Godsdienst, die hier te Lande openlijk geoeffend wierdt, zijnde de Hervormde, zo als die te *Geneve*, door CALVINUS en anderen begreepen was, de Katholijke Apostolische Godsdienst was. Grootlijks mishaagde dit antwoord aan Burgemeester FRANSZOON, vermits hij alleen voor den Hervormden Godsdienst erkende, de Leere, in de Augsburgsche Belijdenis begreepen, en te *Woerden* door hoog gezag bekragtigd. Zo stijf stondt hij op zijn stuk, dat hij weigerde, het ontworpen Antwoord door onderteekening te helpen bekragtigen; tot dat 's Lands Advocaat BUIS hem onder 't oog bragt, dat niemand, door zijne onderteekening, zich verder verklaarde, dan voor de Stad, van welke hij afgezonden was. Hier door liet hij zich overhaalen, mids men hem, ter zijner verantwoordinge, eene Akte verleende van 't geen hij hadt aangemerkt. De Lutherse bleef alzo de openbaar vastgestelde Godsdienst te *Woerden*, tot op den tijd, dat de Stad de Staatsche zijde koos. Thans verstelde Prins WILLEM DE I. aldaar de Regeering, en bragt 'er eenige Hervormden op 't Kusen. Een der Predikanten, JAN ZALIGER genoemd, had zig, te meermaalen, van den Predikstoel, vinnig laaten hooren tegen de Kalvinischen, dezelven uitmaa-

ken

kende voor eedbreekers en oproerigen, die der Wethouderſchap de wet zogten te ſtellen. De Roomsch- en Doopsgezinden plagt hij verleiders en zielmoorders te noemen. Dit alles was door de vingeren gezien; doch in Maij des Jaars 1579, tastte hij den Prins aan, drijvende, dat deeze de Wet, tegen de voorregten der Stad, veranderd, en eenige valſche Christenen daar in getrokken hadt. In Augustus bragt hij 't ſtuk van het verlaaten des Konings op den Predikſtoel, leerende, dat daar toe veel behoorde, en dat men God bidden moest, om wijsheid voor de Staaten. Van zulk prediken kreeg men ras kennis in den *Hage*. De Staaten zonden gemagtigden na *Woerden*, die, den Predikant gehoord hebbende, hem bevalen, zich van 't leeren, zo wel heimelijk als openlijk, te onthouden. Zijn medeleeraar, HENRIK VREDELAND, zeide toen ook zijnen dienst op. Men vat hem bij 't woord, en verbiedt hem en ZALIGER het leeren in de Kerke. Straks daar op wordt NIKOLAAS SIMONSZOON, Predikant te *Jaapswoude*, die voor Luthersch ging, doch met de Rhijnlandſche Kerken gemeenſchap hieldt, ontbooden na *Woerden*, om, voor eenen tijd, in de Kerke aldaar te prediken. Hij doet het met genoegen van veelen. Maar VREDELAND predikt 'er tegen aan, in eene ſchuur. De twist wakkert, en ZALIGER wordt de Stad verbooden. Hij plaatst zich in de Voorſtad, houdt daar talrijke bijeenkomſten, niet zonder vermoeden te geeven, dat hij 'er ook predikte. De Staaten vernieuwen 't gedaan verbod; waar op zich eenigen zijner aanhangeren na den *Hage* begeeven, om hem te verſchoonen bij de Staaten, die hun antwoorden: „ dat zij ZA„ LIGER, om zijne oproerige en lasterlijke taal, het prediken „ in *Holland* niet toelaaten konnen: zonder dat zij egter „ voorhebben, iemant, te *Woerden*, te hinderen in zijnen „ Godsdienst, dien zij erkennen niet tot hunne roepinge te „ behooren." Niet te vrede met dit beſcheid, vervoegde men zich tot den Prinſe, die de zaak wederom aan de Staaten verzondt; waar op deezen, ter jonſter Dagvaart, op den vierden April, bij goeddunken zijner Doorluchtigheid, ver-

verklaarden „ dat aan VREDELAND en ZALIGER beide de Stad „ ontzeid zou blijven; en dat de Hervormde Leer voortaan „ in de Kerke gepredikt zou worden, de Augsburgſche al„ leen ter plaatſe daar zulks laatſtelijk geſchied was, zonder „ dat de eene de andere gezindheid zou mogen lasteren." Evenwel bleef het 'er, dit gantſche jaar, nog ongerust. In Junij moesten de Staaten de Ingezeetenen van *Woerden* wederom ernſtelijk doen vermaanen tot gehoorzaamheid aan de Overheid. Ook gebooden zij, dat 'er geene Predikanten zouden beroepen worden, dan die goed getuigenis hadden tot genoegen van de Staaten. Dit niettegenſtaande verſtoutte zich naderhand de Predikant MATTHEUS RUDZE zo hevig uit te vaaren tegen de afzweering des Konings van *Spanje* door de Staaten, zo van den predikſtoel als in openbaare geſchriften, dat de Staaten hem in *'s Hage* ontbooden, en, naa gepaste beſtraffingen over zijne wederhoorigheid, hem van zijn Ampt verlieten, en de Stad ontzeiden.

Naa de afzweering van den Koning van *Spanje*, begonnen, van tijd tot tijd, de Staaten van *Holland*, over eenige diſtrikten, in hun Gewest gelegen, zich meer gezags aan te matigen. Dus wierdt, onder andere, de Heerlijkheid *Woerden*, in den Herfst des Jaars 1589, ten behoeve der Graaflijkheid, verbeurd verklaard. De omſtandigheden deezer gebeurtenisſe vinden wij aldus verhaald. Naa den dood van Hertog ERIK VAN BRUNSWYK, voorgevallen op den zeventienden November des Jaars 1584, welke, gelijk wij voorheen hebben aangetekend, van wegen den Koning van *Spanje*, de Heerlijkheid in pandſchap bezat, hadden de Staaten het bewind daar over aanvaard. Zijnen natuurlijken Zoon, WILLEM VAN BRUNSWYK, aan wien, en aan wiens Zuster KATHARINA, hij zijne Heerlijke goederen in *Holland* gemaakt hadt, zedert ook overleeden zijnde, verzogt Hertog JULIUS VAN BRUNSWYK, dat de Staaten het opzigt over deeze Heerlijkheid, en over die van *Liesveld* en andere Brunswijkſche goederen hier te Lande, ten behoeve van den regthebbenden, wilden blijven behouden; gelijk zij deeden. Hertog JULIUS overleedt,

op

op den tweeden Maij deezes Jaars 1589. Zijn Zoon en Opvolger, HENRIK JULIUS, begeerde toen, dat de Staaten hem de Heerlijkheden *Woerden* en *Liesveld*, met zekere Huizinge in den *Hage*, benevens de ontvangene inkomſten deezer goederen, welken de Staaten ingehouden hadden, zouden overdraagen. Doch de Staaten begreepen, dat deeze goederen, naa het afſterven van WILLEM VAN BRUNSWYK, op deszelfs Zuster, KATHARINA, vervallen waren. Deeze nu was met ANDREAS DORIA getrouwd, die den Koning van *Spanje*, tegen de Staaten, diende; uit welken hoofde, de Heerlijkheden en goederen van den Huize van *Brunswijk*, hier te Lande, *allen* verbeurd verklaard wierden. Men liet den Hertoge de vrijheid wel, om zig, hier, tegen deeze verbeurdverklaaring, van de gewoone middelen van Regten te bedienen. Doch ik vind niet, dat hij deeze zaak vervolgd heeft, voor 't Jaar 1593, wanneer hij den voorgaanden eisch vernieuwde. Ten zelfden tijde, deedt KATHARINA VAN BRUNSWYK, die toen Weduwe was van ANDREAS DORIA, de Staaten, om de Brunswijkſche goederen, voor haar zelve, verzoeken. De Staaten beſlooten toen, den Hertoge handligting derzelven aan te bieden, mids hij borg ſtelde voor de wedergeeving, wanneer de Weduwe bewees, dat zij eene natuurlijke Dogter van Hertoge ERIK was, 't welk hij ontkend hadt; hoewel de Staaten, in zulk een geval, hun regt nog voorbehielden tegen haar, als gehuwd geweest zynde met eenen vijand deezer Landen. De Graaf VAN HOHENLO, zedert, het regt verkreegen hebbende, welk Hertog HENRIK JULIUS op de Brunswijkſche goederen in *Holland* gehad hadt; bragt zo veel te wege bij de Staaten, dat zij hem dezelven afſtonden. Zijne Weduwe, MARIA VAN NASSAU, met welke hij, in 't begin des Jaars 1595, getrouwd was, heeft ze, nog naa zijnen dood, bezeten. Doch het Pandſchap van *Woerden* is, in den Jaare 1617, afgelost, en deeze Heerlijkheid wederom, met de Graaflijkheid van *Holland*, vereenigd geworden.

Daar ons plan medebrengt, de merkwaardigſte gebeurtenis-

ſen van *Woerden* te verhaalen, mogen wij met geen ſtilzwijgen voorbijgaan, 't geen, ten tijde der Kerkelijke onlusten, in het eerſte gedeelte der naastvoorgaande Eeuwe, aldaar is voorgevallen. Twee hervormde Predikanten, PETRUS CUPUS en PETRUS BRINQUINGUY, namen aldaar den dienst waar. Vermits deeze, naar het oordeel van zommigen, niet zuiver in de leere waren, zonderden eenigen, die 't met de Contraremonſtanten hielden, in den aanvang des Jaars 1617, zich van de openbaare Kerk af. Zij gingen nog verder. In een ſchriftlijk Vertoog, bij de Wethouderſchap ingeleverd, verklaarden ze, „ dat de beide Stads Predikanten van de oude „ waare Gereformeerde Religie waren afgeweeken, naardien „ ze, was hun zeggen, Gods heilig Woord niet zuiverlijk „ en volgens de Nederlandſche Confeſſie en den Heidelberg„ ſche Catechismus predikten; verzoekende daarom andere „ Leeraars te mogen hebben." Geen ander antwoord kwam op dat verzoek, dan dat men elkander in vrede moest verſtaan, tot dat, van hoogerhand, op de gereezene Kerkelijke onlusten nader order zou geſteld zijn. Met dit antwoord niet te vreden, ontbooden de misnoegden zekeren JOSEPHUS VAN DER ROSIEREN, Predikant in 't Land van *Heusden*, om voor hun te prediken. Hij deedt zulks, voor de eerſte maal, in eene Schuur, en vervolgens, dikmaals, genoegzaam openlijk, in een Huis in de Haverſtraat. Dit duurde tot in de maand September, wanneer 'er last kwam, dat, voortaan, de afgezonderden en de Remonſtrantsgezinden, beurtelings, in de Kerk zouden prediken. Met den laatſten Zondag in September moest dit eenen aanvang neemen. PETRUS CUPUS voerde in den voormiddag het woord. Van de afgezonderden, welke 's namiddags zouden vergaderen, was niemand onder zijn gehoor. In eene naarede beklaagde hij zich daar over, dewijl hij zulks aanmerkte als een bewijs, dat ze in hunne ſcheuring wilden volharden; tegen welke, als mede tegen het Contraremonſtrantsch gevoelen wegens de Predeſtinatie, hij zijne toehoorders ernſtig waarſchuwde. Zedert volhardde CUPUS in zijnen dienst, tot in het einde van Novem-

vember, wanneer hij, van de Wethouderſchap, ſchriftlijk bevel ontving, zich van prediken, in de Kerk of elders in de Stad, te onthouden, tot dat de afgevaardigden der Staaten, mitsgaders die van het Delfſche Sijnode, welke thans rond reisden, aldaar zouden zijn aangekoomen. Zijnen amptgenoot BRIQUINGUY, hoewel insgelijks in de Remonſtrantſche gevoelens ſtaande, liet men zijnen dienst ongehinderd waarneemen, 't Liep aan tot het begin des Jaars 1619, eer de Afgevaardigden te *Woerden* kwamen. Straks maakte men eenen aanvang met het inbrengen van beſchuldigingen tegen CUPUS, die aanleiding gaven tot zeer langwijlige onderhandelingen, *welke wij hier niet zullen verhaalen.* 't Bleek, intuſſchen, hoe zeer ook zommigen te *Woerden* tegen CUPUS ijverden, dat de meerderheid, immers de voornaamſten der Stad, van de gevoelens der Remonſtranten niet afkeerig waren. Wij leiden dit af uit een verzoek van Ouderlingen en Diakenen, uit naam van de meeste leden der Gemeente, aan de Afgevaardigden, waar bij zij begeerden, dat zij de ſchorzing van hunnen Herder PETRUS CUPUS door hun gezag, bij de Wethouderſchap wilden te niet doen, tot nader order; als mede, dat beide hunne Leeraars hun niet onttrokken, maar in dienst mogten gelaaten worden, immers tot aan den afloop van het Dordrechtſche Sijnode. Doch dit wierdt van de hand geweezen. Integendeel, om de zaak der weinige Contraremonſtranten tegen de overtreffende menigte der Remonſtranten te meer te verzekeren, begaven zich, eerlang, van wegen Heeren Gecommitteerde Raaden, de Heeren DUIVENVOORDE en FRANÇOIS VAN DER BUCY, na *Woerden*, met last om de Kapiteinen en Officieren der burgerije van hunnen eed te ontſlaan, en te bedanken voor hunnen dienst, en om vervolgens andere bekwaame perſoonen, *profeſſie doende van de waare Christelijke Religie*, in derzelver plaats te ſtellen. Uit naam en op last van Prinſe MAURITS, was reeds 's jaars te vooren de Wethouderſchap veranderd. Alle deeze behoedmiddelen, zo min als het verbieden van afzonderlijke Vergaderingen der Remonſtranten, waren niet in ſtaat, de gevoe-

lens dier gezinte aldaar uit te roeien. In de vreedzaamer tijden, welke, eerlang, gebooren wierden, ſtigtten zij aldaar eene Kerk en Gemeente, welke tot heden toe hebben ſtand gehouden.

Hadt *Woerden*, in de Jaaren 1575 en 1576, het geluk gehad, aan het geweld der Spaanſche wapenen, tegenſtand te mogen bieden, niet zo gelukkig was de Stad, omtrent honderd jaaren laater, in het rampzalig Jaar 1672, met opzigt tot de magt des Konings van *Frankrijk*. Naa de overgave der Stad *Utrecht*, en den aftogt van het Staatſche Leger van daar op Hollandſchen bodem, begreep men, wel haast, de onmooglijkheid der beſcherminge van *Woerden*. Van hier dat de Wethouderſchap der Stad zich genoodzaakt zag, tot het verzoeken van *Sauve garde* of Vrije Hoede van den Franſchen Koning. Op den vierëntwintigſten Junij verſcheen, daar op, de Markgraaf DE ROCHEFORT, met eenige honderd Paarden voor de Stad en wierdt met een gedeelte derzelven binnen gebragt, en in perſoon op het Kaſteel geleid om zich te ververſchen. Hij vertrok met zijne meeste Manſchap weder na *Utrecht*; doch liet zestig Musquetaires van het Huis des Konings met een Bevelhebber binnen de Stad, welke vier dagen later door omtrent driehonderd anderen gevolgd wierden. De inlegering derzelven maakte veel opſchudding onder de Burgerij, waar van niemand den last des Oorlogs immer gevoeld had; maar het liep nog erger toen deeze Musquetaires vertrokken, en andere Ruiters, ten getalle van omtrent dertig Man, met omtrent tweehonderd Man Voetvolk, in derzelver plaats kwamen, die van minder rang waren. Dit was echter nog gering in vergelijking van tweeduizend Man, die de Ingezetenen naderhand moesten huisvesten, terwijl zij door de Franſchen met het geduurig opbrengen van Oorlogslasten gekweld wierden. Zij raakten echter van deeze gasten zeer onverwagt op den elfden Julij ontſlaagen, wanneer al het Krijgsvolk uittrok, zonder dat men 'er eenige reden van wist. Dit onthefte de Stad *Woerden* wel van vijandlijk Krijgsvolk, maar de Ingezeetenen moesten nog ver-

verſcheidene ſchattingen opbrengen; ook zagen zij aan het leed van Franſche bezetting en inlegering nog geen einde. Op den 18 September, een Zondag, onder het oeffenen van den Godsdienst in den namiddag, kwam 'er bericht, dat een groot aantal Fransch Krijgsvolk, onder het geleide van den Hertog VAN LUXEMBURG, voor de Poort was en den doortogt begeerde, om, als 't ware, het Kwartier van den Prins VAN ORANJE, bij *Nieuwerbrug* aan te tasten. Men was genoodzaakt den eisch in te willigen; en terſtond vernam men het bevel des Konings om de Stad te bezetten. LUXEMBURG vertrok weder na *Utrecht* en liet het bevel over *Woerden* aan den Graave DE LA MARCQ. Nu begon de elende der Stedelingen te vermeerderen en het opbrengen van geduurige ſchattingen maakte hen arm. De Lutherſche en Remonſtrantſche Kerken wierden tot Magazijzen gebruikt. De pogingen van den Prins VAN ORANJE, op den elfden October, om *Woerden* uit de magt der Franſchen te rukken, waren vruchteloos. De vijand toonde egter hier over zijne verlegenheid, deedt eenige Noodſchooten naar den kant van *Utrecht* en ſtak een groot vuur van rijs aan op den trans van den Tooren der Groote Kerk, waar door de hooge Spits afbrandde. Eenige brandende balken vielen op het dak der Kerke en deeden ook dit Gebouw verteeren. Verſcheiden Huizen in *Woerden* wierden door de overvliegende vonken in brand geſtoken. De Franſchen kreegen bijſtand van Volk uit *Utrecht*, waar door het Kwartier van den Heere VAN ZUILESTEIN wierdt aangetast en overmeesterd; zo dat het Volk van den Prinſe VAN ORANJE van *Woerden* aftrok, en de Stad nog, tot op den zevenden November des Jaars 1673, in de magt der vijanden bleef, wanneer zij ze verlieten, naa het vorderen eener brandſchatting van vijftienduizend Guldens, die den Franſchen betaald wierdt.

In onze dagen is *Woerden* zeer vermaard geworden, als hebbende deszelfs Kaſteel gedient ter verblijfplaatze van eenige Staatsleden, door de Edele Groot Mogende Heeren Staaten van *Holland* en *Weſtfriesland* benoemd, om de

duurende de burgerlijke onlusten, vóór de Omwenteling, in den Jaare 1787 voorgevallen, een waakend oog te houden op de verdeediging der Provincie *Holland* en het Sticht van *Utrecht*. Een verhaal van de verrigtingen en den afloop dier Commisſie tot het zogenaamde *Defenſieweezen*, behoort niet tot ons plan.

't Lust ons hier nog te laaten volgen, eene lijst der gebeurtenisſen, *Woerden* betreffende, wel eer geſteld op een tafereel, hangende in de Lutherſche Kerk, van woord tot woord aldus luidende.

Ao. 1070. Liep den Rhijn nog hier door na Leijden en Catwijk in Zee.

1117. Quam Bogoude (nu Bodegraven) onder Woerden.

1160. Om deze tijt wordt 'er een Casteel geſticht, door Godefrijd den 28 Bisſchop.

1216. Quam 't onder Holland, als een ſleutel van heel Holland.

1296. Regeerde heer Herman van Woerden deze zijn *Stadt* nog.

1374. Door de Utregtſe belegert en bij ontſet weder verlaten.

1488. Door heer Jan, Burggraaf van Montfoort, verraet en ingenomen.

1490. Gaf heer Jan 't Slot van Woerden aan den Hertog van Sasſen.

1520. Leerde Jan van Woerden hier de Leer der Augsburgſche Confesſie.

1525. Wordt hij om de Leer dezer Confesſie in den Hage verbrandt (*nempe a papistis, ibidem in hoc templo videre eſt ejus imago*) op den 15 September.

1566. Leerde Cornelis van der Lair d'Augsburgſche Con-

Confesſie in de publijke Kerk. Hij liet de beelden uijtdragen en 't altaar bleef ſtaan.

Ao. 1572. Is de Stadt opgedragen aan den Prince van Oranjen en Heeren Staten, met belofte dat zij bij de Augsburgſche Confesſie zou blijven.

1575. Door de Spangiaarts belegert, en na 50 weken anno 1576 verlaten.

1581. Door Koning Philippus van Spangien in pande gegeven aan Ericus Hertogh V. Brunswijk om zijne verdienſten.

1590. Leerde Jan Legari de Augsburgſche Confesſie in de publijke Kerk.

1591. Sloegen zij de Kerk open (tegen wil van Burgemeesteren) ende ſtelden een Gereformeert predikant.

1646. Werd deze Kerk gebouwt voor de Leer der Augsburgſche Confesſie.

1672. Sonder beleg aan de Franſchen overgegaan, den 23 Junii bezet, den 11 Julii zonder noot weder verlaten. 18 September op Zondag weer met veel volken overlast en bezet.

25 dito wert deze Kerk op Zondagh tot eene hoijſchuur gemaakt.

11 October doer Prinçe Wilhelm den III belegert; door ontzet den 12 dito verlaten.

11 Dito verbrandde de grote Kerk out omtrent 400 jaren. Het ſchoone Proveniershuis was der Franſchen gasthuijs. Het Stadthuijs, out 177 jaren, wordt van hun vuijl misbruijkt.

1673. Den 6 November, dingsdag tegen 12 uuren zonder noot verlaten, na dat ze 'er ſestien maanden en vijftien dagen in geweest, en twee majoors in geſtorven waren.

Den 12 December is 't hoij uijt deze Kerke gedaan.

Den 17 dito door D. Michael Mosch weer in gepredikt.

Ao. 1674. Den 11 Maij begonnen de Gereformeerden hier in te zamen te prediken.

Den 10 Julii hielden zij Synodus in deze Kerk veertien dagen langh.

1675. 6 November preekten zij het leste hier in, achtien maanden min vier dagen.

7 dito vierde elk den verlaatdagh der Franschen in zijn eijge herstelde Kerk. 1 Sam. 7. 12. *Toe hier toe heeft ons de Heere geholpen. Gelooft zij de Heere.*

Tot eene meer bijzondere beschrijving der Stad zelve zullen wij nu overgaan.

Woerden, reeds van ouds, met wallen en torens, versterkt, is, ten aanzien van zijne Vestingwerken, zints den aanvang der tegenwoordige Eeuwe, in eene andere, meer hedendaagsche gedaante gebragt. Zij bestaan in een Hoofdwal, met vier Bolwerken en drie Halve Maanen, voor welke eene breede natte Graft ligt, en voors in een Contrescharp, insgelijks van eene natte Graft omringd. Men telt 'er niet meer dan twee Poorten; de Rietvelder- of Leidsche Poort, en de Hof- of Utrechtsche Poort. In het lot van verscheiden andere kleine Hollandsche Steden heeft *Woerden* rijklijk gedeeld. Het getal der Huizen, en, naar evenredigheid, de bloei en welvaart der Plaatze, is aanmerkelijk verminderd. In den Jaare 1632 bleek, bij eene gedaane telling, het getal der Huizen, in de Stad, te bedraagen, vijfhonderd achtëntwintig, en in de Voorstad, honderdvierënveertig. Honderd jaaren laater was dit getal gedund, binnen, tot op driehonderdzevenëntachtig, en buiten, tot op honderd-achtëntwintig. Onder de laatste zijn mede begreepen de Pannebakkerijen en Steenplaatzen.

Een

Een der voornaamſte Gebouwen is het *Slot* of Kaſteel, in het Oostlijkst gedeelte der Stad, uit eene der Graften opgetrokken. Het heeft, door zijne oudheid, en vermits het wél onderhouden wordt, een deftig aanzien. De gedaante is vierkant, hebbende, op ieder der hoeken, eenen ronden uitſpringenden Toren. Van binnen ontmoet men verſcheiden fraaie en ruime Vertrekken. De meesten hebben hun uitzigt op een ruim Binnenplein, zommigen, daarenboven over de landen, rondom de Stad gelegen. De Burger-Gelastigden tot het Defenſieweezen van de Provincie van *Holland* en het Sticht van *Utrecht*, boven vermeld, hielden in dit Kaſteel hun verblijf. — Het *Stadshuis* maakt geene onaanzienelijke vertooning. De Voorgevel is van tweederlei bouworde; het gedeelte van den grond tot aan het Dak is jonger dan het bovenſtuk. Ter zijde, en eenigzins agterwaarts, ſtaat een achtkante Toren, gedekt met een Spits en een Lantaarn van de zelfde gedaante. Hier in hangt de Klok, die van Stede wegen wordt geluid. In het Stadshuis vindt men de noodige Kamers en Vertrekken, ten behoeve der onderſcheidene Kollegiën, die hier hunne Vergaderingen houden. Eene der Bovenkamers pronkt met fraai geſchilderde glazen, verbeeldende de voornaamſte geſchiedenisſen der Stad, zints de afſchudding van het juk der Spaanſche overheerſchinge.

Niet meer dan éene Kerk hebben de Hervormden te *Woerden*. Zij ſtaat met de Koorzijde, of het Oostlijke gedeelte, tegen eenen der Zijmuuren van het Stadshuis. Naa den brand, door de *Franſchen*, in den Jaare 1672, aldaar veroorzaakt, wierdt het gewijde geſtigt herbouwd, in den Jaare 1675. De Toren, die niet verre boven het Dak der Kerke uitſteekt, is met een laage Kap of Spits gedekt. Voorheen pronkte het gebouw met twee Orgels. In den gemelden ramp zijn ze beiden vernield. Het gemis daar van heeft men, zederd, niet herſteld. Twee Predikanten verrigten hier het gewijde dienstwerk.

De *Lutherſchen*, die, gelijk wij, in onze Hiſtoriſche berigten wegens *Woerden*, verhaald hebben, hier ter Stede,

weleer, de heerſchende Gezinte uitmaakten, hebben, 'er zedert, tot heden toe, eene Kerk behouden. Zij wierdt in den Jaare 1646 geſtigt. Eén Leeraar ſtigt hier de Gemeente. Van het Tafereel, daar in hangende, waar op de meest meldenswaardige bijzonderheden, *Woerden* betreffende, ſtaan opgeteekend, hebben wij, voorheen, den inhoud opgegeeven.

Van de *Remonſtranten*, welke, doch insgelijks te vooren door ons vermeld is, al vroeg te *Woerden* ontſtaan zijn, is nog heden een overſchot, in eene kleine Gemeente, die door éénen Leeraar wordt bediend.

Eindelijk ontmoet men hier nog eene Statie van Roomschgezinden, onder welke een Minderbroeder het gewijde dienstwerk waarneemt.

Van ouds hadt men hier eene Kapel, aan de H. BARBARA toegewijd. Dezelve dient tegenwoordig tot een Gasthuis. Ouderlooze kinderen van vreemdelingen, als mede verlatene kinderen, worden hier in opgenoomen. Voor zo veel, daarenboven, het geſtigt ter huisvestinge en verzorginge van behoeftige oude lieden, zo van het Manlijk als van het Vrouwelijk Geſlagt, wordt gebezigd, draagt het ook den naam van Oude-Mannen- en Vrouwen-huis.

De *Regeering* van *Woerden* beſtaat uit den Baljuw, die tevens Kastelein van het Slot is en daar op zijne wooning heeft, en door de Staaten van *Holland* en *Westfriesland* verkoozen wordt; voorts uit den Schout, welken Gecommitteerde Raaden verkiezen, uit een drietal, door Burgemeesters en Regeerders der Stad aan hun overhandigd; wijders twee Burgemeesteren, die, op den eenëndertigſten October, door Schepenen en Vroedſchappen verkoozen worden; vervolgens, zeven Schepenen, wier verkiezing geſchiedt door den Stadhouder, uit de Nominatie van een dubbel getal, door Burgemeesteren en Vroedſchappen overgeleverd; en eindelijk, twaalf Vroedſchappen, bij welke eene open gevallene plaats, door de zamengevoegde Vergadering van Burgemeesteren en Vroedſchappen, wordt aangevuld. Boven dit alles heeft men

'er

'er twee Weesmeesteren. Niet meer dan éénen Sekretaris heeft men te *Woerden*, die alle deeze Kollegien waarneemt.

Onder de voorregten van *Woerden* mag wel genoemd worden, het regt, om, beurtelings, met de nabuurige Stad *Oudewater*, eenen Burſaal of Voedſterling in het, dus genaamde, Staaten Kollegie van het Hoogeſchool te *Leiden*, te mogen zenden.

Daar *Woerden*, eenigermaate de gedaante van eene Vesting of verſterkte Stad heeft, ontmoet men, ter haarer meerdere verſterkinge, in haare nabuurſchap en op Stads grond, twee Schanzen. Zij leggen ongeveer een kwartier uurs boven de Stad. Niet lang voor het midden der thans loopende Eeuwe wierden zij aangelegd: de eene in den Jaare 1747. en de andere in het daar aan volgende jaar. De eerſte dier Schanzen ligt op *Geestdorp*, aan den Noordzijde van den Rhijn, bij de Kamerijke Uitwatering, ter plaatſe alwaar eertijds de Schenkenſchans plegt te liggen. De andere Schans, veel grooter dan de voorgaande, en, ter eere van den Stadhouder, *de Oranjeſchans* genaamd, is gebouwd aan de Zuidzijde van den Rhijn, recht tegenover de anderen. De Landweg, of Wagenweg, loopt door deeze Schans.

Zie COSTERUS, *Hiſtorisch Verhaal*; P. C. HOOFT, *Nederl. Hiſt.* J. WAGENAAR, *Vaderl. Hiſtorie*; *Tegenwoordige Staat*, Deel VIII.

WOERDEN. (*Groot Waterſchap van*) is een ander Regtsgebied dan het Baljuwſchap, en heeft het Opperbeſtier over de Dijken, Kaden, Wegen, Wateren, Sluizen, Molens en diergelijke.

Het begrijpt niet alleen het geheele Baljuwſchap van *Woerden*, met eenige andere Baljuwſchappen of ambachten, maar beſtaat, daarenboven, omtrent voor de helft in Landen onder de Provincie van *Uitrecht*; en ſtrekt zich aldus uit ter wederzijde van den Rhijn; doch het oudſte gedeelte van het zelve legt meest aan de Noordzijde van de Rivier. De Landen aan de Zuidzijde zijn voor een groot gedeelte in laatere tijden in het Groot Waterſchap van *Woerden* ingenomen,

om

om dat zij niet langer bekwaamlijk op den *Yssel* konden uitwateren. dit is oorzaak dat deeze Landen niet alleen het Woerdsche Hoog-Morgengeld moeten betaalen, maar ook het Rhijnlands of Spaarendams geld, het zij geheel of ten deele, naar maate zij deswegens hebben kunnen overeenkomen. Om deeze reden is aan Dijkgraaf en Hoogheemraaden van *Rhijnland* de Naschouw gegeeven over de Ring dezer ingenomene Polders. Het verdere bewind, ten aanzien van het Heemrecht, is gebleeven aan den Dijkgraaf en Hoogheemraaden van het Groot Waterschap van *Woerden*, die ook dit Regt oeffenen over de Polder in *Kamerijk*, *Harmelen* en *Zegveld*, volgens uitspraak van Gekommiteerde Raaden en de Gemagtigden uit de Staaten 's Lands van *Utrecht*; door wederzijdsche Staaten bekragtigd op den achttienden Augustus des Jaars 1612. Deeze Ring en Schouwe gaat, in gevolge deezer uitspraake, meede door de Stede *Oudewater*, volgens overeenkomst geslooten in den Jaare 1719; tusschen Dijkgraaven en Heemraaden, zo van *Rhijnland* als *Woerden*, en Dijkgraaf, Burgemeesteren en Scheepenen der Stede *Oudewater*; waarom ook twee Puntdeuren aan de Romein-Brugge der laatstgemelde Stede zijn gemaakt, die bij het Waterschap worden onderhouden en volgens zekere peil geslooten. Het Groot-Waterschap van *Woerden* heeft, naa de verminderingen, zo door het leggen van de Wierikker Schanzen, de Vestingwerken der Stede, als naa het maken van de kleine Schans op *Geestdorp*, nog achttienduizend negenhonderd acht Morgen, drie Hont en achtëntwintig Roeden Lands behouden.

Het oudste bekende Handvest, welk wegens dit Waterschap door de Graaven van *Holland* verleend is, wierdt gegeeven door Graaf WILLEM VAN HENEGOUWEN, bijgenaamd *den Goeden*, in den Jaare 1322. Hier in beveelt hij den Baljuw van *Woerden*, die toen was of namaals weezen zou; *Vyve Welgeboren Heemraaden te kiesen*, om zijn *Landt voorsz. mede te bedrijven*, eerst *Zeedyk*, *Middeldyk*, *Zydwing*, *Watering*, *Sluysen*, *Hoolen ende den Marrendyk*, *en-*

ende van den Marrendyk totte Swadenburchdam toe. Deeze Handvest wierdt door Keizerinne MARGARIET bevestigd in den Jaare 1346. Uit deeze Brieven blijkt niet werwaart het Land van *Woerden* zijnen Watergang gehad hebbe; doch uit een volgende Handvest van ALBRECHT VAN BEIEREN, gegeven in den Jaare 1363, kan men duidelyk ontdekken, dat genoegzaam alle de Polders, onder het Waterſchap behoorende, hunne Uitwatering op den Rhijn en door *Spaarendam* gehad hebben. In dit jaar wierdt'er, door den Hertog, een ſcheidinge toegeſtaan, tuſſchen hen, die aan de Zuidzyde een Watergang op den *Yſel* hadden, en die, welke uitwaterden door *Spaarendam*. Aan deeze laatſten vergunde hy tevens twee Sluizen in *Spaarendam* te maaken, met den luiden van den Geſtichte, die mede hier uitwateren zouden; welke gezamenlyk allen Watergang en Werk zouden bewaaren en behouden. Van deeze Sluizen aan *Spaarendam* vindt men 'er tegenwoordig niet meer dan één, die zeer goed is; de andere wierdt in laater tijd door het Gróot Waterſchap van *Woerden* uitgekoft. Hertog ALBRECHT gaf, in den Jaare 1366, aan den Lande van *Woerden* en de geenen, die met het zelve in den Rhyn wateren, nog drie Sluizen, met drie Wateringen, uit den Rhijn gaande in den Yſel, één te *Lindſchoten*, uit en door *Oudewater* en twee boven of beneden dezelve, daar het den Heemraad nutst en oorbaarst zou denken te weezen. Uit kragt van deeze Handvest wierdt deswegens, in den volgende Jaare 1367, een overeenkomst met de Stede *Oudewater* gemaakt, die zich zelve heeft verbonden denzelven Watergang te graven en te onderhouden ter Schouwe en Keure van het Groot Waterſchap van *Woerden*, welke overeenkomst nog in haare volle kragt blijft. Het Groot Waterſchap heeft, volgens deeze Handvest, nog het genot van twee andere Watergangen, ruim een half uur gaans beneden *Oudewater*, waar van de een de Groote Wierikke en de ander de Kleine Wierikke wordt genaamd.

Raakende het beſtier van het Groot Waterſchap van *Woerden*, heeft ALBRECHT VAN BEIEREN, in den Jaare 1388, voor hem

hem en zijne Nakomelingen, beloofd de Heemraaden niet te zullen doen afzetten door zijnen Baljuw, ofte door iemand anders dan door hem en zijne Naakomelingen; 't welk niet geſchieden zoude, ten zij hem of hun dunken zoude dat zij den Lande niet nut of oorbaar waren. Hier bij wierdt den Heemraaden van *Woerden* ook belast het Heemraadſchap te bewaaren en bedrijven, tot zijnen en 's Gemeenenlands oorbaar, gelijk dat zijne Heemraaden in *Rhijnland* doen. In den Jaare 1395, heeft ook de Hertog nog eene nadere handvest gegeeven. Het behield het getal van vijf Heemraden, gelijk het door Graave WILLEM VAN HENEGOUWEN was beſteld, maar bepaalde, dat 'er drie uit den Lande van *Woerden* en drie uit den geſtichte van *Uitrecht* moesten worden verkooren, ieder in de Watergang geërfd en gegoed tot twintig Morgen Lands toe. De Verkiezing ſchijnt hij aan zich zelven behouden te hebben. Deeze zouden, bij het aanleggen van groote Werken, moeten raadpleegen met tien Waardsluiden, twee uit ieder Kerspel, te kiezen bij de Landgenooten en Buuren, ieder in het zijne. Aan de Waardsluiden zou ook jaarlijks rekening gedaan worden. Hertog JAN VAN BEIEREN, verkooren Biſchop van *Luik* en Heer van *Woerden*, maakte, in den Jaare 1410. nog eene andere bepaaling omtrent het verkiezen der Heemraaden, volgens welke hij, behalven de twintig Morgen Lands of meer, die zij in het Waterſchap moesten bezitten, vastſtelde dat dezelve van jaar tot jaar op nieuws door den Dijkgraaf zouden moeten verkooren worden en zonderling een in *Zegveld* of in *Kamerijk*. De Heemraaden, die een jaar het Ambt hadden waargenoomen, zouden in vier jaaren niet weder aangeſteld worden. In den Jaare 1502, heeft DIRK VAN ZWIETEN, als Dijkgraaf van den Lande van *Woerden*, aan Burgemeesteren en Gemagtigden der Stede en des Lands, voor den Hove van *Holland*, beloofd en overgegeeven voortaan geen Heemraaden aldaar te ſtellen, dan die in het Waterſchap gezeten en woonachtig zijn, met hunne *alinge Woenſtad*, gegoed en geërfd, naar inhoud der handvesten. Deeze bepaling van

de

de Woonſtede der Heemraaden, welke in de handvesten der Graaven niet gevonden wordt, als mede dat de Dijkgraaf omtrent den Jaare 1643 eenigen gekooren hadt, die geen twintig morgen gegoed waren, ſchijnt in dien tijd geſchil gebaard te hebben. Men vorderde van den Dijkgraaf, dat hij de aanſtelling doen zoude volgens de Handvesten en wilde hem tevens bepaalen de Verkiezing te doen, uit Perſoonen in het Waterſchap woonachtig, en bijzonder dit de Kerspelen van *Zegveld* en *Kamerijk*, bij jaarlijkſche beurten, en van *Harmelen* uit den geſtichte van *Utrecht*, als mede uit de Stede *Woerden* en het Ambagt van *Bodegraave*. Hier tegen beweerde hij, dat de Handvesten niet waren overeen te brengen, met de Kostumen zedert veele jaaren in gebruik. Dit geding wierdt, in den gemelden Jaare 1643, door den Hove van *Holland* uitgeſprooken tegen den dijkgraaf, die de zaak in hooger beroep voor den Hoogen Raade trok; doch, alvoorens het Vonnis af te wagten, wierdt 'er in den Jaare 1645, voor dit Gerechtshof een verdrag getroffen, dat de Dijkgraaf jaarlijks in 't ſtellen en verkiezen van Heemraaden zich zal hebben te richten naar de Privilegien, Handvesten en Keuren van het Waterſchap, en uit dien hoofde verkiezen vijf bevoegde Heemraaden in het Waterſchap en gegoed tot twintig Morgen Lands toe; als: drie uit den Lande van *Woerden* en twee uit den geſtichte van *Uitrecht*. Op den grondſlag van dit Verdrag voor den Hoogen Raade, of van het meergemelde Handvest van Hertog ALBRECHT VAN BEIEREN van den Jaare 1395, rusten de Artikelen van nader overeenkomſten op dit ſtuk, ten overſtaan van Heeren uit de Staaten der Provincien van *Holland* en van *Utrecht*, gemaakt, gelijk dezelve tegenwoordig nog in kragt zijn.

De Dijkgraaf bekleed derhalven dit Ampt voor zijn gantſche leven. Hij verkiest jaarlijks op den eerſten Maij, vijf Hoogheemraaden, onder welke de Heeren, die maar een jaar hun Ampt hebben waargenomen, gemeenlijk nog één jaar in bedieninge worden gehouden. De Hoogheemraaden zijn aan geene vaste woonplaatzen verbonden, en het wordt voor even-

eveneens gehouden of zij hunne twintig Morgen Lands in het Nieuwe of in het Oude Gedeelte van het Waterſchap bezitten. Het Groot Waterſchap heeft doorgaands maar één Sekretaris. Hoewel het Rentmeesterſchap eigenlijk aan den Voorzittenden Heere der Hoogheemraaden behoort, wordt het altijd door den Sekretaris waargenomen. De mindere bedienden zijn een Fabrijk, twee Bodens, en verſcheiden Sluiswagters; als: te *Spaarendam*, *Oudewater*, *Bodegraave*, aan *Goe Jan-Verwelle-ſluis* en elders.

Het Kollegie van Dijkgraaf en Hoogheemraaden vergadert gewoonlijk des Vrijdags naa de bijzondere Schouwdagen zo van des Gemeenelands Kaden, als van de Kanaalen in het Groot Waterſchap.

WOERDEN, (HERMAN VAN) zie HERMAN VAN WOERDEN, Deel XX. bl. 565.

WOERT. Onder deeze algemeene benaaming was eertijds bekend, zeker ridderlijk goed, toebehoorende aan het Geſlagt van dien naam, 't welk zich naar het landgoed liet noemen, of zijnen naam daar aan heeft gegeven. *Woert* beſtond uit twee Ridderlijke Hofſteden, de eene *Hoogewoert*, de andere *Laagewoert* geheeten. Zij lagen in *Delfland*, onder de Heerlijkheid van *Naaldwyk*. Naar het verhaal der Hiſtorieſchrijvers, welke den tijd beleefd hebben, dat 'er nog eenige overblijfzels der aloude geſtigten in weezen waren, beſtonden dezelve in ſterke Sloten of Kaſteelen, voorzien naar de bouworde des tijds, van hooge en zwaare torens, omringd van wijde en diepe graften en uitgebreide plantaadjen. Van het Slot de *Laagewoert* ſtond nog, in den Jaare 1680, een hooge zwaare toren. Beide Kaſteelen wierden genaderd langs breede Laanen. Die van *Hoogewoert* kwam uit op den weg tuſſchen *Honſholredijk* en *Naaltwijk*. De Laan van *Laagewoert* ſtrekte zich tot aan den Maasdijk in *Zant-Ambacht*. Nog lang heeft deeze den naam van Ridderlaan, van de *Laagewoert* gedraagen.

Zie S. VAN LEEUWEN, *Batavia Illuſtr.*

WOERT,

WOERT. (VAN DER) Op de lijst der aloude Hollandſche Edele Geſlagten, die weleer eene zeer aanzienlijke vertooning maakten, doch nu al voor lang uitgeſtorven, of ook wel in min aanzienlijken ſtand zijn verdwenen, moet ook worden aangeſchreven het geſlagt, welk wij nu genoemd hebben. Volgens de aloude Kronijken, moet het omtrent het midden der twaalfde Eeuwe, en dus voor meer dan zeshonderd jaaren, reeds gebloeid hebben. Op het jaar 1157 vinden wij als Stamvader, immers die daar voor bekend ſtaat, genoemd FLORIS VAN DER WOERT, Ridder, Heer *van der Woert* en *Delfland*. Hij hadt naakomelingen, doch in welker aaneenketening wij ſchakels misſen. Niet vroeger dan in den jaare 1274 ontmoeten wij eenen afſtammeling van Heere FLORIS, in den perſoon van GERRIT VAN DER WOERT, Ridder, Heere *van der Woert*, hij liet drie kinderen naa, te weeten:

1. WILLEM VAN DER WOERT, die volgt.

2. MACHTELT VAN DER WOERT, welke, in den jaare 1310, zich in 't huwelijk begaf met WILLEM VAN DIEPENBURG, Ridder.

3. HENDRIK VAN DER WOERT, Knaap. Hij leefde, wordt vermeld op het jaar 1289, als hebbende, van Graave WILLEM VAN HENEGOUWEN, eenige Leengoederen te *Naaltwijk* ontvangen. Hij verwekte bij N. N. eenen Zoon,

WILLEM VAN DER WOERT, die niet getrouwd geweest is, althans geene naakomelingen heeft naagelaaten.

WILLEM VAN DER WOERT, *Gerritszoon*, bovengenoemd, Ridder, Heere *van der Woert*, vermeld in den jaare 1314, was bij Jonkvrouwe N. N. Vader van

HENDRIK VAN DER WOERT, Ridder, Heere *van der Woert*, uit kragt van eenen Verlijbrieve van MACHTELT, Vrouwe van *Valkenburg* en *Voorn*, Burggravinne van *Zeeland*, gegeeven te *Voorn*, des Zondags naa Paasch van den jaare 1354. Hij nam ten Vrouwe, in den jaare 1383, Jonkvrouw SOFIA, Zuster van OTTO VAN ARKEL, Heere van Heukelom, volgens huwelijks-voorwaarden, bezegeld op St. Martensdag in den bovengemelden jaare 1383. Bij eevenis wierdt Heer HENDRIK Heer van *Liesveld*, als mede van *Lemskerke*, en

nam vervolgens aan den naam van HEMSKERK en LIESVELD. Hij liet na

1. Eene dogter N. N. gehuwd met HENDRIK DIRKSZOON VAN DEN DOORTOGE.

2. HENDRIK VAN DER WOERT, gezegd VAN LIESVELD, Ridder. Heere van *Liesveld*, als zijnde in den jaare 1431 daar mede verrijd.

Behalven de nu gemelden, ontmoeten wij, in de aloude Kronijken, verſcheiden leden van dat Geſlagt, wier betrekkelijke bloedverwantſchap niet bepaald wordt. Aldus vinden wij, op het jaar 1364, vermeld GERRIT VAN DER WOERT, die ter Vrouwe nam N. N. en bij haar verwekte BOUDEWYN VAN DER WOERT, Schout van *Delft* en Hoogheemraad van *Delfland*.

In den jaare 1413 tradt hij in het huwelijk met Jonkvrouw KATHARINA VAN ABBENBROEK, Vrouwe van *Abbenbroek*. Heer BOUDEWIJN verwekte bij deeze zijne Echtgenoote, kinderen, die wederom afſtammelingen hebben nagelaaten, welke den toenaam en het Wapen van *Abbenbroek* aannamen, 't welk zij met dat van *Woert* en *Scharrenberg* quartilleerden. Voorts werdt, op het jaar 1384, genoemd MARIA VAN DER WOERT, als zijnde, in dat jaar, de Echtgenoote geworden van MUIJS VAN VELDE, Zoone van BOUDEWIJN VAN VELDE en van KATHARINA VAN KOON. Tot dit Geſlagt behoort ook HENDRIK VAN DER WOERT, op het jaar 1410 vermeld, als bekleedende het aanzienlijk ampt van Houtvester van de provincie *Holland*. Bij zijne Echtgenoote N. N. verwekte hij twee Zoonen, ADRIAAN VAN DER WOERT, op het jaar 1436 vermeld. en DIRK VAN DER WOERT, welke, bij N. N. een Zoon hadt, NIETER VAN DER WOERT genaamd. Deeze nam ter huisvrouwe SIBYLLA VAN SART, en verwekte bij dezelve WILLEM VAN DER WOERT. Hij woonde te *Delft*, en heeft aldaar afſtammelingen nagelaaten, welker naamen, egter, wij, bij de aloude Kronijk- en Hiſtorieſchrijvers, niet vermeld vinden.

Zie S. VAN LEEUWEN, *Batavia Illuſtrata*, GOUTHOEVEN, *Kronijk van Holland*.

WOGMEIR, (*Het*) ook wel het *Obdammer Meir* genaamd, gelegen in het Noordijk gedeelte der Provincie *Holland*, de *Vier-Noorder-Koggen* geheeten. Het is een dier plekken gronds, welke de nijvere en eerlijke winstzoekende *Hollanders*, door vernuft en taai geduld, aan het water ontrukt hebben. De droogmaaking geſchiedde in het begin der naastvoorgaande Eeuwe, en wel bepaaldlijk, volgens daar van uitſtaande aanteekeningen, in den jaare 1607. Naa het volbragte werk der droogmaakinge, en eene naauwkeurige opneeming van den uitgemaalen waterplas, bevondt men de uitgeſtrektheid van vrugtbeloovend land te bedraagen zeventienhonderd drieëndertig Morgens, tweehonderd dertig Roeden. Het *Wogmeir* behoort, gedeeltelijk onder *Obdam*, van welk dorp, als het voornaamſte der deelhebberen, het den bovengemelden naam ontleent, gedeeltelijk onder *Hensbroek*, gedeeltelijk onder *Wathem*. Door de Regtsbannen deezer drie dorpen wordt de Bedijking ingeſlooten. De huizen ſtaan hier en daar verſpreid. Voor 't overige heeft *het Wogmeir* zijnen eigen Dijkgraaf, Heemraaden en Penningmeeſter. Alle deeze worden door den Heer VAN OBDAM aangeſteld.

Zie *Tegenwoordige Staat*.

WOGNUM, een Ban, of Regtsgebied, en Dorp, in het zelfde Diſtrikt, als *het Wogmeir*, te weeten, de Vier-Noorder-Koggen, geleegen, ten Noorden der Stad *Hoorn*. Eene aanzienlijke uitgeſtrektheid gronds beſlaat dit Ambagt, en is het groetſte der Regtsbannen, welke men in deezen oord ontmoet. Niet minder dan het aanzienlijk getal van veertienhonderd vijftien Morgens en driehonderd vijf en zeventig Roeden ſchatting ſchuldig Land vindt men, voor deezen Ban, in de Quohieren van Verpondinge aangeſchreeven. Van het nadeelig verloop der tijden, en den ten agter gaanden ſtaat der Ingezeetenen, ontmoet men ook hier een voorbeeld, in het allengskens afneemend getal van huizen, en dienſvolgens ook van menſchen. Bij eene algemeene telling in den jaare 1632, door gantsch Holland te werk geſteld, bevondt men het ge-

tal der huizen te bedraagen honderd vier en tachtig. Honderd jaaren daar naa telde men 'er zesenveertig minder. Nog vier was dit getal verminderd in den jaare 1749. Men bevondt toenmaals het geheele getal, door den gantſchen Ban, ſlegts honderdvierendertig huizen te bedraagen. Van het Dorp, welk den zelfden naam als het Ambagt draagt, vindt men reeds gewag gemaakt, in zeker Verdrag, van de Utrechtſche Kerke met die van *Epternach*, gedagteekend in den jaare 1063. Het ligt, na genoeg, op den afſtand van een half uur gaans, in het Noorden van de Stad *Hoorn*. Reeds in het begin der Elfde Eeuwe hadt men 'er een Kapel, zedert in een Parochie-Kerk veranderd, die aan den H. HIERONYMUS gewijd was. In den jaare 1574 wierd hier de eerſte Leeraar beroepen, die, naar de begrippen der Hervormden, eene meer gezuiverde Leer verkondigde. Zints dat tijdſtip, tot in den jaare 1659, verrigtte de Leeraar van *Wognau* insgelijks het gewijde dienstwerk in het nabuurig *Watweide*. Zedert het laastgemelde jaar hebben de wederzijdſche dorpelingen hunnen eigen afzonderlijken Leeraar gehad. De Roomsch gezinden hebben hier insgelijks eene Statie.

Zie *Tegenwoordige Staat van Holland*; HALMA, *Toneel*.

WOLDSEND; zie WOUDSEND.

WOLF, (JACOB DE) geen onbevallig kunſtenaar, doch te gelijk een ſpreekend voorbeeld van de heillooze ſtrekkinge van de jaloersheid en van een afgunſtig geſtel, met gemelijken hoogmoed gepaard. Zijne geboorteplaats was de ſtad *Groningen*, waarſchijnelijk nog voor het midden der jongstverloopene Eeuwe. Hij was een man, welken de Natuur met uitmuntende vermogens van vernuft en ſmaak hadt begiftigd. Niet ſlegts als liefhebber, maar ook als beoeffenaar, maakte hij veel werk van de Dichtkunde, doch alleen tot zijn vermaak en uitſpanning. Tot zijn beſtaan, en als zijn hoofdwerk, leide hij zich toe op een bedrijf, met de Poëzij zeer naauw ver-

vermaagſchapt, te weeten, de Schilderkunde. De Historien hadt hij, in de behandeling van het penſeel, tot zijn bijzonder vak verkoozen. Niet ongelukkig ſlaagde hij in die behandeling. Ook ſtondt hem de kans op een goed beſtaan niet onvoordeelig, indien hij de aanzoekers, door zijne ongelukkige geaartheid, niet met eene ſoort van afkeer tegen hem vervuld hadde. DE WOLF, naamlijk, hadt eenen Stad- en Kunstgenoot, JOHAN STARRENBERG genaamd. Deeze, welbeſpraakt van tong en van een inneemend voorkomen, wist zich bij ieder eenen bemind te maaken; 't welk ten gevolge hadt, dat de hoogagting, welke men den maaker toedroeg, op deszelfs kunstgewrogten nederdaalde; zodat men, aan zijne ſtukken, hoewel niet zo bevallig als die van zijnen Kunstbroeder, veelal de voorkeuze gaf. DE WOLF, daarentegen, ſomber en ſtuursch van aart, en, gevolglijk, weinig van ſpreeken, in dien onmenschkundigen waan, dat het werk zijnen meester zou aanbeveelen, leide zich in 't geheel niet toe, om door gelijke handgreepen, als STARRENBERG, den aftrek zijner penſeelkunst te bevorderen. 't Gevolg daar van was, dat de penſeelgewrogten van andere Meesters, hoewel bij de zijne niet te vergelijken, gretig gezogt wierden, en men hem met den toebereiden voorraad liet zitten. Zo hoog klom hier door het misnoegen en de ſpijt in zijn gemoed, dat ze, ten langen laatſte, in raazernij verwandelden, en hem het rampzalig beſluit deeden neemen, om aan zijn eigen leeven de hand der gewelddaadigheid te ſlaan. Het heilloos opzet volvoerde hij op de volgende wijze. Eenen Degen, in eenen hoek van zijne kamer, in eene ſchuinſche rigting, met de punt na boven, hebbende vastgezet, liet hij zich, met zijnen rug, met zo veel gewelds op de punt van het moordtuig vallen, dat het hem zijn lichaam doorboorde, en hij alzo zielmoogende ter aarde ſtortte. In den Jaare 1685 kwam aldus de bijsterzinnige gemelijke Kunstſchilder aan zijn einde.

Zie HOUBRAKEN, *Groot Schouwburg der Schilders en Schilderesſen.*

WOLFAARTSDYK, gemeenlijk ook *Wolferſdyk* genaamd, is een klein Eiland, behoorende onder de Provincie van *Zeeland*, Bewesten-Schelde. Het heeft, ten Noorden, het Eiland *Noordbeveland*, ten Zuiden, het Eiland *Zuidbeveland*, of het *Land van ter Goes*. Van het eerstgenoemde Eiland wordt *Wolfaartsdyk* geſcheiden door *het Diep* of de *Zuidvliet*, van het laatstgemelde door *het Schengen*; beiden zeer ſnelſtroomende takken van de rivier *de Schelde*. Niet alleen ten huidigen dage, maar reeds in overoude tijden, zijn, door dit ſchuuren van den ſtroom, op het Eiland ſchroomwekkende Grondbraken ontſtaan, en hetzelve daar door zeer zwaare, dikmaals onherſtelbaare, nadeelen toegebragt. Reeds ten tijde van den Zeeuwſchen Kroniſkſchrijver REYGERSBERG hadt men, op dien toeſtand van zaaken ſlaande, dit rijmpjen in den mond:

„ Zuytvliet ende Schengen
„ Loopen beyde om ſtrengen,
„ Hebben haar vermeeten,
„ Willen Wolfaartsdijk noch opeeten".

Volgens zommigen zou de bedijking deezes Eilands reeds in den Jaare 800, of daar omtrent, geſchied zijn; hoewel 'er nog vijfhonderd Jaaren, zints dien tijd, zouden zijn verloopen, eer het onder zijnen tegenwoordigen naam zou zijn bekend geworden. Van eenen Heere WOLFAART, uit den doorluchtigen en adelijken Huize van BORSELEN, zou het dien naam ontleend hebben.

De uitgeſtrektheid des geheelen Eilands vinden wij op vierduizend zesendertig Gemeten, tweehonderd vijfenveertig en eene halve Roede ſchotbaar Land begroot.

Veel digter, dan huiden ten dage, plagt *Wolfaartsdyk*, in overoude tijden, bewoond te worden. Dus ontdekte men 'er, weleer, eene Plaats, *de Piet*, of *Muiden*, genaamd, bij zommigen voor een aanzienlijk Dorp, of wel voor een klein Stedeken aangezien, doch bij anderen in geen hooger rang, dan in dien van een Kasteel of Sterkte, geplaatst. De laatſte zou de waare geſtalte der Plaatſe geweest zijn, indien, naar het

het verhaal van HALMA, de afbeelding daarvan, hangende in de Kerkenkamer van *Zeeland*, te *Middelburg*, voor echt mag gehouden worden. Hoe 't zij, *de Piet*, 't zij dan een Dorp, Stedeken of Kasteel, lag in het westlijke gedeelte des Eilands, welk, hoewel thans, voor landbouw en veehoederij, genoegzaam nutteloos, nog heden onder den naam van *de Piet* bekend is. Reeds voor meer dan vierhonderd jaaren wierdt de Polder een prooi der golven, althans zodanig was gezet, dat men, zedert, altoos zwaarigheid heeft gemaakt, eene bedijking en droogmaaking, in de waarschijnlijke verwagting van een goeden uitslag, te durven onderneemen. De Toren van *de Piet* stondt overeinde, tot in den jaare 1512. Een zwaare storm deedt denzelven ter aarde storten.

Het Dorp *Sabinge*, insgelijks op dit Eiland gelegen, is van aloude herkomste. Dit, intusschen, is het eenige, 't welk, in 't algemeen, daar omtrent bekend is. Want van de eerste stigting heerscht, bij de aloude Kronijkschrijvers, een diep stilzwijgen. Men vindt 'er eene Kerk, ten dienste der Hervormden, doch geene Predikantswooning; gelijk wij straks nader zullen melden.

Nog vondt men, op *Wolfaartsdyk*, in vroegere dagen, twee Dorpen, *Hongersdyk*, waarvan de *Hongerdykſche Polder* zijnen naam ontleent, en *Westkerk*, of *Westerland*; doch beide Plaatzen hebben voor het geweld der aanspoelende wateren moeten bezwijken. Gelukkiger, als door zijne ligging, midden in het Eiland, meer beveiligd, is, tot nog toe, geweest het Dorp *Oostkerk*, of *Oosterland*. Hier woont de Leeraar, de eenige op het geheele Eiland, die insgelijks de Gemeente te *Sabinge* bedient. Hij is lid der Klasis van *Zuidbeveland*. De drie nu genoemde Parochien, te weeten die van *Sabinge*, *Oosterland* en *Westerland*, hebben eenen gemeenen Regtbank over het geheele Eiland.

Zie REIGERSBERGEN en SMALLEGANGE, *Kronijken van Zeeland*; en *Tegenwoordige Staat van Zeeland*.

WOLFERT VAN BORSELEN. In het Zevende Deel onzes *Vaderlandſchen Woordenboeks* de Geſlagtlafels der oudadelijke VAN BORSELENS hebbende medegedeeld, gaven wij, met een, eenig berigt aangaande zommigen van deszelfs leden, onder andere van den nu genoemden Heere WOLFERT. Van wegens 's Mans vermaardheid in de vroegere geſchiedenisſen onzes Vaderlands, hebben wij noodig, immers niet ondienſtig geoordeeld, zijne voornaamſte leevensbijzonderheden een weinig uitvoeriger, dan ter aangeweezene plaatze is geſchied, te verhaalen.

Heer WOLFERT VAN BORSELEN was de Zoon van FRANK, Tienden Heere van *Borſelen*. Eenig misnoegen tegen Graaf FLORIS DEN V hebbende opgevat, en daarnaa ten Lande zijnde uitgeweeken, keerde hij, egter, eerlang, te rug, en vertoonde zich, eens en andermaal, met den Graave, en wel inzonderheid zeer plegtiglijk, op den eerſten Mai des Jaars 1296. Niet zeer opregt, intusſchen, aan de zijde van Heere WOLFERT, moet deeze Verzoening geweest zyn. Want als Heer JAN VAN KUIK, een bijzonder misnoegen tegen Graaf FLORIS opgevat, en een vast beſluit, om hem te bederven, hebbende genomen, ter volvoeringe van zijn ontwerp verſcheiden Edelen des Lands tot zijn ontwerp zogt over te haalen, leende Heer WOLFERT gretige ooren aan dit verzoek; zelf zoude hij een der hoofden der Zamengezworenen geweest zijn. Of hij bij het vermoorden van Graave FLORIS tegenwoordig geweest zij, vinden wij niet vermeld. Dat hij daar aan niet handdaadig geweest is, dunkt ons onwaarſchijnlijk, naardien wij elders vinden aangeteekend, dat hij, zints het jaar 1289, zich meestal buiten 's Lands, immers niet dan in ſtilte binnen deeze Landen heeft onthouden. In de onderſcheidene bijeenkomſten der Edelen, te *Bergen op den Zoom* en te *Kameryk* gehouden, ter beraaminge van het plan des moords, zou hij verſcheenen zijn, en aldaar zijnen raad hebben medegedeeld.

Maar zo ras was Graaf FLORIS niet in hegtenis genomen, en de maare daar van hem ter ooren gekomen, of Heer WOLFERT keerde te rug van zijne uitlandigheid, met oogmerk, om met de onlusten, welke *Holland* en *Zeeland* dreig-

dreigden, zijn voordeel te doen. Terwijl hij zich nog buiten 's Lands onthieldt, hadt hij, meermaalen, om zijne heerschzuchtige oogmerken te bereiken, zich van de hulp des Graaven van *Vlaanderen* bediend. Met eene gelijke bedoeling wilde hij nu het zelfde hulpmiddel te baate neemen. Hij vervoegde zich te *Dordrecht*. Hier den Stedelingen hebbende diets gemaakt, hoe 'er zich zeer veel waarschijnlijkheids vertoonde, dat de *Vlamingers* eenen vijandlijken inval zouden willen ondernèemen, zogt hij hen eerst te overtuigen van de noodzaaklijkheid, om met allen mogelijken spoed dit opzet, immers de uitvoering daar van, te verhinderen. Aan zijne redenen vondt hij bij de Dordrechtenaars geopende ooren, gelijk ook aan zijnen voorslag, om twee Koggen uit te rusten, van manschap, krijgsnoodwendigheden en mondbehoeften rijklijk voorzien, en het bewind daar over aan hem op te draagen. Met deeze magt stak hij over na de stad *Veere*, in het Zeeuwsche Eiland *Walcheren*. In de eerste plaats was zijn oogmerk, om zich, met de verzamelde magt, tegen de aanhangers van Graave FLORIS in *Zeeland*, en, diensvolgens, tegen zijn eigen vijanden, in veiligheid te stellen. Lijfsbehoudenis, in zijn Vaderland, was, intusschen, niet het eenig doelwit van Heere WOLFERT VAN BORSELEN. Veel wijder strekten zijne bedoelingen. Doch om deeze te volvoeren, hadt hij meer magts noodig. Om deeze te bekoomen, begaf hij zich, eerlang, na *Vlaanderen*, met oogmerk om bij Graave GUY aanzoek te doen om den verlangden onderstand. Verneemende dat de Graaf daartoe niet ongenegen was, ging Heer WOLFERT nog verder. Hij bewoog den Vlaming tot het doen van eenen inval in het Eiland *Walcheren*, waar omtrent hij, onlangs, te *Dordrecht*, den schijn van zo groote bekommering hadt vertoond. Er is 'er, die van meening zijn, dat deeze onderneeming, met overleg en goedvinden van den *Engelschen* Koning EDUARD, ontworpen en beslooten was. Hoe 't zij, het leedt niet lang, naa de gemaakte afspraak, of de Graaf van *Vlaanderen* stak, in eigen persoon, na het Eiland *Walcheren* over. Hier sloeg hij het beleg om *Middelburg*. Heer WOLFERT VAN BORSE-

LEN boodt hem daar toe de behulpzaame hand, door het leggen van eenen Dam in de *Arne*, bij de Sterkte *Mortier*; dit diende om de Stad te benaauwen, en den belegerden allen toevoer van mondbehoeften en krijgsnoodwendigheden af te ſnyden. Van elders is bekend, dat BORSELENS ontwerp thans geenen voortgang hadt. Door de komst van JAN VAN AVENNES wierdt het beleg van *Middelburg* opgebroken.

Onder dit alles bevondt zich JAN DE I, Zoon en Opvolger van den vermoorden Graave FLORIS DEN V, in *Engeland*, alwaar hij met eene van 's Konings dogteren in het huwelijk was getreeden. Niet lang naa de tijding van zijns Vaders dood ſtak hij herwaarts over; doch landde te *Veere*; van welke Stad, als mede der naastgelegene landerijen, BORSELEN thans Heer was. Hij bevondt zich, by 's Graaven aankomst, binnen die Stad. Deeze, om zijne jongheid, nog onbekwaam zijnde tot het vasthouden der teugels van het Graaflijk bewind, diende de Voogdijſchap thans tot een veel gerugt maakenden twistappel. JAN VAN AVENNES, onder anderen, zogt zich dezelve toe te eigenen. WOLFERT VAN BORSELEN, intuſſchen, zag zich zo dra geenen meester van den perſoon des jongen Graafs, en van de Engelſche Scheepsmagt, welke hem hadt overgevoerd, of hij ſtelde alle zijne poogingen te werk, om zich van de Voogdijſchap te verzekeren, en AVENNES het Land te doen ruimen, of, indien zich daartoe eene voegzaame gelegenheid mogt aanbieden, in hegtenis te neemen. Tot dit laatſte ſcheen hem, eerlang, de kans niet ongunſtig te ſtaan. AVENNES, ter ontwijkinge van het gevaar, welk hem dreigde, beſlooten hebbende, zich na *Henegouwen* te begeeven, waar van hij Graaf was, liet vooraf den jongen Graave verzoeken om bij hem te koomen, op dat hij hem rekenſchap van zijn bewind doen mogt. In antwoord hier op ontbood hem de Graaf, of liever BORSELEN op 's Graaven naam, bij zich op het Eiland *Schouwen*, mids het geleide, welk hem verzelde, geene honderd man zou bedraagen. Door een tijdig vertrek ontweek AVENNES de geleide laagen. Men vindt aangeteekend, dat Heer WOLFERT, om JAN VAN AVENNES het ontkoomen ondoenlijk te maa-

maaken. wel vijfduizend guldens hadt gespild, om de wegen alomme met manschap, en de stroomen met vaartuigen te bezetten, welke op hem moesten passen.

De Henegouwer was niet vertrokken, of Heer WOLFERT, nu de handen ruim hebbende, wist alles naar zijnen zin te schikken. 'Er wierden, inderdaad, eenige Hollandsche en Zeeuwsche Edelen, en ook eenige Engelsche Heeren, tot 's Graaven Raaden benoemd; doch de klem des bewinds bleef in handen van VAN BORSELEN, die, al wat hij begeerde, in den Raad wist door te drijven.

Ten blijke van den overheerschenden invloed, welken hij op den geest van den jongen Graave oefende, kan, onder andere, dienen, zeker Geschrift, welk hij van hem wist te verkrijgen. Men zoude het eene *Akte van Konsulentschap* kunnen noemen. Plegtig en onder eede verbondt zich Graaf JAN bij dat Geschrift, „ in alles den raad van Heere WOL„ FERT te zullen opvolgen, en hem te beschermen, indien „ hem hierom, of omdat hij zich tegen de Moordèrs van „ Graave FLORIS aankantte, eenig leed overkwam; mids Heer „ WOLFERT, van zijnen kant, beloofde, den Graave altoos „ naar zijne beste kennis te zullen raaden. Dit zoude duu„ ren, tot op den tijd dat de Graaf den ouderdom van „ volle vijfentwintig jaaren zou bereikt hebben." Dit Geschrift, 't welk nog in weezen, en door den Hoogleeraar MATTHÆUS, in zijne *Analecta*, is in 't licht gegeeven, was geteekend op den dertigsten van April des jaars 1297, op het Slot *Nyenrode*, nog heden bekend en in weezen, aan de rivier *de Vegt*, bij het Stichtsche dorp *Breukelen*.

Met zulk eene veelvermogende hulp gedekt, stelde nu Heer WOLFERT VAN BORSELEN zijner heerschzucht geene paalen. Niet slegts wierp hij zich op tot de hoogstgeduchte magt van hoofd van 's Graaven Raad; maar hij gedroeg zich, eerlang, als of 'er buiten hem geene leden van den Graaflijken Raad aanweezig waren. Zo geheel en volkomen vloog de jonge Graaf zelve van zijne hand, dat hij hem, door het gantsche Land, met zich heenen voerde, en deedt beveelen, teekenen en zegelen, al wat hij goedvondt. Om daar toe de handen dies te ruimer te hebben, maakte hij eenen aan-

vang

vang met nu den eenen, dan den anderen Edelman buiten de gewigtigſte onderhandelingen te ſluiten, en voleindigde zijn eerzuchtig ontwerp, door den eenen naa den anderen Heer buiten 's Graaven Raad te zetten. Edellieden van geen minder aanzien en vermogen, als Jonkheer DIRK VAN BREDERODE en JAN VAN RENESSE, Baljuw van *Zuidholland*, behoorden onder de geenen, welken Heer WOLFERT aldus den voet wist te ligten. Den laatstgemelden van eenen aanſlag tegen den perſoon van Graave JAN hebbende weeten verdagt te maaken, bewerkte hij, vervolgens, dat tegen hem een vonnis wierdt geveld, 't welk hem het Land ontzeide.

Nevens de heerschzucht paarde Heer WOLFERT de geldgierigheid. Naa den geheelen klem der Regeeringe aan zich te hebben getrokken, wist hij daar van zich meesterlijk te bedienen, om zich zelven en zijn geſlagt met ſchatten te verrijken. Aldus verzon hij het middel, door eene huwelijksverbintenis, welke hij zelve aanging met de Vrouwe van *Voorne*, en door eene andere echtverbintenis, welke hij tuſſchen zijne Dogter uit een voorgaand huwelijk en den Zoon der Vrouwe van *Voorne* bewerkte, die Heerlijkheid in zyn Geſlagt over te brengen. Naa alvoorens den Graave het vonnis van verbeurdverklaaring te hebben doen vellen over verſcheidene adelijke goederen, deedt hij, vervolgens, eenigen dier goederen aan zich zelven opdraagen. De aanzienlijke Landen van *Woerden* en *Benskoop* behoorden onder de dus aangewonnene bezittingen. Om zich in het bezit der eerstgenoemde Heerlijkheid te handhaaven, deedt Heer WOLFERT, ten Noorden van den Rhijn, tuſſchen *Woerden* en *Harmelen*, eenen Burgt of Kasteel aanleggen. Volgens zommigen zou men, nog heden ten dage, van de Graften deezes Kasteels nog de overblijfzels vinden.

Van de zeer verderflijke uitwerkzelen eens onbepaalden invloeds van eenen Gunſteling op het hart van den Vorst en op de belangen van den Staat, leveren de Geſchiedenisſen een aantal der onlochenbaarſte voorbeelden. De jonge en onervarene Graaf vermeerderde, door zijn eigen, het getal deezer voorbeelden. PHILIPS, Koning van *Frankrijk*, voerde thans den oorlog tegen GUY van *Vlaanderen*. Bijkans gelijk-

tij-

tijdig deeden beiden aanzoek bij den Graaf, om zich met ieder van hun te verbinden. Hadde men aan het gevoelen der meeste Raaden het oor geleend, zou het aanzoek van PHILIPS de overhand gehad hebben, als meest ſtrookende met de belangen van den Lande. Ongelukkig hadt Heer WOLFERT, tegen den *Franſchen* Koning, eenig misnoegen opgevat. Thans den kans ſchoon ziende om zijnen wraaklust te koelen, bewoog hij den Graaf, om de zijde van den *Vlaamſchen* Graave te kiezen, en, in eigen perſoon, ter zijner hulpe, den togt na *Vlaanderen* aan te neemen. Door de tusſchenkomst van 's Graaven Schoonvader, Koning EDUARD van *Engeland*, wierdt, eerlang, de peis getroffen.

Geduurende de afweezigheid van Graave JAN, hadt Heer WOLFERT, met den Biſchop van *Utrecht*, een Verdrag van Vrede getroffen, 't welk, naa de wederkomst van den Graave uit den *Vlaamſchen* krijg, door deezen wierdt bekragtigd. VAN BORSELEN hadt niet verzuimd, daar bij zijn eigen bijzonder voordeel te behartigen. Doch deeze vrede was van korten duur. De Biſchop hadt berouw van 't geen hij hadt beloofd, en maakte zich gereed om de Hollanders, van nieuws, te beoorloogen. Heer WOLFERT hadt hier van niet de lucht gekreegen, of hij wist een verdrag te bewerken met DIRK VAN HERLAAR, *Heere van Amelde*, waar bij deeze zich verbondt, Graave JAN, tegen den Utrechtſchen Biſchop, te zullen bijſtaan. Daarenboven riedt BORSELEN den Graave, dat men zich van het *Slot te Yſelſtein*, op de grenzen van *Utrecht* gelegen, behoorde te verzekeren. Niet vrugtloos was deeze raad. Graaf JAN deedt terſtond Heirvaart beſchrijven, en het Slot belegeren. Door de kloekmoedigheid van Vrouwe BAARTE, de dappere en kundige Echtgenoote van GYSBRECHT VAN YSSELSTEIN, welken het Slot toebehoorde, doch die zich thans aldaar bevondt, wierdt het Slot een jaar lang verdeedigd. Naa verloop van hetzelve ('t was in den Jaare 1298) viel het den Graave in handen; die het voorts, op deszelfs verzoek, aan Heere WOLFERT opdroeg.

Wankelende en onvast is altoos de ſtand des Gunſtelings van eenen Vorst. Veelen, die hem omringen, zomtijds niet eer-

eerlijker van hart dan hij zelve, zijnen gelukſtaat met een jaloersch oog beſchouwende, beſpieden zijn gedrag met duizend oogen, en verzuimen niet, 't geen zij daar in berispelijks ontmeeten, aan den dag te brengen, en zomtijds bij vergrooting uit te meeten. Niet onwaarſchijnlijk zal iet diergelijks, ten aanzien van Heere WOLFERT, hebben plaats gehad, om zijn verderf te bewerken. Daarenboven hebben wij reeds gezien, hoe hij, omtrent de middelen ter vermeerderinge van zijn aanzien en vermogen, niet zeer naauwgezet was.

De Koophandel van *Holland* en *Zeeland*, hoewel in zijnen leeftijd op verre na niet zo uitgebreid als in laatere tijden, begon, nogthans, mede zeer aanmerkelijk te bloeien. In een handeldrijvend Gewest is de vaste waarde der Geldſpecien een ſtuk van de hoogſte aangelegenheid. In het ſluiten van koop en verkoop ligt 'er den handelaar grootlijks aan gelegen, dat de geboodene of bedongene prijs worde afgemeeten naar eenen maatſtok, welke zekere beſtendigheid bezit, en niet, naar het grillig goeddunken, langer of korter kan gemaakt worden, naar gelange de perſoon, welke zich daartoe het vermogen aanmatigt, zulks mag geraaden vinden.

Heer WOLFERT, intuſſchen, veelligt op den vasten grondſlag der gunſte, in welke hij bij den Graaf ſtondt, zich verlaatende, hadt, op zijn gezag, zich verſtout, merkelijke verandering in de Munt te maaken. Groot nadeel leeden hier door zeer veele handeldrijvende Ingezeetenen, en ontſtondt hier uit, in verſcheiden Steden, tegen hem een zo hooggaand misnoegen, dat men hem, tot loon zijner euveldaaden en wederregtelijkheden, eenen wreeden dood waardig oordeelde.

Men verkreeg, ten langen laatſte, hierin zijnen wensch. De gelegenheid en de omſtandigheden, welke Heere WOLFERT VAN BORSELEN ten val en aan een rampzalig einde bragten, vinden wij aldus verhaald:

Dordrecht hadt, zo wel als andere Steden, bij Brieven van Koning WILLEM, Graave van *Holland*, het Voorregt verkreegen „ dat de misdaaden, aldaar begaan, nergens anders, „ en door niemant, dan door Schepenen der Stad, beregt „ mogten worden." Mij is niet bekend, dat 'er ergens Brie-

Brieven, in welken dit, met zo veele woorden, geleezen wordt, voorhanden zijn; doch in een Handvest, door den zelfden Koning WILLEM, in 't Jaar 1252 gegeeven, worden geene andere dan *Schepenen* genoemd, om, *zelfs zonder hooger beroep, vonnis te vellen.* Ook wordt 'er duidelijk in verklaard, „ dat Schepenen blijven zouden in het Regt, „ waarin hunne Voorzaaten plagten te zijn," welk Regt, naar alle waarſchijnlijkheid, geen ander geweest is, dan het Regt, om misdaaden, te *Dordrecht* begaan, ook alleen aldaar, door Schepenen, te doen beregten. ALOUD, Baljuw van *Zuidholland*, aangezet door Heere WOLFERT, ondernam, in 't Jaar 1299, eene inbreuk op dit Voorregt te doen. Men hadt, te *Dordrecht*, eenige Misdaadigen in hegtenis, over welken de Baljuw eene *ſtille waarheid*, gelijk men toen ſprak, *bezitten* wilde. De Schepens, oordeelende dat hun dit Regt alleen toekwam, wilden 'er zich ook van bedienen: gelijk zij deeden. Naderhand beweerden zij, dat de Baljuw zelf zijne toeſtemming gegeeven hadt tot het geene zij gedaan hadden; hoewel deeze zulks ontkende. Terwijl de Schepens met de Regtsvordering bezig waren, kwam WOLFERD, van den Graave verzeld, te *Dordrecht*. Hij eischte terſtond, dat hem de ſtukken van 't geding behandigd wierden, voorwendende, dat de zaak tot 's Graaven Regtbank behoorde. En indien de misdaad hoog verraad geweest zij, gelijk zommigen willen, ſcheen WOLFERTS voorgeeven zo ongegrond niet, als men te *Dordrecht* waande. Doch waarin de misdaad der gevangenen beſtaan hebbe, blijkt niet klaar. Zeker is 't, dat de Schepens de ſtukken weigerden over te leveren, ernſtelijk beweerende, dat zulks met hunne Voorregten ſtreedt. WOLFERT, hier over geſtoord, dreigde de Schepens met de Gijzeling, en beval eenigen van hun den Graave te volgen, die, terſtond hier op, over *Delft* na *den Haage* vertrok. Die Schepens, welken WOLFERT gebooden hadt te *Delft* te komen, liepen, om het voorſtaan hunner Voorregten, meest bij hem in 't oog. Men oordeelde, hierom, te *Dordrecht*, dat zij niet onverzeld vertrekken moesten. Hun wierden, derhalven, een goed getal van Gemagtigden uit de Wetbouderſchap toegevoegd, zo dat zij, in

't ge-

't geheel, tien of twaalf ſterk waren. JAN DE MOLENAAR en PIETER HEEREN TIELEMANS ZOON zijn de eenigſten deezer Gemagtigden, welken men met naam en bijnaam genoemd vindt. Nog drie anderen, JAKOB, HEIN en PAUWELS, worden, naar het eenvoudig gebruik dier tijden, alleenlijk bij hunne voornaamen beſchreeven; van welken drie, de twee laatſten meest voor de Voorregten geyverd hadden. Ook bleeven zij te *Delft*, terwijl eenigen der anderen den Graave in *den Haage*, kwamen ſpreeken. Naa dat zij hier eenigen tijd vertoefd hadden, alzo Graaf JAN, buiten WOLFERT, die eerst niet ten Hove was, geen beſluit kon neemen, vroeg men hun naar de andere Afgevaardigden, in 't bijzonder naar HEIN en PAUWELS, die nog te *Delft* waren. Dit deedt hen vermoeden, dat men iet args met deeze twee voorhadt; die, hier van gewaarſchuwd, terſtond na huis keerden. De Graaf en WOLFERT begaven zich ook, kort hier op, na *Delft*, waarſchijnlijk met oogmerk, om de twee ijveraars te doen vatten. Doch toen men vernam, dat zij vertrokken waren, wierdt 'er, voor de Delftſche Wethouderſchap, over 't geſchil gehandeld, niet zonder veel hevigheid van wederzijden. De Baljuw ALOUD boodt aan, in een Kampgevegt te willen treeden tegen elk, die 't met de Schepens hieldt. Doch die van *Delft* oordeelden, dat men der Steden Voorregten, aan den uitſlag van een Kampgevegt, niet behoorde te waagen. Toen wendde men 't over eenen anderen boeg. HEIN en PAUWELS wierden in 't ongelijk geſteld, om dat zij den Graave niet hadden durven afwagten. Men kreet dit voor wederſpannigheid uit, en nam het zo euvel, dat de Graaf de Stad *Dordrecht* met zijne hoogſte ongenade dreigde, en verſtoord na *den Haage* keerde.

De Afgevaardigden der laatstgenoemde Stad wederom t'huis gekomen zijnde, en verſlag gedaan hebbende van 's Graaven bedreigingen, nam men dezelven zo zeer ter harte, dat men beſloot, zich in ſtaat van tegenweer te ſtellen. Terſtond wierden 'er vier Burger-Hopluiden gekooren. Men vaardigde Brieven af, aan alle de goede Steden van *Holland* en *Zeeland*, die gebeden werden, zich de zaak van *Dordrecht*, als eene gemeene zaak, te willen aantrekken. Kortom, men ver-

verzuimde niets, om zich tegen den Graave, of liever tegen Heer WOLFERD en den Baljuw ALOUD, sterk te maaken.

't Leedt niet lang, of de Stad wierdt belegerd. WOLFERD hadt voor, haar den toevoer af te snijden, en daar door tot onderwerping te brengen. WITTE VAN HAAMSTEDE wierdt, tegen zijnen dank, op 't Huis van *Putten* gelegd. NIKOLAAS VAN KATS lag beneden de Stad, te *Alblasserdam*, en hieldt Uitleggers op de *Merwe*, die de Vaart naar de Stad beletteden. De Baljuw ALOUD, wien 't Huis *Kraaijesteín*; te *Slijdrecht*, boven *Dordrecht* gelegen, aanbevolen was, hadt den stroom met paalwerk belemmerd. Eene enkele Kogge, onder zijn bevel staande, bij nagt, ondernomen hebbende de Stad te naderen, verwekte zo veel opschudding onder de Burgerije, dat elk te wapen liep, en zo wel te water als te lande, ter Stad uit, na *Kraaijesteín* toog. ALOUD, die toen niet op 't Huis was, mengde zich bedektelijk onder den hoop, en hadt het geluk van onbekend te blijven, tot dat hij, voor 't Huis gekomen, zich omwendde, en met eenigen der zijnen, op de Burgers aanviel. Al wijkende geraakte hij over de Valbrug binnen 't Slot, bij welke gelegenheid, HEIN, de dappere voorvegter der Dordrechtsche Vrijheden, in 't water gedrongen wierdt. Eer men hem gered hadt, was de Valbrug wederom opgehaald. De Burgers, geen voorneemen hebbende, om 't Slot te winnen, keerden, schier zonder verlies, te rug. Doch van ALOUDS zijde waren 'er eenigen gesneuveld. Dit viel in 't laast van Julij voor.

ALOUD van 't gebeurde aan Heere WOLFERD kennis gegeeven hebbende, besloot deeze, met den Graave, na *Zeeland* te vertrekken, en aldaar Heirvaart tegen *Dordrecht* te beschrijven. De Hollanders, hier de lucht van krijgende, en den Graaf ongaarne willende missen, sloegen aan 't morren tegen WOLFERD. Zijn Schoonzoon, GERARD VAN VOORNE, hadt, zo men wil, de koenheid van hem de vriendschap op te zeggen, indien hij den Graaf vervoerde. WOLFERD, ondertusschen bevroedende, hoe zeer hij bij de Hollanders in den haat geraakt was, agtte zich niet langer veilig in den *Haag*. Hij begaf zich, derhalven, op eenen nagt, van daar,

den Graaf, dien hij in alles naar zijne hand zetten kon, medevoerende. Om niet ligtelijk agterhaald to worden, deedt hij alle de bruggen agter zich afbreeken, rennende te post na *Schiedam*, van waar hij na *Zeeland* overſteeken wilde.

Doch het vervoeren des Graaven was zodra niet rugtbaar geworden, of 't Hof en 't gantſche Dorp *'s Graavenhage* was in oproer. De jonge Graavin kermde over 't verlies van haaren Echtgenoot, en verwekte zo veel medelijden in de Gemeente, dat veelen zich gereed maakten, om de vlugtenden te vervolgen. In weinige uuren, waren zij te *Vlaardingen*, en hier vernomen hebbende, dat de Graaf wel van land geſtoken was; doch, door de ſtilte, weinig vorderen kon, bragten zij al wat volk voeren kon, tot Booten en Vischſchuiten toe, te water, en roeiden met alle kragt, agter aan: terwijl zij de lucht, met luid roepen om hunnen Graave, vervulden. Haast hadt men hem ingehaald, en nog ſpoediger bewoogen, om te rug te keeren. WOLFERD, die bij hem was, moest zich gevangen geeven, en wierdt, nevens zijne Huisvrouw, na *Delft* gevoerd, en op 't Steenhuis gelegd. Zijn Schoonzoon, GERARD VAN VOORNE, dien hij, met geweld, uit den *Hage* mede genomen hadt, verkreeg nu zijne vrijheid weder, die hij reeds verlooren rekende.

Graaf JAN hadt zich terſtond na den *Hage* begeeven, zonder zich, zo ver men weet, om WOLFERD meer te bekommeren. De Delftſche Gemeente, met eenen bitteren haat tegen hem ingenomen, was ondertusſchen op de been geraakt, en voor 't Steenhuis zamen geſchoold. Straks daar naa, ging 'er een kreet op: *Levert ons den Verrader, of wij ſteeken 't Steenhuis in den brand.* Die van binnen, 't zij ze, zo wel als 't volk, WOLFERDS dood zogten, of, gelijk zij voorgaven, voor 's volks woede bedugt waren, beſlooten hem, ontharnast, ter deure uit te ſtooten: daar hij, voor de raazernij der verbitterde menigte bloot geſteld, in een' oogenblik, door duizend wonden, van 't leeven wierdt beroofd. Laatere Schrijvers melden, dat hij, uit de venſter van 't Steenhuis geworpen zijnde, op pieken gevangen, en vervolgens afgemaakt wierdt. Doch dit vindt men niet bij de oudſten. Ook verhaalen zommigen, dat Graaf JAN VAN HENE-

GOU-

GOUWEN, WOLFERDS dood bewerkt zou hebben, waar van egter geen bewijs is. Meer blijk is 'er, dat 'er, eenige voornaame Edelen, uit de huizen van *Duivenvoorde*, *Zandhorst*, *Haarlem* en andere, handdaadig aan zijn gewees. Zij viel voor op den eerſten Augustus des Jaars 1299.

Op het Artikel BORSELEN, in ons Achtſte Deel hebben wij 's Mans naakoomelingſchap vermeld.

Zie de *Vaderlandſche Kronijk- en Hiſtorieſchrijvers van dien tijd.*

WOLFERT VVN BORSELEN, Zoon van HENDRIK VAN BORSELEN, *Heere van Veere*, enz. en van eene Moeder uit den oudadelijken Huize van ELLEWOUTSDYK, was een Edelman van zeer aanzienlijk vermogen, en eigenaar van verſcheiden Heerlijkheden; zodat hij geene zwaarigheid maakte, omtrent het doen van een huwelijksaanzoek bij eene Konings dogter, en in deeze aanzienlijke en hoogstverecrende verbintenisſe zijn doelwit te bereiken. Op of omtrent het midden der Vijfticnde Eeuwe moet dit zijn voorgevallen, en wierdt toen zijne Gemaalin MARIA, *Graavin van Bochane*, dogter van JAKOB DEN I, Koning van *Schotland*. In den jaare 1451 baarde zij hem eenen Zoon, welke door KAREL, Graaf van Charolois, Zoon van Hertog PHILIPS VAN BOURGONDIE, was ten Doop gehouden, en, naar zijnen naame, KAREL genoemd wierdt. 't Blijkt niet, dat Heer WOLFERT, geduurende het Graaflijk bewiud, welk de gemelde KAREL, eerlang, in handen kreeg, eenige magt of aanzien heeft genooten, boven andere Edelen des Lands, welke nevens hem een zelfden rang bekleedden. Ridder zijnde van het Gulden Vlies, en daarenboven, gelijk wij reeds aanmerkten, Heer van verſcheiden Heerlijkheden, als van *Veere*, *Vliſſingen*, *Weſtkapelle* en *Domburg*, zal hij, hoogstwaarſchijnlijk, zitting in 's Graaven Raad, en alzo aandeel in 's Lands bewind gehad hebben. Veel hooger ſteeg zijn gezag, onder de regeering van KARELS dogter en opvolgſter, Vrouwe MARIA VAN BOURGONDIE. Meer werks maakende van het handhaaven der Voorregten, den in-

gezeetenen grondwettig toebehoorende, verliet zij den Stadhouder van *Holland* en *Zeeland* van zijn ampt, en droeg hetzelve vervolgens op aan Heere WOLFERT, als zijnde eenen inboorling des Lands, hoedanig een, volgens den aart der zaake, en ook uit kragt van 'sLands bezworene regten, dien post moest bekleeden. Zijne aanftelling viel voor in den Jaare 1477.

De Hoekfche en Kabeljaauwfche onlusten ftelden, omtrent deezen tijd, het Land in rep en roere. Gelijk dikmaals elders, ontftonden hier uit, te *Haarlem*, in den Jaare 1479, verfcheiden ongeregeldheden. Om den voortgang daar van te ftuiten, deedt Heer WOLFERT, in het Voorjaar des gemelden jaars', eenen algemeenen Dagvaart der Edelen en Steden te *Rotterdam* befchrijven. Hij zelve kwam 'er binnen, met een klein gevolg. Doch de Baljuw, JAN VAN REIMERSWAL, vernomen hebbende dat 'er meer volks verwagt wierdt, vatte een vermoeden op, dat de Hoeksgezinden, met welke het de Stadhouder VAN BORSELEN hieldt, onder voorwendzel van Dagvaart te willen houden, zich van dit middel zouden willen bedienen, om zich van de Stad te verzekeren, als welke den Kabeljaauwsgezinden aanhang was toegedaan. Hierom bragt hij de Schutterij in de wapenen, deedt dezelve de Poorten bezetten, en hieldt alzo de Afgevaardigden buiten, van wegen *Dordrecht*, *Gouda* en andere Hoekfche Steden ter Dagvaart gezonden. Nog ftouter was de ftap, dien hij vervolgens deedt. Aan den Stadhouder VAN BORSELEN zondt hij bevel, om de Stad te ruimen. Hoewel deeze aan tafel zat, gunde hij hem den tijd niet om den maaltijd te voleindigen. De Stadhouder gehoorzaamde, begaf zich te fcheep, en ftak na *Veere*, in *Zeeland*, over.

Van dien tijd af groeide allengskens, de verbittering tusfchen VAN BORSELEN en de Kabeljaauwfchen. Die van den laastgemelden aanhang thans het onderfpit delvende, waren veelen hunner van hunne ampten en goederen ontzet, en voorts ten Lande uit gedreeven. Aan eenige Regenten van *Dordrecht*, *Gouda*, *Schoonhoven*, *Oudewater*, en misfchien nog uit andere Steden, was zulks wedervaaren. Vergeefs hieldt men bij den Stadhouder aan, om herftelder verdreevenen.

nen. Zo ſterk trok hij den ſtreng der Hoeksgezinde partij, dat hij aan geenerhande aanzoeken het oor wilde leenen.

Ligt was het te voorzien, dat uit deeze geſteldheid van zaaken eenige daadlijkheden zouden voortſpruiten. Eene zeer ſchadelijke ondervinding hier van hadt de Stadhouder zelve, omtrent het midden van den Zomer des bovengenoemden Jaars 1479. Eenigen zijner Dienaaren nevens anderen van Kabeljaauwſche Edelen, in eene herberg zittende te drinken, waren in woorden gekoomen, die wel haast in verwijtingen en ſcheldnaamen verwandelden; wordende voorts gevolgd van ſlaan en andere daadlijkheden. In *'s Hage* bezat thans de Stadhouder VAN BORSELEN een zeer aanzienlijk Huis of Hof, zo als wij in het Achtſte Deel deezes Woordenboeks, op bladzijde achthonderd dricëntwintig en de volgende vermeld hebben. 't Gebeurde dat de Valkeniers van den Stadhouder, 't eenigen tijde, uit dit Hof, met hakbusſen en ander ſchietgeweer, op de Kabeljaauwſchen vuur gaven. Voor het tegenwoordige booden de laatstgemelden geenen, althans geringen tegenſtand. Misſchien bevonden zij zich thans te onmagtig, om op eenen goeden uitſlag van wederkeerige geweldpleeginge te kunnen hoopen. Althans vindt men aangeteekend, dat zij, uit de Steden *Haarlem*, *Delft*, *Leiden* en *Amſterdam*, een aanzienlijk getal Poorters ter hunner hulpe ontbooden. Met deeze verſterkt, trokken zij, in geregelden optogt, na het Hof van den Stadhouder, belegerden hetzelve, en maakten 'er zich, bij verdrag, meester van. Thans begon de wraaklust te woeden, en aan des Stadhouders goederen de gewelddaadige hand te ſlaan. De plondergeest rustte niet, voor dat de beste have en huisgeraaden een prooi der vernielende hand was geworden. Hoewel, veelligt, lieden van niet veel aanziens de onmiddelijke uitvoerders van dit werk zullen geweest zijn, vindt men, nogthans, perſoonen van den hoogſten rang genoemd, als de aandrijvers deezer wederwraake. Heer JAN VAN EGMOND, en de Heeren JAN en PHILIPS VAN WASSENAAR zouden, volgens zommigen, daar van de voornaamſte hoofden geweest zijn.

De Stadhouder VAN BORSELEN bevondt zich, onder dit alles, te *Veere*. Aldaar hadt hij het gerugt van den ramp,

zijner wooninge en bezittingen in *'s Hage* wedervaaren, niet vernomen, of hij was ſtraks op middelen bedagt, om zich daar van te wreeken, en zijn Hof te herwinnen. Ten dien einde vertrok hij, in allerijl, na *Holland*, en verzamelde aldaar, uit de *Hoekſche* Steden, onder welke wij *Dordrecht*, *Gouda* en *Schoonhoven*, genoemd vinden, gelijk ook uit het Stigt van *Utrecht*, een aanzienlijk leger, 't welk wij op wel zevenduizend man begroot vinden. *Rotterdam* vooraf hebbende bemagtigd, ſtelde hij die Stad tot eene algemeene verzamelplaats. Van daar trok hij, met zijn Leger, door *Delft* na *'s Graavenhage*, alwaar het hem gelukte niet ſlegts zijn Hof te heroveren, maar hij, daarenboven, de huizen der aanzienlijkſten van den aanhang der Kabeljaauwſchen deedt plonderen. Dit verrigt hebbende, keerde VAN BORSELEN te rug na *Rotterdam*. Doch op de bewaaring der ruste en openbaare veiligheid in *'s Hage* hadt hij geene behoorlijke ſchikkingen beraamd. Want naauwlijks hadt hij die Plaats verlaaten, of de Kabeljaauwſchen vertoonden zich op nieuw, en ſloegen, uit wederwraake, hunne verdervende handen aan de Huizen van verſcheiden Hoeksgezinde Heeren.

Onder dit alles, hoe veele blijken van zwakheid Heer WOLFERT, van tijd tot tijd, ook mogt vertoonen, ligt begreep hij, nogthans, dat het regt moest gehandhaafd worden, en dat *'s Graavenhage*, in de tegenwoordige geſteldheid van zaaken, daar toe geenzins de bevoegde plaats was. Hierom wierdt hij te raade, het Gerigtshof van daar na *Rotterdam* over te brengen. Ook verzamelden zich aldaar eenige Hoeksgezinde Raadsheeren, aan het hoofd van welke de Stadhouder, gedurende eenigen tijd, te regt zat, uitſpraak doende over zaaken, welke uit Hoekſche Steden voor zijnen Regtbank getrokken wierden. Ondanks dien maatregel was hij niet in ſtaat, om rust en goede orde te kunnen handhaaven. Hij zelve gevoelde zijne zwakheid. Naa derhalven de bewaaring der Stad *Rotterdam* te hebben aanbevolen aan Jonkheere JORIS, *Bastaard van Brederode*, verliet hij *Holland*, om in zijne Stad *Veere*, verwijderd van het tooneel van zo veele opſchuddingen en partijſchappen, in gemak en veiligheid zijne nutteloozе dagen te ſlijten. Niet lang bleef hij,

zedert, in het bewind. Want de Hertog MAXIMILIAAN, gehuwd aan de Graavinne MARIA, in deeze Landen zijnde overgekoomen, om 'er de rust en goede orde te herſtellen, nadat hem, door de Kabbeljaauwſche Edelen, zeer aanzienlijke Beden waren toegeſtaan, offerde Heer WOLFERT VAN BORSELEN aan hun op, door hem van zijn Stadhouderſchap te verlaaten. In zijne Heerlijkheden ſleet hij, zedert, zijnen leeftijd, tot in den Jaare 1487, wanneer de dood hem wegnam. Naa het overlijden zijner eerſte Gemaalinne MARIA STUART, wiens Zoon jong overleedt, hertrouwde Heer WOLFERT met CHARLOTTE VAN MONTPENSIER, welke hem drie dogters baarde; eene van welke de Gemaalin wierdt van PHILIPS VAN BOURGONDIE, en eene andere van WALRAVEN VAN BREDERODE. Wij melden deeze echtverbintenisſen, om het aanzien en den luister des Geſlagts van VAN BORSELEN, in dien tijd, onzen Leezeren te doen opmerken.

Zie REIGERSBERG, *Chronijk van Zeeland*, en andere *Vaderlandſche Hiſtorieſchrijvers.*

WOLFRAN, Bisſchop van *Sens*, in *Champagne*, was, in het begin der Achtſte Eeuwe, een der eerſte Apoſteken of Geloofsverkondigers van den Christelijken Godsdienst in *Friesland*. Vernomen hebbende dat de Frieſche Koning RADBOUD, tot nog toe in de Heidenſche begrippen geſtaan hebbende, zich hadt verbonden om het Christlijk geloof te omhelzen, begaf hij zich te ſcheep, in den mond der *Seine*, met oogmerk om na *Friesland* over te ſteeken, om in dat gewest, aan den vermaarden Apostel WILLEBRORD, in het verkondigen der Euangelieleere, volgens de begrippen van dien tijd, de hand te bieden. Zeer veel opgangs maakte hij in dit godvrugtig werk. Een goed getal *Friezen* omhelsde het Geloof, en liet zich doopen. Men noemt, onder deeze Geloofsaankoomelingen, eenen eigen Zoon van Koning RADBOUD. De Vorst zelve ſtondt op het punt, om zich, door dien Kerkvoogd, den Christlijken Doop te laten toedienen, in gevolge

zijner belofte bij het verbond, welk hij, eenlangs, met zijnen overwinnaar, den Franfchen Groothofmeester KAREL MARTEL, hadt geflooten. Een onvoorzigtig woord van WOLFRAN wederhieldt de volvoering der plegtigheid. Te *Hoogstwoude*, een Dorp in *Westfriesland*, of, gelijk andere Kronijkfchrijvers verhaalen, te *Medenblik*, hadt men een Doopvont gereed gemaakt. Het gantfche hofgezin was verzameld, om getuige te zijn van de gewijde verrigtinge. Met zijnen eenen voet ftondt Koning RADBOUD reeds in de Doopvont, wanneer hij zich tot den Bisfchop gewend hebbende, hem de vraag voorftelde: „ Van mijne Voorouders, mijn lieve Bis„ fchop, wat gevoelen hebt gij? Zijn de meesten derzelven „ in het Paradijs, of in de Helle?" WOLFRAN, even als vóór en naa hem, veele Godgeleerden, hier op zo onvoorzigtig als liefdeloos geantwoord hebbende, „ dat zekerlijk „ alle ongedoopten in de Helle waren," trok de Vorst zijnen voet te rug, zeggende „ liever met de menigte zijner „ Vooroudereu in de Helle te willen zijn, dan met den ar„ men hoop der Christenen in het Paradijs." Gelukkiger flaagde de Kerkvoogd, vervolgens, bij veele Friezen, die, naar de begrippen van dien tijd, Christenen wierden, en, als een blijk van hunnen Godsdienstijver, veele werktuigen der Afgoderij, ten dien tijde hier te Lande nog zeer algemeen, om verre haalden en vernielden. WOLFRAN keerde, eerlang, na zijn Stichť te rug.

Zie UBBO EMMIUS, *Rerum Friſicarum Lib.* IV.

WOLSUM, een der achtëntwintig Dorpen van de Friefche Grietenij *Wijmbritzeradeel*, in het Kwartier van *Westergo*. Het ligt niet verre van de Vaart, welke van de Stad *Bolsward* na de *Nieuwezijl*, en vervolgens, door *Tist*, na *Sneek* loopt. Het Dorpje is klein; in de algemeene belangen der Grietenij brengt het twintig Stemmen uit. Vijf Buurtjes behooren 'er onder *Wolſum*. Nevens die van het nabuurig

Dorp

Dorp *Westhem*, worden 'er de Hervormde Opgezeetenen door eenen zelfden Leeraar bediend.

Zie *Tegenwoordige Staat van Friesland.*

WOLTERS, (HENRIETTE VAN PEE) was de dogter van THEODORUS VAN PEE, beroemd' Hiſtorie- en Pourtretſchilder te *Amſterdam*. Op den vijden December des Jaars 1692 wierdt zij, in de gemelde Stad, gebooren. Onder het oog van haaren Vader wierdt zij tot de Schilderkunde opgeleid. In die edele kunst maakte zij zeer aanmerkelijke vorderingen. Het ſchilderen in miniatuur, of in het klein, was de tak, op welken zij zich voornaamlijk toeleide, en zo groote vorderingen maakte, dat zij onder de voornaamſte Kunstſchilderesſen haarer Eeuwe geenen onvermaarden naam verworf. Haaren naam WOLTERS ontleende zij van haare echtverbintenisſe met HERMAN WOLTERS. Zij beleefde den ouderdom van bijkans negenënveertig jaaren; als zijnde op den derden October des Jaars 1741, hier ter Stede, overleeden.

Zie VAN GOOL, Deel II.

WOLVEGA, een fraai Dorp, in *Friesland*, in het Kwartier de *Zevenwoude*, onder de Grietenij *Stellingwerf-Westeinde*, alwaar het, in rang van ſtemminge, de negende plaats bekleed, en tweeënvijftig Stemmen uitbrengt. Het Dorp ligt zeer vermaaklijk, in eenen oord, alwaar men nu eens welig groeiend geboomte, dan vrugtbaare koornvelden, elders goede wel- en hooilanden aantreft. De weg uit *Friesland* na *Overyſel* loopt door *Wolvega*. De Kerk der Hervormden is een ruim en fraai gebouw, pronkende met een hoogen ſpitzen Toren. Van binnen ontmoet men een fraai Orgel, deftige geſtoelten en eene reeks van Wapenborden, vooral aan het oudadelijk Geſlagt van VAN HAREN behoorende. De Leeraar, welke hier, ten dienſte der Hervormden, het gewijde

dienstwerk verrigt, bedient tevens die Gezinte in de nabuurige Dorpjes *Sonnega*, *Nije-Lemmer* en *Nije-Holtwolde*. Men ontmoet 'er ook eene Statie van Roomschgezinden. Het Dorp is zeer geregeld aangelegd, zijnde gebouwd in een dubbele reij Huizen. Men ontmoet 'er, onder dezelve, welke de blijken vertoonen van den welvaart der bewooneren. De Kerk ſtaat een Noorden van deeze buurt. Niet verre van dezelve, ten Zuiden van den Rijdweg, ſtaat de fraaie Huizing, toebehoorende aan het bovengemelde Geſlagt van VAN HAREN, in het welk de waardigheid van Grietman van *Stellingwerf-westeinde*, geduurende eenen langen reeks van jaaren, geweest is. Van eenen zwaren brand, welke, voor eenige jaaren, een goed gedeelte van het Gebouw in de aſſche leide, hebben wij elders gewag gemaakt. Men heeft de Huizing, zedert, veel fraaier, en in den hedendaagſchen ſmaak, opgetimmerd, en door het uitbreiden der plantaadjen, den luister en het aanzien merkelijk vergroot. In het Oosten van *Wolvega* plagt, weleer, een niet min aanzienlijk, oudadelijk geſtigt te liggen, *Lijklama-State* genaamd, naar deszelfs ſtigter, RINKE VAN LYKLAMA, ten dien tijde Grietman van dit Deel. Het lag rondom in eene diepe Graft, en wierdt van uitgebreide beplantingen omringd. Voor ongeveer zestig jaaren heeft men het geſtigt, om deszelfs bouwvalligheid, tot eene afbreuk verkogt.

Zie SCHOTANUS, *Beſchrijving van Friesland; Tegenw. Staat van Friesland.*

WOLZOGEN, (LUDOVICUS) een vermaard Geleerde der naastvoorgaande Eeuwe, afkomſtig uit een buitenlandsch doch aanzienlijk Geſlagt, 't welk, om de vervolgingen, ter zaake van den Godsdienst, te ontwijken, in deeze Landen, en wel met naame te *Amersfoort*, eene ſchuilplaats hadt gezogt. In die Stad wierdt onze WOLZOGEN gebooren; doch in welk jaar, vinden wij niet aangeteekend. Gewisſelijk zal dit verſcheiden jaaren vóór het midden der Zeventiende Eeuwe zijn voorgevallen, vermids hij, in den Jaare 1664, voor de tweedemaal van

LUDEVICUS WOLZOGEN.

van ſtandplaats verwisſelde. Door zijnen Vader tot den predikdienst zijnde opgeleid, oeffende hij zich naarſtiglijk in de Godgeleerdheid en daar mede vermaagſchapte weetenſchappen. Naadat hij tot Proponent was bevorderd, deedt WOLZOGEN, naar de gewoonte dier tijden, eene reize door verſcheiden Gewesten van Europa, om ook de uitlandſche Hoogeſchoolen te bezoeken, de beroemdſte geleerde Mannen van zijnen leeftijd in perſoon te leeren kennen, en met hunne leſſen zijn voordeel te doen. Dus bezogt hij *Frankrijk*, *Italie*, *Duitschland* en *Zwitzerland*. In het laatstgemelde Gewest, aan het vermaarde Hoogeſchool te *Geneve*, vertoefde hij langer, dan op eenig andere plaats, door hem bezogt.

Naa zijne buitenlandſche reize volbragt te hebben, en in het Vaderland te rug gekeerd te zijn, wierdt WOLZOGEN beroepen tot Leeraar in de Walſche Gemeente te *Groningen*. Hoe lang hij aldaar den gewijden dienst hebbe waargenomen, vinden wij niet vermeld. Van *Groningen* wierdt hij, in dezelfde hoedanigheid, verplaatst na *Middelburg*, in *Zeeland*. In deeze Stad vertoefde WOLZOGEN, tot in den Jaare 1664, wanneer hem de gelegenheid wierdt aangebooden, om nog van eenen anderen leerſtoel, dan van den gewijden Kanzel, zijne verkreegene kundigheden zijnen natuurgenooten mede te deelen. De Opzieners der *Walſche* Gemeente te *Utrecht* verkoozen hem niet ſlegts tot hunnen Leeraar, maar de Verzorgers van het Hoogeſchool, in die zelfde Stad, benoemden hem, daarenboven, tot Buitengewoon' Hoogleeraar in de Kerkelijke Geſchiedenisſen. Zes jaaren, of daar omtrent, bekleedde WOLZOGEN deezen dubbelen post. Intusſchen was de roem zijner welſpreekendheid en kunde overgewaaid na *Amſterdam*, en wierden Burgemeesteren dier Stad, als Verzorgers van het Doorluchtig School, in den Jaare 1670, te raade, WOLZOGEN te verzoeken, om als gewoon Hoogleeraar, even als te *Utrecht*, de Kerkelijke Geſchiedenisſen te onderwijzen. Tevens beklom hij hier, even als in de drie voorgaande ſtandplaatzen, den predikſtoel in de Walſche Gemeente. Twintig jaaren bekleedde WOLZOGEN, met veel lof, deezen dubbelen post, te *Amſterdam*. Hij overleedt op den dertienden November des Jaars 1690, en wierdt te *Utrecht* be-

begraaven. Hij heeft verſcheiden Geleerde Werken geſchreeven. Zijn *Orator Sacer* behelst verſcheiden nutte onderrigtingen, raakende de welſpreekendheid op den predikſtoel. Voor 't overige was hij een ijverig voorſtander der Wijsbegeerte van DESCARTES, en geraakte hij daar over in een hevigen penneſtrijd, met den vermaarden Frieſchen Hoogleeraar JOHANNES VAN DER WAAIJEN. Onder de hitte van het geſchilvoeren, liet hij zich eenige ſtellingen ontvallen, welke van zommige heethoofdige Godgeleerden wierden opgevat, als riekten dezelve naar de *Sociniaanſche* Ketterij. Zelf wierden hem daar over onaangenaamheden aangedaan.

Tot de kennis der Godgeleerdheid en de Kerkelijke Geſchiedenisſen moet WOLZOGEN zijne oeffeningen niet bepaald hebben, maar zijne kunde zich daarenboven hebben uitgeſtrekt tot zaaken, welke met het werk zijner roepinge niet in onmiddelijk verband ſtonden. Ook moeten zijne vorderingen in de algemeene waereldwijsheid verre boven het gewoone peil verheven geweest zijn. Wij meenen 't een en ander te mogen afleiden uit het verhaal van den *Utrechtſen* Hoogleeraar BURMAN, verzekerende, hoe hem, van goeder hand, was gebleeken, dat Burgemeesteren van *Amſterdam*, meermaalen, bij WOLZOGEN hadden aangedrongen, om zijne posten van Hoogleeraar aan het Doorluchtig School en van Leeraar der Walſche Gemeente neder te leggen; met belofte van het gewigtig ampt, van Penſionaris hunner Stad, aan hem te willen opdraagen, doch dat hij telkens deeze vereerende aanbieding op een heuſche wijze hadt van de hand geweezen. De aantijging van Socinianerij, WOLZOGEN aangewreeven, moet, derhalven, op de Amſterdamſche Burgemeesteren, ten zijnen opzigte, geen nadeeligen indruk gemaakt hebben.

Zie CASPARI BURMANNI *Trajectum Eruditum.*

WOMMELS, een Dorp, in *Friesland*, in het Kwartier van *Westergo*, in de Grietenij *Hennaarderadeel*, van welke het, hoewel onder het twaalftal van Dorpen, ſlegts het zevende in

in rang zijnde, en ook niet het grootſte, als het Hoofddorp mag worden aangemerkt, vermids de Regtdag hier weeklijk word gehouden. *Wommels* ligt aan den Trekvaart, welke van *Leeuwaarden* na *Bolsward* loopt. Het is een tamelijk groot Dorp, vooral wanneer men daar onder bevat de verſcheiden uitbuurten, welke wijd en zijd verſpreid liggen: onder andere eene derzelven op den afſtand van wel vierhonderd Roeden van de Kerkbuurt. In overoude tijden lag in en onder *Wommels* een aanzienlijk getal Staten, of adelijke Huizen, doch die nu, al voor lang, hunnen luister en aanzien hebben verlooren in de gedaante van meer of min aanzienlijke Boerderijen. Eene enkele, van het groot getal, is er nog in weezen, in het Dorp, ten Oosten van de Kerk. De Grietman van deezen Deele houdt 'er, gewoonlijk, zijn verblijf. In den Jaare 1492 leedt *Wommels* een zeer zwaar verlies, door eenen geweldigen brand. WINSEMIUS verhaalt, hoe, ten zijnen leeftijde, onder de bijgeloovige Opgezeetenen, zekere overlevering nog geloof vondt, inhoudende, dat de ramp, twee jaaren voor dat dezelve gebeurde, voorzien was door de Huislieden, in wier oog het geheele Dorp zich vertoonde, alsof het in vollen vlam ſtondt. Het Noorderlicht, of eenige andere verheveling, zal de onkundige menigte den bijgeloovigen waan hebben doen opvatten. Nog lang daar naa hebben ſoortgelijke Voorteekens, meermaalen, geloof gevonden. Voor het overige bevat *Wommels* eenënveertig Stemgeregtigde Boerderijen. De Hervormde Leeraar deezer Plaatze neemt insgelijks in het nabuurig *Hijlaard* den predikdienst waar. Hij is lid der Klasſis van *Bolsward* en *Workum*. Vóór de verandering van Godsdienst hier te Lande, behoorde *Wommels* onder het Dekenſchap van *Bolsward*, en hadt de Pastorij jaarlijks honderd, het Vikarieſchap zeventig Goudguldens inkoomen. Daarenboven was 'er eene Prebende, welke insgelijks jaarlijks honderd Goudguldens opbragt.

Zie SCHOTANUS en WINSEMIUS; en *Tegenw. Staat van Friesland.*

WOM-

WOMMELS, (CYPRIANUS STAPERT VAN) naar de plaats zijner geboorte, of, volgens het gebruik onder de Geleerde Mannen van zijnen leeftijd, met een verlatijnden uitgang VOMELIUS genaamd, aanſchouwde het eerſte leevenslicht in; of liever, nabij het zo aanſtonds beſchreeven Dorp, op de State *Stapert*, nu reeds voorlang, nevens andere adelijke geſtigten, ten aanzien van de aloude gedaante, in eene gewoone Boerderij verdweenen, doch toenmaals de eigendom en bewoond van het aanzienlijk Geſlagt van dien naam. Zijne geboorte viel voor in den Jaare 1515. De Paſtoor der Plaatze onderwees hem in de gronden der Latijnſche taale. De jaaren der jongelingſchap bereikt hebbende, bezogt hij, van tijd tot tijd, de Leerſchoolen van *Gouda*, *Haarlem*, *Sneek* en *Groningen*. Onder dit alles openbaarde zich in VOMELIUS, al vroeg, eenne ogemeene geſchiktheid tot de Latijnſche Dichtkunde, en maakte hij, in de beoeffening daar van, zo ongemeene vorderingen, dat hij, van tijd tot tijd, Dichtſtukken vervaardigde, doorzuld van trekken van edel vernuft en Klasſiſche ſieraaden.

De Regtsgeleerdheid was, intuſſchen, de hoofdzaak, tot welke hij wierdt opgeleid. Tot in de diepſte geheimenisſen dier wijdſtrekkende weetenſchap willende doordringen, bezogt hij verſcheide Hoogeſchoolen, als die van *Wittenberg*, *Erfort*, *Keulen* en eindelijk *Leuven*. Zijnen langſten tijd vertoefde hij ter laatstgemelde Stede, als welker Hoogeſchool, in dien tijd, en nog lang daar naa, in vermaardheid en aantal van beroemde Onderwijzers, boven de meeste Hoogeſchoolen uitmuntte. Hier beklom hij, eerlang, den trap van Leeraar in de Regten; waar naa hem de Keurvorst van *Mentz* den vereerenden post opdroeg, om aan het Hoogeſchool dier Stad, als gewoon Hoogleeraar, de Regtsgeleerdheid te onderwijzen. Daarenboven verkreeg hij, ten blijke van zijne ongemeene kunde en bekwaamheden, als *Aſſeſſor*, of Bijzitter, eene plaats in de Keizerlijke Rijkskamer te *Spiers*. Met geen geringen lof en ten algemeenen nutte bekleedde hij dien dubbelen post, geduurende den tijd van vijftien jaaren. Behalven dien van grondige ervarenisſe in veelerhande Weetenſchappen, ging onzen Hoogleeraar de lof naa

van

van ongemeene geſpraakzaamheid en uitgebreide goedwilligheid. VAN WOMMELS overleedt te *Spiers*, op den vijfden Maart des Jaars 1573, in het achtënvijftigſte jaar zijns ouderdoms, en wierdt in de Sint-Jans-Kerk begraaven. Op zijn Graf leest men een Opſchrift, door hem zelven geſteld, niet lang vóór zijn overlijden.

„ Hoc *Friſius* condor tumulo CYPRIANUS avita
„ VOMELIDUM à STAPERT gente domoque ſatus.
„ Aonia lauri licet arte merebar honorum,
„ Eſt Aſtræa tamen plus dea culta mihi.
„ Teſtis erit magni præclara Academia, quæ me
„ Tradentem audivit civica jura frequens.
„ Teſtis erit Camera ſimul Imperiale tribunal,
„ Quod colui Aſeſſor per tria luſtra Spiræ.
„ At hic, Chriſte, tuum ſupremum expecto tribunal,
„ Tu mihi non cenſor, ſed plus eſto pater."

Of de Hoogleeraar VOMELIUS over de Regtsgeleerdheid eenig geſchrift hebbe in 't licht gegeeven, is ons niet gebleeken. Zijne dichtkundige Werken waren de volgende, alleen in zijnen vroegeren leeftijd vervaardigd. De volgende zijn daar van de titels:

Sylvarum Libri III. *Erphord.* 1540.
Ode ad Deum Optimum Maximum pro tranquilliando Christiani Orbis ſtatu. 1546.
Sylvarum Liber Quartus. *Erphord.* 1547.
Epitaphia celebrium aliquot Virorum Civitatis Madeburgenſis.
Epicedium ad Carolum Quintum.

Daarenboven ſchreef hij nog een Werkje van gemengden inhoud, onder den titel:

Miſcellaneorum liber unus, *Argent.* 1543.

Zie ZWEERTII *Athenæ Belgicæ.*

WONS,

Wons, van ouds ook *Woldens* geheeten, is een Dorp in *Friesland* in het Westerkwartier, onder de Grietenij van *Wonzeradeel*, welke van dit Dorp haaren naam ontleend heeft: waarſchijnlijk, om reden, meent men, dat in of liever een weinig ten Zuiden van dit Dorp, in overoude tijden, het regt, onder den blaauwen hemel plagt gehandhaafd te worden, op eene plaats, welke nog heden, bij den naam van *Wonzerweerſtal*, of, zo als de Opgezeetene dezelve heden, bij verkorting noemen, de *Weeren*, bekend is. *Wons* ligt, ongeveer een half uur gaans ten Noorden van het Vlek *Makkum*, niet onvermaaklijk, aan den Rijdweg, welke van daar na de Steden *Bolswerd*, *Franeker*, en, gelijk men 't noemt, binnen door, na *Harlingen* loopt. Het Dorp ligt op eene vrij aanmerkelijke hoogte, waarſchijnlijk eene dier verhevenheden, hoedanige men, bij ouds, toen de Dijken in *Friesland* nog minder gemeen waren, in grooten getale plagt op te werpen, vooral op plaatzen, niet verre van de Zee gelegen, hoedanig het geval van *Wons* is, om daar door, tegen overſtroomingen of hooge watervloeden zich eenigermaate te beveiligen. Aan den Oostkant is deeze verhevenheid inzonderheid aanmerkelijk. Voor 't overige is *Wons* een klein Dorp; nogthans draagt het, van wegen verſcheiden kleine buurtjes, *Gojem*, *Hajem*, *Hiddem*, *Doinawier*, en anderen, daar onder behoorende, in de algemeene belangen der Grietenije, met eenëndertig Stemmen. De Kerk, hoewel klein, hebbende de gedaante van eenen Koepel, met een torentje voorzien, en ſtaande op de grootſte hoogte, maakt geene onaanzienlijke vertooning. De Predikant der Plaatze heeft, ten Westen van het gewijde Geſtigt, eene niet onvermaaklijke wooning. Deeze verrigt tevens het heilige dienstwerk te *Engwier*, een klein Dorpje, een weinig, in het Zuidwesten, van daar gelegen. In 't Zuiden van dit Dorp ligt eene aanzienlijke Boerderij, zijnde eertijds geweest eene adelijke State. Eindelijk merken wij nog aan, dat de Kerk van dit Dorpje, in de Roomſche tijden, eene Parochiekerk geweest is, van welke de Proost der Kerke van ST. JAN, te *Utrecht*, jaarlijks zestien Schilden trok.

Zie SCHOTANUS, *Beſchr. van Friesland.*

Won-

WONZERADEEL, eene Grietenij, in het Kwartier van *Friesland*, *Westergo* geheeten, naar het ſtraks beſchreeven Dorp *Wons*, gelijk wij boven aanmerkten, aldus genaamd. Indien 'er, in de Provincie *Friesland* eenige Grietenij zij, welke haar in uitgeſtrektheid, of in getal van Dorpen overtreft, in vermogen moeten alle de andere voor haar onderdoen; langs den Zeekant gerekend, ligt zij, na genoeg, in het midden der Provincie. Haare grenzen mogen aldus bepaald worden. Ten Noorden ſtoot zij tegen de Grietenijen *Franekeradeel* en *Barradeel*; ten Oosten aan de Grietenijen *Wijentzeizeradeel* en *Hennaarderadeel*; ten Zuiden insgelijks aan de eerſte der twee laastgemelde Grietenijen en aan het Regtsgebied der Stad *Workum*; en ten Westen aan de Zuiderzee. In de breedte beſlaat zij dus, langs den Zeekant, tusſchen de Steden *Harlingen* en *Workum*; eene uitgeſtrektheid van bijkans vijf uuren gaans. De lengte, van het Oost na het West, is niet eenerlei. Over de geheele oppervlakte ontmoet men zeer voortreffelijke Wei- en Bouwlanden. Geen voet drooglands, bijkans, vindt men 'er, die niet tot het een of ander deezer oogmerken kan gebruikt worden. Over 't geheel genomen zijn, egter, de landen, meest na het Noorden gelegen, de beste en vrugtbaarſte.

Wonzeradeel wordt in twee deelen verdeeld, *Binnendijks-* en *Buitendijks-Wonzeradeel* genaamd, door middel van eenen binnenlandſchen Dijk, de *Slagte* genaamd. Hij neemt zijnen aanvang bij den Zeedijk, ruim een half uur gaans van de Noordlijke grensſcheiding, en doorloopt de Grietenij met verſcheiden bogten, tot dat hij in de Grietenij *Wijmbritzeradeel* vak. Van de zevenëntwintig Dorpen, in welke *Wonzeradeel* verdeeld is, liggen dertien ten Westen, en even zo veele ten Oosten van de Slagtedijk; het zevenëntwintigſte Dorp wordt van denzelven doorſneeden. Het eerstgemelde dertien-tal draagt den naam van Buitendijkſche, het ander dat van Binnendijkſche Dorpen. Over de aanleiding tot het liggen van deezen Dijk zijn de gevoelens der Oudheidkundigen verdeeld. Zommigen, in aanmerking neemende, dat *Wonzeradeel*, eertijds, door twee Grietmannen wierdt beheerd, zijn van oordeel dat deeze Dijk tot eene grensſcheiding der

wederzijdſche regtsgebieden diende. Andere houden het voor waarſchijnlijker, dat men dien Dijk allereerst heeft aangelegd, om, bij het indringen van hooge vloeden, altans een gedeelte der Grietenije te beveiligen.

Langs den Zeekant wordt *Wonzeradeel* tegenwoordig, tegen de hooge vloeden der Zuiderzee beveiligd door een voortreffelijken Zeedijk, aan den buitenkant gefterkt met rijen paalen, welker tusſchenruimte met puin en keifteenen is gevuld, om alzo den ſlag van het aanklotzende water te breeken. Het gedeelte van dien Dijk, welke niet verre van de Stad *Harlingen* tot aan het Vlek *Makkum* loopt, wordt de *Vijfdeelen-dijk* genaamd, om dat vijf Grietenijen in deszelfs onderhoud moeten draagen. Het andere gedeelte des Dijks, ſtrekkende tot nabij de Stad *Workum*, moet door *Wonzeradeel* alleen bekostigd worden. Draaglijker en minder kostbaar, dan van het ander, is het onderhoud van dit gedeelte, om dat de Dijk, hebbende voor zich een breed voorſtrand liggen, van de aanklotzende zeegolven minder aanſtoots lijdt.

De menigvuldige Vaarten, welke deeze Grietenij doorſnijden, maaken de gemeenſchap tusſchen de Steden en Dorpen zeer gemaklijk. Behalven eenige van minder uitgebreidheid, vindt men 'er drie vrij uitgeſtrekte Meiren; zij zijn, het *Workummer*, het *Parregaaster-* en het *Makkummer meir*. Door zeer kleine inhammen of tusſchenruimten, zijn vooral de twee laastgemelde deezer Meiren van elkander afgeſcheiden. Behalven dat zij den binnenlandſchen Scheepvaart en Koophandel bevorderen, geeven zij groot voordeel, door de menigte viſch, vooral zeer voortreffelijke Baars, welke daar in gevangen wordt, en voor de Hollandſche niet behoeft te wijken.

Wonzeradeel bevat zevenëntwintig Dorpen, en dus, op eene na de meeste van alle de dertig Grietenijen in de geheele Provincie. Volgens hunnen rang in het ſtemmen, hoewel geenzins van hunne grootte of vermogen, zijn zij de volgende: *Arum*, *Allengawier*, *Burgwerd*, *Cornwerd*, *Dedgum*, *Exmorra*, *Engwier*, *Gaast*, *Terwoude*, *Grioenterp*, *Hichtum*, *Hertwerd*, *Hierium*, *Idzegahuizen*, *Kirmwerd*, *Loi-*

Lollum, *Longerhuis*, *Makkum*, *Pingjum*, *Parrega*, *Pilaam*, *Schettens*, *Surich*, *Schraard*, *Tjerkwerd*; *Witmarſum* en *Wons*; als mede twee zo genaamde Kloosters, *Oudeklooster* en *Oegeklooster*. Met de Kloosters, die ieder vijf Stemmen hebben, brengen alle deeze Dorpen, in de gemeenſchaplijke behandelingen der Grietenije, zeshonderd achtënveertig Stemmen uit.

Door vijftien Leeraaren worden de Hervormde Opgezeetenen deezer Grietenije bediend. Vier Doopsgezinde Vergaderplaatzen telt men 'er: te *Makkum*, *Pingjum*, *Arum* en *Witmarſum*. Men vindt 'er ſlegts een Statie van Roomschgezinden, naamelijk te *Makkum*. De Opgezeetenen dier Gezinte, welke te verre van dit Vlek woonen, om 'er hunnen openbaaren Godsdienst te kunnen verrigten, moeten, ten dien einde, zich na een der nabuurige Steden *Harlingen*, *Workum* of *Bolsward* begeeven. De laatstgemelde Stad wordt aan alle zijden van *Wonzeradeel* ingeſlooten.

Het Wapen van *Wonzeradeel* is een Springend Hert met gebroken Hoorns. De aanleiding daartoe zou gegeeven hebben, zeker Hert, 't welk uit de nabuurige bosſchen opgejaagen, door de Opgezeetenen deezer Grietenije gevangen wierdt, naadat het dier zijne Hoornen hadt gebroken.

Zie WINSEMIUS, *Kronijk van Friesland*; SCHOTANUS, *Beſchrijving van Friesland*; *Tegenwoordige Staat*.

WORKUM; zie WOUDRICHEM.

WORKUM, eene Stad in *Friesland*, van ouds *Wolderkum*; of *Waldrichum* genaamd, gelegen in het Westlijk gedeelte, aan de Zuiderzee, ruim een uur gaans ten Noorden van de Stad *Hindelopen*, en ruim vier uuren gaans ten Zuiden van de Stad *Harlingen*. Onder de elf Frieſche Steden bekleedt zij, ter Vergaderinge van het Gewest, in rang de negende plaats. Bij den Oudheidkundigen ALTING ontmoeten wij,

aangaande den alouden toeſtand van *Workum*, het volgende berigt: „ WALDRICHEM, dus ſchrijft hij, is eene ſtadt in „ Vrieslandt, aan den rechter oever van den Ouden Vlie„ ſtroom, aan Schippers en Overzeeſche Handelaars, om de „ nabijheid des nieuwen boeſems, vrij 't meeste bezocht en „ bewoont. Tot een teken van Oudtheidt ſtrekt de andere „ ſtadt van den zelven naam, hoewel met dat onderſcheijdt, „ dat ze op een anderen oort lagh, en nu al van de XIII „ eeuwe af, onder de golven onder haar oude benaminge, „ op de zanden niet onbekent. Des naams oorſprongk (dus „ vervolgt ALTING) is de zelfde niet *Waldrichesſem* aan de „ Merwe, en daar bij een en de zelfde verkortinge, van „ *Woudrichem* in *Workum* of *Warkum*. De ſtadt is met „ geene muuren bevest, ook kan ze niet bequamelijk om„ vest worden: Vermits ze zeer weijnigh breedte, en eene „ onmatige lengte heeft. Zij wordt onder de ſteden, aan „ deeze zijde van de Lauwers gelegen, de IX in rang ge„ ſtelt." Tot hier toe ALTING.

Wegens den oorſprong of de reden der benaaminge kunnen wij niets met zekerheid vermelden. Gelijk van de meeste Plaatzen, ſchuilt ook deeze in het duister. 'Er is 'er, die van gedagten zijn, dat, even gelijk het tegenwoordige *Stavoren* niet op den grond der van ouds dus genaamde Stad gelegen is, dit zelfde met opzicht van *Workum* zoude plaats hebben. 't Is, naamelijk, bekend, dat de uitgebreide waterplas, heden ten dage de *Zuidzee* genoemd, in overoude tijden, droog en vrugtbaar land was; zijnde bedekt met verſcheiden bewoonde Dorpen en Plaatzen, thans onder den vloed bedolven, welkers bewooners, bij het ontſtaan van deezen Zeeboezem, meest Oostwaarts zijn geweeken. Met opzigt tot eenige Dorpen, weleer in het Noordwest van de Stad *Harlingen* gelegen, is dit eene bekende zaak. Even eens geldt dit aangaande het oude *Stavoren*, als zijnde hetzelve gebouwd geweest, veel nader aan de Stad *Enkhuizen*, op den eertijds vrugtbaaren plek gronds, tusſchen die Stad en het tegenwoordige *Stavoren*. Van hier dat zommige Oudheidkundigen van meeninge zijn, dat men het oude *Workum* moet zoeken op eene plaats, meer Westwaarts, op een aanmer-

merkelijken afftand van de tegenwoordige vaste kust van *Friesland*. Maar tot welken tijd de affcheiding moet gebragt worden, of wanneer de tegenwoordige Stad gebouwd zij, vinden wij niet vermeld. De aloude geſchiedenis der Stad ligt alzo in de duisternisſe der eeuwen bedolven. Veel heeft *Workum* geleeden, geduurende de rampzalige inlandſche verdeeldheden tusſchen de *Schieringer* en *Vetkoper*, welke, even als de twisten der Hoekſchen en Kabbeljaauwſchen *Holland*, 't eenigen tijde, *Friesland* in rep en roere ſtelden. Toen *Workum*, op het einde der Vijftiende Eeuwe, het met de *Vetkopers* hieldt, wierdt zij, door den Edelen JOUJAMA en de zijnen, aangetast en veroverd; waarom de Vetkoperſche hoofden, die zich daar binnen bevonden, zich genoodzaakt vonden, de plaats te ruimen, en elders eene veilige verblijfplaats te zoeken. Hoewel de burgerij, door deezen aanval, zwaare ontſteltenisſen leedt, ſchijnt zij, egter, met den ſchrik vrij geraakt te zijn, immers aan haare perſoonen en goederen, geen merkelijk nadeel te hebben geleeden. Dit wierdt gespaard tot in den Jaare 1515. In de maand Maij dien jaars kwam de zo genaamde *Zwarte Hoop* de Stad vijandlijk overvallen, en rigtten 'er brandſtigtingen en veelerhande verwoestingen aan. Gelijken moedwil pleegde 'er, eenige dagen laater, de Gelderſche Soldaaten, die, onder andere, de Kerk, van binnen, geheel en al uitbrandden. Men was 'er naauwlijks een weinig tot rust gekoomen, of die van den Bourgondiſchen aanhang kwamen, in den volgenden Jaare 1516, de Stad overvallen. Doch hun verblijf was van korten duur. De befaamde GROOTE PIER, ſtedewaarts gerukt zijnde, deedt hun, met verhaaste ſchreden, de vlugt neemen. In den Jaare 1523 keerden de Bourgondiesgezinden te rug, verzekerden zich, van nieuws, van de Stad, en braken, onder andere verwoestingen, door hen aangerigt, den toren der Kerke, tot op het vierkant muurwerk, af, die voorheen, om zijne ongemeene hoogte, de ſchepen zelf tot in de Noordzee, tot eene baak plagt te verſtrekken. Zints dien tijd levert de Geſchiedenis der Stad niet veel merkwaardigs op, tot in den Jaare 1787, wanneer zij, door bewerking der aanhangers van WILLEM VAN NASSAU, verſtrekte tot een tooneel van mishan-

delingen en plonderingen, meer dan eenige Stad van *Friesland*, en die nog heden menig eenen burger van die Stad aan dat vloekwaardig jaar, met afgrijzen doen te rug denken.

De Stad *Workum*, gelijk wij boven aanmerkten, ligt aan de Zuiderzee, hoewel zij, door een aanmerkelijk voorſtrand, tuſſchen de Dijk en het Vaarwater der groote ſchepen, van dezelve, eenigermaate, is afgeſcheiden. Een naauwe doortogt, het *Zoal* genaamd, hebbende, aan de eene zijde, het voorſtrand, en, aan den anderen kant, den Zeedijk, opent de gemeenſchap, voor groote ſchepen en kleine vaartuigen, met de gemelde Zuiderzee. Aan het begin dien naauwen vaarwaters ligt een zwaare Sluis, met een dubbelen Valbrug gedekt. De Stad zelve is in de lengte gebouwd, beſtaande uit eene dubbele rij Huizen, ſtrekkende genoegzaam in eene rechte lijn, van het Noordoost na het Zuidwest, ter lengte van bijkans een vierendeel uur gaans. Alleenlijk ontmoet men in het Noordoost een kleinen dwaraſtreek, Zuidoostwaarts ſtrekkende, hier ter ſtede bij den naam van het *Dwars Noord* bekend. Straaten of uitbuurten heeft men 'er niet, dan eene enkele, in het Zuiden van de Lange Streek, op de hoogte van de Markt. Een water van geringe breedte doorloopt de geheele Stad, van het een einde tot het ander. Een wijder water, de *Wijmers* genaamd, ſtrekt langs de agterzijde der huizen aan den Zuidkant, dienende tot een doortogt voor groote en kleinere ſchepen, door de Sluis na buiten of na binnen vaarende. Voor 't overige is de Stad geheel zonder Wallen of Veſtingwerken. Niet verre van de Sluis meent men, evenwel, eenige merkteekens te beſpeuren, welke zouden uitwijzen, dat aldaar, 't eenigen tijde, een Schans, of ſoortgelijke Verſterking, zou gelegen hebben. Misſchien zou men ook hier moeten zoeken eene der twee Poorten, van welke, naar het oordeel van zommige, de Stad eertijds voorzien was.

Genoegzaam in het midden van *Workum* verwijdert zich de dubbele ſtreek Huizen tot een ruim en zeer aanzienlijk plein, rondom met Huizen bezet, en op hetwelk de Jaar- en Weekmarkten gehouden worden. Aan het Westeinde van dit Plein ſtaat de *Groote Kerk*, bij haare eerſte ſtigting, en

ge-

geduurende de *Roomſche* tijde, aan de Heilige GERTRUID toegewijd. Het is een zwaar, en, den tijd, in welken het geſtigt wierdt, in aanmerking zijnde genomen, fraai Kruisgebouw, van aanmerkelijke hoogte. Behalven andere ſieraaden, ontmoet men, van binnen, een fraai Orgel, het gewrogt van eenen Frieſchen Kunſtenaar, in den Jaare 1697, naar de plaats zijner geboorte, JAN HARMANSZ VAN BERLIKUM genaamd. De Toren is niet onmiddelijk met de Kerk verbonden, maar ſtaat van dezelven op eenen afſtand van wel zestig voeten. Het is een zwaar en lomp gevaarte, als zijnde tamelijk dik, en niet meer dan zevenëntachtig voeten hoog. In de Hiſtorie der Stad hebben wij gezien, dat, door den moedwil der *Bourgondiers*, de hooge Spits wierdt afgebroken. Een lange Spits, in de gedaante van eenen Lantaarn, ſteekt thans ten platten dake uit. De verbandſteenen, welke nog tegenwoordig op de Oostlijke hoeken des Torens uitſteeken, doen zommigen denken, dat men, 't eenigen tijde, een voorneemen heeft gehad, om de tusſchenruimte, tusſchen den Toren en de Kerk, aan te vullen; doch dat geldgebrek de voldoening van dit voorneemen zou hebben doen ſtaaken. Zelf wil men dat PHILIPS DE II, Koning van *Spanje*, door eene buitengewoone vergunning, den opbouw der Kerke bevorderlijk zou geweest zijn. De Hervormde Gemeente wordt door twee Leeraaren bedienд. Zij zijn leden der Klaſſis van *Bolsward* en *Workum*.

Behalven de Groote, hadt men hier, eertijds, eene *Gasthuis-Kerk*. Tot voor omtrent veertig jaaren was de Toren daar van nog in weezen. Tegenwoordig dient het gebouw tot een Stads Pakhuis en Werk- of Spinhuis, voor zodanige onvermogenden, die onderſtand behoeven, doch, egter, in ſtaat zijn om eenig werk te kunnen verrigten. Een derde gewijd geſtigt, weleer de *Kapelle* genaamd, vertoond nog de overblijfzels zijner aloude beſtemminge, in het ſpits Torentje, welk ten dake uitſteekt. De Stads School wordt thans in dit gebouw gehouden; de Schoolmeester heeft 'er, daarenboven, zijne wooning.

Openbaare waereldlijke Gebouwen ontmoet men 'er geene, behalven het *Stadhuis*; het ſtaat in den Zuidoosthoek van het Marktplein. Het is een deftig vierkant gebouw, in den hedendaagſchen ſmaak getimmerd, van binnen voorzien van de noodige Vertrekken, berekend naar het oogmerk van zulk eene ſtigtinge. Men beklimt het Stadhuis langs eenen vrij hoogen Trap of Opgang. Het benedenſte gedeelte, gelijkvloers, dient tot eene niet onaanzienlijke Herberg. Onder de Openbaare Gebouwen mag men ook nog tellen de Stads Waag, met den agtermuur met de Groote Kerk onmiddelijk verbonden. 'Er bloeide, van ouds, ter deezer Stede, een aanzienlijk adelijk Geſlagt, INTIMA of INTHIEMA genaamd, 't welk de klem der Regeeringe in handen hadt. Het bewoonde een Huis, 't welk, met regt, den naam van Kaſteel mogt draagen, en, 't eenigen tijde, diende om de Stad in bedwang te houden. Het Gebouw ſtondt ten Zuiden van de Kerk. Zints het uitſterven des Geſlagts, en om de bouwvalligheid van het Geſtigt, heeft men het, nu ongeveer zeventig jaaren geleeden, afgebroken.

Behalven de Hervormde, heeft men, te *Workum* eene Gemeente van *Doopsgezinden*, die, hoewel niet te vergelijken bij 't geen zij voormaals plagt te weezen, nog heden vrij talrijk in ledemaaten is. Meer aanziens en eene duidelijker in 't oog loopende vertooning heeft de Vergaderplaats, dan de meesten van die Gezinte. Een weinig binnenwaarts ten Zuiden van den gemeenen weg ſtaande, heeft het Geſtigt aldaar twee deftige ingangen. Van binnen is het voorzien van twee Gaanderijen; iet zeldzaams in de Kerken der Doopsgezinden. Boven de veelal niet zeer hooge burgerwooningen, ziet men het gewijde gebouw zijn dak ſtaatelijk verheffen. Aan éénen Leeraar is het werk der bedieninge toevertrouwd.

Eindelijk hebben 'er ook de *Roomschgezinden* eene Vergaderplaats, ten Noorden van het Oostlijk gedeelte der Stad; het is een fraai en zeer aanzienlijk geſtigt, voor vijf èntwintig jaaren, of daar omtrent, gebouwd.

De Regeering van *Workum* beſtondt, eertijds, uit acht Bur-

Burgemeesteren en vierëntwintig Gemeenslieden of Vroedschappen. In den Jaare 1772 heeft WILLEM DE V het getal der eersten op vier, dat der laatstgemelden op twintig verminderd.

Grooter dan van eenige andere *Friesche* Stad, is de uitgestrektheid van het Grondgebied van *Workum*; men rekent dat het wel tweeduizend Morgen Lands beslaat. Bijkans een vierde gedeelte daar van ligt in het zo genaamde *Workummer-Nieuwland*; zijnde een ongedijkte Polder, ten Zuiden der Stad, na den kant van *Hindelopen*. Hoewel deeze eigendom merkelijke voordeelen aanbrenge, is de Stad, daarentegen, met zwaare uitgaven belast, onder andere, met het onderhoud van een gedeelte des Zeedijks, ter wederzijden der Stad, ter lengte van iets meer dan vijfhonderdveertig Roeden. Een drukkende ramp trof den straks genoemden Polder, het *Workummer-Nieuwland*, door den geweldigen storm en hoogen Watervloed van de maand November des Jaars 1776. Om de geleedene schade, door den doorbraak in den Dijk van een aanmerkelijk getal Roeden, te herstellen, wierdt 'er eene somma van weinig minder dan tweemaalhouderdduizend guldens vereischt. Bij wijze van gifte wierdt die schade, uit de gemeene kas der Provincie, gedraagen met eene somma van ruim honderdduizend guldens. Het overige moesten de Ingelanden bekostigen.

Het getal der Huizen binnen *Workum* wordt op ruim zeshonderd, en dat der Inwooneren op ongeveer drieduizend begroot. De Scheepsbouw en Zeevaart was, geruimen tijd, een aanmerkelijke tak van het bestaan der Ingezetenen. In den Jaare 1781 wierdt het getal der Koffschippers, hier woonagtig, op zesënzestig begroot. Met het verval van den Scheepvaart, uit eenen zamenloop van bekende oorzaaken ontstaan, zal dit getal, hoogstwaarschijnlijk, zints dien tijd niet weinig zijn verminderd. Daarenboven verschaffen de Pottebakkerijen hier niet weinig vertiers. Derzelver getal vinden wij op zeventien begroot. Niet zo veele ontmoet men in het overige gedeelte van het gantsche Gewest.

Het Wapen der Stad *Workum* is een Schild, bevattende, in de eene helft, een halven Arend, zwart op een gouden

veld, en in de andere helft, drie Leliën, twee boven en een onder, in goud op een zwart veld, boven het Schild een gekroonden Helm, en eene Lelij daar boven.

Zie SCHOTANUS, *Beschrijving van Friesland*; ALTING, *Notitia Germaniæ Inferioris*; HALMA, *Toneel*; *Tegenwoordige Staat van Friesland*, Deel XV.

WORMER, een aanzienlijk Dorp in *Kennemerland*, is gelegen, ongeveer een uur gaans ten Noorden van het Y, tusschen de Zaan en een drooggemaakt Meir, naar deeze plaats het *Wormermeir* genaamd, en ten Oosten van dezelve gelegen. De Zaan ftroomt, op eenige afftand daar van, ten Westen. Het is een der oudfte Dorpen van deezen oord, immers indien het waarheid zij, dat met het *Weromeri* of *Weromere*, in den alouden Blaffaart van de Goederen der *Utrechtfche* Kerke vermeld, ons hedendaagsch *Wormer* bedoeld worde. Dan, 't zij hier mede zo als het wil, dit bewijs aan zijne waarde of onwaarde gelaaten zijnde, een ander, 't welk geene tegenfpraak lijdt, is 'er voorhanden, uit kragt van hetwelk *Wormer*, niet flegts nu meer dan vijfhonderd jaaren geleeden, een aanweezen moet gehad hebben, maar reeds eene plaats van aanmerkelijken bloei en welvaart geweest zijn. Men vindt, namelijk, aangeteekend, dat die van *Wormer*, om hunne dapperheid, en in vergelding der hulpe, aan FLORIS DE V, Graave van *Holland*, beweezen, van denzelven, in den Jaare 1280, een Handvest verkreegen, bij hetwelk aan dezelven vrijheid van Tollen wierdt toegeftaan. 's Graaven Zoon, JAN DE I, bevestigde, zestien jaaren laater, dit zelfde voorregt. Geruimen tijd ftonden de Ingezeetenen van dit Dorp, in alle Heirvaarten, ten dienfte *met zestien Riemen*. Dit duurde tot in den Jaare 1399, wanneer zij, door welk toeval is ons niet gebleeken, onvermogende fchijnen geworden te zijn om dien last te kunnen draagen. Zeker is het, immers, dat Hertog ALBERGT dien onderftand op acht Rie-

Riemen verminderde; als mede, dat Hertog JAN VAN BRABAND, Echtgenoot van Vrouwe JAKOBA, in den Jaare 1422, dat getal nogmaals op de helft daar van gefteld heeft. Den afneemenden bloei, in die vroege tijden, mogen wij, uit die verligting van onderftand, niet t'onregt afleiden.

Het Dorp *Wormer*, even gelijk de meeste plaatzen in dien oord, is in de lengte gebouwd, hebbende alleen eene enkele Buurt ter zijde. De lengte der ftreek, welke het eigentlijk Dorp uitmaakt, beflaat ongeveer zevenhonderdvijftig Roeden. De uitgeftrektheid der Buurt vinden wij op honderdvijftig Roeden bepaald. Bij de algemeene opneeming, in den Jaare 1632 gefchied, telde men 'er zeshonderdvierënvijftig Huizen, die op de Lijsten der Verpondinge gebragt wierden. Honderd jaaren laater ontdekte men, bij diergelijk eene optelling, eene vermindering van honderdeenënzestig Huizen, doch 'er ftonden, behalven dezelve, drieëndertig Molens, tot onderfcheidene oogmerken dienende. Zeventien jaaren daar naa ontdekte men, van nieuws, eenige vermindering, niet alleen in het getal der Huizen, maar ook in dat der Molens. Het getal der eerstgenoemden was toen op vierhonderdzesënvijftig, dat der anderen op eenëndertig gedund. Volgens de opgave van den kundigen en naauwkeurigen Heere NICOLAAS STRUYK telde men 'er, in den Jaare 1742, in alles, zestienhonderdëenënzestig inwooners, zo Mannen en Vrouwen, als kinderen van beiderlei fexe.

Het Regthuis is het eenige openbaar waereldlijk Gebouw; ten zij men daar nevens voege eenen fraaijen Toren, met eenen Ommegang en Klok voorzien, ftaande in het Westeinde van het Dorp. Hij voert den naam van Befchuit toren. De reden dier benaaming is, om dat men, in den tijd als de Befchuitbakkerij hier nog in haaren bloei was, de Klok op zeker uur in den avond plagt te trekken, tot een fein voor de Bakkers, om naa hetzelve, tot in den volgenden morgen, hunne Ovens niet te ftooken. Uit voorzigtigheid, en ter verhoedinge van brand, in een Dorp, alwaar veele Huizen van hout gebouwd zijn, hadt men dit gebruik ingevoerd. Hoewel de reden, al voor lang, is opgehouden, heeft, egter, toe heden toe, immers tot voor weinige jaaren, dit gebruik ftand gehouden.

De

De Kerk, welke bij de Hervormden wordt gebruikt, waar van de tijd der ſtigtinge ons niet is gebleeken, is een deftig gebouw; het rust op vierëntwintig Pilaaren. Behalven de gepaste geſtoelten, ziet men 'er een fraai Orgel, een ſtuk van merkelijke oudheid, naardien het al in den Jaare 1661 wierdt herſteld. De Toren, van eene aanmerkelijke hoogte, plagt vier Omgangen of Trapzen te hebben. Men heeft 'er eene Gemeente van Waterlandſche Doopsgezinden; zij is met die van het nabuurig *Jſip* vereenigd, en heeft met haar éénen Leeraar in gemeenſchap. Voorts is 'er ook eene Statie van Roomschgezinden.

Te *Wormer* woonden, eertijds, veele lieden, die zich met den ſcheepvaart geneerden, andere, die den landbouw waarnamen. Doch voornaamlijk was deeze plaats, al van ouds, om haare Beſchuitbakkerijen vermaard. In de aloude Kronijken van dien oord vindt men aangeteekend, dat ten tijde van den grootſten bloei, haar getal niet minder dan honderdënvijftig zou bedraagen hebben. Doch, reeds voor bijkans honderdënvijftig jaaren was dit getal op honderd verminderd. Volgens geloofwaardige berigten zouden deeze honderd Bakkers, te zamen, jaarlijks, voor veertigduizend Guldens aan Melk, en voor dertigduizend Guldens aan Geſt verbezigd hebben. De penningen, welke zij voor het Gemeene Middel van het Gemaal des Lands opbragten, bedroeg insgelijks een aanmerkelijke, daar aan evenredige ſomme. Men telde, in dien tijd, te *Wormer*, wel zeventig ſchepen, Ventſchuiten genaamd, welke de Beſchuit door alle de Zeven Vereenigde Provincien, zelf te *Hamburg* en elders vertierden. Zelf wierdt zij na de *Oost-* en de *Weſtindiën*, na *Braſil* en na andere afgelegene Gewesten des aardkloots verzonden. Tot groot nadeel van het Dorp, en door het verloop, waar aan alle menschlijke zaaken zijn blootgeſteld, is deeze bloeiende Neering, allengskens, dermaate, verminderd, dat men, ten laatſte, in het gantſche Dorp, niet meer dan vier Bakkers telde, welke, om een beſtaan te hebben, zich genoodzaakt vonden, ook het bakken van Roggenbrood bij de hand te neemen. Volgens zommigen zou het verval deezer eertijds bloeiende en voordeelige Neeringe, in de mindere ſmaaklijkheid

heid der Beſchuit, in laatere dan in de vroegſte dagen, moeten gezogt worden. De Zeildoekreederij, hoewel insgelijks zints geruimen tijd, in een deerlijk kwijnenden ſtaat, heeft, zedert, de Beſchuitbakkerij vervangen.

't Lust ons, hier nevens te voegen, 't geen wij bij OPMEER, een' eertijds niet ongeagten Schrijver, aangaande *Wormer* en *Jisp*, welke, gelijk wij ſtraks nader zien zullen, eertijds in naauwe gemeenſchap ſtonden, vinden aangeteekend,

„ De *Wormer* en *Jisp* (dus ſchrijft hij) is een oude en „ magtige vrijheit van Kennemerland, en wordt van den „ vloedt de Zaan, en van drie zeer groote Meeren, als een „ eijlandt omringt. Het is gelegen dicht bij de Waterlan„ ders... De inwoonders zijn melkieters, houden veel van „ den arbeidt, zijn ſpraakzaam, vernuftig, openhartig in 't „ ſpreeken, en voorſtanders van de gerechtigheit. Zij be„ zitten een broekachtige landsdouwen; dewelke met veele „ ſlooten doorſneeden is, en eene menigte van groote bees„ ten (Koeijen en Oſen) voedt.. Deze landsdouwe weeten „ zij, door eene wonderlijke vernuftigheid, zodaanig toe te „ maaken, dat ze ook ſmaakelijke tarwe en andere zoorten „ van koren voortbrengt. Zij baggeren het ſlijk uit den „ grondt der ſlooten, daar doen ze wat mist onder, en „ ſtrooijen het over het gezaaij langs de kanten der ſlooten. „ In den Zomer bebouwen zij niet alleen het Land, maar „ ook de Zee: en geneeren zich dan met den Haringvangst. „ Maar 's Winters houdenze zich t'huijs, en maken goeden„ ſier. Tweebak met boter en kaas, daar bij visch met „ Delftſche Moezelaar, is voor hun banket: hoewel dat ze „ ook groote liefhebbers zijn van razijnen, van vijgen, van „ appelen, nooten, en diergelijke ſnoeperij. Is de boeren„ eenvoudigheijt (dus gaat hij voort), en de oude vroom„ heijt noch ergens in wezen gebleeven, zo moeten ze in „ dit hoekje van de aardbodem ſchuijlen; uit het welke niet „ alleen kloeke mannen, en die groote dienſten aan 't ge„ meenebest gedaan hebben, maar ook dappere vrouwluij„ den voortgekomen zijn." Tot hier toe OPMEER.

Wor-

Wormer heeft eenige voornaame Mannen voortgebragt. Onder andere worden de volgende genoemd: ANTONIUS HOVÆUS, een vermaard Godgeleerde en Dichter, beklom den aanzienlijken en voordeeligen post van Abt van *Epternach*. Hij was een boezemvriend van den vermaarden KORNELIUS MUSIUS. Een hoogen rang, in het Gemeenebest der Letteren, bekleedden, daarenboven, twee andere inboorlingen van dit Dorp, te weeten, HENDRIK VAN WORMER en PIETER UBEL, met een verlatijnden naam, naar de gewoonte van zijnen leeftijd, PETRUS UBELIUS geheeten. Nog heeft *Wormer* voortgebragt eene Vrouw, niet vermaard door haare geleerdheid of vernuft, maar om de veel edeler hoedanigheden van menschlievendheid, en onbezweekene aankleeving der begrippen, welke zij, volgens haar beste inzien, oordeelde, op den eenigen regel van Geloove, de gewijde Schriften, ten grondslage te hebben. Haar naam was GEERTRUYD ADRIAAN SIMONS *dogter*. Zij hadt eenen broeder, die het Priesterampt tot nog toe hadt bekleed; doch, omtrent de leerbegrippen, welke hij, nu eenigen tijd hadt gepredikt, een ander inzien hebbende gekreegen, was hij daar door in merkelijke ongelegenheid geraakt. Hem ontbraken zelf de meest dringende leevensnoodwendigheden. Die toestand kwam ter ooren van zijne Zuster, en met een de plaats, alwaar hij zich onthieldt. Meer was 'er niet noodig om haar zusterlijk hart tot mededogen te wekken, en op middelen ter hulpbetooninge te doen bedagt zijn. Van den noodigen lijftogt voorzien, begeeft GEERTRUYD zich op reize. Gevorderd zijnde tot aan geene zijde van het Y, aan den kant van *Muiden*, verviel zij in handen van eene menigte doldriftige en baldaadige boeren. Onaangezien haare teedere sexe, en den staat van zwangerheid, waarin GEERTRUYD zich bevondt, vernomen hebbende dat zij der zogenaamde Ketterſche Leere was toegedaan, deeden zij haar de schroomlijkste mishandelingen ondergaan, en hongen haar eindelijk, op aan eenen boom, te *Ypesloot*, een gehugt aan den Diemerdijk, een weinig ten Noorden van *Amsterdam*. Dit viel voor op den achtëntwintigsten Junij des Jaars 1573.

In

In den beginne der Zestiende Eeuwe wierd *Workom* met het nabuurig *Jlip* tot één Schoutampt vereenigd, en, dienstvolgens, naa de invoering van de meer gezuiverde Geloofsbegrippen hier te Lande, de Gemeente op beide Dorpen in zo verre in een gesmolten, dat men haar van eenen Leeraar voorzag, die op de beide plaatzen het gewijde dienstwerk moest verrigten. Dit viel voor in den Jaare 1578. Deeze vereeniging duurde tot in den Jaare 1603, wanneer elk der genoemde plaatzen haaren eigen afzonderlijken Leeraar bekwam. Acht jaaren laater geschiedde de afzondering ook in het waereldlijke, en verkreeg elk Dorp zijnen eigen regtbank.

In gevolge deezer affcheidinge beftaat de Regeering van *Wormer* uit Schout twee Burgemeesteren, vijf Schepenen en zeventien Vroedschappen, alle welken een Sekretaris is toegevoegd, die de onderscheidene Vergaderingen waarneemt. De Regenten, in den Jaare 1729, van de Graaflijkheid van *Holland*, de Ambagtsheerlijkheid gekogt hebbende, voor eene somme van zestienduizend Guldens, ftellen de gemelde Regenten, als Ambagtsheeren, zelve de Regeering, en vervullen de mindere bedieningen.

Zie W. G. LAMS *Handvesten van Kennemerland*; SOETEBOOM, *Saanl. Arcadia*; VAL. ANDREAS, *Athenæ Belgicæ*.

WORMERVEER, het Noordlijkfte der vier Zaanlandsche dorpen, aan de Westzijde van de *Zaan* gelegen, flegts met eene kleine tusschenruimte van het Dorp *Zaandijk* gescheiden. Even als alle de overige Dorpen, is het in de lengte gebouwd, op eene uitgestrektheid van een klein half uur gaans. De gedaante van *Wormerveer* verschilt van die der overige belendende dorpen. Deeze beftaan, voor het meerendeelte, uit eene dubbele reij Huizen, te midden van welke, langs een Binnewater, de gemeene weg loopt. Te *Wormerveer*, daarentegen, ziet men flegts eene enkele reij,

langs

langs welk de gemeene weg, onmiddelijk langs den boord des Zaanſtrooms, zich heenen ſtrekt. Hier en daar, aan de Westzijde der Plaatze, vindt men eenige Paden, met Huizen dicht betimmerd.

De naamsoorſprong van *Wormerveer* is ligtelijk naa te gaan. In een *Veer* of Overvaart van de Westzijde van den *Zaan*, na het tegenovergelegen, véel ouder Dorp *Wormer*, moet dezelve gezogt worden. Reeds in den aanvang der Zestiende Eeuwe vinden wij den naam van *Wormerveer* vermeld; men telde 'er toen ſlegts veertien of vijftien geringe huisjes, van Visſchers bewoond, die, om de goede gelegenheid, tot het drijven van die neeringe, zich aldaar hadden neergezet. In het Dorp *Westzaanen* gingen deeze hunnen openbaaren Godsdienst verrigten. De afgelegenheid dier Plaatze, gevoegd bij het toenemend getal der bewooneren, was oorzaak dat men zich ten Bisſchoplijken Hove te *Utrecht* vervoegde, met het verzoek om bij hunne Huizen eene Kapél te mogen bouwen. De Pastoor van *Westzaanen*, inziende de redelijkheid der bede, zijn eigen belang ter zijde ſtellende, onderſteunde dit verzoek. Met bewilliging des Bisſchops FREDERIK VAN BADEN, verleende ook de Graaf van *Holland*, PHILIPS VAN BOURGONDIE, daar toe verlof. De grond, op welken, zedert, de Kerk en het School geſtaan hebben, was de plaats, alwaar men het Bedehuisje bouwde.

Wormerveer, in getal van Huizen en bewooneren, allengskens toenemende, bleef ook niet misbedeeld van de rampen en verwoestingen, welke de Spaaniche Onlusten, geduurende, vooral, een goed gedeelte der laatſte helft van de Zestiende Eeuwe, medeſleepten. Men hadt hier van, inzonderheid, de droevige ervarenis, in den Winter des Jaars 1574. De Spanjaards, van *Aſſendelft* eenen keer na *Wormer* gedaan, en dat Dorp deerlijk hebbende uitgeplonderd, koelden, in hunnen terugtogt, hunnen wreeden euvelmoed op *Wormerveer*, 't welk zij in de aſche leiden. Naa deezen ramp, en toen de tijden eenigzins bedaarder aanzien hadden verkreegen, maakte men wel haast eenen aanvang met de herbouwing der Plaatze. In den Jaare 1613 telde men 'er vierënnegentig Huizen, welke naa een tijdverloop van vijfëntwintig

tig jaaren, tot 170 waren aangegroeid. Tegenwoordig vinden wij, volgens echte beſcheiden, het getal der Huizen op 332 begroot; zij worden bewoond van 491 huisgezinnen, beſtaande, zo jongen als ouden, in alles uit ongeveer 1550 hoofden, boven de vier jaaren oud.

De *Gereformeerde Kerk* is het meest in 't oogloopende gebouw van *Wormerveer*. Zints het jaar 1638 tot in den jaare 1654, hadden de inwooners deezer Plaatze, de Hervormde Leere toegedaan, met die van het nabuurig *Zaandijk*, eenen Leeraar in gemeenſchap. Zo om het toeneemend getal van bewoonderen, als om den aangroeienden rijkdom, op de eene en andere plaatze, wierdt men, in het laatstgenoemde jaar, te raade, met wederzijdsch genoegen de uitwendige gemeenſchap te breeken, en voor ieder Dorp eenen Leeraar te beroepen. In den Jaare 1638 wierdt van de Hervormde Kerke de eerſte ſteen gelegd, door eenen JAN ALEWYNT. JACOBUS BORSTIUS, eerſte Leeraar der vereenigde Gemeente, maakte, voor de eerſte maal gebruik van het gewijde geſtigt, tot een godsdienſtig oogmerk, op den 26 van de maand Julij des Jaars 1639. Van de 93 Kerkelijke Ledematen, uit welke, ten dien tijde, de Verëenigde Gemeente beſtond, woonden 'er 38 te *Wormerveer*. Eene echte opgave volgende, mogen wij, terwijl wij dit ſchrijven, het getal op ruim 450 begrooten. Een treffend bewijs van den toeneemende bloei der Plaatze. Bij den eerſten aanleg vertoonde de Kerk een langwerpig gebouw, ſtaande genoegzaam Oost en West, hebbende den Toren aan het Westeinde. Deeze gedaante behieldt het gewijde geſtigt, tot in den Jaare 1767, wanneer men, om het toeneemend getal der Toehoorderen, welke dikmaals geene voegzaame plaats konden vinden, zich genoodzaakt vondt, het gebouw te vergrooten. Dit geſchiedde door middel van eenen vleugel aan de Zuidzijde; waardoor het Gebouw thans de gedaante van een halve Kruiskerk vertoont. Naar de oude wijze van Kerkverſieringe, ontmoet men hier een goed aantal beſchilderde glazen, met de Wapens van aanzienlijke perſoonen en ſteden pronkende.

Het *Raadhuis*, 't welk nabij de Kerk ſtaat, en in den Jaare 1735 gebouwd wierd, hoewel het van binnen de vereischte gemakken heeft, maakt van buiten niet veele vertooning. Voorts ontmoet men 'er, in dien zelfden omtrek, het Dorpſchool, met eene wooning voor den Schoolmeester, als mede een Huis voor den Leeraar der Hervormden.

Reeds van vroege tijden hádt men te *Wormerveer* twee Gemeenten van Doopsgezinden; nog tot heden toe hebben zij aldaar ſtand gehouden. De eene behoort tot de *Waterlanders*, de andere tot de *Friezen*. De Vergaderplaats der *Waterlandſche* Doopsgezinden ſtaat ten Noorden, niet verre van de Gereformeerde Kerk. Het getal der Ledematen zal thans om en bij de 170 bedraagen. Door een beſoldigden Leeraar, van elders beroepen, worden zij thans bediend, in de plaats van zogenaamde Liefde-predikers, welke voorheen uit het midden der Broederſchap plagten verkoozen te worden.

De Vergaderplaats der andere, de *Frieſche Doopsgezinden* genaamd, ſtaat een weinig ten Zuiden der Gereformeerde Kerk, omtrent in 't midden van het Dorp. In den Jaare 1644 wierdt de predikplaats gebouwd, en, negentig jaaren daar na, herbouwd, en in haare tegenwoordige gedaante gebragt. Even als in de andere, plagt men hier, in vroegere tijden, Leeraars uit het midden der Broederſchap. te verkiezen. Thans wordt de predikdienst waargenomen door eenen beſoldigden Leeraar, die aan het Kweekſchool der Doopsgezinden te *Amſterdam*, vergaderende bij den Toren en het Lam, zijne bevordering heeft ontvangen. Volgens eene geloofwaardige opgave zou het getal der ledematen deezer Gemeente thans 225 bedraagen.

Tweederlei *Roomschgezinden* ontmoet men te *Wormerveer*, welke 'er ieder eene Statie hebben. De eene, uit dus genoemde *Janſenisten* beſtaande, is zeer gering; zij beſtaat uit ſlegts zes of zeven huisgezinnen. Van hier, dat zij geenen eige Prieſter hebben, maar door dien van het nabuurig *Krommenie*, nu en dan bediend worden. — Veel talrijker zijn

de

de andere *Roomschgezinden*; men telt 'er weinig minder dan zestig huisgezinnen, en onder deeze eenigen van de vermogendſte en aanzienlijkſte inwooners der Plaatze. Tot in den aanvang des tegenwoordigen jaars hadden zij geene Kerk, maar waren genoodzaakt, elders hunnen Openbaaren Godsdienst te gaan waarneemen. Met het begin des voorgaanden jaars maakten zij toeſtel, om dit gebrek te vergoeden. In de maand Januarij des tegenwoordigen jaars was het geſtigt in zo verre voltooid, dat het, ter ſtaatelijke godsdienstverrigtinge, plegtig wierdt ingezegend.

Drie *Wees-* of *Armenhuizen* telt men, zedert weinige jaaren, te *Wormerveer*. Voorheen, naamelijk, plagten de Opzieners der onderſcheidene Gezintheden, gelijk ook de Armevoogden, hunne Weeskinderen en bejaarde behoeftigen, ginds en elders, bij de burgers te beſteeden. Dit hieldt ſtand tot in den Jaare 1783. Diakenen der Gereformeerde Gemeente wierden, in het gemelde jaar, te raade, een afzonderlijk Huis aan te leggen, om in het zelve hunne Armen, geene Huiszittenden zijnde, nevens de behoeftige Weeskinderen te onderhouden. Zij huurden daar toe een Huis, en droegen het bewind daar over, en van de gehuisvesten, aan eenen Binnenvader en eene Binnenmoeder op. Bekrompen, intuſſchen, was deeze wooning, naar gelange van het getal der inwooneren. Dit zag de Burger PIETER BALTUSZ, een Man van vermogen, en Burgemeester der Plaatze. Van hier dat hij aan Diakenen de edelmoedige aanbieding deedt van een Huis en Erve, om het in vollen eigendom te bezitten, mids hetzelve tot een Weeshuis wierdt bekwaam gemaakt. In de maand November des Jaars 1786 betrokken de Weeskinderen hunne nieuwe wooning.

Het nu verlaatene huis bleef daarom niet nutteloos. De Bezorgers der zogenaamde Gemeene of Dorpsarmen namen de verlatene huisvesting over, met oogmerk om 'er hunne Armen in te plaatzen. Dit geſchiedde nog op den zelfden dag, op welken de voorgaande bewooners dit Huis hadden verlaaten.

De Diakenen der *Waterlandſche Doopsgezinde Gemeente*, overtuigd van de nuttigheid van dusdanig eene Stigtinge voor de behoeftigen, tot hunne Gezinte behoorende, volgden het voorbeeld hunner dorpgenooten, in den Jaare 1790, door het aanleggen van een Wees- of Armenhuis.

Behalven de nu gemelde, ontmoet men nog een Stigting te *Wormerveer*, tot een liefdaadig oogmerk beſtemd. Dezelve draagt den naam van *het Blaauwhofje*, naar deszelfs ſtigter, den Burger DIRK BLAAUW, een Man van groot vermogen, en beroemd door zijne Papiermaakerijen. Men telt in dit Hofje tweeëntwintig wooningen, welke, voor even zo veele huisgezinnen geſchikt, verhuurd worden.

Wormerveer, in de Banne van *Weſtzaanen* geleegen, heeft, in de Regeering daarvan, met *Zaandijk* en *Koog*, een vierde deel, en daar in, doorgaans, één Schepen en twee Vroedſchappen; in het huishoudelijke van het Dorp worden zij als Burgemeesters aangemerkt.

Groot was het getal der Schippers, welke, in voorgaande dagen, hier plagten te woonen, en met koopmanſchappen, voor eige rekening op *Groningerland*, *Friesland*, *Groningen*, *Overijſſel*, *Zeeland*, *Braband*, *Vlaanderen* en andere gewesten voeren. Genoegzaam geheel heeft deeze handel opgehouden. Gehuurde ſchepen worden thans daar toe gebezigd. Schoon niet zo menigvuldig, als weleer, vindt men 'er, egter, nog heden een vrij aanzienlijk aantal Molens, tot Olieſlagerijen, Papiermakerijen, Polderijen, Verfmaalerijen, en andere nutte oogmerken dienende. Ook heeft men 'er etlijke Stijfzelmakerijen. Terwijl de Koopman daar mede voordeel doet, heeft 'er de arbeidsman een eerlijk beſtaan van.

Zie *Beſchrijving van de Zaanlandſche Dorpen.*

WOUDE (*Het Dorp*); zie *Wouw.*

WOUDE (*Het Huis te*); zie *Wouw.*

WOUDE, (*Huis te*) weleer eene Ridderhofſtad, in het Ambagt van *Ridderkerk*, in het gedeelte van *Zuidholland*, de *Ridderwaard* genaamd. Van het Huis is thans geen blijk of ſpoor boven den grond meer zigtbaar. Uit de grondſlagen, thans buitensdijks gelegen, en die, over 't kruis, eene wijdte van tusſchen de veertig en vijftig voeten beſlaan, heeft men kunnen ontdekken, dat het aloude geſtigt, even gelijk de Burgt te *Leiden*, van eene ronde gedaante moet geweest zijn. HUGO MUYS VAN HOLY, Ridder, Ambagtsheer van de *Ketel* en *Spaland*, Schout, en vervolgens Burgemeester van *Dordrecht*, de naagedagtenis van het aloude, vernietigde Huis voor de vergeetelheid willende bewaaren, deedt, in den Jaare 1670, op de fondamenten van den voorgaanden, eenen Toren van louteren Duiffteen bouwen. De landerijen, tot het Kasteel behoorende, vinden wij op zeventig Morgens begroot. Behalven andere geſlagten, hebben deeze landerijen, een geruimen tijd behoort aan het geſlagt MUYS VAN HOLY.

WOUDE, (VAN DEN) weleer eene zeer vermaard en vermogend Hollandsch Geſlagt, doch nu, in het mannelijk oir, reeds zints den aanvang der thans loopende Eeuwe, uitgeſtorven. Het hield zijn verblijf in *Rhijnland*, in den omtrek van *Leiden*. Vermits het Wapen deezes Geſlagts het zelfde is met dat van *Woerden*, zijn veelen van meeninge, dat die VAN DEN WOUDE van de Heeren VAN WOERDEN hunnen oorſprong ontleend hebben. Aanmerklijk, doch niet zonder voorbeeld, is het, dat de Heeren van dit Geſlagt allen den naam van JACOB gevoerd hebben. Eigenaars van *Esſelikkerwoude*, heeft het den naam van *Jacobswoude* aangenomen.

Al van vroege herkomſte moet dit Geſlagt geweest zijn. Duidelijk blijkt dit, om dat JACOB VAN DEN WOUDE, reeds zo vroeg als in den Jaare 1280 vermeld, *de Elfde* van dien naam geweest is. Hij hieldt zijn verblijf op het Huis te *Woude*. Met eene erfdogter van den Heere van *Warmond* in 't huwelijk zijnde getreeden, verliet hij het voorouderlijk verblijf, 't welk, zedert, geheel verviel, en begaf zich met

der woon na *Warmond*, waar van hij zedert den naam naast dien zijner Voorzaaten voegt. Hij liet een Zoon naa.

JAKOB VAN DEN WOUDE EN WARMOND, Ridder. Hij was medepligtig, immers medebewust aan den Moord van Graave FLORIS DEN V, en was, uit dien hoofde, genoodzaakt, nevens een aantal andere Edelen des lands, den Vaderlandſchen bodem te verlaaten. Door toegebragte hulp en betoonde dapperheid, tegen den Utrechtſchen Biſchop, eenen vijand van Holland, geſchraagd door magtige voorſpraak, hernam hij de verlorene gunst, en verkreeg verlof om in zijne bezittingen te mogen wederkeeren. Dit viel voor in den Jaare 1303. Niet lang egter, hadt hij genot van de herkreegene landwinning; hij overleedt nog in het zelfde jaar. Heer JAKOB was getrouwd met SOFIA, dogter van GERRIT VAN EGMONT en ELIZABETH VAN STRYEN, en wierdt, bij haar, Vader van

JAKOB VAN DEN WOUDE EN WARMOND, Ridder, die ter Echtgenoote hadt ELIZABETH VAN ZUYLEN VAN AANHOLT. Deeze, in den Jaare 1365, overleeden, en, nevens haaren Echtgenoot, te *Warmond* begraaven, hadt hem Vader gemaakt van de volgende kinderen:

1. JAKOB VAN DEN WOUDE, die volgt.

2. ELISABETH, gehuwd aan JAN VAN EGMONT VAN MEERESTEYN, welken zij kinderen gebaard heeft.

3. ALEID, getrouwd met JAN VAN ALKEMADE, Schildknaap, welke bij haar verſcheiden kinderen heeft verwekt.

4. BEATRIX, wiens Echtgenoot geweest is GERRIT VAN OOSTERWYK, Schildknaap.

JAKOB VAN DEN WOUDE EN WARMOND, Ridder, boven genoemd, overleedt in den Jaare 1394. Hij is tweemaalen getrouwd geweest. Voor de eerſte reize, in den Jaare 1346, tradt hij in het huwelijk met ELIZABETH VAN DER DOES, dogter van Heere DIRK VAN DER DOES, Schildknaap, en van CLEMENTIA VAN ZANDHORST. Vijftien jaaren duurde deeze echt, doch wierdt met geene kinderen gezegend. Anderwerf verbondt hij zich, in 1370, met Vrouwe FLORENTIA BUUGE, en verwekte deeze kinderen:

JA-

1. JAKOB VAN DEN WOUDE, die voor zijnen Vader overleedt.

2, JAN VAN DEN WOUDE EN WARMOND, die volgt.

3. DIRK, genaamd BOEKEL, overleeden in den Jaare 1407; hij tradt in 't huwelijk met Jonkvrouwe N. N. en verwekte bij haar

WILLEMINA, welke de echtgenoote wierdt van JAN VAN HEEMSKERK VAN BEERESTEYN.

4. MABELIA, getrouwd aan JAN VAN BEEST, uit Gelderland, doch bij hem kinderloos geſtorven.

5. CLEMENTIA, die de huisvrouw wierdt van NIKOLAAS VAN TOORNENBURG, doch die insgelijks geene kinderen ter waereld heeft gebragt.

JAN VAN DEN WOUDE EN WARMOND, boven vermeld, als de tweede Zoon van JAKOB VAN DEN WOUDE EN WARMOND en van FLORENTIA BUGGE, wierdt, in den Oorlog tegen de *Friezen*, in welken hij proeven gaf van zijne dapperheid, Ridder geſlagen, in den Jaare 1396. Tot drie onderſcheidene reizen, naamelijk in de Jaaren 1377, 1390 en 1394, was hij Hoogheemraad van Rhijnland. Om de waarde van het Dorp zijns verblijfs te vermeerderen, en tevens zijn eigen gezag te vergrooten, ſtelde hij, in den aanvang der vijfſtiende Eeuwe, zijne poogingen te werk, en ſlaagde ook daar in gelukkig, om *Warmond* tot eene Hooge Heerlijkheid, en een onverſterflijk Erfleen te doen verheffen. In den Jaare 1410 ſtigtte en begiftigde hij, te *Warmond*, een Klooster voor behoeftige adelijke Jonkvrouwen, welke volgens den derden regel van de Orde van den H. FRANCISCUS leefden. Van een godsdienstigen inborst moet Heer JAKOB geweest zijn. Want, behalven het nu gemelde, ſtigtte hij nog, drie jaaren daar naa, een Klooster van Reguliere Monniken van de Orde der Cistercienſen, ter plaatze, alwaar het Oude Slot van *Teylingen* lag, hem, door de Hertogen ALBERT en WILLEM VAN BEYEREN, ten dien einde, ten geſchenke gegeeven. Door koop wierdt hij, in den Jaare 1416, eigenaar van de Heerlijkheid *Alkemade*. Heer JAN was, onzeker in welk jaar, in 't hu-

welijk getreeden met AGNES, dogter van Heere JAN VAN KRUYNINGEN, in *Zeeland.* Zij overleedt in den Jaare 1400; hij zelve volgde haar ten grave, 's jaars naa dat hij eigenaar van *Alkemade* was geworden. Zijne kinderen waren:

1. JAKOB VAN DEN WOUDE, die volgt.

2. ADRIAAN, gehuwd aan JAN VAN HEEMSTEDE, Baljuw van *Kennemerland.*

JAKOB VAN DEN WOUDE, WARMOND EN ALKEMADE, boven genoemd, nam ter huisvrouwe REINOUTJE VAN BRAKEL, van *Dordrecht.* Hij overleedt in den Jaare 1431, nalaatende:

1. JAKOB VAN DEN WOUDE, die volgt.

2. AGNES, die de echtgenoote wierdt van ADRIAAN VAN NAALTWYK, Zoone van ALBERT VAN NAALTWYK, Heere van Bergambacht.

3. JOHANNA, in den Jaare 1497, ongehuwd, overleden.

JAKOB VAN DEN WOUDE, WARMOND EN ALKEMADE, zo aanstonds vermeld, hadt zich in 't huwelijk begeeven met JOHANNA, dogter van Heere GERRIT VAN POELGEEST, Ridder, *Heere van Homade.* Heer JAKOB, zijnde het laatste mansoir van zijn Geslagt, overleedt in den Jaare 1503, nalaatende:

1. REINOUTJE VAN DEN WOUDE, Vrouwe van den Woude en Warmond. Zij wierdt, in den Jaare 1477, in 't huwelijk verbonden met JAN VAN ROSSUM, *Heere van Zoelen*, in Gelderland, welken zij geene kinderen heeft gebaard.

2. JAKOBA, naa het overlijden van bovengemelde haare Zuster, *Vrouwe van den Woude en Warmond.* In den Jaare 1467 wierdt zij de Echtgenoote van GYSBERT, Zoone van ALBERT VAN RAAPHORST. Zij overleedt in den Jaare 1525, zonder kinderen naa te laaten.

3. MARIA VAN DEN WOUDE. Zij wierdt, in den Jaare 1484, in den echt verbonden met PHILIPS VAN MATENESSE, Zoon van JAN VAN MATENESSE en van WILLEMINA VAN ALKEMADE. In den Jaare 1488 overleedt zij in het kraambedde, nalaatende:

a. JAKOB VAN MATENESSE, in den Jaare 1515, zonder kinderen, overleeden.

b. MA-

b. MARIA VAN MATENESSE, door het overlijden van bovengemelde haare Mooi JAKOBA VAN DEN WOUDE, geworden erfgenaame en *Vrouwe van den Woude en Warmond.* In den Jaare 1504 wierdt zij in den echt verbonden met JAN VAN DUYVENVOORDE, derden Zoone van ARENT VAN DUYVENVOORDE, Ridder, en van MARGARETA VAN YSSELSTEIN. Zij overleedt in den Jaare 1543, nalaatende veertien kinderen, wier naakoomelingen de Heerlijkheden en goederen van *Woude* en *Warmond* bezeeten hebben tot in het begin der thans loopende Eeuwe, wanneer eene Erfdogter van *Warmond*, door haar huwelijk met FERDINAND, Graave van Berlo, dezelve in een ander Geſlagt heeft overgebragt.

Zie W. VAN GOUTHOEVEN, *Kronijk van Holland;*
S. VAN LEEUWEN, *Batavia Illuſtrata.*

WOUDEN, of *Bosſchen*, in het Latijn *Nemora*, *Luci* genaamd, waren, in overoude tijden, in de Vereenigde Gewesten, en daar aan grenzende Landen, veel menigvuldiger, dan in onze dagen. De menigte van Plaatzen en Dorpen, wier naamen met *Woud* beginnen of eindigen, kan daar van getuigenis draagen. Naar gelange der gewigtiger oogmerken, tot welke, van ouds, de *Wouden* of *Bosſchen* dienden, wierden ze ook, bij onze Heidenſche Voorzaaten, in grooter eere en waarde gehouden. Tweevoudig, naamelijk, was daar van het gebruik. Zij dienden, deels, tot plaatzen ter verrigtinge van den openbaaren Godsdienst; deels tot het houden van hunne Landdagen of Landſchapsvergaderingen. Bij TACITUS ontmoeten wij, aangaande het eerstgemelde gebruik, het volgende berigt. Handelende over de Zeden der *Germaanen*, onder welke benaaming ook onze *Bataaffche* Voorouders begreepen worden, ſchrijft hij aldus: „Zij wijden de duistere „ *Bosſchen* en *Wouden*; en dat verborgen heiligdom noemen „ zij naar den naam van den eenen of anderen hunner Go„ den. Niet dan met de grootſte eerbiedigheid beſchouwen „ zij die gewijde plaatzen." Dicht beplante, donkere Wouden verſtrekten alzo, ook den dappere Heidenſche Batavie-

ren, in de plaats van Kerken. Hoe weinig opgeklaard, voor 't overige, de denkbeelden dier volken, aangaande godsdienstige onderwerpen, ook mogen geweest zijn, verſtandig, egter, en beſchaamende voor zeer veele dus genaamde Christenen, is de reden, welke zij van die keuze hunner godsdienstige vergaderplaatzen gaven. Zij geloofden „ dat de „ Majeſteit der Goden van te groote heerlijkheid was, dan „ dat dezelve tusſchen wanden of muuren beſlooten, of door „ beelden en gelijkenisſen konde uitgedrukt worden." Voorts wierden deeze *Wouden* zo dicht geplant, dat tusſchen de takken en bladeren der boomen het daglicht zich bezwaarlijk eenen doortogt konde baanen. Dit deeden zij met oogmerk, om, door middel der akelige ſtilte en ſomberheid, in de gemoederen der godsdienstige vereerderen een heiligen ſchroom en eerbiedige vreeze te verwekken. In deeze agtbaare Wouden rigten zij Altaaren van groene zoden op, en hielden de gewijde Gereedſchappen bij de hand, om hunne Godheden Slagtoffers toe te brengen. Sierlijk en, naar zijne gewoonte, kragtig, wordt het een en ander, door den Ridderlijken Drosſaart PIETER KORNELISZOON HOOFT, in zijnen *Bato*, geſchetst, in de volgende dichtregels, alwaar hij eenen Bataafſchen Priester ZEGEMONDT aldus doet ſpreeken:

„ Ook zijn wij ongewoon, 't geen dat zich niet begrijpen
„ Van al de Wereldt laat, in Tempels te benijpen:
„ Maar wijen wel, tot eer der Heiligheên, in 't Woudt,
„ Een levendige Kerk van ongekorven houdt,
„ 't Welk met zijn telgen, breede en hemelhoge toppen
„ Het dartelmakendt licht beſtaat den wegh te ſtoppen,
„ En ſtelt van binnen toe een akeligen dagh,
„ Die 't menſchen hert beſtelpt met ootmoedt en ontzagh."

Behalven het godsdienstig gebruik, dienden ook de *Wouden* tot Waereldlijke of Staatkundige oogmerken. Men hieldt, naamelijk, in dezelve de Landdagen, of zo genoemde Hageſpraaken, in welke de voornaamſten of aanzienlijkſten des Volks vergaderden, om gezamentlijk te raadpleegen over het

het verkiezen van eenen Overſte of Heirvoogd, over de belangen van Staat en Oorlog, over het bijleggen van gereezene geſchillen, of over het uitſpreeken van gevelde Vonnisſen. Hoewel, volgens haare uiterſte bedoeling, tot waereldlijke oogmerken aangelegd, hadden, dikmaals, deeze Vergaderingen een godsdienstig aanzien, van wegen de plegtigheden, met welke zij geopend wierden, door het toebrengen van een offer aan de Godheid, aan welke het Woud gewijd was. Om voorshands den gelukkigen uitſlag van het onderwerp der raadpleeginge te kunnen berekenen, gaf men, daarenboven, agt op het geſchrei der Vogelen, of op de beweegingen, het loopen, ſtaan of brieſchen van een wit paerd, 't welk voorbedagtelijk, zonder dat hetzelve eenige last opgelegd, of eenige arbeid mogt gevergd worden, in deeze Wouden onderhouden wierdt.

't Was op den grond deezer zamenvoeginge van het ſtaatkundige met de vereering der Goden, dat Keizer CLAUDIUS, in den Jaare 43 naa de geboorte van CHRISTUS. aan de Batavieren niet alleen het ſtaatelijk verrigten van hunnen Godsdienst in de heilige Wouden deedt verbieden, maar ook bevel gaf om eenigen dier gewijde plaatzen uit te rooien. De Keizer, naamelijk, was overtuigd, hoe de Batavieren, het juk der Romeinen met ongeduld torschende, en blaakends van heiligen ijver na herſtel der verlorene vrijheid, dikmaals in hunne Wouden zamenkomſten hielden, in ſchijn om op hunne wijze deGodheden, die zij aanbaden, te verheerlijken, doch inderdaad om, ter affchuddinge van het Romeinſche dwangjuk, gepaste maatregels te beraamen.

Voor een overblijfzel deezer wijze van raadpleeginge in de gewijde Bosſchen of *Wouden*, mogen wij, niet t'onregt, aanmerken het houden van het Gerigt onder den *Upſtalboom*; 't welk, onder andere, en wel allerlaatst, ſchijnt plaats gehad te hebben te *Aurik*, in *Oostfriesland*, „ alwaar men" ('t zijn de woorden van den Oudheidkundigen J. L. HARKENROTH, in zijne *Oostvrieſche Oorſpronklijkheden*) „ op een

„ ge-

„ gemeene lantdagh raadpleegde nopens zwaare zaaken van 't
„ Gemeenebest, bijzonder om de gemeene vrijheit en vrede
„ te onderhouden en raatſlagen te neemen, of eenige gezwo-
„ re rechters te beſtellen in iedeꝛ landſchap der zeven, toen
„ zoogenaamde, Zeelanden: wat hier beſloten wierdt, was
„ in 't algemeen op te volgen, wordende van de ouden *Plan-*
„ *tum ſoleance* genoemt, dat is, een pligtelijk welgevallen,
„ te weeten van al het Vrieſche Volk; want onder deeze
„ algemeene Upſtalboomſche beſluiten wierdt telkens geſchre-
„ ven: *Ita placitum eſt. Alzo is ons welgevallen*, of daar
„ aan hangende tot meerder bevestiging: en in ieder landſchap
„ wierden zodanige beſluijten dan verder bekent gemaakt,
„ want

„ Hoc quendam quid juris et æqui inſtituebant
„ Omnes telluris Friſiacæ proceres."

dat is:

„Wat recht en billik was, wierdt hier weleer beſloten,
„Van Vrieslandts ganſche volk, door kleijnen en door grooten."

Niet eenerlei is de wijze, op welke deeze *Wouden* verdweenen zijn. Het doordringend licht der kennisſe van eenen beter, dan den Heidenſchen Goſtsdienst, moest het natuurlijk gevolg hebben, dat, met het verzaaken der Afgoderij, ook de plaatzen, aan haar geheiligd, in mindere waarde wierden gehouden, en allengskens vervielen. De veelvuldige overſtroomingen en hooge watervloeden, van zommige van welken onze aloude Kronijken gewaagen, zullen ook, ter verwoestingen dier Wouden, het hunne hebben toegebragt. Ter plaatze, alwaar eertijds deeze Bosſchen geſtaan hebben, worden, nog heden ten dage, diep uit den grond, boomen, of gedeelten daar van, opgedolven. Ook mogen wij, gedeeltelijk, den ondergang van veele Bosſchen toeſchrijven aan den toenemenden bloei van den Landbouw, waar door men eene me-

menigte landen, eertijds met boomen bedekt, in vrugtbaare Koorn-akkers of grasrijke Weilanden heeft veranderd.

Zie TACITUS, *de Moribus Germanorum*; M. BRUERIUS, *de Populor. Veter. et Recent. Adorationibus*; CLUVERIUS; OUTHOF, *Verhaal der Watervloeden*, enz.

WOUDEN; (ZEVEN) zie ZEVENWOUDEN.

WOUDENBERG. is eene aanzienlijke en uitgebreide Heerlijkheid, in het gedeelte des Stichts van *Utrecht*, het *Eemland* genaamd, gelegen. Ten Oosten en ten Noorden ſtoot zij het grondgebied der Provincie *Gelderland* en tegen de Heerlijkheid van *Renswoude*; ten Westen, tegen de *Amertsfoortſche* Bergen; ten Zuiden wordt zij, door de Schoonderbeekſche Graft, geſcheiden van de Vrije Heerlijkheden van *Maarsbergen*, *Zuileſtein* en *Amerongen*. De gantſche uitgebreidheid der Heerlijkheid vinden wij begroot op eenentwintighonderd zevenënzeventig Morgens gronds. Volgens de opneeming, te werk geſteld in den Jaare 1748, telde men, in den Jaare 1748, in de Heerlijkheid *Woudenberg*, het Dorp van dien naam daar mede onder begreepen zijnde, tweehonderdënvijf Huizen.

Zie *Tegenwoordige Staat van Utrecht*.

WOUDENBERG, een Dorp van dien naam, in het Zuidwestlijkst gedeelte der Heerlijkheid van dien naam, niet verre van de grensſcheiding gelegen, anderhalf uur gaans ten Zuiden van de Stad *Amersfoort*, aan den weg, welke van *Utrecht* na het Gelderſche Dorp *Scherpenzeel* loopt. Het Dorp, het getal van welks Huizen zeer aanmerkelijk is, ligt zeer vermaaklijk, te midden van hoog opgaand geboomte en uitgebreide bosſchaadjen. Geduurende de onſtuimige tijden, in welke de ingezeeten der onderſcheidene Gewesten tegen elkander openlijk den oorlog voerden, ſtondt *Woudenberg*, meer man één's, ten doele aan deerlijke verwoestingen. Naa dat

dat RUDOLF VAN DIEPHOLT, Bisschop van *Utrecht*, bijgestaan van die van de Provincie *Overijssel*, en de Steden *Utrecht* en *Amersfoort*, bij welke zich de Graaf VAN HOLY gevoegd hadt, in den aanvang des Jaars 1427, eenen gewelddaadigen inval in de *Veluwe* hadt gedaan, met plonderingen en verwoestingen het geheele Land plat loopende, en Waereldlijke noch Geestlijke Gebouwen spaarende, nam Hertog ARNOLD VAN GELDER deswegen eene gestrenge wraak. Nevens andere Dorpen en Plaatzen moest het ook *Woudenberg* ontgelden. Al wat geen voorwerp was van de plonderzuchtige handen der Geldersche soldaaten, wierdt een prooi der vlammen. Zeer veel hadt ook deeze Plaats te lijden in den Gelderschen en Bourgondischen Oorlog, voornaamlijk in den Jaare 1543, wanneer de befaamde Geldersche Veldoverste MARTEN VAN ROSSEM, zich met zijn leger bij *Woudenberg* hebbende nedergeslagen, zich een geruimen tijd aldaar onthieldt; door plonderingen en het heffen van brandschattingen de Dorpelingen zodanig uitmergelende, dat verre het grootste getal van daar vertrok, om elders althans het leeven in veiligheid te bergen. De Kerk, welke van de Hervormden wordt gebruikt, zijnde een klein gestigt, staande rondom in het geboomte, en voorzien van een laagen Toren, met eene scherpe spits gedekt, wierdt, bij haare stigting, aan de H. CATHARINA gewijd. Behalven eene Vikarij, hadt men in dezelve ook eene Broederschap. Het gewijde Gestigt hadt, uit verscheiden goederen, een jaarlijksch inkoomen van drieënzestig guldens en zes stuivers. De Leeraar, welke de Hervormde Gemeente bedient, is Lid der Klasis van *Amersfoort*. —— Ten Westen van *Woudenberg* ontmoet men een streeks lands, het *Heetveld* genoemd, ook op de Kaarten aangeweezen. De grond daar van is schraal, eenigzins veenagtig. De opgezeetenen in den omtrek steeken 'er plaggen van, om dezelve in de plaats van Turf te branden. Ook strooien zij dezelve, des winters, op hunne beestenstallen, om door dit middel een grooter voorraad van Mest te bekoomen.

Zie *Utrechtsche Jaarboeken.*

Wou-

WOUDENBERG, (*Het Huis te*) was, in overoude tijden, een aanzienlijk Kasteel; het ſtondt in het Dorp van dien naam, een weinig ten Westen van de Kerk. Nog lang heeft men, in de brokken van muuren en Torens, daar van eenige overblijfzels gezien; doch dezelven zijn, reeds zedert een goed getal jaaren, opgeruimd en weggenomen. Het Kasteel wierdt gebouwd, in den Jaare 1313, door JAN, den Tweeden van dien naam, zesden Heer van *Kuilenburg*. Hij gaf het ten geſchenke aan zijnen Zoone, insgelijks JAN genaamd, die, vervolgens, naar zijnen eigendom, zich JAN VAN WOUDENBERG deedt noemen. Niet lang, intusſchen, bleef hij eigenaar van het *Slot*; hij verkogt het, in den Jaare 1352, aan zijnen Neeve, Heer GYSBERT VAN ABKOUDE. Deeze handel was de grond van een onnatuurlijken, zeer hevigen twist. Heer JAN VAN WOUDENBERG, naamelijk, hadt eenen Zoon, wiên zijns Vaders bedrijf grootlijks mishaagde. Trotsch van aart, en, daarenboven, door zijnen Neef, JAN VAN KUILENBURG, zijnde opgeſtookt, verzamelde hij, heimelijk, eenige manſchap, overviel daar mede, in zekeren nacht, de Sterkte, maakte 'er zich meester van, en leide rondom dezelve nieuwe Verſterkingen aan. In zijn oogmerk, evenwel, om hier mede zijns Vaders verkoop te vernietigen, wierdt hij te leur geſteld. Want GYSBREGT VAN ABKOUDE, met reden misnoegt over dit ontzetten van zijnen eigendom, en, om in zijn regt herſteld te worden, den weg der minzaamheid vrugtloos beproeft hebbende, bragt zijne klagten te *Utrecht* ten Bisſchoplijken Hove, en verzogt JAN VAN ARKEL om zijnen veelvermogenden bijſtand. De Kerkvoogd, aan dit verzoek, het oor leenende, deedt, in den Jaare 1353, eene ſterke magt tegen het Kaſteel optrekken, en voorts naar de wijze van oorlogvoeren van dien tijd, dezelve met allerlei ſtormtuig beſchieten. Naa een beleg van zeventien weeken, geduurende welke de belegerden veelerhande moeielijkheden hadden doorgeſtaan, moesten zij, door gebrek aan leevensmiddelen geperst, zich overgeeven. De bezettelingen gaven zich krijgsgevangen, en wierden niet ontſlagen, zonder alvoorens, tot

Los-

Losgeld, de penningen, welke Heer GYSBREGT VAN ABKOUDE voor het Slot hadt betaald, te hebben te rug gegeeven. De Bisschop deedt vervolgens het Kasteel stropen; 't welk, zedert, niet wederom is opgebouwd. Dit niettegenstaande bleeven aan de puinhoopen nog eenige voorregten verknogt. Langen tijd genoot het Geslagt VAN RENESSE de vrugten dier voorregten. GERRIT VAN RENESSE wierdt, op den derden December des Jaars 1460, met het Gestigt, zodanig als het was, beleend. Niet vroeger dan na een tijdverloop van ruim twee Eeuwen kwam *Woudenberg* in een ander Geslagt, naamelijk dat van NASSAU: HENDRIK VAN NASSAU, *Heer van Duwerkerk*, Veldmaarschalk van den Staat der Vereenigde Nederlanden, wierdt, uit hoofde van hetzelve, in den Jaare 1674, ter Vergaderinge van de Staaten des Landschaps van *Utrecht*, wegens het Lid der Ridderschap beschreeven; niettegenstaande *Woudenberg*, voor zo veel ons bekend is, nimmer door de Staaten van *Utrecht* voor eene Riddermaatige Hofstad is erkend geworden. De Zoon van HENDRIK VAN NASSAU, KORNELIS, *Graaf van Nassau*, aan wien het Slot, door zijnen Vader, was afgestaan, heeft, zedert, den titel van NASSAU WOUDENBERG aangenomen, en vervolgens dien zelfden titel op zijne nazaaten doen overgaan.

Zie BUCHELIUS *ad* HEDAM; *Utrechtsch Placaatb.*; S. VAN LEEUWEN, *Batavia Illustrata.*

WOUDSEND, in rang het zesde onder de achtëntwintig Dorpen der Friesche Grietenije *Wijmbritzeradeel*, in het Kwartier van *Westergo*. Het ontleent zijnen naam van deszelfs gelegenheid aan het einde van het Meir *Flieusen*; 't welk, zo als de aloude Kronijken ons verzekeren, eertijds een uitgebreid Woud of Bosch zou geweest zijn, in 't welk de Friesche Koningen zich met de Jagt plagten te verlustigen, doch 't geen naderhand, onzeker door welk toeval, in een uitgebreiden waterplas zou zijn veranderd geworden. *Woudsend* ligt, tusschen het gemelde en het Slooter Meir. In den Jaare 1337 wierdt hier een Karmelieter Klooster gestigt, aan de H. Moedermaagd MARIA gewijd. Volgens een Handschrift der

der Utrechtſche Kerke bezat het gewijde Geſtigt het regt; om door eenen zijner Monniken de Pastorij der Kerke van *Woudsend* te doen bekleeden, welke honderd Goudguldens jaarlijksch opbragt. Eene daar in beſtelde Prebende hadt een jaarlijksch inkoomen van zestig gelijke Guldens. Bij het Klooster ſtonden twee ſterke Stinzen, of verſterkte Huizen; zij waren in de tijden der Beroerten gebouwd, het een door WYBE JARICHS *van Akrum*, het ander door BOKKE HARINXMA. Uit deeze huizen deedt men menig eenen aanval op de ſchepen, welke, door *Woudsend*, na de *Lemmer*, en vervolgens, over de Zuiderzee, na *Holland* en elders beſtemd waren. In den Jaare 1523 deeden de *Bourgondiers*, onder het beleid van JAN VAN WASSENAAR, in het Klooster een Blokhuis bouwen, en daarin eene kloeke bezetting leggen, over welke het bevel aan Jonkheere DOUWE VAN BURMANIA was opgedraagen. Het oogmerk was, de Gelderſche Krijgsknegten, in *Sloten* en *de Lemmer* in bezetting, hunne ſtrooperijen te beletten. Van den juisten tijd des vervals en ondergangs, zo van het Klooster als van de overigen Geſtigten, ontmoeten wij geene aanteekening in 's Lands Kronijken.

In den Jaare 1660 wierdt te *Woudsend* eene nieuwe Kerk gebouwd. De Ingang pronkt met de Wapens van BURMANIA en JUCKEMA. Onder dezelve leest men:

„ Cum Duco major Burmania rexerat annos
„ Præturam tredecim, tunc ſacra ſtructa domus.
„ Filius en Duco Junior, cui quatuor anni,
„ Is primum laterem fundat et aptat opus.
„ Huic Eduarda fuit de ſtemmate Juckema mater,
„ Progeniem Claram Cambur ab arce gerems."

Volgens deeze regels zou de eerſte ſteen, aan het gewijde geſtigt, gelegd zijn door DUCO BURMANIA, vierjaarigen Zoon van den Grietman DUCO BURMANIA, die eene Vrouw uit het Geſlagt van JUCKEMA tot Echtgenoote hadt.

Voorts is *Woudsend*, hoewel niet zeer groot in uitgebreidheid, een zeer welvaarend Dorp. Reeds van ouds woonde

er een groot getal Schippers, die met Turf en Hout op *Holland* voeren. Inzonderheid is *Woudsend*, in laatere tijden, zeer vermaard geworden, door de menigte der ſchepen, voornamelijk van, dus genoemde, *Frieſche Koffen*, welke men aldaar heeft getimmerd, en die, als voor een gedeelte ook aldaar ter Plaatze aan inwooners in eigendom toebehoorende, veelen hunner aanzienlijke rijkdommen hebben doen overwinnen; vooral gedüurende den oorlog van *Frankrijk* met *Engeland*, van het Jaar 1756 tot in den Jaare 1764. Intuſſchen is ook het getal niet gering, welke, in laatere tijden, door de trouwloosheid der *Engelſchen*, zeer aanmerkelijke nadeelen hebben geleeden. Vooral heeft *Woudsend*, ten aanzien van zijne Scheeps-Timmerwerven, met den aankleeve van dien, in de laatſte jaaren gedeeld in het lot van andere Steden of Plaatzen, in verſcheiden Gewesten des Lands. Door de belemmering van den Scheepvaart heerscht nu eene doodſche ſtilte, alwaar men, nog onlangs, een groot gekrioel vernam. Niet gering is het getal der ingezeetenen, welke daar door van hun beſtaan ontbloot zijn. Met dit alles zal *Woudsend* altoos eene ſoort van leeven behouden door den menigvuldigen doortogt, zo van binnenslands vaarende ſchepen, als van dezulken, die uit de meer Noordlijke ſtreeken van *Friesland*, door de haven van *de Lemmer*, over de Zuiderzee, na *Overijſſel*, *Gelderland*, *Holland* en andere Gewesten zijn beſtemd. Als een bijzonderheid, *Woudsend* betreffende, kunnen wij niet nalaaten aan te teekenen, dat dit Dorp het eenige is, in de Grietenij van *Wijmbritzeradeel*, met het regt van Boterwaage begiftigd; als mede dat hier, en op nog twee Dorpen, onder de achtëntwintig, eene Jaarmarkt wordt gehouden. Niet meer dan acht ſtemgeregtigde Boerderijen telt men onder dit Dorp. De Hervormde Leeraar der Plaatze is verpligt, van tijd tot tijd, het gewijde dienstwerk waar te neemen te *Indijk*, *Ypekolga en Smallebrugge*, allen geringe Dorpjens, in den omtrek gelegen. Te *Woudsend* heeft men ook een Gemeente van *Doopsgezinden*; zij is de eenige in de meergemelde Grietenij, en wordt door één Leeraar bediend.

dienst. Eindelijk heeft men 'er eene Statie van Roomschgezinden.

Zie SCHOTANUS, *Beschr. van Friesland*; *Tegenw. Staat van Friesland*.

WOUDRICHEM, ook wel, bij verkorting, *Woerkom* genaamd, de eenige Stad in het gedeelte van Zuidholland, het *Land van Altena* geheeten, aan de Zuidzijde, of den slinker Oever van de Rivier de *Maase*, een weinig beneden de Sterkte *Loevestein*, alwaar zich de *Waal* met de straks gemelde Rivier vereenigt. Wegens den oorsprong der benaaminge, even gelijk het geval is met opzigt tot veele andere Steden, loopen de Oudheidkundigen zeer wijd uit een. Wij hebben geenen lust, om ons over dit dorre en moeilijk te beslisfen geschilstuk, uit te laaten. Liever verkiezen wij, naa de *Historie* van *Woudrichem* te hebben medegedeeld, de voornaamste merkwaardigheden der Stad te melden.

De eerste aanleg en oorsprong der Stad ligt in de duisternisse der eeuwen begraaven. Volgens zommigen zou zij reeds in 1156 bekend, en toen al, met het omliggende land, de eigendom geweest zijn van het doorluchtig Geslagt der Graaven VAN HOORN, tot in den Jaare 1590; in welk jaar WALBURG VAN NYENAAR, Weduw van PHILIPS VAN MONTMORENCY, *Graave van Hoorn*, die, in 1568, te *Brussel* onthalsd was, de Stad *Woudrichem*, nevens het Land van *Altena*, voor tweeënnegentigduizend Guldens, aan de Staaten van *Holland*, heeft verkogt. De dichter J. NUYEN vermeldt deezen alouden eigendom in de volgende regels.

„ Daar ligt aan de overzij des Waals, schuijn over Gorkom,
„ Aan Brabant grenzende, en thans buijten Hollands, Workom;
„ Maar niet te min het is aan Hollandt onderdaan,
„ Waar over eerst de Graaf van Horen plagh te staan."

Wat 'er zij van deeze vroege oudheid, zeker is het dat *Woudrichem*, in den aanvang der Vijftiende Eeuwe, zo veel vermaardheids bezat, dat zij, in den twist, tusschen Hertog WILLEM VAN BEYEREN *en* Heer JAN VAN ARKEL, waardig wierdt

gekeurd, om elkander, over en weder, daar van den eigendom te betwisten. De aanhangelingen des laatstgenoemden, de Stad, bij verrasſing, hebbende ingenomen, naa alvoorens de voornaamſte tilbaare have te hebben geplonderd, leiden dezelve in koolen. Volgens onze Kronijkſchrijvers, hadden, in 1233, DIRK, Heer van *Altena* en *Woudrichem*, en deszelfs Neef WILLEM VAN HOORN, het hoogſte regt over de Stad en de Heerlijkheid, aan FLORIS DEN IV. Graave van *Holland*, overgedraagen. Omtrent zestig jaaren laater ſchijnt DIRK, *Graaf van Kleef*, over het Land van *Altena* en de Stad *Woudrichem* regt gehad te hebben. Althans vindt men aangeteekend, dat hij, in den Jaare 1290, in *'s Hage* zijnde verſcheenen, aan FLORIS DEN V, *Graave van Holland*, zijnen Neeve, zijn regt over de Stad en Heerlijkheid opdroeg, en vervolgens aan hem den eed van getrouwheid deedt. In 1418 diende *Woudrichem* tot eene plaatze van onderhandelinge, tuſſchen den Hertog van *Brabant* en Vrouwe JAKOBA aan de eene zijde, en Hertog JAN VAN BEYEREN aan den anderen kant, en wierdt aldaar de Vrede getroffen. Geduurende den Oorlog, tuſſchen de *Gelderſchen* en *Hollanders*, in het begin der Zestiende Eeuwe, wierdt *Woudrichem*, omtrent den afloop van 1511, of in den aanvang van 1512, door de eerstgenoemden, bij verrasſing ingenomen. De Graaf VAN HOORN, die zich binnen de Stad bevondt, viel, bij die gelegenheid, in hunne handen, en herkreeg zijne vrijheid niet, dan ten koſte van een aanzienlijk losgeld, zo voor hem zelven, als voor zijne onderzaaten. Tevens bedong hij, dat de *Gelderſchen*, naa dat hij de penningen zoude betaald hebben, zouden verpligt zijn, de Stad te verlaaten; gelijk ook geſchiedde. De Spaanſche Veldmaarſchalk CHIAPIN VITELLI, door den Landvoogd *Don* LOUIS DE REQUESSENS, na Zuidholland gezonden, deedt, in 1575, onder andere op *Woudrichem* eenen aanval, en naa de Stad, geruimen tijd, te hebben beſchooten, noodzaakte hij de Bezetting de plaats te verlaaten, en bragt haar aldus in de magt der Spanjaarden. Niet lang, intuſſchen, ſchijnen zij in de Stad vertoefd te hebben.

hen. Want, gelijk wij boven reeds ter loops hebben aangeteekend, in den Jaare 1590 wierden de Staaten van *Holland*, door koop, eigenaars van de Heerlijkheid der Stede *Woudrichem*, om dezelve met *Holland* te vereenigen. De overdragt geſchiedde voor Leenmannen der Graaflijkheid van *Holland*, op den tweeden October des gemelden jaars, met de van ouds gebruiklijke plegtigheid, bij dusdanige gelegenheden, van de overleveringe van eene Halm. Groot gevaar dreigde de Stad, negen jaaren daar naa, om in handen der Spanjaarden van nieuws, te vervallen. CLAUDE LA BARLOTTE, een wakker Spaansch Krijgsbevelhebber, was de man, die het ontwerp hadt beraamd, om de Stad in eenen nacht, bij verraſſing, te bemagtigen. Tot geluk der Stad, zammelde hij een poos met beraadſlaan over de wijze, om zijn ontwerp te volvoeren. Eindelijk tot een bepaald beſluit zijnde gekoomen, en na eene der Stads Poorten zich begeeven hebbende, die open ſtondt, wierdt hij ſlegts een oogenblik voorkoomen door eenen burger der Stad. Deeze, door den Torenwagter gewekt, ijlde na de Poort, ſloot dezelve voor de Spanjaarden; en vervolgens de burgers gewekt hebbende, bragt hij wel haast de geheele Stad in rep en roere. Men wil dat LA BARLOTTE wel vijftienhonderd man bij zich hadt, veele van welken in boerengewaat verkleed waren, en korte roers onder hun gewaat verborgen hielden. Men weet, hoe eene burgerwooning te *Woudrichem*, eenige weinige oogenblikken, tot eene ſchuilplaats diende, met oogmerk om ſlegts van gewaat te verwiſſelen, voor den vermaarden HUGO DE GROOT, naa zijne berugte ontkooming uit den Staatskerker *Loeveſtein*. Niets bijzonder in de Geſchiedenis der Stad, is ons zedert, vootgekoomen.

Thans gaan wij over tot eene meer bijzondere beſchrijving van *Woudrichem*. De gedaante der Stad is genoegzaam vierkant. Zij ligt onmiddelijk aan de Rivier *de Merwe*. Volgens de hedendaagſche wijze is zij fraai verſterkt, zijnde voorzien van een aarden Bolwerk, en eene diepe Graft,

rondom welke eene goede Kontreſcharp gelegd is, insgelijks van eene Graft omringd. Men telt 'er drie Poorten. Eene derzelven loopt na de Landzijde; de tweede koomt uit op den Maasdijk, aan den kant van *Loeveſtein;* de derde heeft haaren uitgang op het Hoofd, bij de Haven; welk Hoofd, om reden dat de Rivier voor hetzelve eenige onpeilbaare diepte heeft, met zeer zwaare kosten moet onderhouden worden.

Indien men aan het verhaal van zommigen mogen geloof ſlaan, zou de Stad, eertijds, eene ongelijk grooter uitgeſtrektheid, dan tegenwoordig, gehad hebben. 'Er is 'er, naamelijk, die verzekeren, dat men, op eenen afſtand van niet minder dan twee Snaphaanſchooten van de Stad, midden door het vlakke land, Slooten willende graaven, aldaar ontdekt heeft de grondſlagen van huizen, welke, in voorgaande tijden, binnen de muuren der Stad begreepen geweest waren. Uit de gedaante van eenige huizen, welke men nu nog binnen *Woudrichem* ontmoet, is duidelijk af te leiden, dat dezelve, eertijds, vrij aanzienlijk moeten geweest zijn. Intuſſchen blijkt het uit de optellingen, gedaan in de jaaren 1632 en 1732, dat, geduurende eene Eeuw, het getal der huizen eer toe- dan afgenomen was. Want, daar men bij de opneeming, in het eerstgemelde jaar, honderzesënvijftig huizen telde, was, honderd jaaren laater, dit getal met twee vermeerderd. Doch van deeze ſtonden 'er negenëntwintig buiten de Stad, maar evenwel op derzelver grondgebied.

Uit het een en ander is ligtelijk na te gaan, dat men te *Woudrichem* niet veele Openbaare Gebouwen aantreft, en dat de zulken, welke 'er nog voorhanden zijn, niet veel aanziens of merkwaardigs vertoonen. Het Stadhuis is, even gelijk de Stad zelve, niet zeer groot. Volgens eene aloude afteekening, pronkte het, eertijds, met een vierkant Torentje. Doch het is, reeds zo lang geleeden, weggenomen, dat men geene lieden meer te *Woudrichem* aantreft, welke van dit uitwendig ſieraad geheugenis draagen. Van meer aanziens is de Kerk der Hervormden. Indien 'er eenige waarheid zij

aan

aan eene oude overlevering, moet de tijd der ſtigtinge tot de vroegſte verkondiging van den Christlijken Godsdienst, hier te Lande, worden te rug gebragt. Volgens die Overlevering zou de eere der ſtigtinge moeten toegeweezen worden aan den H. SUIDBERTUS, die een reisgezel was van den befaamden WILLIBRORDUS, en in den Jaare 713 overleedt. Anderen, intusſchen, zijn van oordeel, dat aan dit verhaal, met reden, geloof mag geweigerd worden. De Kerk is een groot en ruim gebouw. Evenredig aan het gewijde geſtigt is de Toren, een zwaar vierkant gebouw, hoewel, tegenwoordig, van een zeer eenvoudig aanzien, en dus aanmerkelijk verſchillende van de aloude gedaante; welke, volgens eene aloude Overlevering, een hoog opgaanden Spits vertoonde, die, zo als het berigt verder luidt, door de Spanjaarden wierdt weggeſchooten. Zeker is het, dat het Gebouw, zedert, een kleine Spits ten dake uitſtak. De vermaarde ſtorm van de maand September des Jaars 1717 beroofde den Toren ook van dit ſieraad, alzo hetzelve op het Dak der Kerke nederſtortte, aldaar een groot gat veroorzaakte. Onmagtig zijnde om die ſchade te vergoeden, uit de Kas der Sad, vervoegde men zich aan het Komptoir der Geeſtlijke goederen, en verkreeg van daar eenen onderſtand van eenige honderden Guldens. Wat 'er van deeze penningen geworden zij, is ons niet gebleeken. Zeker is het, dat men dezelve, gelijk het voorneemen luidde, aan het herbouwen van den Spits niet beſteed heeft, als zijnde de Toren, tot heden toe, daar van ontbloot gebleeven, en alleenlijk met een plat Dak dicht gemetzeld. Overeenkomſtig met de grootte van Kerk en Toren, is de Klok van ongemeene zwaarte, doch, door eene groote ſcheur, wat het geluid aangaat, bedorven. Eén Predikant verrigt hier het gewijde dienstwerk.

Tot op den tijd der jongſte Omwenteling, beſtondt de Regeering uit Baljuw, twee Burgemeesteren en zeven Schepenen. Alle deezen was een Sekretaris toegevoegd. Reeds van ouds zondt *Woudrichem* Afgevaardigden ter Vergaderinge van het Gewest. Door meer dan éene omſtandigheid kwam

dit, alleengskens, in onbruik. Noodeloos is het aan te merken, dat, zints den gunſtigen keer van zaaken, de Stad zich zelve in de daadlijke uitoeffening van haar onvervreembaar regt herſteld heeft. Ten beſluite merken wij nog aan, dat te *Woudrichem* drie vrije Jaarmarkten worden gehouden; die, echter, heden ten dage, van weinig belang zijn, in vergelijking van hetgeen zij, van ouds, plagten te weezen, toen de Heer van de Stad, of van den Lande van *Altena*, de Tollen der Goederen trok, welke van de Markten af- en aangevoerd wierden, en die, bij wijlen, geene onaanzienlijke ſomme bedroegen.

Zie BOXHORN, *Theatrum Holland.* A. KEMP, *Beſchrijving van Gorinchem* enz.

WOUDT, of, zo als de meeste ſchrijven, *Woud*, met *Hoogen Woud- Harnasch*, is eene Ambagtsheerlijkheid, in *Delfland*, aan de Stad *Delft* in eigendom behoorende. In haaren geheelen omvang bevat dezelve zeshonderd tweeënzeventig Morgens en driehonderd zevenëntachtig Roeden gronds. In deeze Heerlijkheid ligt een Dorpje, het *Woudt*, of ook wel, bij uitſteekendheid, het *Rijke Woudt* geheeten, op den afſtand van ruim een half uur gaans ten Zuidwesten van de Stad *Delft*. Niet onbevallig zingt VAN LIS van dit Dorp:

— — — — „ Het Rijke Woudt geheten,
„ Door zoo veel goederen en ſchatten ongemeten,
„ Die elk aldaar bezat, doch naderhandt ook door
„ Den orelogh gedrukt, veranderde zijn gloor,
„ En wierdt, gelijk als nogh, die bijnaam nagelaten."

In het aanzienlijk Nederlandsch Geſlagt van VAN DEN BURCH bewaart men eene overlevering, welke de reden aanwijst, door welke men het Dorpje *'t Woudt* met den bijnaam van *het Rijke* gedoopt heeft. De Overlevering luidt aldus. AAM VAN DEN BURCH, een der vroegſte Voorzaaten van het gemelde Geſlagt, was een welgeſteld landman, en in het *Woudt* woonagtig. Deeze was Vader van twaalf Zoonen. Op zeke-

AAM VAN DER BURCH EEN RIJK LANDMAN VAN 'T DORP WOUDT, VADER VAN 12 VOLWASSEN ZOONEN, DIEDT DESELVE DEN GRAVE VAN HOLLAND AAN...

keren tijd vernomen hebbende, dat de Graaf van *Holland*, wiens naam wij niet vermeld vinden, zijnen weg voorbij het Dorp zoude neemen, ſteeg te paerd, nevens zijne Zoonen, allen volwaſſen, en allen, naar de wijze des lands, fraai nitgedoscht, en reedt vervolgens den Graave te gemoet, welken hij zijne Zoonen aanboodt. De Graaf, verwonderd over deeze zeldzaame ontmoeting, en den waardigen Vader van een zo talrijk Kroost een blijk van zijn genoegen willende betoonen, vraagde hem, wat Voorregt hij voor zijn Dorp begeerde? *Geen ander Voorregt*, hernam daarop de onbaatzuchtige AAM VAN DER BURCH, *dan dat wij eene vrije verkiezing van onzen eigen Paſtoor mogen hebben.* In dit verzoek wierdt onmiddelijk, door den Graaf bewilligd. Niet aan die vroegſte tijden bleef het genot van dit Voorregt bepaald. Want, in gevolge der Graaflijke vergunninge, zegt men, bezitten nog heden de Mans-Ledemaaten der Hervormde Gemeente het Voorregt, om hunnen eigen Leeraar te mogen beroepen, zonder dat zij daar toe, bij de Wethouderſchap van *Delft*, zich om handopening of goedkeuring behoeven te vervoegen, zo als in de meesten, zo niet alle Ambagtsheerlijkheden, de gewoonte medebrengt. Van wegen het gering getal der Huizen en inwooneren, ware het, blijkans, der moeite en kosten niet waardig, alhier eene Kerk te onderhouden, ware het niet om de menigte van omliggende Wooningen en Lustplaatzen, welker bewooners, in den Zomer, te *Woudt* hunnen openbaaren Godsdienst koomen waarneemen. Het Kerkje, hoewel klein, is, nogthans, een net gebouw, 't welk een ſpits Torentje ten Dake uitſteekt. De wooning van den Leeraar ſtaat ten Oosten of ten agteren van de Kerk. De ligging is zeer vermaaklijk, van wegen de omringende vrugtbaare landsdouwe. De Kerkleeraar is Lid der Klaſſis van *Delft* en *Delfsland*.

Zie BLEISWYK, *Beſchrijving van Delft*.

WOUTER VERHEE, gebooren te *Gouda*, omtrent het midden, der Zestiende Eeuwe, of nog vroeger, en broeder van JAN

VERHEE, Schepen van *Amſterdam*, hadt zich, om eene of andere reden, hem daar toe beweegende, met der woon na *Enkhuizen* begeeven. Uit's Lands Geſchiedenisſen is bekend, hoe de Spanjaarden, zints den afval van verſcheiden Nederlandſche Steden, naa het uitbreken der onlusten, van tijd tot tijd, hunne poogingen te werk ſtelden, om in het bezit der verlorene ſteden herſteld te worden. VERHEE ondervondt hier van een bewijs, en zou, door zijne beſchroomdheid, of liever laf hartigheid, bijkans de oorzaak zijn geworden van het gelukkig ſlaagen van eene der te werk geſtelde poogingen. Het geval, 't welk wij, anderen ten voorbeelde, der opteekeninge wel waardig keuren, vinden wij aldus verhaald.

Terwijl VERHEE te *Enkhuizen* woonde, verſcheen aldaar, in 1581, een inboorling van die Stad, koomende uit *Spanje*, alwaar hij PHILIPS DEN II. meer dan twintig jaren, als Lijfwagt, hadt gedient. Thans kwam hij in gemelde Stad, in ſchijn, om eenen broeder, welken hij aldaar nog in leven hadt, te bezoeken, doch in waarheid met een geheel ander oogmerk. Hij was, namelijk, voorzien van brieven van het *Spaanſche* Hof, opgevuld met ſchoone beloften, met toezegging van genade en vergeevinge aan allen, die zich aan den Koning wilden onderwerpen, en vervolgens medewerken, om *Enkhuizen* de Staatſche zijde te doen verlaaten en tot de gehoorzaamheid aan PHILIPS, wederkeeren. Met deeze brieven liep de Hellebardier rond bij de zulken, omtrent welke hij meende zich van een goeden uitſlag te kunnen verzekerd houden, en die, door hunnen invloed op anderen, of door hunnen rijkdom, in de gelegenheid zich bevonden, om het bedoelde oogmerk te bevorderen. VERHEE was een der zulken, bij welke de Spaanschgezinde Hollander, ten bovengemelden einde, aanziek deedt. Ter goeder uure kreeg deeze den inval, om van van het verleidend ſchrijven een affchrift te vervaardigen; doch hieldt het voor hem zelven, zonder daar van bij iemand eenig gewag te maaken, zo min om aanhang te winnen, als om den verraderſchen Vaderlander te doen bekend worden, en de verdiende ſtraffe te doen wegdraagen. Eenl-

Eenigen tijd naadat VERHEE agter het onheildreigend geheim was gekoomen, op reize gegaan zijnde, nam hij zijnen weg over *Haarlem*. Hier woonde thans de vermaarde DIRK VOLKERTSZOON KOORNHART, met welken hij, al zints langen tijd, gemeenzaame vriendschap hadt onderhouden. In het doortrekken van de gemelde Stad zijnen ouden vriend een bezoek geevende, en met hem over verscheiden onderwerpen, onder andere over den tegenwoordigen toestand van het jammerlijk geschokte Vaderland, in gesprek zijnde getreeden, deelde hij aan denzelven de gedaane ontdekking mede; onder uitdrukkelijke voorwaarde, evenwel, van het geheim zorgvuldig te moeten bewaaren, op dat niemand daar door in lijden mogt geraaken. Maar KOORNHART, zijnde een groote en getrouw liefhebber der Vaderlandsche Vrijheid, en, daarenboven, meer hartS dan VERHEE in den boezem omdraagende, hadt niet deeze zaak tot in den grond doorzien, of hij voerde zijnen Vriend met eene edele fierheid en mannelijke rondborstigheid, te gemoete: „Al waart gij mijn eigen broeder, „ik zou niet nalaaten uwe ontdekking te openbaaren, ter „plaatze alwaar het behoort. Ik weet, vervolgde hij, wat „ik, uit kragt van mijnen Burgereed, aan mijn Vaderland „verschuldigd ben." Vervolgens VERHEE de gevaarlijkheid en de schroomlijke gevolgen hebbende doen opmerken, voegde KOORNHART hem te gemoete, dat hij dien heimelijken handel aan de Wethouderschap van *Enkhuizen* hadt behooren aan te dienen; en vermits hij zulks niet gedaan hadt, hij zelve daarop van meening was, nog dien zelfden avond zich na *'s Graavenhage* te begeeven, om het stuk den Staaten, die thans vergaderd waren, bekend te maaken; ten einde deezen de noodige maatregels mogten beraamen, om den slinkschen toeleg, eer dezelve met 'er daad volvoerd wierdt, bij tijds te verijdelen. Op dat, egter, zijn aanbrengen, ter Staatsvergaderinge, niet als een louter opraapzel zoude aangezien worden, verzogt KOORNHART zijnen Vriend om het afschrift van den brief. Deeze, hetzelve thans niet bij zich hebbende, beloofde het, tegen den volgenden avond, met eenen ver-

vertrouwden bode, te zullen zenden; onder voorwaarde, evenwel, gelijk voorheen, dat KOORNHART zorge zoude draagen, dat niemand deswegens eenig leed wedervoere. Hierop nam WOUTER VERHEE affcheid van zijnen Vriend, en zondt, te *Enkhuizen* terug gekeerd, het geſchrift na *Haarlem*.

KOORNHART, intuſſchen, van het gewigt der zaake doordrongen, en oordeelende, dat men op de ingewonnene kundſchap niet moest ſluimeren, vertrok, nog dien zelfden nacht, naadat zijn Vriend van hem was geſcheiden, naa *'s Graavenhage*, en gaf, reeds 's anderendaags, bij voorraad kennis van 't geen hem ter ooren was gekoomen, met belofte van zijn zeggen nader te zullen ſtaaven, zo dra het beloofde affchrift tot hem zou gekoomen zijn. Dit gebeurde eerlang; en deedt KOORNHART vervolgens, door den Haarlemſchen Burgemeester VAN DER LAAN, het geſchrift ter Staatsvergaderinge inleveren. Naadat men hier de zaak rijpelijk overwoogen hadt, wierdt men te raade, met alle mogelijke geheimhouding, eenige ſoldaaten uit de Steden *Monnikendam* en *Edam* te ligten, en dezelve, in ſtilte, na *Enkhuizen* te doen optrekken. Met deeze krijgsmagt de Stad bezet hebbende, ligtte men den verraaderlijken Hellebardier uit zijne wooning, en leide hem na de gevangenis; terwijl anderen, die men voor medepligtigen aanzag, in hunne huizen in verzekering genomen wierden. De vertrouwelijkheid van WOUTER VERHEE, en de Vaderlandlievende kloekhartigheid van DIRK VOLKERTSZOON KOORNHART bragten aldus te wege, dat het gevaar, om in de Spaanſche magt te vallen, voor het tegenwoordige, van *Enkhuizen* gelukkiglijk wierdt afgeweerd.

Zie *Beſchrijving van Enkhuizen*; *en* BOR, *Nederlandſche Oorlogen*.

WOUTER, (FRANCISCUS) een der beroemde Kunſtſchilders der naastvoorgaande Eeuwe, wierdt, in het voorſte gedeelte van dezelve, indien niet reeds vroeger, te *Lier*, in *Brabant*, gebooren. Landſchappen, of Bosſchen, van een bekoorlijk lommer en aangenaame ſchaduwen afgewisſeld, mogten

ten met regt als de kragt van zijn Penseel worden aangemerkt. Intusschen was zijn Penseel niet geheel zuiver van wellustigheid. Want, nu eens ziet men, in 's Mans lommerrijke bosschen, eene naakte VENUS met haaren beminden ADONIS, elders minnekozerijen van Veldnimfen met geile Saters, dan wederom SIRINGA voor den bokpootigen PAN vlugtende. Grooten opgang, intusschen, maakten WOUTERS Schilderstukken, en wierden dezelve, door verloop des tijds, derwijze vermaard, dat zij hunnen Maaker de agting en gunst van Keizer FERDINAND DEN II deeden wegdraagen. Van hier dat hij, eenigen tijd, te *Weenen*, ten Keizerlijken Hove, doorbragt. In den Jaare 1637 deedt WOUTER eenen keer na *Engeland*, onder het gevolg van den Keizerlijken Afgezant, en vertoonde 'er insgelijks de gewrogten van zijn Kunstpenseel. Naa zijne Engelsche reize schijnt hij den dienst des Keizers te hebben verlaaten, om zich in zijne geboorteplaats met der woon neder te zetten. Nogthans wierdt hij, eerlang, te raade, om zich na *Antwerpen* te begeeven. Hier overleedt hij in den Jaare 1659.

Zie HOUBRAKEN.

WOUTERS. (KRYN) In allerlei beroepen, tot het waarneemen van welke lichaamssterkte wordt vereischt, heeft men, van tijd tot tijd, ingevoerd, eene menigte van handgreepen, welke gemak aanbrengen, en den tijd bekorten. Door gewoonte zijn ons die handgreepen gemeenzaam geworden. Tot de eerste uitvinding klimmen wij zelden op met onze naadenkende opmerking. Van hier dat wij even zelden eenen inval hebben van de overgroote moeilijkheden, met welken wij, zonder die handgreepen, zouden hebben te worstelen. Geen beroep is 'er, bijkans, in de beschaafde zamenleving, op welke deeze aanmerking, in zeer veele opzigten, zich niet laat toepassen. Het zo nuttig beroep, in veelvuldige opzigten, van den Scheepvaart, verkiezen wij thans tot een voorbeeld aan te voeren. Ieder, die ooit een Schip, van aanmerkelijke groot-

grootte, zo van Koopvaardij als van Oorlog, met eenige opmerking heeft beſchouwd, is niet onkundig, dat de Masten niet uit één ſtuk gemaakt zijn, maar uit twee, zomtijds meer ſtukken, zijn zamengeſteld. Daarenboven is 't eene bekende zaak, hoe het behoud der ſchepen, wanneer zij, in Zee, van een zwaaren ſtorm worden beloopen, dikmaals afhangt van de mogelijkheid om de Masten te kunnen verkorten, ten einde aldus de topzwaarte te verminderen, en de ſchepen gemaklijker te doen werken tegen de woede der golven. Welverdiend van het menschdom is daarom de man, en zijn naam der vereeuwiginge waardig, die de tegenwoordige gedaante en inrigting der Masten van groote Schepen 't eerst heeft uitgevonden. Deeze was KRYN WOUTERSZ, gebooren te *Enkhuizen*, een Grootſchipper, en kloek en kundig Zeeman. Hij leefde omtrent het Jaar 1575. Tot in het gemelde jaar, hoewel de groote Masten uit twee ſtukken waren zamengeſteld, was het bovenſte gedeelte aan het onderſtuk, door middel van dunne touwen, rondom hetzelve gewoeld, zodanig verbonden, dat de geheele Mast, in die gedaante, altoos moest overeinde blijven. 't Was KRYN WOUTERSZ, die het middel uitdagt, om de beide ſtukken zodanig te vereenigen, dat men, in gevalle van nood, het bovenſtuk kon wegneemen, door hetzelve te laaten doorſchieten, tot beneden op het Dek van het Schip.

Zie BRANDT, *Beſch. van Enkhuizen.*

WOUTER KORNELISZOON VAN WAERDER was één dier Hervormde Leeraaren, welke, ten tijde van het *Dordrechtſche Sijnode*, of in gevolge der ſchikkingen, aldaar beraamd, van hun ampt beroofd wierden, met verbod om voortaan, 't zij openlijk of heimelijk eenigen dienst te mogen waarneemen. Ondanks dit wederregtelijk verbod, bleef hij in 't land, ginds en elders de zulken, die met hem in gevoelens zamenſtemden, door zijne redenen tragtende te ſtigten. Niet lang naa dat hij deezen dienst hadt begonnen, wierdt hij, door de Di-

Direkteuren, na het Dorp *Warmond* gezonden. Hier woonde thans GYSBREGT JAKOBSZOON VAN DER KODDE, een der vermaarde broederen van dien naam, een van welke, WILLEM VAN DER KODDE, of GUILIELMUS CODDEUS genaamd, te *Leiden* den post van Hoogleeraar in de Hebreeuwſche taal hadt waargenomen. GYSBERT VAN DER KODDE was de perſoon, welke als de eerſte ſtigter van de Gezinte der *Kollegianten* moet worden aangemerkt. Omtrent den tijd van WOUTERS komst te *Warmond*, hadt hij de gewoonte ingevoerd, bij mangel aan bevoegde Leeraaren, door onderlinge zamenſpreekingen, elkander te ſtigten, om alzo den dienst van Leeraaren te kunnen ontbeeren. Zo ſterk begon VAN DER KODDE, allengskens, voor deeze wijze van Openbaare Godsdienstoefeninge te ijveren, dat hij, van tijd tot tijd, geſprekken voerde, uit hunnen aart geſchikt, om de gemoederen van den dienst der Predikanten wendig te maaken, en hen te doen voorkoomen, als of zij zogten, zonder werken, van het zweet der gemeente te leeven.

WOUTER CORNELISZOON was de eerſte Leeraar, omtrent welken hij deeze redekaveling te werk ſtelde. Een en andermaal te *Warmond* gepredikt hebbende, toonde de Gemeente zich genegen, dat hij in zijnen dienst zoude voortgaan. GYSBREGT VAN DER KODDE bleef alleen thuis; en gevraagd zijnde na de reden zijner afzonderinge, gaf hij tot antwoord: „ Ik verſtaa niet, dat een Predikant alleen in de Gemeente „ zal ſtaan prediken en ſpreeken, al wat hij wil, en dat een „ ander, daar tegenwoordig zijnde, niet zou mogen mede „ ſpreeken." Anderen, door hem opgeſtookt, voerden de zelfde taal. WOUTER KORNELISZOON, zulks vernomen hebbende, zonder alvoorens de zaak met de Warmondſche broederſchap te overleggen, toonde zich genegen om hun genoegen te geeven. *Weigeren ze daarom*, zeide hij tot iemand der broederſchap, *in de Predikatie te komen? Laaten ze vrij komen; en hebben ze iets te ſpreeken, laaten ze mede ſpreeken.* Dit zeggen GYSBREGT VAN DER KODDE en zijnen aan-

han-

hangeren zijnde aangediend, namen ze daar in genoegen, en verzogten, dat WOUTER CORNELISZOON, telkens naa dat hij zijne Leerrede zou geëindigd hebben, aan de Gemeente zoude zeggen, of vraagen, *Dat, indien iemand, in de Vergadering tegenwoordig, iets hadt te zeggen of te ſpreeken, 't welk tot algemeene ſtigting konde dienen, deeze verzogt wierdt, het woord op te vatten.*

De Leeraar, zijnde een man van een inſchikkelijken inborst, en gaarne zijnen medemenſchen genoegen willende geeven, beloofde zulk eene vraag aan de Gemeente te zullen voorſtellen. Doch, eer nog de tijd om te prediken was verſcheenen, wierdt hij daar over van eenigen der voornaamſten onder de Gemeente aangeſproken; zij waren van oordeel, dat hij in zijne belofte te verre was gegaan. De andere, daar in geene zwaarigheid vindende, *Laaten ze mede ſpreeken*, zeide hij: *zo kan men hooren, wat ze te zeggen hebben.* Toen onderhieldt men hem met deeze of ſoortgelijke redenen: „ *lieve* WOUTER, gij kent GYSBREGT nog niet regt, „ en bemerkt zo wel niet, als wij meenen te doen, wat hij „ en de zijnen met dat ſpreeken in de Gemeente voor heb„ ben. Doch al ware het," gingen ze voort, „ dat ze met „ hun ſpreeken al wat beters voor hadden, dan wij meenen, „ ja al ware 't geheel goed en ſtigtelijk voor de Gemeente, „ nogthans behoort men, onzes bedunkens, alles met order „ te doen, inzonderheid in zulke tijden, als die wij belee„ ven. Zullen wij," vervolgden ze, „ juist hier te *Warmond* wat nieuws gaan invoeren, 't welk nergens in eenige „ Gemeente onder ons in gebruik is? Wij kunnen niet ge„ raaden vinden, dat men dit hier beginne, zonder eerst aan „ de Direkteuren onzer Broederſchap hier over te ſchrijven, „ en ons met hun te beraaden. Willen zij naa de Predikatie „ iets ſpreeken, laaten wij hen met geduld hooren." Maar," dus beſlooten ze, „ wij kunnen niet geraaden vinden, dat „ gij telkens naa de Predikatie, met zulk vraagen, aan ieder „ vrijheid zult geeven, om aldaar te ſpreeken."

Wou-

WOUTER CORNELISZOON nam deeze aanſpraak ter harte. Ligt kon hij bevroeden, dat hij te voorbaarig was geweest in het belooven, en, daar hij ten dienſte der Gemeente predikte, niet bevoegd was, op zijne eigen hand, buiten derzelver toeſtemming, en in weerwil der voornaamſte Leden, eene nieuwe en ongewoone orde van zaaken in te voeren. Derhalven van meening zijnde, dat het best ware, te rug te treeden, vervoegde hij zich bij VAN DER KODDE en de hunnen, dezelven aandienende, hoe eenigen der Warmondſche Gemeente zich bezwaard vonden over de belofte, aan hem gedaan; waarom hij verzogt, van zyne belofte, hoewel hij wat hem zelven betrof, daar in geene zwaarigheid vondt, bij voorraad, te mogen ontſlagen worden; en dat zij, dit niettegenſtaande, onder zijn gehoor wilden koomen.

Hoewel de VAN DER KODDEN, over dit opzeggen, hun ongenoegen betoonden, vervoegden zij zich, niettemin, ter plaatze, alwaar de Leerrede zou gehouden worden; den Leeraar laatende aanzeggen, dat indien hij zijne belofte wilde houden, zij de Vergadering zouden bijwoonen. Doch WOUTER CORNELISZOON liet hun hier op weeten, dat de overige leden der Gemeente in de voorgeſlagene wijze van Godsdienſtoeffeninge geen genoegen konden neemen, en verzogt hun, diensvolgens, andermaal, van zijne beloften te mogen ontſlagen worden. Doch hier toe konden de gebroeders, nevens hunnen aanhang, niet beſluiten. De Leeraar WOUTER CORNELISZOON VAN WAERDER, naa zijne Leerrede volbragt te hebben, verliet *Warmond*. Van zijn verder wedervaaren zijn ons geene aanteekeningen te vooren gekoomen.

Zie G. BRANDT, *Hiſtorie der Reform.* Deel IV.

WOUTERSWOUDE, anders ook wel *Wolterswoude* genoemd, in rang het tweede Dorp van de Frieſche Grietenij *Dantumawolden*, in het Kwartier, *Oostergo* genaamd. Het ontleend zijnen naam van den Stigter, WOUTER geheeten, een man van groot vermogen, welke hier ter plaatze een Woud

of Bosch ſchijnt gehad te hebben, bij 't welk hij, vervolgens, eenige Huizen bouwde, die zeer tot een Dorp zijn aangegroeid. Nog andere Dorpen ontmoet men in de zelfde Grietenij, welker naamen in *Woude* eindigen, als, *Damwoude*, *Akkerwoude*, *Monnikerwoude* en *Veenwoude*. *Woutterswoude* drie vierendeelen uurs gaan van *Dokkum* gelegen, niet verre van de Trekvaart, welke van de gemelde Stad na *Stroobosch* loopt; zeer vermaaklijk, midden in het geboomte, 't welk, niet verre van daar, by *Rintmageest*, zijn begin neemt. Niet verre van dit Dorp plagt, weleer, te liggen het Klooſter *Tiere*, of *Onzer Lieve Vrouwe ten Berg*. Voorts wordt de Hervormde Gemeente te *Wouterswoude*, nevens die van *Dantumawoude* en *Driezum*, door éénen Leeraar bediend; hij is Lid der Klaſſis van *Dokkum*.

Zie SCHOTANUS, *Beſchryving van Friesland*.

Wouw, (*Het Dorp*) is gelegen in het Markgraaffchap van *Bergen op den Zoom*, anderhalf uur gaans van de Stad van dien naam, aan het Water *de Vaart*, 't welk boven *Huijbergen*, uit de Heide voortkoomt. ARNOLD VAN HOVEN en zijne Echtgenoote ELISABETH, Heer en Vrouwe van *Breda*, verkogten, in den Jaare 1277, het Tienderegt, nevens het Patronaatſchap van *Wouw*, aan de Abdij van St. BERNARD; zodat hetzelve eene der zes Pastorijen wierd, welke door de Abten van St, BERNARD begeeven wierden. Ook ontmoette men hier, weleer, een Nonnen-Kiooster *St. Catrijnendaal te Wouw* genaamd, 't welk, door boven genoemden Heer en Vrouwe van *Breda*, in den Jaare 1279, met eenige goederen beſchonken wierdt. *Wouw* is een groot en welbetimmerd Dorp, verre weg het voornaamſte van het Kwartier. Het bevat de gehugten van *Heerle*, *Oostlaar*, *Westlaar* en *Langendijk*. Over de menigte van Ingezeetenen, den Hervormden Godsdienst toegedaan, kan men oordeelen uit de grootte der Kerke, zijnde een deftig Kruisgebouw; waar van, egter, het voorſte gedeelte, waar op een hoo-

hooge Toren plagt te ſtaan, geheel vervallen is. Men ſchijnt geen genoegzaam vermogen te hebben bezeeten, om, in de plaats van de hoog opgaande, een kleinen ſpits te bouwen. De Predikant der Plaatze neemt tevens den gewijden dienst waar in het nabuurig *Heerle*.

Zie BUTHENS, *Troph. de Brabant*; J. LE ROY, *Notitia Marchionatus*, S. R.

WOUW, (*Het Huis te*) was, weleer, een ſterk en zeer ruim Kaſteel, niet verre van het Dorp *Wouw* gelegen. Weleer plagten de Heeren van *Bergen op den Zoom* hun verblijf op dit Huis te houden, geduurende een groot gedeelte van den Zomer, van wegen deszelfs aangenaame ligginge en bekwaame gelegenheid tot de Jagt. In den aanvang der Zestiende Eeuwe hield de vermaarde DESIDERIUS ERASMUS, op verzoek en in de tegenwoordigheid van den Heere van *Bergen*, en van veele andere aanzienlijke en voornaame Mannen, op het *Huis te Wouw*, een mondgeſprek met HENDRIK CORNELIS AGRIPPA, over de zo genaamde Magiſche of Toverkunſten; waarin de eerstgenoemde de onzekerheid en bedriegelijkheid dier kunſten, met kragt van redenen, betoogde. Geduurende den oorlog tusſchen *Spanje* en de Vereenigde Gewesten, wierdt het *Huis te Wouw*, nu van den eenen, dan van den anderen, belegerd en bemagtigd. JAN VAN WITHEM, *Heer van Beerſele*, zijnde in den Jaare 1581 Heer van *Wouw*, leverde het in de handen des Hertogs VAN PARMA, op welken het, twee jaaren daar naa, door den Maarſchalk VAN BIRON, ten behoeve der Staaten, wierdt heroverd. Het Kaſteel verwisſelde, eerlang, wederom van eigenaar. De Raad van Staaten hadt de Slotvoogdij geſteld in handen van zekeren Franschman, MARCHAND genaamd; een perſoon, die den Staaten geen goed hart toedroeg, en zich nu van eene gelegenheid, hem aangeboden, bediende, om zijne kwalijkgezindheid aan den dag te leggen, door het ſluiten van een verdrag met den Hertog VAN PARMA, aan welken hij het Slot ver-

kogt voor tienduizend guldens voor hem zelven, en drie maanden ſoldij voor zijne Krijgsbenden. De overdragt geſchiedde op den zeventienden Januarij des Jaars 1587. Van dien tijd af verſtrekte het Slot, geduurende verſcheide jaaren, tot eene ſchuilplaats voor ſtruikroovers, die niet alleen, ten platten Lande, veele ſchade deeden, maar ook de ſcheepvaart, tusſchen *Holland* en *Zeeland*, merkelijk belemmerden. Prins MAURITS maakte hier aan een einde, in den Jaare 1606. Naa de bezetting, beſtaande uit vijfëntachtig man, tot de overgave te hebben genoodzaakt, ſchonk hij het Slot aan zijnen Neeve HERMAN VAN DEN BERG, onder voorwaarde dat deeze eene volmaakte onzijdigheid bewaaren zoude. De overblijfzels van eenige ronde Torens en brokken van zwaar Muurwerk zijn de eenige overblijfzels der aloude Heerlijkheid.

Zie J. LE ROY, *Notitia March.* BOR, *Oorlogen.*

WOUWER, (JOHAN DE) hoewel van geboorte geen Nederlander, ontvangt eene plaats in ons *Woordenboek*, om dat hij, met verſcheiden Geleerden in ons Vaderland, in naauwe betrekking geſtaan, en aldaar geruimen tijd heeft doorgebragt. Hij was gebooren te *Hamburg*, in den Jaare 1574. Om de vervolgingen ter zaake van den Godsdienst te ontgaan, was zijn Vader, uit *Duitschland*, derwaarts geweeken. Genoegzaame bedrevenheid in de kennisſe der geleerde taalen, in de ſchoolen zijner geboorteſtad, hebbende verkreegen, om tot hooger onderwijs te kunnen bevorderd worden, vertrok WOUWER in den Jaare 1592 na *Leiden*. Hier vertoefde hij geduurende den tijd van vijf jaaren, zettende zijne letteoeffeningen voort met groote naarſtigheid, en met de vermaardſte Mannen van het *Leidenſche* Hoogeſchool verbintenisſen aangaande, welke, zijn leeven lang, nooit wierden afgebroken. De groote SCALIGER was een dier Lettervrienden. Naa verloop van het gemelde tijdperk deedt WOUWER eene reize door *Frankrijk*, alwaar hij met de beroemdſte Mannen ins-

insgelijks kennis maakte. Vervolgens vertoefde hij twee jaaren in *Italie*, vooral te *Rome*. Zeer gezien was hier WOUWER bij veele van de hooge Geestelijkheid; ook bij zommige Kardinaalen; zelfs hadt hij toegang tot den Paus, die hem met veele blijken van genegenheid ontving, zelf eene aanzienlijke Jaarwedde aanboodt, indien hij te *Rome* zijn beſtendig verblijf wilde neemen. Doch hij wees dit van de hand.

Naa zijne wederkomst in zijn Vaderland, wierdt WOUWER Raad van den Graave van *Oostfriesland*. Deeze zondt hem, als zijnen Afgevaardigde, na *'s Graavenhage*, om met de Staaten der Vereenigde Gewesten, over eenige zaaken, het Graafſchap en de wederzijdſche belangen betreffende, in onderhandeling te treeden. Naa deeze bezending, vertrok WOUWER, van wegen den Oostfrieſchen Graaf, in de zelfde hoedanigheid na het Hof van JAN ADOLF, *Hertog van Holſtein*. Zoo veel genoegen vond deeze Prins in WOUWER, dat hij hem onder eede deedt belooven, in Holſteinſchen dienst te zullen treeden. WOUWER wierdt vervolgens aangeſteld tot Raad van Hertoge JAN ADOLF, en daar naa tot Gouverneur van *Gottorp* bevorderd. Kortſtondig, intuſschen, was het genot van alle deeze gunstbetooningen. Hij verviel in eene kwijnende ziekte, welke, op den twaalfden Maart des Jaars 1612, een einde aan zijn leeven maakte. Ten blijke der agtinge, welke de Hertog hem hadt toegedraagen, liet hij 's Mans overblijfzels, in de Hoofdkerk van *Sleeswijk*, ſtaatelijk ter aarde beſtellen. WOUWER gaat de naam naa, dat hij zo zeer op roem geſteld was, dat hij, bij uiterſten Wille, eene ſchikking hadt gemaakt, volgens welke, aan eenen ieder, die, naa zijn overlijden, eene Lijk- of Lofrede hieldt, een Legaat van zestig *Joachimen* moest worden uitgekeerd. Uit de Brieven van BAUDIUS blijkt niet onduidelijk, met hoe weinig opregtheids die Lofredenaaren zijn te werk gegaan.

Zie BAYLE, *Dictionaire Hiſtarique*.

WOUWER, (JOAN DE) welke met den perſoon, in het

naastvoorgaande Artikel vermeld, niet moet verward worden; wierdt geboren te *Antwerpen*, in den Jaare 1576. Even als zijn tijd- en naamgenoot, was hij een der meest beroemde letterhelden zijner eeuwe. In het school der Jesuiten, ten dien tijde zeer vermaard, in zijne geboortestad, leide hij de eerste gronden der beschaavende Letterkunde. Het schoolstof hebbende afgeschud, vertrok hij na *Leuven*, om 'er te worden toevertrouwd aan het toezigt en onderwijs van den vermaarden LIPSIUS, ten wiens huize hij zelf zijnen intrek nam. Zo groot was de agting en het vertrouwen, welke deeze hooggeleerde man voor WOUWER opvatte, dat hij hem tot Uitvoerder van zijnen Uitersten Wille benoemde, en belastte met de zorge over de uitgave zijner Werken, welke hij, bij zijn overlijden, mogt nalaaten.

Naa geruimen tijd vertoevens aan het *Leuvensche* Hoogeschool, ondernam WOUWER, volgens de vrij algemeen aangenomene gewoonte in zijnen leeftijd, eene buitenlandsche reize. Hij bezogt de voornaamste Hoogeschoolen in *Frankrijk*, *Spanje* en *Italie*, en maakte 'er kennis met de beroemdste Mannen, ginds en elders woonagtig. Drie jaaren besteedde hij aan deeze reize. Met grooten ijver oeffende hij zich, intusschen, in alle takken der Letterkunde, vooral in de Regtsgeleerde en daar mede vermaagschapte weetenschappen.

Doordien de roem zijner geleerdheid en kunde zijne wederkomst was vooruit geloopen, was WOUWER naauwlijks in zijn Vaderland te rug gekeerd, of de gewigtige en vereerende post van Raadsheer wierdt aan hem opgedraagen. De ijver en getrouwheid, met welke hij zich in dien post kweet, wikkelde hem, meer en meer, in de gunst en het vertrouwen der Landvoogdesse der Spaansche Nederlanden. Van hier dat men hem, eerlang, in de Kamer der Geldmiddelen, en van den Staat van Oorlog plaatste. Intusschen vondt de Infante ISABELLA KLARA EUGENIA geraaden, een persoon van kunde, ervarenisse en vertrouwen na *Spanje* te zenden, tot het verrigten van eenige zaaken van de hoogste aangele-

gen-

genheid. Haare keuze bepaalde zich, ter volvoeringe van dien last, tot den Staatkundigen DE WOUWER. En, inderdaad, dat de Prinsesse, in het doen dier keuze, geenen onberaaden stap hadt gedaan, mogen wij besluiten uit het gedrag des Spaanschen Konings ten zijnen opzigte, als die hem, onder andere blijken van agtinge en genegenheid, met welke hij hem behandelde, met de Ridderorde van het Guldenvlies vereerde: eene eer- en gunstbetooning, welke alleen aan lieden van den hoogsten rang, wordt geschonken.

DE WOUWER overleedt in den Jaare 1635. Onder het vlijtig en getrouw waarneemen zijner drukke amptverrigtingen, was hij zo spaarzaam omtrent zijnen tijd, dat hij, in de snipperuuren, welke hem daar van overschooten, niet slegts gelegenheid vondt om door gestadig leezen, oeffenen en overdenken, zijnen geest te beschaaven, en zijne kundigheden te vermeerderen, maar ook om eenige Werken zamen te stellen, en door den druk aan de geleerde waereld mede te deelen. Onder de Handschriften van zijnen Leermeester en Vriend LIPSIUS, welke zijner zorge waren aanbevolen, bevondt zich ook een tweehonderdtal Brieven. Veelen waren in de verwagting, dat DE WOUWER deeze lettervrugten door den druk zou verspreid hebben. 't Zij de dood hem heeft verrast, 't zij andere bezigheden hem daar in hebben verhinderd, aan deeze verwagting heeft DE WOUWER niet beantwoord.

Zie BAYLE, *Dictionaire.*

WOUWERMAN, (JAN) Zoon van PAULUS WOUWERMAN, Kunstschilder te *Haarlem*, en broeder der twee WOUWERMANS, die in de volgende Artikelen zullen vermeld worden, wierdt gebooren te *Haarlem*, eene Stad, vermaard als de wieg en bakermat van de voornaamste Kunstenaaren, welke eenig gewest of Stad heeft voortgebragt. Tot onderwijzer hadt hij zijnen Vader, onder wiens geleide hij zich voornaamlijk, op het landschapschilderen toeleide. Bij den kunst-

kundigen HOUBRAKEN ontmoeten wij, aangaande de manier van ſchilderen van onzen JAN WOUWERMAN, de volgende aanteekening: „ Te *Haarlem*, (aldus laat hij zich hooren) bij „ L. VAN DER VINNE, heb ik een van zijne penſeelwerken „ gezien, 't geen een bergachtig Landſchap verbeeldde. Voor „ aan was een bruine voorgrondt, met ruijchte en onbe„ ſnoeijdt geboomte beplant, waar tegen zich 't verſchiet „ klaar en helder gedaagt, als in een lage valeij, vertoonde. „ De voorgrondt inzonderheijt was geestig, brokkeligh, en „ in de eijge kleur geſchildert, als men dezelve bij PHILIP „ (HOUBRAKEN doelt hier mede op den broeder van JAN, „ van welken wij vervolgens zullen ſpreeken) in zijnen „ vroegen tijdt ziet, toen hij de gronden wat eenkleuriger „ ſchilderde, dan naderhant." Uit dit berigt van HOUBRAKEN, welken, in der daad, in dit ſlag van onderwerpen, de eere van een bevoegd Regter te zijn, niet kan ontzegt worden, hebben zommigen het gevolg afgeleid, dat JAN WOUWERMAN in de kunst het zeer verre zou gebragt hebben, indien niet, tot groot nadeel der edele ſchilderkunst, in den opgang zijner kunstoeffeninge, de dood hem hadde weggerukt. Van hier dat men, in de Verzamelingen der Kunstminnaaren, zelden de gewrogten van zijn veelbeloovend penſeel ontmoet. JAN WOUWERMAN overleedt in den Jaare 1666.

Zie A. HOUBRAKEN.

WOUWERMAN, (PIETER) insgelijks de Zoon van PAULUS, en ouder broeder van den boven vermelden, oeffende zich insgelijks in de ſchilderkunst. Ware hij even mild bedeeld geweest met vernuft en den geest der uitvindinge, als met eene ongewoone maate van naarſtigheid en onvermoeiden vlijt, zeer verre zoude hij het in de ſchilderkunst gebragt hebben. Zijnen ouder broeder PHILIPS, van welken in het volgende Artikel zal geſproken worden, zag hij, in de behandeling van het penſeel, met reuzenſtappen na de volmaaktheid ſtreeven. Hij zag en erkende deeze meerderheid. Te

goed-

goedaartig was hij van inborst, dan dat die meerderheid in hem de afgunst zoude gaande maaken. Alleen diende zij hem tot eenen prikkel, om hem van verre naa te volgen. Op hem mogt daarom de Spreuk worden toegepast,

„ Ut deſint vires, tamen eſt laudanda voluntas."

dat is,

„ Daar magt ontbreekt, moet de goede wil geloofd worden."

Met dit alles willen wij geenzins te kennen geeven, als of het PIETER WOUWERMAN aan alle kunstvermaardheid mangelde. Integendeel, bevoegde Regters zijn van oordeel, dat hij, in het behandelen van dat gedeelte der kunst, welke hij, ter zijner beoeffeninge, hadt gekoozen, geene geringe vorderingen maakte. In waarheid kan van hem getuigd worden, dat zijne afbeeldingen van Stalletjes, Pleisterplaatzen bij Herbergen, en wel inzonderheid en bovenal zijne Valkenjagten te paard, met Mannetjes en Vrouwtjes geſtoffeerd, aangenaam en bevallig zijn, de Paerdtjes en Beeldtjes wel geteekend, uitvoerig, en met eene genoegzaame maate van naauwkeurigheid geſchilderd. Alleenlijk moet als een weezenlijk gebrek in zijne Stukjes worden opgemerkt, dat ze niet kragtig, los en teekenagtig genoeg getoetst zijn. PIETER WOUWERMAN naamelijk bewandelde den gewoonen weg, waar door hij, in den grooten hoop der Kunstſchilders, als verdrongen wierdt. Van hier dat wij, ten zijnen opzigte, geene verdere levensbijzonderheden vermeld vinden, zelf niet het jaar, in 't welk hij overleeden is.

Zie A. HOUBRAKEN, *Schouwburg der Nederl. Kunstſchilders.*

WOUWERMAN, (PHILIPS) wierdt gebooren te *Haarlem*, in het Jaar 1620. Zijn Vader, PAULUS WOUWERMAN genaamd, was een Historie-Schilder, doch van geringe ſoort, en bij dezen was het, dat onze Kunſtenaar de eerſte beginzelen der

Teken en Schilderkunde leerde, gelijk hij van denzelven daar toe de eerſte lust hadt ingezogen. Doch, binnen korten tijd zo verre gevorderd, dat hij de leſſen zijns Vaders ontbeeren konde, ging hij op eigene wieken drijven, zonder van iemand anders, onderwijs te hebben genoten.

Gelukkig was het voor onzen Schilder, dat hij, bijna van den beginne af dat hij zijne kunst begeerde te oeffenen, zodanige Beſchermheeren aantrof, welke zijn werk op den rechten prijs wisten te ſtellen, en tevens edelmoedig genoeg waren, om het zelve naa waarde te betaalen; hier door wierdt de ijver van den jongen Schilder ontſtoken, en zijn vindingrijke geest meer en meer aangezet.

De voorwerpen, waar aan de Heer WOUWERMAN gewoonelijk zijnen arbeid beſteedde, waren zeer verſcheiden, en het verſchil der tekening, orde en ſchikking van dezelfde voorwerpen zo onbegrijpelijk kunſtig, en veelerlei, dat het de verwondering van de grootſte kenners wegdroeg. Dit munt bijzonderlijk uit in zijn Jagten, Pleisterplaatzen, Pikeurbaanen, Veldſlagen, Strooperijen, Paardemarkten, en wat dies meer zij; van welke het een kunſtſtuk nimmer aan het ander gelijk is, en waar in men, ſchoon honderd maalen veranderd, een aanmerkelijk verſchil vindt, zelfs in de kleinſte bijwerken, als Voorgronden, Boomen, Luchten, enz. Daarenboven wist hij alle zijne ſtukken zo verſtandiglijk, en in den natuurlijken aart, te verbeelden, dat men met den eerſten opſlag zien kon, wat de beelden wilden zeggen, en, in het ſchikken van bijzondere gevallen, de zeldzaamſte hartstochten zo konſtiglijk uit te drukken, alsof hij dagelijks ooggetuige ware geweest van de ontmoetingen, welke hij in het tafereel bragt. In zijne ſtrooperijen, bij voorbeeld, en in de plonderingen van Boerendorpen en Gehuchten, beeldde hij den moordzugtigen moedwil der ſoldaaten, en den doodelijken ſchrik en vreeze der overrompelde Landlieden, zo natuurlijk af, dat de zielen der Aanſchouwers, getroffen door de zo konſtig naar het leven geſchilderde rampen dier onge-

luk-

lukkigen, in dezelve deel namen, alsof zij in het midden dier treurſpelen tegenwoordig waren.

Wij zullen ons niet ophouden met eene omſtandige beſchrijving te geeven van alle die heerlijke Tafereelen, welke door gantsch Europa verſpreid, en bij de kenners in de hoogſte achting zijn, maar liever het geene hem bijzonder raakt, voorſtellen, zo verre men met zekerheid dien aangaande iets uit den nacht van giſſingen heeft weeten op te delven.

't Gaat zeer ongelijk omtrent de berigten van zaaken, die in het leven van zommige groote Mannen zijn voorgevallen. Van eenigen, ſchoon zeer beroemd, weet men dikwijls niets anders te ontdekken, dan dat zij leefden, uitmuntende zaaken voortbragten en ſtierven; van anderen, wier naamen naauwlijks verdienen der vergetelheid onttrokken te worden, zijn zelfs de kleinſte beuzelingen bekend, die tot verveelens toe overal worden verſpreid en aangehaald. Zoo gaat het, de groote man, onverſchillig of hij bij het gemeen eene luisterrijke vertooning maakt, houdt zich op in zijne kamer, en werkt in ſtilte tot nut der maatſchappije en tot ſtaaving van zijnen roem bij de verſtandigen, terwijl de dwaas zich op het tooneel der waereld rond laat voeren, en zijne achting poogt te vestigen op de tong van het praatziek gemeen.

Dus ging het ook met den grooten PHILIP WOUWERMAN. Zommige zeggen, dat hij zich in den echt begaf en eenen Zoon naaliet, welke zich ook in de Schilderkunst oefſende, en dat hij, bevreesd zijnde dat zich deeze, wanneer hij eenmaal van zijne ſchoone Tekeningen en Modellen meester zoude zijn, tot luiheid begeeven zoude, op zijn ſterf bed beval, dezelve alle aan het vuur op te offeren, op dat zijn Zoon dus genoodzaakt zoude worden zelf te ijveren.

Andere, misſchien even onzeker, ſpreeken van dien Zoon niet, maar ſtellen, dat hij in onmin leefde met zijnen Broeder PIETER WOUWERMAN, en dat hij dit beval gaf, dewijl hij niet wilde dat deeze ſchoone vruchten van zijnen ijver en kunst in deszelfs handen zouden vervallen.

An-

Andere wederom beweeren, dat de reden, waarom onze Schilder geboodt alle zijne tekeningen nog bij zijn leven te verbranden, deze was, om dat zij niet de zijne, maar van andere meesters waren. Dit laatſte ſchijnt de waarheid te zijn, doch op dat men de oorzaak, welke hier toe aanleiding heeft gegeeven, weeten moge, zullen wij dezelve een weinig van naderbij onderzoeken.

Wanneer de Gelukzon van PHILIP WOUWERMAN begon te rijzen, begon daarentegen die van VAN LAAR, welken men *Bamboots* noemde, en met groot regt onder de beroemdſte Schilders tellen kan, te daalen, niet zo zeer om dat de kunst van den eerſten zo verre boven dien van den laatſten uitmuntte, maar om dat het WOUWERMAN genoeg was vermogende vrienden te hebben, welke zijn werk wisten aan den man te helpen, daar de behoeftige *Bamboots* van alle beſchermengels ontbloot was. Deeze daar en boven in ongenade zijnde vervallen bij de Kunstkoopers, om dat hij zijne ſchilderijen niet voor eenen geringen prijs geeven wilde, zogten zij, zo veel mogelijk, dezelve te drukken, waar in zij, door het verheffen van WOUWERMAN, niet dan te wel voor den ongelukkigen Schilder ſlaagden.

Hier toe hadt veel aanleiding gegeeven, dat de Kunstkooper JAN DE WIT aan VAN LAAR tweehonderd guldens hadt geboden voor een ſtuk van zijn maakzel, waar voor hem de Schilder, als ſchattende dat ſtuk grooter van waarde, bedankt hadt, en hem hadt afgewezen.

De Kunstkooper vertoornd, wette zijn verſtand om den Schilder deeze weigering betaald te zetten, en beſtelde ten dien einde aan onzen WOUWERMAN een diergelijk voorwerp als het ſtuk van *Bamboots* bevatte; het welk voltooid zijnde, bragt de Kunstkooper alle de Liefhebbers, welke hij vinden kon, ten huize van den Schilder, prijzende het tafereel van deezen verre boven dat van *Bamboots*, gebruikende dikwijls deeze woorden: „ Ziet daar, Heeren! dat is een ſtuk; „ men behoeft naar geene Roomſche Schilders te loopen,

„ als

„ als men zulke kunst kan bekoomen bij de Nederlandſche „ Kunstſchilders." Waar door de achting van WOUWERMAN zeer veel aanwon, ten koste van den armen VAN LAAR, welke zich deeze vernedering zodanig aantrok, dat hij van hartzeer ſtierf.

Naauwelijks hadt de wraakgierige Kunstkooper gehoord, dat deze Schilder geſtorven was, of hij begaf zich terſtond naar het Sterfhuis, alwaar hij, voor eene geringe zom, zich van alle deszelfs ſchetzen, teekeningen en prenten meester maakte, welke hij wederom vervolgens aan den Heer WOUWERMAN overdeedt, die zich van dien ſchat meesterlijk wist te bedienen. En deeze waren nu die zelfde teekeningen, welke onze Schilder voor zijn ſterven liet verbranden, op dat hem niemand van eenige dieverij, na zijn overlijden, zoude kunnen beſchuldigen.

Onze Kunſtenaar rekte ook zijnen levensdraad niet lang, als zijnde in den Jaare 1668, in het achtënveertigſte zijns ouderdoms, overleeden, niet zonder door het geluk aanmerkelijk bevoordeeld te zijn; 't welk blijkt uit het geene daaromtrent van hem verhaald wordt, als hebbende zijne Dochter, welke hij aan den Konst-Schilder H. DE FROMANTJOU uithuwelijkte, eene bruidſchat van twintigduizend guldens mede gegeeven.

Zie A. HOUBRAKEN, *Schouwburg der Nederl. Konstſchilders.*

WOUWBRUGGE, is het eigenlijke en eenige Dorp in de Heerlijkheid *Esſelikerwoude*, in het gedeelte van Zuidholland, *Rhijnland* genaamd, gelegen. Het Dorp is ter wederzijde van de *Woudwatering* getimmerd. Over deeze plagt, in overoude tijden, een Brug te leggen, doch die, volgens eene ſchriftlijke vergunning van Dijkgraave en Heemraaden van *Rhijnland*, gedagteekend op den twintigſten Augustus des Jaars 1505, reeds is weggenomen. In deezen *Burg*, alsmede in het woord *Woude*, de algemeene benaaming der Ambagts-

bagtsheerlijkheid, moet de naamsreden van dit Dorp gezogt worden. De Kerk van *Wouwbrugge*, hoewel klein, is nogthans een fraai en zindelijk gebouw, met een ſpitzen Toren pronkende. Naar de meening van zommigen, zou de ſtigting tusſchen de Jaaren 1650 en 1660 moeten zijn voorgevallen.

De Hervormde Leeraar der Plaatze is Lid der Klasſis van *Leiden en Neder-Rhijnland*. Door zijne ligging is *Wouwbrugge* een zeer vermaaklijk en levendig Dorp, van wege den veelvuldigen doortogt van allerlei ſchepen, zo grooten als kleinen, onder anderen de zulken, welke, binnen door, over het Haarlemmermeir na *Gouda* en na *de Maas*, en, langs dien weg, na andere Gewesten, zijn beſtemd. *Wouwbrugge* is hierom eene neeringrijke plaars, en bevat een goed getal zindelijk betimmerde Huizen en welvaarende Ingezeetenen. — Naar het getuigenis van zommige Hiſtorieſchrijvers zoude, ook in de nabuurſchap van *Wouwbrugge*, allereerst in deeze Gewesten, de Hervormde Leere zijn gepredikt geworden. De perſoon, welke tot die ſtoute onderneeming eene genoegzaame maate van kloekheid van geest bezat, was, volgens zommigen, PETRUS GABRIEL, een *Vlaming*, of, volgens anderen, JAN ARENDSZOON MANDEMAKER, van *Alkmaar*, welken wij, ter zijner plaatze in ons *Woordenboek*, op een afzonderlijk Artikel, nader hebben leeren kennen.

Zie A. COMRIE, *Eigenſchappen des Geloofs; Tegenw. Staat van Holland.*

WOUWEREN, (CHRISTIAAN VAN DEN) was een dier onrustige en muitzieke Leeraaren, die, hun gewigtig ampt misbruikende, in ſtede van zich te bepaalen bij de prediking van het Euangelium, 't welk niets dan vreede ademt, twist en onmin zaaien, en de gemoederen, welke zij moesten ter nederzetten, al meer en meer gaande maaken, tot groot nadeel der onderlinge zamenleevinge, welker belangen zij niet ſchroomen, aan hunne eer- en ſtaatzuchtige bedoelingen op te offeren. Eenige duizenden Brabanders en Vlamingen, uit hun ei-

eigen Vaderland geweeken, ter zaake van den Godsdienst, te *Leiden* eene veilige ſchuilplaats gezogt, en, onder ſchut en ſcherm van de Regeeringe der Stad gevonden hebbende, was naauwlijks aldaar gevestigd, of zij ſtaken zich in zaaken, bij welke zij geen belang hadden; onder ſchijn van ijver voor het waare geloof hunnen woelzieken geest den ruimen teugel vierende. LEICESTER, zendeling der Koninginne van *Engeland*, een Land, van 't welk den Vereenigde Gewesten nimmer bijkans iet anders dan ach en wee is wedervaaren, bemoeide zich niet ſlegts met zaaken, het tijdlijk beſtuur betreffende, maar ook, den huichelaar telkens uithangende, met den toeſtand der Nederlandſche Kerke. De Predikanten zogt hij aan zich te verbinden, om, door den invloed, welke deeze, veelal, op de gemeente hebben, zijn gezag te ſchraagen, en, al verder en verder, uit te breiden. De Regeering van *Leiden*, onder andere, verzette zich, met pligtmaatige ernst, tegen de wederregtelijke inkruipingen van den Engelschman. Hier tegen verzetteden zich eenige woelzieke geesten, de burgers van *Leiden*, onder de hand, opſtookende. CHRISTIAAN VAN DEN WOUWEREN, Predikant der Plaatze, was een der voornaamſte Belhamels. Nevens zijne medeſtanders nam hij het den *Leidenſche* Regenten euvel af, dat zij LEICESTER wederſtreefd hadden in zijne pooging, om een Sijnode te beroepen. Dier zelfde Wethouderſchap leide zij ten laste, dat zij zekeren Leeraar de hand boven 't hoofd hieldt, welke de koenheid hadt gehad, openlijk van den predikſtoel te beweeren, „ dat de Heeren van *Leiden*, aan den „ Spanjaard en den Franschman wederſtand hebbende kunnen „ bieden, ook wel weg zouden weeten met den Engelsman." VAN DEN WOUWEREN leedt, eerlang, de verdiende ſtraffe zijner wederhoorigheid. Onder de vergiffenisſe, welke, uit naam van Prinſe MAURITS, van den Raadhuize van *Leiden* wierdt afgekondigd, was hij niet mede begreepen. Nevens zijn ampt, moest hij ook het Land verlaaten.

Zie P. C. HOOFT, *Hiſtorien*; BOR, *Oorlogen*; WAGENAAR, *Vaderl. Hiſtorie*.

WUL-

WULPENBURG. Onder deeze benaaming, onzeker van waar dezelve haaren oorſprong ontleend hebbe, ontmoeten wij een deftig Gebouw, ten platten Lande, op het Zeeuwſche Eiland *Walcheren*, niet verre van de Stad *Veere*. Het is een regelmaatig vierkant, hebbende ter wederzijden eenen vleugel. De plantaadjen zijn zeer uitgeſtrekt, en zommige Dreeven of Laanen van eene uitgebreidheid, dat het oog derzelver einden niet kan bereiken. Huis, Bosſchen, Boomgaarden, Zaaien Weilanden; alles te zamen genomen, beſlaat eene ruimte van honderdvijfēnzeventig Gemeten. Nu ruim eene Eeuw geleeden was het Geſtigt de eigendom van een Lid des aanzienlijken Zeeuwſchen Geſlagts van REIGERSBERGEN; Geſlagt, welk, al bezat het geene andere verdienſten, zich der onuitwischbaare nagedagtenisſe van alle vijanden van geweld en verkragtinge der geregtigheid, en van alle vrienden van Vrijheid en Verdraagzaamheid heeft aanbevolen, om dat het eene zo ſchrandere als kloekhartige Vrouwe, als des grooten HUIG DE GROOT's Echtgenoote, MARIA VAN REIGERSBERGEN, heeft voortgebragt.

Zie SMALLEGANGE, *Kronijk van Zeeland*; M. GARGON, *Walcherſche Arkadia*.

WULVEN, (*De Heerlijkheid*) is gelegen in het Overkwartier des Stichts van *Utrecht*, ten Oosten van de Heerlijkheid *Heemſtede*. *Wulven* is eene Ambagtsheerlijkheid; in haaren omvang en uitgeſtrektheid beſlaat zij driehonderd-achtenvijftig Morgens, honderdrieēnzeventig Roeden gronds. Volgens de jongstvoorgaande opneeming zoude men, binnen de Heerlijkheid, niet meer dan acht Huizen tellen.

Zie *Tegenwoordige Staat van Utrecht*.

WUL-

WULVEN, (*Huis te*) is een van ouds bekend, in de boven vermelde Ambagtsheerlijkheid gelegen geſtigt, en nu reeds voorlang onder de Riddermaatige Hofſtede van het Gewest gerekend, te weeten, zints het beſluit der Staaten van den zevenëntwintigſten Octobet des Jaars 1536; dag, op welken benevens dit, nog veele andere Landheeren in de Provincie *Utrecht* tot dien zelfden rang verheven wierden. Volgens HEDA zou dit Slot zynen naam ontleend hebben van *Wolven*; hij noemt het *Castrum Luporum*, Wolvennest. Doch volgens anderen zou men, met meer regt, den naamoorſprong in het woord *Golven* moeten zoeken; voor bewijs hier van aanvoerende, dat de VAN DER HORSTEN, STERKENBURGEN, HARDENBERGEN, HINDERSTEYNEN, OUDEGRYNEN, HEEMSTEDEN en anderen, allen afſtammelingen van de Heeren VAN WULVEN, Golven of Zeebaaren, hoewel met eenige verandering van kleuren, in hunne Wapenſchilden, gevoerd hebben.

'Er is 'er die van meenige zijn, dat het *Huis te Wulven* reeds in het begin der Dertiende Eeuwe bekend zou geweest zijn. Gedurende de tijden der rampzalige onkunde in de gewigtigſte van alle kundigheden, de kennis van den Godsdienſt, ontving het *Huis te Wulven*, van tijd tot tijd, een ſterken toeloop van misleide vereerders van afgeſtorvene Heiligen. Men verhaalde, en het vondt geloof bij veelen, dat binnen de Muuren van dit Kasteel een wonderdoend beeld der Moedermaagd bewaard werdt. Naa het aanbreeken van den dageraat eener meer verlichte kennisſe heeft men het Beeld van zijne aloude ſtandplaats weggenomen, en overgebragt in de Stad *Utrecht*, alwaar men het, nog langen tijd, bewaard heeft.

Even als alle andere Huizen van aanmerkelijke ſterkte, heeft het *Huis te Wulven* verſcheiden lotverwisſelingen ondergaan; wordende nu eens, voor een gedeelte, geſloopt, en vervolgens wederom opgebouwd. Dus vinden wij vermeld, dat *Wulven*, in den Jaare 1346, door den Utrechtſchen Biſſchop JAN VAN ARKEL, wierdt verwoest, om dat de toenmaalige beſitter, Heer EGNEP VAN WULVEN, gerugſteund door verſcheiden andere Stichtſche en Hollandſche Ede-

len en Grooten, tegen hem hadt aangespannen. Volgens de aloude Kronijken zou, reeds geruimen tijd vóór het einde der Veertiende Eeuwe, eene Erfdogter van gemelden Heere ERNST, door haar huwelijk het *Huis te Wulven* hebben overgebragt in het Geslagt van LOKHORST, en haar Zoon HERMAN VAN LOKHORST den toenaam van WULVEN hebben aangenomen. Deeze hadt eene dogter, welke, in den Jaare 1393, in het huwelijk trad met BALTHAZAR VAN BUREN, *Heere van Reigersfoort*, wiens Erfdogter, LUTGARD VAN BUREN genaamd, naa het overlijden van haaren Vader, Vrouwe van *Wulven* en *Amelisweert* zijnde geworden, zich in den echt begaf met JAN VAN RENESSE, Ridder. Het Geslagt van RENESSE kwam aldus in het bezit van het Huis en de daar toe behoorende Heerlijkheid. Heer JAN verwekte eenen Zoon, insgelijks JAN genaamd. Doch vermits deeze, door aanhoudende ziekte en ongesteldheid van lichaam, zich buiten de mogelijkheid bevondt om zijn geslagt voort te planten, bewoog hij, naa het overlijden van zijne Moeder, zijnen Vader tot het aangaan van een tweede huwelijk; ten welken einde hij het Huis en de Heerlijkheid aan hem overdroeg. JAN VAN RENESSE, *de Oude*, verbondt zich dan andermaal in den echt, met MARGARETA, dogter van GERRIT, *Heere van Kuilenburg*, en verwekte bij dezelve, behalven nog andere kinderen, JAN, *Heer van Wulven*; welke, op zijne beurt, eene echtverbintenis aanging met ALEID, Erfdogter van ADRIAAN FREYS VAN KUINRE, Heere van *Wulp*, *Urk* en *Emeloort*; bij welke hij, behalven andere kinderen, Vader wierdt van ADRIAAN en JAN VAN RENESSE, den eenen naa den anderen *Heeren van Wulven*. De Kleinzoon des laatstgenoemde, insgelijks JAN genaamd, die tot Moeder hadt gehad MARGARETA VAN RENESSE VAN ELDEREN, en ter Echtgenoote hadt genomen HESTER VAN HATTUM, verkogt de Heerlijkheid en het Huis te *Wulven* aan WOUTER VAN OUDSHOORN, *Heere van Krajestein*. Deeze, zijnde een man van zeer aanzienlijke middelen, maakte zeer aanmerkelijke verbeteringen aan het Slot, en vernieuwde het bijkans geheel. Hij liet eene dogter na, MACHTELT VAN OUTSHOORN, gehuwd aan ANDRIES BOCHART. In den aanvang der jongstvoorgaande Eeuwe hadt

WOU-

WOUTER VAN OUTSHOORN den eigendom verkreegen, voor de somma van zesëndertigduizend guldens. Uit de handen van ANDRIES BOCHART kwam *Wulven*, bij verkoop, in die van PHILIBERT VAN TUYL VAN SEROOSKERKE, Heere van *Seroos-kerke*, *Moermont*, *Stavenisse*, Burggraave van *Zeeland*, Raad en Kerkmeester Generaal der Provincie *Zeeland* Bewester-Schelde, en vervolgens Gouverneur van *Bergen op den Zoom*. De Zoon en opvolger van deezen, in het bezit van *Wulven*, was HIERONYMUS VAN TUYL VAN SEROOSKERKE; die wederom tot erfgenaam hadt Jonkheer PHILIBERT VAN TUYL VAN SEROOSKERKE. De eerfte van zijn Geflagt was deeze, welke, van wegens het Huis te *Wulven*, in de Ridderfchap des Lands van *Utrecht* wierd befchreeven. Dit gebeurde in den Jaare 1640. Bij zijn overlijden, 't welk voorviel in den Jaare 1661, liet hij eenen Zoon naa, HIERONYMUS genaamd, *Heer van Seroofkerke en Wulven*. In den Jaare 1667 nam hij, van wegen het meergemelde Huis, zitting in de Ridderfchap van *Utrecht*. Tot echtgenoote hadt hij genomen ANNA VAN RENESSE VAN MOERMONT, bij welke hij verfcheiden kinderen verwekte, onder andere eenen Zoon en Opvolger PHILIBERT VAN TUYL VAN SEROOSKERKE, naa zijns Vaders overlijden, voorgevallen in den Jaare 1677, *Heer van Wulven*. Negentien jaaren bleef hij in het bezit van Heerlijkheid en Huis. Naa verloop daar van verkogt hij zijn regt, in den Jaare 1696, aan PIETER BRAGET DE BRAGARD, Heere van *Bonnefont*, welke het, op zijne beurt, bij verkoop, overdroeg, in den Jaare 1719, aan HENRIK VAN DER GRAAF DE VAPOUR, welke, op den achtëntwintigften October des Jaars 1724 'er mede bekend wierdt.

De Heerlijkheid en het Huis te *Wulven* zijn, tot hier toe, leenroerig geweest aan de Graaflijkheid van *Holland*. Zints de Omwenteling heeft men, even als ten aanzien van alle andere Heerlijkheden, ook hier omtrent andere fchikkingen beraamd. Uitwendig heeft het *Huis te Wulven* niet veel aanziens. In zijne hoogte en zwaar Muurwerk vertoont het, nog heden, de merkteekens van zijnen alouden luister. De wijde Graften, binnen welke het beflooten ligt, draagen getuigenis van deszelfs voormalige fterkte. Het hoog ge-

boomte draagt de kenmerken van de uitgebreide plantaadjen, van welke het gestigt, eertijds, is omringd geweest.

Zie A. BUCHELIUS, *Not. ad Hedam*; SMALLEGANGE, *Kronijk van Zeeland*. *Utrechtsch Placaatboek*.

WULVENHORST, eene Ambagtsheerlijkheid, met eene daar in gelegene Lusthoeve van den zelfden naam, in het Land van *Montfoort*, het vierde Maarschalkampt der Provincie van *Utrecht*, aan de *Lange Linschhoven*, boven en beneden de Stad *Woerden* haaren oorsprong neemende uit den Ouden Rhijn, en van daar, langs *Wulvenhorst*, het dorp *Linschoten*, de *Heiker*, *de Nes* en *Linschoten*, en door het Steedtje *Onderwater* zijnde voortgeloopen, zich ontlastende in den Yselstroom. De Heerlijkheid *Wulvenhorst*, die van *Kromwijk* en *de Haar* of *Linschoter Haar* daar onder begreepen zijnde, vinden wij op eene uitgebreidheid van driehonderdzevenëntachtig Morgens begroot. In den Jaare 1748 teelde men, binnen deeze uitgestrektheid, acht Huizen. De beroemde Nederlandsche Dichter LAURENS BAKE was, ten eenigen tijde, eigenaar van deeze Heerlijkheid. Voor meer dan vierhonderd jaaren pronkte de Heerlijkheid *Wulvenhorst* met een zeer sterk, aanzienlijk en fraai Kasteel. ALBERT VAN BEYEREN, Ruwaart van *Holland*, in den Jaare 1374, met ARNOLD VAN HOORN, Bisschop van *Utrecht*, in oorlog ingewikkeld, en met eene talrijke Vloot de Lek zijnde opgevaaren, veroverde het *Huis te Wulvenhorst*, en leide het voorts in koolen. Tegenswoordig vertoont het de gedaante van een fraai Landhuis, of Lustplaaze, in den hedendaagschen smaak gebouwd. Men ontmoet het gestigt, nevens zijne plantaadjen, aan den Dijk, bij *Polanen*.

M. VOSSIUS, *Jaarboeken*; SLICHTENHORST, *Geldersche Geschiedenissen*; *Historie van 't Utrechtsche Bisdom*, enz.

Wt

WYBOUT RIPPERDA. 't Luist ons, deezen dapperen Vaderlander, en diens bedrijf, bij eene zeer gewigtige gelegenheid gehouden, in een afzonderlijk Artikel van ons *Woordenboek* te vermelden, niettegenſtaande wij ſlegts eene enkelde daad van hem vermeld vinden, welke, evenwel, mogen wij, bij hoogstwaarſchijnlijke gisſing vaſtſtellen, veele andere, van gelijken ſtempel, ten gevolge zal gehad hebben.

Van geboorte was hij een *Fries*, doch hadt zich, met der woon, na *Haarlem* begeeven. Hier bekleedde hij den post van Overſte der Stad; in den Jaare 1572, wanneer deeze Stad met een beleg door de Spanjaards wierdt bedreigd. Eer nog dit beleg ondernomen wierdt, toonde zich de Wethouderſchap genegen, om, door onderhandeling, den dreigenden ſtorm, met den ſchrik, te doen overdrijven. *Don* FREDERIK, Zoon des Hertogs VAN ALVA, bevondt zich te *Amſterdam*. Derwaarts vertrokken, volgens keuze der Haarlemſche Vroedſchap, Jonkheer CHRISTOFFEL VAN SCHAGEN, DIRK DE VRIES, Oud-Burgemeester, en Mr. ADRIAAN VAN ASSENDELFT, Penſionaris, om met den Spanjaard in onderhandeling te treeden. RADBOUT RIPPERDA had hier van de lucht niet gekreegen, of een vuur van edel misnoegen, over deezen flaauwhartigen ſtap, ontvlamde in zijnen boezem, en wierdt voorts te raade, een maatregel te beraamen, welken hij dienstig oordeelde, om de uitwerkzels van het bedrijf der Wethouderſchap te verijdelen. WYBOUT erkende de oppermagt des Volks, en ſtondt in het gevoelen, op de onvervreembaare Regten van den Burger gegrond, dat, zonder diens bewilliging, geen verbond of afſpraak, door de tijdelijke Beſtuurders aangegaan, eenige kragt of gezag heeft. Hij kende, daarenboven, de trouwloosheid van den Spanjaard; de ervarenis had hem geleerd, hoe deeze de heilige verbintenis van den Eed voor een ſpel aanziet, wanneer hij, meer bij het ſchenden dan bij het houden van zijn woord, zijne rekening kan vinden.

Tegen twee uuren naa den middag de Schutters en andere Burgers van *Haarlem*, in den Nieuwen Doele hebbende bij een geroepen, en Jonkheer LOUDEWIJK VAN BRERERODE, den Schout ADRIAAN VAN DORT, nevens eenen GERRIT STUYVER

verzogt tot het bijwoonen der Vergaderinge, deedt hij aldaar eene aanſpraak tot de zamengevloeide menigte, waar in het Vaderlandsch hart zich ontlastte in eene taal, vol van edele grootmoedigheid. 't Zij ons geoorlofd, den wakkeren Overſte, door den mond van den Ridderlijken Drost en Hiſtorieſchrijver PIETER CORNELISZOON HOOFT, op dit papier te doen ſpreeken. In de vastgeſpierde taal luidt die Rede aldus: „ Het waar, manhafte Burghers, uwer vroomheit en deftig„ heit te kort gedaan, zoo ik u pooghde t'onderrichten, „ wat het in heeft, den vloek Gods, tot borghe van men„ ſchen belofte, te ſtellen. En 't is zoo wel den minſte als „ den meeste bekent, hoe pleghtigh de Majeſtraat deezer „ ſteede gezwooren heeft, in geen' handeling met den Span„ jaardt te treeden, buijten weeten van mij en de zeeven „ Hoofthopluijden. 'T heeft haar echter gelieft, zonder ije„ mand van ons te kennen, in een ſtuk, daar billijk 't ge„ voelen der gantſche gemeente op te hooren ſtond, gezan„ ten ter fluik uit te ſchikken, en vergiffenis van plicht„ pleeghing te verzoeken. Ende blijkt nu, hoe loslijk men „ op luijden bouwt; die, met ſchoorvoeten, tot de goede „ zaake geſchreeden zijn: dewijl zij hunnen grondt oopen„ baaren, en met vollen run naa den vijandt toejaaghen zoo „ ras maar als zijn trom, op 't uijterst onzer grenzen ge„ hoort wordt. Jonker CHRISTOFFEL, Burgermeester DE „ VRIES, en ASSENDELFT zijn heenen, om der Spaanſche „ opgeblaazenheit te voet te vallen, zich vroedtmaakende „ zulk een' hoomoedt, met ſmeeken, te vellen. Zoo onze „ lot meêbrengt, die eeuwe te leeven, daar men den eedt „ voor ſpel houdt, en zoo lichtveijrdelijk de ſchup geeven „ magh aan verbondt, met Stádthouder en Staaten gemaakt; „ ten minſte moesten zij hunn' eijghe welvaart niet vergee„ ten hebbeh, nochte wat die van Mechele, Zutven, Naar„ de, wedervaaren is. Maar (dus vervolgt de Overſte „ WYBOUT) men brengt fraije brieven van d'Amſterdammer „ Wethouders, en den Pastoor van 't Bagijnhof te voorſchijn, „ die de middelen in de mouw hebben, om wolven in lam„ meren te veranderen, en van oovervloedighe genaade, en „ goedertierenheid, opgeeven. Voorwaar, (dus gaat de

„ Over-

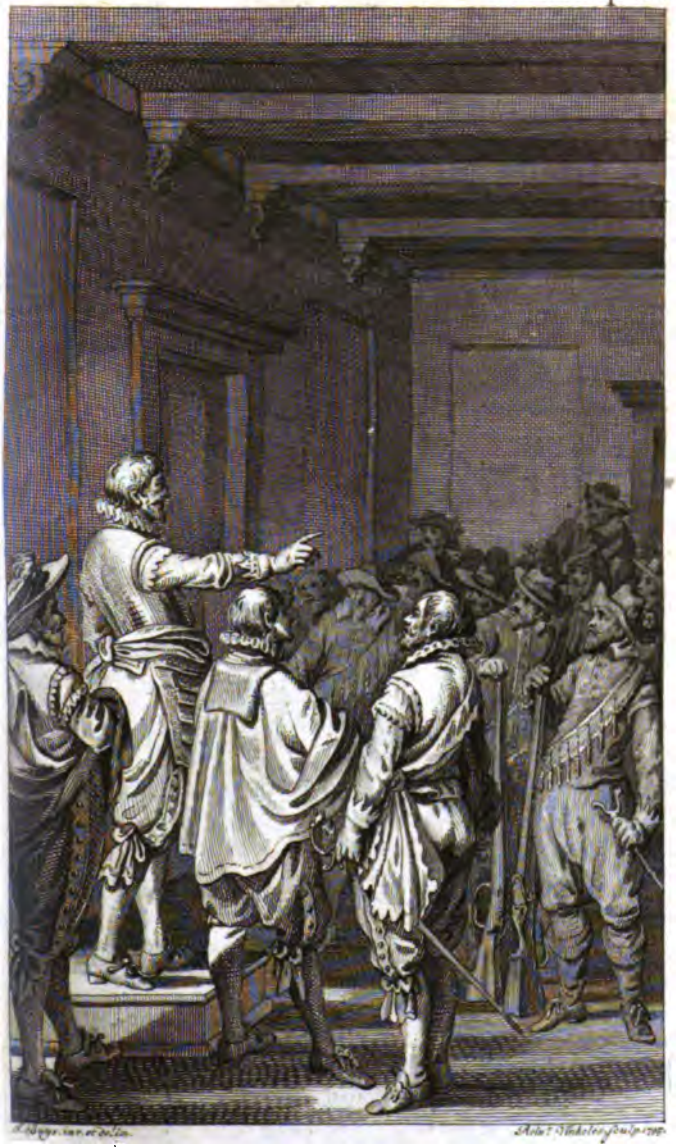

WIJBOUT RIPPERDA, DOET EEN VADERLANDSCHE AAN-SPRAAK AAN DE BURGERS, EN SCHUTTERIJ VAN HAARLEM.

„ Overſte voort) is 'er ijemandt zoo zinneloos, die zich „ dien hoonigh laat om den mondt ſmeeren, en zich daar„ aan vergaapen kan, in mij zal 't niet koomen, dat men „ zich vaijligher op het zeggen van d'Amſterdamſche lijfeij„ ghens des dwingelands, ofte op een' verloopen paap, magh „ verlaaten, dan op het woordt van ROMERO, daar zich de „ Naarders meê bewaart waanden. Beijdt: (zo luidde zijne „ opbeurende waarſchuwing) beeter, in 't betrachten van „ eer en eedt, tot de uiterſten ſnikaadems, tot de laatſte „ drup bloeds, voor de vrijheit der ſteede, gevochten; dan „ zich willigh in ſlaavernij geworpen, en de verfoeijde ziel, „ onder duijzenderlij dartelheit, hoon, en quellaadje der „ Spaanſche moedwil, verlooren. Dit (dus beſloot de Over„ ſte) dit's 't opzet van een' Vries. Hollandt plagh ook man„ nen te fokken; en mij verlangt te hooren, hoe 't de Haar„ lemmer harten verſtaan." Geene woorden in de lucht ge„ ſmeeten waren deeze van den dapperen en vrijen Fries. „ Deeze", opdat wij nogmaals met de woorden van den Drosſaart, de uitwerking der aanſpraake op de zamengekoomene gemeente voordraagen, „ deeze, en gelijke reedenen „ zette hij met brandende ooghen, ſtijve kaaken, om 't eijn„ de der zaale te beroepen, derwijze, uit, dat ook de „ vroeden en achterdochtighen, ten hooghſte ontroert wer„ den: en 't meeste deel, luijder ſtemme, verklaarde, ge„ reedt te zijn, hals, haave, voor de Vrijheit des Vaader„ lands, onder zoo rustigh een' Overſte te waaghen. Naa „ 't welke, aangenoomen met dankbaar en heughlijk gelaat, „ elk, ontſlooten door beweeghenis, den anderen tot ſtant„ vastigheit aantrooste; en de zaamening ſcheijde." Gewisſelijk zal de Overſte WYBOUT, geduurende het beleg, waar mede *Haarlem*, kort daar naa, benaauwd wierdt, proeven van dapperheid, zijner taale waardig, gegeeven hebben. Tot ons leedweezen, onder het ſtilzwijgen der Hiſtorieſchrijvers, kunnen wij 's Mans heldendaaden niet bij de ſtukken opnoemen. Ook kan hij, in de verdeediging der Stad, een ſpoedig einde van zijn leeven gevonden hebben.

Zie P. C. HOOFT, *Nederl. Hiſtorien*, B. VII. bl. 293, 294.

WYDAARS. Bij deezen naam is, in de Provincie *Zeeland*, bekend, een ſtroom of water, door welke de *Nieuwe Zijpe*, aan de Oostzijde van het Eiland *Duiveland*, in de *Kramer* uitloopt.

Zie Tegenwoordige Staat van Zeeland.

WYK; zie BEVERWYK.

WYK. Bij deezen naam is bekend een gedeelte van de Stad *Maastricht*, waar mede het, door middel van een zwaaren Brug, van negen Boogen, over de rivier de Maas geſlagen, vereenigd is. Onder de Latijnſche benaaming van *Vicus*, is *Wijk*, reeds in de Negende Eeuwe, bekend geweest. De Wal van dit gedeelte der Stad *Maastricht* beſlaat iets meer dan een vierendeel uur gaans in zijnen omtrek, en is van drie vaste Bolwerken voorzien. Binnen *Wijk* ontmoet men twee voornaame of hoofd-, en verſcheiden mindere Straaten. Men zie verder 't geen wij reeds in het Tweeëntwintigſte Deel deezes *Woordenboeks*, op het Artikel MAASTRICHT, gezegd hebben.

Zie ALTING, *Notit. Germaniæ Inferioris.*

WYK, is eene Ambagtsheerlijkheid en Dorp, in het gedeelte van *Zuidholland*, het *Land van Heusden* genaamd, ten Noorden der Stad van dien naam gelegen. Volgens zommigen zou de overſtrooming van de Maas, toen dezelve nog onbedijkt lag, aanleiding hebben gegeeven tot het bouwen van het Huis op den Berg; en dat vervolgens, rondom hetzelve, andere Huizen zouden getimmerd zijn; die tot een Dorp zijnde aangegroeid, aan het zelve den naam van *Wijk* gaven, om daar mede het oogmerk der bouwinge aan te

duiden. Schoon het waarheid is, dat het ontwerpen van hoogten, als wijkplaatzen tegen overſtroomingen, van ouds, in vrij algemeen gebruik geweest zijn, vooral in *Friesland*, en ook in zommige oorden van *Holland*, twijfelt men, egter, of deeze naamsreden op *Wijk* kan worden toegepast.

Wat hier van zij, de Ambagtsheerlijkheid *Wijk* is van aanmerkelijke uitgebreidheid, en van merkelijk gewigt voor haaren eigenaar en de bewooners, van wegen den vrugtbaaren grond, welken men, genoegzaam door het geheele Distrikt, aantreft. Het getal van Huizen, zo in Dorp als elders, zal om en bij de honderddertig bedraagen. Het Dorp *Wijk* is een van de grootſten in den Lande van *Heusden*, en zeer vermaaklijk door zijne aangenaame ligging, te midden van hoog opgaand geboomte. De Kerk is een deftig gebouw, pronkende met een hoogen ſpitzen Toren. De Hervormde Gemeente heeft hier haaren eigen afzonderlijken Leeraar. De aloude Kronijken laaten geen twijfel over, aangaande het voorneemen, welk men, nu reeds lang geleeden, hadt opgevat om het Dorp *Wijk* tot eene Stad te maaken. Inderdaad hadt men reeds, ter volvoeringe van dit voorneemen, een ontwerp gemaakt. Ten bewijze hier van kunnen dienen de benaaming en de rooijing van verſcheiden Straaten, welke men voorneemens was aan te leggen. Intuſſchen, door opkoomende beletzels van verſcheiden aart, welke het onmogelijke der bereikinge van het vastgeſtelde oogmerk deeden zien, heeft men zich genoodzaakt gevonden, dit Ontwerp te laaten ſteeken. Het Geſlagt VAN WYK, eigenaars der Heerlijkheid en van het *Huis op den Berg*, is zeer vermaard in 's Lands aloude Geſchiedenisſen.

Voorts ontmoet men, in de Ambagtsheerlijkheid *Wijk*, verſcheiden adelijke Huizen en Kasteelen; zommigen van welke, egter, in hunne puinhoopen ſlegts eenige flaauwe overblijfzels en kenmerken vertoonen van hunnen alouden luister. Dit, onder andere, is het geval van het *Huis op den Berg*, waar van ſlegts eenige dikke Puinbrokken zijn overgebleeven. Een felle brand bragt hetzelve tot dien ſtaat van vernederinge. Even eens, wat den vervallenen toeſtand aangaat, is het gelegen met het van ouds beroemde *Mensk-*

benhof, dus genaamd, deels om zijnen voormaaligen luister, welke het met den bijnaam van *Hof* deedt pronken; deels om dat het ter woonplaatze diende voor eenige Leden der befaamde Orde van de *Tempelieren*. Zij hielden alhier hun verblijf tot in den Jaare 1313, wanneer zij, eenen enkelen uitgezonderd, die, tot zijn geluk, thans buiten het Klooster vertoefde, in eenen zelfden nacht, gelijk op veele andere plaatzen gebeurde, op bevel van den Roomfchen Bisfchop CLEMENS DEN V, gedood wierden; 't welk, zo als bekend is, de vernietiging hunner Orde ten gevolge hadt. Behalven deeze, ontmoet men nog in het Ambagt *Wijk*, de Huizen of Kasteelen *Wijkerſtein*, *Eikenſtein* en *Kraanenburg*, gemeenlijk, hoewel t'onregt, *Kroonenburg* geheeten.

Zie GOUDHOVEN, *Kronijk*; OUDENHOVEN, *Beſchrijving van het Land van Heusden*; HALMA, enz.

WYK AAN 'T DUIN, eene Ambagtsheerlijkheid, in het gedeelte van Noordholland, het *Baljuwſchap van Blois* genaamd. Het Distrikt grenst ten Noorden aan de Ban van *Heemskerk*, en ten Zuiden aan het Wijker-meir, de Stede *Beverwijk* en de Ban van *Velzen*. Volgens de Quohieren der Verpondingen bevat de Ambagtsheerlijkheid, in haaren omvang, zeshonderdnegenënzestig Morgens, honderdvierënnegentig Rocden gronds. Men ontmoet 'er geen Kerkdorp. Van het getal der Huizen, ginds en elders verſpreid, ontmoeten wij geene naauwkeurige opgave. — In het Ambagt *Wijk aan 't Duin* ligt het vermaarde Adelijk Huis, *Adrichem* genaamd. 'Er is 'er, die meenen dat *Adrichem* reeds voor meer dan duizend jaaren zou bekend geweest zijn, en in eenen Brief van KAREL, Groothofmeester van *Frankrijk*, als zodanig vermeld. Naar 't voorbeeld van veele andere oudadelijke Kasteelen, ſtondt *Adrichem*, meer dan eens, ten doele aan de vernielende hand van alverwoestende Oorlogen. Dus wierdt het, een weinig naa het midden der Dertiende Eeuwe, door de *Kennemers*, of, gelijk andere Kronijken willen,

ken, door de *Friezen*, verdelgd. Geruimen tijd, zelf eenige Eeuwen, ſchijnt het, zedert, niet veel beter dan een puinhoop geweest te zijn. Immers leest men, dat het Geſtigt, omtrent het midden der Zestiende Eeuwe, herbouwd wierdt. Van tijd tot tijd heeft men, aan het Geſtigt, merkelijke veranderingen en verbeteringen gemaakt. De tegenwoordige eigenaar, Ridder VAN KINSBERGEN, onderhoudt het gebouw en de beplantingen in eene juiste orde. — De *Heeren van Aldrichem* zijn vermaard in 's Lands Geſchiedenisſen. Den volgreeks van dat Geſlagt hebben wij reeds op eene andere plaats vermeld. De Leezer kan dien vinden in het Eerſte Deel, op bladz. 345 en vervolgens, van ons *Woordenboek*.

Zie SMIDS *Schatkamer*; BROUËRIUS, *Zegepralend Kennemerland*.

WYK BY DUURSTEDE, meest *Wijk te Duurſtede* genaamd, de vierde Stad in rang van de ſtemmende Steden der Provincie van *Utrecht*, ligt aan den Rhijn, ter plaatze daar deeze Rivier den naam van Lek aanneemt, of liever daar de Lek van ouds uit den Rhijn gegraaven geworden is, vier uuren gaans beneden *Rhenen*, en ruim twee uuren boven *Kullenburg*, in eenen lustigen oord, en rondsom in boomgaarden; 't welk aan de Stad, inzonderheid van de overzijde der Riviere, een zeer bekoorlijk aanzien geeft. Ook is zij, van binnen, ſierlijk met boomen bezet. Bij *Wijk te Duurſtede* is, al voor veele Eeuwen, tot voorkominge van de overſtroomingen, die, dikwils, door het hooge water des Rhijns, veroorzaakt wierden, een Dam in de Rivier gelegd. De Biſschop van *Utrecht* en de Graaven van *Holland*, *Gelder* en *Kleeve*. hadden allen, meer of min, belang, of bij de behoudenis, of bij het wegneemen van deezen Dam. Doch Keizer FREDRIK DE I. bemiddelde, in 't Jaar 1165, eene overeenkomst tuſschen deeze vier Mogendheden, waarbij, onder anderen, bedongen wierdt „ dat de Dam, in den Rhijn bij „ *Wijk te Duurſtede*, in overoude tijden gelegd, nimmer „ weggenomen, maar altoos in den zelfden ſtaat onderhou-

„ den

„ den zou worden." Ook ligt deeze Dam hier nog tegenwoordig, zo veel men naa gaan kan, op dezelfde plaats, waar hij van ouds gelegd is. Digt bij de Stad ſtaat een Run molen.

De Stad is rondsom omringd met oude muuren. Zij heeft drie poorten, eene naa den kant van *Utrecht*, die zeer oud en met Tooratjes verſierd is, en twee aan den kant van de Lek, behalven eene Waterpoort aan dezelfde rivier, eenen uitgang met eene brug naar den Krommen Rhijn, en nog een' uitgang met eene brug naar 't oude Slot of Kaſteel, welk eene vijfhoekige gedaante en drie hoek en twee halve Bolwerken plagt te hebben. Het ſtaat in 't Zuidweſten der Stad, wordt thans niet bewoond, en is voor 't grootſte gedeelte zeer vervallen. De Toorens, die nog gedeeltelijk overgebleeven zijn, en een van welken, die twee ſpitzen heeft, tamelijk wel onderhouden wordt, draagen nog teekens van de ſterkte en ſchoonheid van dit Kaſteel. Een der Regenten heeft het in erfpagt om tien ſtuivers 's jaars. De Stad onderhoudt een der Toorens, in gevolge van eene overeenkomſt met 's Lands Staaten van den dertienden Junij des Jaars 1727, waar tegen haar de weide rondsom 't Kaſteel afgeſtaan is, die haar veertig guldens 's jaars opbrengt. De Staaten plagten een' Kaſtelein van 't Kaſteel te ſtellen, wiens wedde in 't Jaar 1677 van achtëndertig tot vijftig guldens ter maand verhoogd wierdt. Doch zedert langen tijd heeft men geen' Kaſtelein meer te *Wijk* gehad.

Wijk te Duurſtede is de oudſte Stad van *'s Stigt*, en eene der oudſten van de Vereenigde Provincien. TACITUS gewaagt, in 't Verhaal van den oorlog tuſſchen CLAUDIUS CIVILIS en de Romeinen, die in 't Jaar 70 van de gemeene tijdrekening voorviel, van eene Plaats, die hij *Batavodurum* noemt, en in het Eiland der Batavieren plaatst. 't Is veelen en ook mij waarſchijnlijk, dat het *Batavodurum*, welk men het *Durum der Batavieren* zou kunnen overzetten, ons *Wijk te Duurſtede* geweest zij, welk ook, ter linkerzijde des Rhijns, dat is, in 't Eiland der Batavieren, plagt te liggen, en nog liggen zou, zo de ſtroom, door 't graaven van de Lek, en door 't verſtoppen van den uitloop bij *Katwijk*, niet

niet t'eenemaal van loop veranderd was. In 't woord *Batavodurum*, vindt men het zelfde zaakelyk of worteldeel, als in *Duurſtede*: en TACITUS geeft ook aan zijn *Batavodurum* den naam van *Vicus* of *Wijk*. De beteekenis van dit Worteldeel *Dur* is niet moeilijk te vinden. Men verſtondt 'er, in 't Oud Keltisch, 't welk hier en hieromtrent de Landtaal was, *water* door, zo dat *Durſtede* of *Duurſtede* zo veel zegt als *Stad* of *Plaats aan 't water*. In 't Latijn der Middeleeuwe, wierdt hier van *Doreſtadum* en *Doreſtatum* gemaakt; welke naam, eigenlijkst, op het Kasteel gepast wierdt. De Stad of Stede is ook, dikwils, in oude Schriften, bij den naam van *Wijk*, van het Kasteel *Duurſtede* onderſcheiden, en hierom, in laatere tijden, en nog tegenwoordig, *Wijk te Duurſtede* of *Wijk bij Duurſtede*, welk zo veel zegt als *de Stad Wijk bij het Kasteel Duurſtede*, genoemd geworden.

De Plaats, welke wij beſchrijven, ſchijnt, reeds in de Zevende Eeuwe, eene voornaame Koopſtad geweest te zijn, zo zij het anders is, van welke men, onder den naam van *Wicus portus*, dat is, de *Haven Wijk*, in eenen Brief van Koning DAGOBERT DEN I, van den Jaare 630, gewaagd vindt. Zeker is 't, dat de Stad toen reeds van eenig aanzien was, om dat de Frankiſche Koningen, die 't hoog gebied over een groot gedeelte deezer Landen hadden, aldaar, omtrent dien tijd, en zedert, geld gemunt hebben. In 't Jaar 697, overwon PIPYN, Groothofmeester van *Frankrijk*, den Frieſchen Koning RADBOUD, nabij de *Veſting Doreſtate* [*Caſtro Doreſtate*]. Ten tijde van KAREL DEN GROOTEN, wierdt 'er reeds een Tol te *Duurſtede* geheeven. De Stad ſtondt toen onder de beſcherming der Biſſchoppen van *Utrecht*. Keizer LODEWYK DE VROOME gaf, in 't Jaar 826, *Wijk te Duurſtede* [*Vicum Doreſtatum*] aan den verdreeven Deenſchen Vorst HERIOLD en deszelfs Broeder RORUK ter leen. Doch 't leed maar tot in 't jaar 834, toen de Stad, in oude Schriften nu reeds de naam van *Koopſtad* [*emporium*] draagd, door de Deenen, waarſchijnlijk uit haat tegen HERIOLD, overvallen en plat gebrand wierdt. In de twee volgende jaaren hervatte de woeste Landaart den togt, in welken

ken *Duurſtede*, ten tweeden en ten derden maale, geplonderd wierdt. In 't Jaar 837 kwamen zij wederom in de Stad, de ingezetenen tot het betaalen eener aanzienlijke brandſchatting noodzaakende. Bij eene rijksverdeeling van den Jaare 839, tuſſchen LOTHARIUS en KAREL, twee Zoonen van Keizer LODEWYK, wierd *Duurſtede* den eerſten toegeweezen. *Duurſtede* wierdt, in 't Jaar 847, wederom overmeesterd door de Deenen: welker geduurige invallen, eindelijk, de trouw van HERIOLD, hunnen Landsman, die met *Duurſtede* beleend was. verdagt maakten bij de Markgraaven des Keizers, die hem overvielen en van 't leeven beroofden. Van deezen eerſten bekenden Heere van *Duurſtede* zijn nog munten voor handen, die aldaar geſlaagen zijn, en op welken de naam van *Vicus* of *Wijk* te leezen is. RORUK, Broeder van HERIOLD, niet minder verdagt dan deeze, was in hegtenis genomen, op 's Keizers bevel; doch hij ontvloodt uit den Kerker, verzamelde eenige ſchepen, en voer 'er den Rhijn mede op; waar naa hij zich, in of omtrent het Jaar 850, meester maakte van *Duurſtede*, welke Keizer LOTHARIUS hem, zedert, afſtaan moest. Een aanſlag van RORUK, om deel aan de Regeering van *Deenemarke*, zijn Vaderland, te verkrijgen, verbitterde zijne partijen in dat Rijk derwijze tegen hem, dat zij, in 't Jaar 857, wederom eenen inval in *Duurſtede* deeden. In 't Jaar 863 wierd de togt hervat. Een goed getal *Frieſche* Kooplieden, gelijk ze genoemd worden, die zich met hunne waaren binnen *Duurſtede* geborgen hadden, wierdt toen gevangen genomen, en de Stad deerlijk geplonderd. RORUK bewoog, egter, zijne Landslieden eerlang, tot het verlaaten der Stad. RORUK, zich zedert gehaat gemaakt hebbende bij de Landzaaten, en bij Keizer LOTHARIUS, wierdt, in 't Jaar 867, ten Lande uitgejaagd, en ſneuvelde, zo men wil, eenige jaaren laater, in een gevegt. In 't Jaar 949, ſchonk Keizer OTTO DE I, op 't verzoek van Biſſchop BALDRIK, de tollen en andere Heerenregten in de Stad, die eertijds *Dorſtads*. en toen *Wijk* genoemd wierdt, en in alle de overige plaatzen, van die Stad af tot aan zee toe, aan de Utrechtſche Kerke. Het verſtoppen van den Rhijnmond bij *Katwijk*, en het ſtigten van *Thiel* aan de

Wan-

Waale, en van *Dordrecht*, aan de Merwe, gaf, eerlang, gelegenheid, dat de Koophandel van *Wijk te Duurſtede* eenigzins verliep, die gedeeltelijk na *Thiel*, doch grootendeels na *Dordrecht* ſchijnt geweeken te zijn. Maar hier uit ontſtondt ook, dat *Wijk te Duurſtede* minder van de aanvallen der Noordſche volken te lijden hadt dan te vooren. Men vindt niet, dat 'er, voor het Jaar 1010, eene nieuwe aanſlag op *Wijk* geſmeed wierdt. Doch deeze aanſlag ſchijnt mislukt te zijn. En naa dien tijd, leest men niet meer van eenigen Noordſchen inval in deeze Landen. 't Kasteel *Duurſtede* is, in laater tijd, even als andere Stigtſche Sloten, te bewaaren gegeeven aan de Graaven VAN BENTHEM, die 't aan de Heeren van *Abkoude* ter leen hebben opgedraagen. GYSBRECHT, *Heer van Abkoude*, verhief, in 't Jaar 1300, *zijnen Dorpe tot Wijk*, tot een Poorte of Stad: hoewel men reden heeft om te twijfelen, of hij hier toe, zonder verlof zijns Leenheers, regt gehad hebbe. In 't Jaar 1328, ſtondt, JAN, *Graaf van Benthem*, zijn regt op *Duurſtede* af aan Biſchop JAN VAN DIEST, die, ten zelfden tijde, door ZWEDER, *Heer van Abkoude*, voor Leenheer erkend wierdt. Ook is het Slot te *Duurſtede* altoos gerekend onder de open Sloten van het Stigt, waar toe de Biſchoppen vrijen toegang hadden. Die van *Wijk* verkreegen, in 't Jaar 1341, van WILLEM DEN IV, *Graave van Holland*, tolvrijheid door *Holland* en *Zeeland*, behalven van goederen, die zij op den ſtroom koopen zouden. Voorts moesten zij hun Zout te *Dordrecht* koopen, en het niet verkoopen beneden *Keulen* en *Venlo*. WILLEM, *Heer van Wijk te Duurſtede* en *Abkoude*, overleeden zijnde, ſtelde zijns Broeders Zoon, JAKOB VAN GAASBEEK, zich, omtrent den Jaare 1407, in 't bezit van deeze Heerlijkheden; waar in hij, door Biſchop FREDRIK VAN BLANKENHEIM, gehandhaafd wierdt tegen JAN VAN BREDERODE, die met eene Dogter van Heere WILLEM gehuwd was, en hem het regt tot de Heerlijkheden betwiſtte, onaangezien hij, zo wel als zijne Vrouw, den Geeſtelijken ſtaat omhelsd hadt. Heer JAKOB beloofde, in 't Jaar 1412, dat hij, uit zijn Slot te *Wijk*, geenen oorlog aanvangen zou, dan *bij wille ende conſent des Biſchops, zijns Genedichs Heeren, ſynre naco-*

me-

melingen ende ſijns Geſlichts van Utrecht; Doch hij hieldt deeze beloſte kwalijk, zig inkwikkelende in den oorlog, die Hertog JAN VAN BEYEREN tegen Biſchop FREDRIK en de Stigtſchen ondernomen hadt. Heer JAKOB hieldt de zijde van Hertog JAN; doch wierdt begreepen in de Vrede, die in 't Jaar 1422 getroffen wierdt. In 't Jaar 1447, ſpande hij wederom aan met de Stad *Utrecht* tegen Biſchop RUDOLF VAN DIEPHOUT. Twee jaaren laater wierdt hij, in een gevegt te *Utrecht*, gevangen genomen, en niet geſlaakt, dan naa dat hij de Heerlijkheden *Duurſtede* en *Abkoude* hadt afgeſtaan aan 't Stigt, de inkomſten derzelven alleenlijk aan zich behoudende, zo lang hij leefde, en bij den afſtand twaalfduizend guldens eens van de Staaten des Geſtigts voor zich bedingende. De Biſchop verklaarde, van toen af, de Stede van *Wijk*, die zo lang eene bijzondere Heerlijkheid geweest was, voor een Lid des Geſtigts van *Utrecht*, gelijk de andere Steden waren: te gelijk den Brief bevestigende, waar bij GYSBRECHT van *Abkoude* de Plaats, in 't Jaar 1300, tot eene Stad verheeven hadt. JAN VAN ARNHEM VAN WULVEN, die Heere JAKOB in den bloede beſtondt, ſtondt, ten zelfden tijde, af van allen regt, welk hij, naa 't afſterven van Heere JAKOB, op de Heerlijkheden van *Wijk te Duurſtede* en *Abkoude* zou kunnen voorwenden te hebben. Heer JAKOB overleedt in 't Jaar 1459. ANTONI, Baſtaard van BOURGONDIE, Broeder van Biſchop DAVID, beweerde toen, dat hij eigenaar dier inkomſten geworden was, uit hoofde eener heimelijke overeenkomst met den overleeden Heere. Hij hieldt zich op 't Kaſteel te *Duurſtede*, welk hij niet ruimen wilde, dan naa dat hem twaalfduizend guldens, door 's Lands Staaten, betaald waren. 't welk in 't Jaar 1472 geſchiedde. De Stad *Wijk*, in 't Jaar 1479, door die van *Utrecht*, op eene Dagvaart te *Kosen* ontbooden zijnde, vondt niet goed te verſchijnen. Men zogt haar te beweegen tot een Verdrag tegen Biſchop DAVID, waar toe zij niet verſtaan kon. Ook was de Biſchop de Stad genegen. Het Kaſteel is, ten deezen tijde en zedert, de gewoonlijke verblijfplaats geweest der Biſchoppen DAVID en FILIPS VAN BOURGONDIE, die beide te *Wijk te Duurſtede* overleeden en begraaven zijn.

Bis-

Bisschop FILIPS heeft het Kasteel, omtrent den Jaare 1520, veel verbeterd en versierd. Op den drieëntwintigsten November des Jaars 1528, nam de Regeering van *Wijk* Keizer KAREL DEN V voor Heere aan, onder voorwaarde „ dat zij „ nog tot Maart des volgenden jaars aan den Bisschop van „ *Utrecht* gehoorzaam blijven zou, zo deeze zo lang zij„ nen zetel behielde binnen 't Bisdom." De Stad nam, in Junij des Jaars 1672, ook vrije hoede van de Franschen, die haar, in November des volgenden jaars, wederom verlieten.

Wijk te Duurstede moet tegenwoordig veel kleiner zijn dan het oudtijds geweest is, indien 'er, voor dat de Stad door de Deenen verwoest wierd, dertig, of, volgens anderen, vijftig, vierënvijftig of vijfënvijftig Kerspelkerken in geweest zijn. Doch dit is geheel ongelooflijk. In de Negende Eeuwe, waren 'er, waarschijnlijk, in alle de nu Verëenigde Provincien, geene vijftentwintig Kerken. Nogthans getuigt een oud Schrijver, dat 'er te *Duurstede* veele Kerken waren. 't Is dan zeer te vermoeden, dat de Deensche verwoestingen en 't verminderen van den Koophandel 't getal der Kerken en Huizen in de Stad zal hebben doen afneemen; schoon men 'er nog tegenwoordig eenige deftige gebouwen heeft. Men heeft 'er, in 't Jaar 1748, tweehonderd zesënzestig huisgezinnen geteld. 't Getal der ingezeetenen wordt op omtrent tweeëntwintighonderd begroot.

De Markt te *Wijk bij Duurstede* is vrij aanzienlijk en met schoone boomen bezet. Men houdt hier, behalve de Weekmarkt, twee Paardemarkten, des Woensdags voor St. JORIS of voor den drieëntwintigsten April, en op den zestiendeu Junij. De paarden, die op dezelve te koop gebragt worden, zijn vrij van 't Veer voor de Stad. De vrijheid, of het vrijgeleide voor buitenlieden, duurt, volgens het Privilegie van Heere GYSBRECHT van den Jaare 1300, drie dagen voor en drie dagen na den marktdag. Voorts, is 'er eene magere Beestenmarkt, die den eersten Woensdag in April, en eenige volgende Woensdagen gehouden wordt; en eene vette Beestenmarkt, die den eersten Woensdag na St. VICTOR, of na den tienden Oktober, en de twee volgende Woensdagen

gen wordt gehouden. De Jaarmarkt of Kermis valt veertien dagen na de *Utrechtſche*, die den tweeden Maandag in Julij begint.

Het Stadhuis te *Wijk* is een fraai nieuwerwetsch gebouw van drie verdiepingen. Het heeft een ſierlijk Koepeltoorentje. De ingang is in 't midden van den voorgevel. Boven denzelven is een uitſteekende Kap of Verdek. Men komt 'er in, langs eenen deftigen dubbelen trap. Het Stadhuis ſtaat nevens den Tooren der Kerke, aan de Markt, op welke twee Waterputten ſtaan, tot gerijf der ingezeetenen.

De Kerk deezer Stad, een kruisgebouw, is tamelijk groot, en ſchijnt nog grooter geweest te zijn, naardien 't kruis, aan 't einde der Kerke is; waar agter het Koor ſchijnt afgebroken te zijn. De Tooren heeft geen Spits; doch uit de geweldige dikte van den ſtomp, is af te neemen dat hij zeer hoog geweest moet zijn, zo hij ooit regelmaatig opgetrokken geweest is. De Uurwijzers zijn geplaatst aan eenen der boeken van den ſtomp, daár nog een klein ſpitsje met een Windwijzer opgezet is. Wat grooter Spits ſtaat op het kruis der Kerke. Zij was van ouds de Kerſpelkerk van *Wijk*. Men weet niet, wanneer zij geſtigt zij. Doch zij is wel eer aan den Heiligen JOANNES *den Dooper* toegewijd geweest. GYSBRECHT, Heer van *Wijk te Duurſtede* en *Abkoude*, heeft 'er, in 't Jaar 1366, een Kapittel van twaalf Kanonniken in geſtigt. Ook zijn 'er, in laater tijd, een goed getal van Vicarijen aan beſproken. Het Kapittel van St. JAN te *Wijk* is nog in wezen, en beſtaat nu uit een Deken en tien Kanonniken, een van welken ook Secretaris en Rentmeester is. De Kerkmeesters, die 't bewind over het Kerkgebouw en de Kerkgoederen plagten te hebben, waren, al bij eene Ordonnantie van Koning FILIPS DEN II. van den negentienden September des Jaars 1567, verpligt geworden om van hunne beſtiering, jaarlijks, rekening te doen aan den Magiſtraat. Tegenwoordig, is 'er maar een Kerkmeester, die te gelijk Pot- of Armmeester is. Buiten de Stad, op 't oude Kerkhof, plagt nog eene Kapel te ſtaan, die in 't Jaar 1586 afgebrand is. De Gemeente te *Wijk* wordt bedient door twee Predikanten, die tot de Klaſſis van *Rhenen* en *Wijk* behooren.

Het

Het Gasthuis te *Wijk* is vrij aanzienlijk. Het heeft eene ruime Voorplaats, en eene fierlijke Buitenpoort. Ook pronkt het met een net Toorentje. Omtrent het Jaar 1732, kon dit Gasthuis nog eenentwintig, en in 't Jaar 1748 niet meer dan acht oude Lieden onderhouden. Een Rentmeester uit de Regeeringe heeft 'er 't bewind over. Voor deezen is 'er te *Wijk* een Klooster van adelijke Jongvrouwen geweest, en een ander van Reguliere Nonnen, die beiden, al vóór lang, verdweenen zijn.

De Schutterij van *Wijk* plagt zich, van ouds, jaarlijks, op eenen vastgeftelden dag, te oefenen in 't fchieten met den booge. Men vindt, dat Bisfchop HENRIK VAN BEIEREN en FLORIS, *Graaf van Buuren*, in 't Jaar 1527, deeze liefhebberij hebben bijgewoond, en dat de Bisfchop toen de prijs gewonnen heeft. De Schutterij wordt thans verdeeld in twee Kompagniën, de oude en de nieuwe Stad genoemd, welken ieder onder haare Kapiteinen en mindere Bevelhebberen ftaan.

De Koophandel, die in de Negende Eeuwe zo zeer plagt te bloeijen te *Wijk by Duurftede*, is zedert t'eenemaal vervallen, en tegenwoordig bijna geheel verdweenen. Rondsom de Stad zijn eenige Wei- en Bouwlanden, met welken te bearbeiden veele Ingezeetenen zich geneeren.

De Stad *Wijk* heeft van haare Heeren en van de Bisfchoppen van *Utrecht*, van ouds, ook eenige Voorregten verkreegen. Heer OTSBRECHT heeft haar, in 't Jaar 1300, van alle fchatting vrij verklaard, met maatne van 't regt van *Keurmede*, volgens welk 't beste pand der overleedenen aan den Heer vervalt. Bisfchop RUDOLF heeft dit voorregt, in 't Jaar 1449, bevestigd, en de Ingezeetenen te gelijk van alle tollen in 't Stigt vrij verklaard. De Stad wierdt, nevens *Amerfoort* en *Montfoort*, ontheeven van het Huisgeld, welk, in 't Jaar 1532, in 't Stigt geheeven wierdt. Ten tijde van Bisfchop DAVID VAN BOURGONDIE, is hier een tol gelegd, die voorheen te *Rhenen* gelegen hadt, werwaards hij, volgens eene fchikking van den Jaare 1477, wederom gebragt moest worden: 't welk egter agtergebleeven, of maar voor korten tijd gefchied is, alzo men dien, in de volgende eeuwe, al wederom te *Wijk by Duurftede* ontvangen heeft; gelijk nog

tegenwoordig geſchiedt. Een der Burgemeesteren is 'er gewoonlijk Ontvanger van. De Biſchopoen DAVID en PHILIPS VAN BOURGONDIE hebben ook eene Munt te *Wijk* gehad, waar na zekere ſtraat den naam van *Muntſtraat*, tot heden toe, behouden heeft.

Tot op den tijd der jongſte Omwentelinge beſtondt de Regeering van *Wijk bij Duurſtede* uit een Schout, twee Burgemeesteren, zeven Schepenen en tien Raaden. De laatstgenoemde, te gader met de Burgermeesteren maakten de Vroedſchap uit, en waren bevoegd om over zaaken, de Stad of het algemeene Land betreffende, te raadpleegen en te beſluiten. Behalven dit, was 'er nog een andere Kollegie; het beſtondt uit den Schout, de twee Burgemeesters en zeven Schepens uit de Raaden; zij maakten het Geregt uit; alle Regtszaaken moesten voor hetzelve gebragt worden. Eene meer beſtaanbaare en regelmaatige zal nu ook eerlang deeze gebrekkige orde van zaaken vervangen hebben.

Zie ALTING, *Notitia German. Inferior.*; TACITUS; HEDA, BUSMAN, *Utr. Jaarboeken*, en zeer veele andere Schrijvers.

WYK OP ZEE, naar zijne gelegenheid dus genoemd, in onderſcheiding van *Wijk aan 't Duin*, een Ambagt of Regtsban, nevens een Dorp van gelijken naame, in Noord Kennemerland, onder het Baljuwſchap van *Blois*, ter plaaze alwaar het vaste Land der Provincie *Holland* op zijn ſmalst is, te weeten, tusſchen de Noordzee en het Beverwijkermeir. Beuzelagtig, misſchien, is de gisſing van zommigen, die meenen dat *Wijk* zijnen naam zou ontleend hebben van het beſluit van eenige bewooners van *Haarlem* en andere plaatzen, welke, in den Landbouw of in den Koophandel geen genoegzaam beſtaan kunnende vinden, zouden te raade zijn geworden, derwaarts de wijk te neemen, met oogmerk om met de Viſcherij in de Noordzee den kost te winnen.

Vol-

Volgens de Lijsten van Verpondingen zou het Ambagt *Wijk op Zee* niet meer dan eenënveertig Morgens en twintig Roeden gronds beslaan. Het Dorp is reeds lang bekend geweest. Dus leest men, onder andere, dat, in den Jaare 1489. *Wijk* door eenige Zeeroovers overvallen zijnde, hetzelve daar bij merkelijk nadeel leedt; wordende den Opgezeetenen eene brandschatting van drichonderd guldens afgeperst. De twee volgende mogen als opteekenenswaardige voorvallen worden te boek gestald. In den Jaare 1531 wierdt alhier, in een zwaaren storm, tegen het strand opgespoeld een doode Walvisch. In zijne geheele lengte besloeg hij vijfënzeventig voeten. Bij meeting bevondt men aan zijnen staart eene breedte van zestien voeten. Diergelijk een voorval gebeurde hier, doch thans met een leevenden Walvisch, op den twintigsten December des Jaars 1601. In zijne lengte besloeg het Waterdier ruim zestig, in zijne dikte zesëndertig, in de hoogte veertien voeten. De Bek besloeg eene wijdte van twaalf voeten.

Het Dorp *Wijk* bevat, naar de gelegenheid der Plaatze, een goed aantal Huizen. Volgens echte beschreiden was het getal, zints den Jaare 1632 tot honderd jaaren laater, van honderdveertien tot honderdnegenënvijftig Huizen aangegroeid. De Kerk, welke, bij haare stigting, aan den H. ODULPHUS wierdt toegewijd, was eertijds een aanzienlijk gebouw, van een hoog Koor voorzien, en met een sterken vierkanten Toren pronkende. Doch het agterste gedeelte is reeds voor lang ingestort. In den Jaare 1600 beriep men hier den eersten Leeraar ten dienste der Hervormde inwooneren. Hij is Lid der Klasis van *Haarlem*.

Wijk, hoewel, voornaamlijk, door Vischers bewoond, heeft, nogthans, eenen braaven Kunstenaar voortgebragt. Deeze was RYK AARTSZOON, gemeenlijk in de wandeling RYK MET DE STELT genaamd. Zijn Vader was een gemeen Vischer. RYK, in zijne jonkheid, het ongeluk hebbende gehad, om zijn been te branden, viel in de handen eens onervarenen Wondheelers; welke hem dermaate mishandelde, dat zijn been moest worden afgezet, en een houten been of Stelt daar van de plaats vervangen. In deezen ongelukkigen toestand veel

ledigen tijd hebbende, beving hem eene zeer sterke trek tot de Schilderkunst; met grooten vlijt begon hij dezelve te beoefenen, eerst door middel van Houtskoolen, met welke hij den Schoorsteen en de witte Muuren begon te betrekken. Naderhand van elders eenig onderwijs hebbende bekoomen, maakte WYK zo groote vorderingen, dat op de Lijst der Kunstschilders zijner Eeuwe zijn naam wierdt aangeschreeven. Hij voerde ten zinspreuke: „ Ik ben Rijk en Welgesteld"; doelende op zijnen naam WYK, en op zijnen *Steit*, die hem in de plaats van een been verstrekte.

Zie ZOETEBOOM, *Zaanlandsche Arkadia*; AMPZING, *Beschrijving van Haarlem*.

WYK, (JAN) de Zoon van den Kunstenaar, welken wij, in het volgende Artikel, zullen doen kennen, wierdt geboo-ren te *Haarlem*; Stad, welke de eere geniet, voor veele Kunstschilders tot Moeder gedient te hebben. Naa alvoorens de gronden der kunst onder zijns Vaders oog gelegd te hebben, schijnt JAN WYK, al vroeg, zich met der woon na *Engeland* te hebben begeven. Te *London* tradt hij in 't huwelijk, en eindigde 'er ook zijne dagen. De voornaamste sterkte van zijn Penseel bestondt in het schilderen van Veldslagen. Daarenboven schilderde hij ook Jagtpartijen te paerd, doch inzonderheid Hertejagten. 't Is eene bekende zaak dat JAN WYK het leevensgroote paerd, waar op het Beeld van den vermaarden Krijgsheld FREDRIK, *Hertog van Schonberg*, zit, nevens het plan van den Veldslag in 't verschiet ('t welk door J. SMIT kunstig geschraapt, in prent uitgaat) ten dienste van GODFRIED KNELLER, welke alleenlijk de Afbeelding van den gemelden Hertog VAN SCHONBERG gemaakt heeft, geschilderd en daar mede, bij alle Kunst- en Prentekenners geen kleinen roem behaald heeft. Het jaar des overlijdens, noch ook de ouderdom van JAN WYK, is ons gebleeken.

Zie HOUBRAKEN, *Schouwburg*.

WYK,

WYK, (THOMAS) de Vader van den straks genoemden JAN WYK, wierdt gebooren te *Haarlem*, in den Jaare 1616. In zijne jongelingschap deedt hij eene reize door *Italie*, en bestudeerde aldaar niet slegts de Natuur, maar ook de gewrogten der Kunst, en die heerlijke meesterstukken, welke dat Gewest in zo verbaazenden overvloed bevat. Van hier dat men in zijne Penseelwerken, zints zijne wederkomst in het Vaderland vervaardigd, met bewonderende goedkeuring aanschouwt Italiaansche Zeehavens, vol gewoel van beeldtjes, koopmanschappen, schepen en andere voorwerpen. Voorts Romeinsche Markten, vertoonende eenen potzigen Kwakzalver, met alle zijne gaapende toekijkers, Poetzemaakers, Gochelaars, Fruit- en Groente-stalletjes; en agter dit alles, in het verschiet, groote gebouwen, pragtige paleizen en heerlijke kerken. Daarenboven verstondt hij meesterlijk de kunst, om Zeestranden te verbeelden, gestoffeerd met vrouwtjes, die de visch, in korven, op hunne hoofden, of anderzins, na Stad en Markt torschen. Op andere tijden vertoonde THOMAS WYK, door middel van zijn Kunstpenseel, Laboratorien, of Goudmakerijen, nevens derzelver fournuizen, kroezen, pannen, glazen, en verder eene onberekenbaare menigte van gereedschappen, tot de Goudstokerij behoorende. Naar het oordeel van des kundigen waren alle deeze voorwerpen zo geestig door den Kunstschilder verzonnen, zo kunstig geschikt, vast geteekend, net, gloeiende en toetzende geschilderd, dat zij veel hooger prijs waardig zijn, dan heden ten dage, veelal, voor dezelve wordt besteed. 's Mans kunstvermogen bepaalde zich niet bij het Penseel. Door eene hem bijzonder eigene wijze van etzen in het Koper, heeft hij den minnaar van prentverzamelingen eenige weinige staalen van zijn vernuft nagelaaten. De braave Kunstschilder THOMAS WYK overleedt, in zijne geboortestad, in den Jaare 1686, den goeden ouderdom van zeventig jaaren bereikt hebbende. Behalven den boven gemelden Zoon JAN, heeft hij, onzes weetens, geene andere kinderen nagelaaten.

Zie HOUBRAKEN, *Schouwburg*.

WYKEL, door zommigen *Wijkel* geſpeld, in rang het eerſte Dorp, in de Frieſche Grietenij *Gaasterland*, behoorende onder het Kwartier van *Zevenwouden*. Het ligt niet verre van de Stad *Sloten*. *Wijkel* is een der oudſte Dorpen, in dit gedeelte van het Gewest. Geduurende de Onluſten, welke, onder den naam van den tweeſpalt der *Schieringers* en *Vetkoopers*, de Provincie zo jammerlijk beroerden, hadt het, meer dan eens, de ondervinding van dien verderfelenden Burgerkrijg. Van de uiterſten der woede, tot welke men, in dien jammerzaligen tijd, zomtijds overſloeg, leverde het Jaar 1428 een allerbeklaagenswaardigſt voorbeeld op. In den tweeſpalt hieldt *Wijkel* zich aan de zijde der *Vetkoopers*, en was, onder andere, de Paſtoor der Plaatze een ijverig Voorſtander van dien aanhang. De *Schieringers*, in het gemelde jaar, zich verzekerd hebbende van het Dorp, namen Heer PIETER, (deeze was de naam des Paſtoors) en bragten hem verſcheiden wonden toe. Flaauw door pijn en verlies van bloed en half zieltoogende, ſleepten hierop de woedende ſoldaaten den rampzaligen na het nabuurig Dorp *Sondel*, alwaar zijn Zoon AKKO zijn verblijf hieldt op een Stins of verſterkt Kasteel, welk hij aldaar in eigendom bezat. De wreedaarts, de Sterkte genaderd zijnde, riepen den bewooner toe, dat in gevalle hij niet afliet van de verdeediging van het Slot, zij hem den gevoeligen neep zouden toebrengen, door zijnen Vader van hunne handen den jongſten ſlag te zien ontvangen. Hachelijk ſtondt thans de keuze voor Heere AKKO. Hier griefde hem het vooruitzigt, door het afſlaan van den gedaanen eisch, zijns Vaders dood te zullen verhaasten. Aan de andere zijde konde hij ligtelijk giſſen, wat hem zelven boven 't hoofd hing, indien hij aan de opeiſching van zijn Slot voldeedt. Liefde tot zijnen Vader zou, in deezen tweeſtrijd, de ſchaal hebben doen overſlaan tot het beſluit ter overgave, hadde niet het bedrijf van Heere PIETER zelven de zaak eenen anderen keer doen nemen. Alle zijne kragten, welke hem nog waren overgebleeven, hebbende hij een verzameld, riep hij zijnen Zoone toe, dat hij zijnen post moest verdeedigen. Wat hem zelven betrof, aan zijne zwakheid gevoelde hij, dat, ook zonder de tuſſchenkomst

van

van verder geweld, zijn leeven spoedig zoude afloopen. Nauwlijks hadden de geweldenaars dit woord gehoord, of zij gaven den vorigen lijder den jongsten slag. Heer AKKO, intusschen, door dit rampzalig schouwspel, in arren woede ontstooken, en zijnen moed geschergt hebbende, deedt, met de zijnen, eenen uitval buiten de Stad, verdreef de moordenaars, agterhaalde 'er eenigen van, en offerde dezelve aan zijne wederwraake. Zestig jaaren naa dit bedrijf was *Wijkel* van partij gewisseld, en door geweld gebragt in de handen der *Schiestingers*. UDE GALEMA, een vermogend Edelman, bevondt zich thans aan het hoofd der *Vetkoopers*. Deeze, eene bende zijner aanhangelingen hebbende verzameld, deedt eenen aanval op het Dorp, maakte 'er zich meester van, rigtte 'er veelerhande verwoestingen aan, en leide het, eindelijk, in koolen.

De Kerk van *Wijkel* was, eertijds, een aanzienlijk gebouw. Door het een of ander toeval ontstondt 'er brand in hetzelve, welke het geheele middenvak, tusschen den Toren en het Koor, in een puinhoop veranderde. Het Koor, nog groot genoeg zijnde om de gewoone toehoorders te beyatten, diende hetzelve, zedert, tot eene plaats ter openbaare Godsdienstoefeninge, wanneer men te raade wierdt, alles af te breeken, en eene geheel nieuwe Kerk te bouwen; zo als ook met 'er daad geschied is. De Toren is een zwaar gebouw, met een scherp toeloopende, in de gedaante van een huisdak, gedekt; hoedanige Kerktorens men, in de Provincie *Friesland*, in menigte aantreft. Geen gering sieraad ontleent de Kerk van *Wijkel* van de fraaie Graftombe, onder welke bewaard worden de stoffelijke overblijfzels van den dapperen en krijgskundigen Generaal MENNO, *Baron van Coehoorn*, welke, in tijden van vrede, op eene fraaie Lustplaats, in de nabuurschap van *Wijkel*, zijn gewoon verblijf plagt te houden, en aldaar heeft ontworpen die vernuftige plannen, ter verbeteringe vooral van den Vestingbouw, welke zijnen naam aan eene onvergeetbaare naagedagtenisse gewijd hebben. Van het leeven en de bedrijven des doorluchtigen Helds hebben wij een uitvoerig verslag medegedeeld in ons *Woordenboek*, in het Tiende Deel, bladz. 366 enz. De Hervormden te

Wijkel hebben hunnen eigen afzonderlijken Leeraar, welke tot de Klasfis van *Sneek* behoort. Merkwaardig is het, dat bijkans het vierde gedeelte van het welvaarende Vlek *Balk*, een weinig van daar gelegen, onder *Wijkel* behoort. Ten flot teekenen wij nog aan, dat dit Dorp, in de algemeene belangen der Grietenije, drieënvijftig Stemmen uitbrengt.

Zie WINSEMIUS en SCHOTANUS, *Kronijken van Friesland; Tegenwoordige Staat*, enz.

WYKER-MEIR, hoewel onmiddelijke gemeenschap hebbende met het *Ye*, wordt, nogthans, als een afzonderlijk water aangemerkt, en kan als een Inham daar van beschouwd worden. Het Meir ligt tusschen de Bannen van *Velzen*, ten Zuiden, van *Beverwijk*, ten Westen, van *Asfendelft*, ten Noorden, ingeslooten. In overoude tijden was het Meir veel grooter dan tegenwoordig; het plagt zich tot op eenen kleinen afstand van de Stede *Beverwijk* uit te strekken. Door verzanding en opspoeling van Slibber is die afstand, van tijd tot tijd, merkelijk grooter geworden: zo dat men zich heeft genoodzaakt gevonden, door het dus aangespoelde Land eenen Vaart te graaven, voor de Schepen, na de *Beverwijk*, of van daar elders heenen bestemd. Men vindt elders aangeteekend, dat, in den jaare 1702, in het Wijker-Meir, niet verre van den *Asfendelftschen* Dijk, een levende Schildpad wierdt gevangen, welke weinig minder dan vijfhondert ponden woog.

Zie G. SCHOEMAKER *op* CL. BRUIN, *Noordhollandsche Arkadia*,

WYMBRITSERADEEL, in rang de zevende Grietenij, in het Kwartier der Provincie *Friesland*, *Westergo* genaamd. Volgens zommigen zou *Wagenbruggeradeel* de alouds en oorspronk-

sprooklijke benaaming geweest zijn. Een binnenlandsche Dijk, bij den naame van de *Hemdijk* bekend, verdeelt deeze Grietenij in twee deelen, het *Binnendijkster*, en het *Buitendijkster Deel* genaamd. Zeer veel water, zo aan Meiren, Poelen als Vaarten en Slooten, ontmoet men in deeze Grietenij, voornaamlijk in het Buitendijkster Deel. Niet geheel nutteloos zijn deeze wateren. Want terwijl zommigen overvloed van allerhanden welsmaakenden Visch opleveren, dienen andere ter begunstiginge van den binnenlandschen Koophandel en Scheepvaart. Bouwlanden ontmoet men bijkans niet in deeze Grietenij, maar, in vergoeding daar van, vooral in het Binnendijkster Deel, uitmuntende Weilanden, overal, in den Zomertijd, als bezaaid met Koebeesten, welke de uitmuntende Friesche Boter geeven, die, bij duizenden van Vaten, jaarlijks, na de vermaarde Sneeker Weekmarkt wordt gevoerd.

De talrijkste in Dorpen is *Wijmbritzeradeel* van alle de Friesche Grietenijen; men telt ze 'er ten getale van achtëntwintig. Veertien daar van liggen Binnens-, en even zo veele Buitensdijks. Allen te zamen volgen elkander in deezen rang: *Oppenhuizen*, *Utwellingerga*, *Jortryp*, *Hommerts*, *Smallebrugge*, *Woudsend*, *Ipekolsga* of *Epekolsga*, *Indyk*, *Heeg*, *Gaastmeer*, *Nieuw-* of *Nyhuizen*, *Zandfinde* of *Zandvoord*, *Oudega* of *Oldega*, *Idzega* of *Idzinga*, *Oosthem*, *Abbega*, *Westhem*, *Wolfum*, *Nieuwland*, *Folsgara*, *Tjallehuizum*, *Ysbrechtum*, *Tirns*, *Scharnegoutum*, *Gojinga*, *Lojinga*, *Gaauw* en *Offingauier*. Gezamentlijk brengen deeze Dorpen vijfhonderdzesënzeventig Stemmen uit. Twaalf Leeraaren verrigten het gewijde dienstwerk, ten behoeve der Hervormde In- en Opgezeetenen. Eéne Doopsgezinde Gemeente heeft men 'er slegts, en twee Statien van Roomsch-Katholijken. Nog moeten wij aanmerken, dat *Wymbritzeradeel*, even gelijk wij, ten aanzien der Grietenije van *Wonzeradeel*, hebben aangemerkt, in vroegere dagen door twee Grietmannen wierdt bestuurd. De eene voerde het bewind over het *Binnen-*, de andere over het *Buitendykster Deel*.

Zie WINSEMIUS en SCHOTANUS; *Tegenwoordige Staat*, enz.

WY-

WYNALDUM, gemeenlijk *Wijnaam* genaamd, is, in rang het zevende Dorp der Friesche Grietenije *Barradeel*, in het Kwartier van *Westergo*. Het Dorp ligt ongeveer een uur gaans in het Zuidoosten van de Stad *Harlingen*, niet verre van het *Stroomtje*, *de Ried* genaamd, 't welk, op eenigen afstand, voorbij hetzelve loopende, in deezen oord van het Gewest, tot eene dienstige waterloozing verstrekt, door eene Zijl of Sluis, *Ropta zijl* geheeten, zich in de Zulderzee ontlastende. Voor zevenëntwintig Stemmen staat *Wijnaldum*, onder de Stemgeregtigden, aangeschreeven. Het Dorp is van middelmaatige uitgebreidheid. Geduurende de Roomsche tijden behoorde het onder het Dekenschap van *Franekeradeel*. Het hadt eene Parochiekerk, die honderd Goudguldens, een Vicarisschap, 't welk negentig, en eene Prebende, die zestig Goudguldens opbragt. Boven en behalven alle deeze opkomsten, trok 'er de Proost van St. JAN, te *Utrecht*, twaalf Schilden van. De Kerk, bij haare eerste stigting, waar van wij den tijd niet vermeld vinden, aan den Heiligen ANDRIES gewijd, is niet zeer groot; zij pronkt met een fraai spits Torentje. Zij wordt door eenen afzonderlijken Leeraar, ten behoeve der Hervormden, bediend. Deeze is Lid der Klasis van *Franeker*. Bij ouds stonden in en om *Wijnaldum*, verscheiden adelijke Staten, als *Oudehuis*, *Nyehuis*, *Swingma* en *Tjiistma State*. Even gelijk het gegaan is met veele andere soortgelijke Staten, zijn ook deeze, al voor lang, in meer of minder aanzienlijke Boerderijen veranderd. In de Provincie *Friesland* ontmoet men, ginds en elders, Landerijen, onder den naam van *Leenen* bekend. De oorspronklijke inrigting daar van schijnt te weezen, om de opkomsten te doen dienen ter bevorderinge van de letteroefeningen van iemand, welke tot Leeraar onder de Hervormden wordt opgeleid. Zodanig een Leen ontmoet men ook te *Wijnaldum*, naar den naam des Maakers, *Jan Haukema-Leen* genaamd. Het beslaat zestien Morgens Lands, bij *Wijnaldum* gelegen. In het Dorp staat, daarenboven, een Huis, welk daar toe behoort. In het begin der voorgaande Eeuwe over dit Leen, eenig geschil ontstaan zijnde, wierdt, bij de geregtelijke uitspraak van den Hove van het Gewest,

de

de volgende plegtigheid in agt genomen. De Gedoemden, nevens de Triumphanten, op den grond van *Haukema Leen* geleid zijnde, wierdt, uit ieder Perceel, een Kluit of Zoode geſtooken, en voorts dezelve den laatstgenoemde, ten blijke van wettigen eigendom, ter hand geſteld.

Zie SCHOTANUS, *Beſchrijving van Friesland; Oudheden van Friesland.*

WYNANDSZOON. (KORNELIS) Ongaarne verzuimen wij eene gelegenheid, om bij de naakoomelingſchap te herinneren of bekend te doen worden, zodanige perſoonen, die zich verdienſtelijk gemaakt hebben, door hunne kloeke, hoewel, zomtijds, ongelukkig ſlaagende poogingen, ter bewerkinge van godsdienſtige of burgerlijke vrijheid, in de rampzalige tijden, toen het menschdom van deeze edele panden, tegen allen regt en reden, was beroofd. KORNELIS WYNANDSZOON was een dier verdienſtelijke Mannen. Men weet, hoe, in den Jaare 1567, te *Amſterdam*, ten behoeve der Hervormden, zeker Verdrag met de Landvoogdesſe was ontworpen, bij hetwelk aan dezelven eenige vrijheid van openbaare Godsdienstoeffeninge wierdt toegeſtaan. Om het Verdrag zijn volle beſlag te doen bekoomen, vondt men geraaden, eenige Afgevaardigden na *Bruſſel* te zenden. De keuze daar toe viel op twee Leden der Wethouderſchap, en twee anderen uit den Burgerſtand. Een van deeze was, KORNELIS WYNANDSZOON. Men mag daar uit, niet t'onregt, beſluiten, deels dat hij, door zijnen rijkdom en vermogen, in den ampteldozen ſtaat, eene aanzienlijke plaats zal bekleed hebben; deels dat hij een ijverig voorſtander der Hervormde Leere; en alzo van vrijheid van Godsdienst en Geweeten, zal geweest zijn. Gezamentlijk zouden zij zich ten Hove vervoegen, om aldaar met de Landvoogdesſe te handelen; en, na aldaar hunne zaaken verrigt te hebben, over *Antwerpen* de terugreize na *Amſterdam* aanneemen, met oogmerk om, in de eerstgenoemde Stad, alwaar de Prins VAN ORANJE zich bevondt, verſlag te doen van hunne verrigtingen. Naar hun-

ne

ne beate vermoogens kweet zich WYNANDSZOON, nevens zijnen Medeburger JAN WILLEMSZOON WYNGAARD, zich van zijnen pligt. Ten uiterste trouwloos, intusschen, was het gedrag hunner Medeafgevaardigden, de Leden der Wethouderschap. Niet alleen handelden zij afzonderlijk en zonder kennis der anderen ten Hove, maar vertrokken ook in stilte uit *Brussel*, zonder, daarenboven, zo als de afspraak luide, den Prins VAN ORANJE te *Antwerpen* te begroeten, of eenig verslag hunner wedervaaringen te doen toekoomen. Naa al wat in zijn vermogen was te hebben aangewend, ter bereikinge van het doelwit zijner reize, keerde KORNELIS WYNANDSZOON, nevens den anderen, eerlang te rug na *Amsterdam*, hebbende het hart vervuld met edele verontwaardiging over het gedrag der Amsterdamsche Volksvertegenwoordigers, en het gemoed bezwaard, door angstige vreeze voor de tampzaligheden, welke den Voorstanderen der meer gezuiverde Leere boven 't hoofd hingen.

Zie de *Aanteekeningen van* LAURENS JAKOBSZOON REAAL, *by* G. BRANDT, *Historie der Reformatie.*

WYNBERGEN. (*Het Geslagt van*) In gevolge der wet, welke wij, bij het ontwerpen van het plan onzes Woordenboeks, ons hadden voorgeschreeven, om onze aloude en aanzienlijke Vaderlandsche Geslagten, in derzelver oorsprong en voortgang, te doen bekend worden, mogen wij het Geslagt van WYNBERGEN niet onaangeroerd voorbijgaan. Het schijnt zijnen oorsprong ontleend te hebben uit *Frankenland*, en aldaar, reeds vóór het midden der Tiende Eeuwe, in eere en aanzien geweest te zijn. Zeker is het, dat reeds in den Jaare 948, in de Registers der Tournooien en der Ridderschap diens Gewests, de naam van WYNBERGEN staat vermeld. Daarenboven ontmoet men dien naam in de Domstichten van verscheiden Kerken, als die van *Hildesheim*, *Luik* en *Utrecht*. Door verloop des tijds schijnt zich het Geslagt voornamelijk in *Gelderland* te hebben gevestigd, reeds voor het

het begin der Twaalfde Eeuwe; wordende, op den Jaare 1105, zekere GERBRAND VAN WYNBERGEN vermeld, als hebbende, nevens anderen, eenen Brief ten behoeve der Kerke van *Zutfen* bezegeld.

Intusschen verliep 'er nog een zeer geruime tijd, eer dit Geslagt zo veel vastheids en beftendigheids hadt bekoomèn, dat een aaneengeschakelde Lijst daar van tot de naakomelinschap is overhandigd. 'Er lag een heerlijk goed in *Gelderland*, *Wynbergen* geheeten. Met SWEER VAN WYNBERGEN, die in den Jaare 1326, daar mede wierdt beleend, neemt de Geslagtlijst eenen aanvang; en moet hij aldus als de bekende Stamvader der veelvuldige naakomelingen worden aangemerkt. Hij was bekleed met de Ridderlijke waardigheid. SWEER liet eenen Zoon na, met naame

SYWARD VAN WYNBERGEN, Ridder. REINHOLD, Hertog van *Gelder* en Graaf van *Zutfen*, beleende hem, in den Jaare 1342, met het goed te *Wynbergen*, welk hij van zijnen Vader hadt geërfd. Bij zijne huisvrouw N. N. verwekte hij twee Zoonen:

1. SWEDER VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. WILLEM VAN WYNBERGEN, wiens naakomelingen, na die van zijnen broeder, zullen vermeld worden.

SWEDER VAN WYNBERGEN, wierdt, in den Jaare 1365, beleend met het goed te Wijnbergen. In den Jaare 1380 tradt hij in het huwelijk met ELIZABETH VAN DORTH, dogter van Henrik, Heere van Dorth, en van Vrouwe Anna van Keppel. Zeventien jaaren duurde deeze echtverbintenis; door zijnen dood wierdt dezelve in den Jaare 1397 verbroken. Zijne Weduw volgde hem in het graf, in den Jaare 1418. Beiden wierden in de Groote Kerk te Montfoort begraaven. Hunne kinderen waren:

1. SYWARD VAN WYNGAARD, die volgt.

2. *Lutgarde van Wijnbergen*, die, nevens anderen, het haare heeft toegebragt tot het ftigten van het St. Katrijnen-Klooster, agter *Syward van Wynbergens* huis, ftaande binnen Harderwijk. Zij is ongehuwd overleeden.

SY-

SYWARD VAN WYNBERGEN, ontving, in de Jaaren 1402 en 1410, te leen, het goed Wijnbergen, met deszelfs toebehooren, gelegen in het Graaffchap Zutfen, in het Kerspel van Doetichem. Zijne Echtgenoote was N. N. KREYNCK, en hij bij haar Vader van

SWEDER VAN WYNBERGEN, Ridder. Met het goed Wijnbergen wierdt hij in den Jaare 1435 verlijd. Bij zijne huisvrouwe N. VAN MEECKEREN verwekte hij de vier volgende kinderen.

1. SYWART VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. *Willem van Wynbergen.*

3. *Andriesse van Wynbergen*, getrouwd met *Peter van Appelthern*, Zoone van Reinier van Appelthern en Agnet van Meekeren.

4. *Asfuera van Wynbergen*, getrouwd met *Arent van Boecoop*, Zoone van Arent van Boecoop, Burgemeester van Harderwijk.

SYWART VAN WYNBERGEN, Ridder, verlijd met het goed Wijnbergen, de Visscherijen en verdere onderhoorigheden, in de Jaaren 1452 en 1465, nam ter huisvrouwe MARGARETA VAN DOORNIK, en wierdt bij haar, Vader van

1. *Sweder van Wynbergen*, in den Jaare 1501 met het goed Wijnbergen verlijd, en met welken, als zijnde kinderloos overleeden, deeze tak in het mannelijk oir is uitgestorven.

2. *Engel van Wynbergen*, naa haars broeders afflijvigheid met het goed Wijnbergen verlijd, wierdt de Echtgenoote van *Jan van Voorst*. Van korten duur was deeze Echtverbintenis. Zij overleedt zonder kinderen, nog bij het leeven van haare Moeder; aan welke, vervolgens, het goed te Wijnbergen kwam. Deeze, begeerende dat dit goed tot den ouden Stam van 't Geslagt van Wijnbergen zou wederkeeren, droeg de eene helft daar van over op SWEER VAN WYNBERGEN, en de andere helft op diens broeder JOHAN VAN WYNBERGEN, om door ieder hunner als een bijzonder Leen besseten te worden. Dit viel voor in den Jaare 1522.

Thans volgen de afſtammelingen van WILLEM VAN WYNBERGEN, boven genoemd; als tweeden Zoone van SYWARD VAN WYNBERGEN.

WILLEM VAN WYNBERGEN, de tweede Zoon van *Syward van Wynbergen*, reeds vermeld, koomt voor op het Jaar 1379, als Richter van de Veluwe. In den Jaare 1374 trådt hij in 't huwelijk met AGNES VAN RUYTENBERG, en overleedt in den Jaare 1382; wordende vervolgens te Montfoort, in de Hoofdkerk, begraaven, alwaar men nog heden zijnen Grafſteen ontmoet. Twee kinderen waren hem geboóren:

1. *Albert van Wynbergen*, die, nevens verſcheiden Edelen, het zijne toebragt tot het ſtigten van het adelijk Klooster der Reguliere Kanunniken te Windesheim, bij Zwol; waar van hij eerst tot Superieur, en vervolgens tot Abt wierdt bevestigd.

2. JOHAN VAN WYNBERGEN, die aanſtonds volgt.

JOHAN VAN WYNBERGEN, op het Jaar 1389 vermeld, verwekte bij N. N. eenen Zoon.

WILLEM VAN WYNBERGEN, die, naa dat hij, in den Jaare 1445, met THEODORA VAN MEERBEEK, in den echt was getreeden, verſchreeven is, in den Jaare 1456 en vervolgens, onder de Ridderſchap, op de Gerichten van de Veluwe. Hij heeft vijf kinderen naagelaaten.

1, ZWEDER VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. JOHAN VAN WYNBERGEN, die insgelijks zal volgen.

3. *N. N. van Wynbergen*, en op het Jaar 1517 vermeld.

4. *N. N. van Wynbergen*, de echtgenoote van *Gerrit van Speulde*, op het Jaar 1480 vermeld.

5. *Geertruid van Wynbergen*, gehuwd met *Reinier van Wenckum*, op het Jaar 1512 genoemd.

ZWEDER VAN WYNBERGEN, boven genoemd, verſcheen, in den Jaare 1515, onder de Ridderſchap, op de Gerichten van de Veluwe. Tweemaalen is hij getrouwd geweest, en heeft in beide huwelijken kinderen verwekt. Zijne eerſte huisvrouw, *Geertruid van Heerde* genaamd, baarde hem de volgende kinderen:

1. *Aelt van Wynbergen.*

2. *Margareta van Wynbergen*, getrouwd met *Antony van Zuylen van Nyvelt.*

3. *Geertruid van Wynbergen*, die tweemaalen is getrouwd geweest: eerst met *Willem van Hocman*, en voor de tweede maal met *Cafyn van der Hell.*

Weduwenaar zijnde geworden, nam ZWEDER VAN WYNBERGEN voor zijne tweede Echtgenoote JUDITH VAN LAER TOT LAERWOLDE, bij welke hij Vader wierdt van de volgende vijf kinderen.

4. *Hademan van Wynbergen*, ongetrouwd gestorven. In den Jaare 1504 wordt hij als leevende vermeld.

5. *Tydo van Wynbergen*, insgelijks ongehuwd overleeden, en op het zelfde jaar als zijn broeder, als nog in leevenden lijve geweest zijnde, vermeld.

6. *Klaasje van Wynbergen*, de Echtgenoote geworden van *Willem van Averenk.*

7. JUDITH VAN WYNBERGEN, in het huwelijk getreeden met haaren Neef WILLEM VAN WYNBERGEN Johanszoon, die vervolgens zal vermeld worden.

8. *Geertruid van Wynbergen*, getrouwd met *N. N. van Twickelo.*

JOHAN VAN WYNBERGEN, boven genoemd, als de tweede Zoon van WILLEM VAN WYNBERGEN en THEODORA VAN MEECKEREN. 't Was deeze, welken wij boven reeds vermeld hebben, als zijnde, door het kinderloos overlijden van *Sywart van Wynbergen*, en door overdragt van diens Weduwe, voor de helft eigenaar geworden van het goed van Wijnbergen. GOLDE VAN BLARINCKHORST, welke hij ter huisvrouwe nam, baarde hem drie Zoonen en eene Dochter, te weeten:

1. SYWART VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. JOHAN VAN WYNBERGEN, zal insgelijks volgen.

3. *Zweer van Wynbergen*, ongehuwd overleeden, in den Jaare 1522.

4. *Christina van Wynbergen*, getrouwd met Roderik de Wolff. Zij wordt, als leevende, in den Jaare 1523, vermeld.

Sy-

SYWART VAN WYNBERGEN, boven genoemd, leefde nog in den Jaare 1504. Tweemaalen is hij getrouwd geweest. Zijne eerſte huisvrouw was N. N. *van Boekhorst*, de andere N. N. *van Heuculum*. Twee Zoonen hebben hem overleefd:

1. *Willem van Wynbergen*, Kommandeur te Woerden, in den Jaare 1540. Van hem vinden wij geene naakomelingen vermeld.

2. JOHAN VAN WYNBERGEN, die aanſtonds volgt.

JOHAN VAN WYNBERGEN, zo even genoemd, wordt tweemaalen, als in leevenden lijve, vermeld: eerst op het Jaar 1523, en vervolgens op het Jaar 1543. WENDELE TEN BUSCH, zijne Echtgenoote, maakte hem Vader van de volgende kinderen.

1. *Gerarda van Wynbergen*, getrouwd met *Wolter van Brienen*.

2. *Lubbe van Wynbergen*, de Echtgenoote geworden van *Egbert Rengers ter Arenthorst*.

3. *Johanna van Wynbergen*, gehuwd aan *Rutger van Haarſolte*, Burgemeester van Harderwijk, en een der Gezanten, welke, in den Jaare 1585, van wegen de Algemeene Staaten der Vereenigde Nederlanden, na Engeland vertrokken, om aan Koninginne ELIZABETH de opperheerſchappij over de Vereenigde Gewesten op te draagen.

JOHAN VAN WYNBERGEN, boven genaamd, als de tweede Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en GOLDE VAN BLARINCKHORST, in den Jaare 1529 in het huwelijk getreeden met ARNOLDA MOM, wierdt in het Familiegraf te Montfoort begraaven, nalaatende de volgende Zoonen.

1. JOHAN VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. WICHMAN VAN WYNBERGEN, volgt insgelijks.

3. ZWEER VAN WYNBERGEN, van welken insgelijks hier naa zal geſproken worden.

4. WILLEM VAN WYNBERGEN, welken wij, naa zijne broeders, zullen vermelden.

JOHAN VAN WYNBERGEN, de oudſte Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en *Arnolda Mom*, verſcheen, in den Jaare 1536, in de Ridderſchap van de Veluwe, en tradt, in den

Jaare 1540, in 't huwelijk met AALTJE DRUNNINCZ, die hem de volgende kinderen baarde,

1. JOHAN VAN WYNBERGEN, die volgt.
2. SYBERT VAN WYNBERGEN, volgt insgelijks.
3. *Alyt van Wynbergen*, getrouwd met *Gerrit van Beinhem*.
4. AARNT VAN WYNBERGEN, zal insgelijks volgen.
5. WICHMAN VAN WYNBERGEN, van welken ook in het vervolg zal geſproken worden.

JOHAN VAN WYNBERGEN, zo even genoemd, als de oudſte Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en AALTJE DRUNNINCZ, tradt in den echt met WILLEMINA VAN DER HELL, en wierdt, bij haar, Vader van de volgende kinderen.

1. JOHAN VAN WYNBERGEN, die volgt.
2. *Aarnt van Wynbergen*, ongetrouwd overleeden.
3. *Willemina van Wynbergen*, de echtgenoote geworden van *Goſen van Ommeren*, Schout te Eede.

JOHAN VAN WYNBERGEN, zo even genoemd, de oudſte Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en WILLEMINA VAN DER HELL, was Burgemeester te Amersfoort. Zijne Echtgenoote was JUDITH VAN WYNBERGEN, Dogter van zijnen vollen Neeve *Herman van Wynbergen*, welken wij vervolgens zullen noemen. Zeven kinderen waren de vrugt deezer Echtverbintenisſe.

1. *Johan van Wynbergen.*
2. *Wichmoet van Wynbergen*, getrouwd met *Alexander van Doyenborch van Roetert.*
3. *Aarnt van Wynbergen.*
4. *Machtelt van Wynbergen.*
5. Een Zoon N. N.
6. *Johanna van Wynbergen.*
7. *Alexander van Wynbergen.*

SYBERT VAN WYNBERGEN, voorheen genoemd, als de tweede Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en AALTJE DRUNNINCZ, wierdt, in den Jaare 1596, verſchreeven in de Ridderſchap van de Veluwe. Tweemaalen is hij getrouwd geweest. Zijne eerſte huisvrouw was WOLTERA VAN BRIENEN, met welke hij in den Jaare 1589 in den echt tradt; de andere, *Lucretia van*

van Eſſen. Het laatſte huwelijk was kinderloos, maar het eerſte met twee kinderen gezegend:

1. WOLTER VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. *Johan van Wynbergen*, Vrijheer van Horſſen tot Oldenaller. Hij wierdt gebooren in den Jaare 1590. Door eene natuurlijke zucht tot het Krijgsleeven genoopt, tradt hij, van tijd tot tijd, in dienst van verſchelden buitenlandſche Mogendheden, om door het vermeerderen van kundigheden en ervarenisſe, zich tot den dienst van zijn Vaderland, meer en meer bekwaam te maaken. Dus bezogt hij het Hof des Hertogs van Mantua; verkeerde in het Leger der Venetiaanen; en bezogt, vervolgens, de Hoven der Koningen van Zweden en Deenemarken. Onder het bewind van drie agtervolgende Stadhouders der Vereenigde Gewesten, MAURITS, FREDERIK HENRIK en WILLEM DEN II, voerde hij krijgsbevel; eerst als Kommandeur van Rhijnberg, vervolgens in de hoedanigheid van Gouverneur van Sluis in Vlaanderen, en eindelijk als Gouverneur van 's Hertogenbosch. Hij tradt in 't huwelijk met *Cornelia van Welderen*, Dogter van Aarnt van Welderen, Bruggraave van Nijmegen. Kinderloos overleedt hij, in den Jaare 1658, in den ouderdom van achtënsestig jaaren, en wierdt in 's Hertogenbosch begraaven. Op zijne Graftombe deeden de Erfgenaamen het volgende Opſchrift ſtellen:

Hic ſitus eſt Nobiliſſimus et Strenuiſſimus

JOHANNES à WYNBERGEN.

Dominus in Horſſen et Oldenaller, qui cum virtutum et militiæ tyrocinia in Mantuæ et Venetum Ducum, Daniæ et Sueciæ Regum aula, Caſtris poſuiſſet, caeteram ætatem patriæ Martis Theatro, tribus ordine Auriacis Princip. impendit; ſub Mauritio Centurionatu functus; Chiliarcham et Rhenebergæ

kæ Præfectum, Fred. Henricus Sluſarum et ſubjectæ et Flandriæ Wilhelmus II eſſe jusſit. Sylvæducis et Tetrarchiæ illius Gubernator. Ordinum Foederat. decreto renunciatus eſt. Ita post illuſtratam gentis ſuæ ſplendidam nobilitatem, quod Mocka, Dieſta, Breda, Kempena, Strale, Griethuſa, etc. teſtantur, tandem a Ter Maximo Imperatore lectus emigravit Neomagi CIↃ IↃC. LVIII. ætatis LXVIII. Haeredes H. M. B. M. P.

WOLTER VAN WYNBERGEN, oudſte Zoon van SYBERT VAN WYNBERGEN en van WOLTERA VAN BRIENEN, tradt, in den Jaare 1623, in het huwelijk met JUDITH VAN DEN CLOOSTER VAN DER MEIJERBRUGGE, en verwekte bij haar de drie volgende kinderen.

1. *Sibert van Wynbergen*, Heer van Oldenaller. Hij was Burgemeester van Harderwijk, en Curator van het Hoogeſchool der Provincie Gelderland, in de gemelde Stad. In den Jaare 1655 wierdt hij verſchreeven in de Ridderſchap van de Veluwe, bekleedde den post van Ordinaris Gedeputeerde van dat Kwartier, en hadt, van wegen de Provincie Gelderland, eenen langen reeks van jaaren, zitting in de Vergadering van Hun Hoog Mogende de Algemeene Staaten der Vereenigde Nederlanden. Hij overleedt, zonder ooit in het huwelijk verbonden geweest te zijn, in den Jaare 1703.

2. DITMER VAN WYNBERGEN, die volgt.

3. *Geertruid van Wynbergen*, getrouwd met *Herman van Delen tot Bockhorst*, Ontvanger Generaal van het Kwartier van de Veluwe.

DITMER VAN WYNBERGEN, Vrijheer van Horsſem tot beide Pollen en Beukelo, tweede Zoon van WOLTER VAN WYNBERGEN en JUDITH VAN DEN CLOOSTER, was Generaal Majoor, en Kolonel van het Gelderſche Regiment Fuſiliers; en Gouverneur van Bergen op den Zoom. Voorheen was hij geweest Gouverneur van Rees, ten tijde als deeze Stad door de Franſchen in den Jaare 1672 wierdt belegerd, aan welken hij

zo klocken tegenſtand boodt, dat de belegeraars, niet dan naa het aanwenden van de uiterſte poogingen, de Plaats bemagtigden. Gedurende het beleg van Namen, in den Jaare 1692, voerde hij het bevel over de Troepen der Vereenigde Gewesten binnen die Stad. In den Jaare 1669 tradt hij in 't huwelijk met ANNA VAN APPELTHORN, Dogter van Joſeph van Appelthorn tot den Poll, en van Anna van Haerſolte tot Yrst. Niet meer dan één Zoon was de vrugt deezer echtverbintenisſe, te weeten.

WOLTER JOSEPH VAN WYNBERGEN, Vrijheer van Horsſen, tot de beide Pollen, gebooren in den Jaare 1671. Hij tradt in 't huwelijk, in den Jaare 1696, met ELSABETH GEERTRUIT VAN RENSSEN, en wierdt, bij dezelve, Vader van de volgende kinderen:

1. DITMAR VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. *Siward Johan van Wijnbergen*, Heer van Zeeburg. In 't eerst volgde hij den Krijg, en diende den Staat als Kapitein. Vervolgens den Krijgsdienst hebbende verlaaten, nam hij deel aan het landbeſtuur, en wierdt, in den Jaare 1726, verſchreeven in de Ridderſchap van de Veluwe. Hij is ongehuwd, immers zonder kinderen, overleeden.

3. *Anna Geertruid van Wijnbergen.*

DITMER VAN WYNBERGEN, Heer van beide Pollen, oudſte Zoon van WOLTER JOSEPH VAN WYNBERGEN, gebooren in den Jaare 1697, wierdt, in den Jaare 1719, verſchreeven in de Ridderſchap van de Veluwe, en nam vervolgens, van wegen de gemelde Ridderſchap, zitting in het Kollegie van Gedeputeerde Staaten van het ſtraks genoemde Kwartier; van waar hij ter Algemeene Staatsvergaderinge der Vereenigde Gewesten wierdt afgevaardigd. In den Jaare 1722 tradt hij in 't huwelijk met ANNA ELIZABETH SCHIMMELPENNINCK, bij welke hij de volgende kinderen verwekte.

1. *Woltera Geertruid van Wynbergen*, gebooren in den Jaare 1723.

2. *Albertina Geertruid van Wijnbergen*, gebooren in den Jaare 1724.

3. *Wolter Joſeph van Wijnbergen*, gebooren in den Jaare 1727, doch reeds in den ouderdom van zes weeken overleeden.

4. *Wolter Joseph van Wynbergen*, geboóren in de maand December des Jaars 1728, insgelijks in zijne vroege jeugd, te weeten, nog geene twee jaaren bereikt hebbende, gestorven.

AARNT VAN WYNBERGEN, reeds boven genoemd, als de derde Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en AALTJE DRUNNINCZ, nam ter Vrouwe MACHTELT MASTENBEN, en verwekte bij haar éénen Zoon, te weeten,

HERMAN VAN WYNBERGEN, gehuwd met AGNES SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE. Hij overleedt aan de Pest, in den Jaare 1625, nalaatende de volgende kinderen:

1. *Catharina van Wynbergen*, getrouwd met *Wolter Sloot*.

2. *Judith van Wynbergen*, die tweemaalen getrouwd geweest is: voor de eerste reize met *Jan van Wynbergen*, Burgemeester te Amersfoort, en andermaal met *Otto van Doijenburg van Walenburg*.

WICHMAN VAN WYNBERGEN, vierde Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en AALTJE DRUNNINCZ, was Burgemeester van Elburg, en verscheen, in den Jaare 1597, in de Ridderschap des Kwartiers van de Veluwe. Tweemaalen is hij getrouwd geweest. Zijne eerste huisvrouw, *Judith van Doetichem*, baarde hem geene kinderen. In den Jaare 1602 een tweede huwelijk hebbende aangegaan, met WENDELE TER BRUGGEN, verwekte hij bij dezelve de volgende kinderen:

1. JOHAN VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. *Judith van Wynbergen*, getrouwd met *Johan van Dedem te Zwol*, Burgemeester van Harderwijk.

3. *Joost van Wynbergen*, ongehuwd overleeden.

JOHAN VAN WYNBERGEN, zo even genoemd, als de oudste Zoon van WICHMAN VAN WYNBERGEN, wierdt, in den Jaare 1649, verschreeven in de Ridderschap des Kwartiers van de Veluwe, en van daar afgevaardigd om zitting te neemen in het Kollegie van den Raad van Staate. In de laatste jaaren van zijn leeven bekleedde hij den post van Raadsheer in het Hof van Gelderland. In den Jaare 1647 tradt hij in het huwelijk met GERTRUID VAN DEDEM TE ZWOL, en verwekte bij haar de twee volgende kinderen.

1. *Wich-*

1. *Wichman Joost van Wynbergen*, zonder kinderen overleeden.

2. KOENRAAD VAN WYNBERGEN, die aanſtonds zal volgen.

KOENRAAD VAN WYNBERGEN, zo even genoemd, *Heer van de Glinthorst*, wierdt, in den Jaare 1675, verſchreeven in de Ridderſchap van de Veluwe, en van wegen dezelve afgevaardigd in de gewoone Vergadering van het Kwartier. In den Jaare 1676 tradt hij in het huwelijk met HENRICA GESINA VAN DEDEM, zijne Nicht, en verwekte bij haar zes kinderen; van geene van welken, egter, afſtammelingen in het mannelijk oir zijn naagebleeven.

1. *Johan van Wynbergen*, Heer van Glinthorst, in den Jaare 1710 verſchreeven in de Ridderſchap van de Veluwe, Ordinaris Gedeputeerde ter Vergaderinge van dat Kwartier, en, van wegen de Provincie Gelderland, zitting hebbende ter Algemeene Vergaderinge van de Staaten der Vereenigde Nederlanden. Uit zijn huwelijk met *Walburg van der Hell* zijn geene kinderen voortgeſprooten.

2. *Joost van Wynbergen*, Kapitein onder een Gelderſch Regiment Voetvolk.

3. *Geertruid van Wynbergen*, getrouwd met *Gerrit Willem Zuylen van Nyvelt*, Heere van Schouwenburg.

4. *Judith van Wijnbergen*, getrouwd met *Pieter van Reneſſe*, Majoor in dienst van den Staat.

5. *Johanna Wendelina van Wynbergen.*

6. *Henrietta Joſina van Wynbergen.*

Nu volgen de afſtammelingen van WICHMAN VAN WYNBERGEN, tweeden Zoone van JOHAN VAN WYNBERGEN en ARNOLDA MOM.

WICHMAN VAN WYNBERGEN, tweede Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en ARNOLDA MOM, nam ter vrouwe CHRISTINA MEVIS, genaamd *Pannekoeck*, en verwekte de twee volgende kinderen, welke geene naakomelingen gehad hebben.

1. *Johan van Wynbergen*, Kapitein in dienst van den Staat, Gouverneur van 's Graavenweert, en van wegen de

Provincie Gelderland Afgevaardigde ter Vergaderinge van de Algemeene Staaten. Hij hadt ter echtgenoote genomen *Machtelt van Doornik*, en overleedt, kinderloos, te Oftende, in den Jaare 1602.

2. *Trude van Wynbergen*, getrouwd met *Gerrit*, volgens anderen *Phlips*, *van Speulde*.

Thans zullen wij laaten volgen de naakoomelingen van ZWEER VAN WYNBERGEN, derden Zoone van JOHAN VAN WYNBERGEN en ARNOLDA MOM.

ZWEER VAN WYNBERGEN, derde Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en ARNOLDA MOM, was Dijkgraaf vam den Lekkendijk Benedensdams, in den Jaare 1570. Hij begaf zich in 't huwelijk met JUDITH SAS, Dogter van Dirk Sas, Heere van Reijerskoop, insgelijks Dijkgraave van den Lekkendijk. De volgende kinderen wierden uit dien echt gebooren.

1. *Johan van Wynbergen*, getrouwd met *Sara van Est*.
2. WILLEM VAN WYNBERGEN, die volgt.
3. GERRIT VAN WYNBERGEN, volgt insgelijks.
4. JOHAN VAN WYNBERGEN, zal daar naa vermeld worden.
5. *Eva van Wynbergen*, getrouwd met *Richard Hol*.
6. *Anna van Wynbergen*, de Echtgenoote geworden van *Marinus Cats*.

WILLEM VAN WYNBERGEN, tweede Zoon van ZWEER VAN WYNBERGEN en JUDITH SAS, is tweemaal getrouwd geweest: eerst met MACHTELT VAN MONTFOORT, en vervolgens met N. N. *Hartgers*. Het laatfte huwelijk was kinderloos, doch uit het eerfte waren hem de volgende kinderen gebooren.

1. LODEWYK VAN WYNBERGEN, die volgt.
2. *Henrik van Wynbergen*, getrouwd met *Henrica van Wenkum* tot Hogerhorst, bij welk hij eene Dogter heeft verwekt, te weeten

Henrika van Wynbergen, die in den echt wierdt verbonden met *Willem Lodewyk de Lange*.

3. *Machtelt van Wynbergen*, getrouwd met *Thomas van Ryswyk*.

LODE-

LODEWYK VAN WYNBERGEN, oudſte Zoon van WILLEM VAN WYNBERGEN en van MACHTELT VAN MONTFOORT, geboo-ren in den Jaare 1587, tradt, in den Jaare 1617, in het hu-welijk met HENRIKA VAN LYNDEN, Dogter van Steven van Lijnden, Heere van Mijnden. Hij overleedt op den zeven-tienden Julij des Jaars 1648, en wierdt te Montfoort begraa-ven. Men leest nog aldaar 's Mans Graffchrift, volgens 't welk hij Heer van Oucoop, en Dijkgraaf van den Lekken-dijk was. Benevens het Graffchrift, welk wij hier laaten volgen, ziet men 'er de acht Kwartieren van zijn Geſlagt.

Antiqua nobilitate et generis ſplendore con-ſpicuo Viro, Domino, Domino Ludovi-co de Wynbergen et Luchtenburgh, Dy-naſtæ in Oucoop, ad curam Leccæ flu-minis in tractu Lopicenſi Deputato pri-mario, qui obiit Montfurtii 17 Jullii 1648 ætatis vero 61.

WYNBERGEN.	MONTFORT.
ZAS.	FORTEN.
MOM.	RUYTENBERG.
POLL.	BEMMEL.

Op den zeventienden Mai des Jaars 1651 overleedt zijne Weduw, en wierdt naast wijlen haaren Echtgenoot begraaven. De kinderen vereerden haare naagedagtenis met het volgende Graffchrift.

Antiqua majorum nobilitate inclytæ D. Hen-ricæ de Linden, Dominæ de Oucoop, Viduæ Nobiliſſ. Domini Ludovici de Wyn-bergen, Domini de Oucoop et Luchten-bergh, Matri Optimæ Liberi moeſti poſue-runt. Obiit 17 Maji 1651.

LYN-

LYNDEN.	AMSTEL VAN MYNDEN.
BESTEN.	ISENDOORN.
BRONCKHORST.	RUYTENBERGH.
ALLER.	ROSSEM.

Acht kinderen waren de vrugt deezer echtverbintenisſe. In weerwil van dit talrijk Kroost is 's Mans naakomelingſchap in het manlijk oir uitgeſtorven. De kinderen waren de volgende.

1. *Willem van Wijnbergen*, Heer van Oukoop, Luchtenburg, Maarſchalk van het Land van Montfoort. Tweemaalen is hij getrouwd geweest; doch heeft alleenlijk in het eerſte huwelijk één kind, zijnde eene Dogter, verwekt, die in haare vroege jeugd overleedt. Zijne eerſte Echtgenoote was eene adelijke Vrouw uit Friesland, *Lucia Helena van Æbinga tot Offinga*, die voorheen in den echt verbonden was geweest met een Lid uit het Geſlagt van *Camſtra*. Op den zesden Maart des Jaars 1670 overleeden zijnde, wierdt deeze zijne eerſte Huisvrouw te Montfoort begraaven, en het volgende Opſchrift met zestien Kwartieren op haar Graf geſteld.

De Hoog-Edele Welgeborene Vrouwe, Vrouwe Lucia Helena van Æbinga tot Offinga, Huisvrouw van den Hoog-Edel Welgeboren Heer, Heer van Wijnbergen, Heer van Oucoop, Luchtenbergh, enz. Marſchalk der Stadten Lande van Montfoort, ☉. 6 Martii 1670.

ÆBINGA.	BRONCKHORST.
LYAUCAMA.	ESPELBACH.
CAMMINGA.	BRIAERDE.
DEKAMA.	DEKAMA.
DEKAMA.	BOSCHHUYSEN.
MENNEMA.	EBERHART.
WALTA.	MECAULT.
CAMSTRA.	LYAUCAMA.

Na

Naa het overlijden zijner eerſte Echtgenoote, tradt *Willem van Wijnbergen* in een tweede huwelijk, met *Anna Chriſtina van der Burch tot Sandelers*, doch heeft, gelijk reeds is aangemerkt, bij dezelve geene kinderen verwekt. Hij overleedt op den eenëntwintigſten Julij des Jaars 1681, en wierdt te Montfoort begraaven, alwaar men, nevens zijn Graffchrift, de volgende zestien Kwartieren vindt.

Antiqua nobilitate et generis proſapia Clariſſimo Viro, Dno. D. Wilhelmo van Wijnbergen, dum viveret Dinaſtæ in Oucoop et Luchtenburg, urbis et rurium Montfortenſium Marſcallo, uti et prædict. Satrapæ in Heckendorp, Snelleweerde et Lange-Linſchoten, aggeris utriusgue et fluminis Iſulæ præfecto ad curam Leccæ fluminis in tractu Lopicenſi Deputato primario, marito præcharo uxor moeſta poſuit. ☉. XXI. Julii M. DC. LXXXI.

WYNBERGEN.	LYNDEN.
MONTFORT.	AMSTEL VAN MYNDEN.
ZAS.	BESTEN.
FORTER.	ISENDOORN.
MOM.	BRONCKHORST.
RUYTENBERGH.	RUYTENBERGH.
POLL.	ALLER.
BEMMEL.	ROSSEM.

2. *Walborch van Wijnbergen*, ongetrouwd overleeden, binnen de Stad Utrecht, op den twaalfden Juli des Jaars 1643, in den ouderdom van vijfëntwintig jaaren, zes maanden éénen dag.

3. *Zweer van Wijnbergen*,

4 *Lode-*

4. *Lodewijk van Wijnbergen*, Kolonel in dienst van den Staat der Vereenigde Nederlanden, was getrouwd met *N. N. Brabant*, bij welke hij eenen Zoon verwekt heeft, die geene kinderen heeft nagelaaten: te weeten.

N. N. van Wijnbergen.

Hij overleedt op den dertienden Maart des Jaars 1660, en wierdt te Montfoort begraaven, alwaar men, behalven de zelfde zestien Kwartieren, welke zijne broeders Graf verſieren, het volgende Opſchrift boven zijn Graf ontmoet.

Illuſtri ac prænobili proſapia virtutibusque inſigni Domino Ludovico de Wijnbergen, a Præpot. Foederati Belgii Ordinibus militum præfecto generoſ. marito caro uxor moeſta poſuit die Obitus ſui Martii XIII. anno Chriſti nati MDCLX.

5. *Steven van Wijnbergen.*

6. *Godfried van Wijnbergen.*

7. *Machtelt van Wijnbergen*, getrouwd, in den Jaare 1659, met Joost van Golſteijn tot Hoeckenborch, Gefubſtituerden Amptman in de Neder-Betuwe.

8. *Antonia van Wijnbergen.*

GERRIT VAN WYNBERGEN, derde Zoon van ZWEER VAN WYNBERGEN en van JUDITH SAS, getrouwd met ALYD VAN TOLLENBROEK, verwekte bij dezelve twee kinderen, die hun Geſlagt, in het manlijk oir, niet verder hebben voortgeplant. Zijne kinderen waren:

1. *Evert van Wijnbergen*, die tweemaalen getrouwd geweest is: eerst, met *Gerarda Hol*, en vervolgens met *Agnes Uitenweerde*. Hij overleedt, kinderloos, in den Jaare 1661.

2. *Wichman van Wijnbergen*, die insgelijks tweemaalen getrouwd geweest is. Zijn eerſte huwelijk, met *Maria Glauwe tot Harſenhorst*, was onvrugtbaar. Doch in eene tweede echtverbinisſe, aangegaan met zijne Nicht *Hendrina van Wynbergen*, verwekte hij eene dogter,

Maria van Wijnbergen.

Jo-

JOHAN VAN WYNBERGEN, vierde Zoon van ZWEER VAN WYNBERGEN en JUDITH SAS, was gehuwd met EVERARDA VAN TOLLENBROEK, en verwekte bij denzelven eenen Zoon, te weeten,

SEYNO VAN WYNBERGEN, die in den echt tradt met JOHANNA VAN WENCOM TOT HOGERHORST, en bij dezelve twee kinderen verwekte, naamlijk,

1. ANTONI VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. *Hendrino van Wynbergen*, eerst getrouwd met *Wichman van Wynbergen*, en vervolgens met N. N. van Wicke.

ANTONI VAN WYNBERGEN, Zoon van SEYNO VAN WYNBERGEN, nam ter echtgenoote BEATRIX RAM TOT SCHALKWYK, Dogter van Adriaan Ram, Heere van Schalkwijk, en van Margareta Pauw. Hij heeft de volgende kinderen nagelaaten.

1. *Johanna van Wynbergen.*

2. *Bartha van Wynbergen.*

3. *Wichman van Wynbergen*, geſtorven in den Jaare 1669.

4. N. N. een Dogter.

5. N. N. insgelijks eene Dogter.

6. N. N.

7. N. N. beide jong geſtorven.

Nu volgen nog, eindelijk, de naakomelingen van WILLEM VAN WYNBERGEN, vierden Zoone van JOHAN VAN WYNBERGEN en van ARNOLDA MOM.

WILLEM VAN WYNBERGEN, vierde Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en ARNOLDA MOM, tradt, voor de eerſte maal, in het huwelijk met MARGARETA TER BRAKE, anders genaamd HEYMENSZ. Deeze, zonder haaren Man Vader gemaakt te hebben, overleeden zijnde, hertrouwde deeze, met JUDITH VAN WYNBERGEN, Sweersdogter, gelijk wij, boven reeds in 't voorbijgaan, hebben aangeteekend. De volgende kinderen waren de vrugt deezer echtverbintenisſe:

1. JOHAN VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. *Tida van Wynbergen*, getrouwd met N. N. *Verdelst.*

3. Ar-

3. *Arnolda van Wynbergen*, gehuwd aan *Elbert Veet*.

4. *Cecilia van Wynbergen*, de echtgenoote geworden van *Anteni van Wencum*.

5. *Geertruid van Wynbergen*, in den echt verbonden met *Gerrit van Wencum*.

JOHAN VAN WYNBERGEN, Zoon van WILLEM VAN WYNBERGEN en JUDITH VAN WYNBERGEN, nam ter Vrouwe THEODORA VAN BOEKOP, en verwekte bij haar de volgende kinderen.

1. AARNT VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. WILLEM VAN WYNBERGEN, zal insgelijks volgen.

3. *Barbara van Wynbergen*, in den Jaare 1617, te Elburg, overleeden, zonder immer gehuwd geweest te zijn.

AARNT VAN WYNBERGEN, oudste Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en THEODORA VAN BOEKOP, verbondt zich in het huwelijk met GEERTRUID (of, gelijk zommigen haar noemen, MARGARETA, ook wel, volgens anderen, JOHANNA) TER BRUGGEN, Dogter van Johan ter Bruggen op het Linderlo, Burgemeester te Deventer, en van Geertruid Swaafkes. AARNT VAN WYNBERGEN woonde in de geboorteſtad zijner Hulsvrouwe, en verwekte aldaar de volgende kinderen.

1. *Jan van Wynbergen*, tradt in het huwelijk met *Johanna van Brienen* tot Rijsſel, doch verwekte bij dezelve geene kinderen. Hij overleedt in de maand November des Jaars 1686.

2. *Henrik van Wynbergen*, in den Jaare 1671 gehuwd met *Golda Arnolda Keyt*, Dogter tot Vosbergen. Haare Moeder was uit het Geſlagt van Doetichem. *Henrik van Wynbergen* overleedt op den achtſten Octoper des Jaars 1678, nalaatende eene Dogter, genaamd

Geertruit Johanna van Wynbergen.

3. *Willem van Wynbergen*, in de maand Mai des Jaars 1674 ongehuwd overleeden.

WILLEM VAN WYNBERGEN, tweede Zoon van JOHAN VAN WYNBERGEN en THEODORA VAN BOEKOP, tradt in den echt met MACHTELT VAN OLDENIEL TE YSSELMUIDEN, en overleedt op den vijfëntwintigſten November des Jaars 1641, nalaatende de volgende kinderen

1. JAN VAN WYNBERGEN, die volgt.

2. AARNT

2. AARNT VAN WYNBERGEN, die insgelijks volgt.

3. *Dorothea van Wynbergen*, in den Jaare 1648 in den echt vereenigd met *Herman Joost Lindener*, zonder hem kinderen gebaard te hebben. Zij overleedt in 's Graavenhage, op den negenden December des Jaars 1668.

JAN VAN WYNBERGEN, oudſte Zoon van WILLEM VAN WYNBERGEN en MACHTELT VAN OLDENIEL, trouwde met JACOMINA JUNCKER; welke, op den negenden November des Jaars 1691, haare Man Weduwenaar liet met de volgende kinderen.

1. *Willem van Wynbergen*, Kapitein Luitenant, geſneuveld in de belegering van Maaſtricht, in den Jaare 1676.

2. *Machtelt Aleyd van Wynbergen.*

3. *Geſina Maria van Wynbergen.*

4. *Cecilia Margareta van Wynbergen.*

5. *Jacob Aarnt van Wynbergen*, gebooren den zevenden November des Jaars 1661.

6. HENRIK VAN WYNBERGEN, gebooren den drieëntwintigſten Maart des Jaars 1664, die volgt.

7. *Anna Maria van Wynbergen*, gebooren den eenentwintigſten April des Jaars 1666.

8. *Margareta Barbara van Wynbergen*, gebooren den tweeëntwintigſten Julij des Jaars 1667.

9. *Herbert van Wynbergen*, jong geſtorven.

10. *Arnolda van Wynbergen*, insgelijks vroeg overleeden.

HENRIK VAN WYNBERGEN, derde Zoon van JAN VAN WYNBERGEN en JAKOMINA JUNCKER, in de maand Maart des Jaars 1664 gebooren, was Kapitein in dienſt van den Staat der Vereenigde Nederlanden. In den Jaare 1713 tradt hij in den echt met N. N. HAKFORT TOT DE HORST, en verwekte bij dezelve één Zoon,

Jan Willem van Wynbergen, die in den Jaare 1714 gebooren wierdt.

AARNT VAN WYNBERGEN, tweede Zoon van WILLEM VAN WYNBERGEN en MACHTELT VAN OLDENIEL, is geweest in dienſt des Konings van Frankrijk, en begaf zich in het huwelijk met ALEYD LULOF JUNCKER. Hij overleedt op den zeventienden Maij des Jaars 1659, nalatende de volgende kinderen.

1. WILLEM ARENT VAN WYNBERGEN, die volgt.

2 JACOB JAN VAN WYNBERGEN, die insgelijks volgt.

3. *Cecilia Maria van Wynbergen.*

WILLEM AREND VAN WYNBERGEN, oudſte Zoon van AARNT VAN WYNBERGEN en ALYD LULOF JUNCKER, nam ter echtgenoote, in de Jaaren 1658, GEERTRUID VAN UTERWYK, Dogter tot Heems. Hij verwekte bij dezelve eenen Zoone, met naame

AREND WILLEM VAN WYNBERGEN, wierdt Kapitein in dienst van den Staat der Vereenigde Nederlanden, in den Jaare 1692, en klom vervolgens op tot den rang van Majoor. In den Jaare 1684 was hij in 't huwelijk getreeden met GEERTRUID VAN UTERWYK, Dogter tot Heems, welker Moeder was *Henrika van Raasveldt*. Hij heeft eenen Zoon nagelaaten, wiens naam wij niet vermeld vinden; hij wierdt geboóren op den derden November des Jaars 1685.

JACOB JAN VAN WYNBERGEN, tweede Zoon van WILLEM AREND VAN WYNBERGEN en GEERTRUID VAN UTERWYK, nam ter Vrouwe, in den Jaare 1689, ALIDA VAN BOEKOP, en wierdt bij haar Vader van

1. *Louiſa van Wynbergen*, geboóren in den Jaare 1690.

2. *Arend Willem van Wynbergen*, geboóren in den Jaare 1701.

WYNEN, (GERARD) wierdt geboóren in Gelderland, te *Arnhem*, in den Jaare 1648, uit een aanzienlijk Geſlagt, zo van Moeders, als van Vaders zijde. Zijne Ouderen, kunnen Zoon tot de beoefening der Weetenſchappen hebbende voorbeſchikt, zonden den jongen GERARD, al vroeg, na het Latijnſche School; alwaar hij, in de kennisſe der talen, zo ſpoedige en aanzienlijke vorderingen maakte, dat hij, binnen het tijdperk van weinige jaaren, bekwaam wierdt geoordeeld, de vrugt van hooger onderwijs te kunnen genieten. Onder de beoefening der talen, vertoonde zich, al vroeg, bij onzen GERARD, eene natuurlijke ſmaak en vatbaarheid, om de kennis van zaaken, met naame die van Wijsgeerige Weetenſchappen, daar nevens te paaren. Het Doorluchtig School te *Nymegen* was thans zeer vermaard; de tegenwoordigheid van

van den vermaarden Wijsgeer THEODORUS KRANEN deedt op hetzelve geenen geringen luister afſtralen, en lokte eene aanzienlijke menigte van Leerlingen. Door 's Mans kunde en ſchranderheid bewogen, en om tevens het genoegen te hebben, van hunnen Zoon op geen grooter afſtand van het Vaderlijk huis geplaatst te zien, zonden de Ouders onzen GERARD derwaarts. Door zijne leergierigheid en vaardigheid van bevattingen der afgetrokkendſte Weetenſchappen, won hij, weinheest, de gunst en liefde van zijnen Leermeester. De Wijsbegeerte van DESCARTES was thans de heerſchende weetenſchap in haare ſoort. In derzelver diepſte geheimenisſen wierdt WYNEN door den Hoogleeraar KRANEN ingewijd. En gelijk de Wysbegeerte zonder de Wiskunde een Ouding, een lichaam zonder leeven is, dus benaarſtigde zich ook WYNEN, om van die edele en verhevene Weetenſchap, ten aanzien van derzelver onderſcheidene deelen, juiste en onderſcheidene denkbeelden te vormen.

Geduurende het verblijf van GERARD WYNEN te *Nijmegen*, wierdt Profeſſor KRANEN beroepen na *Leiden*, om aldaar den zelfden post te bekleeden, welken hij, ſtaande zijn verblijf te *Nijmegen*, met zo veel loſs hadt waargenomen. Te ſterk was WYNENS verkleefdheid aan zijnen Leermeester, grooter was het nut, welk hij trok uit deszelfs onderrigtingen en vriendſchaplijken omgang, waar mede hij vereerd wierdt, dan dat hij niet zoude beſlooten hebben, den verroepenen Hoogleeraar, na deszelfs nieuwe ſtandplaats te volgen. Met den zelfden ijver en even gelukkige vorderingen, als in *Gelderland*, ging hij voort in zijnen loop aan het Bataafſche Hoogeſchool.

Wiskunst en Wijsbegeerte, intuſſchen, waren niet de eenige Weetenſchappen, aan welke GERARD WYNEN zijnen tijd beſteedde. Hij paarde daar nevens de beoefening der Regtsgeleerdheid, onder het geleide, voornaamlijk, van den vermaarden Hoogleeraar RUSIUS.

Aldus den geest hebbende geſtoffeerd met eenen ſchat van kundigheden, beklom WYNEN, eerlang, uit verdienſte, den Trap van Meester der vrye kunſten en van Leeraar der Wijsbegeerte en der Regtsgeleerdheid. Nu klonk de roem zijner

kunde en schranderheid door het gantsche Land. Hij drong door zelf tot in *Kleefsland* zo dat veelen geenen twijfel hoedden, of men zoude hem te *Duisburg* een Hoogleeraars stoelte hebben aangeboden. Waarschijnlijk wierdt het besluit daar toe alleen verhinderd door de keuze der Bezorgeren van het Geldersche Hoogeschool. In den Jaare 1698 benoemden zij onzen WYNEN, om te *Harderwijk*, als gewoon Hoogleeraar, de Wijsbegeerte te onderwijzen. Met veel ijver en tot nut van Hoogeschool en Leerlingen, bekleedde hij dien post ongeveer dertig jaaren. Gemeenzaame kennis onderhieldt hij, gedurende dien tijd, met de voornaamste vernuften zijner Eeuwe. Een van deeze was de Amsterdamsche Burgemeester JOHANNES HUDDE, een groot kenner van Wiskundige en Wijsgeerige Weetenschappen, vermaard, onder andere, door zijn aandeel in het aanleggen der Waterwerken te *Amsterdam*, en die, meermaalen, over onderwerpen, daar toe betrekkelijk, onzen Hoogleeraar plagt te raadplegen.

GERARD WYNEN overleed op den negenentwintigsten Mei des Jaars 1622, het vierenzeventigste van zijnen ouderdom. Zedigheid, vredelievendheid en gemeenzaamheid in den omgang waren hoofdtrekken in zijn karakter. Veelen, die smaak vonden in de Wijsbegeerte van DESCARTES, vleiden zich met de hoop, dat WYNEN zijne Uitleggingen over dezelve door den druk zou gemeen gemaakt hebben. Doch hier toe kon de hij niet besluiten, hoewel het hem daar toe aan de noodige bekwaamheden niet ontbrak. Liever verkoos hij, zijne Leerlingen met de leevende stemme te onderrigten, dan den reeds opgehoopten stapel van Boeken met nieuwe Schriften te vermeerderen.

Zie BROEDERIUS, *Gelderland verheerlijkt*: *Oratio Funebris*, enz.

WYNENDALE, een klein Plaatsje, in Vlaanderen, tusschen *Dixmuiden* en *Tamhout*, vermaard door een Gevecht, op den achtentwintigsten September des Jaars 1708, bij het zelve voor-

voorgevallen, tusschen den Franschen Generaal DE LA MOTTE, en de vereenigde Engelschen en Hollanders.

WYNGAARD, (JAN WILLEMSZOON) was de reisgenoot van KORNELIS WYNANDSZOON te *Brussel*, boven, op 's Mans Artibel, vermeld, en een groot bevorderaar van het prediken der Hervormden binnen *Amsterdam*; waartoe hij, meermaalen, eenen Spijker of Pakhuis leende, 't welk hem in eigendom toebehoorde, staande op de Lastadje, in dat gedeelte der Stad, thans bij den naam van Geldersche Kaai bekend, meer bepaaldlijk aan de Oostzijde.

Zie *Aantek. van* L. J. BRAAL, *bij* BRANDT, *Historie der Reformatie*.

WYNGAARD DES HEEREN, in de Latijnsche schriften der Middeleeuwe, bij den naam van *Vinea Domini* bekend, was eertijds eene vermaarde Proostdij van Norbertijnen op het Land, in het Dorp *Pingjum*, in *Friesland*, op een kleinen afstand van den Zeedijk, ongeveer een uur gaans ten Zuiden der Stad *Harlingen* gelegen. De eerste reize vinden wij dit gesticht vermeld, in den Jaare 1287, ter gelegenheid van een geweldigen storm en zwaare overstrooming, waar door de nog zwakke Zeedijken doorgebroken, en de Landen, wijd en zijd, onder water gezet waren. Veele menschen verlooren daar bij het leeven. En, gelijk in tijden van ramp en ongeval, het gerugt de maate der ellenden altijd vergroot, dus verspreidde zich ook de tijding, dat in den omtrek, daar het Klooster stondt, geen mensch het leeven hadt behouden. De Generaal der Orde, bekommerd omtrent den toestand van het Klooster, zondt Afgevaardigden derwaarts, met oogmerk om zich deswegen naauwkeurig te vergewissen. De Abt van *Bloemkamp* en de Proost van *Schildwolde* volvoerden deezen last. Bij hunne wederkomst deeden zij verslag van den rampzaligen toestand des gestigts, behelzende, onder andere, dat, door gebrek aan leevensmiddelen, alle de

inwoonders het zelve hadden verlaaten, en in andere Klooners eene veilige schuilplaats waren gaan zoeken. Van nieuws trof dit Klooster een soortgelijke ramp, in den Jaare 1509, en thans tot zulk eene hoogte, dat men geraaden vondt, het Klooster binnen de Wallen der nabuurige Stad *Bolsward* te verplaatzen. In de Geschiedenis dier Stad koomt het voor onder den naam van *Johanniter Klooster*. Naa dat men besloten hadt, gelijk elders, zo ook te *Leeuwarden*, een Bisdom op te richten, wierden de inkomsten van dit Klooster ten behoeve van den Bisschoplijken Tafel bestemd. Het verval des Kloosters nam zijn begin met de verplaatzing der Monniken na andere gewijde gestigten, in den Jaare 1570. Nogthans bleef het gebouw nog een geruimen tijd in weezen. Het toeneemend verval zo van de Kerk als van het Woonhuis hadt ten gevolge, een besluit, in den Jaare 1612 genomen, en vervolgens volvoerd, om het een en ander te sloopen, en geheel af te breeken. Volgens het verhaal der aloude Kronijken, zouden de Monniken van *Bloemkamp* of *Oldeklooster*, beragt om hunne ongebondene en wellustige leevenswijze, om de middelen daar toe te vermeerderen, in den Jaare 1347, eenen aanval op *Wijngaard des Heeren* gedaan hebben, doch met zwaar verlies van daar zijn te rug gedreeven. Als Proosten van dit Klooster vinden wij, onder andere, genoemd, WYBRANDUS WOBBINGA, eenen WESSELUS, en PIETER VALK, Haarlemsch, die zedert Abt van *Lidlum* wierdt, als mede WIARDUS VAN LUDSEN, die, door zijne agteloosheid en verkwistende leevenswijze, het Klooster zo diep in schulden bragt, dat men daar over klagtig viel bij het Hof van *Friesland*, op wiens last de zaaken eenigzins geregeld wierden.

Zie WINSEMIUS, *Beschrijving van Friesland*; *Oudheden* en *Gestigten van Friesland*, enz.

WYNGAARDEN en RUIGBROEK, te zamen eene Hooge Heerlijkheid, in het gedeelte van Zuidholland, de *Alblasserwaard* ge-

gebeeten. Men verſchilt, in de opgave van de uitgebreidheid deezer zamengevoegde Heerlijkheid. 'Er is eene begrooting, volgens welke *Wijngaarden en Ruigbroek* zeshonderdzesëndertig Morgens en vier en een halve Hont Lands zouden beſlaan. Doch volgens eene andere, meer geloofwaardige, opgave, zou men, aan *Wijngaarden*, vierhonderdnegenënnegentig Morgens, honderdvijfënzeventig Roeden, aan *Ruigbroek*, honderdvijftig Morgens, vierhonderd Roeden, in alles zeshonderdnegenëntveertig Morgens, vijfhonderdvijfënzeventig Roeden, moeten toeſchrijven. Al van overoude herkomſte moet *Wijngaarden* geweest zijn, om reden, dat FLORIS DE V, *Graaf van Holland*, bij eenen Openen Brief, zo vroeg als in den Jaare 1283 gegeeven, verklaarde, dat reeds toen *Wijngaarden* eene Oude en Vrije Heerlijkheid was, en in 't vervolg ook daar vóór moest gehouden en erkend worden. Van het eigendunkelijk gezag, welk toen reeds de Graaven oeffenden, tot groot nadeel voor de goede zaak der burgerlijke zamenleevinge, vertoont die zelfde Opene Brief een zeer in 't oogloopend, doch aanſtootelijk bewijs. Graaf FLORIS verklaarde, dat alle perſoonen, om deeze of geene misdaad, uit 's Graaven Landen en Steden gebannen, in de Heerlijkheid *Wijngaarden* eene veilige ſchuilplaats hadden, en zich aldaar vrij en onverhinderd mogten onthouden, „ uitgezonderd alleen de „ zulken", zegt het Geſchrift, „ die verraad of moord om„ trent den Graaf of zijne kinderen, gepleegd hadden." In den zelfden Brief ontmoet men nog eene vergunning, ten behoeve van de Ingezeetenen der Heerlijkheid *Wijngaarden*. Uit kragt van dezelve waren zij ontſlagen van alle Schattingen, van Dienſt, van den zo genaamden Heirvaart en Klokkeslag. Meer dan honderdzestig jaaren daar naa, te weeten in den Jaare 1445, bevestigde PHILIPS VAN BOURGONDIE, in de hoedanigheid van Graave van Holland, alle deeze voorregten, uitzonderingen en vergunningen. *Wijngaarden* was, t'eenigen tijde, een eigendom van het Geſlagt van BREDERODE. Een lid daar van, Heer WILLEM VAN BREDERODE, droeg, in den Jaare 1421, de Heerlijkheid over aan Heere ARENT VAN GENT, Ridder; welke dezelve, in den Jaare 1451, verkogt aan GODSCHALK OEM, die, zedert, den naam van VAN WYN-

GAARDEN heeft aangenomen; gelijk, in het volgende Artikel, ter zijner plaatze, nader zal vermeld worden. — Niet meer dan veertig Huizen, of daar omtrent, ſtaan in de Heerlijkheid *Wijngaarden*. Het Dorp heeft weinig aanzien. Een Huis vijf of zes ſtaan, in den omtrek van het Kerkje, ginds en herwaarts, verſtrooid. Voorts is de Heerlijkheid, over 't geheel genomen, van geringe waarde, als zijnde de Landerijen, om de laagte en waterachtigheid van den grond, zeer Lies- en Biesachtig.

Zie OUDENHOVEN, *Beſchrijving van Zuid-Holland*.

WYNGAARDEN, (*Geſlagt van* OEM VAN) was eertijds een zeer vermaard en aanzienlijk Geſlagt, waar van de naakomelingen, hoewel in de Vrouwelijke Linie, nog heden ten dage aanweezig zijn. Geen Hollandsch Geſlagt, misſchien, kan zijne Oudheid tot zulk eene hoogte, als dat van OEM, te rug brengen, en van daar, in eene onafgebrokene aaneenſchakeling, tot op deezen dag doen nederdaalen. De Steller van dit Artikel betuigt hier zijnen openbaaren dank aan een nog leevend Lid en Afſtammeling van dit Geſlagt, voor de edelmoedige en verpligtende mededeeling van een Affchrift der Lijſt van het Voorvaderlijk Geſlagt. Als eene niet weinig vereerende bijdrage tot dit *Woordenboek* beſchouwt hij het medegedeelde Geſchrift. Met ter zijdeſtelling van de uitſtaande Geſlagtlijſten, zal hij de medegedeelde opgave woordelijk volgen, behoudende alleenlijk aan zich de vrijheid, om van zijne eigen ſpelling te mogen gebruik maaken, en, wat den oorſprong des Geſlagts aangaat, het volgende vooraf aan te merken.

OEM, zonder eenige verdere bijvoeging, was de oorſpronklijke toenaam deezes Geſlagts. Zo vroeg als voor meer dan negenhonderd jaaren, naamelijk in den Jaare 1058, vindt men dien naam vermeld. Te *Dordrecht*, of in den omtrek daar van, ſchijnen de vroege Voorouders toen reeds hun verblijf te hebben gehouden. Ook ſchijnen zij ten Graaflijken Hove niet onbekend te zijn, gelijk blijkt uit het volgende voorval,

't welk

't welk wij, hoewel de naem niet vermeld word, niet kunnen nalaten, hier kortelijk aanteteekenen, ter vereerende nagedagtenisse van den uitvinder van den gelukkig uitgevonden krijgslist. *Dordrecht* wierd gedreigd, met eenen vijandlijken aanval, door de Lukenaars. Alle tegenstand, door openbaar geweld, scheen geene baete te zullen doen, van wegen de in 't oogloopende overmagt des vijands. Ter goeder uure kreeg Heer OEM den volgenden zonderlingen inval. Hij raadde den Graave, rondom *Dordrecht*, eene menigte van diepe kuilen te doen graven, en voorts met hooi, stroo en groene zoden dezelve zodanig te overdekken, dat ze niet konden bemerkt worden. Voorts moest de Graaf, met zijne krijgsmagt, zich binnen *Dordrecht* opsluiten, en aldaar de aankomst des vijands afwagten. De Graaf, genoegen neemende in den toegedeelden raad, en alle het noodige, volgens OEMS aanwijzing, hebbende doen te werk stellen, had het genoegen, deezen *list* met dien gelukkigen uitslag te zien bekroond worden, dat de niets kwaad vermoedende vijanden, in grooten getale, in de verborgene kuilen plotseling nedersloten. Toen vielen de Dordrechtenaars, met den Graaf aan het hoofd, op de verraste benden aan, doodden ze bij menigten, en namen een goed deel gevangen. Naar de meening van zommigen, zou, aan dit voorval, het Geslagtwapen zijnen oorsprong zijn verschuldigd; zijnde een Zilveren Schild, beladen met vijftien groene zoden, waar van negen in 't bovenste, en zes in 't onderste deel geplaatst zijn, elke rije één verminderd; hebbende het Schild in 't midden een Rooden Balk, beladen met een Gouden Leeuw, tot de schamelheid, den Staart na den Kop omgekruld; de Tong en Klauwen blauw en uitgestrekt, met deeze Spreuk: DE LEEUW IS BEVRYD MET GROENE ZODEN.

Thans gaan wij over tot het mededeelen der Geslagtlijst. Eerst zullen wij de Leden vermelden, die alleenlijk den naam van OEM gevoerd, doch zich, van tijd tot tijd, met de Geslagten van BARENDRECHT, PAPENDRECHT en van MOERSBERGEN vermaagschapt hebben. Die van OEM VAN WYNGAARDEN, als uit een der Leden voortgesprooten, en door aankoop der reeds vermelde Heerlijkheid dus genoemd, zullen daar na volgen.

De eerſte in de geregelde agtereenvolging, en alzo, in teekeren zin, de Stamvader des Geſlagts, was

CLEYS OEM. Hij leefde omtrent het Jaar 1230, was woonagtig binnen Dordrecht, en een van de Leden der Wethouderſchap, ten tijde als de gemelde Stad met ſteenen Muuren wierdt omringd en verſterkt. Hij trad in het huwelijk met CATHARINA DUYCK, en verwekte bij dezelve twee Zoonen:

1. CLEYS OEM, die volgt.

2. *Gillis Oem*, getrouwd met *Geerteny van Ratingen*, bij welke hij Vader wierdt van

Jan Oem, Baljuw van Zuidholland, in den Jare 1321, Raad en Rentmeester Generaal van Zuidholland, zints het Jaar 1329 tot in den Jaare 1333. Van Gerard, Heere van Hoorn en Altena, kogt hij de Heerlijkheid van Barendrecht, en wierdt, in den Jaare 1321, daar mede verlijd. Hij was getrouwd met *Soete van der Dusſen*, Jansdogter, en verwekte:

a. *Tieleman Oem*, Deken en Kanunnik van St. Pieter, te Utrecht, in den Jaare 1354.

b. *Gillis Oem*, Ridder, Heere van Barendrecht, die ter Vrouwe nam *Maria van Amerongen*, Frederiks dogter, en verwekte bij haar:

(1) *Willem Oem van Barendrecht*, die ongehuwd overleedt.

(2) *Jan Oem van Barendrecht*, die insgelijks nooit gehuwd geweest is.

(3) *Magtelt Oem*, Vrouwe van Barendrecht, welke, in den Jaare 1361, de Echtgenoote wierdt van *Diderik van Waſſenaar*, Baanderheere van Waſſenaar, en Burggraave van Leiden, Zoone van Philips van Waſſenaar, en Burggraave van Leiden. Hij overleedt in den Jaare 1391, nalaatende twee Zoonen, welker naamen wij, egter, niet vermeld vinden.

CLEYS OEM CLEYSZOON, boven genoemd, in den Jaare 1290 vermeld, nam ter Vrouwe ELIZABETH VAN DORDT, Francks dogter, en verwekte

CLAES OEM, Ridder, Heer van Dubbeldam, en Schout van Dordrecht. Hij verzelde Graaf Willem den Vierden op des-

deszelfs togt na Friesland, in den Jaare 1345, en sneuvelde in een gevegt bij Stavoren, op den zesden October des gemelden jaars. Zijne Echtgenoote was JOHANNA VAN ARKEL VAN BOKHOVEN, en hij, bij haar, Vader van de volgende kinderen.

1. CLAAS OEM, Schildknaap, Burgemeester van Dordrecht, in den Jaare 1374, getrouwd met JOHANNA DUYK, en Vader van

a. *Willem Oem*, Schepen van Dordrecht, in den Jaare 1401, getrouwd met *Johanna van de Merwede*, doch kinderloos gestorven.

b. *Claas Oem*, Pairs van de Augustijnen, binnen Dordrecht, in den Jaare 1399.

2. GILLES OEM, die volgt.

3. *Godschalk Oem*, Schildknaap, ongehuwd overleeden.

4. *Margareta Oem*, gehuwd met Aarnoud van Wijk, in den Jaare 1339 overleeden.

5. *Jan Oem*, Schildknaap, Heer van Bokhove, ongetrouwd gestorven.

6. *Evenwige Oem*, Overste en Stigteresse van het Begijnhof te Dordrecht, in den Jaare 1360.

GILLIS OEM, Schildknaap, Zoon van *Claas Oem* en van *Johanna van Arkel van Bokhoven*, nam ter Vrouwe BARBARA DE JOEDE van Hardinxveld, en verwekte bij haar

TIELEMAN OEM, Schepen van Dordrecht in den Jaare 1353, en Baljuw van Zuidholland. Hij trad in den echt met CATHARINA VAN DER BURGH, en wierdt, bij haar, Vader van

1. JACOB OEM, die volgt.

2. GODSCHALK OEM, Schildknaap van de Oude Graevinne, getrouwd met *Catharina van de Woude*, in den Jaare 1403, bij welke hij verwekte

a. TIELEMAN OEM, die volgt.

b. GODSCHALK OEM, Hoofdman in het beleg van Leiden, onder Hertog Jan van Beieren, in den Jaare 1440, Burgemeester van Dordrecht. Zijne Echtgenoote was ELIZABETH BORDT, Willems dogter, en hij bij haar, Vader van

TIELEMAN OEM, eersten Heere van Papendrecht, in den Jaare 1486. Reeds te voren, in den Jaare 1473, was hij Sche-

Schepen te Dordrecht, en overleedt in den Jaare 1487. Bij zijne Huisvrouw, zijnde geweest CLEMENTIA PYCK, Claesdogter, liet hij na:

1. *Godschalk Oem*, tweeden Heere van Papendrecht, Schepen van Dordrecht in den Jaare 1495, getrouwd met *Margareta van Diemen*, bij welke hij naliet,

Mabelia Oem, Vrouwe van Papendrecht, welke, in den Jaare 1533. ongehuwd, overleedt.

2. BOUDEWYN OEM, Heere van Papendrecht, getrouwd met MARIA MOERMANS, Woutersdogter, die hem baarde

a. *Tieleman Oem*, gehuwd met *Josina Stoep*, bij welke hij verwekte

Willem Oem, door erfenis van zijnen Oom, straks te noemen, Heere van Papendrecht, doch den laatsten mannelijken eigenaar daar van in zijn Geslagt, alzo hij, in den Jaare 1584, ongehuwd overleedt.

b. *Wouter Oem*, Heer van Papendrecht, getrouwd met *Catharina Snip*, Jansdogter, in den Jaare 1570 zonder kinderen overleeden.

TIELEMAN OEM, boven vermeld, Zoon van GODSCHALK OEM en van CATHARINA VAN DE WOUDE, was in den Jaare 1412, Schepen te Dordrecht, tradt in den echt met MARGARETA VAN SLINGELAND VAN DEN TEMPEL, Jansdogter, in den Jaare 1403. De volgende kinderen wierden uit deezen echt gebooren:

1. GODSCHALK OEM, die volgt, zijnde de Stamvader der Heeren VAN WYNGAARDEN.

2. *Jan Otte Oem*, Schildknaap, Schepen van Dordrecht in den Jaare 1428, en Schout in den Jaare 1438. Hij is nooit gehuwd geweest.

3. *Gerrit Oem*, gehuwd met *Meyne van Harlaar*, bij welke hij verwekte

N. N. zijnde eene dogter, in haare vroege kindsheid overleeden.

4. *Elizabeth Oem*, gehuwd aan *Neyde van Amerongen*, Bartholomeuszoon, Burgemeester van Dordrecht, in den Jaare 1435. 'Er zijn uit deezen Echt kinderen gebooren; doch hunne naamen vinden wij niet genoemd.

5. *Petronella Oem*, gehuwd aan *Adriaan van Eemkerk*, in den Jaare 1461 overleeden, kinderen nalatende, die wij insgelijks niet genoemd vinden.

6. *Diderik Oem*, Schildknaap, Wardijn van de Graaflijkheids Munt te Dordrecht. Hij is tweemaal getrouwd geweest, eerst met *Maria de Nerucy*, die, in den Jaare 1445, zonder kinderen, overleedt; vervolgens met *Wilhelmina van Roon*. Hij overleedt in den Jaare 1480, zijnde, in zijn tweede huwelijk, Vader geworden van de volgende kinderen.

a. *Jan Oem*, Ridder, Ambagtsheer van de Lindt, Schepen van Dordrecht in den Jaare 1481, Burgemeester in den Jaare 1482, en Schout van den Jaare 1500 tot in den Jaare 1516. Driemaalen is hy getrouwd geweest, doch heeft bij geene der drie vrouwen kinderen nagelaten. Zijne eerste huisvrouwe was *Catharina van der Marck*, dogter van Adolf van der Marck, Ridder, en van Jolenta van Egmond van Ysselstein; de naam der tweede was *Elizabeth de Vriet*, Jacobsdogter, en die der derde, *Wilhelmina van Wassenaer*. Een ongelukkig geschil, waarin hij met de Weshouderschap van Dordrecht wierdt gewikkeld, en 't welk hem zeer veele onaangenaamheden berokkende, bewoog hem zijne geboortestad te verlaaten, en zich, met 'er woon, na Mechelen te begeeven. Hij eindigde aldaar zijne dagen, in den Jaare 1532, en wierdt in de Kathedrale of Hoofdkerk begraaven.

b. *Tieleman Oem*, Kastelein van Oostvoorn, getrouwd met *Elizabeth Haax*, bij welke hij twee Dogters, die niet genoemd worden, verwekte. Hij overleedt in den Briel, op den zesden Februarij des Jaars 1467.

c. *Margareta Oem*, ongehuwd overleeden.

d. *Margareta Elizabeth Oem*, in den Jaare 1492 gehuwd aan *Wenberik van Steenhuizen* Corneliszoon, Schepen te Dordrecht, wien zij kinderen baarde, welker naamen niet vermeld worden.

e. *Adriana Oem de Roode*, Abdisse van Tersee, bij Leiden, overleedde, in den Jaare 1527, en aldaar onder

een

een witten Zerk begraaven, met haare vier Quartieren, en het volgende Opschrift versierd:

Venerabilis Religiosa ac perillustris Domina Adriana Oem de Roode, Abbatissa, Hujus loci, cui præeminenter ultra triginta præfuit Annos. Obiit. Dis XIIIJ. Junii Anno 1527. Orati pro eâ.

JACOB OEM, reeds vermeld, als de oudste Zoon van den Dordrechtschen Schepen TIELEMAN OEM en CATHARINA VAN DER BURGH, in de Jaaren 1383 en 1387 insgelijks Schepen van de gemelde Stad, trad in den echt met CLEMENTIA VAN MUSLUYK, en verwekte bij haar eenen Zoon

TIELEMAN OEM in den Jaare 1415 Burgemeester van Dordrecht, gehuwd met AGNES VAN BLITTERSWYK, en bij dezelve Vader van

JACOB OEM, Schepen van Dordrecht, getrouwd met LUTGERA DE JONGE, Reyneredogter. Hij stierf op den tweeden November des Jaars 1485, en zijne Weduw op den vijfden Augustus des Jaars 1498, hebbende te zamen verwekt de volgende elf kinderen.

1. TIELEMAN OEM, Schepen van Dordrecht in den Jaare 1459, getrouwd met ELIZABETH VAN DER DOES, welke, in den Jaare 1487, hem door den dood ontviel; 't Jaars daar naa ondernam hij eene reize na Rome, en wierdt aldaar, op Paschavond, in dat jaar invallende op den achttienden April, tot Priester gewijd. Vervolgens deedt hij eenen keer na het Joodsche Land, en deedt zijne eerste Misse binnen Jeruzalem, op den Berg Sion. Van zijne uitlandigheid in het Vaderland zijnde terug gekeerd, wierdt hij Kanunnik van de Groote Kerk in zijne Geboortestad, en overleedt aldaar op den achttienden December des Jaars 1503. Bij zijne huisvrouwe hadt hij twee Zoonen en eene dogter verwekt, die hem overleefd hebben, doch wier naamen niet genoemd worden.

2. *Agnes*

2. *Agnes Oem*, Religieuſe tot Marienborn, binnen Dordrecht.

3. *Cornelis Oem*, Schepen te Dordrecht, en Theſaurier van de zelfde Stad. Hij was getrouwd met *Antonia Oetmans*, en verwekte bij dezelve

a. N. N. een Zoon.

b. N. N. eene Dogter.

Zijn ſterfdijd viel voor op den zesëntwintigſten October des Jaars 1486.

4. *Gijsbrecht Oem*, Deken en Kanunnik der Groote Kerk te Dordrecht, overleedt op den eenëntwintigſten April des Jaars 1493.

5. *Reinier Oem*, Geeſtlijke in de Priorij van Eemſtegen, bij Dordrecht, ſtorf in den Jaare 1521.

6. *Willem Oem*, Raad te Dordrecht, in den Jaare 1490, begaf zich in het huwelijk met *Alida Schrijvers*, en overleedt op den zesëntwintigſten Maart des Jaars 1492, zonder kinderen na te laaten.

7. *Jacob Oem*, Schepen te Dordrecht, in den Jaare 1509, Burgemeester, in den Jaare 1523, overleeden den achtëntwintigſten Februarij des Jaars 1524. Hij was getrouwd geweest met *Catharina van Crooswijk* Jansdogter, en hadt, bij dezelve, de volgende zes kinderen verwekt.

a. *Johan Oem*, getrouwd met *Engeltje van de Linde* Willemsdogter, overleeden in den Jaare 1540, en Vader van

(1) N. N. een Dogter.

(2) N. N. een Dogter.

(3) N. N. een Dogter.

b. *Jacob Oem*, Burgemeester van Dordrecht, in den Jaare 1556, overleeden in den Jaare 1558, hebbende ter Vrouwe gehad *Magteld Heerman* Jacobsdogter, bij welke hij Vader was geworden van

(1) *Adriana Oem*, getrouwd met *Michiel van Beveren* Pieterszoon, Raad en Rentmeester Generaal van Zuidholland. *Adriana* overleedt in den Jaare 1584, zonder kinderen.

(2) *Ca-*

(2) *Catharina Oem*, die tweemaalen getrouwd geweest is. Haar eerste huwelijk ging zij aan met *Gerrit van der Laan*, Nicolaaszoon, van Haarlem, in de verdeediging dier Stad, tegen de Spanjaards, in den Jaare 1573, gesneuveld. Andermaal wierdt *Catharina* in den echt verbonden, met *Gerrit van der Laan* Cornelisszoon, Lid van het Kollegie van Gecommitteerde Raaden in 's Graavenhage. Zij overleedt op den vierden Maij des Jaars 1588, uit beide huwelijken kinderen nalaatende; doch wier naamen niet vermeld worden.

(3) *Lucretia Oem*, de Echtgenoote geworden van *Cornelis van Scharlaake* Gijsbrechtszoon, Schepen te Dordrecht, overleeden te Dordrecht in den Jaare 1591, hebbende bij zijne huisvrouw kinderen verwekt.

c. *Lucretia Oem*, gehuwd aan Mr. *Ardiaan Cool* Gerritszoon, overleeden in den Jaare 1537. Uit dit huwelijk zijn kinderen gebooren, wier naamen niet zijn opgeteekend.

d. *Margareta Oem*, getrouwd aan *Paulus Halling* Janszoon, en overleeden in den Jaare 1600, kinderen nalaatende.

e. *Tieleman Oem*, Schepen te Dordrecht, in den Jaare 1552, en overleeden in den Jaare 1585.

f. *Cornelia Oem*, gehuwd met *Willem van Abbas van der Mijle*, en kinderloos overleeden, in den Jaare 1585.

8. DANIEL OEM, die volgt.

9. *Maria Oem*, voor de eerste maal getrouwd met *Huijg van Overfleeg* Pieterszoon, Raad te Dordrecht, en overleeden in den Jaare 1492. Andermaal tradt zij in den echt met *Jan van Driel* Pieterszoon, Schepen te Dordrecht, en overleedt op den vierëntwintigsten Maij des Jaars 1522, kinderen nalaatende uit haar eerste huwelijk.

10. *Jan Oem*, ongehuwd overleeden.

11. *Cornelia Oem*, Religieuse te Marienborn, binnen Dordrecht.

DANIEL OEM, boven vermeld, als het achtste kind en de zevende Zoon van JACOB OEM en LUTGERA DE JONGE Reijniersdogter, was Schepen te Dordrecht, in de Jaaren 1510 en 1518, Thesaurier, in den Jaare 1524. Op den zestentwintigsten Maij des Jaars 1494 was hij in het huwelijk getreeden met *Geertruida Hoek* Cornelisdogter. Hij overleedt op den twintigsten Julij des Jaars 1526. In het zelfde jaar deede ook zijne Wedauw ten grave. Negentien kinderen waren uit deezen echt gebooren, doch verre de meesten vroeg gestorven. De eenige, welken wij daar van vermeld vinden, was genaamd

HERMAN OEM. Hij was Schepen te Dordrecht, in de Jaaren 1546 en 1553, en hadt ter Echtgenoote genomen WILHELMINA VAN ALBLAS VAN DER MYL, Dogter van Jan, Heere van der Mijl, Dubbeldam, en St. Antonij Polder. Hy overleedt in den Jaare 1557, nalaatende de volgende tien kinderen.

1. *Daniel Oem*, getrouwd met *Maria Bouquet* Willemsdogter, en overleeden in den Jaare 1560, nalaatende
Maria Oem, gehuwd aan *Diderik Heinck* Hendrikszoon.

2. *Geertruijda Oem*, die tweemaalen getrouwd geweest is: voor de eerste reize met *Adriaan de Vet*, Schepen te Dordrecht, die in den Jaare 1571 overleedt, en vervolgens met *Adriaan van Moesenbroek*. Zij overleedt in den Jaare 1594, geene kinderen nalaatende.

3. *Herman Oem*, Schepen te Dordrecht, overleeden in den Jaare 1563, zijnde gehuwd geweest met *Catharina van Moesenbroek*, welke in den Jaare 1579 overleedt; zijnde bij hem Moeder geworden van
Herman Oem, Heere van Moesenbroek, welke, in den Jaare 1595, ter Vrouwe nam *Catharina Bouquet* Jansdogter. Hij overleedt op den zeventienden Julij des Jaars 1623, een zevental kinderen nalaatende.

4. *Willem Oem*, eerst Raad te Dordrecht, en vervolgens Burgemeester te Rotterdam. Zijne huisvrouw was *Elisabeth Karre* Christiaansdogter. Hij overleedt, kinderloos, in den Jaare 1579.

5. *Maria Oem*, ongehuwd overleeden, in den Jaare 1556.

6. *Cornelis Oem*, als Raadsheer des Konings van Spanje in den Hove van Holland vermeld, op het Jaar 1575. Met de adelijke Jonkvrouwe GELLIA VAN HOTTUMA VAN OLFERDA, uit het vermaarde Frieſche Geſlagt van dien naam, was hij, in den Jaare 1565, in 't huwelijk getreeden, en overleedt te Utrecht, in den Jaare 1599, zijnde Vader geweest van achtien kinderen; doch welker naamen wij niet vermeld vinden.

7. *Maria Oem*, in den Jaare 1561 gehuwd aan *Cornelis van Moesenbroek*, Schepen te Dordrecht. Kinderloos overleeden ze beiden in den Jaare 1592.

8. JAN OEM, die volgt.

9. *Johanna Oem*. Religieuſe in het St. Agten-Klooster, te Delft.

10. *Magteld Oem*, in den Jaare 1572 getrouwd met *Damas*, Heer van Sandeling, Schepen te Dordrecht. Zij overleedt in den Jaare 1625, kinderen nalaatende.

JAN OEM, reeds genoemd, achtſte kind en vijfde Zoon van HERMAN OEM en van WILHELMINA VAN ALBLAS VAN DER MYL, overleeden den tienden Julij der Jaare 1688, was getrouwd geweest met ELEONORA VAN SLINGELANDT, die ſtorf op den tienden Augustus des Jaars 1620, zijnde Moeder geworden van de volgende zes kinderen.

1. *Wilhelmina Oem*, gehuwd aan *Willem Bouquet*, Lieutenant in de Regten, overleeden in het Kraambedde, op den negentienden Augustus des Jaars 1604, nalaatende

Margareta Bouquet, gehuwd aan *Martinus Oem*.

2. *Johan Oem*, getrouwd, op den eerſten Maij des Jaars 1609, met *Cornelia Grijp*, welke op den negenentwintigſten Augustus des Jaars 1630 overleedt. Zij overleefde hem, tot op den achttienden Maart des Jaars 1657. Te zamen hadden zij verwekt de twee volgende kinderen.

a. *Johan Oem*, in den Jaare 1630 getrouwd met *Iſabella Eugenia van der Putten*, en in den Jaare 1684 zonder kinderen, geſtorven.

b. *Eliſ-*

b. *Eleonora Maria Oem*, in den Jaare 1641 in den echt verbonden met *Jacob de Bruxelles*, Burggraave van Dormaal, Heere van Giesſendam, Rijmenij, Granzenij en Hensbroek. Deeze, kinderen bij haar verwekt hebbende, overleedt op den eenëntwintigſten April des Jaars 1652. Vervolgens tradt *Eleonora Maria* in een tweede huwelijk, met *Philip Danels*, Ridder, Baron van Altenroden en Werze. Ook deeze verwekte kinderen bij haar, en overleedt op den drieëntwintigſten November des Jaars 1660. Eenige jaaren daar naa, te weeten op den achtſten Maij des Jaars 1664, begaf zich *Eleonora Maria* in een derde huwelijk, met *N. van Boedenhove*, Baron van Loire, zonder dat ons bekend zij, of zij ook in dit laatſte huwelijk kinderen gebaard hebbe. Zij is bij haare drie Echtgenooten te Mechelen begraaven, bij de Paters Minderbroeders, onder eene Marmeren Tombe, in het Groote Koor.

c. *Anna Oem*, te Mechelen, in den Jaare 1634, overleeden.

3. *Daniel Oem*, overleeden op den zeventienden December des Jaars 1618. Hij was, in den Jaare 1603, in 't huwelijk getreeden met *Maria Bouquet*, welke op den vijftienden December des Jaars 1662 overleedt. Negen kinderen waren uit deezen Echt gebooren.

4. HERMAN OEM, die volgt.

5. *Barbara Oem*, overleeden, te Haarlem, op den veertienden October des Jaars 1652.

6. *Wilhelmina Oem*, getrouwd, in den Jaare 1612, met Mr. *Hendrik van Heurn*, Schepen van 's Hertogenbosch, en overleeden op den achtëntwintigſten Maart des Jaars 1657, kinderen nalaatende.

HERMAN OEM, derde Zoon van JAN OEM en van ELEONORA VAN KLINGELANDT, overleeden op den negenëntwintigſten Auguſtus des Jaars 1634, was, op den eerſten Maij des Jaars 1605, in 't huwelijk getreeden met CORNELIA DE ZEE Antonijsdogter, welke op den zevenden Junij des Jaars 1645 haare dagen eindigde. Te zamen hadden zij de volgende negen kinderen verwekt.

1. JOHAN OEM, die volgt.

2. *Antony Oem*, Doctor in de beide Regten, overleeden in 's Graavenhage, op den zevenden October des Jaars 1678.

3. *Eleonora Oem*, overleeden te Haarlem, op den zestienden September des Jaars 1678.

4. *Wilhelmina Oem*, getrouwd, op den zesden October des Jaars 1643, aan *Johan François van Slingelandt*, Sekretaris van den grooten Raad te Mechelen; hij ſtorf, op den vijfentwintigſten November des Jaars 1647, zonder kinderen verwekt te hebben. Ruim een jaar daar na, naamelijk op den negentienden Januarij des Jaars 1649, hertrouwde zijne Weduwe, met *Petrus Grijph van Valkeſtein*, Schepen en Theſaurier te Mechelen. Zij overleedt op den derden Februarij des Jaars 1655, kinderen nalaatende.

5. *Herman Oem*, overleeden te Haarlem, op den drieentwintigſten Maart des Jaars 1648, was, op den veertienden Augustus des Jaars 1642, in den echt getreeden met *Theodora Bugge*, welken haaren Man zij tot op den negenden Februarij des Jaars 1679, overleefde. Zij hadt hem vijf kinderen gebaard.

6. *Daniel Oem*, Kapitein in dienst van zijne Majeſteit van Frankrijk, en in den Veldſlag van Rocroy, in den Jaare 1652, geſneuveld.

7. *Petronella Oem*, overleeden te Haarlem, op den veertienden September des Jaars 1652.

8. *Maria Cornelia Oem*, op den dertigſten Maij des Jaars 1645, in den echt getreeden met *Cornelis Hoinck*, wien zij kinderen baarde.

9. *Cornelis Oem*, ongehuwd overleeden, te Mechelen, op den negenentwintigſten Junij des Jaars 1671.

JOHAN OEM, oudſte Zoon van HERMAN OEM en CORNELIA DE ZEE, overleeden den vierden Februarij des Jaars 1661, was, op den zeſtienden Julij des Jaars 1628, in den echt getreeden met BARBARA VAN SLINGELANDT Françoisdogter, welke op den derden Augustus 1657 overleedt; zij hadden te zamen de volgende kinderen verwekt.

1. *Iſa-*

1. *Isabella Oem*, overleeden den elfden Junij des Jaars 1657.

2. *Herman Oem*, die, op den vierden Julij des Jaars 1663, in 't huwelijk zich begaf met *Anna Christina van Nerven*, en bij dezelve zeven kinderen verwekte; de meeste van welke de Orde der Jesuiten hebben aangenomen, en in dezelve gestorven zijn.

3. *Johan François Oem*, Geestlijke te Dielligem, bij Brussel.

4. ANTONIUS OEM, die volgt.

ANTONIUS OEM, zo even vermeld, jongste Zoon van JOHAN OEM en BARBARA VAN SLINGELANDT Françoisdogter, overleedt te Dordrecht, op den twintigsten Augustus des Jaars 1690. Op den zevenëntwintigsten Julij des Jaars 1659 was hij in den echt getreeden met CORNELIA INDERVELDE, die op den zeventienden Junij des Jaars 1692 overleedt, zijnde Moeder geworden van de volgende kinderen.

1. JAN OEM, die volgt.

2. *Margareta Oem*, gebooren in den Jaare 1663, en in 't huwelijk getreeden, op den derden November des Jaars 1691, met *Jan Baptist van der Kreke*, van Breda, welken zij baarde,

N. N. eenen Zoon.

3. *Anthoni Oem*, gebooren in den Jaare 1664, Luitenant onder de Ruiterij, in dienst van den Staat der Vereenigde Nederlanden, overleeden te Bergen op den Zoom, op den tweeden April des Jaars 1703.

4. *Barbara Maria Oem*, gebooren den vijftienden Junij des Jaars 1667, getrouwd te Gend, met den Heere *van Aalstein*, en in den Jaare 1724, in de gemelde Stad, overleeden.

5. *Cornelia Wilhelmina Oem*, gebooren den dertigsten October des Jaars, was, Begijntje te Lier, in Brabant, en en overleedt aldaar, op den vijftienden November des Jaars 1735.

6. *Maria Oem*, gebooren den achtsten Januarij 1676, en te Haarlem overleeden.

Jan oem, Heer van Moeſenbroek, oudſte Zoon van antonius oem en cornelia inderveldt, overleedt te Dordrecht, den eenentwintigſten Maij des Jaars 1701; zijnde, op den zeventienden December des Jaars 1695, in 't huwelijk getreeden met maria van der steen; welke, op den tweeëntwintigſten November des Jaars 1745, overleedt. Zij hadden te zamen de drie volgende kinderen verwekt.

1. *Antoni Herman Oem*, Heer van Moeſenbroek, gebooren den negentienden October des Jaars 1696, en overleeden in den Jaare 1728, was, op den twintigſten April des Jaars 1723, in 't huwelijk getreeden met *Elizabeth van Kuijckhoven*, welke op den achtſten Februarij des Jaars 1727 overleedt, nalatende

a. *Maria Oem*, gebooren den tweeden Februarij des Jaars 1724, en in haare vroege jeugd geſtorven.

b. *Eleonora Johanna Oem*, gebooren den twaalfden April des Jaars 1725, en, in den Jaare 1742, te Haarlem overleeden.

c. *Elizabeth Maria Cornelia Oem*, Vrouwe van Moeſenbroek, gebooren den achtſten Februarij des Jaars 1727, en overleeden op de Hofſtede Duinvliet, bij Haarlem, op den achttienden Maart des Jaars 1785. Op den dertienden September des Jaars 1746 was zij in 't huwelijk getreeden met *Jacob Theodoor Baron Roest van Alkemade*, jongſten Zoone van Diderik Baron van Roest van Alkemade en van Geertruijd Dutrij. Hij overleedt, op de ſtraks gemelde Hofſtede Duinvliet, op den vijfden Julij des Jaars 1767, hebbende verwekt zeven kinderen, van welke wij alleen vermeld vinden

Jacob Godfchalk, Baron Roest van Alkemade, Heer van Moeſenbroek, die, in den Jaare 1781, bij Openo Brieven van zijne Keizerlijke Majeſteit Jozefus den Tweeden, den Naam en het Wapen van oem heeft aangenomen. Hij trouwde te Bruſſel, op den negentienden Maij des Jaars 1787, met *Maria Barbara Elizabeth Carolina Roest van Alkemade*, jongſte dogter van Frederik, Burggraave de Roest van Alkemade en van Maria, Barouneſſe de Hemptines. Vier kinderen zijn uit dit huwelijk geboóren.

2. Jo-

2. *Johannes Simon Hermanus Oem*, gebooren den negenëntwintigſten October des Jaars 1698, Licentiaat in de Godgeleerdheid te Leuven; Proviſeur van het Hollandsch Kollegie aldaar; Deken en Kanunnik van het Kapittel te Haarlem; Aardspriester over Amſtelland, en Pastoor Miſſionaris te Amſterdam. Hij overleedt in de laatstgemelde Stad, op den vijfëntwintigſten Maij des Jaars 1771.

3. *Cornelis Alardus Oem*, Heer van Zandelingen-Ambagt, gebooren den derdienden Maart des Jaars 1701, geſtorven te Haarlem, den twaalfden Februarij des Jaars 1777. Op den zevëntienden Januarij des Jaars 1730 was hij in den echt getreeden met *Anna de Ries van Wiſen*, gebooren in den Jaare 1695, en overleedt te Haarlem, op den dertigſten Maart des Jaars 1779. Zij lieten naa eene Dogter,

Agatha Margareta Oem, Vrouwe van Zandelingen-Ambagt; gebooren den twaalfden Augustus des Jaars 1738, en in den echt verbonden, op den tweeden Augustus des Jaars 1758, met *Eduard Peter, Baron Ram van Schalkwijk*, Heere van Weerdeſteijn, welke, in den Jaare 1775, te Utrecht overleedt, en aldaar, als zijnde het laatſte Manſoir van zijn Geſlagt, met zijn Wapen is begraaven. Drie dogters, egter, zijn van hem nagebleeven.

Thans volgen de afſtammelingen van GODSCHALK OEM, welke 't eerst den toenaam van WYNGAARDEN heeft aangenomen.

GODSCHALK OEM, Oudſte Zoon van TIELMAN OEM en van MARGARETA VAN SLINGELANT, Heer van Oost-Yſſelmonde, Ruijgbroek, Grijsoord, Oude- en Nieuwe-Tonge, Raamsdonk, Groot Waspik, Screvelduijn en 's Graaven Wildernisſen. Hij kogt de Heerlijkheid Wijngaarden, in den Jaare 1451, van Arent van Gendt, Ridder, en heeft, zedert, agter dien van OEM, den naam VAN WYNGAARDEN aangenomen. Nevens andere Ridders en Edelen was hij een der Afgevaardigden bij Hertog Philips van Bourgondie. In den Jaare 1422 trad hij in het huwelijk met MARGARETA VAN ALKEMADE,

en overleedt in den Jaare 1457, nalatende de volgende zeven kinderen.

1. FLORIS OEM, Heer van Wijngaarden, Ruijgbroek, Oost-Yſelmonde, Burgemeester van Dordrecht, in de Jaaren 1465 en 1467, Bailjuw van Zuidholland. In den Jaare 1468 was hij een der Gemagtigden onder de Ridders en Edelen van Holland, om Hertog Karel van Bourgondie als Graaf van Holland te huldigen. Zijne Echtgenoote was BERTHA VAN DEN BOUKHORST, Francedogter, en hij, bij haar, Vader van de volgende kinderen.

2. JACOB OEM VAN WYNGAARDEN, Heer van Wijngaarden, Ridder, Bailjuw van Zuidholland, overleeden te Dordrecht. Hij was getrouwd met *Maria van Duivenvoorde*, en verwekte, behalven andere kinderen,

FLORIS OEM VAN WYNGAARDEN, Heer van Ruijgbroek, die, bij OTTELYNE VAN DEN COULSTER, Vader was van

JACOB OEM VAN WYNGAARDEN, Heere van Wijngaarden, Ridder, een der zamen verbondene Edelen, welke, in den Jaare 1566, aan de Hertoginne Landvoogdesſe, het vermaarde Smeekſchrift, te Bruſſel, overhandigden. Hij was Bailjuw en Gouverneur van Gouda en Oudewater, en overleedt in den Jaare 1604. Driemaal is hij getrouwd geweest. Zijne eerſte echtgenoote was *Heſſel van Mulaart*; de tweede, *Johanna van Zuilen van Nijvelt*; en de laatſte *Eleonora van Swartſenburg*. Alleen bij de derde huisvrouwe heeft hij kinderen verwekt; zij waren de volgende.

(1) *Carel Oem van Wijngaarden*, Kapitein en Luitenant Kolonel van het Regiment Sonoy, in den Jaare 1581, in een gevegt in Friesland geſneuveld.

(2) *Willem Oem van Wijngaarden*, insgelijks Kapitein en Luitenant Kolonel, geſneuveld in den veldſlag bij Hardenberg, in den Jaare 1580.

(3) *Roeland Oem van Wijngaarden*, eene reize door andere Gewesten en Italie hebbende ondernomen, overleed te Rome, aan de gevolgen eener wonde, in een Tweegevegt bekomen.

(4) *Otte-*

(4) *Otteltyne Oem van Wyngaarden*, overleeden te Leiden, in den Jaare 1609, zijnde getrouwd geweest met *Karel van den Ryne*, Ridder, gesneuveld op den Zeetogt, in den Jaare 1599, onder het opperbevel van den Admiraal Pieter van der Does. Zij liet na

N. N. eene Dogter, getrouwd met *Jacob Oem van Wyngaarden*.

(5) *Maria Oem van Wyngaarden*, gehuwd aan *Joachim Rengers*, uit Friesland, welken zij kinderen baarde.

b. FLORIS OEM VAN WYNGAARDEN, Ridder, Heer van Ysselmonde, Raad in 's Gravenhage, en Bewaarder van het Haagsche Bosch. Hij nam ter Vrouwe MARIA VAN SWIETEN, en verwekte bij haar

JOOST OEM VAN WYNGAARDEN, die zich in den echt begaf met JACOMINA VAN DER HEYDEN, en bij haar Vader wierdt van

(1) *Floris Oem van Wyngaarden*, getrouwd met *Elizabeth van Bruelis*, zonder kinderen gestorven.

(2) *Jacoba Oem van Wyngaarden*, gehuwd aan *Willem van Ysselstein*, uit den Huize van Egmond, en bij hem Moeder van kinderen.

c. DIRK OEM VAN WYNGAARDEN, Schepen van Dordrecht in den Jaare 1497, Baljuw van Zuidholland in den Jaare 1490, getrouwd met ADRIANA VAN ZUILEN VAN NIEVELD, en bij dezelve Vader van

HENDRIK OEM VAN WYNGAARDEN, die zich in den echt verbondt met ERMGARDA SPRUYT VAN KRIEKENBEEK, en bij haar verwekte

(1) BENNINK OEM VAN WYNGAARDEN, Ambagtheer van 's Heerenaardsbergen, Rentmeester Generaal van Zeeland Beoosten-Schelde. Hij overleedt te Schoonhoven, in den Jaare 1605, zijnde getrouwd geweest met MARIA VAN ARROOSKERKE, overleeden in den Jaare 1603, welke hem gebaard hadt:

(†) *Hendrik Oem van Wyngaarden*, Heer van Giesen Oudekerke, getrouwd met *Leonora van de Werve*, doch kinderloos overleeden.

(††) *Maria Oem van Wyngaarden*, overleeden in den Jaare 1604.

(†††) *Adriana Oem van Wyngaarden*, hoewel tweemaal getrouwd geweest, eerst met *Willem Bol*, te Utrecht, en vervolgens met *Steven van Blitterswijk*, zogthans kinderloos gestorven.

(††††) *Gerrit Oem van Wijngaarden*, President van den Hove van Holland, overleeden in den Jaare 1598, zijnde getrouwd geweest met *Sandrina Croesing*, Vrouwe van Benthuizen en Zoetermeer, gestorven in den Jaare 1594, nalaatende

Jacob Oem van Wijngaarden, Heer van Wijngaarden, Ruijgbroek, Benthuizen, Zoetermeer, Zegwaart, beschreeven in de Ridderschap van Holland. Hij overleedt binnen 's Graavenhaage, op den achtsten December des Jaars 1650. Hij was getrouwd geweest met *Anna van den Rijne*, overleeden in den Jaare 1643, hebbende hem gebaard

(§) *Gerrit Oem van Wijngaarden*, Edelman van Prinse Fredrik Hendrik van Oranje, overleeden in het beleg van Maastricht, in den Jaare 1632.

(§§) *Carel Oem van Wijngaarden*, Baron van Wijngaarden, Ruijgbroek, Benthuizen, Zegwaard, Palensteijn en Zoetermeer. Hij overleedt op den vierëntwintigsten October des Jaars 1669. In den Jaare 1644 was hij in 't huwelijk getreeden met *Rognera Florentina Sloets*, uit Overijssel, welke, op den eenëntwintigsten Maij des Jaars 1655, in 's Graavenhaage overleedt. Vermits deeze geene kinderen hadt ter waereld gebragt, maakte Heer *Carel*, bij zijn overlijden, zijne heerlijke goederen aan *Daniel Oem van Wijngaarden*, Heere van Werkendam en Moermond.

d. *Catharina Oem van Wijngaarden*, getrouwd met *Jan van de Werve*, Ridder, te Antwerpen, wien zij kinderen heeft gebaard.

2. TIELEMAN OEM VAN WYNGAARDEN, *Godschalkszoon*, Heer van Raamsdonk, Groot Waspick, Screevelduijn, Twaalf-t'halve Hoef en Croonestein bij Leiden, Bailjuw van Kennemerland, Ordinaris Raad van Holland, en Rekenmeester in 's Graa-

's Graavenhage. Hij nam ter Vrouwe *Jolenté van Egmond*, doch verwekte bij haar geene kinderen.

3. JAN OEM VAN WYNGAARDEN, die volgt.

4. Jonge JAN OEM VAN WYNGAARDEN, Heer van de Lecke, Bailjuw van Kennemerland, zonder kinderen overleeden.

5. *Margareta Oem van Wyngaarden*, getrouwd, in den Jaare 1438, met *Jacob van Cats*, Ridder, welken zij kinderen heeft gebaard.

6. *Hendrik Oem van Wyngaarden*, Heer in Grijsoord, Raad in den Hove van Holland, in den Jaare 1469.

7. *Catharina Oem van Wyngaarden*, die tweemaal getrouwd geweest is: eerst, met *Aart Musch*, genaamd *van den Broek*, Burgemeester te Mechelen, welken zij kinderen baarde; vervolgens, met *Gillis van Gottignies*, insgelijks Burgemeester in de gemelde Stad, en die ook, bij haar, Vader is geworden.

JAN OEM VAN WYNGAARDEN, straks genoemd, tweede Zoon van GODSCHALK OEM VAN WYNGAARDEN en van MARGARETA VAN ALKEMADE, was Heer van Crooneſteijn bij Leiden, en trad in het huwelijk met CATHARINA VAN EGMOND Willemsdogter, bij welke hij Vader wierdt van de volgende vijf kinderen:

1. GODSCHALK OEM VAN WYNGAARDEN, die volgt.

2. WILLEM OEM VAN WYNGAARDEN, Ridder, Heer van Albranswaart in Grijsoort, Oude en Nieuwe Tonge, Houtvester van Holland, en Bailjuw van 's Graavenhage, in den Jaare 1512. Zijne Echtgenoote was MARIA RUYGROK VAN DE WERVE Philipsdogter, en hij bij haar Vader van twee kinderen:

a. *Catharina Oem van Wijngaarden*, getrouwd met *Casper van Blois van Treslong*, Bailjuw van den Briel en Lande van Voorn, welken zij kinderen baarde.

b. *Cornelis Oem van Wijngaarden*, Meesterknaap van Holland, is tweemaalen getrouwd geweest: eerst met *Geertrudis van Honthorst*, en vervolgens met *Maria van Abbenbroek*, Bouwensdogter. Bij de eerſte vrouw verwekte hij vier, bij de andere twee kinderen.

(1) *Kor-*

(1) *Kornelis Oem van Wyngaarden*, in den Jare 1582, ongehuwd, overleeden.

(2) *Philip Oem van Wyngaarden*, insgelijks ongetrouwd geſtorven.

(3) *Anna Oem van Wyngaarden*, gehuwd aan *Jan van Huykeſloot*, welken zij kinderen baarde.

(4) *Maria Oem van Wyngaarden*, getrouwd met *Zweer van de Poll.*

(5) *Kornelis Oem van Wyngaarden*, kinderloos geſtorven.

(6) *Maria Oem van Wyngaarden*, die tot Man hadt *Gysbert van Hogendorp*, welken zij Vader maakte van vier kinderen.

c. *Tsbrand Oem van Wyngaarden*, overleeden in den Jaare 1530, zijnde getrouwd geweest met *Hillegonda van Zonneveld*, bij welke hij twee kinderen verwekte.

d. FLORIS OEM VAN WYNGAARDEN, Doktor in de beide Regten, was Penſionaris van Dordrecht in den Jaare 1518, vervolgens Raad in den Hove van Holland in den Jaare 1523. In een afzonderlijk Artikel zullen wij van hem nader verſlag doen. Hier merken wij aan, dat hij ter Vrouwe nam ARNOLDINA VAN DUVENVOORDE Arensdogter, en bij haar verwekte.

(1) *Jan Oem van Wyngaarden*, Dom-Kanunnik en Scholaster te Luik.

(2) *Gysbert Oem van Wyngaarden*, ongehuwd overleeden.

(3) *Catharina Oem van Wyngaarden*, nooit getrouwd geweest.

(4) *Adriana Oem van Wijngaarden*, eerst getrouwd met *Adriaan van Berſelen*, vervolgens met Wouter van Beekeſteijn, doch zonder kinderen overleeden.

(5) *Maria Oem van Wyngaarden*, gehuwd aan *Carel de T'Serclaas*, Ridder, te Brusſel, bij welken zij Moeder is geworden.

e. *Elizabeth Oem van Wyngaarden*, getrouwd met *David Ruygrok van de Werve*, Baliuw van ter Goes, en bij hem Moeder van kinderen. Zij overleedt in den Jaare 1523.

Gom-

GODSCHALK OEM VAN WYNGAARDEN, reeds genoemd, als oudſte Zoon van JAN OEM VAN WYNGAARDEN en van CATHARINA VAN EGMOND, was Bailjuw van 's Graavenhage, Dijkgraaf van Geeſtmer-Ambagt, Heer van Grijsoort en Crooneſteijn. Zijne Echtgenoote was MARGARETA VAN BOSCHHUIZEN, Bruijninksdogter, die hem twee kinderen baarde.

1. JAN OEM VAN WYNGAARDEN, die volgt.

2. *Chriſtina Oem van Wyngaarden*, gehuwd met *Pieter van Halmale*, Ridder, te Antwerpen, in den Jaare 1548, wien zij kinderen heeft gebaard.

JAN OEM VAN WYNGAARDEN, Zoon van GODSCHALK OEM VAN WYNGAARDEN en van MARGARETA VAN BOSCHHUIZEN, was Heer van Crooneſteijn, en trad, voor de eerſte maal, in 't huwelijk met MARGARETA VAN DE WERVE, Aertsdogter, van Antwerpen, en vervolgens met CATHARINA VAN ZYL, van Leiden, die in den Jaare 1597 overleedt. Bij zijne eerſte Vrouw hadt hij vier, bij de andere vijf kinderen verwekt.

1. *Godſchalk Oem van Wyngaarden*, getrouwd met *Cornelia* van Soetelijnskerke, bij welke hij verwekte

Maria Oem van Wyngaarden, gehuwd aan *Chriſtoffel van Nijenhoff*.

2. *Hendrik Oem van Wyngaarden*, Ridder van de Duitſche Orde en Kommandeur van Scherluijnen, in den Jaare 1574 overleeden.

3. *Aert Oem van Wyngaarden*, overleeden te Gend, zijnde getrouwd geweest met *Maria Abſaloens*, van Leuven, alwaar zij, in den Jaare 1606, overleedt, nalatende zes Zoonen.

a. *Jan Oem van Wyngaarden*, ongehuwd geſtorven, te Leuven, in den Jaare 1632.

b. *Carel Oem van Wyngaarden*, Gouverneur van Geertruidenberg, en Generaal van de Artillerie, in den Jaare 1602, ongehuwd overleeden.

c. *Frans Oem van Wyngaarden*, Kapitein onder de Ruiterij in dienst der Vereenigde Nederlanden, in Boheme overleeden.

d. *An-*

d. *Anthoni Oem van Wyngaarden*, in eene Schipbreuk, bij Antwerpen, in den Jaare 1586, omgekomen.

e. *Philip Oem van Wyngaarden*, op den twaalfden April des Jaars 1654, te Leuven, ongehuwd overleeden.

f. *Ferdinand Oem van Wyngaarden*, in het Leger voor 's Hertogenbosch, in den Jaare 1603, dood geschooten.

4. *Barthe Oem van Wyngaarden*, getrouwd, te Utrecht, met *Willem Foegt*, en in den Jaare 1573 gestorven.

5. DANIEL OEM VAN WYNGAARDEN, die volgt.

6. *Margareta Oem van Wyngaarden*, gehuwd aan *Jan Zegers van Wassenhove*, Ridder, die bij haar kinderen heeft geteeld.

7. *Hildegonda Oem van Wyngaarden*, is tweemaal getrouwd geweest: eerst, met *Joost van Schawyk*, welke geene kinderen bij haar verwekte; vervolgens met *Pieter van Coevoorden*, welke, bij haar, van twee dogteren Vader wierdt.

8. *Cornelia Oem van Wyngaarden*, getrouwd met *Jan van Gelkinkhuisen*, die bij haar vier Zoonen verwekte.

9. *Maria Oem van Wyngaarden*, gehuwd aan Mr. *Frans Frank van Zevenbergen*, Pensionaris van Gouda, en vervolgens Raad in den Hoogen Raad in Holland. Zij overleedt kinderloos, in den Jaare 1614.

DANIEL OEM VAN WYNGAARDEN, Zoon van JAN OEM VAN WYNGAARDEN en van CATHARINA VAN ZYL, verkogt, in den Jaare 1613, het Huis en de Hofstad Crooneveltjn, aan N. van Panhuizen. Hij is tweemaalen getrouwd geweest: eerst met BEATRIX DE WAAL VAN MORRSBERGEN, en vervolgens met SOPHIA ROUKEN. Hij overleedt, in den Jaare 1613, nalatende, uit zijn eerste huwelijk, één, uit het ander vijf kinderen, in den volgenden rang.

1. *Geurtje Oem van Wyngaarden*, getrouwd met *N. van den Sande*, Rekenmeester te Arnhem, met kinderen.

2. *Jan Oem van Wyngaarden*, kinderloos gestorven.

3. JAN OEM VAN WYNGAARDEN, die volgt.

4. *Abel Oem van Wyngaarden*, jongman gestorven.

5. *Bea-*

5. *Beatrix Oem van Wyngaarden.*
6. *Suſanna Oem van Wyngaarden.*

JAN OEM VAN WYNGAARDEN, Zoon van DAVID OEM VAN WYNGAARDEN en van SOPHIA ROUKENS, Heer van Werkendam, was eerst Raad Ordinaris, en naderhand Preſident van den Hove van Holland in den Jaare 1641; hij overleedt in 's Gravenhage, op den zevenëntwintigſten Januarij des Jaars 1656, zijnde getrouwd geweest met JACOBA DE WITTE, van Zierikzee, welke, in den Jaare 1661, overleedt, nalatende een' Zoon,

DANIEL OEM VAN WYNGAARDEN, Heer van Werkendam, en naderhand, volgens Uiterſten Wille van zijnen Neeve Carel Oem van Wijngaarden, Aertszoon, Baron van Wijngaarden, Heer van Ruijgbroek, Benthuizen en Zoetermeer, zedert het Jaar 1648 Bailjuw en Dijkgraaf van de Stad, Landen en Groot Waterſchap, middagders Kaſtelein van den Huize en Kaſteel van Woerden, beſchreeven onder de Ridderſchap en Edelen van Holland, en, wegens dezelve, Afgevaerdigde in de Generaliteits Rekenkamer, en vervolgens in de Vergadering van hun Hoog Mogende de Algemeene Staaten der Vereenigde Nederlanden, Hoog-Heemraad van Delfland, en Curator van 's Lands Hoogeſchool te Leiden; Buitengewoon Gezant van den Staat der Vereenigde Provincien aan Christiaan den Vijfden, Koning van Deenemarken, in den Jaare 1672. Hij overleedt in den Jaare 1688, zijnde, in den Jaare 1634, in 't huwelijk getreeden, met CATHARINA VAN ZUIDLAND, eenige dogter en Erfgenaame van Iman, Heere van Zuidland, Moermond, Renesſe en Noordwelle. Haare kinderen waren:

1. *Catharina Sophia Oem van Wyngaarden*, Vrouwe van *Zoetermeer*, getrouwd, voor de eerſte maal, met *Daniel Glezer*, Heere van Middelburg, en vervolgens, met *Frederik de Liere*, Raad Ordinaris in den Hove van Holland. Zij heeft kinderen nagelaaten.

2. *Jacoba Oem van Wijnbergen*, Vrouwe van Moermond, ongehuwd overleeden.

5. *Wil-*

3. *Willem Oem van Wyngaarden*, Baron van Wijngaarden, Heer van Bentheuzen en van Werkendam, ongehuwd overleeden.

4. *Johanna Maria Oem van Wyngaarden*, na haare broeders dood Barones van Wijngaarden, Vrouwe van Bentheuzen, Renesse en Werkendam; gehuwd, op den tweeëntwintigſten October des Jaars 1690, met *Jacob van der Rydt*, Heere van Endegeest, Woestwezel en de Westdoorn, gebooren in 's Gravenhage den eenëndertigſten October des Jaars 1654. Zij lieten na:

N. N. een Zoon.
N. N. een Zoon.
N. N. een Dogter.

Uit echte Medegedeelde Berigten; *Zie verder* s. VAN LEEUWEN, *Bat. Illuſt.*; M. BALEN, *Beſchrijving van Dordrecht.*

WYNGAARDEN, (Mr. FLORIS OEM VAN) op de bovenſtaande Geſlagtlijst, ter zijner plaatze, reeds vermeld, bekleedde den post van Penſionaris in zijne Geboorteplaats *Dordrecht*. Hij was een ijverig voorſtander der Voorregten van die Stad. Een zeer treffend bewijs daar van vertoonde hij, in den Jaare 1518, ter gelegenheid als, te Brusſel, gehandeld wierdt over het Dordrechtſche Stapelregt, 't welk hetzelve, door verſcheiden Hollandſche Steden, wierdt betwist, als die zich daar door merkelijk bekort rekenden. Meester FLORIS OEM VAN WYNGAARDEN, overtuigd van de overgroote voordeelen, welke hier uit voor zijne Vaderſtad ontſtonden, in de onderhandeling over dit onderwerp, het woord hebbende opgevat, ſtelde zich zo ijverig in de weer, ter verdeediginge van het Regt zijner Stede, dat hij den haat van veelen zich daar door op den halze haalde. In 't bijzonder was op hem ten hoogſte gebeeten ALBRECHT VAN LOO, ten dien tijde *Advo-*

Advokaat van Holland; een Ampt, naderhand, onder de benaming van *Raadpenſionaris van Holland*, zeer vermaard geworden. VAN LOO was tevens *Raad van den Graave*. De grond des ongenoegens, welk deeze tegen Mr. FLORIS hadt opgevat, was de vrijmoedigheid des *Dordrechtſchen* Penſionaris, waar mede hij den anderen, openlijk en in 't aangezigt, hadt durven aanzeggen, dat het hem niet vrij ſtondt, deeze beide Ampten tevens te bekleeden, alzo 's Graaven belangen met die der Staaten van *Holland* niet almoos overeenſtemden; en hij, diensvolgens, meermaalen in het geval zich konde bevinden, om in 't een of ander opzigt zijnen Eed te moeten breeken, en de belangen van den eenen of anderen Meester verraaden.

Zeer duur kwam deeze vrijmoedigheid aan FLORIS OEM VAN WYNGAARDEN te ſtaan. Met allerlei beſchuldigingen wierdt hij ten Hove van KAREL DEN V, als Graave van Holland, aangerand, en hij daardoor zo zwart gemaakt, dat zijne vijanden in hun oogmerk, om hem den voet te ligten en van allerlei bewind te ontzetten, naar hunnen wensch ſlaagden. Een brief, gedagteekend in *Spanje*, uit *Saragoſſa*, den zesden December des Jaars 1618, en gerigt aan de Weihouderſchap van *Dordrecht*, hieldt in, een bevel aan dezelve, om Mr. FLORIS OEM VAN WYNGAARDEN van zijn Ampt te ontzetten, en binnen het tijdverloop van twaalf uuren, na het leezen van den Brief, de Stad *Dordrecht* te doen verlaaten.

Zeer ontzettende, voor de Dordrechtſche Regeering, was dit bevel. Zij erkende de waarde van haaren Penſionaris, niet alleen als een ijverig', maar ook als een kundig' en bekwaam Voorſtander van de Voorregten haarer Stad. Alle tegenbedenking en wederſtand, intuſſchen, was hier vrugteloos. Met hoe veel tegenzins ook, het aangekondigd gebod moest gehoorzaamd worden.

Van geen langen duur, nogthans, was de ongenade van Mr. FLORIS. Tot zijn geluk was hij een vriend van den vermaarden ADRIAAN FLORISZOON, naderhand bij den naam van Paus ADRIAAN DEN ZESDEN bekend. Deeze, zijnde geweest Leermeester van KAREL DEN V, en thans Kardinaal, behieldt, vervolgens, geen geringen invloed op het hart van

zijnen Koninklijken lessing. Ten behoeve van zijnen ongelukkigen vriend, den afgezetten Pensionaris, bediende de Kardinaal zich van dien invloed, met zo gelukkigen uitslag, dat Meester FLORIS, eerlang, in zijne verlorene eer hersteld wierdt. 't Bleef niet bij de bloote ontheffing van schuld en straffe. In vergoeding voor den geleeden hoon, klom hij tot nog hooger aanzien, dan hij voormaals hadt bekleed. Hij bekwam de aanzienlijke waardigheid van Raad in den Hove van Holland; welke hij, vervolgens, tot zijnen doodt toe, heeft bekleed. Daarenboven vindt men aangeteekend, dat Meester FLORIS, in de maand Februarij des Jaars 1525, onder de Ridderschap en Edelen van Holland, ter Dagvaart van die Provincie is verscheenen.

Naar het oordeel van alle voorstanders van Vrijheid in den Godsdienst, vindt men, als een stuk, in het karakter van Meester FLORIS OEM VAN WYNGAARDEN aangeteekend, dat hij een ijverig tegenstreever was van de Leere van MARTINUS LUTHERUS, welke thans eenigen opgang begon te maken. Hij beweerde dat het glimmend vuur, in zijn beginne, moest geblusscht worden, en men hetzelve den tijd niet moest gunnen om zich in lichter laaije vlamme te verheffen. Geen wonder, derhalven, dat de afzetting en ballingschap van Meester FLORIS, onder de goedgunners en voorstanders der Lutherschе Leere, welke men toen reeds, ook te *Dordrecht*, aantrof, geene kleine blijdschap hadt verwekt.

Zie BEVERWYK, *Beschrijving van Dordrecht*; HARDUINI *Epistola*, *ap.* CASS. BURMANNUM.

WYNJETERE, in rang het zevende Dorp, in de Friesche Grietenij *Opsterland* of *Upsterland*, in het Kwartier der *Zevenwouden*. Eene tamelijke uitgebreidheid beeft dit Dorp, en ligt niet onvermaaklijk, aan den Rijdweg, welke na het Landschap *Drente* loopt. Van zeer onderscheidenen aart zijn de landerijen in de nabuurschap. Men vindt 'er, naamelijk, zeer

zeer goede Bouwlanden, doch men ontmoet 'er ook ſchraale hooge Veenen. De Kerk, welke, in overoude tijden, eene Parochie was, plagt met een hoogen Toren te pronken; doch deeze is, al voor lang, in een kleine Spits veranderd. Ook berigten ons de aloude Kronijken, dat, in het Zuidlijk gedeelte van het Dorp, op de hooge Veenen, weleer eene Kapelle plagt te ſtaan, die tot Beſchermer den H. BONIFACIUS hadt. Met die van het nabuurig *Duurswolde*, hebben de Hervormde Ingezeetenen eenen Leeraar in gemeenſchap. Voor 't overige vertoont *Wijnjeterp* niet de gedaante van een regelmaatig Dorp, maar liggen de Huizen ginds en elders verſpreid. De meeſten daar van ſtaan midden in geboomte. Met twee kleine Buurtjes, onder *Wijnjeterp* behoorende, brengt het, in de algemeene belangen der Grietenije, vierdnveertig Stemmen uit. — Eindelijk moeten wij, ter eere van *Wijnjeterp*, hier nevens aanmerken, dat het de geboorteplaats geweest is van eenen STEPHANUS SYLVIUS, die, door eigen vernuft, met leergraagte en naarſtigheid gepaard, uit een geringen ſtand, zich tot eenig aanzien heeft verheven. Van geringe Ouderen gebooren, in den Jaare 1505, hadt hij het geluk, door gunst van goede Vrienden, die in den Jongeling let ongemeens beſpeurden, genoegzaame hulp en aanmoediging te vinden, om zich in de talen en andere Weetenſchappen, tot de Godgeleerdheid van zijnen leeftijd behoorende, te oeffenen, en eerlang den Geeſtlijken ſtand te beklimmen. Omtrent het Jaar 1540 wierdt hij Paſtoor te *Aldenhoven*, en van daar na *Tzum*, bij *Franeker*, en voorts na *Leeuwarde* verplaatst. Eindelijk beklom hij de waardigheid van Eerſten Paſtoor der St. Walburgskerke te *Groningen*, alwaar hij, in den Jaare 1567, zijne dagen heeft geëindigd.

Zie WINSEMIUS en SCHOTANUS, *Beſchrijving van Friesland*; PETRI, *de Script. ſor. Friſ.*

Wyns, in rang het eerſte van de veertien Dorpen der Frieſche Grietenije *Tietjerkſteradeel*, in het Kwartier van *Oostergo*, alwaar het niet meer dan achtien Stemmen uitbrengt. Het Dorpje ligt, tuſſchen *Leeuwarden* en *Dokkum*, aan de *Ee*, of zijnde een van ouds bekende Rivier, thans de Trekvaart, tuſſchen de twee ſtraks gemelde Steden. In den omtrek ontmoet men Wei- en Hooilanden, en niet verre van daar een viſchrijk Meirtje, *Aatje Jetſes-meir* genaamd. De Hervormde Leeraar der Plaatze neemt ook in de twee nabuurige Dorpen, *Oenkerk* en *Giekerk*, den predikdienst waar; hij is Lid der Klaſſis van *Leeuwarden*. Een Nonnen-Klooster, of Proostdij, van de Orde der Premerſtratenſen, in den aanvang der Twaalfde Eeuwe, door den eerſten Abt van Marienjaart, en onder den naam van *Bethlehem*, in de nabuurſchap van *Wijns* geſtigt, is al voor lang verdweenen.

Zie *Tegenwoordige Staat van Friesland*; HALMA, *Tooneel der Vereenigde Nederlanden*.

Wynsz, (jelle adriaansz.) was een Man, wiens naam, meer dan die van veele, zo genaamde Helden, overwaardig is om voor de vergeetelheid bewaard te worden, als die, door eene, hoewel eenvoudige, nogthans zeer heilzaame uitvinding, zich bij de tijdgenooten en de nakomelingſchap, verdienstelijk heeft gemaakt. Van een Wijsgeerigen geest bedeeld, hadt hij zich, al vroeg, op de Wiskunde toegelegd; niet ſlegts om die verhevene Weetenſchap in de bloote beſpiegeling te beöefenen, maar inzonderheid om haar ten algemeenen nutte toe te paſſen. Den post van Dijkgraave van *Medenblik*, of van de *Vier Noorder Kogge*, bekleedende, ſtelde hij zijn verſtand te werk, om iets ter betere beveiliginge der Zeeweeringen uit te vinden. De vrugt van 's Mans naſpooringen was, in den jaare 1594, het liggen van Krebbingen, buiten aan den Wierdijk in Zee, tot beſcherminge van denzelven tegen den geweldigen aandrang en zwaaren ſlag van

van' het water. Zo heilzaam wierdt, op de proef, deeze uitvinding bevonden, dat men 'er zedert, altoos zich van bediend heeft. Voor den Spanbroekerdijk, bewesten den Twiskerbrug, wierdt de eerste Krebbing gelegen. Als een blijk der Staatsgezindheid van den Dijkgraave JELLE ADRIAANSZ. WYNSZ vindt men aangeteekend, dat wanneer, in den Jaare 1588, het Staatsche Leger voor *Medenblik* lag, met oogmerk om die Stad te bemagtigen, en de Stedehouder SONNOY een verflag deedt, om den Dijk bij *Medenblik* door te fteeken, met oogmerk om alle het Land onder water te zetten, en het Leger van daar te verjaagen, de Dijkgraaf met zo veel ernst zich daar tegen verzette, dat het werk in de geboorte wierdt gefmoord.

Zie BURGERS, *Kronijk van Medenblik.*

WYS, (ALBERT DE) gebooren te *Amersfoort*, in den aanvang der Zestiende Eeuwe, vondt, ter aankweeking van zijne natuurlijke talenten en de vermeerderinge van kundigheden, eene gepaste en overheilzame gelegenheid in de ruime omftandigheden zijner Ouderen. Zijn Geflagt bloeide in eere en aanzien in de gemelde Stad; verfcheiden leden van hetzelve bekleedden 'er, van tijd tot tijd, de gewigtigfte Regeeringsposten. De Regtsgeleerdheid was de hoofdftudie, op welke ALBERT DE WYS zich voornamelijk toeleide. Ten dien einde bezogt hij meer dan één buitenlandsch Hoogefchool. Dit deedt hem bekend worden in de waereld, en den roem zijner kunde allerwege uitgaan. Het baande hem den toegang ten Keizerlijken Hove, en deedt hem aldaar den voordeeligen en vereerenden post van Raad beklimmen. Onder de Keizers FERDINAND DEN I en MAXIMILIAAN DEN II bekleedde hij dien hoogen rang. Na eene afweezigheid van twintig jaaren bekroop DE WYS de lust, om zijne Geboorteplaats en Maagen te bezoeken. Verzeld van een talrijken ftoet, even als ware hij een Vorst, verfcheen hij te *Amers-*

foort, en vertoefde 'er eenige dagen. Op eenen derzelven onthaalde hij de geheele Wethouderſchap, zijne nabeſtaanden en alle de overige aanzienlijke ingezeetenen, op eenen Koninklijken maaltijd. Vervolgens zijn aandeel in zijne Vaderlijke erfgoederen, 't welk eene aanmerkelijke ſomme bedroeg, aan zijne Zuſter, die nog in leeven was, hebbende overgedragen, keerde hij te rug tot zijn bedrijf ten Keizerlijken Hove. Niet lang daar naa, een blijk van het vertrouwen, welk hij in DE WYS ſtelde, willende geeven, zondt hem zijne Keizerlijke Majeſteit als Gezant aan den Turkſchen Keizer te *Conſtantinopolen*. Hij overleedt aldaar, op den eenentwintigſten Octobes des Jaars 1568, en wierdt, in de Voorſtad *Pera*, in de Kerk der Franciskaanen, onder eene marmeren Tombe, begraaven.

Zie ANTH. MATTHEI *Rerum Amerfort. Scriptores.*

WYTMAN, (MATTHEUS) een bekwaam Kunſtſchilder der voorgaande Eeuwe, wierdt gebooren te *Gorinchem*, eene Stad in Zuidholland, in den Jaare 1650. Al vroeg verkondigde de natuur, waar toe zij hem beſtemd hadt. Al vroeg hieldt hij zich telkens met teekenen en ſchilderen onledig. Van hier dat men hen aan de zorge en onderrigtingen van bekwaame Mannen in hunne ſoort aanbeval en toevertrouwde. Twee Leermeesters, de een naa den anderen, dienden hem tot leidslieden: de eerſte was HENRIK VERSCHURING, de andere JOHAN BYLAART, van *Utrecht*. Eenige vorderingen gemaakt hebbende, bepaalde zich zijne keuze, even als die van NETSCHER, tot allerhande Gezelſchapjes. De gezigten der Landſchappen, welke hij in zijne agterwerken ſchikte, ſchilderde hij bij uitneemendheid natuurlijk. In het laatſt van zijn leeven maakte hij inzonderheid zijn werk van het ſchilderen van allerlei fruiten en bloemen. Veel beloofde hij in dit vak der Schilderkunde, en zoude in hetzelve op de lijſt der grootſte Meesters geene onaanzienlijke plaats bekleed hebben, ware hij, in den loop zijner vorderingen en vermaardheid, niet door

door een vroegen dood gedaan. MATTHEUS WITMAN overleedt in den Jaare 1689, het negenëndertigste van zijne Ouderdom.

Zie NOUDANEN, *Schouwburg der Nederlandsche Kunstschilders.*

WYVENPLAAGERS. Zonderling, en der opteekeninge wel waardig, is de Volksregtsbeoefening, op veele plaatzen in de Meierij van *'s Hertogenbosch* in gebruik, de kenmerken der ruwheid en onbeschaafdheid van vroegere tijden draagende, en die niet zelden zeer rampzalige gevolgen medesleept; gelijk een voorval, nu ongevoer dertig jaaren geleeden gebeurd, hun uitwijzen. Te weeten, in de Meierij heeft men de gewoonte, om Mannen, van welke het gerugt uitgaat dat zij hunne Vrouwen kwalijk behandelen, het algemeen misnoegen te doen gevoelen, op de volgende wijze. Zo ras een Man, bij het gemeen, voor een *Wijvenplaager* bekend is, vergadert eerlang eene menigte Wijven en Jongens, bij welke zich, veelal, volwassene Mansperſoonen vervoegen, voor het huis des perſoons, van welken het kwaad gerugt is uitgegaan. Thans haalt men hem, met geweld, uit zijne woning, voert hem na eenen Akker, ſpant hem voor eenen Ploeg, en doet hem een gedeelte van den grond omploegen; wordende dit alles voorafgegaan en vergezeld van het blaazen op eenen Hoorn, nevens een vervaarlijk geraas en getier der zamengeſchoolde ſtrafoeffenende menigte.

In een Dorp der Meierije, *Osch* geheeten, bevondt zich, in den aanvang des Jaars 1765, zulk een *Wijvenplaager*; en, gelijk de moedwil, onder ſchijn van ijver voor de geregtigheid, dikmaals vlamt na gelegenheid om zijnen lust te koelen, dus maakte ook de menigte der Dorpelingen toebereidzels om den gehaaten, kwalijk berugten Landman, de verdiende ſtraffe zijner plaagerije te doen wegdraagen. De menigte kwam op de been; de Hoorn wierdt geblaazen; en luidruchtig geſchreeuw deedt de lucht weergalmen. De *Wijveplaager*, wien het geweeten zijns misdaad verweet, uit alle deeze toebereidzelen zijn aanſtaand lot voorſpellende, om

de dreigende mishandeling te ontgaan, floot de deur zijner woninge en nam de vlugt op den Zolder. Om zijne beveiliging te meer te verzekeren, hadt hij zich van een Piſtool voorzien, geladen met eenen Kogel. Om de menigte uit elkander te doen gaan, en van zijne wooning te verjaagen, ſchoot hij onder den hoop, en kwetſte eene jonge Dogter. De Volksregtspleeging wordt hier door opgeſchort, maar de Wijveplaager in regten betrokken, alwaar hij zijn bedrijf, met de vreeze voor de gedreigde mishandeling, zogt te verdedigen. Zedert wierdt in bedenking genomen, de gemelde gewoonte, bij openbaar gezag, te doen verbieden, en alzo eene aanleiding tot oproerige beweegingen en landverdervende zamenrottingen uit den weg te ruimen. Welke de uitſlag geweest zij der raadpleegingen over dit onderwerp, is niet ter onzer kennisſe gekoomen.

Zie Nederlandſche Jaarboeken, voor het Jaar 1765.

WIWERT; Zie WIBUWERT, Deel XXI. bl. 108.

Y.

Y. Deeze zijnde oorſpronklijk eene Griekſche letter, is door andere Volken, uit die taale ontleend, en in de hunne overgenomen. Van ouds plagten de Grieken de Y in de plaats van eene enkele U te gebruiken. In onze, gelijk ook in andere taalen, bedient men zich tegenwoordig van die letter in het ſpellen of ſchrijven van zulke woorden, welke in het Grieksch met een U geſchreeven wierden, als YZOOP, EGYPTE, PYTHAGORAS, PHRYGIO, en meer anderen; hoewel zommige hedendaagſche Nederduitſche Spraakkenners dan voor de I willen in de plaats ſtellen, ſchrijvende IZOOP, PITHAGORAS, EGIPTE, enz.

De Y wordt ook wel de letter van PYTHAGORAS genoemd: niet om dat de Griekſche Wijsgeer die letter 't eerst heeft uitgevonden, maar om dat hij aan alle zaaken twee einden of oogmerken toeſchreef, naamlijk, de Deugd en de Zinnelijkheid, welke hij door de twee toppunten van de letter Y verbeeldde. De Dichter PERSIUS drukt dit in deezervoege uit:

„ Et tibi quæ Samios deduxit littera ramos,
„ Surgentem dextro monſtravit limite callem."

Beteekenende, naar de Vertaaling van CHRIST. PIERSON:

„ Ook zijt gij, door het geen ik voordroeg, wel bewust
„ Van die twee paden, 't een ter ſlinkerhandt, en 't andet
„ Ter regterhandt, verbeeld, verſcheiden van malkander,
„ Door deze letter Y, van Samos wijzen man."

VIRGILIUS heeft deswegen de volgende uitdrukking.

„ Litera Pythagore discrimine secta bicorni."
Dat is:
„ De letter van Pythagoras is als met twee hoorns in „ tweeën verdeeld."

In onze Nederduitsche taal is de Y de zesde en laatste klankletter, alleen lang, wordende, als zodanig, uitgesproken met eenen klank, welke iets van het zagte van de I en van het harde van E I heeft. Bij voorbeeld, in de woorden *Ydel*, *Ye*, *Yver*, *Yzer*, *Bly*, *Vry*, *Reyzen*, *Byde*, *Burgery*, *Schildery*, *Drukkery*, enz. Naast, evenwel, grenst de klank van de Y aan dien van E I; 't welk de reden is, waarom men, ginds en elders, in Holland, vooral te *Amsterdam*, ziet schrijven, *Eyzer*, *Weyn*, *Reyden*, enz. Het onderscheid tusschen de onderscheidene klanken van I, E I en Y laat zich allerduidelijkst bemerken in de uitspraak van *Vil*, *Viel*, *Veil*, *Vyl*; *Bidt*, *Biedt*, *Beidt*, *Byt*; *Zit*, *Ziet*, *Zeit*, *Zyt*; *Lid*, *Lied*, *Leid*, *Lyd*; en meer diergelijke woorden.

Van ouds was ook de Y een Getalletter, beteekenende het getal van honderdvijftig; onder andere blijkt dit uit den volgenden dichtregel.

„ Argolicus centum quinquaginta facit quo character."

„Volgens een rijmregel, welken men bij den Kardinaal BONIFACIUS aantreft, zou, egter, deeze regel het getal van honderd negenënvijftig uitdrukken:

„ Y dat centenos et quinquagenta novenos."

Wanneer men boven de letter Y een rechten streep trok, gaf zulks te kennen, dat men het getal van honderdvijftig duizend daar mede wilde aanduiden.

Zie DU CANGE, *Glossarium*; A. MOONEN, *Nederduitsche Spraakkunst*.

Y,

Y, of Ye, een Vliet of Stroom, niet oneigenlijk genoemd een arm of tak van de Zuiderzee. *Amſterdam* wordt, aan de Noordzijde, van deszelfs water beſpoeld, en heeft daar aan eene ruime en veilige Haven. De Stroom neemt zijnen aanvang bij den Vuurtoorn, een weinig ten Zuidoosten van het Dorp *Durgerdam*, en ſchiet voort tot aan de *Beverwijk*, of liever tot op de hoogte van *Sparendam* en *Aſſendelft*, vermits het water, ten Westen van die Dorpen gelegen, meer bijzonderlijk onder den naam van *Wijkermeir* bekend is. Fraai en ſchilderagtig, naar zijne gewoonte, beſchrijft de Dichter ANTONIDES den loop en ſtrekking van het Y, in de volgende regels.

„ Het Y komt nijt de boest der Zuiderzee gevloten,
„ En valt in 't Wijkermeer, van daar te rugh geſchoten,
„ Begroet het Sparendam, en moedigh op zijne eer,
„ Ontfangt de golven van het Haerlemmermeer,
„ Dien ſtrengen waterwolf, die met verwoede tanden,
„ Zijn eijge moeder ſchendt, en ſcheurt haer ingewanden,
„ En mengt zich met den Vorst des Amſtels handt aan handt,
„ Tot weer de Zuiderzee hem welkomt aan zijn ſtrandt.

Het Y heeft niet overal de zelfde breedte. Over 't geheel genomen wordt dezelve geſchat, gerekend van de Stad *Amſterdam* tot aan den *Waterlandſchen Dijk*, op eene halve Mijl; uitgezonderd alleen recht voor de Stad, alwaar, van den gemelden Dijk, een ſtuk Lands meer dan ter halver Ye uitſteekt, en aan den Stroom naauwlijks eene halve Mijl breedte laat. Deeze uitſteekende ſtreek Lands draagt den naam van *Voolwijk*, *Volewijk*, of ook wel, volgens ſommigen, *Vogelwijk* genaamd. Tot op den tijd der jongſte Omwentelinge, plagten de misdaadigen, binnen de Stad met de doodſtraft, aldaar ten toon gehangen, of op Staaken geplaatst te worden. Eene ten toon ſtelling, volgens Beſluit der Vertegenwoordigers van het Volk van *Holland*, als de Menſchheid onteerende, door de geheele Provincie, zedert, afgeſchaft.

Aan

Aan de over- of Noordzijde van den Yſtroom, tegen over de Stad *Amſterdam*, ligt de Waterlandſche Dijk, en ontmoet men, langs denzelven, de Dorpen *Buikſloot*, *Nieuwendam*, *Schellingwou* en *Durgerdam*. Het laatstgenoemde Dorp grenst zeer nabij aan den hoek van het Y, alwaar de Zuiderzee eindigt, en men de vermaarde en voor *Amſterdam* zo zeer belemmerde droogte, het *Pampus*, aantreft.

Volgens de verdeeling van *Holland*, welke tot nog toe plaats heeft, wordt de Provincie, door middel van het Y, in *Zuidholland* en *Noordholland* verdeeld. In het Kerkelijke, egter, hoewel, volgens deeze verdeeling, onder *Zuidholland* behoorende, wordt *Amſterdam* onder *Noordholland* gerekend. Wij merken hier nog aan, wat aangaat de uitgebreidheid van het Y, dat dezelve, heden ten dage, ongelijk grooter is, dan in overoude tijden: immers, indien het waarheid zij, 't geen eenigen onzer Kronijkſchrijveren verhaalen, dat, in de Twaalfde Eeuw, het Y, recht voor de Stad, op de hoogte van de *Voolwijk*, ſlegts de wijdte van een Sloot hadt, welken alzo de *Haarlemmers* en *Oſderpers* ligtelijk konden overtrekken, toen zij, in den Jaare 1155, de Dregter-Friezen nasjaagden. Wat eindelijk aangaat de opdrooging van het Y, in onzen leeftijd, en wat men al, ter voorkooming der verderen voortgang van dit kwaad, hebbe in 't werk geſteld; te wijd zou dit Artikel uitloopen, en voor veelen onzer Leezeren te vervelende weezen, indien wij daar van een naauwkeurig verſlag wilden voordraagen.

Zie COMMELYN, *Beſchrijving van Amſterdam.*

YDAARD, door zommigen *Idaard* geſpeld, hoewel een klein Dorp, heeft, nogthans, in de Provincie *Friesland*, naar zijnen naam de Grietenij doen benoemd worden, van welke wij ſtreks nader verſlag zullen mededeelen. Het ligt in het Kwartier van *Oostergo*, en moet van *Hijdaard*, in *Westergo* gelegen, onderſcheiden worden. Het Dorpje is, gelijk wij aanmerkten, gering en klein; in de algemeene zaken

kan der Grietenije brengt het niet meer dan negen Stemmen uit. Van de Staten *Friesmæ*, in het Noorden gelegen, ontleent het eenigen luister. In het Kerkelijke is *Tdaard* met de twee nabuurige Dorpen *Ægum* en *Friens* vereenigd. Bij beurten neemt de Hervormde Leeraar aldaar den gewijden dienst waar. Een Rijdweg, welke door het Dorp loopt, geeft aan hetzelve eenige levendigheid.

YDAARDERADEEL, dus genoemd naar het zo even vermelde Dorp, is, in rang, het Tiende Dorp, in het Friesche Kwartier *Oosterga*. De aloude benaaming is *Edauwerderadeel*. Zij ligt, op eenigen afstand, in het Zuidoost van *Leeuwarden*. De grond deezer Grietenije is, over 't geheel genomen, zeer laag; zodat men 'er geene Bouw-, maar alleenlijk Weid- en Hooilanden aantreft. Daarenboven is zij zeer waterrijk, zo door eene menigte Vaarten en Slooten, als kleine Meirtjes. Een dier Meirtjes, het *Hempenser-Meir* geheeten, is, voor eenige jaaren, droog gemaakt. Zie ons *Woordenboek*, Deel XX, bl. 531. Waar bij wij nog hebben aan te merken, dat, volgens een echt en geloofwaardig berigt, ten tijde der Droogmaakinge, in dit Meirtje, hoewel in het midden der Provincie gelegen, op een aanmerkelijken afstand van de Zee, veele duizenden levende Oesters in hetzelve gevonden wierden. Deeze bijzonderheid geeft gezag aan het verhaal onzer aloude Kronijken, volgens 't welk de Zuiderzee, in voorgaande dagen, zich diep landwaarts zou uitgestrekt, en de *Boorn* of *Born*, eertijds eene vermaarde, maar nu bijkans onbekende Stroom, met dezelve gemeenschap zou gehad hebben.

Voorts bevat *Tdaarderadeel* de acht volgende Dorpen: *Tdaard*; *Ægum*; *Roordahuizum*; *Friens*; *Grouw*; *Warrega*; *Warstiens*; *Wartena*. Te zamen bevatten zij tweehonderdvijftien Stemdraagende Plaatzen, en worden, in het Kerkelijke, door vier Hervormde Leeraars bediend. Twee Doopsgezinde Gemeenten heeft men 'er: de eene te *Warrega*, de andere te *Grouw*; van welke de laatstgenoemde zeer aan-

aanzienlijk is. Eéne Statie van Roomschgezinden, te *Wervega* en *Wartena*, is zeer talrijk in ledemaaten.

Zie SCHOTANUS en WINSEMIUS, *Beschrijving van Friesland.*

YDAM; zie UITDAM; Deel XXX, bladz. 69.

YERSIKE, op de Kaarten *Yrseke* genoemd, of, zo als het, heden ten dage, meestal gespeld wordt, *Jerfike*, is een Dorp, op het Zeeuwsche Eiland *Zuidbeveland* gelegen, op het uiterste van den Oostkant des Eilands, digt tegen den Dijk. Van ouds was dit Dorp zeer vermaard, en moet een goed aantal vermogende inwooners bevat hebben. Nog heden ziet men 'er verscheiden Straaten, doch in welker meesten veele Huizen merkelijk in verval zijn. Van de oudheid des Dorps ontmoet men de onlochenbaarste kenmerken in het Kerkgebouw, zijnde geheel van Duinsteen. Volgens het Jaargetal welk men daar binnen leest, moet het gemelde gestigt meer dan vijfhonderd jaaren heugen. Oorspronkelijk was het een deftig Kruisgebouw, een gedeelte daar van, zijnde het Westelijke, door de vlammen verteerd, is niet wederom hersteld geworden. Veel duidelijker in 't oogloopende overblijfzels, dan in de meeste oude Kerkgestigten, ontmoet men 'er van den voormaaligen Roomschen Kerkzwier, in de menigte van uitgehouwene Beelden van Martelaaren en Martelaaressen, op de uitstekken der Ovaalgebinten, binnen de Kerk, tegen de Zijdmuuren geplaatst, met de Werktuigen, waar mede zij om 't leven gebragt zijn, daar nevens. De Hervormde Gemeente wordt 'er door éénen Leeraar bediend. Behalven eene Jaarmarkt, hadt men 'er ingelijks, van ouds, eene Paerden- en Koemarkt; doch de laatste wordt niet meer gehouden. Het Regtsgebied van *Yerfike*, bevat, Noord-, Zuid- en Westwaarts, eene uitgebreidheid van drieënatwintighonderd drieënzeventig Gemeten, tweehonderd zevenendertig Roeden. Op dien grond staan ongeveer honderd Huizen.

Zie SMALLEGANGE, *Kron. van Zeeland.*

YSE-

YERSIKENDAMME, omtrent een vierendeel uurs van *Terſtke* gelegen, is een gehugt, van waar men op *Goris-Hoek*, in het Eiland van *Tholen*, wordt overgezet. Daarenboven verſtrekt het aan het Dorp tot eene Haven voor de Schepen, welke van daar, 't zij op Hollandſche, of op Brabantſche of andere Plaatzen, afvaaren. Weleer ſtondt hier eene Kapel.

Zie SMALLEGANGE.

YHORST, een Dorp in de Provincie *Overyſſel*, in het Drostampt van *Salland*, onder het Gerecht van *Haſſelt*, tegenover de plaats, alwaar, in overoude tijden, de vermaarde Abtdij van de Orde der Cisterſienſer Monniken, de Abtdij van *Dikkeninge* genaamd, plagt te ſtaan. Gedurende de tijden, in welke de Roomſche Godsdienst, hier te Lande, de Heerſchende was, bekleedde de Kerk deezes Dorps den rang van Parochiekerk. Zints het jaar 1609 hebben de Hervormde Ingezeetenen hunnen eigen Leeraar gehad, welke in de reeds veele jaaren teilende Kerk het gewijde dienstwerk verrigt. Hij is Lid der Klaſſis van *Zwolle*.

Zie PICART.

YLST, eene Stad in *Friesland*, in 't oud *Friesch*, eertijds *Yſts* genaamd, terwijl dezelve in de gewoone Hollandſche taal den naam van *Tick* droeg, om dat de Friezen de K in tz of ts veranderden, en daarom voor Sneek Snits, voor Kerk Tzerk, en voor drinken drintzen, zeiden. Hedendaags geeft men 'er al dikwijls den naam van *Drylst* aan, welke zekerlijk voor eene zamentrekking van *Ter* of *Der Ylst* te houden is. De Stad is gelegen in de Grietenij van *Wynbritzeradeel*, een klein uur gaans ten Zuidwesten van *Sneek*, aan 't beekje *de Geeuw*, welk hier, voor een klein gedeelte, in 't Noordwesteinde, door loopt, en voorts, Zuidoostwaards, drie aanzienlijke takken geeft, wier middelſte in de lengte genoegzaam door de geheele Stad ſchiet, terwijl de Noorde-

Noordelijke en Zuidelijke, onder den naam van *Dygraft*, rondom dezelve loopen, en zich, in 't Zuidoostelijk einde der Stad, wederom daar mede in een Vaarwater vereenigen, 't welk van daar na *Jortryp* en elders loopt. De Stad ſtrekt zich dus, in 't lang, van 't Noordwesten na het Zuidoosten uit, ſtaande alle de Huizen, behalven die aan *de Geeuw* gevonden, en *Popma* buuren genaamd worden, ter wederzijden van 't voornoemde middelſte vaarwater.

Wat den oorſprong van den reeds gemelden naam der Stad betreft: 'er zijn die denzelven afleiden van de gemelde binnengraft *Ee* of *Y*, aan welke weleer een oud Adelijk Stins of Slot ſtond, onder den naam van *Yſtot* of *Yſtestein*, waar uit, bij verkortinge, de naam van *Yts* of *Yst* zou zijn voortgekomen. Het voornoemde Stins of Slot ſtond voorheen in 't Zuidoostelijk gedeelte der Stad; zijnde de laatſte overblijfzels van dit gebouw, eerst in 't Jaar 1778, weggebroken: in 't Zuidwesten, had men dat van den Edelen Heere RISPENA. Niet onwaarſchijnelijk heeft men hier voor deezen meer oude Adelijke geſtichten gehad: althans ſchijnt men zulks uit de menigte der wapenen, die nog in de Kerk overig zijn, te moeten beſluiten. Wanneer *Yst*, bij zommigen in 't Latijn *Elostum* genaamd, allereerst geſticht zij, is onzeker; doch de Stad is oud, en was, zo men meent, voor deezen, magtiger en grooter dan *Sneek*.

De Stads-privilegien wierden aan *Yst* gegeeven omtrent het Jaar 1262, door den Potestaat SIKKE SJAARDEMA en de Staaten van den Lande; en in 't Jaar 1379 wierdt aan deeze Stad, uit naam van KAREL DEN IV, eene Weekmarkt op Maandag, en eene Jaarmarkt op twee na elkanderen volgende dagen, na den dag van St. MAURITIUS, den Patroon van de Kerk deezer plaatze, toegeſtaan.

In 1477, wierden de privilegien van *Yst* op nieuw bevestigd, door Recht en Raaden der Steden, Landen en Deelen van *Westergo*, vergaderd binnen *Sneek*, waar bij wel uitdrukkelijk wierdt vastgeſteld, dat de zogenoemde papene pointen van *Wymbritseradeel* het privilegie van *Yst* niet in 't minſte zouden hinderen; zijnde de brief, hier van afgegeeven, te vinden bij SCHOTANUS in zijne Beſchrijvinge van *Friesland*.

Toen

Toen naderhand de Provincie onder de Saxiſche Heerſchappij gekomen was, klaagden evenwel die van *Ylst* aan den Hertog, dat hunne oude Voorrechten, door de Sneekers en door SCHELTE VAN LIAUKEMA, Grietman over *Wymbritzeradeel*, waren geſchonden; 't welk zo veel ingang vond bij Hertog GEORG, des Roomſchen Rijks Erfgubernator en Potesſtaat, dat hij, door zijnen Stadhouder HUGO Burggraave van *Leyzenig* die van *Sneek* en *Wymbritzeradeel* gebood, de Yliſtenaaren in hunne oude Voorrechten te laaten berusten, tot dat Zijne Vorſtelyke Genade 'er zich nader over verklaard zou hebben; zijnde deeze brief gegeeven te *Harlingen*, op den zesëntwintigſten Augustus des Jaars 1502. Wat laater, in den Jaare 1504, ontving de Stad nog een Privilegiebrief, van inhoud, dat Hertog GEORG, gezien hebbende, hoe *Ylst* van ouds met Stads Privilegien ware begiftigd geweest, dezelve volkomen bevestigde, en aan de Stad toeſtond, om, gelijk in andere Steden plaats had, door haare eigene Raaden, Burgemeesteren en Schepenen te worden geregeerd; doch dat de Burgers zelve den ſtroom, die door hunne Stad loopt, ten algemeenen nutte, diep en zuiver zouden moeten houden. Nog vindt men, onder de ſtukken der Bourgondiſche Regeering, dat de Stadhouder GEORG SCHENK, in 't Jaar 1527, aan die van *Ylst* mede afzonderlijk aanſchrijving deedt, aangaande het opmaaken der dijken, wegen, bruggen, dammen, zijlroeden, ſlooten en wateringen, onder hun bedrijf hoorende.

Weleer had *Ylst* geene gewoone Stads Regeering van Olderman, Burgemeesteren en Raad, gelijk de andere Steden, maar eene zogenaamde Eeheere met zijne Mederechteren, die echter genoegzaam 't zelfde recht en magt hadden als de Olderman, Burgemeester en Raad der andere Steeden. Thans beſtaat de Regeering der Stad uit vijf Burgemeesteren en daarenboven twaalf Raaden in de Vroedſchap. Alles volgens 't Reglement, door den Raad van Staaten, van wegen hunne Hoog Mogenden, op de Regeering deezer Stad gemaakt, in 't Jaar 1637, en dus luidende.

1. De Magiſtraat ſal beſtaan uyt vyf Burgemeesteren ende twaalf Gemeentsluyden of Vroedſchappen, die bij gemelde Raden van Staten, van wegen als boven, als nu ſullen aangeſteld worden.

2. De voornoemde Burgemeesteren ſullen dienen van den enen nieuwen jaars dag tot den anderen, in ſulker voegen, dat op den naastkomenden ende t'elken nieuwe jaars dag ſal afgaan een Burgemeester: 't welk de eerſte vier jaaren by lotinge ſal geſchieden van de gene nu aangeſtelt wordende, ende daar na voorts afgaande degene die langst gedient heeft.

3. De Gemeentsluyden of Vroedſchappen ſullen blyven haar leven lang, alwaar 't dat yemant van de ſelve in de Collegien van de Generaliteit of Gedeputeerde Staaten of Rekenkamer deſer Provincie werde gecommitteerd: alleen ſal de plaatſe van die gene die elders met der wone komtte vertrekken, vaceren.

4. Alle Jaar ſal, veertien dagen voor nieuwe jaars dag, in plaats van de Burgemeester die afgaan ſal, een dubbel getal genomineert worden uit de Gemeentsluyden, in ſulker manieren, dat eerst vyf perſoonen uit de twaalf ſullen by lotinge genomen worden, welke vyf ſullen doen de nominatie van 't voornoemde dubbel getal uyt de andere ſeven, alſoo dat ſy haar ſelfs niet mede ſullen mogen nomineren.

5. Tot welke nominatie ſy dadelyk ſullen moeten procederen, belovende eerst (ſoo ras het lot op haar zal zyn gevallen om te kieſen) aan de Vergaderinge, op haren gedaanen Eedt, dat ſy in 't nomineren ſullen letten op de gequalificeerſte en bequamſte perſoonen onder de voorſz. ſeven, ſonder enig ander oogmerk, ſugt ofte gunſte daar inne te ſullen betoonen,

6. Gaan-

6. Gaande dan terſtond met haar vyven in een ander kamer, ende niet daar uyt komende noch met niemant communiceerende, voor dat ſy de nominatie ſullen hebben gedaan met de meeste ſtemmen.

7. Welke nominatie van dubbel getal als dan dadelyk by beſlooten misſive ſal overgeſonden worden aan Zyn Genade Stadhouder deſer Provincie, om by deſelve daar uyt het enkel getal te worden gekoſen, die den naam des gekorenen mede by beſloten misſive ſal overſchryven, welke misſive niet voor nieuwjaars dag ſal mogen worden geopent.

8. De afgaande Burgemeester ſal weder ſuccederen in de Gemeentsluyden of Vroedſchap in plaats van den gekorenen.

9. By ſoo verre enige plaatſe by verſterf ofte anderſins tuſſchen tyden quame te vaceren, ſal daar inne een ander gekoren worden, te weten, ſoo een Burgemeesters plaatſe vacant wordt, meer als drie maanden voor nieuwjaar, ſal de plaatſe moeten worden dadelijk vervult by nominatie ende electie als boven.

10. Ende in de Gemeente of Vroedſchap een maand naa dat de plaatſe vacant ſal ſyn geworden; by de Magiſtraat ende geſworen gemeente geſamentlijk met pluralityt van ſtemmen de verkieſinge te doen.

11. Alle de voorſz. perſonen ſullen moeten ſyn behorelyk gequalificeert ende van de ware Gereformeerde Religie, ſoo als die in de publique Kerken wordt geoeffent, profeſſie daar van doende, of ten minſten wel geaffectioneerde tot de Religie, ende ten gehoor komende, ook behoorlyk gedoopt ſynde.

12. Of het voor deſe reyſe mogte gebeuren dat eenige malkanderen na in Bloede beſtaande in de Gemeentsluyden ſouden mogen geſtelt worden, ſal 't ſelve namaals ſoo ge-

reguleert blyven, dat geen Vader en Soon, noch ook geen twee Broeders te gelyk, daar inne mogen genomen worden.

13. Blyvende voorts aan de Magiſtraat ende Gemeentsluyden de beraminge met meeste ſtemmen van alle verdere goede orde in de Regeeringe van Stads ſaken, ende 't gene daar van dependeert, ende ook haare Privilegien, Vryheden ende Costumen naar ouder gewoonte, ſoo in 't vergeven van Stads Ampten als anderſints als van ouds gebruykelyk is geweest, ſonder ergens inne tot particulier profyt te mogen excederen, lettende voor al op de beste mesnage ende meeste voordeel van de Stad en de goede Ingeſetenen van dien, ook in verteringen, baten, profyten of vacatien, niet gaande buiten de ordonnantie of ordinaris gebruyk, ende ook voor 't confereren van eenige Ampten niet genietende, op pœne van arbitrale correctie tegen de nemer ende gever. Alle welke pointen by de Hoog Mog. Heren Staten Generaal, des noods ende verſogt ſynde, ſullen geapprobeert, geratificeert en by forma van Octroy aan de Stad *Ylst* verleent worden.

den 14 Maart / 3 April 1637. Was geparapheert

A. BRUYNING Vt.

Onderſtond ter Ordonnantie van de Raadt van Staaten,

Ende getekent

J. EYKBERG.

Ylst is zonder eenige Wallen of Muuren; doch de Straaten zijn met lommerrijk geboomte beplant, 't welk der Stad geen onvermaakelijk aanzien geeft. Men vindt hier eenige goede gebouwen, vooral de Kerk, die in 't Oostelijkſte deel der Stad, in een' uithoek ſtaande, met twee rijen pilaaren, een

een ſteenen gewelf, een fraai en wel klinkend Orgel, en ruim Koor voorzien is.

In 1736 wierdt het oude Raad- of Stadshuis geheel afgebroken, en daar voor in plaats een nieuw gebouw geſticht, waar aan de eerſte ſteen is gelegd door de Freules DOROTHEA en JULIANA VAN GALAMA, die, met haare jongere Zuster RIXT VAN GALAMA, de eenige overgeblevenen zijn van het aloud adelijk Friesch geſlagt VAN GALAMA; zijnde het laatſte mannelijk oir van dit huis, de Hoog Wel Geboore Heer ANTONIUS SIXTUS VAN GALAMA, op den achtëntwintigſten Junij des Jaars 1737, overleeden. In 1770 wierdt het Stadhuis, door 't aankoopen van 't oude Familiehuis van POPMA, bijna de helft vergroot. In de bovenſte verdiepinge heeft men, behalven de Sekretarije, eene Burgemeesters en eene Raads- of Vroedſchapskamer, die beide zeer net behangen zijn; onder vindt men ook twee ruime vertrekken, van welke het eene dient tot eene kamer voor de Gerechtsdienaars, en 't andere tot eene openbaare Gevangkenisſe. 't Gemeld geſlagt van POPMA was, voor deezen, zeer vermaard, wegens verſcheiden geleerde Mannen, die daar uit zijn voortgeſprooten. AUKE POPMA teelde bij zijne Huisvrouw, JOUK VAN HETTINGA, vijf Zoonen, SIKKE, TIETE, SIPKE, AUKE en BIENK. SIKKE of SIXTUS wierdt te *Dole* in *Bourgondien* der Rechten Doctor, en gaf in 't licht *C. Celſus de arte Dicendi*. TIETE of TITUS ſchreef over *de Epistolæ Familiares van Cicero* &c. SIPKE of CYPRIANUS handelde over *Salluſtius*, en AUKE of AUSONIUS ſchreef verſcheiden geleerde Verhandelingen. Nog heeft HESSEL, de Zoon van TITUS, over *Curtius* iets in 't licht gegeeven. Ook bloeide weleer hier GELLIUS ILSTANUS, Kommandeur van 't Hospitaal van St. JAN, die de beſchrijving en afteekening van eenige Frieſche Steden in zijn' tijd heeft gemaakt. Nog heden ten dage ziet men in de Kerk de begraafplaatzen der POPMA's, gedekt met zwaare Zerken, op welke Latijnſche Opſchriften en Verſen ſtaan; doch die zodanig zijn uitgeſleeten, dat men ze niet kan leezen.

Weleer hadt men in *Ylst* een Klooster van de orde der

Karmeliten, ſtaande nabij de Kerk, aan welk Paus JOHANNES de XXII van dien naam, de zelfde Voorrechten ſchonk en bevestigde, welke door BONIFACIUS DEN VIII aan de Orden der Predikheeren en Minderbroederen gegeeven waren, zo als blijkt uit de Bulle, welke daar van voorhanden is. Het Klooster van *Woudsend* was dus met dat te *Ylst* van de zelfde orde, en wierdt daarom, naderhand, toen het door hooge watervloeden, en daarop gevolgde rampen, beſchadigd en verarmd was, aan dat te *Ylst* toegevoegd. Doch ook dit Klooster is reeds van overlang verdweenen. Zelfs hebben de Roomschgezinden, die hier maar weinigen in getal zijn, thans geene Kerk te *Ylst*, maar verrichten hunnen Godsdienst te *Sneek*. De Doopsgezinden daarentegen hebben 'er één Vermaningshuis of Kerk, in welke de dienst door éénen beſoldigden Leeraar wordt waargenomen.

Ter bevorderinge van den bloei der Stad, waar op men, zedert eenigen tijd, meer dan wel voorheen is bedagt geweest, oordeelde de Regeering dat eene algemeene Koemarkt van weezentlijk nut zou konnen zijn; daarom kogt dezelve, in 1783, zekeren ruimen langwerpig vierkanten tuin, in 't midden der Stad, tegen over het Stadshuis gelegen, en liet denzelven tot eene openbaare marktplaats in gereedheid brengen. Eertijds ſtondt hier de Stins van den Kolonel HETTINGA, waarin de glazen vereerd waren door de volgende Adelijke Perſoonen van dien tijd.

TAGO VAN GALAMA.	AUCK AUCKAMA.
ANNA VAN GALAMA.	WERP VAN TJERKENS.
DOITSE VAN BONGA.	IDA VAN GALAMA.
FRANS VAN EIZINGA.	RIXTA VAN GALAMA.
ANNA VAN GALAMA.	TITUS VAN GALAMA.

Deeze plaats is geplaveid, en van weerskanten, gelijk ook van achteren, met huizen bebouwd; hebbende in 't midden eene poort aan 't water, om 't Vee daar uit de Schepen te losſen; doch van vooren aan de Straat is de Markt open, en alleen voorzien met een dubbele rij paalen. Deeze Markt kan over de driehonderd Runderen bevatten, gelijk in 1783 is gebleeken.

In

In het zelfde jaar wierdt nog, door de Magiſtraat en Vroedſchap, eene nieuwe ruimere Waag gebouwd, welke aan drie zijden met overdekte Gaanderijen omringd is, en op den grond ſtaat, welken de oude Waag voorheen gedeeltelijk beſloeg, aan den Noordkant van 't Stadshuis.

Aan deeze Stad ſtaan vier Molens, te weten, één Eek, twee Hout- en één Roggemolen, voorts heeft men hier één Brouwerij, één Stookerij en vijf Bakkers. Geduurende eenige jaaren hadt *Ylst* zeer afgenomen; doch begint nu, door de zorge der Regeeringe, weder te bloeien: ook is deeze Stad inderdaad zeer gelegen tot Handel en Fabrieken, wegens de ruime wateren, die alomme en ook naa vier Zeehavens, met naame *Stavoren*, *Workum*, *de Lemmer* en *Takeziji*, loopen.

De voornaame middelen van beſtaan zijn hier de Boter- en Kaasmarkt, en de fabriek van Scheepstimmeren; vindende men hier thans, behalven verſcheiden Bootjesmaakerijen, twee groote Scheeps-Hellingen, eene aan 't Zuidoostelijk, en eene aan 't Noordoostelijk einde der Stad, op welke Koffen van negentig en honderd voeten worden gebouwd, hoedanige 'er nog drie in den Jaare 1784 zijn afgeloopen.

Des Zaturdags avonds vaart van hier een Beurtman op *Amſterdam*, en daarenboven 's Dingsdags avonds een Boterſchip, 't welk ook pakgoederen en menſchen meede neemt.

's Vrijdags morgens ten negen uuren vaart van hier een Schip op *Leeuwarden*, 's Maandags morgens ten zes of zeven uuren een op de *Jouwer*, en 's Donderdags een op *Workum*. Op *Bolsward* vaart alle Vrijdags morgens ten zeven uuren; doch op *Sneek* dagelijks, den Zondag uitgezonderd, eene Snik, terwijl de *Bolswarder* Snik op *Sneek* hier twee maalen 's daags doorkomt.

In 1783 wierdt de vervallen Weekmarkt wederom op nieuw aangelegd, en geſteld op Maandag, tot hier toe met goed gevolg. In plaats der oude verwaarloosde Jaarmarkten, zijn 'er ook twee nieuwe aangelegd, als eene in 't Voorjaar in Maij, op welke zeer veel Vee komt, en eene in 't laatst van October.

Onder de *Ylſter* Burgers wordt nog heden de gewoone landtaal, te weeten 't boere Friesch, geſproken. De kleeding is hier ook nog, over 't algemeen, de boere kleeding; doch veele vrouwen en jonge dogters beginnen zich op 't zogenoemde klein Steedſters op te ſchikken.

Zie WINSEMIUS en SCHOTANUS, *Beſchrijving van Friesland*; ALTING, *Notitia German. Inferior.*; *Oudheden van Friesland*; *Tegenw. Staat.*

YPEKOLSGA, door zommigen *Ipekolsga* of *Epekolsga* genaamd, hoewel, onzes oordeels, de door ons opgegeevene de rechte ſpelding is, althans indien het waarheid zij, dat de oorſpronklijke benaaming *Hyppolitusga* zou geweest zijn, en men ſlegts, bij verdraijing of verbastering, den tegenwoordigen naam daar aan zou gegeeven hebben. Het Dorp is gelegen in het Kwartier van *Westergo*, in de Grietenij van *Wymbritzeradeel*, alwaar het, onder de achtëntwintig Dorpen, die men in het District telt, in rang de zevende plaats bekleedt, en tweeeëntwintig Stemmen uitbrengt. *Ypekolsga*, 't welk, gelijk uit het getal der Stemdraagende Plaatzen genoeg is afteleiden, geen grooten omtrek beſlaat, grenst ten Zuiden aan het Slooter-Meir, in de nabuurſchap der Stad *Slooten*. In overoude tijden ſtondt hier, gelijk in veele andere Dorpen; een Stins, of verſterkt Huis, aan eenen Edelman, TAKE ABBEMA, toebehoorende. Hij hieldt de zijde der *Vetkoopers*, in de Frieſche tweeſpalten. De *Schieringers*, welke in het nabuurig *Slooten* in bezetting lagen, in den Jaare 1520, eenen uitval uit die Stad hebbende gedaan, bemagtigden de Sterkte, en braken ze af tot op den grond. Al vroeger, te weeten, in den Jaare 1497, was de Kerk der Plaatze, door de Soldaten, in brand geſtoken, en in eenen puinhoop veranderd. Vijftien gewijde Hostiën verteerden, ten zelfden tijde, in den alvernielenden brand, tot aſche. Doch haare kragt was daarom niet vernietigd. Zo veele en zo groote wonder-

wer-

werken, gelijk men beuzelde, geſchiedden 'er op de plaatze, dat het ligtgeloovig Gemeen, in groote hoopen, derwaarts zamenſchoolde, en 'er gelds genoeg ten offer bragt, dat men, voor de opgegaarde penningen, eerlang, wederom eene nieuwe Kerk konde ſtigten. Om het deerlijk verval des gewijden Gebouws te verhelpen, vondt men, in den Jaare 1664, zich genoodzaakt, de Kerk geheel te vernieuwen. Zij wierdt toen met een klein ſpits Torentje voorzien. De Hervormde Leeraar, die te *Woudsend* zijn vast verblijf houdt, verrigt ook hier, zo wel als in de twee nabuurige Dorpen *Indijk* en *Smallebrugge*, den predikdienst.

Zie SCHOTANUS en WINSEMIUS.

YPESLOOT, weleer een Gehugt of Buurt, aan den Diemerdijk, niet verre van *Amſterdam*. Tegenwoordig ſtaat 'er niet meer dan een enkel huis.

YPESLOOTER-SLUIS, eene Uitwatering of Sluis, in den ſtraks genoemden Diemerdijk, ten Oosten van *Amſterdam*. Zij wierdt aangelegd, om door dezelve het water uit het *Nieuwe Diep*, door eene inbreuk van den ſtraks genoemden Dijk veroorzaakt, gelijk ook uit het *Diemer-Meir*, in het Y te ontlasten. Intuſſchen moeten wij hier aanmerken, dat deeze Sluis tegenwoordig niet meer wordt gevonden ter plaatze, alwaar zij oorſpronklijk wierdt aangelegd. Zij lag weleer bij de Buurt *Ypeſloot*, tuſſchen de Stad en de Herberg *Zeeburg*. Al voor lang heeft men de Uitwatering, om dringende redenen, van daar tot aan geene zijde van *Jaap Hannes* verplaatst; zijnde een ander gehugt, alwaar men tegenwoordig het Gemeene-Landshuis van deezen oord ontmoet.

Zie COMMELYN en WAGENAAR, *Beſchrijving van Amſterdam*.

YSBRECHTUM, een Dorp in de Frieſche Grietenij *Wymbritſeradeel*, onder het Kwartier van *Weſtergo*, in rang het tweeëntwintigſte onder de achtëntwintig Dorpen van dat Diſtrikt. Men ontmoet het Dorp, niet verre van de Stad *Sneek*, alwaar het zeer vermaaklijk rondom in het Geboomte ligt, behoorende tot de aanzienlijke Luſtplaatze, van ouds *Epema-State* genaamd; weleer de verblijfplaats van drie agtervolgende Grietmannen, uit het aanzienlijk Geſlagt van BURMANIA, allen, door hunne Geleerdheid en Staatkunde, zeer beroemd. Thans is zij de eigendom van den befaamden ROBERT SJUK GERROLD JUCKEMA VAN BURMANIA RENGERS, tot op de jongſtvoorgaande Omwenteling Grietman van deezen Deele. De Kerk van het Dorp pronkt van boven met een klein Torentje, en van binnen met eene pragtige Begraafplaats van het Geſlagt van BURMANIA; voorts met een fraai Orgel, en verdere ſieraaden. De Hervormde Leeraar, welke hier den predikdienst waarneemt, is gehouden om op twee nabuurige Dorpjes, *Tjallehuizum* en *Tirns*, het gewijde dienstwerk insgelijks te verrigten. Onder *Ysbrechtum* behoorde, weleer, het vermaarde Klooster *Thabor*, waar van wij, ter zijner plaatze in ons *Woordenboek*, verſlag gedaan hebben. Zie Deel XXVIII, bl. 204. enz. Nog heden ten dage behooren onder dit Dorp de buurtjes *Pophorne* en *Bons*. Van de eerstgemelde Buurt liggen de Huizen op eene hoogte, zich in de lengte uitſtrekkende, en bij den naam van de *Oude Zeedijk* bekend. Eene Sterkte, Schans of iet ſoortgelijks, zal, waarſchijnlijk, van ouds hier gelegen hebben, vermits men 'er, diep in den grond graavende, zwaare fondementen aantreft. Eindelijk moeten wij nog aanmerken, dat *Ysbrechtum* in de algemeene belangen der Grietenije zeventien Stemmen uitbrengt.

Zie WINSEMIUS en SCHOTANUS; *Tegenwoordige Staat van Friesland*, enz.

YSSEL-

YSSEL. Twee rivieren van deezen naam ontmoet men in ons Vaderland: de eene de *Geldersche* of *Doesburgsche*, de andere de *Hollandsche* of de *Goudsche* genaamd. De eerstgemelde, hier door ons bedoeld, was bij de Romeinen onder den naam van *Sala* bekend. Zij neemt haaren oorsprong in *Westfalen*, niet verre van het Slot *Raatsveld*, tusschen *Veelen* en *Lembeek*, aan de grenzen van het Hertogdom *Kleef*. Voortstroomende, loopt de *Yssel* door of voorbij de Steden *Ringenberg*, *Ysselburg*, *Ankolt*, *Burg*, *Deutichem* en *Doesburg*. Hier draagt de rivier den naam van den *Ouden Yssel*. Bij de laatstgenoemde Stad ontvangt het water der riviere merkelijke versterking, dewijl zich aldaar met dezelve vereenigt de van ouds zo zeer vermaarde *Graft van Drusus*; dus genaamd naar den Romein DRUSUS, Stiefzoon van den Cesar AUGUSTUS, welke, door middel van dezelve, den *Rhijn* met den *Yssel* vereenigde, om alzo de wateren der eerstgenoemde riviere af te leiden, den geweldigen stroom te breeken, of ook, veelligt, om de belangen van den binnenlandschen Koophandel te bevorderen. Van *Doesburg*, onder den enkelen naam van *Yssel*, voortloopende, bezoekt de rivier de Steden *Zutfen*, *Deventer* en *Campen*, en valt, beneden de laatstgemelde Overijsselsche Stad, in de Zuiderzee. Van meerder uitgebreidheid, egter, was de loop deezer riviere, in overoude tijden, toen de straks genoemde Zuiderzee nog geen aanweezen hadt, althans binnen een veel enger kil beslooten was. Ten Oosten van dezelve rukte zij voort, door een gedeelte van *Friesland*, op een kleinen afstand van *Stavoren*, en ontlastte zich ten laatste in den Oceaan, door eenen uitgang, bij de Romeinen *Flevus* of *Flevum*, tegenwoordig *het Vlie* genaamd. Van haare gelegenheid aan geene zijde van den *Yssel*, heeft eene der Zeven Vereenigde Provincien, haaren naam van *Overyssel* ontleend.

Zie HALMA.

YSSEL, in onderscheiding van den bovengemelden, de *Goudsche*, of ook wel, meer algemeen, de *Hollandsche*

Tsel genaamd, neemt zijnen oorsprong uit de *Lek*, een weinig beneden *Vreeswijk* of *de Vaart*; doch is van den Lekstroom afgescheiden, door middel van eenen Dam, om welken te mogen leggen, reeds in den Jaare 1285 verlof was gegeeven. In deezen Dam ligt een Sluis of Duiker, door welke de *Tsel*, ondanks deeze opstopping, nog al eenig water uit de *Lek* ontvangt. Den meesten toevoer van water, egter, bekoomt de Stroom uit de *Vaart*, of den *Vaartschen Rhijn*, in welken, een weinig boven *Jutfaas*, een Sluis gelegd is, de *Doorslag* genaamd, door welke het water, uit den *Vaartschen Rhijn*, langs eene Vaart, die al voor honderden van jaaren door het Geregt van het *Gein* of *Oude Gein* gegraaven is, boven *Tselsteein*, gebragt wordt in den *Tsel*, die hooger op, tot aan de *Lek*, meer niet dan een Sloot gelijkt, doch hier bevaarbaar wordt, en de gemeenschap tusschen de *Lek* en den *Tsel* open houdt. Ook wordt 'er, wanneer de Sluis van den *Vaartschen Rhijn* geslooten wordt gehouden, van *Utrecht*, door het *Gein*, langs den *Tsel*, op *Rotterdam* gevaaren. Van *Tselsteein* loopt de rivier langs *Montfoort* en door *Oudewater*; vormende dezelve, ter laatstgenoemde plaatze, eene ruime doorvaart, die, door *Linschoten*, na *Woerden* en verder in den *Rhijn* loopt; door welke, en andere mindere wateringen hier omstreeks, veele der omliggende Landen en Polders bewaterd worden. De *Tsel*, vervolgens, van *Oudewater*, langs *Haastrecht*, voortstroomende, bereikt eindelijk *Gouda*, verkrijgt aldaar eene aanzienlijke breedte, en legt alzo den grond des bloeis van den binnenlandschen scheepvaart in die Stad. Door *Gouda* loopende, formeert de *Tsel* het water, bij den naam van *de Gouwe* bekend, 't welk van daar voorbij het Dorp *Boskoop* voortloopende tot aan de *Goudsche Sluis*, door middel van die vermaarde Waterkeeringe van het Rhijnwater wordt gescheiden. De *Tsel*, intusschen, aan eene andere zijde van *Gouda* voortvlietende, loopt tusschen *Moordrecht* en *Gouderak* door, voorbij *Ouderkerk* en langs *Kapelle aan den Tsel*; tot dat hij eindelijk, een weinig laager tegenover *Tsel-*

mon-

monde, zich met de *Merwe* vereenigt, en aldaar zijnen naam verliest. Voor 't overige heeft de *Yssel* dit bijzonders, dat zij, even als de Zee, aan Ebbe en Vloed onderhevig is. Nogthans heeft zij, bij het ebben of vallen, geen meer gevolg van water, dan de Vloed daar in heeft gedreeven, of de binnenlanden uitgeeven. Aan deeze oorzaak moet het worden toegeschreeven, dat het drabbige opperwater, 't welk 'er door den Vloed binnen koomt, meer bezinkt dan in de sterk afloopende rivieren. Van hier dat de klei, welke van den bodem der riviere wordt opgebaggerd, veel bekwaamer is tot het bakken van steenen, als zijnde zuiverder dan andere klei, die meer aan de lucht bloot gesteld, en met ongelijkslagtige deelen is vermengd. De Steenovens, langs den *Yssel* in menigte opgerigt, leveren hier door overvloed van gebakken steenen. Eindelijk ontmoet men langs de Rivier, verscheiden aanzienlijke Dorpen: de voornaamste zijn *Yssel-monde*, *Ouderkerk op den Yssel* en *Krimpen op den Yssel*, de beide laatste, in onderscheiding van andere Dorpen van dien naam, aldus geheeten. Dat de Baronnie en het Stedeken *Yselstein* van den Stroom hunnen naam ontleend hebben, zullen wij hier naa, ter bekwaame plaatze, aanmerken.

Zie H. JUNIUS, *Batavia*; OUDENHOVEN, *Beschrijving van Zuidholland*: J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Natuurlijke Historie van Holland.*

YSSELHAM, was, in vroegere dagen, een niet onaanzienlijk Dorp, in de Provincie *Overyssel*, in het Drostampt van *Vollenhoven*, niet verre van het adelijk gestigt *Paasloo*, vier uuren van *Steenwijk*, en drie uuren van *Blokzyl* en de *Kuinder* gelegen. Tegenwoordig is het niet meer dan een Buurt van slegts weinige Huizen. De omliggende oord, als zijnde grasrijk en vrugtbaar, is zeer vermaaklijk. Veel hadt *Yssel-ham* te lijden, geduurende de oneenigheden en oorlogen tusschen den Utrechtschen Bisschop en de *Friezen*. Gelegen genoegzaam op de grenscheiding tusschen de wederzijdsche grondgebieden, was het eene plaats van veele aangelegenheid,

zo om de eigen landen en bezittingen te beveiligen, als om die des vijands te beschadigen of te bemagtigen. Van hier dat het, naar gelange de kans des Oorlogs zich ginds of herwaarts keerde, nu eens in Friesche, dan in Bisschoplijke magt was. In den Jaare 1355 wierdt het geschil ten einde gebragt, doordien de Kerkvoogd de Ingezetenen tot zo verre onder de knie gebragt hadt, dat hij hen met eede deedt belooven, hem voortaan trouwe en onderdaanigheid te zullen betoonen, zonder ooit wederom het oog te wenden na de *Friesen* van *Stellingwerf* en *Schoterwerf*, met welke zij, dus lang, geheuld hadden. Geduurende de Roomsche tijden stondt hier eene Kerk, welke aan den eersten Christen Martelaar STEFANUS was toegewijd; dezelve behoorde onder het Dekenschap van *Steenwijk*.

Zie LINDENBORN, *Histor. Episcop. Daventr.*; DUMBAR, *Analecta*.

YSSELMONDE, (*Het Dorp*) gelegen in eene Ambagtsheerlijkheid van dien naam, in *Zuidholland*, ontleende zijnen naam van zijne ligging aan den mond van den *Yssel*; 't zij dan dat dezelve hier zijn begin nam, gelijk zommigen willen, of dat de Rivier aldaar haare uitwatering hadt, zo als anderen beweeren. Reeds op den Jaare 1076 vindt men dit Dorp vermeldt. Doch dit, door verloop van tijd, doorbreeken van Dijken en wegspoelen van Landen, vergaan zijnde, wierdt, in de plaats daar van, het tegenwoordige Dorp gebouwd, schuins tegenover den Mond van den *Yssel*, recht tegenover het *Krallinger Veer* in *Schieland*, van waar men, met een Pont, na *Ysselmonde* overvaart, om langs dien weg, wanneer men daar toe den wil heeft, na *Dordrecht* voort te reizen. Men heeft hier eene fraale Kerk, van welke de stigtingstijd door zommigen op het Jaar 1462 wordt gesteld. De grond van hun gevoelen is, om dat men dat Jaargetal ontmoette op eene Klok, welke te bersten geluid zijnde, sedert uit de Toren wierdt genomen. Voorts pronkt het gewijde Gestigt met twee Torens, den eenen, egter, groo-

ter

ter dan den anderen. Volgens aloud gebruik ontmoet men ook 'er eenige fraai beſchilderde Kerkglazen. Eén Predikant neemt hier den gewijden dienst waar onder de Hervormden. Hij is lid der Klasſis van *Schieland*.

Zie HALMA.

YZELMONDS-AMBACTEN. Bij dezen naam is het Distrikt bekend, gelegen ſchuins tegenover *Rotterdam*, ten Oosten, aan de Noordzijde van de Maas. Het wordt in twee Ambagten onderſcheiden, ieder van welke zijnen bijzonderen Ambagtsheer, en afzonderlijke Regeering heeft. Zy worden genoemd, naar hunne ligging op de Kaart, *Oost-Yzelmonde* en *West-Yzelmonde*.

YZELMONDE, (*Oost.*) ook zomtijds *Gijsbrecht Jacobs-Ambagt* genaamd, is de grootſte der twee Ambagtsheerlijkheden van dien naam; zij bevat, volgens opgave in de Verpondingslijsten, vijfhonderdeenëntachtig Morgens en honderdvijftien Roeden Lands. Volgens de zelfde Lijsten zou het getal der Huizen, in de geheele Ambagtsheerlijkheid, het Dorp daar mede onder begreepen, hondvijfëntwintig en een Koornmolen bedragen. Het Dorp, boven vermeld, ligt in deezen oord. Ook vondt men 'er eertijds het Slot, waar van wij vervolgens zullen ſpreeken. *Oost-Yſelmonde* wierdt, in vroegere dagen, van den Graave VAN EGMOND, doch zedert van de Graaflijkheid van *Holland*, ter leen gehouden. De Ambagtsheerlijkheid, van welker eerſte Indijkinge wij den tijd niet vinden aangeteekend, in den Jaare 1446 zijnde ingebroken, hebben, zedert, de Ambagtsheeren van *Yſelmonde* met de Vrouwe van het naastgelegen *Rieder-Ambagt*, eene Overeenkomst gemaakt, om gezamentlijk den *Hordijk* te dijken, en de beide Ambagten onder éénen Dijkſchouw te brengen. De Overeenkomst was geteekend op den eenëntwintigſten Maij des ſtraks gemelden jaars.

Zie OUDENHOVEN, *Beſchr. van Zuidholl.*

Ys.

YSSELMONDE, (*West-*) als zijnde, ten opzigte der even genoemde Ambagtsheerlijkheid, in het Westen aan de *Maas* gelegen, was eertijds ook bij den naam van *Ogiers-Ambagt* bekend, en aldus genoemd naar OGIERS VAN KRALINGEN, welke hetzelve aan zijne dogter GILLIS VAN KRALINGEN ten huwelijk gaf, wanneer deeze, in den Jaare 1388, met Heere DIRK VAN DER LEKKE in den echt wierd verbonden. *West-Ysselmonde* is eene verzameling van verscheide Polders, welke, volgens de opgave in de Verpondingslijsten, te zamen bevatten vierhonderd drieënnegentig Morgens en driehonderd zevenëntwintig Roeden. Volgens die zelfde Lijsten de oude met de nieuwe zijnde vergeleken, heeft 'er een schroomlyk verval, zints het opmaaken van dezelve, plaats gehad. Honderdvijftien is het getal der Huizen op de eerste, en niet meer dan zesëndertig op de laatste aangeschreeven.

Zie OUDENHOVEN, *Zuidholland.*

YSSELMONDE, (*Het Slot*) gelegen in of by het Dorp van dien naam, aan den Maasdijk, tusschen de Steden *Rotterdam* en *Dordrecht.* De grondlegger daar van was Bisschop WILLEM van *Utrecht*, daar toe bewogen, 't zij om het Gestigt te doen dienen tot beschermingе der Landen, welke aan hem, in deezen oord, waren afgestaan, of, gelijk anderen meenen, om den'schеepvaart langs den Yselstroom te dekken. Doch het mogt hem niet gebeuren de tijd der volbouwinge te beleeven; hij overleedt in de maand Maij des Jaars 1076; waar uit wij mogen besluiten, dat hij 's jaars te vooren, of misschien wel vroeger, met de stigting eenen aanvang zal gemaakt hebben. WILLEMS Opvolger in den Bisschoplijken Zetel, KOENRAAD, drieëntwintigste Bisschop van *Utrecht*, voltooide het Slot; waar van WACHTENDORP, in zijn Rijmkronijk, schrijft:

„ 't Kasteel was wel bemuurt, daar rontom water liep,
„ En binnensmuurs een wal, de gracht was breet en diep."

Het

Het Slot was naauwlijks voltooid, of de Stigter vondt zich in de noodzaaklijkheid, om op hetzelve een beleg te verduuren, waarin hij zelve de nederlaage bekwam, en het Gestigt genoegzaam geheel gesloopt wierdt. De omstandigheden worden aldus verhaald.

DIRK DE V, Zoon van Graave FLORIS DEN I, zijnen Vader, terwijl hij nog een kind was, zijnde opgevolgd, was door den Bisschop van *Utrecht* van zijn Vaderlijk erfgoed, het Graafschap van *Holland*, ontzet geworden. De Hollanders, intusschen, gelijk het Karakter dier Natie, ten allen tijde, medebragt, hunnen Heeren, in den Lande geboren, genegenheid toe te draagen, hielden het, in hun hart, met den ongelukkigen DIRK, en droegen met ongeduld het juk des Utrechtschen Mijtervoogds. Naa de aflijvigheid van Graave FLORIS, was diens Weduw RICHILDE met den vermaarden ROBERT DEN VRIES in 't huwelyk getreeden. Deeze, de gezindheid der Hollanders kennende, en dezelve ten voordeele van zijnen Stiefzoon willende te baate neemen, nam het besluit, ter bemagtiginge van het Graafschap *Holland* eenen kans te waagen. Hij bevond zich thans in *Vlaanderen*. En alzo hij van oordeel was, dat het gelukkig slaagen zijner onderneeminge inzonderheid af hing van het bemagtigen van het Slot van *Yselmonde*, als waar door de Hollanders in bedwang wierden gehouden, besloot hij terstond tot het verzamelen eener bekwaame Vloote, die, rijklijk van manschap voorzien, den mond der *Maaze* binnen loopen, en een deel volks aan Land zoude zetten; deeze zouden, onder bedekking der Vloote, het beleg der Sterkte ondernoemen. Om zijnen slag te wisser te neemen, vervoegde hij zich, met verzoek om eenige schepen, bij den Koning van *Engeland*. Deeze was thans de vermaarde WILLEM, Hertog van *Normandije*, bij den naam van WILLEM DEN VEROVERAAR bekend, Zwager van ROBERT DEN VRIES, van welken hij eene Zuster ter Echtgenoote hadt. Deeze bloedverwantschap, veelligt, bewoog den Engelschen Koning om in ROBERTS aanzoek te bewilligen. De Schepen, door hem toegestaan, vereenigden zich met die der Hollanders, in *Vlaanderen*.

Graaf DIRK zich aan het hoofd der Vereenigde Vloot gefteld hebbende, zeilde daar mede na de *Maaze*, of de *Merwe*, brandende van begeerte om in het bezit van het Vaderlijk Graafſchap herſteld te worden. Niet zo heimelijk waren deeze toerustingen geſchied, of Bisſchop KOENRAAD badt daar van de lucht gekregen, en, in tijds, eenige Schepen in gereedheid doen brengen. Deeze waren geplaatst in den mond der riviere, om aan den Hollander den doortogt na het Slot *Yſſelmonde* te betwisten. Het leedt niet lang, of de wederzijdſche Vlooten raakten aan elkander. Lang en hevig wierdt hier gevogten, met zwaar verlies aan wederzijden. Eindelijk verklaarde zich de overwinning ten voordeele van Graave DIRK. Onder de geſneuvelden van naame, aan de zijde des Bisſchops, vinden wij GEERLAN, Graaf van *Zutfen*, genoemd.

De Bisſchoplijke ſchepen, deels vernield, deels genomen of op de vlugt zijnde gedreeven, deedt Graaf DIRK een gedeelte zijner Troepen aan land gaan, om daar mede het Slot *Yſſelmonde* te belegeren. Bisſchop KOENRAAD, met eene talrijke Bezetting, bevondt zich thans in eigen perſoon binnen de Sterkte. Met Torens en eenen Voorburgt was dezelve, naar het gebruik dier tijden, behoorlijk verſterkt. Ondanks deeze middelen van verweering, wierdt het Kasteel, door de Hollanders, die zich bij Graaf DIRK gevoegd hadden, zo hevig beſtormd, dat de Voorburgt, wel haast, ten eenemaale wierdt om verre geworpen. Daarenboven wierpen de Belegeraars, uit hunne Blijden, zo zwaare ſteenen tegen de Torens van het Slot, dat de een na den anderen ten aarde ſtortte, of zwaar beſchadigd wierdt. Groot was ook het verlies van manſchap binnen de Sterkte. Nauwelijks vertoonden zich de belegerden boven de borſtweeringen van het Kasteel, of zij wierden door de *Vlamingen*, die in het behandelen van den Boog zonderling bedreeven waren, doorſchooten of van daar na binnen gejaagd. Eindelijk ſchooten de Belegeraars den brand in het Slot; waar toe men zich, waarſchijnlijk, van brandende ſpietſen bediende. Het hevig woeden der vlammen, welke men niet wist te blusſchen, bragt de Burgtzaaten in de uiterſte verlegenheid. Na verloop

loop van zestien dagen, welke het beleg geduurd hadt, alzo Bisschop KOENRAAD geenen kans zag om het langer uit te houden, besloot hij zich over te geeven, onder voorwaarde, dat hem en zijne lotgenooten de vrije uittogt na *Utrecht* zou vergund worden. Daar tegen bedong Graaf DIRK van zijnen kant, de belofte van den Kerkvoogd, dat hij in het gerust en vreedzaam bezit van het Graafschap *Holland* zou gelaaten worden. Het Slot wierdt, zedert, geheellijk geslegt. Volgens zommigen zouden 'er van het Slot geene kenmerken meer voorhanden zijn, en de plaats, alwaar het heeft gestaan, niet meer kunnen aangegeweezen worden. Volgens anderen zou men de grondslagen in *Oast-Yselmonde* nog heden ten dage kunnen vinden. Heer FLORIS OEM VAN WYNGAARDEN bouwde hier, in den Jaare 1483, een Kasteel uit het water; 't welk, tusschen de Jaaren 1680 en 1690, door den Heer JOHAN DE MEY tot den grond toe afgebroken, en van nieuws met vier Torens sierlijk herboud wierdt.

Zie MELIS STOKE, *Hollandsche Rijmkronijk*; OUDENHOVEN, *Beschrijving van Zuidholland*.

YSSELMUIDEN, een Dorp in de Provincie *Overijssel*, in het kwartier van *Salland*, recht tegenover de Stad *Campen* aan den *Yssel*, en nauwlyks een vierendeel uurs van daar gelegen. Het Dorp heeft zijnen naam gegeven aan een Drostampt, onder het welk, daarenboven, behooren *Ens*, *Genemuiden* en *Kamperveen*, en waar over, ten allen tijde, mannen van den hoogsten rang in het Gewest het bewind gevoerd hebben. De Kerk van *Yselmuiden* alwaar tegenwoordig één Hervormde Leeraar, zijnde lid der Klassis van Campen, den gewyden dienst verrigt, was, geduurende de Roomsche tijden, aan de Heiligen CRISPINUS en CRISPINIANUS gewijd. Het *Deventersche* Kapittel van Sinte LEBAWIN hadt en oefende het regt om eenen Pastoor te benoemen. Wijders hadt men in de Kerk van *Yselmuiden* twee Vikarijen; de eene van Sinte ELIZABETH, de andere van Sint MARTYN.

Voor het overige is het Geslagt van YSSELMUIDEN, zints bijkans zeshonderd jaaren zeer vermaard geweest, als hebbende zeer veele doorluchtige Mannen voortgebragt, welke zo in het Veld als in de Raadzaal, aan het Vaderland zeer uitsteekende dienſten gedaan hebben.

Zie MOONEN, *Kronijk van Deventer*, REVII *Daventria Illuſtr.* DUMBAR, *Kerkelyk en Wereldlyk Deventer.*

YSSELOORD, een uitſpringende ſtreek Lands, in *Gelderland*, op de *Veluwe*, in *Veluwenzoom*, over het Dorp *Malburg*, ter plaatze alwaar de *Rhijn*, aan de rechterhand, in den *Yſſel*, door DRUSUS gegraven, valt, ongeveer een half uur gaans boven *Arnhem*. In overoude tijden plagt hier een Schans te leggen, met vier punten of bolwerken voorzien, naar de plaats zijner legginge de Schans van *Yſſeloord* genaamd. Tot een belangrijken twiſtappel diende deeze Sterkte, geduurende de Spaanſche Oorlogen. Naauwlijks hadt de Spaanſche Veldheer VERDUGO, in den jaare 1585, het Kasteel bemagtigd, en daar van bezit genomen, of de Graaf VAN MEURS EN NIEUWENAAR zogt hem van daar te doen verhuizen. Op den zesden October des gemelden jaars verſcheen hij, met achttien Vaandelen, zo *Engelſchen* als *Duitſchers*, voor de Vesting, en maakte ſtraks eenen aanval, zo van de Veluwſche als van de Betuwſche zijde, om dezelve te beſchieten. Negen Stukken Geſchut gebruikte hij daar toe; twee van die Stukken waren heele Kartouwen. Merkelijk nadeels leedt men hier door van binnen; doch herſtelde het ſtraks, zo goed men konde. Van hunnen kant booden de belegerden dapperen wederſtand. Menigeenen ſtorm ſloegen zij kloekmoedig af. In eenen uitval gelukte het hun, onder meer anderen, die aan de Staatſche zijde ſneuvelen, derzelver dapperen Kapitein WILLEM VAN DOORN te doen vallen. Van drie Staatſche Uitleggers, die uit hunne Masten, rijklijk met Soldaten voorzien, dapper vuur gaven, ſchoten zij twee te onbruik, zo dat zij, ter nauwer nood vlot wordende, met den Stroom afdreeven. Ondanks dit alles, de Burgtzaa-

ten

ten vernomen hebbende, dat de belegeraars tot een nieuwen ſtorm aanſtal maakten, en geenen kans ziende om denzelven af te weeren, vonden zij zich, eerlang, genoodzaakt om de Sterkte over te geeven. Zij bedongen vrijen uittogt, met volle wapenrusting, mids zij, evenwel, de Vaandels en Trommen agter lieten.

De Schans *Yſſeloord* bleef, zedert, in de magt der Staaten, tot in de maand Augustus des Jaars 1629, wanneer Graaf HENDERIK VAN DEN BERG, geenen kans ziende om *'s Hertogenbosch*, door FREDERIK HENDRIK VAN ORANJE belegerd, te ontzetten, na den *Yſſel* toog, en, door middel van kleine Schuitjes, beneden *Yſſeloord*, te *Westervoort*, den Stroom overgetrokken zijnde, in de *Veluwe* viel, met oogmerk om voorts op den Schans eenen kans te waagen. Dapper kweet zich, bij deeze gelegenheid, DIRK DIBBETS, Burgemeester van *Arnhem*; en lust het ons, van 's Mans heldhaftigheid, met de eigen woorden van ARNOLDUS MONTANUS, hier de gedagtenis te vernieuwen, ten blijke dat men, in die zorgelijke dagen, in ons Vaderland Mannen vondt, die, voor de goede zaak, hun leven durfden in de waagſchaal ſtellen. „ Op dit gerucht, (ſchrijft MONTANUS) dat naamelijk de „ Spanjaards na den *Yſſel* in aantogt waaren, ſpat DIRK DIB„ BETS, Burgemeester (van *Arnhem*), den 13 van Hooij„ maandt ter ſtadt uit naar *Yſſeloort*, met 30 burgers, tot „ beſcherminge der ſchans aldaar. De tijding van des vijands „ aankomſte was niet logenachtig, als den welken, door de „ duisternisſe het gezicht onttrokken, 't gedruisch der wa„ gens, en geklep der paarden van de westerſche zijde aan „ de ooren openbaarde. Omzichtig droeg zich DIBBETS in „ deezen toeſtant van zaken. Fluks boort hij de ponten in „ den groſdt, belast den Uitlegger, met zeven ſoldaten be„ mant, musketten en buijzen los te barnen, tot teken „ van wakkerhijt, en den Trommeſlagers van het Burger„ vaandel onder Hopman DIBBETS VAN UCHTEN, in 't midden „ des nachts aangekomen, den Schotſchen en Engelſchen „ ſlagh te ſlaan, om den Spanjaardt in achterdenken te bren„ gen, dat deeze landtaart den overkant bezet hielt. 't Be-

„ drogh gelukte; want de vijand (hoewel door een Priester,
„ met het poortfluijten uijt *Arnhem* gegaan, verkundſchapt,
„ dat 'er geen bezettinge binnen was) voor tegenſtant uijt
„ de Yſſeloortſche ſchans bevreest, op welke hij 't gemunt
„ hadde, zakt benewaarts naar *Dork*, aldaar met kleijne
„ ſchuitjens, op wagens nagevoert, het overſchepen begin-
„ nende. Een groot getal ſtond nu al op den bodem der
„ *Veluwe*, wanneer juist twee Staatſche Vaandels den oever
„ alhier quamen langs trekken; brusk ſtietenze tegen de over-
„ gevarenen in, dewelke tot hun groot voordeel, uijt een
„ tuijn aan den *Yſel* zoo dapper vuur gaven, dat de aan-
„ vallers met verlies des Engelſchen Hopmans DABLIS, en
„ etlijke ſoldaten tot de hertred gedwongen wierden. Doch
„ de vijandt bericht dat de Yſſeloortſche ſchans, alleenlijk
„ met burgers bezet, en aan de eene zijde nogh open was,
„ ſpat gezwind derwaarts heen. Zonder twijfel zou de toe-
„ legh gelukt zijn, indien niet de Ritmeester ZWARTZENBORG
„ met drie Kornetten Ruijters, bij geval hen ontmoetende,
„ zoo vinnigh aangetroffen hadt, dat hij zich genootzaakt
„ vondt naar zijn voordeel, in der ijl opgeworpen, te rugh
„ te wijken. Waarop de Burgemeester, ziende den vijandt
„ met zijn geheele leger op de *Veluwe* gekomen, en dat
„ zijne verdere verdediging vruchteloos zoude zijn, met
„ zijne burgeren naar *Arnhem* keerde, en de ſchans, half
„ geſlecht, en voor zoo veel de tijd hem toeliet, verlaten
„ heeft, dies de Spanjaart ook dezelve dadelijk in bezittin-
„ gen nam, en verſterkte." Tot hiertoe MONTANUS. Niet lang, intusſchen, bleef *Yſſeloord* in de handen der *Spanjaar-den*. Want OTTO VAN GENT, *Heer van Dieden*, op den negentienden Augustus daar aan volgende, de Stad *Wezel*, bij verrasſing, hebbende ingenoomen, verliet de vijand den Schans, en met een de geheele *Veluwe*. Bij den inval der Franſchen, in den Jaare 1672, naa dat de Staatſche bezette-lingen, op den dertienden Junij de plaats verlaten hadden, viel de Schans in handen van Koning LODEWYK DEN XIV. Merkelyk wierdt toen *Yſſeloord* verſterkt, en bleef de Schans

in

in handen der Franſchen, tot in het volgende jaar, wanneer zij denzelven verlieten. Sedert dien tijd heeft men 'er zich weinig aan laaten gelegen zijn. Door allengskens toeneemend verval, is de Sterkte genoegzaam geheel verdweenen. De grond daar van dient thans tot eene Weide.

Zie E. VAN METEREN en BOR, *Nederlandſche Oorlogen*; AITZEMA, *Zaaken van Staat en Oorlog*; A. MONTANUS, *Leven van Frederik Henrik*.

YSSELSTEIN, eene Stad in de Baronnie van dien naam, niet verre van de grenzen des Stichts van *Utrecht*, ongeveer twee uuren gaans ten Zuidwesten van de Stad van dien naam, en omtrent half zo verre in het Noordwesten van *Vianen*. Zij voert haaren naam gedeeltelijk naar de *Yſſel*. Die van *Stein*, het welk een *Steenen Huis*, Kasteel of Tooren, zo wel als een openbaare Gevangenis beteekent, zal naar alle waarſchijnlijkheid eerst aan het Slot eigen geweest, en naderhand aan de daar bij gebouwde Stad en de Landſtreeke gemeen geworden zijn. Van dit Slot weet men den tijd der opbouwinge niet; doch volgens onze gedagten mag men met reden onderſtellen dat dit, of een ander Kasteel, hier reeds voor den Jaare 1144 zal geſtaan hebben; dewijl men in dit jaar van eenen Heer van *Yſſelſtein* gemeld vindt. Het ſtaat nog gedeeltelijk ter zijde van de Stad, en is alleen door derzelver Graft daar van afgeſcheiden. Het beſtondt uit verſcheiden Gebouwen, die meest afgebroken zijn, en het overige is tot een wooning voor den Drosſaard bekwaam gemaakt. De Stad, die met Graften en Wallen omringd is, en door welke een Graft loopt, die de Haven genaamd wordt, is langwerpig gebouwd, en heeft twee Poorten, de Yſſelpoort en de Benskooper Poort. De Hoogleeraar BOXHOFN getuigt, dat de Stad, in den Jaare 1390, met Muuren en Poorten omvangen is, door ARMOUD VAN EGMOND, Heer van *Yſſelſtein*; doch de Oude Hollandſche Kronijk meldt van eene Belegering der Stede *Yſſelſtein* in den Jaare 1349, door

den Maarſchalk van het Sticht, tegens ARNOUD van YSSELSTEIN, die, naa dat de Stad vijf weeken beſtormd was, dezelve overgaf. Hier uit is bedenkelijk, of de Muuren en Poorten niet kunnen herbouwd zijn. BEKA ſpreekt ten aanzien van dit geval enkel van *Yſelſtein*, zonder te onderſcheiden of dit het Slot of de Stad raakte; maar dewijl hij 'er bijvoegt, dat alle die van *Yſelſtein* den Biſchop hulde zweeren moesten, ſchijnt men het wegens de Stad te mocten verſtaan. Wegens de Heeren van *Yſelſtein* ſchijnt het zeker, dat 'er geen ouder bekend zijn, dan die uit den Huize van AMSTEL zijn geſprooten. BERTRADE VAN YSSELSTEIN huwde aan GYSBRECHT VAN AMSTEL, en bragt de Heerlijkheid in dien Stam. Deeze GYSBRECHT liet, behalven zijnen Zoon, meede GYSBRECHT genaamd, en berugt door den tweeſpalt tegen Graave FLORIS DEN V, verſcheiden andere Zoonen naa, waar onder ARENT, die als een jonger Zoon de Heerlijkheid van *Yſelſtein* tot zijn aandeel verkreeg, en 'er den naam van voerde. Men zou met reden mogen giſſen, dat hij geen deel hadt in de zamenzweering tegen Graaf FLORIS, of immers niet in den gepleegden moord, dewijl wij niet vinden dat zijne Goederen verbeurd gemaakt wierden: ten zij men ſtelle, dat het Leenregt van den Biſchop van *Utrecht* over *Yſelſtein* ten dien tijde volkomen erkend wierdt; 't welk egter zeer twijfelagtig is. Men wil dat ARENT in den Jaare 1298 overleedt, en de Heerlijkheid naliet aan zijnen Zoon GYSBRECHT. Maar deeze tijd van zijn overlijden ſtrijdt tegen het Verhaal der Oude Kronijkſchrijvers, welke getuigen dat GYSBRECHT VAN YSSELSTEIN, als Maarſchalk en Regter in den Lande van den Biſchop van *Utrecht*, reeds in den Jaare 1297, aan Graaf JAN van *Holland* weigerde, Hollandsch Krijgsvolk op zijn Slot *Yſelſtein* te leggen, om den Biſchop te beoorlogen: waarom de Graaf toornig, deezen GYSBRECHT deedt vangen en zijn Slot belegerde; 't welk door zijn Vrouw BERTRADE of BEATRIX jaar en dag verdedigd wierdt, maar eindelijk moest overgegeeven worden, door gebrek van voorraad, en op voorwaarde, dat de helft der bezetting, daar 't lot op vallen zou, aan den wil des Graaven zou gelaa-

laaten worden, welke hij allen deedt onthoofden. De Graaf ſchonk de Heerlijkheid aan WOLFAART VAN BORSSELEN, zijnen gunſteling. Naderhand gaf WILLEM DE GOEDE, Graaf van *Henegouwen*, en de III van deezen naam van *Holland*, in den Jaare 1308, ter bede van GUIDO VAN HENEGOUWEN, Biſchop van *Utrecht*, de Heerlijkheid weder te Leen aan GYSBRECHT, en aan ARENT zijnen Zoone bij opvolging, als mede aan deezes Nakomelingen, zelfs in de vrouwlijke Linie. In den Jaare 1330, vergunde hij, dat de Dogter van deezen ARENT, GUYOTTE of GUIDYN VAN YSSELSTEIN, de Heerlijkheid van *Tſelſtein* zoude mogen nalaaten aan haare Kinderen, in huwelijk verwekt bij JAN VAN EGMOND: waar door de Heerlijkheid gekoomen is aan ARENT VAN EGMOND; zo dat het Geſlagt der Bezitters van *Tſelſtein* uit den Huize VAN AMSTEL in de regte Linie met GUYOTTE ſchijnt uitgeſtorven. ARENT VAN EGMOND overleedt in den Jaare 1409, in den ouderdom van tweeënzeventig jaaren. Uit het Nageſlagt van deezes jonger Zoon WILLEM, uit wiens Stam MAXIMILIAAN VAN EGMOND geſprooten is, geraakte de Heerlijkheid van *Tſelſtein* aan den Prinſe van *Oranje*, WILLEM DEN I, door zijn huwelijk met ANNA, de Erfdogter van MAXIMILIAAN. Onder de Heerſchappij van den gemelden Heere WILLEM VAN EGMOND, ſtondt de Stad *Tſelſtein* een zwaare belegering uit van Hertog WILLEM VAN BEIEREN, Graave van *Holland*. De reden hier van was, dat JAN VAN EGMOND, Broeder van den Heere van *Tſelſtein*, die ſchuldig gehouden wierdt aan verraad tegen Hertog WILLEM, uit den Lande gebannen en na *Tſelſtein* gevlugt was, daar men hem herbergde. Door de Vrienden der EGMONDEN wierdt egter een Verdrag bewerkt, en bedongen, dat de Heeren VAN EGMOND uit de Stad en uit *Holland* zouden trekken, behoudens hunne Haave en Goederen, en een jaarlijkſche uitkeering door den Hertog ten behoeve van WILLEM VAN EGMOND, Heere van *Tſelſtein*, en van zijne Moeder JOLENTE VAN LYNINGEN. Dit gebeurde omtrent den Jaare 1415. Na den dood van Hertog WILLEM VAN BEIEREN, in den Jaare 1417, poogde Heer WILLEM VAN EGMOND weder in 't bezit van *Tſelſtein* te geraaken, en was

reeds binnen gekoomen, maar wierdt 'er weder uitgedreeven, door den aanhang van Vrouw JAKOBA, welke aan die van *Utrecht* en *Amersfoort* de Stad tot hunnen wille gaf; zo dat ze verwoest en verbrand wierdt, en alleen de Kerk en 't Klooster verſchoond. In het volgende jaar wierdt het weinige, dat 'er overgebleeven was, behalven de Geeſtelijke Gebouwen, nog verder vernield. Hoe Heer WILLEM weder in het bezit van *Yſelſtein* geraakt is, hebben wij niet kunnen naſpooren. Maar in den Jaare 1466, in twist geraakt met ADOLF VAN GELDER, wierdt de Stad wederom belegerd en verbrand. De Hertog van *Kleef* met een groote Heirmagt in *Holland* getogen, wilde de Stad in den Jaare 1482, wederom overmoeſteren, en pleegde hier rondsom veel geweld; doch moest met groot verlies aftrekken. Dit zelfde gebeurde mede aan die van *Utrecht*, welke de Stad, in den Jaare 1411, hebben getragt te overweldigen, doch na een beleg van drie maanden, door Heere FLORIS VAN YSSELSTEIN wierden weggedreeven. Zedert vinden wij geene andere merkwaardige gebeurtenisſen wegens de Stad *Yſelſtein* aangeteekend, dan dat de Franſchen dezelve in den Jaare 1672, toen zij geen tegenſtand kon bieden, bemagtigd hebben.

In de Stad worden ruim driehonderd Huizen geteld. Zij wordt veel bewoond van lieden, die elders door hunnen vlyt bekwaame middelen vergaderd hebben om een ſtil leven te leiden, en hier hunne rust zoeken. Onder de neeringen en handwerken vindt men 'er geene, die bijzonderlijk aan een Plaats worden toegeſchreeven: zo dat de kostwinningen hier meest beſtaan in de gerijflijkheden der Burgerlijke zamenwooninge.

De openbaare Gebouwen zijn het Stadhuis en de Kerk, benevens een Gasthuis. Het eerſte is, naar gelange der Stede, een taamlijk Gebouw, en ſchijnt, volgens de Bouworde, die 'er bij den Ingang en aan de Voorpui in doorſtraalt, niet van den vroegſten tijd te wezen. Uit het midden van het Dak rijst een Torentjo, waar op een ronde Kloot of Appel ſtaat.

De Kerk is een Kruiskerk en heeft een klein Orgel bij den

den Predikſtoel. In 't Koor ſtaat een verhevene Tombe, waarop een liggend Vrouwenbeeld gezien wordt, met een Engeltje aan het Hoofden-eind en een Hond aan de Voeten. Het opſchrift meldt dat dit de Afbeelding is van Vrouwe ALYD VAN KUILENBURG, die in den Jaare 1471 overleedt. Zij was gehuwd aan FREDRIK VAN EGMOND, Heere van *Yſelſtein*, die, in het Jaar 1500, ſtierf. De vierkante Toren vertoont zich vrij aanzienlijk met drie Ommegangen, en eindigt met een dergelijke Spits. Indien deeze Kerk eerst gebouwd wierdt kort voor den tijd, wanneer zij tot een Parochiekerk is ingewijd, moet zij weinig ouder zijn dan van den Jaare 1309, toen de Inwijding geſchiedde. Eertijds was de Parochiekerk in het Dorp *Eitheren*; 't welk voorheen merkelijk meer aanzien moet gehad hebben; men vindt 'er nog eenige Huizen van, omtrent een vierendeel uurs van *Yſelſtein*, en de Roomschgezinden hebben nog veel eerbied voor den grond, daar zij, bij wijze van Bedevaart, Godsdienst pleegen. De Gemeente van *Yſelſtein* word bedient door twee Predikanten, die onder de Klasſis van *Buuren* behooren. De Roomschgezinden hebben hier mede eene Statie, welke door een waereld Priester wordt waargenomen.

Het Gasthuis is een gedeelte van een oude Kloosterkerk, waar van men in de voorgaande Eeuwe dit Godshuis en vijf Woonhuizen gemaakt heeft. In dit Gasthuis worden oude behoeftige Perſoonen, die geen huishouding of kinderen hebben, ingenomen. Het word door den Drosſaard, Rentmeester, Schout en Burgemeesteren, als Buiten-Regenten, benevens drie Regentesſen beſtierd. Een Binnenvader en Binnenmoeder hebben 'er het daaglijksch opzigt en bewind over.

Zie *Tegenwoordige Staat van Holland.*

YSSELT, bij ſommigen *Iſelt* geſpeld, eene Ambagtsheerlijkheid, in het gedeelte des Stichts van *Utrecht*, het *Kwartier van Eemland* genaamd, even buiten de Vrijheid der Stad *Amersvoort*, in het Westen, tusſchen de *Eem* en den weg na *Zoest*. De uitgeſtrektheid vinden wij op honderdtweeëndertig Morgens begroot. Van ouds was zij eene Ridder-

der-Hofstad, met een Kasteel, en als zodanig, in den Jaare 1330, bekend. De Voorouders van den Geleerden *Amersfoortschen burger*, MICHIEL VAN ISSELT, van wien wij elders in ons *Woordenboek*, Deel XXI. bl. 234, hebben gesproken, waren eigenaars en bewooners dezer Heerlijkheid. Voortijds plagt 'er eene Kapelle te staan, waarin eene Vikarij gevestigd was, welke ter begevinge van den Heere der Ambagtsheerlijkheid stondt. Tegenwoordig is 'er nog een Heerenhuijs, met een Kapelle, of Kerk, aan St. BARBARA gewijd, zijnde de begraafplaats van de Heeren en Vrouwen der Heerlijkheid.

Zie BURMANNI *Trajact. Eruditum*; *Historie van het Utr. Bisdom.*

YVON, (PETRUS) was een inboorling der Fransche Stad *Montauban*, de zelfde, alwaar de berugte JAN LABADIE, vóór zijne overkomst in de *Nederlanden*, den predikdienst onder de Hervormden heeft waargenomen. Waarschijnlijk zullen zij in deeze Stad kennis aan elkanderen gekreegen hebben. LABADIE vervolgens na *Holland*, en van daar na *Zeeland*, zijnde vertrokken, volgde of verzelde YVON hem derwaarts, en bevondt zich te *Middelburg*, ten tijde als zijn Vriend aldaar den post van Leeraar in de Waalsche Gemeente bekleedde. Naauw en onafscheidbaar moet de vriendschap geweest zijn, welke zij hadden aangegaan. Want als LABADIE van zijnen predikdienst verlaaten, en genoodzaakt zijnde geworden, de Stad *Middelburg* te ruimen, na *Friesland* vertrok, verzelde YVON hem insgelijks derwaarts, en zette zich, nevens hem, te *Wieuwert* met der woon neder. Na het overlijden van zijnen Vriend wierdt YVON, in zijne plaats, het hoofd der *Labadisten*, ja zelf, niet lang daarna, eigenaar der Plaatze, door zijn huwelijk met eene der vier Zusteren VAN SOMMELSDYK, aan welke dezelve toebehoorde. YVON heeft eenige Werken geschreeven. Het voornaamste en beste, in den Jaare 1681, te *Amsterdam* gedrukt, voert den volgenden titel: *Impietas convicta à* PETRO YVONE, *Pastore Ecclesiæ Reformatæ, quæ ex mundo retracta Wiweræ,*

in

in Frisia, nunc colligitur, Tractatibus duobus, in quorum prieri existentia Dei, ut omnium veritatum prima et certissima, clarè stabilitur. In secundo scriptura sacra defenditur, impio libro Spinosæ, cui titulus: Tractatus Theologico-Politicus, integre refutato.

Zie *Memoires du tems.*

YVOY. (*Het Geslagt van*) Voor de volgende Geslagtlijst, ons ter plaatzinge in ons *Woordenboek* toegezonden, betuigen wij bij deezen, aan den Zender, onzen openbaaren dank. Mogten andere, gelijk wij meermaalen wenschten, dit ons hoogstbehaaglijk voorbeeld volgen, en alzo tot een *Aanhangzel* op het geheele Werk, waar toe wij reeds merkelijke bouwstoffe bezitten, het hunne bijdraagen! Van wegen de naauwkeurigheid van schikkinge, zullen wij het medegedeelde Stuk, van woord tot woord, en in de zelfde gestalte plaatzen, als het ons is ter hand gekoomen.

Het Geslacht in deeze Landen, zeedert het Jaar 1569, bekend onder den naam D'YVOY, is afkomstig uit Vrankrijk, uit de Provincie van Picardijen, alwaar het zelve in groot aanzien en eere gebloeid heeft, en een der aanzienelijkste onder de Adelijke en Riddermatige Stammen was, zijnde desselfs eigentlijke Geslachtnaam HANGEST, tot wapen voerende *een Zilver Veld waarop een rood Kruijs, beladen met vijf Goude St Jacobs Schulpen*, hebbende voor helmteeken, *een menschenhoofd*, en voor Supports of Schildhouders, *twee Wildemannen.*

Het zelfde Geslacht heeft zo in Vrankrijk als in de naburige Nederlanden, verscheide aanzienelijke Heerlijke Leen- en andere Goederen bezeeten, zijnde Heeren geweest van *Avesnecourt, Arzilliers, Blaize, Binderen, Dampiere, Fontaines, Trenoy, Genlis, Hangest, Huguëville, Tenville, Tvoy, Landricourt, Magny, Montmor, Neufville le Roy, Pont St. Pierre, Spreuwenstein, Taule, Vavincourt* en andere plaatsen. De Huizen waarmeede het zelve, zo in Vrankrijk als in de Nederlanden vermaagschapt en geallieerd is geweest,

weest, zijn, ARZILLIERS, AMBOISE, BEAUMONT, BRUYERES, DE LA BOVE, BOUCARD BOUCËRS, VAN BERCKEL, CRAON, CHATILLON, VAN DER CAPPELLE, LE FLAMENT, GARLANDE, GLABBECK, GUICHENON VAN CHATILLON, HARCOURT, HEILLY, HUMIERES, VAN DER HORST, JOINVILLE, LEVIS, LANNOY, DE LEEUW, MONTMORENCY, MONTBAZON, MAILLY, MAGNY DU MERS, NESLE, NASSAU LA LECK, PECQUIGNY, ROYE, ROCHEROLLES, DE RUYTER, SOYECOURT, SAREBRUCHE, TONSCARVILLE, DES URSINS, UTENHOVEN, VIGNEMONT, VOORBURGH, VOET VAN WINSSEN, WALENCOURT, &c.

Het voorſz. Geſlacht zig van tijd tot tijd uitbreidende, hebben de onderſcheide takken, zo als in Vrankrijk is gebruikelyk, zig door de toenamen hunner Heerlijke goederen onderſcheiden, zo als in dit geſchiede ten opzigte der Heeren van GENHT, VAN YVOY, VAN TAULE, VILLERS, HUGUEVILLE &c. van welke allen echter noch maar die van *Genlis en Yvoy* overig is en noch heeden word voortgezet, doch de welke van alle de goederen die het noch in 't laatst der Sestiende Eeuw in Vrankrijk bezat, zo uit hoofde van de aankleving aan de Protestanſche Religie, als andere omſtandigheeden, heeft moeten derven, en daar van niets anders behouden, dan de naam en de bewijzen hunner afſtamming.

I. *Geſlacht.*

FLORIS, Heere van HANGEST, word genoemd in de gifte welke Philippus van Vlaenderen en Vermanders in 1175. deed aan de Kerk van onze lieve Vrouwe van Parijs, van de goederen van Virij in Picardijen en van de Vrijdommen, die Canon, Grave van Soisſons in 1177. ſchonck aan de Abdij van Orcamp van alle de tollen in zijne Landen. Hij reisde naar het H. Lant en ſtierf in het beleg van Acre 1191. volgens Rogier Hoeden, en liet uijt zijn huisvrouw, waar van de naam onbekend is, na

1. JAN Heere van HANGEST die de hoofdtak heeft voortgezet, de welke ſo grote dienſten aan de Koningen en den Staet gedaan en aanzienelijke vermaagſchappen,

pen, met de Geslachten van MONTMORENCY, LEVIS, GARLANDE, PEGGIONY, ABZILLIERS, NESLE, BEAUMONT ROYE, CRARN, MONTBEZAN, MAILLY &c. aangegaan te hebben, in het begin der 15. Eeuw, is uijtgestorven.

2. *Aubert* (die volgt)

II. *Geslagt.*

AUBERT VAN HANGEST Heer van GENLIS, *Neuville le Roy* &c. gaf omtrend den Jaere 1188. de Magistraetsbestelling van den Burgt van Neiville aan de Abdy van St. Lucien van Beauvais, met toestemming van zijne huisvrouw, en komt voor in eenige Chartres van de Abdij van Oreamp, van den Jaare 1186. en in een ander van de Kerk van St. Quintin 1193.

Huijsvrouw COMTESSE gaf haare toestemming aan de Gifte, welke haar man in 1188. deed aan de Abbij van St. Lucien.

1. *Aubert* (die volgt.)

III. *Geslagt.*

AUBERT VAN HANGEST Hr. van GENLIS, bezat ook de goederen van St. Pierre, eerste Baronnie van Normandije, door de Gifte welke hem daar van in 1204. gedaan wierd door Koning Philippus Augustus, welke het geconfiskeerd had op Robbert van Paisly, om dat hij de partij gehouden had van Jan, Koning van Engeland: hij onderteekende het zelve jaar het tractaat dat de Stad Rouan maakte, wanneer zij onder de gehoorzaamheid des Konings wederkeerde. hij komt voor in eenige Chartres van de Abtdij van Oreamp 1211. en stigtte dat zelfde jaar een Gasthuis in zijne Heerlijkheid van Genlis.

Huijs-

Huijsvrouw ELISABETH VAN CHATILLON, jongere dochter van *Gaucher* Heere van *Chatillon* en van *Elizabeth* Gravinne van *St. Paul.*

1. *Aubert* (die volgt.)

2. JAN Heere van GENLIS, ſtelde in 1245. Geeſtelijke Susters in het Gasthuijs, dat zijn Vader en Moeder geſticht hadden, en bekwam daar voor de titul van Abtdij onder de beſcherming van St. Elizabeth, 't welk het jaar daar aan door den Koning wierd bevestigt.

IV. *Geſlaelt.*

AUBERT VAN HANGEST Heere van GENLIS, *Pont St. Pierre* &c. was een der Heeren welke den Koning in 1236 ontbood om zich gewapend te vinden tot St. Germain in Laije, drie weken na Pinxteren, en te Chinon daags na het Octaaf van Paasſchen 1242.

Huijsvrouw MARIA VAN ROYE dochter van *Raoul van Roije*, Heere van La Terte, zij was 1250. hertrouwd aan *Burchard van Vendosme.*

1. *Aubert* (die volgt,)

2. N..... VAN HANGEST GENLIS, huisvrouw van *Jan* Heer van *Wallencourt* in 1272.

V. *Geſlacht.*

AUBERT VAN HANGEST Heer van GENLIS was in 1259. onder de opzigt van de Gravinne van Vendosme, zijn Moeder,

Huisvrouw ISABELLA VAN TANCARVILLE Vrouwe van Fontaines, dochter van *Willem* Heere van *Tancarville*, Kamerheer van Normandijen.

1. *Au-*

1. *Aubert* (die volgt.)

2. LAONE VAN HANGEST GENLIS verkreegt een Arest van 't Parlement in 1280.

VI. *Geslacht.*

AUBERT VAN HANGEST Heere van GENLIS, *Pont St. Pierre, Fontaines, Heugneville* &c. toegenaamd *de Groote*, diende de Koning in wapenen tegens de Vlamingers in 1296 en 1297. Hij wierd in 1299. gezonden naar Gascogne: in 1301. naar Engeland en Schotland, in 1315 en 1316. gaf de Koning die rentebrieven op zijn tresoor, in erkentenis der Diensten die hij en zijn Vader hem beweezen hadden. Hij kreeg last den 12 Decemb. 1318. zig te Parijs te bevinden om tegen de Vlamingers op te trekken, en den 12 Januarij daar aan volgende om zig met den Bisschop van Mende en de Graaf van Clermont naar Corbije te begeeven, om van Vreede te handelen tusschen de Gravin van Artois en de Edelen van haer Land: de Koning gaf hem bij brieven van 17 Aug. 1328. de tollen welke zijn Vasallen aan den Koning zouden hebben moeten betalen, ten einde hij zig zoude kunnen uitrusten, om Hem in den tocht van Vlaenderen te kunnen dienen. Hij was 1329. overleden en is onder eene verheevene tombe begraven in de Abdij van Genlis.

Huijsvrouw AGNES VAN BRUYERES Weduwe van *Robbert, Heere van Argies* en Suster van *Thomas, Heere van Bruijeres.*

1. AUBERT VAN HANGEST Heere van GENLIS, *Pont St. Pierre* &c. gestorven op St. Michiél 1331. sonder kinderen te verwekken, bij JOHANNA VAN JOINVILLE Vrouwe van *Rimancourt*, dochter van *Anzel, Heere van Joinville* en van *Laure van Sarrebruche.*

2. *Jan* (die volgt.)

3. MATTEUS VAN HANGEST-GENLIS, hoofd van de branche der Heeren van *Taule*, *Villers* en *Heugneville*, dewelke na aan Frankrijk een Grootmeester van de Arbaletiers (tegenwoordig Artillerie) gegeven en vermaagſchap aangegaan te hebben, met de Geſlachten van BOVE, HARCOURT, ROCHEROLLES, &c. uitgeſtorven is, in 't begin der 15de Eeuw.

4. ELEONORIS VAN HANGEST-GENLIS, Huisvrouw van *Raoul le Flament* Hr. van Canij, Zoon van *Raoul le Flament* Maarſchalk van Vrankrijk.

5. JOHANNA VAN HANGEST-GENLIS, Vrouwe van Beaulieu, wiens huwlijk onbekend is.

VII. *Geſlacht.*

JAN VAN HANGEST, Heere van GENLIS, *Magny* &c. diende in de belegering van Bovines, 1304, met een Ridder en tien Knapen.

Huisvrouw MARIA VAN VIGNEMONT.

1. AUBERT VAN HANGEST-GENLIS, geſneuveld in de ſlag van Brignai bij Lion 1361. ſonder kinderen te verwekken bij ADA VAN MALLY, welke hertrouwde aan *Jan van Nesle* Heer van Offremont.

2. JAN VAN HANGEST-GENLIS, Ridder, Kamerheer van den Koning, welke hem 600 ℔ renten gaf voor zijne trouwe en goede dienſten, bij brieve van 4. Junij 1390.

3. *Matteus* (die volgt.)

4. AUBERT VAN HANGEST-GENLIS Heere *van Tresmey*, diende in den Oorlog van Vlaenderen, van Normandije en Bretagne in 1378, 79, 80 en 83. en ſtierf ſonder kinderen na te laten van JOHANNA VAN HEILLY, zijne huisvrouw.

5. YOLENTE van *Hangest-Genlis* was 1344. gehuwt aan *Mattheus* Heere *van Roije* en *Germigny*.

VIII *Geslacht.*

MATTHEUS VAN HAMGEST, Heere van GENLIS, *Magny* en *Tresnoy*, diende met zijn Volk in de belegering van Honfleur, onder Lodewijk van Harcourt, Luitenant des Konings in Normandijen, in de maand September 1357. en onder den Graaf van Tancarville in 1364. in de belegering van Bourbourg in de maand van Augusti. 1383. hij had onder zijn gevolg een Ridder en zeven Knapen. Hij was Capitein (nu Gouverneur) van Fontaine le Chatel in 1389, en leefde nog 1397.

Huisvrouw JOHANNA VAN SOYECOURT Vrouwe van Merscourt, dogter van *Gillis* Heere van Mooij en van *Agnes van Theanger*.

1. *Jan* (die volgt.)

2. AUBERT van *Hangest-Genlis*, gestorven in Barbarijen.

3. MATTHEUS van *Hangest-Genlis*, wiens geboorte onbekend is.

IX. *Geslacht.*

JAN VAN ANGEST, Heere van GENLIS &c. was Capitein (nu Gouverneur) van de Stad Chauny, 11. Decemb. 1411. het was door zijne tusschenkomst dat de stad Noijon zich aan den Koning en den Hertog van Bourgondien onderwierp in de ontmoeting bij Mons en Vinieu in 1422. en stierf het zelfde jaar.

Huijsvrouw MARIA VAN SARREBRUCHE, dogter van *Aime*, *Heere van Commercy* en van *Maria van Chateau Villain*, Vrouwe van Louvois, dewelke Weduwe zijnde, hertrouwde aan *Gaucher van Rouvroy*, *Heere van St. Simon*.

1. *Jan.* (die volgt)

X. *Geſlacht*

JAN VAN HANGEST Heere van GENLIS, *Abecourt*, *Magny* &c. Baillieu van Evreux, Ridder, Raad en Kamerheer van den Koninк Carel de VII. aan wiens hof hij ſteeds was van 1446 tot 1459. en van wien hij veele giften en vergeldingen bekwam, hij diende dien Vorst in de Herneming van Normandijen, deed hem hulde in 1432, en ontvong een penſioen van 2000 ℔. op de Generale ontfangst van Normandijen in 1479 en 1480. Hij word genoemt *Jan van Hangest*, *Ridder*, *Heere van Genlis*, *Raad en Camerling van den Koning*, *Capitein van Rouan*, *ſyn Baillieu en Capitain van Evreux*, in eene quitantie gegeven den 1 Meij 1479. aan den Ontfanger der Domeinen van Evreux van 275 ℔. Zij is bezegelt met een Zegel in rode wasſche met de wapenen van Hangest, zijnde een Kruijs beladen met vijf Schulpen, Supports twee Wildemannen, Cimier een Helm, waar uit een menſchen hoofd komt. Hij ſtierf in 1490. en wierd te Rouan, ten Celeſtijnen begraven.

Huijsvrouw MARIA VAN AMBOISE, dogter van *Pieter Heere van Chaumont* en van *Anna van Buell.*

1. JACOB VAN HANGEST, Heere van GENLIS, *Magny*, *Taule* en *Mericourt*, Raad en Camerling des Konings, hij wierd als Gijzelaer gegeven aan Ferdinand Koning van Arragon, door den Graaf van Montpaſſier, testeerde 15 Junij 1500, deed eene reijze naer Jeruſalem, en wedergekeerd zijnde wierd hij in gezandſchap gezonden naer Carel Aertshertog van Oostenrijck in 1514. Hij verwekte bij zijne huisvrouw JOANNA DE MOY maar eene dochter.

1. HELENA van HANGEST, Vrouwe van *Magny* trouwde *Artus van Gouffier*, Hertog van Roannois, Grootmeester van Vrankrijck.

2. CA-

2. CAREL van *Hangest-Genlis*, Abt van St. Eloy, vervolgens Biſchop en Graaf van Noïon, Pair van Vrankrijck, geſtorven 19 Junij 1538.

3. *Adriaan* (die volgt.)

4. LOUIS VAN HANGEST-GENLIS, hooft van de tak der Heeren van MONTMOR en van MOYENCOURT, uitgeſtorven in het midden der 16de Eeuw.

5. MARIA van *Hangest-Genlis*, getrouwt aan *François van Lannoy, van Mervilliers* en *Tollevillen.*

6. JOHANNA van *Hangest-Genlis*, getrouwt met *Jan* Heere *van Humieres.*

XI. *Geſlagt.*

ADRIANA VAN HANGEST Heere van GENLIS, Ridder, Raad en Kamerling van den Koning, Baillieu en Capitain van Evreux en van 't Casteel de Louvres te Parijs, bij brieven van 19 Aug. 1512. Groodſchenker van Vrankrijk: diende de Koningen Carel den VIII., Lodewijk de XII. en François den I. gaf verſcheide Quitantien in 1501, 1511 en 1520, van zijne Appointementen, bezegelt met zijn Zegel, waarop ſtaat een Kruijs beladen met vijf Schulpen, hij ſtierf voor den 16 Oct. 1532.

Huijsvrouw BLAUDE DU MAS, dochter van den Heer van *L'Isle Bannagen*, zij ſtierf den 5 Januarij 1532.

1. JAN van *Hangest-Genlis* geboren 1506. verkore Biſchop van Noïon, Pair van Vrankrijk, na zijn Oom in 1525.

2. FRANCOIS VAN HANGEST Heere van GENLIS, Edelman van 's Konings Kamer, Capitain van het Casteel de Louvres den 14 April 1543 en 12 Maart 1548. Hij woonde de meeste oorlogen van zijnen tijd bij in Italien en Vlaenderen, doch eindelijk de Protestantſche gevoelens omhelst hebbende, was hij een der Hoofden der Religionaires en van de partij van den Prins van Condé, wierd Collonel van hunne Infanterie, en was te gelyk een aanhanger van de partij welke zig in de Nederlanden, tegens den Koning van Spanje ontwikkelde, hij ſtierf te Straatsburg Ao. 1569. ſonder kinderen te verwekken bij zijne huisvrouw VALENTINE DE URSINS.

3. JAN van *Hangest-Genlis*, gezegd de JONGE GENLIS, distingueerde zig in de ſlag van Ceriſoles, en wierd in 1544, gedood in een uitval dien hij deedt uit Chalons, waar in hij zig geworpen had, op het doortrekken van den Keiſer.

4. *Jan* (die volgt)

XII. *Geſlacht.*

JAN VAN HANGEST-GENLIS — gezegd D'YVOY, ter onderſcheiding van ſyn Broeder Jan, naar de Heerlykheid van dien naam, wierd ook Heer van *Genlis*, na de dood van zijn Broeder *François*, doch zonder in het bezit 'er van te komen; gelijk zijn broeder, had hij de leer der hervorming omhelst, en hield openlyk de zijde der Religionisten in Vrankrijk, voor de welke hij geduurende 20 dagen in 1562 de Stad Bourges, tegens 's Koninga troepes verdedigde, maar eindelijk gewonnen (zo als ſommige willen) door de vlijerijen van het Hof, gaf hij dezelven over, en vertrok naar zijn huijs; dan weinig tijd daarna voegde hij zig weder bij dezelve, vertrok eindelijk naar de Nederlanden, doende veel voordeel aan de partij des Prince van Orange, voor dewelke hij zig in 1570. van Valenciennes meester maakten, en

door

door de relatien welke hij onder de Protestanten in Vrankrijk had, en door de naam die hij zig onder het *Leger* van den Prins van Condé had verworven, bragt hij veel toe tot het bekomen van Volk voor het leger van den Prins van Orange, voor welke partij hij dan ook met Graaf Jan van Nasſau in 1572, na Vrankrijk reisde, om onderſtand van troepen te bekomen, waar in hij in zoo verre ſlaagde, dat hij met eenig volk dat zelfde jaar, noch kwam afzakken, om de Stad Bergen in Henegouwen, door de Spanjaarden beleegert, te ontzetten, doch door de geheime intrigues van het Hof van Vrankrijk, ter verdediging van het protestantendom, wierd hij 'er een der eerſte ſlagtofferen van, en als de voorboden van de daarop gevolgde St. Barthelemi, vermits hij, door de trouwloosheid zijner Gilſen, bij eene hinderlage der Spanjaarden geleid, gedeeltelijk door de zijne wierd verlaten en zelfs gevangen gemaakt en op het Casteel te Antwerpen gebragt, alwaar die wreede vervolgers der Gereformeerden hem tegens het regt der volkeren aan, hebben vermoord, en dus een gelijk lot, als zijne landgenoten, heeft ondergaan.

Huijsvrouw JOHANNA VAN BOUCARD dochter van *François*, Ridder, Heere *van Boucard*, Grootmeester van de Artillerie van de Religionaire Armée en van *Maria van Martigny*, ingevolge huwelijks Contract van 19 April 1562. te Bourges opgericht, waar aan waren aan zijne zijde hij zelfs, en van haar zijde, *François van Boucard*, Heere van Boucard en *Maria van Martigny* hare Vader en Moeder.

1. *Nicolaas* (die volgt.)

XIII. *Geſlacht.*

NICOLAAS van *Hangest-Genlis*, gezegt D'YVOY: het protes-

tantendom blijvende toegedaan, wierd aangezien de dienſten welke zijn Vader en Oom, de zaken des Prince van Orange hadden aangebracht, door dezelve in de Nederlanden bevorderd; den 13 Meij 1593, gaf hij quitantie van een gedeelte geld, dat hij ontving van een huijs, verkogt door zijn Vader, ſtaande te Bourges, waar in hij zig noch betijtelt Here van Genlis en van Yvoy, ſchoon hij deeze beide goederen nimmer weder is kunnen magtig worden: Hij was in 1600 reeds Capitein, bragt veel toe tot de Overgave der Forten Crevecoeur en St. Andries, van welk laatſte de Originеele Capitulatie noch onder de Familie berust, commandeerde vervolgens in de Willemſtad en was in 1629 Collonel in 's Lands dienst, hij overleed in 1635 of 1636. Zijnde begraven in de Kerk van de Willemſtad, onder eene Zark, waarop zijn en zijns huijsvrouws Wapenen en Wapen-Quartieren zijn uitgebeeld, zijnde het zijne een gedeelt Schild, houdende in het bovenſte gedeelte, *drie opſtaande piſlen*, in het onderſte *een Molenyzer*, en tot hart Schild of *fur le tout*, *een Kruijs beladen met vijf Schulpen:* So als ook is het eerſte Quartier, met het opſchrift *Hangest* en voor 's Moeders vierendeel, *drie Leeuwen* met het opſchrift *Boucard:* het Vrouwe Wapen zijn 9 Lelien, ſo ook het eerſte Quartier met het opſchrift, *Glabbeeck* en het tweede een Schild-Kruijswijze gedeelt, met het opſchrift *Coopmans:* hebbende tot randſchrift: *Hier leyt begraven de wel edle Eerntfeste Niclaes Genlis van Ivoi, Heer Jansz die ſterft den 20 December Ao. 163..... .rtruyde van Glabbeeck Tielemansdochter, die ſterft 20 July 1643.*

Huijsvrouw GEERTRUYDE VAN GLABBEECK, dochter van *Tieleman van Glabbeeck* en van *Joſina Coopmans*, ingevolge huwelijkſe voorwaarde geſloten te Asperen 11 April 1619, waar aan waren aan zijne zijde *Rutger Weſſel van den Boetzelaer* Heere van Asperen en *Lodewijk van Chatillon*, Hee-

Heere van Chatillon, en van hare zijde *Tielemon van Glabbeeck*, *Costijn van Eſen* en *Carel van Seldenaek*, en voltrokken den 20 Meij 1619. Zij ſterft 20 Julij 1643.

1. *Maximiliaen* (die volgt)

XIV. *Geſlacht.*

MAXIMILIAAN van *Hangest-Genlis*, gezegd D'YVOY, gebooren en gedoopt te Asperen den 14 Juni; 1621. was al zeer jong, Capitein in dienst van de Staten der Vereenigde Nederlanden, wierd vervolgens door den Prince van Orange gebruikt in het Prinsdom van dien Naam, bij was in 1660. Lieutenant Gouverneur aldaar onder den Gouverneur en Capitein Generaal Grave van Dhona, wierd in 1666. Ingenieur en Inſpecteur Generaal in alle Domeinen van het Huijs van Orange; de Republiek van Geneve droeg hem in 1664 op, het verſterken en verbeteren van hunne Stad, werdende om zijne moeitens en goed beleid, als mede om zijne trouwe dienſten, door dezelze met eene Goude Penninck tot zijner eere gemaakt, beſchonken, en te gelijk aan hem en zijne Zoonen, en alle verdere mannelijke descendenten, zo wettige als natuurlijke, erflijk en ten eeuwige dage het Burgerrecht gegeeven: in 1673. wierdt hij aangeſteld tot Quartiermeester. Generaal van de Legers van de Staten der Vereenigde Nederlanden, distingueerde zig zeer in de beleegering voor de Graav, waarom zijne Hoogheid het penſioen dat hij en zijn Vader reeds voor hem op de Domeinen van Bourgondien had, ook na zijn dood aan zijne huisvrouw ſchonk, en de Survivance van zijne Compagnie, op een zijner twee Zoonen, met de dadelijke aanſtelling tot Capitein voor den Oudſte *Thomas Fredrik*, toen maar 10 jaaren oud. Hem teffens aanſtellende tot Canonick in den Capitule van Wijk bij Duurſtede, terwijl hij door Haar Hoog Mog. met een geſchenk van drieduijſend guldens wierd vereerd. Hij ſtierf op zijne terugreiſe uit Zwitſerland in zijn Jacht, liggende voor Keulen 14 of 24 Deeemb. 1686. Zijnde ter dier tijd, Quar-

tiermeester Generaal van de Legers, Collonel van de Infanterie, Inſpecteur Generaal van 's Lands Fortificatien, Commandeur van Schenkenſchans &c &c. Hij legt begraven tot Schenkenſchans, hebbende in zijn leeven, verſcheidene Goude Keetenen met kostelijke portraitten en andere kostbare geſchenken van onderſcheide Mogendheden, voor zijne krijgskundige dienſten, ontvangen.

Huijsvrouw HENRIETTE BROUËRS dochter van *Thomas Brouërs*, Commandant op het Casteel van Orange en van *Maria Bouchat*, ingevolge huwelijkſche voorwaarden, geſloten op het Casteel te Orange den 16 Februarij 1660. waar aan waren aan zijne zijde, *Willem Hendrik van Glabbeeck*, zijn Oom van Moeders zijde en *Fredrick*, *Burggrave van Dona* zijn Neef van Vaders zijde, en van hare zijde *Thomas Brouërs* haar Vader, *Jacob van Bouchat* en *Hendrik van Drevon*, Ridder, haar Oom en Neef van Moeders zijde; waar van de huwelijks proclamatien geſchied zijn tot Orange en het huwelijk voltrokken tot Copet bij Geneve 20 Junij 1660. zij ſterft tot Nimweegen, oud 66 jaaren den 10 Januarij 1699. alwaar zij in de grote Kerk begraven is.

1. FREDRICK, geboore te Geneve 22 April en gedoopt 17 Mey 1661. N. S. geſtorven 4 Decemb. 1662.

2. *Fredrik Thomas* (die volgt.)

3. MARGRIETA, geboore te Geneve den 2 Maarten gedoopt den 6 April 1664.

4. JACOB, geboore en gedoopt te Geneve 8 January 1666, geſtorven 16 July 1668.

5. GAS-

5. GASPAR SAMUEL *van Hangest-Genlis*, gezegt D'YVOY geboore en gedoopt tot Geneve den 27 Sept. 1667. hebbende tot Peeters gehad, *Hans Casper Hiertzel*, Stadhouder en Ambasſadeur van het Canton van Zurich, *Samuel Friſchen* Raenderheer en Ambasſadeur van het Canton Bern. Hij trouwde den 18 December 1713. MAGDALENA VAN VOORBURG, dochter van *Jan van Voorburg*, Hoofdſchout der Stad Rotterdam en van *Johanna Tromp*, hij ſtierf zonder kinderen te verwekken den 14 Jan. 1729. zijnde ter dier tijd, Collonel van de Infanterie, Quartiermeester Generael, en Commandeur van Crevecoeur &c legt begraven in de Capel tot Nieuland; Zyne Weduwe hertrouwde de Baron *Reck* van *Mulhauſen*.

6. ANNA MARIA, *van Hangest-Genlis*, gezegt D'YVOY, geboore te Geneve den 24 Juny en gedoopt den 3 July 1669 trouwde den 5 Maart 1694., te Eyburge buiten Nimwegen ZACHARIAS GUICHENON DE CHATILLON, Capitain der Mineurs en Ingenieurs ten dienſte der Vereenigde Nederlanden, hij overleed in den Haag den 24 Maart 1706.

7. MAGDALENA, geboore te Geneve den 27. en gedoopt den 30 Nov. 1670. geſtorven tot Aken.

8. JAN NICOLAES, gebore te Geneve den 26 December 1671. gedoopt 6 January en geſtorven 8 Mey 1672.

9. ANNA GEERTRUDA, gebore te Geneve 30 Mey en gedoopt 3 Juny 1673, geſtorven tot Aken.

XV. *Geſlacht.*

FREDERICK THOMAS *van Hangest-Genlis*, gezegt D'YVOY, Heere van Bijnderen en Spreeuweſtein, gebore te Geneve den 18 Febr. en gedoopt den 1 Mey 1663. hebbende tot Peters en Meeters gehad de Graaf *Frederick van Dona*, des

gelſe

zelfs huisvrouw *Esperance de Terrasſire Montbrun*, en ſyn Grootvader *Thomas Brouërs*: op zijn 10 jaer was hij reeds Capitain, wierd in 1704. Collonel van een Regiment Infanterie, in 1709. Generael Major, in 1721. Gouverneur van het Land en de Stad van Quesnoy, voor de Staten der Vereenigde Nederlanden, welke plaats kort daar aan door de Franſche weder beleegerd zijnde, bij hem, offchoon de werken bij het laatſte beleg veel geleeden hebbende tot het uiterſte is verdeedigt, ſo dat hij geduurende hetzelve is verpligt gewe est, papiere noodmunt te doen ſlaan, beſtempeld met zijn wapens. In 1715. wierd hij Commandenr van de Stad 's Hertogenbosch en onderhorige Forten, en wierd in 1718. Quartiermeester Generael van de Legers van de Staten der Vereenigde Nederlanden; hij overleed in 's Hertogenbosch, den 24 October 1727. zijnde begraven in de Capel tot Nieuwland.

Huijsvrouw JOHANNA ALIDA VAN DER HORST, dochter van *Pieter van der Horst*, in zijn leeven Raad en Advocaat Fiscaal van de Admiraliteit te Rotterdam en van *Alida Maria Kievit*: ingevolge de Huwelijkſche voorwaarde geſloten te Rotterdam 19 Novemb. 1705. waar aan waren aan zijne zijde, hij zelfs meerderjarig en van haare zijde *Johanna Maria Tromp*, Vrouwe van Nieuwland, Douariere van Wijlen *Cornelis Gans*, in zijn leven Ridder, Baronnet, Heere van Nieuland, Bommenade en Blois: zo voor zig als oude Moeije, als repreſenterende des Jonkvrouwes Moeder, *Maria Kievit* Weduwe *van der Horst*; *Maria van der Horst* en *Eliſabeth Verſchure*; haere Moeije en oude Moeije. — Het huwelijk is voltrokken binnen 's Hage den 10 Decemb. 1705 Zij overleed in 's Hertogenbosch den 24 Oct. 1717. oud 35 jaren

ren 5 maanden. Zij was de Erfdochter van het laatſte mansoir van de Familie van VAN DER HORST, geſproten uit een Adelijk Geſlagt van den Geſtichte van Utrecht, en in 1663. den 20 October door Lodewijk den XIV. meede geſtelt onder de Edelen van Frankrijk; zijnde het Wapen van dat Geſlagt, met haar Vader tot Rotterdam begraven en weder opgenomen bij haere kinderen, welke het haere daarmeede gevierendeelt gevoert hebben.

1. HENRIETTE MARIA, geboren tot 's Hertogenbosch den 14 en gedoopt den 16 Novemb. 1706. geſtorven tot Breda den 23 Maart 1788 en den 29 daar aan in de Capel tot Nieuwland begraven.

2. ISABELLE HENDRIETTA, gebore tot 's Hertogenbosch den 7, gedoopt den 9 en geſtorven den 21 January 1710. begraven in de Groote Kerk aldaar.

3. PAULUS HENDRIK JUSTUS *van Hangest-Genlis*, gezegd D'YVOY, Heere van Bijnderen en Spreeuweſtein, gebooren en gedoopt tot 's Hertogenbosch den 29 January 1713. hebbende tot Peeters en Meeters gehad *Hendrik van Utenhove* Heere van Amelisweerd; *Eliſabeth Verſchure*, benevens de Heer en Vrouwe *van Groelard*.

Hij trouwde den 7 October 1745. tot Rotterdam, ALIDA VAN BERCKEL, dochter van *Willem van Berckel*, Burgermeester der Stad Rotterdam; en van *Alida van Hoogendorp*. Hij overleed tot Zwol den 29 Novemb. 1779. zonder kinderen.

4. CORNELIA *van Hangest-Genlis*, gezegd D'YVOY, geboore tot 's Hertogenbosch den 16 en gedoopt den 18 Sept. 1714. hebbende tot Meeter gehad de Vrouw van Nieuwland. Zij trouwde den 19 Septemb. 1736. JAN FLORIS *Grave van* NASSAU LA LECQ, Zoon van Mau-

Maurits Grave van Nasſau la Lecq en van Eliſabeth Gravinne van Nasſau Odijk, ingevolge huwelykſche voorwaerde van 3 Sept. 1741., waar aan waren aan haer zijde, *Henrietta Maria* en *Paulus Hendrik Juſtus* haer Broeder en Suster, en aan zijne zijde *Maurits Grave van Nasſau*, zijn Broeder. Zij ſtierf den 7 Nov. 1744. op Schoonoort bij Doorn, en is begraven te Ouderkerk.

5. ELIZABETH. gebore tot 's Hertogenbosch den 22 en gedoopt den 23 Junij en geſtorven den 5 Julij 1716, begraven in de Groote Kerk aldaar.

6. *Maximiliaen* (die volgt.)

XVI. *Geſlacht.*

MAXIMILIAEN *van Hangest-Genlis*, gezegd D'YVOY, geboren tot 's Hertogenbosch den 28. en gedoopt den 30. Julij 1717. hij wierd in 1751. Raad in de Vroedſchap der Stad Utrecht en bekleede weegens dezelve verſcheidene zo Provinciale als Stads Commisſien; hij legde zijn Raadsplaats neder in 1781 en overleed binnen Utrecht den 9 Maart 1783, begraven in de Capelle van de Famille van de Leeuw, in St. Jacobs Kerk te Utrecht.

Huisvrouw ANTONIA LOUISA DE LEEUW, dochter van *Daniel de Leeuw*, Decan van den Capitule St. Pieter te Utrecht, Geëligeerde Raad in het Eerſte Lid der Regeeringen 's Lands van Utrecht, en weegens het zelve, Ordinaris Gedeputeerden van de Staten &c. en van *Cornelia Henrietta van Weede*, ingevolge huwelijkſche voorwaarde geſloten binnen Utrecht den 28 Sept. 1741 waar aan waren aan zijne zijde *Johan Floris Grave van Nasſau* zijn Swager, en aan haar zijde, Vrouwe *Cornelia Henrietta van Weede*

de Douairiere de Leeuw &c. haer Moeder en Voogdesſe; het huwelijk is voltrokken binnen Utrecht den 15 October 1741.

1. *Paul Hendrik Justus* (die volgt.

2. DANIEL CORNELIS EGBERT, *van Hangest-Genlis*, gezegd D'YVOY, geboore 1 Sept. 1744. en gedoopt tot Utrecht, wierd den 7 Febr. 1777 Capitain Lieutenent in het Regiment Hollandſche Gardes te paard, met rang van Lieut. Collonel in 1790. wierd hij Collonel van de Cavallerie.

Huisvrouw MARIA SYBILLA VOET VAN WINSSEN dochter van wijlen *Paul Engelbert Voet van Winsſen*, Raad in de vroedſchap der Stad Utrecht en van *Adriana van Halm*, ingevolge huwelijkſche voorwaarde geſloten binnen Utrecht den 30 Septemb. 1773. waar aan waaren aan zijne zijde, *Maximiliaen d'Yvoy* en *Antonia Louiſa de Leeuw* zijn vader en Moeder en van haer zijde, *Adriana van Halm* Weduwe van Mr. *Paul Engelbert Voet van Winſen*, haer Moeder en Voogdesſe. Het huwelijk is voltrokken in de Kerk van de Bild bij Utrecht den 18 Oct. 1773.

a. MAXIMILIAEN LOUIS, geboore op Zandwijk bij de Bild den 13, en gedoopt tot Utrecht den 18 Sept. 1774. wierd 1791. Cornet met rang van Lieutenant in het Regiment Holl. Gardes te paerd.

b. PAUL ENGELBERT, gebooren den 20. en gedoopt den 25 Augusti 1776. tot Utrecht.

c. JACOB JAN geboore den 14 en gedoopt den 21 Maart 1779. tot Utrecht.

d. OEB.

d. GERLACH FREDERICK, geboore den 14. gedoopt 27 October 1782. tot Utrecht en geſtorven den 9 January 1783. begraven in de Jacobi Kerk.

e. SUSANNA WILHELMINA, geboore den 25 Decemb. 1783. en gedoopt den 11 January 1784. tot Utrecht.

3. EGBERT MARIE FREDRICK, geboore den 6. en gedoopt den 10 February 1746. tot Utrecht. Hij wierd den 3 April 1786. Ontfanger weegens de Admiraliteit, reſiderende te Amſterdam, in de Provincie van Utrecht.

4. FREDERICA JOHANNA *van Hangest-Genlis*, gezegd D'YVOY, geboore den 16. en gedoopt den 19 Septemb. 1747. tot Utrecht: Zij trouwde den 23 January 1764. GERLACH THEODORUS VAN DER CAPELLEN, Heere van Schonauwe, Houten, 't Goy &c, Beſchreven onder de Edelen en Ridderſchappe 's Lands van Utrecht &c. Zoon van *Gerlach van der Capellen*, Heere van Mijdrecht &c. en van *Catrina de Leeuw*, haar volle Neef.

5. JOHANNA HERMINA *van Hangest-Genlis*, gezegd D'YVOY, geboore tot Utrecht den 2 en gedoopt den 9 April 1751. Zij trouwde 1 October 1770. MAURITS CAREL VAN UTENHOVEN, Heere van Botteſtein, Amelisweerd &c. Beſchreeven onder de Edelen en Ridderſchappe 's Lands van Utrecht &c. Zoon van *Jacob van Utenhoven*, Heer van Bottſtein en van *Wilhelmina Scheepers*. Hij ſtierf den 19 Maart 1780. begraven tot Bunnick.

6. MAXIMILIAEN LOUIS, geboore tot Utrecht den 26 Augustus en gedoopt den 1 Sept. 1753. wierd den 10 April 1779; Lieut. Collonel van de Infanterie en Capitain Commandant in het Regiment Hollandſche Gardes te voet.

7. COR-

7. CORNELIS FREDRICK, geboore tot Utrecht den 13. en gedoopt den 16 Sept. 1758. wierd den 10 April 1779. Capitain van de Infanterie en Lieutenant in het Regiment Hollandſche Gardes te voet.

8. CATARINA FREDERICA CORNELIA, geboore tot Utrecht den 20. en gedoopt den 23 Sept. 1770.

XVII. *Generatie.*

PAULUS HENDRIK JUSTUS *van Hangest-Genlis*, gezegd D'YVOY, geboore tot Utrecht den 14. en gedoopt den 19 Aug. 1742. hij wierd den 12 October 1781. in plaatſe van zijn Heer Vader, Raad in de Vroedſchap der Stad Utrecht.

Huijsvrouw HENRIETTA ELISABETH DE RUYTER, dochter van wijlen *Hendrik Jan de Ruyter* en van *Wynanda Cappel:* ingevolge huwelijkſche voorwaarde, geſloten den 8 November 1781. alwaar het huwelijk is voltrokken den 25 Novemb. van 't zelfde jaar.

1. MAXIMILIAEN LOUIS MARIE *van Hangest-Genlis*, gezegd D'YVOY, geboore tot Utrecht den 31 Augustus en gedoopt den 4. Sept. 1784.

YZENDOORN, een Dorp, in het gedeelte van Gelderland, de *Neder-Betuwe* genaamd, tuſſchen de rivier *de Waal* en het ſtroompje *de Linge*, ongeveer een uur gaans van *Thiel*, en omtrent even verre van *Rheenen* gelegen. Het Dorp is van middelmaatige grootte. Al van overoude tijden heeft 'er een Slot geſtaan. Voorheen was de Kerk van *Yzendoorn* eene Parochie Kerk, ſtaande onder het Dekenſchap van de *Velu-*

we. Men vondt aldaar eene groote Vikarij, ter eere van JOANNES *den Dooper* geſtigt. Tegenwoordig dient het gewijde Geſtigt ten gebruike der Hervormden, voor welken één Leeraar den predikdienst waarneemt. Hij is Lid der Klasſis van *Thiel* — Weleer onthieldt zich te *Yzendoorn* een adelijk Geſlagt, 't welk aan de Heerlijkheid zijnen naam gegeeven, of den zijnen daar van hadt ontleend. De Heeren VAN EGMOND waren daar van, eertijds, eigenaars. Door verkoop is zij, van tijd tot tijd, overgegaan in andere Geſlagten.

Zie SLICHTENHORST, *Gelderſche Geſchiedenisſen.*

YZENDOORN, (GYSBERT VAN) was de Zoon van WILLEM VAN YZENDOORN en van MARGARETA BARNER, dogter van GYSBERT BARNER, Burgemeester te *Zutfen.* Uit deeze niet onaanzienlijke Ouderen wierdt onze GYSBERT gebooren te *Ede*, een Dorp, gelegen in *Gelderland* op de *Veluwe*, op den derden December dès Jaars 1601. Al vroeg verloor hij zijne Ouders. Zijn Vader ſtierf, toen hij den ouderdom van ſlegts vijftien maanden hadt bereikt; en ten tijde van het overlijden zijner Moeder was hij niet meer dan ongeveer zes jaaren oud. Kort vóór haaren dood hadt deeze haaren Zoon op het Latijnſche School te *Harderwijk* beſteld. In zeer korten tijd maakte zich hier de jonge GYSBERT de beginzels der Latijnſche, Griekſche en Hebreeuwſche taale eigen, en oeffende zich nog, daarenboven, in de gronden van zommige Weetenſchappen. Het Schoolſtof hebbende afgeſchud, ging YZENDOORN over tot het Hoogeſchool, in de zelfde Stad. Even als voorheen muntte hij ook hier uit in naarſtigheid en vorderingen. Onder voorzitting van den Hoogleeraar JOHANNES ISAACUS PONTANUS hieldt hij, meer dan éens, eene openbaare twistrede, over een of ander onderwerp, uit de Natuurkunde ontleend. Eenmaal redekavelde hij, onder den Hoogleeraar ANTONIUS THYSIUS, over de heilige bediening van het Nieuwe Verbond.

Niet

GIJSBERT VAN IJZENDOORN.

Niet hooger dan den ouderdom van ruim vijftien jaaren hadt YZENDOORN bereikt, wanneer hij het onlangs opgerigte Hoogeſchool te *Groningen* ging bezoeken. Vervolgens vertoefde hij eene wijle tijds te *Franeker*, en eindelijk ook aan het Hoogeſchool te *Leiden*. Nu bekroop YZENDOORN de lust tot het doen eener buitenlandſche reize, met oogmerk om kennis te maaken met de meest beroemde Geleerden van dien tijd, en aan het licht hunner kenniſſe zijne reeds verkregene kundigheden verder te ontſteeken. Ten dien einde vertrok hij na *Frankrijk*. Dat van *Sedan* was het eerste Hoogeſchool, alwaar hij eenigen tijd vertoefde. Hij hoorde aldaar de Wijsgeerige leſſen der beroemde mannen GUALTERUS DONALDSON, ARTUR JOHNSTON, en ook, hoewel ſlegts voor een korten tijd, die des Opvolgers van den laastgenoemden, JOHANNES SMITH, naderhand Leeraar onder de Hervormden te *Nymegen*, beroemd wegens zijne Verzamelde Oudheden. Zich ter zelfde plaatze op de Godgeleerdheid toeleggende, genoot hij, in die Weetenſchap, het onderwijs van ANDREAS MELVIN, DANIEL TILENUS, die zedert zeer beroemd is geworden, door zijne handhaaving der Remonſtrantſche leerbegrippen, en JACOBUS CAPELLE, van welken laastgenoemden hij onderweezen wierdt in de gewijde Geſchiedenisſen. De Hoogleeraar N. BORQUILLON was zijn leermeester in de Hebreeuwſche taale. Vervolgens ook andere oorden van *Frankrijk* willende bezoeken, was de volgende Stad, alwaar YZENDOORN eenigen tijd doorbragt, het vermaard *Saumur*. Hier begroette hij FRANCISCUS GOMARUS en FRANCO BURGERSDYK, beiden naderhand Hoogleeraaren te *Leiden*, en N. CAPELLE. Van *Saumur* begaf zich YZENDOORN na *Parijs*. Hier vertoefde hij den tijd van volle twee jaaren, zich inzonderheid op de beoeffening der Wijsbegeerte toeleggende. Het gevolg daar van was, dat hij eerst tot den rang van *Baccalaureus*, vervolgens tot dien van *Magister* of Meester wierdt bevorderd, en eindelijk den trap der Doktoraale waardigheid, met geenen geringen zoem, beklom. Dit viel voor in den jaare

1620. Thans ging YZENDOORN ook de overige Hoogeſchoolen van *Frankrijk* bezoeken, en vervolgens het Zuidlijk gedeelte diens Koningsrijks; waar naa hij zijnen voet op Spaanſchen bodem zette, met oogmerk om het meest bezienswaardige gedeelte diens Gewests te bezigtigen. Doch hij ſtaakte wel haast zijne reize: zo zeer mishaagden hem de zeden der Spanjaarden, dat hij, naa weinige weeken vertoevens onder hen, na *Marſeille*, van waar hij uit *Frankrijk* was vertrokken, wederkeerde, met oogmerk om *Italie* te doorreizen. Over *Genua*, *Piſa* en *Siena* nam hij zijnen weg na *Rome*. Geduurende zijn verblijf in de laatstgenoemde Stad overleedt Paus PAULUS DE V, en vertoefde hij aldaar zo lang, tot dat de opengevallen Zetel wierdt vervuld door de verkiezing en inhuldiging van Pauſe GREGORIUS DEN XV. Eenen uitſlap na *Napels* gedaan hebbende, keerde YZENDOORN te rug na *Rome*, om vervolgens de meest vermaarde Steden en Plaatzen van *Italie* te bezigtigen. Eene van deeze was het vermaarde Heiligdom te *Loretto*. Het beroemde Hoogeſchool te *Bologne* wierdt niet ongezien voorbijgegaan. Naa een geruimen tijd afweezens, keerde onze Reiziger te rug na *Parijs*, met oogmerk om 'er zich verder op de Wijsbegeerte toe te leggen. De beoeffening der Geneeskunde voegde hij thans daar nevens. Intuſſchen vondt YZENDOORN zo veel ſmaaks in de Franſche verkeering en zeden, dat hij het beſluit nam, om in dat Koninkrijk zijne dagen te ſlijten. Eensklaps, nogthans, veranderde hij van ontwerp. In den Jaare 1629 bekroop hem de zucht om zijn Vaderland en Vrienden te bezoeken. Naauwlijks in zijne geboorteplaats zijnde te rug gekeerd, ſtorte hij in eene zeer gevaarlijke ziekte; welke aan zijne herſtelling deedt wanhoopen. Allengskens keerde hij weder tot voorgaande gezondheid. Nu wierdt hem een Hoogleeraarsgeſtoelte, in het Doorluchtig School te *Deventer*, aangeboden; doch hij wees hetzelve van de hand. Burgemeesters en Raaden der gemelde Stad, als Verzorgers van het Kweekſchool, in den Jaare 1634, de zelfde aanbie-

ding,

ding, met veel aandrang, herhaald hebbende, bewilligde YZENDOORN in hun verzoek. De Wijsbegeerte was de taak, van welke het onderwijs hem was opgedraagen. Op den negenden Maij des gemelden jaars aanvaardde hij, met de gewoone plegtigheden, zijne bedieninq. Dertien jaaren bekleedde hij, met veel roems, dien post; naa verloop van dezelve verrrok hij na *Harderwijk*, als eerste Hoogleeraar in de Wijsbegeerte, aan het onlangs opgerichte Hoogeschool der Provincie van *Gelderland*. Tot aan zijnen dood verstrekte hij tot roem en luister aan de zelfde Stad, alwaar hij de eerste gronden zijner volgende vermaardheid hadt gelegt. Het jaar zijns afstervens vinden wij niet aangeteekend. Van zijnen werkzaamen aart, als mede van zijne zucht voor de Wijsbegeerte, kunnen de volgende Schriften tot een bewijs dienen, door hem in openbaaren druk aan de geleerde waereld medegedeeld.

Effatorum Philosophicorum Centuriæ duæ. In 8vo. 1633 et 1642.

Collegii Philosophici Daventrienſis pars Prima. In 8vo. 1636.

— — — — — — — —

pars Secunda. In 8vo. 1638.

Compendium Logicæ Peripateticæ. In 8vo. 1640.

Physiologia Peripatetica. In 4to. 1642, 1643 et 1653.

Logica Peripatetica. In 4to. 1645 et 1652.

Ethica Peripatetica. In 4to. 1659.

Medulla Physicæ Generalis et Specialis. In 12vo. 1658.

Zie SLICHTENHORST, *Toneel der Steden van Gelderland*; REVII *Daventria Illustr.*

YZENDYKE is een klein Steedje, drie uuren gaans beoosten *Sluis* gelegen, niet verre van eenen kleinen inham van *de Schelde*, den *Blik* geheeten, die de Stad voor deezen beſpoelde. Het was eertijds eene zeer ſterke Plaats, en het omliggend Land kon 'er onder water gezet worden; doch wordt thans van weinig belang gerekend. Het bedijken van het Zuiddiep, in den Jaare 1688, heeft de gelegenheid van *Yzendijke* zeer veel doen veranderen. Het *Want*, dat voorheen in het Zuiddiep viel, daar nu de dwarsweg legt, valt thans digt bij de *Jonkvrouwen-Schans*. Zedert is de grond rondom de Stad zo hoog opgezet, dat 'er het hoogst Getijde zelf zelden bij kan. Daar voor het Jaar 1688 de Schepen voeren, heeft nu, al veele jaaren lang, de Ploeg gegaan en het Vee geweid.

De Vestingwerken beſtaan 'er uit zes Bolwerken, een Ravelijn, een halve Maan, eenige omgelegen' Redouten en eene goede Graft. Daar liggen gewoonlijk eenige Kompagnien Voetvolk in *Yzendijke*, onder 't bevel van een' Kommandeur, die een' Majoor onder zich heeft.

Even buiten *Yzendijke*, aan de Zuidzijde der Stad, is een Fort van vier Bolwerken opgeworpen, de *Jonkvrouwen-Schans* geheeten, alwaar een Detachement Soldaaten, onder 't opzigt van eenen Majoor, in gelegd is. Een weinig bewesten deeze Schans is de Redout de *Schaapſtal*.

Yzendijke is al in den aanvang der Tiende Eeuwe bekend geweest. Men vindt, in de brieven der Utrechtſche Kerke van dien tijd, gewag gemaakt van drie Kerken, gewijd aan St. MARGARET, St. KATHARYN en St. JAN, die te *Yzendijke*, *in het Land Gasterna aan de Rivier Beverna*, geſtaan zouden hebben. In Maij des Jaars 1604, maakte MAURITS, Graaf van *Naſſau*, zich meester van het Steedje *Yzendijke*. Hij had 'er zeven dagen voor gelegen, toen de Bezetting, die groot gebrek aan versch water hadt, het Steedje aan hem overgaf. Men hadt, 's daags te vooren, eenen Trompetter des Prinſen, die de Vesting kwam opeiſchen, naa dat hij twee-

tweemaal geblaazen hadt, moedwillig dood geſchooten. En dit was oorzaak, dat de Bezetting geene de minſte Krijgseer, bij het uittrekken, bedingen kon. *Yzendijke* is, zedert, behalven dat het, in 't ongelukkig Jaar 1747, in Franſche handen viel, altijd in de magt der Algemeene Staaten gebleeven.

Men heeft maar zes Straaten binnen *Yzendijke*. Het getal der Huizen beloopt honderdzesënvijftig, en dat der Inwooneren omtrent driehonderd, zonder de Vrouwen en Kinderen te rekenen. De Gereformeerde Kerk wordt 'er door twee Predikanten bediend. Zij wordt tamelijk wel onderhouden. Men bewaart 'er nog eenen Ladder in, met welken de Spaanschen weleer voorhadden de Stad te beklimmen. De Roomschgezinden hebben 'er ook een Kerkhuis. Het geweezen Stadhuis, dat aan bijzondere lieden verkogt is, heeft eenen Tooren, en verders niets merkwaardigs. Men heeft twee Krijgmagazijnen te *Yzendijke*, die onder 't opzigt van eenen Kommis ſtaan. Het voornaamſte Gebouw der Stad is het Huis, dat de Heer HELIEUL aldaar geſtigt heeft, 't welk, zo wel als de Kerk, van verre gezien wordt. Dit huis is, etlijke jaaren geleeden, door de Stad gekogt en wordt nu tot een Stadhuis gebruikt.

De Regeering van *Yzendijke* beſtaat uit één' Baljuw, één' eerſten Hoofdman, zes Hoofdmannen en één' Griffier, die te gelijk het Ampt van Ontvanger der Stad bekleedt. De Baljuw wordt, voor zijn leven, door den Hoogbaljuw van het Vrije van *Sluis* aangeſteld. De Hoofdmannen worden jaarlijks, door Afgevaardigden van het Vrije, veranderd. Zij begeeven het Ampt van Griffier en Ontvanger, dat voor het leven bekleed wordt.

Voor meer dan eene Eeuw, is 'er merkelijk geſchil geweest, tuſschen de Regeering van *Yzendijke* en het Kollegie 's Lands van den Vrije. De Hoofdmannen gaven zich den naam van Schepenen, en beweerden onafhankelijk van het gemelde Kollegie te zijn. In 't Jaar 1622, wierdt 'er een Verdrag tuſschen de partijen getroffen, en bij de Algemeene

Staaten bevestigd, volgens het welke de verkiezing van Hoofdmannen en een dubbel getal door dezelven benoemd, geheel aan het Kollegie van de Vrijen gelaaten wierdt. Der Hoofdmannen Vonnisſen, in burgerlijke zaaken, zouden, onder borgſtellinge, ter uitvoeringe gebragt kunnen worden; doch men zou zich, van dezelven, op het Kollegie 's Lands van de Vrijen kunnen beroepen. De kennis van lijfſtraffelijke zaaken bleef alleen tot het gemelde Kollegie behooren. De Hoofdmannen, eenige nieuwe Keuren willende maaken, moesten dezelven aan het Kollegie voorhouden, dat 'er zijne goedkeuring aan zou geeven. Wijders moesten alle Keuren, op den naam van het Kollegie, afgekondigd worden. De Hoofdmannen behielden wel de beſtiering over de Middelen der Stede; doch moesten daar van jaarlijks rekéning doen aan het Kollegie, of deszelfs Afgevaardigden. Het opſtellen van Excijnzen over *Tzendijke* zou ook alleen aan het Kollegie blijven behooren. De Ampten van Griffier, Ontvanger, Boden en andere mindere Bedienden zouden, door de Hoofdmannen, vervuld worden. Kort naa het maaken van dit Verdrag vernieuwden de Hoofdmannen van *Tzendijke* de oude geſchillen. Doch de Algemeene Staaten beſlisten dezelven, bij eene Ordonnantie van den tweeëntwintigſten Januarij 1630. In dezelve wierdt den Hoofdmannen uitdrukkelijk verbooden, zich den titel van Burgemeesters en Schepenen aan te maatigen. En zij kreegen 'er bevel in, om zich, op de verbeurte van honderd Guldens, ſtiptelijk, volgens de gemaakte overeenkomst, te gedraagen.

Met het verkiezen der Regeeringsperſoonen van *Tzendijke* gaat het op deeze wijze toe. De afgevaardigden van het Kollegie van de Vrijen begeeven zich jaarlijks na *Tzendijke* alwaar de Baljuw der Stad, nevens de regeerende Hoofdmannen, eene benoeming van veertien Perſoonen gemaakt hebben, die, na het overleveren der Rekeningen, 't welk des Woensdage naa Pinkſteren geſchiedt, en naa dat de regeerende Hoofdmannen bedankt zijn, aan de Afgevaardigden wordt

over-

overgeleverd. Deeze verkiezen terſtond zeven Hoofdmannen, uit de zeven regeerende, en de veertien benoemde Perſoonen; en de Penſionaris van 't Vrije maakt de Verkiezing, op ſtaande voet, van 't Stadhuis, aan het Volk bekend. Wanneer 'er een Hoofdman ſterft, wordt zijne plaats, door het Kollegie van de Vrijen, met een' ander' Perſoon vervuld.

De Admiraliteit van *Zeeland* heeft eenen Licentmeester binnen *Yzendijke*, tot het ontvangen der inkomende en uitgaande Regten.

Zie *Tegenwoordige Staat van Staats-Vlaanderen.*

YZENDYKE, (*Ambagt van*) naar het ſtraks beſchreevene Steedje aldus genaamd, en in deszelfs omtrek gelegen, is eene verzameling van verſcheidene Polders; zij zijn zes in getal, en de volgende hunne naamen: *het eerſte deel van Prins Willems Polder*; *Maurits Polder*; *de Oranje Polder*; *de Groote en Kleine Jonkvrouwen-Polder*, en een gedeelte van den *Generaalen Vrijen Polder*. Te zamen beſlaan zij eene uitgeſtrektheid van achtduizend tweehonderd dertig Gemeten. In zommige der Polders vindt men Dorpen en Kerken.

REGISTER
DER
HOOFDZAAKEN.
LETTER W—YZEN.
DEEL XXXII.

	Pag.
Willem de III. (*Prins*)	1.
Willem de IV. (*Prins*)	98.
Willem Frederik, *Graaf van Nasſau*	186.
Willem Lodewijk, *Graaf van Nasſau*	192.
Willem Barendsz; zie Barendsz (Willem), Deel V. bl. 114.	
Willem Bastiaansz; zie Schepers (Willem Bastiaansz) Deel XXVI. bl. 236.	
Willem Beukelsz; zie Beukelsz (Willem) Deel VI. bl. 517.	
Willem Eggert; zie Eggert (Willem) Deel XIII. bl. 162.	
Willemſtad	198.
Willige Langerak	204.
Willink, (Daniel)	*ib.*
Willis; zie Wilnis	
Williskop	206.
Wilnis	*ib.*
Wilp	207.
Wilsveen; zie Stompwijk, Deel XXVIII. bl. 18.	
Wilſum	*ib.*
Wiltaburgum	208.
Wimbritzeradeel; zie Wijmbritzeradeel.	
Wimmenum	*ib.*
Winkel	209.
Winſchoten	210.
Winſem	*ib.*
Winſem	*ib.*
Winſem	211.
Winſemius, (Menelaus)	*ib.*
Winſemius, (Piërius)	212.
Winſum	213.
Wintelre	214.
Winterswijk	*ib.*
Wirdum	*ib.*
Wirtz, (Paulus)	215.
Wisch	219.
Wispel; zie Ter Wispel, Deel XXVIII.	
Wisſekerke	220.
Wisſekerke	*ib.*
Wisſel, (Jan van der)	221.
Wisſen	*ib.*
Wisſing, (Willem)	*ib.*
Wit, (Emanuel de)	222.
Wit, (Jacob de)	223.
Wit, (Johannes de)	225.
With, (Andries de)	226.
Withoos, (Alida)	229.
Withoos, (Frans)	230.
Withoos, (Johannes)	*ib.*
Withoos, (Matthias)	231.
Withoos, (Pieter)	233.
Witmarſum	*ib.*
Witſen, (*het Geſlagt v.*)	235.
Witſen, (Nicolaas)	246.
Witſius, (Hermanus)	258.
Witsmeer	262.
Witt, (Jakob de)	*ib.*
Witt, (Jan de)	269.
Witt, (Kornelis de)	324.

REGISTER

DEEL XXXIII.

	Pag.
Witte, (De)	1.
Witte van Haamſtede; zie Haamſtede, (Witte van Holland van) Deel XIX. bl. 12.	
Witte, (Witte Kornelisz. de)	2.
Witte, (Michiel Witte de Ruiter de)	11.
Witte, (Dirk de)	12.
Witte-Vrouwen	13.
Wittewerum	14.
Witte Wijven	*ib.*
Wittichius, (Christoffel)	16.
Wodan	21.
Woensdregt	*ib.*
Woenſel	22.
Woerden	23.
Woerden	24.
Woerden, (*Groot Waterſchap van*)	43.
Woerden; (Herman van) zie Herman van Woerden, Deel XX. bl. 565.	
Woert	48.
Woert, (van der)	49.
Wogmeir, (*Het*)	51.
Wognum	*ib.*
Woldsend; zie Woudsend.	
Wolf, (Jacob de)	52.
Wolfaartsdijk	54.
Wolfert van Borſelen	56.
Wolfert van Borſelen	67.
Wolfran	71.
Wolſum	72.
Wolters, (Henriette van Pee)	73.
Wolvega	*ib.*
Wolzogen, (Ludovicus)	74.
Wommels	76.
Wommels, (Cyprianus Stapert van)	78.
Wons	80.
Wonzeradeel	81.
Workum; zie Woudrichem	
Workum	83.
Wormer	90.
Wormerveer	95.
Woude (*Het Dorp*); zie Wouw.	
Woude, (*Het Huis te*) zie Wouw.	
Woude, (*Huis te*)	101.
Woude, (van den)	*ib.*
Wouden	105.
Wouden; (Zeven) zie Zevenwouden.	
Woudenberg	109.
Woudenberg	*ib.*
Woudenberg, (*Het Huis te*)	111.
Woudsend	112.
Woudrichem	115.
Woudt	120.
Wouter Verhee	122.
Wouter, (Franciscus)	125.
Wouters, (Krijn)	*ib.*
Wouter Kornelisz. van Waerder	126.
Wouterswoude	129.
Wouw, (*Het Dorp*)	130.
Wouw, (*Het Huis te*)	131.
Wouwer, (Johan de)	132.
Wouwer, (Joan de)	134.
Wouwerman, (Jan)	135.
Wouwerman, (Pieter)	136.
Wouwerman, (Philips)	138.

	Pag.
Wouwbrugge	141.
Wouweren, (Christiaan van den)	142.
Wulpenburg	144.
Wulven, (*De Heerlijkheid*)	*ib.*
Wulven, (*Huis te*)	145.
Wulvenhorst	148.
Wijbout Ripperda	149.
Wijdaars	152.
Wijk; zie Beverwijk	
Wijk	*ib.*
Wijk	*ib.*
Wijk aan 't Duin	154.
Wijk bij Duurſtede	155.
Wijk op Zee	164.
Wijk, (Jan)	166.
Wijk, (Thomas)	167.
Wijkel	168.
Wijker-Meir	170.
Wijmbritzeradeel	*ib.*
Wijnaldum	172.
Wijnandszoon, (Kornelis)	173
Wijnbergen, (*Het Geſlagt van*)	174.
Wijnen, (Gerard)	194.
Wijnendale	196.
Wijngaard, (Jan Willemszoon)	197.
Wijngaard des Heeren	*ib.*
Wijngaarden en Ruigbroek	198.
Wijngaarden, (*Het Geſlagt van* Oem van)	200.
Wijngaarden, (Mr. Floris Oem van)	224.
Wijnjeterp	226.
Wijns	228.
Wijnsz. (Jelle Adriaansz.)	*ib.*
Wijs, (Albert de)	229.
Wijtman, (Mattheus)	230.
Wijvenplaagers	231.
Wijwert; zie Wieuwert, Deel XXI. bl. 208.	

Y.

	Pag.
Y	233.
Y, of Ye	235.
Ydaard	236.
Ydaarderadeel	237.
Ydam; zie Uitdam, Deel XXX., bl. 69.	
Yerſike.	238.
Yerſikendamme	239.
Yhorst	*ib.*
Ylst	*ib.*
Ypekolsga	248.
Ypefloot	249.
Ypeflooter-Sluis	*ib.*
Ysbrechtum	250.
Ysſel	251.
Ysſel	*ib.*
Ysſelham	253.
Ysſelmonde, (*Het Dorp*)	254.
Ysſelmonds-Ambagten	255.
Ysſelmonde, (*Oost-*)	*ib.*
Ysſelmonde, (*West-*)	256.
Ysſelmonde, (*Het Slot*)	*ib.*
Ysſelmuiden	259.
Ysſeloord	260.
Ysſelſtein	263.
Ysſelt	267.
Yvon, (Petrus)	268.
Yvoy, (*Het Geſlagt van*)	269.
Yzendoorn	289.
Yzendoorn, (Cijsbert v.)	290.
Yzendijke	293.
Yzendijke, (*Ambagt v.*)	297.

VADERLANDSCH
WOORDENBOEK

XXXIV. DEEL

[illegible]

VADERLANDSCH

WOORDENBOEK;

OORSPRONKLYK VERZAMELD

DOOR

JACOBUS KOK.

VIER-EN-DERTIGSTE DEEL.

Y — Z.

MET KAARTEN, PLAATEN en POURTRAITTEN.

TE AMSTELDAM, BIJ
JOHANNES ALLART.
MDCCXCV.

VADERLANDSCH WOORDENBOEK.

ZAA.

ZAAN, een niet onvermaarde Stroom in het gedeelte van het Noordlijk gewest der Provincie *Holland*, *Kennémerland* geheeten, van welken verſcheiden zeer vermaarde Dorpen hunnen naam ontleend hebben, eertijds van wijder uitgebreidheid dan in den tegenwoordigen toeſtand. Verſchillende, gelijk het gemeenlijk gaat in het naaſpooren der aloudheid, zijn de gedagten aangaande den oorſprong der benaaminge. 'Er is 'er, die de reden zoeken in het woord *Zaan*, zijnde een aangenaam voedzel, van Room bereid, naar 't welk de Stroom zoû zijn benoemd geworden, om dat men, van ouds, langs beide oevers zeer veele Vee- en Melkrijke Landerijen aantrof. Anderen zoeken den oorſprong in het ſtopwoord *Zaan*, in 't Oud Hollandsch *ſnel* of *terſtond* beteekenende, om dat de Stroom, met een ſnellen vloed, uit de Meiren na het Y voortliep. Anderen wederom zoeken andere naamredenen, in het optellen en beoordeelen van welke wij ons niet willen verdiepen.

Zo onzeker nu de reden der benaminge is, even weinig is men 't eens omtrent de plaats, alwaar de Oorſprong van den *Zaan* moet gezogt worden. Volgens zommigen zou de *Zaan* weleer een tak van den *Rhijn* geweest zijn, die bij het van ouds vermaarde, doch nu verdweenen Kasteel *Rodenburg* of *Roomburg*, bij *Leiden*, uit de ſtraks genoemde Riviere voortgekoomen, langs de Heerlijkheid van *Alkemade*, voorbij de Dorpen *Saſſenheim*, *Lis*, *Hillegom*, *Heemſtede*,

door *Nieuwkerkerland*, voorts na *Polanen*, van daar langs het oude Dorp *Zaandam*, als mede het *Wormerland*, tot aan de Heerlijkheid van de *Schermer*: en tusschen de *Vroenlanden* doorgegaan zijnde, nam dat hij *Zaanegeest* hadt bevogtigd, bij *Pessen* in Zee ſtortte. Doch dit gevoelen ſteunt op loſſe giſſingen, en heeft geen den minſten grond in de verhaalen onzer meest geloofwaardige Hiſtorie- en Kronijkſchrijvers. Meer ſchijn van waarheid heeft het gevoelen, dat de oorſprong des *Zaans*, gelijk dezelve zich nog heden ten dage vertoont, moet gezogt worden bij het *Starremeir*, een weinig ten Noorden van het Dorp *Knollendam*. Het water, uit de Duinen en Meiren, in de nabuurſchap van *Alkmaar*, zou dus als de bron van den *Zaan* moeten beſchouwd worden. Hoewel de *Zaan* thans niet gevoegelijk op de lijst der Rivieren, of altijd afloopende Wateren, eene plaats kan bekleeden, heeft hij, egter, daar van de gedaante, in zijne menigvuldige bogten en kromten. Zijne tegenwoordige uitgeſtrektheid, zonder deeze kronkelingen daar onder te rekenen, wordt geſchat op ruim tweeëndertighonderd *Rhijnlandſche* Roeden. De wijdte is niet overal de zelfde. Door elkander genomen wordt dezelve geſchat op dertig tot vijftig Roeden. Op zommige plaatzen kan zij niet meer dan twintig of vierëntwintig Roeden haalen. Hier en daar, doch zeldzaam, meet men van vijftig tot vijfënzestig *Hondsboſſche* Roeden. Alom beroemd, en een wonder in hunne ſoort, zijn de rijke Dorpen, aan deeze Stroom gelegen: zij zijn *Oost* en *Weſtzaandam*, *Koog*, *Zaandijk*, *Wormerveer* en *Knollendam*. De Dorpen *Oostzaan* en *Weſtzaan* liggen op eenigen afſtand ter wederzijden.

Zie HALMA, *Tooneel der Vereenigde Nederlanden*; A. LOOSJES, *Beſchrijving van de Zaanlandſche Dorpen*.

ZAAN,

WILLEM VAN DER ZAAN,
Schout bij Nacht.

ZAAN, (WILLEM VAN DER) was een dier moedige Zeehelden van den ouden tijd, welke, door hunnen ijver en Vaderlandsliefde, bij tijdgenooten en naakomelingen zich verdienstelijk gemaakt hebben, en welker naamen en verrigtingen niet te dikmaals kunnen herhaald worden; vooral in den tegenwoordigen tijd, in welken, zal het Vaderland behouden blijven, de dapperheid onzer Kapiteinen en hoogere Bevelhebberen wel voornaamelijk het werk zal moeten verrigten, en tegen den nijdigen Engelsman het zwaard op de zijde gorden. Mogt onze eenvoudige opgave van VAN DER ZAANS leevensloop en heldendaaden van eenige baate zijn, ter bemoediginge van onze Zeehelden, en tot heil van het deerlijk geschokte en diep gevallene Vaderland!

Wegens de afkomst en den tijd der geboorte van onzen Zeeheld vinden wij niets aangeteekend. 't Kan zijn, en dit strekt zijner naagedagtenisse meer tot roem dan tot schande, dat hij van Ouderen van gering aanzien in den burgerstand zijnen oorsprong heeft ontleend. Waarschijnlijk is dit, om dat VAN DER ZAAN, gelijk uit zijnen leevensloop blijkt, bij zijne eerste intrede in den Zeedienst, den laagsten post bekleedde. Gelijk stondt hij hier in met zeer veele Zeehelden, die aan het Vaderland de gewigtigste diensten beweezen hebben. Hoe 't zij, reeds in zijne vroegste jeugd vertoonde hij blijken van een verhevenen en heldhaftigen aart, en zou hij, naar veeler oordeel, ongetwijfeld tot hooger rang, dan dien van Schout bij Nacht, gesteegen zijn, ware zijn leevensdraad niet door eenen, voor hem en 's Lands dienst ongelukkigen, kogel, te vroeg afgekort. — Heeft de ondervinding van alle tijden getoond, dat niets bekwaamer is om eenen Held, zo te water als te lande, te vormen, dan dat hij langs de onderscheidene trappen van den krijgsdienst opklimme, en dien van meerder of minder bewind aldus bereike, dit was juist het geval van onzen VAN DER ZAAN; want schier van trap tot trap het zeemanschap geleerd, en zich dus in staat gesteld hebbende om met wijsheid over anderen te gebieden, wijl hij 't gehoorzaamen, vooraf, zelf geleerd hadt, zag hij zich, in 's Lands dienst, eerlang tot Kapitein bevorderd, en dus in staat gesteld, om zijne ou-

vertſaagdheid, bij voorkomende gelegenheden, aan den dag te leggen. De berugte Zeeſlag van den Jaare 1653, tuſſchen de onzen en de Engelſchen, op den twaalfden Junij, omtrent *Nieuwpoort* voorgevallen, was wel eene der eerſten: want als de Engelſche Schout bij Nacht JOHN LAWSON, met acht of tien Fregatten, de Kapiteinen VAN DER ZAAN en JOOST BULTER VAN GRONINGEN zocht af te ſnijden, hadt deeze niet alleen het ongeluk van op het bed der eere te ſneuvelen, maar ook was zijn ſchip, door vier of vijf ſchooten, zodanig getroffen, dat het omviel en zonk, tot groot gevaar van VAN DER ZAAN, zo nabij het ſchip van BULTER liggende, dat 'er geen kleine moeite aan vast was, om zich voor BULTERS ingevallen Wand te beveiligen, en teffens uit de handen der Engelſchen te blijven, die hij rondsom zich hadt liggen; dan uit deezen nood wist hij zich zo gelukkig te redden, dat hij niet alleen nog vijftig of zeſtig man van BULTERS zinkend ſchip in 't zijne bergde, maar ook een der Engelſche ſchepen in den grond boorde.

Wanneer de Vice-Admiraal DE RUITER, in den Jaare 1655, met acht Schepen en Fregatten van oorlog, neffens twee Jachten, door den Nederlandſchen Staat, na de kust van *Barbarije* en de *Middellandſche Zee* gezonden wierdt, met last om alle Barbariſche roofſchepen, en bepaaldelijk die van *Tetuan*, *Algiers*, *Tunis* en *Tripoli*, te bevegten, te veroveren en te vernielen, hadt men onzen VAN DER ZAAN, als geſchikt tot dien gewigtigen tocht, niet vergeeten, maar een ſchip van honderdvijftig man en zesënveertig ſtukken geſchut onder zijn bevel geſteld. Toen nu DE RUITER, met deeze Vloot, van voor *Kadix* Straatswaarts ingeloopen was, met oogmerk om den ontvangen last te volvoeren, en aan elk der vier Oorlogſchepen, een der vier Fregatten tot bijſtander toegevoegd hadt, ten einde elkanderen, in gevalle van gevecht, als mannen van eere, trouwelijk te helpen, kreeg onze VAN DER ZAAN den braven MAAK ZWEERS tot den zijnen. In deeze hoedanigheid gaf hij meer dan een bewijs van zijne edelmoedige ſtouthartigheid, en wel inzonderheid voor *Arzilla*, *Salee* en daaromtrent; als immers de Vloot, nu weder door de Straat gezeild, een ſchip in 't oog gekreegen hadt, dat zijnen

koers

koers regt na *Arzila* zette, en bevonden wierdt het groot Admiraals ſchip van Algiers te zijn, ontbrak het VAN DER ZAAN niet aan moed, maar wel aan gunſtige gelegenheid, om DE RUITER, die jacht op 't zelve maakte, en het noodzaakte in de haven van *Arzila* te vlugten, zo vroeg bij te komen, dat hetzelve veroverd konde worden. Ondertuſſchen daar aan den grond geraakt, wierdt het nog niet ongemoeid gelaaten: want VAN DER ZAAN en VAN BERCHEM ſchroomden niet, met eenige welbemande ſloepen en boots, een kans op hetzelve te waagen, om te beproeven of het niet te veroveren en te verbranden viel; dan 't gemelde ſchip aan boord komende, ontdekten zij, dat 'er nog wel vijftig Mooren op waren, die als verwoede menſchen hen alles, wat hun van zwaare kogels, yzere bouten, koevoeten, mookers, enterbijlen enz., voor kwam, om van kanon- en muſketſchooten niet te reppen, met zo veel verwoedheid op 't lijf wierpen, dat de boots en ſloepen, met verlies van een man en wel dertig gekwetſten, genoodzaakt waren af te houden. Het gemelde ſchip, evenwel, hadt in 't ſtooten zo veel geleeden, dat VAN DER ZAAN, met nog twee anderen, in 't vervolg, door DE RUITER afgezonden, om te verneemen of de Mooren ook weer dieden, om 't zelve van den grond te krijgen, bevondt dat het gemelde roofſchip nog geheel op zijde lag, bedorven en aan ſtukken was.

Als de Vloot hier op, in de naastvolgende maand October, door DE RUITER, verdeeld was, en hij zelf met twee ſchepen voor *Salee* bleef, om de handeling voort te zetten, en de uitkomst daar van af te wagten, kruiſte VAN DER ZAAN met twee ſchepen op de roovers, met dien uitſlag, dat hij in November, jagt op drie Turkſche ſchepen kreeg, waar van het een genomen, en het tweede verbrand wierdt, terwijl het derde het met de vlugt ontkwam.

Op den tweeden der eerstvolgende maand December, kwamen onze VAN DER ZAAN, en de Schout bij Nacht VERVERM, op de kust van *Algarve*, bij negen Turkſche roovers; zij deeden, ongangezien de al te groote ongelijkheid van magt, aanſtonds hun uiterſte best om daar onder te komen; dan de roovers, te weinig moeds bezittende om ſtand te houden,

en eenen vijand onder de oogen te zien, die door beleid en dapperheid voor hun ontzachlijk was, zogten, met alles bij te zetten wat mogelijk was, hunne behoudenis in de vlugt, en quamen 't nog gelukkig.

In den beginne des volgenden Jaars 1656, neffens het ſchip van DE WILDT, door den Vice Admiraal DE RUITER, na *Meſſina*, *Napels* en *Livorno* gezonden, om de aldaar gereed liggende Koopvaardijſchepen na 't Vaderland te geleiden, voerde hij dien last gelukkig uit, en kwam, pas zich onderweg weder met de Vloot vereenigd te hebben, behouden in 't Vaderland te rug, met den roem van zich dapperlijk gekweerten te hebben, onder DE RUITER, zo om die van *Spanje* tot het ſluiten van den Vrede te dwingen, als om de Zilvervloot te beveiligen.

Het Jaar 1657 was niet min vruchtbaar dan het afgeloopene in bedrijven ter Zee, waar aan VAN DER ZAAN deel hadt; want DE RUITER, ter beteugelinge van de Turkſche en andere zeeroofſchepen, die zedert eenigen tijd veel Hollandſche Koopvaarders weggenomen hadden, na de Middellandſche Zee gezonden, hadt in last om zich met VAN DER ZAAN en den Kommandeur DE WILDT, te *Kadix* of daaromtrent, te vereenigen, gelijk op vertooning van dien last, den eerſten Februarij, tuſſchen *Gibraltar* en *Mallaga*, daar hij hen ontmoette, ook aanſtonds geſchiedde. DE RUITER dus met deeze twee ſchepen verſterkt, en met last uit het Vaderland voorzien, om de Franſche vrijbuiters, die veel nadeels aan onze Koopvaardij hadden toegebragt, zo veel hem mogelijk was, te vervoeren en op te brengen, kreeg, op den achtentwintigſten dier maand, omtrent *Korſika*, jacht op twee Franſche ſchepen, *de Koningin* en *de Jager* genoemd, die beide veroverd wierden; het eerſte en grootſte door DE RUITER zelvs en DE WILDT, het tweede en kleinſte door de Kapiteinen OOMS en VAN DER ZAAN; want de Franſche Kapitein LADIGNAC, laat van OOMS ontvangen hebbende om de ſloep uit te zetten, en aan zijn boord te koomen, voer aan dat van VAN DER ZAAN, daar hij vastgehouden, en genoodzaakt wierdt, om zich zo wel als het andere overtegeeven.

In

In Maart zette men de gevangene Franſchen te *Barcelona* aan land; maar de boot van DE RUITER, en de boot en ſloep van VAN DER ZAAN waren met de laatſte Franſchen nog aan land, wanneer 'er zulk een geweldige ſtorm uit den Noordoosten opſtak, dat de boots, nu reeds op weg, genoodzaakt waren na land te rug te keeren, en daar op het bedaaren van den ſtorm te wagten; met den derden dag nam de wind wel wat af, maar evenwel ging de baar van 't gat zo hoog, dat de ſloep van VAN DER ZAAN, daar in komende, wierdt omgeſmeeten; waar bij een Luitenant, een Quartiermeester en een Matroos ongelukkiglijk omkwamen, terwijl de ſloep met de overige manſchap nog gered wierdt.

Het neemen der twee gemelde Franſche ſchepen gaf wel aanleiding tot merkelijke ſtribbelingen tuſſchen *Frankrijk* en deezen Staat, doch ze wierden eerlang gelukkiglijk bijgelegd, en wel met dien gevolge, dat DE RUITER, de Kommandeur DE WILDT, en de Kapiteins OOMS en VAN DER ZAAN, als zich mannelijk en volgens hunnen last gekweeten hebbende, door den Raad ter Admiraliteit te *Amſterdam*, in erkentenis van dien goeden dienst, ieder met een gouden keten beſchonken wierden.

Aan deeze eer beantwoordende, ſtondt VAN DER ZAAN zijnen opperbevelhebber, den Vice-Admiraal DE RUITER, in alle zijne verdere ondernemingen, in de Middelandſche Zee, getrouwelijk bij; waarom hij zich meer dan eens met bijzondere bevelen door hem vereerd vondt: doch dewijl ons beſtek niet toelaat, een omſtandig verhaal van al die mindere bedrijven te geeven, waar aan VAN DER ZAAN wel heeft deel gehad, en waar in hij zich altoos loffelijk van zijnen pligt gekweeten heeft, zullen wij hier ſlegts in het voorbygaan melden, dat, toen den Portugeezen, door onzen Staat, de Oorlog verklaard was, en DE RUITER, in 1658, met tweeëntwintig ſchepen na de kusten van *Portugal* gezonden wierdt, Kapitein VAN DER ZAAN wederom deel aan dien tocht hadt, voerende het ſchip *'t Zuiderhuis*, op hebbende tweeënveertig ſtukken geſchut en honderdvijftig man, en dat de Vice-Admiraal, wiens ſchip na *Kadix* ter herſtelinge opgezonden moest worden, om dat hij Kapitein SCHATTER, door onacht-

ymmheid van deszelfs Stuurman, dwars voor de boeg gekreegen, en daar bij merkelijke ſchade geleeden hadt, op dat van VAN DER ZAAN overging; die, den Vice-Admiraal aan boord hebbende, en jacht op een Portugeesch vaartuig krijgende, omtrent drie mijlen benoorden de Kaap van *Roxent*, hetzelve tot digt onder een Kasteel vervolgde; doch waar uit zo ſterk gevuurd wierdt, dat de fokke en de groote marszeilne, van VAN DER ZAANS ſchip, wel half van boven neêr kwam; ook vloog 'er een bout van wel twaalf pond, nevens den grooten mast, in een geſchutpoort, zonder evenwel iemant te kwetſen. De ſchade wierdt zo goed mogelijk herſteld, en het ſchip van den Vice-Admiraal kwam, naa eenige dagen, ook weder te voorſchijn, waar op hij toen overging; het hurde weder, dat kort hier op volgde, en verſcheiden ſchepen grooteliks beſchadigde, trof dat van VAN DER ZAAN derwijze, dat het, neffens wel vijf anderen, na *Kadix* opgezonden moest worden, om het gebrokene te herſtellen; doch van waar ze alle in 't kort weder bij de Vloot kwamen, die eerlang na 't Vaderland keerde, en, den twaalfden November, behouden binnen *Texel* kwam.

Lang mogt het VAN DER ZAAN niet gebeuren, in 't Vaderland, gerust en ſtil te leeven, want als de Staat, in den volgenden Jaare 1659, weder eene Vloot na *Denemarken* zondt, om dat rijk tegen den Zweedſchen Koning bij te ſtaan, wierdt hem 't bevel opgedraagen over het ſchip *Tijdverdrijf*, ophebbende vijftig ſtukken geſchut en tweehonderdvijfentwintig koppen; dan even daar door wierdt hem gelegenheid gegeeven, om deelgenoot dier eere te worden, welke de Nederlanders, onder bevel van den Vice-Admiraal DE RUITER, behaalden, met *Nyborg* zo ſterk en onophoudelijk te beſchieten, dat de Zweeden zich genoodzaakt zagen, de Stad en het geheele Eiland *Funen*, met alles wat 'er op was, ter beſcheidenheid van de Deenen over te geeven.

In den Scheepstocht, die, in den Jaare 1661, volgens beſluit der Heeren Staaten, door den Vice-Admiraal DE RUITER, met eene oorlogsvloot, na de Middellandſche Zee ondernomen wierdt, om de Algierſche en andere Turkſche roovers, waar van de Nederlandſche ingezetenen veel nadeels

moes-

moesten lijden, te bevechten en uit de Zee te jagen, voerde VAN DER ZAAN het ſchip *Middelburg*, ophebbende tweeënveertig ſtukken en honderdnegentig man; doch 't ongeluk wilde, dat hij, niet lang naa zijn vertrek uit het Vaderland, van eene onpaſſelijkheid wierdt aangetaſt, welke hem buiten ſtaat ſtelde, zijnen poſt naa behooren te vervullen; waarom DE RUITER te raade wierdt hem met een Galjoot na *'t Vlie* te laaten brengen, om zich van daar na *Amſterdam* te begeeven, op hoope van ſpoediger daar zijne gezondheid te bekomen, en tot 's Lands dienſt weder in ſtaat geſteld te worden. De uitſlag beantwoordde aan de opgevatte hoope; want VAN DER ZAAN herſtelde in 't kort zodanig, dat hij geene zwaarigheid maakte, zich weder na de Vloot te begeeven, met welke hij nu, in hoedanigheid van Schout bij Nacht, de reis vervolgde. Onder andere bedrijven, waar door deeze tocht merkwaardig is, en die VAN DER ZAAN tot eere ſtrekten, om dat hij 'er grootelijks deel in hadt, verdient niet ſlegts gemeld te worden, dat hij de drie roofſchepen, waar op DE RUITER in October jacht maakte, en welke hem met alle mogelijke moeite zogten te ontkomen, met zeilen en roeijen zo naa kwam, dat hij hun kon beſchieten, 't geen niemaant der andere bevelhebberen gelukt was; maar wel inzonderheid, dat hij van twee andere Turken, waar op DE RUITER eerlang jacht kreeg, den eenen, met naame *den Eenhoorn*, die tweeënnegentig ſtukken en honderdvijftig man op hadt, achterhaalde, veroverde, en daar door zeshondertig Chriſten Slaaven verloste, terwijl de andere, door den Vice-Admiraal zelven gejaagd, zijnen moedigen vervolger in de duisternis van den nacht, ten zijnen gelukke, ontkwam.

Op den negenden Februarij des volgenden jaars, ontdekte men vier Turkſche roovers, daar DE RUITER aanſtonds jacht op maakte; doch de roovers hadden zulk eene ſlijve koelte, en DE RUITER zulk eene ſtilte, dat 'er voor den nacht niet was bij te komen, zelfs niet voor VAN DER ZAAN, (die anders 't bezeildſte ſchip der gantſche Vloote hadt,) om dat hij, toen men de roovers eerst in 't gezigt kreeg, bijkans een mijl te windwaart van DE RUITER was, en niet bij de Vlag kon koomen of de Turken waren wel twee mijlen voor-

uit geraakt, hebbende juist eene donkere maan te baate, daar ze zich, ter hunner beveiliginge, ſnedig van bedienden.

De zelfde maand leverde eene andere gebeurtenis op, waar in VAN DER ZAAN beter naar zijnen wensch ſlaagde. Men wierdt, op den zestienden, acht Turken gewaar; DE RUITER maakte 'er aanſtonds jacht op, vervolgde hen lang, en naderde ze allengskens, inzonderheid VAN DER ZAAN, die den rooveren wel een marszeil te kloek in 't zeilen was, en hun zo naa kwam dat hij verſcheiden ſchooten op hen deedt, welke zij met gelijke munt betaalden. In dit najaagen hadt het Turkſche roofſchip *Paſtaſſa van Tunis*, gevoerd door den Kapitein MUSTAFFA REYS RODESLEE, het ongeluk van zijn groote ſteng af te zeilen. De Admiraal der Turken, dat ongeval vernemende, zogt hem een kabel te geeven, en zo te ſleepen; maar dit maakte zijne reddeloosheid des te grooter, dewijl zijn fokkemast en boegſpriet over boord vielen. Hier op zeilden al de zeven roovers digt bij den reddeloozen Turk, even of ze zich verbeelden de Hollanders, die maar zes ſchepen ſterk waren, door hun getal vervaard te zullen maaken; dan ziende, dat ze in plaats van af houden, hen hoe langs hoe nader kwamen, verlieten zij hunnen makker, en droegen zorge voor hunne eigene veiligheid. De Schout bij Nacht VAN DER ZAAN was hem van alle Hollandſche ſchepen de naaste: waarom de Turk, op geen ontzet te hoopen hebbende, zijne vlag ſtreek, en zich aan VAN DER ZAAN overgaf; die niet draalde om zijn ſloep en boot met eenig volk aan deszelfs boord te zenden, om de Turken af te haalen. Onder de ophebbende manſchap vondt men eenentwintig Christen Slaaven, die hier bij gelukkiglijk hunne vrijheid bekwamen; doch het ſchip zelf vondt men goed te verlaaten, door het onſtuimig weder daar toe inzonderheid bewoogen.

Terwijl DE RUITER zich in de nabijheid van *Tunis* ophieldt, om, ware het mogelijk, met den Koning, door onderhandeling, tot vrede te geraaken, ontving hij van den Turkſchen Schout bij Nacht SULLEMAN RASJA REIS, nevens anderen in de haven van *Farina* liggende, eenen verpligtenden brief, waar in hij, met ronde belijdenis van driemaal

door

door DE RUITER op de vlugt gejaagd te zijn, hem gedienstig verzogt om de eer, dat hij zijnen Hollandschen Schout bij Nacht tegen hem Schout bij Nacht van *Algiers* wilde zenden, om schip tegen schip zijn geluk en fortuin van den oorlog te beproeven, en zich te kwijten als een soldaat, of, zo hij, hier toe verlof gegeeven zijnde, niet uitkwam, als de bloodste vrouw in Holland te zullen zijn. — DE RUITER, dit zonderling verzoek ingezien, en daar bij overwogen hebbende, dat 'er met het toestaan van 't zelve voor VAN DER ZAAN groote eer viel in te leggen, zondt daar op, nog ten zelfden dage, een toestemmend antwoord te rug, hem daar in bij zijne mannelijke waarheid beloovende en verzekerende, dat in dat kamp- en schipgevecht den Hollandschen Schout bij Nacht niet de minste hulp van hem of iemant zijner Kapiteinen, 't zij met schepen, boots, sloepen, of volk, 't zij vóór of in 't gevecht, zou beweezen worden. VAN DER ZAAN, zulk een kans te schoon en te zeer naar zijnen smaak vindende, om ze voor bij te laten loopen, greep ze niet alleen gretig aan, maar droeg ook wel zorge, dat hij met zijn schip tijdig ter bestemde plaats gevonden wierdt. Dan zijn trotsche uitdager, even of hij waarlijk van eenen held in eene der bloodste vrouwen van Holland herschapen ware, hadt geen moeds genoeg om uittekomen, maar bleef lafhartig, tot zijne eeuwige schande, onder de veilige hoede der Kasteelen liggen; dus voor al de waereld toonende, hoe veel pochend snoeven van waren heldenmoed wel verscheele.

Met stilzwijgen gaa ik voorbij, wat 'er kort hier naa loffelijks door VAN DER ZAAN, omtrent eenen anderen Turkschen roover, die bevochten, overwonnen en verbrand wierdt, verricht zij, om dat anderen met hem in deeze eere deelden; hem in 't bijzonder raakt, dat DE RUITER, eindelijk den Vrede met die van *Algiers* getroffen hebbende, goedvondt, VAN DER ZAAN te gelasten, om met een afschrift der vredepunten, zo ras mogelijk, na *Malaga*, en van daar, naa 't inneemen van den noodigen lijftocht, na 't Vaderland te vertrekken, ten einde aan de Heeren Staaten en Raaden ter Admiraliteit verslag te doen van 't geene op de reize, en inzonderheid te

Al-

Algiers, was voorgevallen. Hier toe den twintigsten November te zeil gegaan, kweet hij, in 't Vaderland gekomen, zich naar behooren van zijnen pligt.

De nieuwe onlusten met die van *Algiers* misgunden hem 't genot eener langduurige ruste; want als in den Jaare 1664 bij de Heeren Staaten beslooten was, den Vice-Admiraal DE RUITER weder, met eene Vloot van twaalf oorlogschepen en eene behoeftsluit, na de Middelandsche Zee te zenden, wierdt het schip *'t Geloof*, met vijftig stukken en tweehonderdveertig man uitgerust, onder bevel van VAN DER ZAAN, als Schout bij Nacht der Vloote, gesteld. Op deezen tocht geviel 't, als DE RUITER voor *Mallaga* op de Rede lag, dat de Engelsche Vice-Admiraal LAWSON daar met twaalf Konings schepen voorbij zeilde, welke men, volgens last van DE RUITER, met het strijken der vlagge, en eenige eerschooten groette, daar met een gelijk getal schooten, doch zonder vlag strijken, op beantwoord wierdt. VAN DER ZAAN wierdt daarenboven aan LAWSONS boord gezonden, om hem mondeling te groeten, dat met heusch onthaal door den Engelschman beantwoord wierdt. Ondertusschen was de verwijdering tusschen den Engelschen en Nederlandschen Staat reeds zo groot, dat DE RUITER, om aan zijne geheime bevelen te voldoen, de Middelandsche Zee verliet, en na 't Eiland *Goerée* bij *Kabo Verde* zeilde, daar onze VAN DER ZAAN den Vice-Admiraal DE RUITER, zo in 't neemen van acht Engelsche Koopvaardijschepen, als van het Eiland *Goerée* met alle zijne Sterkten, niet slegts dapper ondersteunde, maar ook, aan land gevaaren zijnde, de zeldzaame ontmoeting hadt, dat hij daar dien ouden Negen, JAN KOMPANY, vondt, die, veertig jaaren geleeden, met DE RUITER, toen nog maar Boomsmans jonge, gevaaren hadt, en dus met geen kleine verwondering uit VAN DER ZAAN verstondt, dat die zelfde MICHIEL DE RUITER nu Admiraal der Vloote was, en daarom verzogt dien ouden makker en speelgezel nog eens te zien, gelijk ook met wederzijdsche blijdschap en vriendelijkheid geschiedde.

Als DE RUITER van daar na *Sierra Leona* gestevend was, en vernomen hadt, dat de Engelschen op dat Eiland vier Hollandsche gevangenen aanhielden, welke niet weinig van

hun

hun te lijden hadden, wierdt VAN DER ZAAN, met eenige andere bevelhebberen, na land gezonden, om de gevangenen te verlosſen, daar de Engelſchen, in 't eerst, niet aan wilden, doch ze bij eene tweede bezending overgaven.

Schoon dit alles, als tot de bedrijven van VAN DER ZAAN behoorende, niet te verzwijgen viel, ſtaat het egter niet gelijk met die blijken van moed en beleid, welke hij in volgende krijgsverrigtingen heeft aan den dag gelegd, en daarom, alhana beknoptelijk, van ons gemeld moeten worden.

DE RUITERS welgeluckte aanſlag op *Kormantijn*, hoofdſterkte der Engelſchen op de kust van *Guinea*, in 't Koningrijk *Fantijn*, dient vooral niet vergeeten; VAN DER ZAAN wierdt bij die onderneeming aangeſteld tot Kolonel over de Marotzen die de landing moesten doen, om met zijn wijs en voorzigtig beleid den aanſlag wel te doen gelukken; gelijk ook bij eene tweede onderneming, zijnde de eerſte vrugteloos uitgevallen, geſchiedde; want, hij veroverde met zijne Marotzen de Sterkte met het Kasteel *Kormantijn*, en 'ligte den Standaard van herzelve, dien DE RUITER, op den eerſten December 1665., ter Vergaderinge van de Admiraliteit *tot Amſterdam*, verſcheijnende, aan de Heeren Raaden overhandigde: de Vlag der Engelſchen op de kust van *Guinea* was insgelijks door hem genomen, en daar bij de Kroon, die in een Engelsch ſchip gevonden wierdt, met eenen bijgevoegden brief van den Hertog VAN YORK, waar uit bleek, dat ze door hem een geſchenke aan den Koning van *Andra* gezonden was. Uit aanmerkinge van al het voorgaande, zal het niemant vreemd dunken, dat VAN DER ZAAN bij zijn thuis komen, tot erkentenisſe van zijn beleid en dapperheid, met een gedenkpenning en gouden keten, ter waarde van zeshonderd gulden, beſchonken wierdt; een eere waar toe hij zo veel grooter recht had, om dat hij, zelfs op de terug reize na het Vaderland, zich nog zijne gewoonte zo min aan werkeloozè ledigheid hadt overgegeeven, dat 'er, behalven andere loffelijke verrigtingen, nu en dan nog al een vijandlijk ſchip door hem was veroverd geworden.

De Staatſche Vloot, nog in dit zelfde jaar, onder het bevel van den Lt. Admiraal, tegen de Engelſchen, in Zee geſtoo-

ſtooken, ontmoette in October eene verſterking van achttien ſchepen, van welken het ſchip *Gouda*, ophebbende tweeënzeventig ſtukken, door onzen VAN DER ZAAN wierdt gevoerd; doch, naa' niet lang in Zee geweest te zijn, wierdt hij met zulk eene zwaarmoedige ziekte bezogt, dat hij zelf oordeelde, zijn ampt niet naar vereisch te kunnen bedienen: waarom hij aan de Heeren Gevolmagtigden der Vloote verzogt, dat het hem vrij mogt ſtaan, zich ter zijner herſtellinge, voor eenigen tijd na land te begeeven; gelijk hem door welgemelde Heeren, op gunstig getuigenis van den Heere DE RUITER, wegens 's Mans voorgaande leeven, ijver en kloekmoedigheid, ten dienſte van den Lande zo menigmaal betoond, gereedelijk wierdt toegeſtaan.

Tegen 't volgende Jaar 1666 genoegzaam herſteld om weder na Zee te kunnen gaan, deedt hij zulks gewillig, op het oorlogſchip *de Beſchermer*, van vierënvijftig ſtukken en tweehonderdnegentig man, zo Matroozen als Soldaaten, en kreeg hier door gelegenheid om mede te deelen in de eere, welke van de onzen, door dien bloedigen en aanhoudenden zeeſtrijd van vier dagen, in Junij, op de Engelſchen bevochten wierdt; als Schout bij Nacht in een der Smaldeelen van TROMPS Equader de Vlag voerende, ſloeg hij nevens andere ſchepen dwars door de Engelſche Vloot heen; doch raakte in geen gering gevaar, vermids een groot Konings ſchip, twee branders bij zich hebbende, al ſchietende en dreigende op hem aanhieldt, met meening om hem te verbranden; daar de kans ook gunstig toe ſcheen, om dat VAN DER ZAANS ſchip alreede zeer reddeloos aan zeilen en touwerk was, en daarenboven, behalven de ſchade aan zijn fokkemast, bezaansmast en boegſpriet, nog voor in de boeg een vierëntwintig ponder hadt gekreegen, die 'er doorgaande zulk een gat hadt gemaakt, dat 'er twee tuiren ſtoppens aan viel, eer men 't weder digt kon krijgen. Met, egter, voor den Wind om te draaien, en met de Engelſchen om de Zuid heen te leggen, op hoope van hun daar naa op een nieuw afbreuk te doen, redde hij zich gelukkig uit dit gevaar; ja vervolgde, al ſchietende, het ſchip *de Zevenwouden*, in 't voorleeden jaar door de Engelſchen op de onzen verovérd, raakte het eindelijk digt

op

op zijde, gaf 't de slag met grof geschut, musketten en pistoolen, en veroverde het in 't kort. Doch in 't overneemen van 't volk leeden beide de schepen, bij een holle Zee, zo veel van elkanderen, dat VAN DER ZAAN, zijnen prijs na *Texel* opgezonden hebbende, zich den volgenden nacht, doch vrugteloos, vermoeide om weder bij 's Lands Vloot te koomen; waarom hij, als toch met zijn schip, in dien staat, geen dienst kunnende doen, te rade wierdt om, met den volgenden dag, den koers na *Goerée* te stellen. — Dit invallen, egter, zonder uitdrukkelijke orde, en op eene andere plaats dan tot de rendevous gesteld was, namelijk *de Wielingen*, wierdt VAN DER ZAAN, wiens trouw en dapperheid men rondelijk erkende, als een zaak van schadelijke gevolgen, zo euvel afgenomen, dat men hem in eene gekiboete van drieduizend guldens verwees.

Weinig aan 't verlies van zulk eene somme gelds hebbende te linken, was hij, evenwel, niet ongevoelig over den smaad, die hier mede vergezeld ging, en van een groot deel menschen veel breeder wierdt uitgemeeten, dan ze inderdaad verdiende; gelukkig vondt hij gelegenheid om ze, door meer dan één heldhaftig bedrijf, gantsch en al uit te wischen. Reeds in de naastvolgende maand Augustus, als men weder handgemeen met de Engelschen geworden was, kwam hem daar toe eene voor; want toen, even als voorheen, in het Esquader van den Lt. Admiraal TROMP, de Vlag van Schout bij Nacht voerende, gelukte het hem, eenen Engelschen brander, na eenig gevegt, in den grond te schieten, met welken de Engelsche Schout bij Nacht der blaauwe Vlag, op de voorste schepen van TROMP afkwam, met voorneemen om ze te verbranden.

Hadt DE RUITER reeds voorheen een loffelijk getuigenis van 's Mans dapperheid en trouwe gegeeven, in den zeetocht des volgenden jaars toonde hij, meer dan eens, nog ten zijnen opzichte in 't zelfde gevoelen te staan, en ook inzonderheid, door met genoegen te zien, dat zijn Zoon, Jonker ENGEL, al voor twee jaaren, bij 't Kollegie ter Admiraliteit te *Amsterdam*, met eene acte van Luitenant begunstigd, als Kapitein Luitenant gesteld wierdt op het schip *Hollandia*, met nach-

achtig ſtukken en vierhonderdveertig man voorzien, en geevoerd bij WILLEM VAN DER ZAAN, die nu als Kommandeur over zeven ſchepen het bevel hadt. Zodra de gantſche Vloot bij een, en de noodige orde geſteld was, daar zich elk, in gevalle van vijandlijke ontmoeting, naar te richten hadt, wierdt VAN DER ZAAN gelast, met zijne zeven ſchepen, op kundſchap te kruiſen, en op alle vreemde ſchepen naauwkeurig acht te geeven; doch zich met den avond wederom bij de Vlag te vervoegen, ten ware hem, zijns oordeels, gelegenheid voorkwame, om een of meer vlugtende ſchepen in te zeilen en te achterhaalen, wanneer hij volſtaan konde, met 's anderen daags bij de Vlag te weezen. — Na den gelukkiglijk uitgevoerden aanſlag op *Chattam*, waar bij VAN DER ZAAN als Schout bij Nacht de Vlag voerde, onder den Lt. Admiraal VAN NES, wierdt hem order gegeeven, dat hij met zeven ſchepen, tuſſchen *Harwich* en *'t Konings Diep*, zou kruiſen, om den vijand alle mogelijke afbreuk te doen, en kennisſe van zaaken te bekomen; doch dat hij, ingevalle 'er al te ſterk eene magt van vijanden op hem afkwame, al ſchietende en waarſchuwende, met zijne ſchepen na de Hoofdvlag, voor de rivier van *Londen*, zou hebben te wijken. Dien last zo wel als alle andere bevelen, hem daar en op de terug reize na het Vaderland gegeeven, voerde hij gelukkig uit, doch de bijzonderheden daar van zijn, in eene beknopte levensſchets van den braaven Man, van te weinig gewigt, om daar mede den Leezer langer op te houden.

Wij naderen derhalven tot het laatſte tijdperk van een leeven, dat tot dus verre, in 's Lands dienst, meermaalen in gevaar geweest zijnde, zonder doodelijke wonden ontvangen te hebben, eindelijk van zulk eene getroffen wierdt, die geen de minſte hoope op herſtelling overliet. In Junij van het Jaar 1668 wierdt VAN DER ZAAN, door het Kollegie ter Admiraliteit te *Amſterdam*, als Opperhoofd en Kommandeur over negen ſchepen van Oorlog, daar mede na *de Straat* gezonden, met last om in de Spaanſche Zee omtrent *Liſſabon* en *Kadix*, en verder in de Middelandſche Zee, op de Turkſche roovers, waar van de Nederlandſche Koopvaardijſchepen niet weinig te lijden hadden, te kruiſen, en alle

die

die hem voor kwamen te bevechten en te veroveren, zo veel hem mogelijk ware. Deezen last gewillig op zich genomen hebbende, verliet hij voor het laatst den Vaderlandschen grond, en stevende met zijne onderhebbende schepen na de hem aangeweezene Zeeën, daar meer dan één Koopvaardijschip, dat anders den rooveren in handen hadt moeten vallen, of het nut zijner nabijheid ondervondt, of met der daad door hem beveiligd wierdt. Doch op den zeventienden Maart des volgenden Jaars 1669, raakte hij, omtrent de Kaap *Tres Forkas*, met een Algierschen roover in gevegt; en dit was voor hem het laatste, zijnde hij, door een ponds kogel, uit het rooffschip geschooten, zodanig getroffen, dat 'er de dood wel haast op volgde. Met hoe veel dandoeningè van leedweezen de tijding daar van in 't Vaderland vernomen wierdt, valt ligtelijk op te maaken, uit de eere, die men hem aldaar naa zijnen dood beweezen heeft; zij bestaat in een sierlijk gedenkteken van wit Marmer, dat in de oude Kerk te *Amsterdam*, ter linker zijde van het groote Orgel, in de geweezen Hamburger Kapel, of Koor, is opgericht, en waar op met gouden gedreeven letteren woordelijk het volgend Opschrift te leezen staat.

GEDACHTENISSE

Door de Ed. Mog. Heeren ter Admiraliteit doen oprichten, ter eere van den Schout bij Nacht,

WILLEM VAN DER ZAAN,

Omtrent de Kaap Tres Forkas *uit een Algiers Roofschip met een ponds kogel doodgeschooten, en ontslapen den* 17 *Maart* 1669.

Dus leeft men na de dood.

Dit is door 't Land tot eer van VAN DER ZAAN *besteld,*
Om dat een Roovers schoot ontzielde deezen Held.
Vijf goude ketenen hadt hij voor heen genoten,
Rust hier tot eer van hun, die uit hem zijn gesproten.

Boven dit Opschrift ziet men 's Mans Borstbeeld, in een ovaal, gemaakt door een Slang, die den staart in den bek heeft. Daar op volgt het gemelde Opschrift van eere, en boven 't Borstbeeld het Wapen der Zeven Vereenigde Gewesten, getorst van twee kinderen, die zijnen lof uittrompetten. Rondsom is het, in plaats van Festoenen, met Oorlogs- en Scheepstuigen tot verfierzels geschakeld of doorvlogten; daar onder ziet men zijn wapen, bestaande uit een springend hert met een Scheepskroon daar boven, en nog beneden 't wapen, in 't verschiet, een Scheepsstrijd, met een gevleugeld doodshoofd op 't uiterste einde.

Zie G. BRANDT, *Leven van den Admiraal* M. A. DE RUITER; KOMMELYN, *Beschrijving van Amsterdam.*

ZAANDEN, een Dorp van dien naam, aan welks bestaan zommigen eertijds getwijfeld hebben, doch wiens voormaalig aanweezen de kundige Beschrijver der Zaanlandsche Dorpen, de eerwaardige A. LOOSJES, door aanhaalingen uit oude Schrijvers en andere daadzaaken, boven alle tegenspraak gesteld heeft. Het was reeds bekend lang voor de Twaalfde Eeuwe, en zal, waarschijnlijk, gelijk uit eene volgende aanhaaling zal blijken, in 't midden van dezelve verwoest zijn geworden, en geheel verdweenen. De plaats daar van moet gezogt worden, ten Zuiden van het tegenwoordig *Zaandam*, aan den mond van den *Zaan*, alwaar deeze Stroom onmiddelijk in het Y valt. „ Dat hier" ('t zijn de woorden van wijlen den straks genoemden Doopsgezinden Leeraar) „ een Dorp „ geweest is, volgt niet alleen, uit het geene hij (SORTE„ BOOM) van de naamen *Kerkrak*, Kerkhof (heden ten da„ gen hier nog bekend) en dergelijke, gemeld heeft; maar „ ook, uit de meenigvuldige Doodkisten en Doodsbeenderen, „ die, in 't Jaar 1737, bij 't graven van eenen sloot, door „ en langs het zogenaamde *Kerkhof*, aan de Westzijde van „ de buiten *Zaan*, tot elks verwondering, gevonden zijn. „ Want, (dus gaat hij voort,) daar dit wijd uitgebreid „ *Kerk-*

„ *Kerkhof* is, heeft buiten twijfel voorheen een Dorp ge-
„ weest; en uit de naamen van twee Dorpen, die ten *Oos-*
„ *ten* en ten *Westen* liggen, en eertijds, in 't gemeen,
„ *Oostzaanden* en *Westzaanden* genoemd werden, volgt zeer
„ klaar, dat 'er, in voorgaanden tijd, tusschen beiden was,
„ eene andere Plaats, die *Zaanden* genoemd werdt, en waar
„ van de andere, als daar bij ten Oosten en ten Westen
„ gelegen, den naam hadden aangenomen; zijnde dus van
„ die drie Dorpen *Zaanden* het oudste; en in gevolge van
„ tijd ook de Dam in de *Zaan* gelegd, daarom de *Zaan-*
„ *derdam* genaamd." Voorts is de gemelde agtenswaardige Schrijver van oordeel, dat *Zaanden* niet langer aanweezig zal geweest zijn, dan tot in den Jaare 1155, wanneer het, door eenen inval der *Drechter Friezen* in koolen wierdt gelegd, zonder dat het vervolgens wederom herbouwd is geworden.

Zie A. LOOSJES, *Beschrijving der Zaanlandsche Dorpen.*

ZAANDEN, een Heerlijkheid van dien naam, aangaande welke wij, bij den meergemelden Zaandamschen kundigen Doopgezinden Leeraar, het volgende berigt ontmoeten, welk wij de vrijheid zullen neemen, hier te plaatzen. Van woord tot woord luidt het aldus. „ Dat 'er oudtijds, niet alleen een
„ Dorp was, 't welk den naam van *Zaanden* droeg; maar
„ ook eene Heerlijkheid van den zelfden naam, waar van
„ WILLEM VAN ZAANDEN, die zich, in den Jaare 1296, met
„ GERRIT VAN VELSEN, GISBERT VAN AMSTEL, HERMAN VAN
„ WOERDEN, en anderen, in 't ombrengen van Graaf FLORIS
„ DEN V. gemengd hadt, de Heer van geweest zij, wordt,
„ als eene gemeene waarheid, van allen aangenomen; en te-
„ vens, dat deeze zijne Heerlijkheid, door dit geval, onder
„ 's Graven goederen gekomen is. Doch hoe wijd deeze
„ Heerlijkheid van *Zaanden* zich, ten dien tijde, heeft uit-
„ gestrekt, is geheel onzeker. Zo men naar de naamen der
„ plaatzen zal rekenen, dan zoude men kunnen vermoeden,
„ dat beide de Ambagts-Heerlijkheden van *Oost-* en *West-*

„ *zaanden* daar toe hebben behoord, en dat *Zaanden* het „ Hoofddorp was, waar ontrent men ook wil, dat het „ Stamhuis der Heeren van *Zaanden* geſtaan heeft, maar „ een weinig ten westen van de *Zaan*, omtrent eene wate„ ring, tegenswoordig nog *'s Heeren Watering* genaamd. „ Doch vermits beide deeze Ambagts Heerlijkheden, in laa„ ter tijd, als twee bijzondere Heerlijkheden inkomen, en „ 't Dorp *Zaanden* aan de westzijde van de *Zaan* gelegen „ heeft, is 'er meerder reden, om de Heerlijkheid van *Zaan„ den* alleen aan de westzijde van de *Zaan* te zoeken. Dus „ behoorden 'er dan buiten twijfel toe, het Dorp *Zaanden* „ en 't naabij gelegen *Westzaanden*; en, zeer waarſchijne„ lijk, ook *Krommenie* en *Krommeniedijk*; als zijnde, van „ oude tijden af, met *Westzaanden* één Schouts-Ambagt; „ en maar weinig jaaren naa den moord van Graaf FLORIS „ DEN V. door WILLEM DE GOEDE, als eene Heerlijkheid, „ geſchonken aan zijnen Broeder, Heer JAN VAN BEAUMONT, „ die, uit kragt van zulks, Heer van *Westzaanden* en „ *Krommenie* geweest is, en in 't Jaar 1346, nieuwe Hand„ vesten ſchonk. Deeze, in 't Jaar 1356, overleeden zijn„ de, kwam die Heerlijkheid aan zijnes Dogters Zoon, LO„ DEWYK VAN CASTILLON, Graave van *Blois*, die 'er Heer „ van was, tot in 't jaar 1372. waarin hij zonder kinderen „ ſtierf, en dus deeze Heerlijkheid kwam op zijnen Broeder, „ JOAN VAN CASTILLON. die, in 't Jaar 1381, zonder wettige kinderen nateláaten, overleedt; en als Heer deezer „ Heerlijkheid, opgevolgd wierdt van zijnen Broeder GUYE, „ Graave van *Blois*, en die, in 't Jaar 1397, mede zon„ der kinderen, geſtorven is, waar door deeze Heerlijkheid „ kwam aan zijnen naasbeſtaanden Hertog ALBRECHT VAN „ BEIEREN, Graaf van *Henegouwe*, *Holland*, *Zeeland* en „ Heer van *Vriesland*, die deeze Heerlijkheid aan zich be„ houden heeft, gelijk ook, naa hem, gedaan werdt, door „ de volgende Graven, Hertog WILLEM VAN BEIEREN, VROUW „ JACOBA VAN BEIEREN, en Hertog PHILIPS VAN BOURGONDIEN, „ door wien de Heerlijkheden van *Weſtzaanen* en *Kromme„ nie*, in 't jaar 1455. onafſcheidelijk aan de Graafelijkheids „ goederen werden verbonden."

Zie A. LOOIJE, *Beſchr. der Zaanlandſche Dorpen.*

ZAAN-

ZAANDAM, (OOST-) aldus genaamd in onderſcheiding van het tegenovergelegen Dorp *West-Zaandam*, waar van het alleen door den *Zaanſtroom* wordt afgeſcheiden, terwijl de Huizen, aan den Zuidkant, aan den Waterlandſchen Dijk, zonder eenige tuſſchenruimte, aan elkander grenzen. *Oost-zaandam* is het oudſte der twee Dorpen, alzo men vindt aangeteekend, dat die van de *Weſtzijde* in de Kapel aan de *Oostzijde* hunnen openbaaren Godsdienſt plagten te verrigten, en, in vervolg van tijd, het gewijde Geſtigt, nevens het Schoolhuis, Vroedvrouwshuis, Weeshuis, en nog meer andere inrigtingen, met die van de *Oostzijde* hielpen bekoſtigen. Om wegens hun minder getal droegen zij daar in voor een derde der kosten, terwijl die van de *Oostzijde* twee derden voor hunne rekening hadden. Deeze nauwe betrekking hield ſtand tot een weinig na het jaar 1630. Thans ontſtonde 'er geſchil tuſſchen de wederzijdſche inwooners. Met verlof der Staaten van *Holland* hadden de Regenten van *Weſtzaandam* eene plaats, tot het begraven van hunne dooden, gekogt voor vijfenderdighonderd guldens, eene Stulp daar op gezet, met oogmerk om eenen Toren daar nevens te bouwen. Nevens eenige Burgers van *Weſtzaandam*, verzetteden zich de Regenten van *Oostzaandam* daar tegen; met dat gevolg, dat 'er een Opſtand uit ontſtondt, en de zaak vervolgens wierdt getrokken voor den Hoogen Raad in *'s Gravenhage*; bij vonnis van welken, de beide Dorpen voortaan als afzonderlijke gemeenſchappen zouden beſchouwd worden. Noghans bleef de Kerkelijke vereeniging nog eenigen tijd ſtand houden, en wel tot in den Jare 1640. Op den veertienden October van dat jaar vierden die van de *Oost-* en de *Weſtzijde*, voor 't laatst gezamentlijk, het H. Avondmaal. Bij de ſcheiding telde men vierhonderdvijftig Ledemaaten voor de *Oostzijde*, en vierhonderd achtenegentig voor de *Weſtzijde*.

Oostzaandam ſtrekt zich uit, langs den *Zaan*, gerekend van den Dam, ter lengte van ruim een half uur gaans; het eindigt bij het zo genaamde *Kalf*, van ouds *Haaldershoek* genaamd, van waar men na de *Wormer* en de *Engewormer* gaat. De Huizen ſtaan meestal in eene dubbele rij, ter we-

derzijden van eenen binnenstoot, die evenwijdig met den Zaan loopt. In den Jaare 1741 telde men 'er elfhonderd-vijfënzeventig Huizen, bewoond van zestienhonderd zevenën-zeventig huisgezinnen, te zamen uitmaakende, zo jongen als ouden, zesduizend tweehonderd eenënveertig inwooners. Volgens eene latere Volkstelling, gedaan in den Jaare 1786, was het getal der bewooneren tot op vijfduizend vermin-derd.

Onder de Gebouwen verdient, in de eerste plaats, onze opmerking, de Kerk der Hervormde Gemeente. Zij staat aan het Oosteinde van den Dam, op de zelfde plaats, al-waar reeds in den Jaare 1411 eene Kapel stondt, die onder de Parochiekerk van *Oostzaanen*, als zijnde toenmaals, en nog tegenwoordig, het Hoofddorp, behoorde. Maar gelangs van het toenemend getal der Doopelingen, groeide ook, van tijd tot tijd, deeze Kapel in uitgebreidheid: zodat zij uiteinde-lijk de zelfde lengte kreeg, welke de tegenwoordige Kerk heeft. In den Jaare 1576 trof dit Gesticht een vernielende ramp. Eenige Staatsche Soldaaten waren in tenen gelegerd op het Kerkhof, ter zijde van het gebouw. Door hunne onachtzaamheid raakte het gebouw in brand, en wierdt geheel verwoest, zodat alleen de muuren staan bleeven. Men maak-te eerlang eenen aanvang met den herbouw, en wierdt, in vereeniging met die van *Westzaandam*, tot eersten Leeraar der Hervormden beroepen, GERARDUS POPPIUS, in den Jaare 1580. De zamenvoeging duurde tot in den Jaare 1640. Zints dien tijd heeft *Oostzaandam* zijne eigen afgezonderde Leer-aars gehad. In den Jaare 1685 ontving de Kerk hare te-genwoordige gedaante. Van buiten heeft zij eene dubbele Kap, en een dubbel Verwelfzel van binnen. Honderdzestig voeten beslaat zij in de lengte, en zeventig voeten in de breedte, met eene Afsnijding van omtrent twaalf voeten breed, en ruim honderdvijf voeten lang, aan het Noorden, die op zes steenen Kolommen rust. In het midden rust het Dak op vijf steenen Kolommen. De Predikstoel staat in het Noorden. De groote Kerkraad bestaat uit twee Predikanten, zes Ouderlingen en vier Diakenen. Een der Predikanten heeft zijne woning in een huis, een weinig ten Oosten van

de

de Kerk, de andere is de zo genaamde *Noord*, beiden van ruime Tuinen voorzien. Van ouds hadt men ter wederzijden, doch tegenwoordig alleen een weinig ten Oosten van de Kerk, een Kerkhof. — Aan het Zuidwester gedeelte van de Kerk, en daar mede eenigzins vereenigd, staat een Gebouw, 't welk tot het houden deels van Kerkelijke, deels van Burgerlijke bijeenkomsten dient. Van het laatstgenoemde gebruik ontleent het den naam van *Raadhuis*. Tot beantwoordinge aan dit dubbel oogmerk ontmoet men, in het gebouw, de vereischte Vertrekken en gerieflijkheden. — De Vergaderplaats der *Doopsgezinden* staat aan de Oostzijde van den *Zaan*, in de *Noord*, omtrent een vierendeel uurs gaans van den Dam. Niets dat naar sieraad zweemt, ontmoet men in dit Gesticht. Door twee Leeraaren wordt aldaar de predikdienst waargenomen. Een derzelven is ANTHONY VAN DER OS, bekend om de geschillen, voor ruim dertig jaaren, met en omtrent hem gevoerd. 't Is bekend, hoe hij eertijds het Leeraarampt onder de Hervormden bekleed hebbende, vervolgens tot de Gezinte der Doopsgezinden is overgegaan. De *Beverwijk* was, in die hoedanigheid, zijne eerste, *Oostzaandam* zijne tweede standplaats. — Voortheen vondt men te *Oostzaandam* eene tweede Gemeente van *Doopsgezinden*, van de gezinte, die men *Oude Vlamingen* plagt te noemen. In de Noord, over den Wegsloot, hadt zij haare Vergaderplaats, in welke men nog de oude eenvoudigheid der Doopsgezinden bespeurde; de Predikstoel was slegts een weinig boven den vloer verheven, en de zitplaatzen voor de toehoorders zonder stoffeering. Doch deeze Gemeente is, om haare kleinheid, voor ongeveer twintig jaaren vernietigd. De Leden, niet meer dan achttien in getal, hebben zich vereenigd met de *Vereenigde Doopsgezinde* Gemeente aan de Westzijde van *Zaandam*. — Langen tijd, hadden de Roomschgezinden te *Oostzaandam* niet meer dan één Kerk; zij staat op het *Kalf*, ook wel *Haalersbroek* genoemd, een Gehugt van eenige Huizen, en behoort onder het *Haarlemmer Kapittel*. Doch, voor zo veel het *Kalf* ruim een half uur gaans van den Dam is gelegen, gaf een zo verre kerkgang niet weinig ongemaks aan de Roomschgezinden, om en bij den Dam

woonagtig, vooral in den barren wintertijd. Van tijd tot tijd was men hierom bedagt omtrent het bouwen van eene nader bij gelegene Godsdienstige Vergaderplaats. Na veele hinderpaalen ontmoet te hebben, verkreegen zij daar toe verlof van 's Lands Staaten, in den Jaare 1783. Terstond maakte men eenen aanvang met het werk, en ging daar mede zo spoedig voort, dat het gewijde Gestigt nog in de maand November des volgenden jaars wierdt ingewijd. Het gebouw staat aan den Zaan, niet verre van den Dam. Men schat het getal der Communicanten, tot deeze nieuwe Kerk behoorende, op ongeveer zevenhonderd; doch hier onder behooren ook de Roomschgezinden van *Westzaandam*, *Oost-* en *Weste zaanen*, en van het Eilandije *den Horn*. De Kerk op het *Kalf* telt zeshonderd Communicanten; de Roomschgezinden te *Zaandijk* en uit de *Wijde Wormer* zijn daar mede onder begreepen.

Om hoogbejaarde behoeftige inwooners van het noodige te verzorgen, of onderlooze kinderen eene gepaste Opvoeding te bezorgen, heeft men, te *Oostzaandam*, de noodige schikkingen beraamd. Reeds in den Jaare 1677 kogten de Diakenen der Hervormde Gemeente een Pakhuis en Erve, op de zo genaamde *Bloemgraft*, een Pad niet verre van den Dam; zij bragten het in de gedaante van een Armenhuis, waar aan zij den naam van *Diakenhuis* gaven, als moetende hetzelve dienen om 'er onde en verarmde Ledemaaten der Gemeente, en onderlooze kinderen van derzelven Ledemaaten in te plaatzen, en van daar de gaven aan de behoeftige Leden der Kerke uit te deelen. Volgens een Oktrooi van 's Lands Staaten, van den vijftienden Julij des Jaars 1752, zijnde de Opzieners en Bestuurders van het Diakenhuis „ geauthoriseerd en gequalificeerd om de Goederen, welke na„ gelaaten worden bij persoonen, die uit de Armenbeurze „ onderhouden of geassisteerd zijn geweest, en zonder kind„ kinderen, of andere Descendenten na te laaten, koomen te „ overlijden, ten behoeve van hunne Armen te mogen aan„ slaan en behouden als eigen; of dat anderzins, in plaatze „ van de voorsz. Goederen aan hun, en ten behoeve als „ vooren, promtelijk zal moeten worden vergoed en gerem-

„ bour-

„ bourseerd, al 't geene zij zullen aanwijzen, ten behoeve „ van de gealimenteerden, te hebben geëmploijeerd en ver- „ strekt." Zints den eersten opbouw is dit Huis merkelijk vergroot, door de gifte van wijlen ELIZABETH COOMANS, Weduwe van Mr. QUINTYN COENE, Schout der Banne van *Oostzaan*, als hebbende zij, op verzoek van haaren Man, aan de Diakonie geschonken, een Tuin met deszelfs Huizing en eigen grond, naast aan het *Diakoniehuis*. — Een ander gestigt, op de zelfde Graft, wat verder Oostwaarts, het *Armenhuis* genaamd, dient tot huisvesting en verzorging van onderhoud van zodanige behoeftigen, die geene Leden der Gemeente zijn. Voorts hebben ook de Doopsgezinden een *Wees-Armhuis*, staande bij derzelver Vergaderplaats. Behoeftige Oude Lieden en Weeskinderen worden daar in opgenomen.

Het geen wij, omtrent den handel en verdere bedrijven in ons berigt wegens *Westzaandam* gezegd hebben, kan ook, voor het grootste gedeelte, op *Oostzaandam* worden toegepast. Om den Leezer, in deezen oord eenigzins bekend, het verval deezes Dorps, in vergelijking van vroegere dagen, te doen opmerken, lust het ons hier nevens te voegen, het fraai tooneel, nu niet veel minder dan honderdvijftig jaaren geleeden, door eenen niet zeer bekenden Nederlandschen Dichter, van *Zaandam*, in 't algemeen, geschetst. TRAUDENIUS, in zijnen *Rijmbundel*, laat zich in deezervoege hooren.

„ Hoe veilig schuilt de welvaert thans
„ In Zaendams laeg gedooke hutten!
„ De nabuurs-wangunst vind geen kans
„ Om Godes zegenvloed te schutten.
„ Elck ijvert hard, elck loopt zijn best,
„ De Dorpman is hier vroed en wakker,
„ Hij zend zijn kielen Oost en West,
„ En maeit den Oegst van Thetis akker.
„ Hij eert, hij ciert den Oceaen,
„ En pronkt met tal en puik van Scheepen;
„ Zijn timmerbijl recht wonderen aen,
„ 't Is met vernuft en zweet gesleepen.

„ d'Oprechtigheid zijns handels uit:
„ Met blooten arm in gouden ſchijven,
„ Men gaet op 't woordt des Zaenlants vrijt:
„ Zijn trouw wil zonder rimpel blijven.
„ Elck keurt en ſpeurt zijn rol hier wel:
„ Elck toont zich vlijtig keurich en ſchrander.
„ De Koopploeg gaet 'er diep en ſnel,
„ En ſnoept d'eene ſchat op d'ander.
„ De Godsdienſt draegt hier juk noch kruis,
„ 't Gewiſſe word 'er niet gedwongen,
„ Zoo bloeijen Kerk en Bede-Huis,
„ Zoo kweekt men waere Christen-jongen.
„ Wie vroom is magh hier veilig gaen,
„ De deugdt verſtrekt een ſchootvrij wapen.
„ Elck mag een d'Oever van de Zaen
„ Vrij paeren in zijn zweetdoek rapen.
„ Dus leeft hier 't volk: dus is de ſtandt
„ Van 't Dorp, dat bloeit en groeit in zegen,
„ De dankbaerheid krijgt van Godts handt
„ Nu zonneſchijn, dan gouden regen."

Zie A. LOOSJES, *Beſchrijving der Zaenlandſche Dorpen.*

ZAANDAM; (WEST-) zie WESTZAANDAM, Deel XXXI, bladzijde 87.

ZAANDEN, (WILLEM VAN) t'eenigen tijde Heer van de boven vermelde Heerlijkheid, was afkomſtig uit een oud-adelijk Geſlagt, doch wiens oorſprong geheel onbekend is. Eene aaneengeſchakelde Geſlagtlijst is nergens voorhanden, immers bij de vroegſte Historie- en Kroniekſchrijvers niet bekend.

kend. Van de volgende persoonen, tot dit Geslagt behoorende, vinden wij alleenlijk gewag gemaakt.

LYSBETH VAN ZAANDEN, was gehuwd aan WILLEM VAN ALKEMADE; zij verwekten twee Dogters: de eene AGATHA VAN ALKEMADE, getrouwd met FLORIS VAN ALKEMADE, de andere, MACHTELT VAN ALKEMADE, de echtgenoote van HERPERT VAN FORREST.

WILLEM VAN ZAANDEN, boven genoemd, was een der zamengezworene Edelen tegen het leeven van FLORIS DEN V, en medepligtig aan het vermoorden van dien ongelukkigen Hollandschen Graave. Naa den moord hadt hij, nevens anderen, eene schuilplaats gezogt op het huis te *Kronenburg*. Bij de bemagtiging van het Slot, door 'sGraaven aanbrengers en vrienden, viel WILLEM VAN ZAANDEN in handen der *Delftenaaren*, of, volgens anderen, in die der *Kennemers*. GERRIT VAN VELZEN, hoofd der vloekverwanten, onderging het zelfde lot. Wegens beiden ontmoeten wij bij den Rijm-Kronijkschrijver MELIS STOKE, onder andere, de volgende regels:

„ Gerrit van Velsen en Willem van Zaanden
„ Trekten de knechten mitte tanden,
„ Als of sy se wilden eeten,
„ En dooden daertoe suldy weten."

Uit deeze regels hebben zommigen besloten, dat WILLEM VAN ZAANDEN en zijn lotgenoot, door het woedende en op hun doodlijk misnoegde Krijgsvolk, moorddaadig om 't leeven gebragt zijn. Zij voegen 'er nevens, door de Krijgskneegten, voortgerukt zijnde na het Stamhuis der Heeren VAN ZAANDEN, hetzelve onder den voet gehaald, verbrand en ten eenemaale verwoest en vernield hebben. — Eene volgende, op de gebrekkige Geslagtlijst vermeld, was

ELIZABETH VAN ZAANDEN, getrouwd met FLORIS VAN ABRICHEM, Ridder, overleeden in den Jaare 1361. Zij overleefde haaren Echtgenoot meer dan dertig jaaren, te weeten tot in den Jaare 1695.

HUGO

HUGO VAN ZAANDEN, misschien een broeder der straks gemelde ELIZABETH, immers haar tijdgenoot, als zijnde op het Jaar 1348 vermeld.

N. VAN ZAANDEN, (of zo als haar naam gespeld wordt VAN ZANEN) getrouwd met GERARD VAN ZEMOND, Heere van *Tyselstein*, *Leerdam*, *Schoonrewoerd*, *Haastrecht*, *Baar*, Ridder van het Gulden Vlies.

KORNELIS VAN ZAANDEN, Leenman van de Graafelijkheid van Holland, in den Jaare 1501.

HUYG BOL VAN ZANEN, of ZAANDEN, Schepen te *Haarlem*.

JACOB VAN ZANEN, of ZAANDEN, insgelijks Schepen in de straks genoemde Stad.

Zie GOUTHOEVEN; SOETEBOOM, *Zaanlandsche Arcadia*; HALMA, *Toneel*, enz.

ZAANDYK, naar zijne ligging langs de *Zaan*, en, misschien, ook om dat hier een Dijk langs dien Stroom plagt te loopen, is een der Zaanlandsche Dorpen, niet het grootste, maar niet minder vermogende dan een der overige Plaatzen in dien oord. In zijne uitgestrektheid, langs den regter oever van de *Zaan*, kan het ruim een vierendeel uur gaans haalen. Ten Zuiden wordt het door eenen Sloot van het Dorp de *Krag*; en Noorden door eene kleine opene tusschenruimte van het Dorp *Wormerveer* geschéiden.

Tot in het Jaar 1494 was de grond, waar op thans *Zaandijk* gebouwd is, een ledig Erf. Zekere HENDRIK PIETERSZOON OUD-HEIN zou tot het aanleggen van een Dorp de eerste aanleiding hebben gegeeven, door zijn verzoek aan Schepenen van *Westzaanen*, en daar op bekomen verlof, om ter deezer plaatze een huis of woning, onzeker tot welk oogmerk, te mogen bouwen. OUD-HEIN hadt vijf Zoonen; alle deezen zetteden zich in dien oord neder; zodat er een kleine Buurt ontstondt, lange tijd daar naa onder den naam van de *Vijf Broeders* bekend. In een der Kerkglazen te *Wormerveer*, 't welk eertijds den naam van *Zaan* droeg,

en

en waar mede, in den beginne, *Zaandijk*, in 't Kerkelijke, was vereenigd, bewaart men de gedagtenis deezer herkomste, in het volgende kreupelrijm.

„ Zaandijk, van vijf Broêrs voortgebracht,
„ 't Westzaan geteeld, Oud-Heins Geslacht,
„ En nu van God vergroot wel fijf,
„ In Godsdienst met *het Zaak* vereend,
„ Heeft aan deez' Kerk dit Glas verleend,
„ Uit liefde voor Gods heilzaam Woord,
„ Dat hier in zuiver word gehoord."

Naa de hevigste woede der Spaansche onlusten, van welke *Zaandijk*, naar gelange van zijne grootte, een treffend gevoel hadt, groeide, allengskens, het getal der Huizen. In den Jaare 1613 telde men 'er vijftig. Tot tweehonderd zeveneñvijftig was dit getal, in den Jaare 1742, aangegroeid. Men telde daar in driehonderdvijftig Huisgezinnen, te zamen bestaande uit twaalfhonderd teneñnegentig zielen. Gering is het getal der Steden of Dorpen, welke, zints het midden der thans loopende Eeuwe, in uitgebreidheid en bevolking zijn toegenomen. *Zaandijk* heeft dit zeldzaam geluk genooten. In den Jaare 1793 was het getal der Huizen tweehonderd achteñzestig, dat der Huisgezinnen driehonderdtachtig; op vijftienhonderdtwintig wierdt het getal der Inwooneren geschat.

Van de tegenwoordige Kerk der Hervormden te *Zaandijk* wierdt, in den Jaare 1641, de eerste Steen gelegd, doch het gewijde Gestigt, in den Jaare 1707, merkelijk vergroot, door een uitbouw aan de Noordzijde. Boven hebben wij reeds aangemerkt, hoe *Zaandijk*, gedurende eenigen tijd, met *Wormerveer* in het Kerkelijke was vereenigd. Eén Leeraar bepredikte de Kerken op de beide Dorpen. Dit hieldt stand tot in den Jaare 1654; de Leeraar der Vereenigde Gemeente wierdt aan *Wormerveer* toegeweezen: de *Zaandijkers* beriepen eenen afzonderlijk voor hun zelve. Zints ongeveer het midden deezer Eeuwe, tot in den Jaare 1793,

is

is het getal der Kerkelijke Ledemaaten, van vier- tot op vijfhonderd, aangegroeid.

Niet verre van de Kerk ſtaat het *West-* en *Armenhuis*. Diergelijk een gebouw hadt men 'er reeds zedert het Jaar 1695, doch voor rekening van de nabuurige Dorpen *Westzaanen* en de *Koog*, in Vereeniging met *Zaandijk*. In den Jaare 1730 wierdt het tegenwoordige Geſtigt ten behoeve van *Zaandijk* alleen gebouwd. Het is twee Verdiepingen hoog, en dient niet ſlegts tot het oogmerk, welk de benaaming uitwijst, maar ook om in hetzelve Brood en andere noodwendigheden aan huiszittende armen, uit te deelen.

Hoewel men te *Zaandijk* een goed aantal, en onder hetzelve veele vermogende *Doopsgezinden*, telt, hebben zij 'er, egter, geene Vergaderplaats. Op de *Koog* gaan zij hunnen openbaaren Godsdienst verrigten. Na genoeg is dit het geval der *Zaandijkſche Roomſchgezinden*. In ons berigt wegens *Oostzaandam* hebben wij verhaald, dat zij leden der Statie op *het Kalf* zijn.

Zaandijk, 't welk onder de Banne van *Westzaanen* behoort, heeft geene afzonderlijke Dorps-Regeering; met *Wormerveer* en de *Koog* heeft het een vierde gedeelte in de gemeene Regeering der Banne, en, als zodanig, doorgaans één Schepen en één Vroedſchap; in de zaaken, welke *Zaandijk* afzonderlijk aangaan, bekleeden deeze den post van Burgemeesteren. Intuſſchen is, zints de jongſte Omwenteling, in deeze ſchikking de noodige verandering voorgevallen.

De Papiermaakerij is eene der voornaamſte bronnen van het beſtaan der inwooneren van *Zaandijk*. Van de eenendertig Papiermolens, welke men langs den *Zaan*, zo in de Banne van *Oost-* als van *Westzaanen* telt, ſtaan verre de meesten te *Zaandijk*. 't Lust ons eene lijst van de onderſcheidene ſoorten van Papiermolens, ten dienſte van des nieuwsgierigen, hier te laaten volgen. Op voldoende berigten ſteunt de echtheid van deeze Lijst.

12	Wit-Papier	-	Molens.
7	Blauw —	—	—

4 Bas-

4 Bastaard-Papier	- -	Molens.
1 Bastaard en Bord-Papier	-	— —
6 Graauw-Papier	- -	— —
1 Graauw- en Pak-Papier	-	— —
31		

Behalven de Blaauwe en Graauwe Papieren, rekent men dat 'er, jaar uit jaar in, op deeze Molens, tachtigduizend Riemen Wit-Papier gemaakt worden. Nevens de Papier-, ontmoet men nog onder *Zaandijk* een goed getal andere Molens: door alle 't welk deeze Plaats een der meest bloeiende der Zaanlandſche Dorpen is.

Zie A. LOOTJES, *Beſchrijving der Zaanlandſche Dorpen.*

ZAANREDAM, (PIETER) niet onvermaard op de lijst der Nederlandſche Kunstſchilderen, hadt tot geboorteplaats het Dorp *Aſſendelft*, in Kennemerland; op den negenden Julij des Jaars 1597 aanſchouwde hij aldaar het eerſte leevenslicht. Hoewel het overlijden van eenen Vader, in de eerſte leevensjaaren van zijn kind, in 't algemeen genomen, voor een ongeluk moet worden aangezien, diende het, egter, in het geval van ZAANREDAM, tot eenen zegen, voor zo veel hem hier door aanleiding wierdt gegeeven ter ontwikkelinge van zijne begaafdheden tot de ſchilderkunst, welke anderzins, veelligt, voor altoos, in duisternisſe begraaven zouden gebleeven zijn. Zijne Moeder naamelijk, naa haars Mans overlijden, in den Jaare 1608, zich met der woon na *Haarlem* hebbende begeeven, wierdt zij, eerlang, te raade, haars Zoons natuurlijke neiginge tot de Schilderkunst in te volgen, en hem, ten dien einde, te beveelen aan de zorge en het onderwijs van den vermaarden FRANS PIETERSZOON DE GREBBER. Eerst oeffende zich ZAANREDAM in de Teekenkunst, vervolgens ook in de Schilderkunst. Tot in den Jaare 1622 zet-

zette hij, in de hoedanigheid van Leerling, zijne oefeningen vlijtig voort. Zints dien tijd ſchijnt hij voor eigen rekening, en om voor zich zelven een eerlijk beſtaan te hebben, de kunst te hebben voortgezet. Op den vierëntwintigſten Julij des Jaars 1628 wierdt ZAANREDAM, te *Haarlem*, in het St. Lukas-Konvent, als Meester aangenomen. Van toen af aan ſchijnt hij zich op het ſchilderen van Perſpektiven, Zaalen, Gaanderijen, Kerken en andere gebouwen, zo van binnen als van buiten, voornaamlijk te hebben toegelegd. Van 's Mans bedreevenheid in de behandeling van dusdanige Kunſtſtukken ziet men, nog heden, een treffend bewijs, te *Amſterdam*. Het is eene afbeelding van het Oude Stadhuis, in den Jaare 1641 naar het leeven geteekend, en in den Jaare 1657 geſchilderd. Het uitmuntend Kunſtſtuk, waar voor het, bij alle kenners, wordt aangezien, hangt, tegenover den Schoorſteen, op de eertijds dus genaamde Burgemeesters Kamer. Den tijd van PIETER ZAANREDAMS overlijden hebben wij nergens vermeld gevonden.

Zie HOUBRAKEN, *Schouwburg der Nederl. Kunſtſchilders.*

ZACHTLEEREN, (HERMAN) man, wiens nagedagtenis, bij alle Kunstkundigen, ten allen tijde, in hoogagtende zegening zal bewaard worden, en de gewrogten van wiens wonderdoende penſeel, nog heden, de kunstverzamelingen verſieren, was geboren te *Rotterdam*, in den Jaare 1609. De ſtukken van zijnen vroegſten tijd zijn zeer eenvoudig; zijnde eene ſlipte, en eenigzins ſlaafſche afbeelding der natuur, zo in de ſchikking der Voorwerpen, als ten aanzien der Koleuren. Met dit alles erkent en bewondert het kunstkundig oog, reeds in deeze ſtukken, de hand van eenen Meester. Naderhand het gebrekkige van deeze manier van ſchilderen, zo als hij het ſtuk begreep, inziende, en niet te vrede met de ſchikking der Natuure, dat wil zeggen, zo als de Voorwerpen zich met 'er daad vertoonen, veranderde hij zijne manier; brengende in zijn werk eene bijeenſchikking van verſchei-

ſcheiden behaaglijke Voorwerpen, om alzo de dingen, zo als zij zich in de Natuur vertoonen, een meer behaaglijk voorkoomen te doen aanneemen. Hier van, egter, moeten uitgezonderd worden eenige Gezigten, welke hij aan den Rhijn, naar het leeven heeft gevolgd, die door kenbaare teekenen de plaatzen aanwijzen, en van zijne andere Werken duidelijk genoeg kunnen onderſcheiden worden. En, inderdaad, volgens het oordeel van alle Kunſtkenners heeft niemant onder onze Nederlandſche Landſchapſchilders zijne Verſchieten zo helder en zuiver, als ook de graaden of trappen van wijkinge, beter en bevalliger waargenomen, of zijn werk woeliger en ſierlijker geſtoffeerd, dan onze HERMAN ZACHTLEVEN. Intuſſchen geldt deeze aanmerking voornaamlijk omtrent de ſtukken van zijnen beſten tijd: want over de gewrogten van zijnen laatſten tijd zijn de kenners minder voldaan, om dat dezelve alte bontkleurig zijn. Behalven zijne ongemeene ſchilderkunde, bezat onze Kunſtenaar eene zonderlinge begaafdheid om naar het leeven te teekenen; 't welke hij op eene vaardige, doch tevens vaste wijze, met zwarte krijt wiſt te doen. HERMAN ZACHTLEVEN heeft zijnen meeſten leeftijd te *Uttecht* geſleeten, en 'et ook zijne dagen geëindigd, doch in welk jaar, is ons niet gebleeken. JOOST VAN DEN VONDEL heeft 'sMans lof met een Lietdicht verwaardigd.

Zie HOUBRAKEN, *Schouwburg.*

ZACHTLEVEN, (KORNELIS) broeder van den zo even vermelden HERMAN, doch onder in jaaren, was insgelijks een vermaard en uitſteekend Kunſtſchilder, hoewel in ſmaak en in keuze der Voorwerpen van den anderen wijd en breed onderſcheiden. In een geeſtigen trant ſchilderde hij alderlei gezelſchapjes van boeren en ſoldaaten, zomtijds ook, in de maniet van ADRIAAN BROUWER, eene bijeenkomſt van Kaartſpeelders en Tabakrookers, bij een drieſtal, bieren, ſchootſteentjes en andere voorwerpen. Menigmaalen verſierde hij den Voorgrond met vuurroers, pieken, deegens, helleebaarden, vaandels, trommels, en andere Krijgswapenen. Ook

bootſte hij wel eens naa de ſchilderwijze van DAVID TENIERS, in boerenwooningen, van binnen te zien, mitsgaders allerhande huis- en bouwgereedſchappen, op gelijken voet bij elkander geſchikt en geſchilderd. Den tijd van des Kunſtſchilders overlijden, zo min als dien van zijnen boven gemelden broeder, vinden wij niet aangeteekend.

Zie HOUBRAKEN.

ZALT-BOMMEL; zie BOMMEL, Deel VII. bl. 697.

ZAND, (*Huis het*) was, in overoude tijden, een zeer vermaard Heerenhuis, of Kasteel, gelegen bij of omtrent *Katwijk* aan den Rhijn. Nog lang, naa dat het bewoond wierdt, zag men daar van de puinhoopen, welke, van den voormaaligen luister en uitgebreidheid des Geſtigts, de klaare merkteekens vertoonden. Voor ruim vijftig jaaren heeft men het rampzalig overſchot des vroegeren aanziens geheel weggenomen. De Heeren VAN WASSENAAR, eigenaars van dit Huis, plagten 'er, in laatere tijden, hun verblijf te houden. Volgens eene giſſing van den kloeken en kundigen naaſpoorer der Vaderlandſche Oudheden, ADRIAAN PARS, zouden de vroegſte Graaven van *Holland* aldaar hun Hof gehouden hebben. De redenen, welke hij, ter ſtaavinge van die giſſinge, aanvoert, hoewel zij het ſtuk niet voldingen, zijn, nogthans, van alle waarſchijnlijkheid niet ontbloot.

Zie VAN LEEUWEN, *Batavia Illuſtr.* A. PARS, *Katwijkſche Oudheden.*

'T ZAND DAAR BUITEN, of gelijk anderen dien naam verkiezen te ſchrijven, *Stand daar buiten*, is een Dorp en Regtsgebied, in het Markgraaffchap van *Bergen op den Zoom*, aan de Mark of Rivier van *Breda*, tegenover de Haven van *den Oudenbosch*. De uitgebreidheid van het Regtsge-

gebied, 't welk uit eenige Polders beſtaat, vinden wij op omtrent tweeduizend Morgens Lands begroot. Het getal der Huiſzen zal ten naasten bij de honderd beloopen. Men heeft 'er eene Gereformeerde Kerk, die door haaren eigen Leeraar wordt bedient, welke lid der Klaſſis van *Bergen op den Zoom* is. Ook heeft men 'er eene Kerk of Kapél, in welke de Roomschgezinde Opgezeetenen hunnen Godsdienst verrigten. Het Kollegie ter Admiraliteit op de Maaze houdt 'er een Komptoir; het beſtaat uit eenen Ontvanger, eenen Kontrarolleur en drie Sloeproeijers.

Zie *Tegenwoordige Staat*.

ZANDE, (*Het*) ook wel *Zandweer* genaamd, is een Dorp in de *Ommelanden* der Provincie van *Groningen* gelegen, meer bepaaldelijk in het Kwartier van *Fivelingo*. In den omtrek daar van ontmoet men zeer vrugtbaare landerijen, bebouwd en bewoond van eene menigte welvarende landlieden. Men heeft 'er eene Gereformeerde Kerk, die door haaren eigen Leeraar wordt bedient; hij is lid der Klaſſis van *Lopperſum*. Niet verre van het Dorp ſtaat een oudaardlijk Geſtigt, *Umpteda*, en bij verkorting *Ompta* genaamd.

Zie HOOGSTRATEN.

ZANDENBURG; zie SANDENBURG, Deel XXVI. bl. 94.

ZANDENBURG, een van ouds zeer vermaard, en boven voortgelijke geſtigten uitſteekend Kasteel, in *Zeeland*, op het Eiland *Walcheren*, in de Heerlijkheid *Zandlijk*, niet verre van de Stad *Veere*. In den Jaare 1280 wierdt het door Heer WOLFERT VAN BORSELEN en zijne Gemaalin SIBILLE geſtigt, en diende, zedert, tot de gewoone verblijfplaatze der Heeren en Vrouwen van *Veere*. Men ontmoette 'er een groot getal ruime, en, in den ſmaak dier tijden, pragtig verſierde Zaalen en Kamers, en zeer diepe en uitgeſtrekte Kelders.

Ook was een gedeelte van het Geſtigt afgezonderd tot eene Kapél, in welke de bewooners hunnen openbaaren Godsdienst, naar de wijze der Roomschgezinden, plagten te verrigten. In den aanvang des Jaars 1505, op eenen Zondag morgen ontſtondt 'er brand in het gebouw; verſcheiden Vertrekken wierden daar door merkelijk beſchadigd. Meest, egter, was dit ongeval te bejammeren, van wegen de menigvuldige fraaie Oudheden, die 'er bewaard, en een prooi der vlammen wierden. Opherſtelbaar was dit verlies, maar het nadeel, aan het Kasteel toegebragt, door den herbouw, wel dra wederom vergoed. Meermaalen diende dit Geſtigt ter herberginge en onthaalinge van gekroonde hoofden en andere aanzienlijke perſonaadjen. In den Jaare 1515 hieldt 'er Keizer KAREL DE V zijn verblijf. Koning CHRISTIAAN van *Deenemarke*, met zijne Gemaalinne IZABELLA, Zuster van Keizer KAREL, met haare drie kinderen, hielden 'er, in den Jaare 1523, eenigen tijd hun verblijf. MARIA, Koningin van *Boheme*, eene andere Zuster van Keizer KAREL, vertoefde hier, in den Jaare 1547. Al vroeger, te weeten in den Jaare 1499, hadt de waereldvermaarde Rotterdammer, DESIDERIUS ERASMUS, zich op *Zandenburg* eene wijle tijds opgehouden. De geboorte van den beroemden Dichter MAXIMILIAAN DE VRIENDT, of VRIENTIUS, op dit Kasteel, hebben wij elders reeds aangeteekend. Zie 't Art. VEERE, Deel XXXIX, bladz. 176. Van het doorluchtig Geſtigt zijn niet meer dan eenige brokken van Muuren en Torens overgebleeven. In den Jaare 1679 beving den Heere KORNELIS KIEN, Burgemeester der Stad *Veere*, en kundig minnaar en naſpoorder der Vaderlandſche Oudheden, de lust om de grondſlagen van het Kasteel *Zandenburg* te doen bloot leggen, en door den Wiskunſtenaar ISAAC HILDERNISSE den blooten grond uitteekenen. Onder het graaven gevorderd zijnde tot aan de Kapelle, ontdekte men aldaar de Graſſteden en Doodkisten der Heeren en Vrouwen van *Veere*. Doch men liet deeze ongemoeid, en ſloot terſtond wederom de ſtille rustplaats.

Zie REIGERSBERGEN en SMALLEGANGE, *Kronijken van Zeeland*; GARGON, *Walcherſche Arcadia*.

ZAND-

ZANDFIRDE, anders ook wel *Zandvoord* genoemd, in rang het twaalfde Dorp in de Friesche Grietenij *Wijmbritzeradeel*, in het Kwartier van *Westergo*, alwaar het vijftien Stemmen uitbrengt. Het dorpje is zeer gering, en van weinig beteekenisse, wordende van veel water, blijkans allerwege, omringd. Nogthans heeft men 'er eene Hervormde Kerk, welke met de nabuurige dorpen *Ondega* en *Idzega*, eenen Leeraar gemeen heeft. Niet verre van dit Dorp ligt het Buurtje, *Zandfirder* of *Zandvoorder Blijp* genaamd.

ZANDHORST, (*Het Huis te*) een adelijk Huis in *Rhijnland*, in de Heerlijkheid van *Wassenaar*, niet verre van *Zuidwijk* en *Raaphorst*. De stigter daar van wordt gezegd geweest te zijn DIRK VAN WASSENAAR, jonger Zoon van Heere PHILIPS VAN WASSENAAR, Burggraave van *Leiden*. In den Jaare 1300 de goederen van *Zandhorst* geërfd hebbende, bouwde hij daar op dit Kasteel, en nam den naam van ZANDHORST aan. Hij liet na eenen Zoon, DIRK VAN ZANDHORST, Ridder, die, in den Jaare 1345, Graaf WILLEM DEN IV, op deszelfs kwalijk beraadenen togt na *Friesland* verzellende, in het gevegt bij *Stavoren*, zijn leeven liet. Heer PHILIPS VAN ZANDHORST liet na eenen Zoon, DIRK VAN ZANDHORST genaamd; welke, in den Jaare 1405, met de natuurlijke Zuster van Hertoge WILLEM VAN BEYEREN, Graave van *Holland*, in het huwelijk zich begaf. Hij verwekte bij haar eenen Zoon, insgelijks DIRK VAN ZANDHORST geheeten, die, in den Jaare 1440, ter echtgenoote nam Vrouwe ISABELLA VAN ASSENDELFT. Men rekent dat met deezen het Geslagt, in het manlijk oir, is uitgestorven: zo dat de volgende Bezitters, die den naam van ZANDHORST gevoerd hebben, denzelven alleen op grond van eigendom van dit Huis zich schijnen te hebben aangematigd. In den Jaare 1398 wierdt dit Huis, nevens verscheiden andere adelijke Gestigten, in dien oord, verwoest, doch zedert wederom opgebouwd. In onzen leeftijd heeft dit Huis, op zich zelve van weinige beteekenisse, eenige vermaardheid gekreegen, door het Gedicht van de bekende Dichteresse ELIZABETH BEKKER, Wed. WOLF, geteld de *Zandhorstsche Gedoofde-*

lijdens, wanneer de vermaarde Amſterdamſche Profeſſor PETRUS BURMANNUS SECUNDUS bewooner van *Zandhorst* was.

Zie S. VAN LEEUWEN, *Batavia Illuſtr.* W. VAN GOUTHOEVEN, *Oude Holl. Kronijk*, enz.

ZANDYK, of, gelijk anderen ſpelden, *Zanddijk*, was, in vroegere dagen, een welvaarend en treffelijk Dorp, in de Ambagtsheerlijkheid van dien naam, gelegen in het Zeeuwſche Eiland *Walcheren*, aan den Straatweg tuſſchen *Middelburg* en *Veere*, en wel het naast aan de laatstgemelde Stad. Voorheen beſtondt deeze ſtreek uit zandige Schorren, die dikmaals van het water overſtroomd wierden; tot dat FLORIS DE V, Graaf van *Holland en Zeeland*, dezelve verkogt aan Heere WOLFAART VAN BORSELEN, en deezer Echtgenoote ADELLE, welke den landſtreek bedijkten, en tot den akkerbouw deeden bekwaam maaken. Dit viel voor omtrent het Jaar 1280. Daarenboven ſtigtten zij aldaar een Klooster voor de Broederen van de Duitſche of Teutoniſche Orde. Voorts was *Zandijk*, van ouds, de eenige Parochiekerk in deezen oord; zo dat de bewooners van *Veere*, 't welk, toen *Zanddijk* reeds in zijnen vollen bloei was, niets meer dan de gedaante van een gering Viſſchersdorp vertoonde, gelijk ook de opgezeetenen van de omliggende Polders, Dorpen en Buurten, aldaar het Sakrament haalen en den Doop moesten ontvangen. Om alle deeze redenen wierdt, van tijd tot tijd, de Heerlijkheid van *Zandijk* zeer volkrijk, en wel voornaamlijk nog, zints men 'er Proceſſiën of openbaare ſtatelijke Ommegangen begon te doen. De eerſte derzelven wierde gehouden op den derden Pinxterdag des Jaars 1365. Groot was de toeloop des Volks, welk uit alle hoeken en oorden derwaarts zamenvloeide. In laatere tijden, toen *Veere* reeds tot eene Stad was verheven, trok de Paſtoor van *Veere* nog eene jaarlijkſche rente van de *Veerſche* Kerke, bij wijze van erkentenisſe van haar dogterſchap van haare Moederkerk. Van ouds ſtondt de begeeving van deeze Kerk, gelijk ook in-

inderdaad het geval was van veele andere Kerken in de Provincie *Zeeland*, aan den Deken van St. PIETER, te *Middelburg*. In vervolg van tijd, egter, is zij, bij wijze van Verdrag, gekoomen aan den Graave van *Zeeland*. In laatere tijden is de eertijds pragtige Kerk van *Zandijk*, nevens allen den voorgaanden luister der Plaatze, t'eenemaal vervallen, en van dezelve alleenlijk een hooge zwaare Toren, ten blijke van haare voorgaande grootheid, en een gering Dorp, overgebleeven.

Zie REYGERSBERGEN en SMALLEGANGE, *Kronijken van Zeeland*; GARGON, *Walcherſche Arkadia*; *Oudheden en Geſtichten van Zeeland*.

ZANEGEEST, is een hoek lands, gelegen in de Heerlijkheid *Bergen*, in *Noordkennemerland*, zich uitſtrekkende, van de Duinen af, tusſchen de laage *Rekkerlanden*. De ſtreek lands is gedeeltelijk beſlagen met eene fraaie buurt Huizen, die den zelfden naam voeren. Men wil dat de naamsreden moet gezogt worden in het Stroompje *de Zaan*, en het van ouds bekende woord *Caest*, bij de bewooners van *Weſtfriſſland* een hoogen grond en verhevene plaats te kennen geevende.

Zie HALMA en HOOGSTRATEN.

ZANTEN, (GERARD BEUKELSZOON VAN) was een dier laagkruipende zielen voor de voeten van den heerschzuchtigen Prinſe MAURITS, wier naamen, in 's Lands Geſchiedenisſen, met altijddaurende ſchande en eerloosheid ſtaan gebrandmerkt, doordien hij zich, nevens drieëntwintig andere even onwaardige Regenten, liet benoemen en gebruiken, om over den verdienſtelijken Staatsman JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, den gehaaten vierſchaar te ſpannen. Hij hadt, ten dien tijde, van wegen welke Stad, hebben wij niet kunnen opſpooren, zitting in het Kollegie van Gekommitteerde Raaden van *Holland*.

Zie J. WAGENAAR, *Vaderl. Hiſt.*

ZANTPOORT, (*De*) is eene fraale Buurt, gelegen tuſchen de Stad *Haarlem* en de *Beverwijk*, ten einde van den Slaaperdijk, of den zo genaamden *Vergierden Weg*, niet verre van de vervallene oudadelijke Geſtigten van *Brederode* en *Velzen*. De Buurt ligt in de Ambagtsheerlijkheid van *Velzen*. Haare ligging is zeer vermaaklijk, deels van wegen den omliggenden oord, deels uit hoofde van den menigvuldigen doortogt van *Haarlem* na *Velzen*, *Beverwijk*, *Alkmaar* en verdere Plaatzen, in den omtrek gelegen. Men vindt 'er, die van meeninge zijn, dat, in den Jaare 1155, bij *de Zantpoort*, een gevegt tuſchen de *Drechter Friezen*, die in den omtrek van *Hoorn* en *Enkhuizen* hunne wooning hadden, en de *Kennemers*, een gevegt zou zijn voorgevallen. Doch anderen, op geene onwaarſchijnlijke gronden hunne tegenſpraak bouwende, trekken dit gevoelen in twijfel. Bij ZOETEBOOM kan men de redenen der twijfelinge vinden. Van oude vondt men bij *de Zantpoort* eene gewijde Kapelle. De ſtigter daar van was, omtrent het einde der Veertiende Eeuwe, JOHAN, *Heer van Brederode*, en het gewijde Gebouw geheiligd *aan den Almagtigen God en aan den H. Patricius*. Aanleiding daar toe hadt gegeeven eene gelukkig volvoerde reize dien Edelmans na *Ierland*, ondernomen ter bezigtiginge van het *Vagevuur* dien Heilige; met welke benaaming wierdt aangekondigd een zeer befaamd onderaardſch Hol, waar van men, in de rampzalige tijden der driesten bijgeloofs, elkander vertelde, dat het aan den H. PATRICIUS, welken de naam naagaat, de Apoſtel der *Ieren* geweest te zijn, van Gods wegen was aangeweezen, om de verſtokte en in het ongeloof verharde landzaaten, door het vertoonen van de hemelſche vreugde en de helſche pijnen, te vermurven, en tot de omhelzing van den Chriſtlijken Godsdienst over te haalen.

Zie SCRIVERIUS; ZOETEBOOM, *Zaanlandſche Arkadia*; *Oudheden en Geſtichten van Kennemerland*.

ZANTVOORDE, een Dorp en aloude Ambagtsheerlijkheid, in *Zeeland*, op het Eiland *Walcheren*, een klein uur gaans van

van de Stad *Middelburg*. Van ouds ſtondt hier eene Kerk en Klooſter, op laſten en koſten der Duitſche Ridders van *Middelburg*, in den Jaare 1249, gebouwd. Zekere NIKOLAAS VAN PUTTEN en zijne Huisvrouw hadden daar toe het erf of den grond geſchonken. Het een en ander ſtondt niet langer dan tot in den Jaare 1284, wanneer de gewijde geſtigten, op laſt van HERBERT VAN DRONGEN, Kommandeur der Orde, wierden afgebroken.

Zie Oudheden en Geſtichten van Zeeland.

ZANTVOORT, is een middelmaatig Dorp, in het gedeelte van Holland, *Zuidkennemerland* genaamd, in het Baljuwſchap van *Brederede*, aan de Noordzee, een uur gaans in het Zuidwesten der Stad *Haarlem*. In den zandigen grond, op welken het gebouwd is, moet, naastdenkelijk, de naamsreden gezogt worden. *Zantvoort* is van eenen taamelijken ouderdom, als zijnde reeds vermeld vóór het Jaar 1300. In de oude Brieven koomt het voor onder de benaaming van *Sandefoerde*, *Sandfort* of *Santvoert*. Voor de tijden der Kerkhervorminge, wierden de Heilige AGATHA en de Martelaar ADRIANUS als Patroonen godsdienſtiglijk vereerd. 'Er is 'er, die, op gronden, welke zommigen niet onwaarſchijnlijk voorkoomen, van meening zijn, dat de oorſpronklijke bewooners van *Zantvoort* als eene Volkplanting van het nabuurig *Haarlem* moeten worden aangemerkt. Het Ambagt van dit Dorp ſtaat, in de Quohieren van Verpondinge, voor zeshonderdtig Morgens Lands aangeſchreeven. Bij eene optelling, gedaan in den Jaare 1632, wierden, voor dit Dorp, op de Lijsten der Verpondingen gebragt, honderdachtënveertig Huizen. Bij eene volgende optelling, negentig jaaren later geſchied, was dit getal tot op tweeënnegentig verminderd. Bij de laatstgemelde optelling der Huizen, ſloeg men insgelijks gade het getal der Opgezeetenen. Van beiderlei geſlagt, en van allerlei ouderdom, telde men 'er zeshonderdzesëntwintig hoofden. Verre de meesten behoorden tot de Her-

vormde Gemeente; het getal der werkelijke Ledemaaten bedroeg honderdtwintig. Bij eene derde telling, tien jaaren na de laatſte volvoerd, telde men drie Huizen minder dan de naastvoorgaande reize. Te weeten, door herhaalde ongevallen heeft dit Dorp, van tijd tot tijd, zeer veel geleeden. De befaamde Allerheiligen Watervloed gaf aan dit Dorp een zeer gevoeligen neep. Diergelijk een ramp wedervoer der Plaatze, op den vierden en vijfden Maart des Jaars 1671, wanneer, bij volle Maan en hoogen Springvloed, het water der Noordzee met zulk een geweldigen aandrang de Stranden perste, dat veele Duinen daar door bezweeken, en verſcheiden Huizen om verre geſpoeld wierden. Geene mindere ſchade leedt *Zantvoort*, om van andere voorvallen niet te ſpreeken, door den geweldigen ſtorm van den Jaare 1682. In den Jaare 1499 ſtrandde bij dit Dorp een Walvisch, die, bij meeting, ruim vierëntwintig voeten, en in den Jaare 1502 een andere, welke meer dan vijftig voeten lang wierd bevonden. Van een derden Walvisch, op den vierden Januarij des Jaars 1629, tuſſchen *Zantvoort* en het nabuurig *Noortwijk* geſtrand, heeft men eene afbeelding vervaardigd, met het volgende Bijſchrift.

„ Wanneer ons 't Vierde Licht van 't Nieuwe Jaar quam groeten,
„ Is hier deez Wallevisch, lang drieënzeestig voeten,
„ Bij Noortwijk op de Zee naar Zantfoort weggeſtrandt,
„ Godt wende 't quaet van ons en 't lieve Vaderland."

Van de verwoestingen, in de Spaanſche tijden, door het ganſche Land voorgevallen, is *Zantvoort* niet verſchoond gebleeven. De overblijfzels der Oude Kerke, die, in gevolge van het grooter getal der voormaalige bewooneren, veel grooter was dan de tegenwoordige, vertoonen daar van de duidelijke kenmerken. Een gedeelte van dat gebouw wierdt, op kosten van 's Lands Staaten, wederom onder Dak gebragt, en tot het oeffenen van den openbaaren Godsdienst bekwaam gemaakt. In de tegenwoordige Eeuwe is de Kerk, op kosten van den Ambagtsheere, merkelijk verbeterd, door het verſterken der Muuren, het maaken der Venſters en Vloeren,

het

het vernieuwen van den Predikſtoel, benevens de Zitbanken voor die van den Geregte en den Kerkeraad. Aan den muur, aan de Landzijde, is eene Kapel gebouwd, met eenen Grafkelder, tot eene Begraafplaats voor het Geſlagt van den Heere van *Zantvoort*. De Kapel heeft haaren ingang in de Kerk; de Begraafplaats, welke van een Hek omringd wordt, pronkt met verſcheiden ſteraaden van keurlijk en fraai bewerkt Marmer. De Predikant, welke hier, voor de Hervormden, den gewijden dienst verrigt, is Lid der Klaſſis van *Haarlem*. Voorts hebben 'er ook de Roomschgezinden eene godsdienſtige Vergaderplaats; door den Priester van *Overveen*, of door zijnen Kapellaan, wordt de dienst aldaar waargenomen. Ten behoeve van Oude-Mannen en Vrouwen heeft men 'er een Gasthuis. De ingezeetenen generen zich meest met de Viſscherij; hunnen vangst, zo versch als gedroogd, ſlijten zij meest te *Amſterdam* en *Haarlem*. Tot in den Jaare 1722 behoorde *Zantfoort* aan de Graafſlijkheid van *Holland*. Op den zesden November dien jaare wierdt, bij openbaare veiling in de Kastelenij in *'t Graavenhage*, de Ambagtsheerlijkheid verkogt, en eigengar daar van, voor de ſomme van tienduizend vijfhonderd guldens, PAULUS LOOT, Commisſaris van wegen de Algemeene Staaten der Vereenigde Nederlanden te *Liſſabon*.

Zie ZOETEBOOM, *Zaanlandſche Arkadia; Oudheden en Geſtichten van Kennemerland*, enz.

ZANTWYK, in overoude tijden een tamelijk groot Dorp, doch al voor lang tot den laagsten ſtaat van eene Buurt vernederd, ligt, op een korten afſtand, buiten de Stad *Thiel*, in de Thielerwaard. *Zantwijk* was, van ouds, zeer vermaard, door een Klooster van Predikheeren, *Westrotjen* genaamd, waar van wij elders in ons *Woordenboek* verſlag gedaan hebben. Zie Deel XXXI, bladzijde 82. Weleer had *Zantwijk* eene Parochiekerk; volgens zommigen zou dezelve onder de eerſte gewijde geſtigten, zints de verkondiging en aanneeming van den Christelijken Godsdienst hier te Lande,

door

moeten geteld worden, en reeds in den Jaare 695 gebouwd zijn, ter eere van den Heilige VINCENTIUS. Volgens een Handschrift der *Utrechtsche* Kerke zou, wijders, daar in gestigt geweest zijn eene Vikarij, *ter eere van* GOD, *van de Heilige Moedermaagd* MARIA, *en van den Martelaar* SEBASTIAAN. In den Jaare 1574 sloeg de *Walsche* bezetting van *Thiel* haare vernielende handen aan de Kerk, plonderde dezelve en leide een goed gedeelte daar van in koolen. 't Geen 'er van overeind bleef staan, is vervolgens afgebroken; de steenen heeft men na eene andere plaats vervoerd. Zints dien tijd bleef *Zantwijk* zonder Kerk, nam allengskens af in getal van huizen en bewooneren, en kreeg eindelijk de gedaante aan van eene Buurt, welke het tot heden toe heeft behouden. Voor 't overige heeft *Zantwijk* een Regthuis binnen, en eene Geregtsplaats buiten de Stad *Thiel*. Behalven den Rigter, zijn van ouds, over deeze Streek, twee Burgemeesters en zeven Schepenen gesteld, die, van den tijd hunner aanstelliñge af, hun geheele leeven lang in bediening blijven.

Zie PONTANUS en SLICHTENHORST, *Gelderſche Geſchiedenisſen.*

ZEDDAM, een Dorp in *Gelderland*, in het Zutfensche Kwartier, meer bepaaldelijk onder het Graafschap *'s Heerenberg* behoorende. In een zeer vermaaklijken oord gelegen, beſtaat *Zeddam*, daarenboven, eene tamelijke uitgestrektheid. Men heeft 'er niet slegts eene Gereformeerde Kerk, maar ook eene Statie van Roomschgezinden. De dorpelingen, welke tot de eerstgemelde Kerk behooren, worden door hunnen eigen afzonderlijken Leeraar bedient. Een waereldlijk Priester verrigt het gewijde dienstwerk voor de laatstgenoemde Christenen. Bij het Dorp *Zeddam* staat een Jagthuis, *Padevoort* of *Paverden* geheeten. Zijne ligging rondom in vrugtbaare Koornlanden maakt het tot geene onaangenaame verblijfplaatze, hoewel het Gestigt, op zich zelve beschouwd, weinig aanziens hebbe. In eene Buurschap, *Killer* genaamd, een groot half uur gaans van *Zeddam* gelegen,

gen, ontmoet men het Huis *Oploo*, anders genaamd *Brumpshuis*. Een fierlijk zeskantig Torentje moet onder de voornaamste fieraaden des Geftigts geteld worden.

Zie *Tegenwoordige Staat.*

ZEE, (*De* ZUIDER) een bekende Zeeboezem, of Meir, in de Vereenigde Provincien, is van kleine beginzelen, van lieverlede, tot haare tegenwoordige gedaante aangegroeid. Derzelver uitgebreidheid is zo groot, dat een aanmerkelijk gedeelte der oevers van *Holland*, *Gelderland*, *Overijsfel* en *Friesland*, 'er door befpoeld worde: en de Eilanden benoorden het Marsdiep, als *Texel*, *Vlieland*, *ter Schelling* en *Ameland*, eene bepaaling maaken, tusfchen deeze ontzachelijke binnenlandfche Zee en de Noordzee. Men begroot de uitgebreidheid der Zuiderzee, van het Zuiden na het Noorden, op bijna een-en-twintig mijlen, gerekend van *Harderwijk* tot *Texel*: de grootfte breedte, van 't *Pampus* tot aan *Volendam* in *Overijsfel*, wordt op ruim vijftien uuren bepaald; en de nauwfte engte is van vijf en een half of zes uuren; gelijk die gefteld wordt te zijn van *Staveren* tot *Enkhuizen*.

Onder deezen uitgebreiden Zeeboezem zijn egter verfcheiden andere uit Zee koomende, en zich hier meede vereenigende wateren, begreepen; als de Texelftroom, de Vliestroom, enz. Doch verufts deezen, door den aanwas der Zuiderzee, met derzelver doorbraak bij *Staveren*, al oudtijds volkomen met de Zuiderzee vereenigd zijn geworden, zo hebben zij niets meer behouden dan den naam; en die zelfs is ook voor het grootfte gedeelte verlooren. Bij de Ouden was de Zuiderzee niet anders bekend, dan onder den naam van den Noorder Rhijn of het Vlie, bij de Latijnen *Flevo lacus*. Dus onderfcheidde PLINIUS, gelijk reeds gemeld is, de twee uitgangen des Rhijns, *in Helium ac Flevum; ita appellantur oftia, in quae effufus Rhenus, ab feptentrione in lacus, ab occidente, in omnem Mofam fe fpargit*: waar uit blijkt, dat *Flevus*, het Vlie, de Noordelijke uitwatering

des

des Rhijns, toen al een Meir was. Dit Meir is in 't vervolg, of misschien ook toen al, bij de inwoonders *Zuthers Zee*, of Zuiderzee genaamd geworden. Het was toen een Meir, gelijk nu het Haarlemmer-Meir is; en liep voorts, door een eigen Stroom, (*Flevus fluvius*) den Vlieſtroom, na Zee; van welken ſtroom de naam, in het oude Vlie, nog op de Zuiderzee behouden wordt; te weeten, in het Oosten gedeelte, 't welk tusſchen de Monden van de Zuiderzee en derzelver landoevers, of grenzen ligt. Intusſchen wierdt de Zuiderzee, naa dat het oude Vlieland wel vijfhonderd jaaren laater voor 't grootſte gedeelte verdronken was, genoegzaam met de groote Zee vereenigd; en ze bleef toen, gelijk nog heden, voornaamlijk door de Eilanden Texel, het overſchot van Vlieland, enz. van de Noordzee geſcheiden. Hier bij heeft men egter ook de Zandbanken, welke aan dien kant liggen, als afſcheidingen tusſchen de Zuiderzee en de Noordzee, aan te merken; waar van de voornaamſte zijn, benevens het Eiland *Wieringen* met het *Voorland*, het *Vogelzand*, het *Breezand*, de *Waard*, het *Langezand*, de *Grind*, de *Abt*, en eenige andere. Tusſchen deeze Zandbanden, Droogten en Killen, bewaart men hier nog de gedagtenis van den ouden uitloop des Rhijns, door *Flevum*, onder den naam van Vlieſtroom, die tusſchen *Vlieland* en *Ter Schelling* in Zee valt.

De overige Zeegaten en uitloozingen der Zuiderzee worden thans met andere benaamingen van laater tijd benoemd, naar de gelegenheid der Zandplaaten, of der naastgelegene plaatzen, of ook wel, uit andere oorzaaken der ſcheepvaart. De voornaamſte deezer Zeegaten, waar door de Zuiderzee, op de Hollandſche Kust, gemeenſchap heeft met de Noordzee, zijn het nieuwe Spanjaardsgat, het Landsdiep, het Marsdiep, tusſchen de *Helder* en *Texel*, en het Eierlandſche gat, dat tusſchen het *Eierland* en *Vlieland* door loopt. De twee eerstgenoemden verliezen zich, van Zee inkomende, beide in het Marsdiep: alwaar de voornaamſte en eerſte Reede is, die, door de Duinen van de *Helder*, voor de Zuidweste winden gedekt ligt. Het Eierlandſche gat is hedendaags veeleal buiten gebruik voor groote ſchepen; van wegens de

naauw-

naauwte, die dagelijks, door het verzanden, toeneemt. Verder is 'er, even agter de *Helder*, het *Nieuwe Diep*, dat eene veilige ſchuilplaats is voor de Lootzen en Viſcherſchuiten; hier aan volgt, aan deeze zijde, de Zuidwal, de Balg, en de Weſtwal, alwaar de gronden vervolgens in verſcheiden kreeken en ſleuven naauwer en ondieper worden. Voorts heeft men, aan den Texelſchen kant, in 't inzeilen, de droogе Gors, de Duitjesplant en de Laan, en komt, langs de Oostzijde van dat Eiland, op de Moscoviſche- en Koopvaarders Reede; die ons leid na het groote vaarwater, het welk langs den Waard, door den Vlieter, het Wieringer Vlaak inloopt. Buiten de hier gemelde Zeegaten en uitweseringen der Zuiderzee, zijn 'er ook nog anderen; als deer zijn het Schulpegat, het Boomsgat, Stortemelk, de Slenk, het Weſter- en Ooſter-boomsgat, enz. Doch deeze allen zijn van minder belang, en min of meer verzand: waarom wij 't niet nodig achten hier op ſtaan te blijven, en liever, het gezegde, raakende de bovengenoemde en voornaamſte uitwateringen en Zeemonden, genoeg oordeelende, overgaan om den loop der Zuiderzee, langs den vasten wal, te beſchouwen.

Men heeft dan, volgens het opgemelde, aan het Landdiep, 't welk voorbij *de Helder* ſtroomt, en zich met het Marsdiep vereenigt, het begin van den Zuiderzeemond, aan den Zuidwester wal van Noord-Holland, te rekenen. Dit water krijgt vervolgens den naam van het *Nieuw Diep*, en loopt, aan den kant van *Texel*, langs de Moskoviſche- en Koopvaarders Reede; alwaar thans de méeste groote ſchepen ankeren; nadien ze daar ter plaatse op goeden en vasten ankergrond, en voor den zwaarſten aanſlag der Zee bevrijd liggen. Van het Nieuwe Diep af, landwaards in, beginnen de Zandgronden; tuſſchen welke door de Vlieſtroom, aan den Frieſchen kant, en de Texelſtroom, aan den Hollandſchen kant, hunnen loop hebben. De laatstgenoemde, de Hollandſche kust beſpoelende, loopt, beoosten het Eiland *Wieringen*, langs het Zuider Wieringer Meir, of deszelfs Zandbank, voorbij de Zuider Ton en den Drijſtal; laatende het Monnikkezand regts, en het Kreupelzand links liggen.

Daar

Daar tegen over, op den uithoek, voor het Meir bezuiden *Wieringen*, is de Stad *Medenblik* gelegen; van daar ontmoet men, langs den Zeedijk, een inham, in welken, door Heer Huigen Cogge, de Kromme Leekvliet. Van Heer Huigen Cogge af formeert het land weder een zeer grooten uithoek, die geheel agterom de Stad *Enkhuizen* heen loopt. Deeze Stad ligt vlak aan de Zuiderzee, in een driehoek met *Urk* en *Staveren*. Voor dezelve wordt men eene aanmerkelijke Zandbank gewaar, het *Enkhuizer Zand* genaamd; en tusſchen de Zee en de Stad liggen nog drie andere bekende Zandplaaten, die het Noorder- en Zuider gat voor *Enkhuizen* maaken. Voor het genoemde Enkhuizer Zand, Oostwaards aan, is het Vat van *Urk*, als mede de Eilandjes *Urk* en *Schokland* zelven. Voorts heeft de Zuiderzee hier, in en door de Enkhuizer Sluizen, gemeenſchap met de Oude Gouw, de Tocht, de Wijzent, en andere wateren en vaarten aan dien kant.

Van *Enkhuizen* af loopt de oever der Zuiderzee zo ſterk en zelfs ſteeker binnenwaards, als dezelve van *Medenblik* tot *Enkhuizen* buitenwaards is uitgeſtrekt; tot dat het water voor de Stad *Hoorn* als in eene Kom te ſamenloopt; welke Kom eene geſchikte Reede voor die Stad maakt, en den naam draagt van het *Hoorniker Hop*. Voorts loopt de Zuiderzee weder eenigzins bukenwaarts na *Edam*; en dan verder afzakkende, ſtroomt ze, langs den vasten wal, tot aan *Monnikendam*, voor welke Stad ze een breeden boezem vormt. Tuſchen *Monnikendam* en 't Eilandje *Marken*, (dat ze omſpoelt,) onder den naam van de *Gouwzee* voortloopende, maakt ze weder een uikhoek, en wendt zich voorts Zuidwestwaarts; waar op ze langs de Bannen van *Zuiderwoude* en *Ransdorp* haaren loop vervolgt tot over het *Pampus*, of aan Yoord, daar ze haaren naam in het Y verliest. Deeze geheele ſtreek van Noord-Holland, langs de Zuiderzee, is vervuld met een aantal van vaarten en doorwateringen; ook vindt men 'er eenige Meirtjes, waar van het voornaamſte is, het Monniker-Meir met deszelfs Noord-Meir, agter de Stad *Monnikendam*. Deeze wateren hebben, door middel van Sluizen, zo in de gemelde Steden, als hier en daar in

dem

den Zeedijk, gemeenſchap met de Zuiderzee; waar van men zich, zulks nodig zijnde, kan bedienen, het zij om water in te laaten, of het land van overtollig water te ontlaaten.

De ſtrekking der Zuiderzee, van haaren mond, of van den Vlie- en Texelſtroom, af, tot op het verliezen van haaren naam, bij Y oord, (waar bij wij voorheen de beſchouwing van het Y begonnen,) nagegaan hebbende; zullen we hier de breede Zandplaat van *Pampus* overſteeken; om den loop der Zuiderzee, aan de andere zijde, van *Muiden* af, langs de Gelderſche en Frieſche Kusten, nog te vervolgen. Van *Muiden* af, tot voorbij *Naarden*, langs de Hollandſche kust, en verder tot voorbij de uitlooping der Riviere de Eem, langs den Utrechtſchen bodem, ſtrekt de oever der Zuiderzee zich Zuid-Oostwaarts; doch Gelderland naderende, trekt ze allengs Noord-Oostwaarts op; ſtroomende voorbij *Harderwijk*. Geſtadig nog hooger Noordwaarts loopende, heeft ze verſcheiden inwateringen; als bij *Hulshorst*; *Knipkuizen*, *Bisſel*, *Schoutenbroek*, *Doornſpijk*, *Aperlo*, *Elburg*; enz. Deezen loop vervolgende, beſpoelt ze de kust van *Overijſſel*, langs welke ze verſcheiden dieptens heeft, en wel bijzonder het Kamper diep, met het Kamper zand, en het Zwolſche diep met het zwarte Water. Ter eerstgemelde plaatſe heeft ze gemeenſchap met den Gelderſchen Yſſel, en op de laatſte ontvangt ze de Overijſſelſche Vecht. Tuſſchen *Kampen* en 't Eiland *Schokland*, dat ze omſpoelt, doorgeloopen, en 't Zwolſche diep voorbij geſtroomd zijnde, nadert ze tot *Vollenhove* en *Blokzijl*. Op deeze hoogte wend ze zich Noord-Westwaarts, en loopt voorbij *Baarle*, *Blankenham* en *de Kuinder*, alwaar ze Frieslands Stranden begint te beſpoelen. Langs deezen loopt ze voorbij *de Lemmer*, naa genoeg Westwaarts, na *Stavoren*; en maakt dus, door haare mindere wijdte, van *Stavoren* op *Enkhuizen*, deeze gantſche uitgebreidheid der Zee, eenigermaate tot de gedaante van eene ronde kom. Van *Stavoren* af trekt ze weder Noordwaarts op, en ſtroomt voort langs *Molquern*, *Hindeloopen*, *Workum*, enz. tot aan *Harlingen*: alwaar de voornaamſte Haven is, voor de groote Schepen, die in Friesland thuis behooren, of aldaar ontladen moeten worden. Van

Harlingen af loopt de Zuiderzee eindelijk, tusschen *Ter Schelling*, *Ameland*, enz. en de Friesche kust, Noord-Oostwaarts, langs het gantsche Oostergedeelte van Friesland. Ze vormt hier in deeze streek, en verder op, verscheiden Zanden en Stranden, en vereenigt zich met de Noordzee, terwijl ze tusschen eenige kleine Eilandjes doorstroomt; welken allen op te noemen en naauwkeurig na te gaan, te veel omslag zou vereischen, en ook buiten mijn bestek loopen.

Zie GABBEMA, *Nederl. Watervloeden*; OUTHOF, *Verhaal der Watervloeden*; ALTING, *Notit. German. Inferioris*; S. VAN LEEUWEN, *Batavia Illustrata*; *Oudheden van Noordholland*, enz.

ZEEBURG, een Heerenhuis, in Gelderland, in het Landdrostampt van *Veluwe*, onder het Schoutampt van *Ermel*, in de nabuurschap van het Dorp *Nunspeet*, ten Oosten van de Stad *Harderwijk*. Het Gestigt is in den hedendaagschen smaak fraai betimmerd, en pronkt met eenen reeks dus genaamde Engelsche Schuifraamen. Boven den ingang van het Huis leest men, met groote Letteren, ZEEBURG, en daar agter het Jaargetal MDCCX, waarschijnlijk het jaar der stichtinge. Voorts staat nog in den Gevel de afbeelding der Heidensche Godheer NEPTUNUS uitgehouwen. Het gebouw, van fraaie Plantaadjen omringd, ligt in eene drooge graft, over welke men, langs een vasten brug, den toegang na binnen heeft.

ZEEBURG, een bekende Herberg, aan den Diemerdijk, ongeveer een half uur gaans buiten *Amsterdam*. De plaats, alwaar thans het Huis staat, diende, oorspronklijk, tot een Reduit, in den Jaare 1649, tot verzekeringe der Stad, van steen opgeworpen. Twintig jaaren laater wierdt de Reduit wederom geslegt, en eenige jaaren laater, te weeten in den Jaare 1675, een Herberg daar voor in de plaats gebouwd, door de Regenten van het Oude-Zijds-Huis-Zitten-Armenhuis, aan wien, door Burgemeesteren, daar toe de vrijheid

was

was verleend. Bij onzen leeftijd, naamelijk in den jaare 1766 is de Herberg merkelijk verbeterd. Door zijne aangenaame ligging aan het Y, door het gezigt op de voorbijvaarende schepen, en op verscheiden dorpen, aan de overzijde van het Y gelegen, heeft de Herberg merkelijken toeloop; en verstrekt tot eene aangenaame uitspanning.

ZEEBURG. Bij deezen naam is bekend, het Gemeenelands-huis van het gedeelte van Zuidholland, *Oostvoorn* genoemd. Buiten het Dorp van dien naam staat een Schuur of Keet, dienende tot eene bewaarplaats van Rijswerk, en andere noodwendigheden, tot het Dijkwerk vereischt. Op dit gebouw stondt, weleer, een houten Koupeltje, waarin Opper-Dijkgraaf en Heemraaden hunne vergadering hielden, zo dikmaals zij Schouwen en aanbesteedingen in dit Kwartier deeden. Doch dewijl het vertrek te klein geoordeeld, en om nog andere redenen wierdt afgekeurd, besloot men, na eene andere vergaderplaats om te zien. Men liet daar toe het oog vallen op eene hooge naastbijgelegene Duin. Na dat men de Top vlak en effen hadt doen maaken, stigtte men aldaar, in den Jaare 1743, een gebouw, in de gedaante van eenen steenen Koepel, en gaf 'er den naam van *Zeeburg* aan. Van vooren pronkt de Frontespies met het Wapen van *Voorn*, en voorts met de Wapens van den Opper Dijkgraave, de Heemraaden en derzelver Sekretaris, die ten tijde der stigtinge het bestuur oefenden; allen in steen fraai uitgehouwen. Niet alleen over den Mond der Maaze, maar ook over het geheele omliggende Gewest, heeft men, uit deeze vergaderplaatze, een der fraaiste en bevalligste gezigten, die men zich kan verbeelden. Tot eere van den Dijkgraave en den Heemraaden, die de stigting van dit *Zeeburg* ontworpen en volvoerd hebben, moeten wij hier aanmerken, dat dezelve buiten kosten der Bedijkinge gesticht is.

ZEEBURG *of* DIENER- *en* MUIDER-ZEEDYK, (*Hoogheemraadschap van den*) is van zeer veel aangelegenheids, als strekkende zich uit van de Stad *Amsterdam*, tot aan de Kijkuits-Poort der Stede *Muiden* toe, met een lengte van drieduizend

tweehonderd achtënzestig Roeden, vijf Voeten, zes en een derde Duim, Diemerdijkmaat; volgens de Meetinge in den Jaare 1711, door Dijkgraaf en Hoogheemraaden goedgekeurd, waar van het Dijkregister, in den Jaare 1742, met verandering van de naamen der Eigenaars der Dijkpligtige Landen, vernieuwd is. In deszelfs ſtrekking loopt deeze Dijk langs het Y en de Zuiderzee, waar van zij het water niet alleen uit *Amſtelland*, maar ook uit de Landen, onder *Muiden*, *Weesper-Kerſpel*, een geedeelte van *Gooiland* en een groot deel in het laage der Provincie van *Utrecht* afkeert.

De naam van *Zeeburg*, dien deeze Dijk voert, is ook gemeen aan andere Dijkwerken, die in een aanzienlijke uitgeſtrektheid tot een Omringdijk en Zeeweeringe geſchikt zijn; doch wij vinden, ten aanzien van den Diemerdijk, deeze benaaminge niet eer dan in den Jaare 1387, in eene Handvest van Hertog ALBRECHT VAN BEIEREN, doch van den Dijk zelven ſchijnt reeds geſproken te worden in een Brief van GUIDO VAN HENEGOUWEN, Biſchop van *Utrecht*, gegeeven in den Jaare 1301, hoewel hij hier enkel den *Zeedijk* genoemd wordt. De reden der benaaming van *Diemer- en Muider-Zeedijk* is ligtelijk te ontdekken. Men vindt hem ook de *Dijkaadje* van *Tpeſloot* genoemd.

Van groot gewigt is deeze Dijk niet alleen voor *Amſtelland*, *Muiden* en *Weesper-Kerſpel*, welke bij doorbraak veel te lijden hebben; maar men heeft in voorige tijden voorbeelden gehad dat het water zoo verre in *Zuidholland* is ingedrongen, dat de Brouwers te *Gouda* klaagden geen goed Bier te kunnen brouwen om het brakke water. In deeze ongelegenheid overſtroomt het platte Land van *Utrecht* tot boven *Breukelen* en *Portengen* toe, en indien door kragtigen arbeid de Oostzijde van den Vegtdijk niet kan gehouden worden loopt *Kortehoef*, *Breukelenveen*, in de Proostdij van St. JAN, *Maarſeveen*, en het laage *Utrechtſche Veen* tot aan de Stads Poorten onder.

Wegens de Doorbraaken van deezen Dijk zijn ons de nette omſtandigheden niet gebleeken. In de bevestiging en vernieuwing eener Handvest door Keizer MAXIMILIAAN en KAREL, Aartshertog van *Oostenrijk*, van den eenëntwintigſten Juulij des

des Jaars 1509, vinden wij dat de Dijk, kort te vooren op twee plaatſen was ingebrooken. Zedert hebben wij, in de voorige Eeuwen, dan geen nadere doorbraaken gevonden van op den vierden Junij des Jaars 1598 en den vijfden November des Jaars 1675, in welk laatſte jaar de Zeedijk beoosten *Muiden*, met elf zeer groote en diepen open Waalen, en de *Zeeburg* of *Diemerdijk*, met vier dergelijke Waalen waren doorgeſlaagen. In den Jaare 1702, des nagts tuſſchen den vijfden en zesden April, heeft de *Zeeburg* weder een zwaare doorbraak op dezelfde plaats als in den Jaare 1598 geleeden, die eenëndertig Roeden en twee Voeten, lang bevonden is. In den bekenden hoogen Vloed van Kerstijd des Jaars 1717, was de Dijk in groot gevaar, dewijl het water zevenënnegentig Duimen boven het Amſterdamſche Peil ſtondt, 't welk niet meer dan zeven Duimen verſcheelde van de Zeedijks hoogte, die negen Voeten en vijf Duimen, of honderdënvier Duimen boven het zelve Peil geſteld is. In zulke zwaare Vloeden, moet de Dijk, bij ſtormen uit den Noordwesten niet alleen den ſlag der Zuiderzee, maar ook de perſing van een vreeslijke menigte water uitſtaan; waar uit ligtelijk deszelfs gevaar te bevroeden is. Hierom zijn van tijd tot tijd, door 's Lands Graaven en vervolgens door 's Lands Staaten, breede Handvesten en Voorregten vergund tot verſterking van den Dijk, met ondersteuning van Geldmiddelen uit 's Lands Kasſe. FILIPS VAN BOURGONDIE vergunde in den Jaare 1440, aan allen, die Dijkpligtig waren op de Dijkaadje van *Tpaſſoot*, het maaken van een Bolwerk en Plaating van Hout en Yzerwerk. In den Jaare 1452, wilde dezelfde Hertog, dat, bij het maaken van nieuwe Inlaagen aan deezen Dijk, de oude Dijken niet zouden worden geſlegt, maar dat ze tot Slaapers moesten blijven leggen. In den Jaare 1678, wierdt door de Staaten van *Holland* en *Weſtfriesland* een order beraamd tot verzwaaringe van deezen Dijk, en deszelfs hoogte bepaald, twee Voeten onder den bovenkant van den Dekſteen aan de Oostzijde van de Sluis te *Muiden* na den Y-kant; de breedte, voor zoo veel den Aardendijk aangaat, van achttien Voeten op de Kruin, en de Paalendijk van vierentwintig Voeten, en noch zes Voeten Riet daarenboven, en

Paalendijk te zamen dertig Voeten op de Kruin; de Buitenglooijing van den Aardendijk zou moeten zijn van vier Voeten op den Voet; en de Binnenglooijing van twee Voeten op den Voet; in de Binnenglooijing van den Paalendijk vijf Voeten op den Voet: agter den Dijk zou gelegd worden een Barmte van vierëntwintig Voeten, en agter deeze een bekwaame Sloot. In deezer voege is de Dijk onderhouden, tot dat, in de tegenwoordige Eeuw, door de plaage van het Zeegewormte, het sterke Bolwerk van Paalen en zwaare Balken, waar door deeze Dijk tegen den aanslag van 't water moest beschermd worden, doorknaagd en vernield wierdt; wanneer Dijkgraaf en Heemraaden, bij Resolutie der Staaten van den vierëntwintigsten Maij des Jaars 1735, gemagtigd wierden den Dijk, volgens hunnen voorslag, te verbeteren, vernieuwen en verzwaaren; een werk, 't welk aan arbeidsloon, aarde, plempen van zand, puin, keisteenen, het slijen van een regel paalen, vijfmaalhonderd negenëndertigduizend achthonderd vierënnegentig Guldens gekost heeft. Men begon het werk bij gedeelten; het wierdt in den Jaare 1735 aangevangen en in den Jaare 1737 voltooid. De vernieuwde Dijk tusschen *Muiden* en *Diemerdam*, daar de zwaarste aanslag der Zee en persing van den Vloed aanvalt, is onder in zijnen aanleg breed elf Roeden, waar van zeven Roeden voor de Buitenglooijing zijn, twee Roeden voor de Kruin en twee Roeden voor de Binnenglooijing. De bovenkant van de Kruin heeft doorgaans in het midden de hoogte van dertien Voeten uit den grond. Op de Buitenglooijing, van de stompen der afgezaagde Paalen af, tot op de hoogte van eenige Voeten boven het daaglijks water ligt een goede metsigte Puin, gedekt met zwaare pet ineengevoegde Keisteenen, die, niettegenstaande hunne zwaarte, somtijds door de Zee overhoop gesmeeten worden en de onderleggende Puin weggeslagen. In de Jaaren 1742 en 1749, moest de Dijk, die merkelijk gezakt was, zwaar gehoogd worden; en schoon dit buitengewoone en vrij groote kosten veroorzakt, zijn dezelve nogthans draaglijker dan te vooren.

De onkosten wegens het onderhoud van den *Zeeburg* of *Diemer-* en *Muider-Zeedijk* worden gedragen bij *Hoofslagen*

over

over de Landerijen, welke zoo aan Geregten, Genootſchappen als bijzondere Perſoonen behooren. Deeze Hoefſlagen zijn verdeeld in Bonnen, die ieder hunne Paal op den Dijk hebben, waar op derzelver Merken getekend ſtaan. De Stad *Amſterdam* ſtaat in het tegenwoordige Dijkregister aangeſlagen voor zeshonderdtachtig Roeden, twee Voeten en zes Duimen; waar van een groot gedeelte in het Dijkregister van den Jaare 1598, en in de Meeting van den Jaare 1678, te zamen ter lengte van vierhonderdzevenënnegentig Roeden, zes Duimen, bekend ſtaan. De overige zijn naderhand, en wel bijzonderlijk bij overeenkomst van den Jaare 1697, in een altoos duurende onderhond aangenomen. Zij neemen haaren aanvang van de Stad af en ſtrekken zich uit tot digt aan het Gemeenlandshuis, of tot aan de Traankookerij, in de Handvesten der voorleeden Eeuw bekend met de benaaming der Traankookerij van JEAN TOURTON. Het Hoogheemraadſchap of de Waarſchappij moet twaalfhonderdzevenënzachtig Roeden, vier Voeten en zes Duimen onderhouden; voor meer dan negenhonderd Morgen Spageſtokene Landen, van welke over de honderdeenënvijftig Morgen tot hooging van den Dijk vergraaven zijn; de overige Landen worden wel verhuurd, doch kunnen gemeenlijk de lasten van den Dijk niet opbrengen, waarom deeze jaarlijks moeten uitgezet worden over de andere Landen en Distrikten. *Muiden* en *Weesp*. *Weesper-Kerſpel* en de *Loosdrecht*, draagen ieder een negende deel, *Loenen* en *Breukelen* een zesde deel, *Kortehoef* een negende deel, *Abkoude* een zesde deel, *Nichtevecht* een negende deel en *Diemen* en *Overdiemen* te zamen een negende deel. Deeze hebben wederom hunne mindere verdeelingen van Distrikten, die in deezen opzigte aan de grooter afdeelingen onderhoorig zijn.

Over de beheering van den Dijk hebben de Graaven van *Holland* en 's Lands Staaten verſcheiden Handvesten gegeeven, die haar opzigt hebben of op het bijzonder beſtier van de Distrikten tot het Schouwen van den Dijk geregtigd of tot het algemeen beſtier van Dijkgraaf en Hoogheemraaden. Hertog ALBRECHT VAN BEIEREN wilde, volgens Handvest van den Jaare 1387, dat de *Zeeburg* geſchouwd zou worden,

door drie Schepenen tot *Nieuwer-Amſtel*, twee Schepenen te *Amſterdam*, een Schepen tot *Ouder-Amſtel*, en een Schepen tot *Ouderwaal*. Bij uitſpraak van HUGO VAN LANOY en den Raade in *Holland*, van den Jaare 1436, wordt vastgeſteld, dat Dijkgraaf, Schout en Schepenen van *Diemen* het Dijkregt zullen blijven hanteeren en bewaaren, en dat de Baljuw van *Amſtelland* jaarlijks zeven Mannen uit het Kerſpel van *Diemen* zou kiezen; zoo om regt aldaar te wijzen als om den Dijk te ſchouwen. In den Jaare 1509, is door Keizer MAXIMILIAAN, en Aartshertog KAREL aan de Stad *Amſterdam* vergund de Naſchouw over de Schouwe van Schout en Schepenen van *Diemen*. Alle welke Handvesten hun opzigt hebben op de bijzondere beheeringe van den Dijk in de daar toe geregtigde Distrikten, gelijk die van *Muiden* insgelijks hunne bijzondere Schouw hebben. Ten aanzien van het Hoogheemraadſchap vindt men dat Hertog JAN VAN BEIEREN, in een Brief van den zesentwintigſten April des Jaars 1423, ſpreekt van *Waarſteden in den Geſtigte van Utrecht*, zoo wel als van Waarslieden in *ſyne bedrieve*. Op den zevenentwintigſten Julij des zelfden Jaars, vergunt hij, dat de gezwooren Heemraaders in der Dijkaadje van *Diemen*, met den Heemraaden uit den Geſtigte, naar Inhoud der Handvesten, alle Dijken, gelegen in den Banne van *Diemen* zouden ſcolen, uitgeeven en deelen; waar uit men ligtelijk kan afneemen, dat 'er, al voor dien tijd, eenige Gemeenſchap van Heemraadſchap tuſſchen *Holland* en 't Sticht over den *Zeeburg* en *Diemerdijk* geweest is. Duidelijker blijkt deeze Gemeenſchap echter in een Handvest van FILIBS VAN BOURGONDIE, gegeeven in den Jaare 1440, waar in hij beliste, dat het Bolwerk en de Plaating van *Ypeſloot* zou geſchouwd worden door den Baljuw van *Amſtelland* en de Waarslieden in deeze Bedijking; als een Waarsman uit *Muiden*, een uit *Weesp*, een uit *Weesper-Kerſpel*, een uit de *Loosdrecht*, een uit *Loenen* Kroonenburgs-Gerecht, met den jongſten Burgemeester van *Amſterdam*, een uit *Kortenhoef*, een uit *Breukelen*, een uit *Abkoude* en een uit *Nieuwerecht*. Tot deeze Schouwen bepaalde hij St. *Odulfus*- en St. *Lamberts*-dagen, of den twaalfden Junij en zeventienden Sep-

September. Op den grond deezer Handvesten en volgens Resolutie van de Staaten van *Holland* en *Westfriesland*, van den zevenden Maij des Jaars 1678, hebben Schout en Schepenen van *Diemen* en die van *Muiden*, ieder in hunne Regtsban, hunne Keuren en Uitgiften, welke zij aanstonds moeten overbrengen in handen van Dijkgraaf en Hoogheemraaden, die hier over de Nakeure doen. De Schouwdagen van St. *Odulfus* en St. *Lambert* zijn, volgens Oktrooi van den Jaare 1704, veranderd en gesteld op den twaalfden Maij en vierentwintigsten Julij. De Naschouw door Dijkgraaf en Hoogheemraaden geschiedt over den gantschen Dijk op den zeventienden Augustus en de Belaaking op den eersten September. Bij afweezen van den Dijkgraaf, wordt de Schouw door den jongsten Burgemeester van *Amsterdam*, als zijn Stedehouder gedreeven.

Het Kollegie bestaat nog in den Dijkgraaf en tien Hoogheemraaden uit de Steden en Distrikten, gelijk bij de Handvest van FILIPS VAN BOURGONDIE bepaald is. Zij bedienen deeze Ampten voor hun leeven, en moeten, volgens de meergemelde Resolutie van den Jaare 1678, ieder binnen den Ring der Bedijking twintig Morgen Lands bezitten, of voor tienduizend Guldens in denzelven gegoed zijn. Van deeze twee Artikelen, is egter de jongste Burgemeester van *Amsterdam* uitgezonderd. Burgemeesters van *Amsterdam* hebben, volgens Oktrooi van de Staaten van *Holland* en *Westfriesland*, gegeeven in den Jaare 1612, een Voorregt, om, het zij met den jongsten Burgemeester of bij zijn afweezen, een ander gemagtigd Persoon op de Vergaderingen van Dijkgraaf en Hoogheemraaden te zenden en de eerste Stem te voeren; behoudens dat, bij het tegenwoordig zijn van den jongsten Burgemeester te gelijk met den Gemagtigden, maar één Stem voor *Amsterdam* zal gelden. De Dijkgraaf wordt door de Staaten van *Holland* en *Westfriesland* verkooren. De Verkiezing der Heemraaden geschiedt door de bijzondere Distrikten of derzelver Ambagtsheeren; *Abkoude* alleen uitgezonderd, waar van de Staaten van *Utrecht*, bij verkoop dier Heerlijkheid, het stellen van een Heemraad aan zich behouden hebben. Het Kollegie wordt bedient door een Se-

kretaris, een Penningmeester, een Boekhouder en een Bode. De gewoone Vergaderingen worden gehouden op den twee- en- drieëntwintigsten Maij, den vier- en- vijfëntwintigsten Julij, en den zeventienden Augustus, welke de Schouwdagen zijn; als mede op den eersten September. De Rekendagen zijn op den eersten Dingsdag en Woensdag in November en de Betaaldagen op den eersten Woensdag en Donderdag na Vrouwendag. Somtijds zijn 'er ook buitengewoone Vergaderingen. De besluiten worden door drie Gemagtigde Hoogheemraaden met den Sekretaris uitgevoerd, en hier van op de naaste bijeenkomst aan het Kollegie verslag gedaan. Tot de Polderzaaken worden insgelijks een Hoogheemraad met toevoeging van den Sekretaris gemagtigd.

Dijkgraaf en Hoogheemraaden vergaderen des Zomers in het Gemeenlandshuis aan den Dijk, niet verre van *Zeeburg of Jaap Hannes*. Dit Huis is een deftig vierkant Gebouw met twee Vleugelen tot Stallinge en andere noodwendigheden. Het wierdt, in den Jaare 1726, van nieuws uit den grond opgebouwd, gelijk het Tijdschrift getuigt, dat met eenen meldt tot welk gebruik het Huis dient en aldus gelezen wordt:

hIC De fretI bataVI fVrore arCenDo agrIs tVenDIs agItVr.

Dat zo veel te kennen geeft, als

Hier wordt geraadpleegt over de beveiliging der Landerijen, door de woede der Zuidernee te bedwingen.

In den Winter, wanneer de Dijk niet gebruikt kan worden, vergaderen Dijkgraaf en Hoogheemraaden, op de Reken- en Betaaldagen, te *Amsterdam* in *den Doele* of een andere Herberg. Het Dijkgraafschap heeft in 't Gemeenlandshuis een Kastelein die tevens Opziener van den Dijk is.

Zie Tegenwoordige Staat van Holland.

Zee-

ZEEBURG, een Kasteel in *Zeeland*, op het Eiland *Walcheren*, meer algemeen bij den naam van *Rammekens* bekend, hoewel dit eigentlijk naam der Reede is, die voor het Kasteel ligt. Het wierdt in den Jaare 1547, op bevel van Keizer KAREL DEN V, als Graave van *Zeeland*, bij zijne Zuster MARIA, Koningin van *Hongarije*, Landvoogdes deezer Gewesten, op *Blankershoek* gesticht. Zij kwam hetzelve in eigt Persoon bezigtigen, en gaf het den naam van *Zeeburg*. Dit Kasteel was in 't begin der Spaansche oorlogen een plaats van zeer groot belang, en 't voornaamste Bolwerk van 't geheele Eiland *Walcheren*. Ook liggen de Schepen onder hetzelve op eene zeer goede Reede. Deszelfs gestalte is driekantig, met de eene punt in Zee uitstrekkende, en met de twee anderen wederzijds op de Dijken na *Middelburg* en *Vlissingen* strekkende. Het ligt derhalven omtrent als een driehoek, behalven, dat de Gordijn na de Landzijde, die van een wijde en diepe Graft beslooten is, mede puntagtig uitloopt. De Muuren zijn rondsom hoog, zwaar en stik van onderen: zij hebben verscheide Schietpoorten en beveiligen den geheelen stroom. *Rammekens* wierdt, nevens de Steden *den Briel* en *Vlissingen*, in 't Jaar 1585 aan ELIZABET, Koningin van *Engeland*, verpand, en met Engelsche bezetting voorzien, tot dat het, door de goede diensten des Heeren VAN OLDENBARNEVELT, met opbeuring der verschooten Penningen aan Koning JAKOBUS DEN I, in den Jaare 1616, wederom van 't Pandschap en Engelsche bezetting ontslaagen wierdt. 't Vervalt tegenwoordig merkelijk, wordende egter nog dagelijks door eenige manschap, uit de Vlissingsche bezetting, bewaard.

ZEEDYKEN. Vreemdelingen, herwaarts gekoomen, of der gesteldheid onzes Lands eenigermaate kundig, staan verbaasd over de grootheid der belastingen, welke in zommige onzer Provincien geheven worden. Zelf ontmoet men die bevreemding bij niet weinigen der inboorlingen. Waren zij beter onderrigt aangaande de gesteldheid van ons Land, en hoe hetzelve, met ongeloofelijke moeite en kosten, zich tegen het geweld der menigvuldige wateren, van welke het omringd wordt,

wordt, moet verzetten; men zou ophouden zich te verwonderen over de aanhoudende geldheffingen. De *Zeedijken* zijn een onderwerp van de hoogſte aangelegenheid, Van derzelver onderhoud en ſtevigheid hangt niet ſlegts de welvaart, maar zelf het aanweezen van uitgebreide ſtreeken Lands af. Op de Provincie *Friesland* mag dit vooral worden toegepast. Van de *Zeedijken* diens Gewest lust het ons, een in ons *Woordenboek* niet kwalijk paſſend verſlag te doen, en van de wijze, op welke zij onderhouden en beheerd worden, immers zo als zulks tot heden toe heeft plaats gehad.

Veel kostbaarder, dan in vroegere dagen, valt heden ten dage dit onderhoud. Immers waren eertijds de *Zeedijken* van weinig belang, dewijl de Noordzee niet dan door zeer naauwe vaarwaters gemeenſchap hadt met het Meir van *Flevo*, thans de Zuiderzee; terwijl de Eilanden, *het Vlie*, *Ter Schelling*, *Ameland* en *Schiermonikoog*, nog aan onze kusten gehecht, of daar van alleen door enge ſlenken geſcheiden, tot eene genoegzaame waarborg verſtrekten tegen de golven der Noordzee. Dan dewijl deeze ſlenken, allengs verwijd zijnde, meer water gaven, groeide ook de noodzaakelijkheid aan om hechter dijkwerken te maaken, die niet alleen de dagelijkſche tijen, maar ook de hooge vloeden uit het Westen en Noordwesten konden afkeeren. Het is onzeker, wanneer men zich eerst met ijver in *Friesland* op het aanleggen van Zeedijken hebbe begonnen toe te leggen; doch niet onwaarſchijnlijk, dat zulks voornaamelijk heeft plaats gehad omtrent het Jaar 640, wanneer Koning ADGILLUS, te *Stavoren* heerſchende, zijne onderdaanen ſchijnt onderrigt te hebben in het aanleggen van hoogten op de gevaarlijkſte en het ligst onderloopende plaatzen, die naderhand door aaneenſchakelinge, allengs, in regelmaatige dijken zijn veranderd.

Ondertuſſchen is in de Zeedijken deezer Provincie, van tijd tot tijd, eene ongemeene verandering voorgevallen. Weleer moest men groote zorge draagen voor de dijken der Middelzee, om dat deeze zeeſlenk, bij derzelver doorbraak, veelmaalen oorzaak was van zwaare overſtroomingen; doch nae dat de Middelzee opgeſlikt, en de Bildtdijken voor dezelve gelegd waren, is men geheel van deeze zorge ontheven;

ven; het zelfde heeft ook plaats gehad ter wederzijden van het Dokkumer diep: want deeze dijken, in den Jaare 1717, op verſcheiden plaatzen, zijnde doorgebroken, wierden de omliggende Grietenijen door het Zeewater overſtroomd; terwijl heden, door de nieuwe afſnijdinge, in welke de *Engwierummer* Zijlen gemetſeld zijn, ook deeze dijken zodanig hun nut hebben verlooren, dat dezelve, voor een goed gedeelte, reeds zijn weggegraaven.

De Zeedijken, welke nog heden het zeewater moeten afkeeren, zijn ook, van tijd tot tijd, zeer van gedaante veranderd. Weleer waren dezelve, bijna overal, beveiligd door hooge buitendijkſche voorlanden, zanden of ſchilbanken, welke niet dan bij hooge vloeden onder liepen, en dus de dijken voor den ſlag der op hunne vlakte reeds gebroken baaren genoegzaam beveiligden: dit heeft nog plaats aan eenige oorden, gelijk nevens *Tjummarum* in *Barradeel* en andere plaatzen, zo dat een enkele dijk, indien hij maar hoog genoeg is om het overloopen der golven te beletten, aldaar voldoende is om het geweld der hoogſte vloeden en zwaarſte ſtormen af te keeren. Doch op de meeste plaatzen is de voorgrond, allengs, afgekabbeld, en men heeft, bij middelbaar water, onmiddelijk voor den voet des dijks, eene diepte van één tot acht of tien voeten waters, waar door de dijken oneindig veel te lijden hebben: want ten tijde van zwaare vloeden groeit het water acht of negen voeten hooger, en oeffent dus zijne kracht tegen het midden en de kruin der dijken; zo dat een dijk van enkel aardwerk, op de gewoone wijze gemaakt, en van vijf of zes roeden tegen één roede in de hoogte, in korten tijd door de woedende golven wordt vernietigd. Om deeze reden is men in de noodzaakelijkheid gekomen, om naar middelen uit te zien, die genoegzaam in ſtaat waren tot het breeken der golven, eer zij het aardwerk konden bereiken. Het eenige middel, 't welk, bij aanhoudendheid, aan dit oogmerk heeft kunnen voldoen, is bevonden het beiwerk van zwaare palagien aan den voet des dijks, hetwelk, doorgaans, op de volgende wijze wordt gemaakt: de voet des dijks zodanig aangelegd zijnde, dat dezelve gelijk ligge met de gewoone winterſche

ſpring-

ſpringvloeden, heit men, daar ter plaatze, een' regel lange paalen, doorgaans ter lengte van vierëntwintig voeten, en liefst van greenen hout, twaalf voeten diep in den grond. Daar naa wordt buiten dezelve, na den zeekant, eene rei paalen geſlagen van twaalf voets hout, op den afſtand van één of anderhalve voet van de hooge paalen, die zo diep moeten koomen, dat zij ongeveer met den voet des dijks gelijk ſtaan; waar op men deeze tuſſchenruimte, de Buitenkist genaamd, vult, beneden met wrak, en boven met zwaare bulſteenen. Daarenboven wordt aan den binnenkant van het hooge paalwerk, op een' gelijken afſtand van het zelve, eene tweede kist geheid, insgelijks van twaalf voets of korter hout; terwijl de tuſſchenruimte, op de zelfde manier gevuld, den naam krijgt van Binnenkist, welke altoos twee of drie voeten boven den dijksvoet uitſteekt. Eindelijk worden de paalen, zo wel die der hooge reie als die der Buiten- en Binnenkisten, aan elkanderen gekoppeld, door middel van ſtevige ſtrooken hout, *Gordingen* genaamd, die men met de paalen vereenigt, door het inſlaan van zwaare getakte ſpijkers, bekend bij den naam van *Rongen*.

Over het algemeen zijn Frieslands dijken zodanig aangelegd, dat, de dijksvoet gelijk geſteld zijnde met de middelbaare ſpringvloeden, hun kruin twaalf voeten hooger wordt bevonden, met eene doceering of helling na buiten van vijf of zes Roeden, en na binnen van twee of derdehalve Roede, dewijl de hoogte van den buitenvoet iets grooter gemaakt wordt dan die der gemeene vloeden, om dat dezelve, anders gedurig onderloopende, zou uitkabbelen en geene graszooden kunnen houden: dezelve dus, doorgaans, twee of drie voeten hooger zijnde dan de binnenvoet, moet daar op, in 't meeten der doceeringe van eenen Dijk, altoos worden gelet. Ondertuſſchen is de waare hoogte der Dijken niet overal de zelfde, zijnde veele te laag en andere wederom overtollig hoog, evenwel zijn zij zelden minder dan veertien of meer dan zeventien voeten boven het gewoone hoog Winterwater verheven.

De

De hooge paalwerken koomen derhalven, meerendeels, in hoogte gelijk met de kruin der dijken, en breeken dus het geweld der golven, die anderszins, op de dijks kruin woedende, dezelve zouden doen versmelten. Dit geweld is naamelijk zo groot, dat de oude ja nieuwe paalwerken dikwijls bezwijken, en bij den grond afbreeken, wanneer men verwaarloosd heeft de Binnenkisten behoorlijk te vullen; deeze vulling maakt immers de hooge paalen en de achtergeheide kistpaalen als tot één, en een bijna onbeweeglijk lichaam, 't welk het punt van beweeginge zo hoog brengt, dat de kracht der baaren daar tegen weinig kwaads kan doen; waar door het niet ontbeerlijk nut der Binnenkisten in een klaar daglicht wordt gesteld. Wat de Buitenkisten aangaat, dezelve zijn in haaren aard van minder noodzaaklijkheid, en voornaamelijk uitgedagt, om door het slaan van zulk kort hout, dat dikwerf reeds tot hooge paalen heeft uitgediend, de schadelijke Zeewormen van de hooge paalen af te keeren. Ten zelfden einde vindt men op veele plaatzen, in steê van diergelijke kisten, vlakke gloojingen van balsteen, tot eene genoegzaame hoogte opgestapeld, om de paalwerken te bewaaren voor het schadelijk gewormte, het welk zich niet vertoont op steenachtige plaatzen, die bij de dagelijksche ebben droog loopen. Over het algemeen zijn zodanige gloojingen te verkiezen boven geheide Buitenkisten; doch men moet hier van die plaatzen uitzonderen, alwaar groote diepte voor den dijk is, en dus aanmerkelijk gevaar van doorbraak, bij zwaare stormen, plaats heeft. In zulke gevallen is 't noodzaaklijk het niet bij eene enkele balsteengloojing te laaten blijven; maar 'er dient, tusschen dezelve en de hooge paalen, nog eene sterke kist geslagen te worden.

Dewijl ondertusschen, niettegenstaande de beschreeven voorzorgen, somwijlen eenige roeden paalwerk voor de woede der golven bezwijken, heeft men, in de Kerken der aan Zee gelegen Dorpen, groote zeilen in gereedheid, welke in zulke gevallen aan den Dijk worden gebragt, om dezelve, zo ras het mogelijk is, over de ingeslagen gaten, naa dat zij met stroo en steenzakken zijn gevuld, te spreiden, en ze daar in met steenzakken en zwaare balsteenen te bevestigen.

Wel-

Weleer waren, voor onze Dijken in Zee, ook zogenaamde Duikelhoofden geheid, die nog tegenwoordig, op veele plaatzen, onderhonden worden. Ondertusschen zijn zij alomme, waar diepte is, door de paalwormen, in de jaaren 1732 en 1733, vernield, en, om de groote kosten; op veele plaatzen, niet hersteld.

In ga nu over tot de Beschrijving der bijzondere Dijks-Kontributien deezer Provincie, en van de wijze op welke, door de Dijksgerechten, voor derzelver beveiliginge wordt gezorgd. Om dan van den Oostelijksten hoek deezer Provincie te beginnen, moeten wij, in de eerste plaats, spreeken van *Kollumerlands* Dijks-Kontributie. Dezelve loopt van de *Munnikenlijl* tot aan de Pijramide, die haar afscheidt van *Oost-Dongeradeels* Dijken; zijnde in dezelve ook een stuk Dijk begreepen, welks onderhoud komt ten laste van de Heerlijkheid *Visvliet* in *Groningerland*, dewijl dezelve, in 1636, toen ze verkogt wierdt, van dien last niet is ontheven, gelijk, in een Vertoog der Heeren Staaten van deeze Provincie, in den Jaare 1720, aan die van *Groningen* bondig is beweezen. Weinig hebben ondertusschen deeze Dijken van het zeewater te lijden, dewijl zij, meerendeels, door uitgebreide Buitendijksche droogten en slijkbanken, voor het zeewater beveiligd worden; te meer daar zij geen lager wal hebben, dan met een Noorden wind, bij welken zelden zwaare stormen voorvallen, dewijl de wind, zo ras hij door 't Westen na 't Noorden is uitgeschooten, doorgaans, zijne grootste heviglheid verlooren heeft.

Aan het Oosteinde van deezen Dijk, op de grensscheidinge van *Friesland* en *Stad en Lande*, vindt men de *Munnike Zijlen*; doch dewijl daar van reeds voorheen gesproken is, zal het niet noodig zijn daar van, hier ter plaatze, breeder te gewaagen.

Ten Noorden der Pijramide, waar door *Kollumerland* van *Oost-Dongeradeel* gescheiden wordt, beginnen *Oost-Dongeradeels* Dijken, en deeze loopen van daar tot aan het Westeinde van *Paesens*, of de oude Zijlvesting, aldaar te vinden; doch dewijl insgelijks van deeze Dijken, en van de Nieuwe Zijlen, in deezen Dijk bij *Engwierum*, in *Oost-Dongeradeel*, ten

ten Jaare 1729, met groote kosten aangelegd, elders omſtandiglijk geſproken is, zij het ons genoeg, daar toe den Leezer te verwijzen.

Wegens de *Esumasijl*, ten Noorden der *Engwierumer* Zijlen gelegen, kan de Leezer insgelijks elders te recht raaken.

Ten Westen van *Oost Dongeradeels* Dijken beginnen die van *West-Dongeradeel*, welke van elkanderen worden geſcheiden door een watertje, de *Pazens* genaamd, het welk van *Dokkum* Noordoostwaards loopt, en; even ten Westen van het Dorp *Pazens*, tegen den Zeedijk ſtuit, alwaar het zelve onder den naam van een Riviertje weleer zijne uitwatering heeft gehad. Van *Pazens* tot de buurt *Schoor* heeft deeze Dijk geen buitenland, en zomwijlen, wanneer de wind, in eenen ſtorm, uit het Noordwesten plotſelijk na 't Noordoosten ſchiet, loopt de Dijk daar ter plaatſe wel eenig gevaar, wegens de geweldige opkroppinge van het water; doch het zelve is doorgaans van korten duur. Het overige gedeelte der Grietenij is merkelijk beſchut door den aanzienlijken buitenpolder, *Nieuw West-Dongeradeel* genaamd, die, bij eene onverhoopte doorbraak, aan dien kant maar alleen kan onderloopen. Voorts zijn in deeze Grietenij geene uitwateringen na Zee.

Verder Westwaards vindt men *Ferwerderadeels* Dijken, welke thans eindigen tegen het onlangs bedijkte *Noorderleeg*; dezelve hebben voor zich veel groen Buitendijks land, de *Keegen* genaamd, en dus weinig ſlag van water. Weleer grensde deeze Grietenij aan de Middelzee; doch dit gedeelte haarer Dijkagie heeft thans voor zich het aangeſpoelde *Bildland*, waar door teffens de oude uitwatering van *Ferwerderadeel* in de Middelzee, *de Lelje* genaamd, is verſtopt; zijnde deeze Zijlroede thans eene Binnenvaart, die zo wel met de Binnenwaters van *Oostergo*, als met die van *Westergo* gemeenſchap heeft. Voorts zijn in deezen Dijk geene uitwateringen na Zee.

Dewijl het beſtier deezer Dijkwerken, bijna overal, het zelfde is, en verſchilt van dat der overige, van welke ons ſtraks nader te ſpreken ſtaat, zullen wij het zelve in eene

af handelen. Het opzigt deezer werken behoort tot de Dijksgerechten van ieder deezer Grietenijen in 't bijzonder; beſtaande zodanig een Dijksgerecht uit een' Dijkgraaf en Dijks-Gedeputeerden, welke in eenige twee, doch in andere drie in getal zijn, benevens een' Geheimſchrijver. Ook wordt hier bij, uit ieder Dorp, een Volmagt verkooren, om met elkanderen het gewoone Dijksgerecht uit te maaken. Waar bij nog, in eenige Grietenijen, twee of drie buitengewoone Dijksgedeputeerden worden gevoegd uit de meest belanghebbende eigenaars; zijnde het, doorgaans, overſchillig, of deszelve ingezetenen der Grietenij zijn, dan of zij elders woonen.

Gemeenlijk wordt het Dijksgerecht alle twee jaaren veranderd, en wel omtrent de maand April, tegen welken tijd, door den Grietman, op verzoek van den Dijkgraaf, indien deeze waardigheden niet door den zelfden perſoon worden bekleed, gelijk doorgaans plaats heeft, uitſchrijving tot het verkiezen van een nieuw Dijksgerecht wordt gedaan. De Dorprechter doet hier op, zes dagen voor den dag der ſtemminge, huiskondiging, en op den dag der ſtemminge verſchijnen de Pretendenten in de Dorpskerken in perſoon, of door middel van wettige prokuratien, die door Notariſen, of andere publieke perſoonen aan de tegenwoordig zijnde Stemgerechtigden worden vertoond, op dat daar uit moge blijken, wie door de meeste ſtemmen tot het nieuwe Dijksgerecht zijn benoemd; ondertuſſchen zijn de zieden van het oude Dijksgerecht daar toe even bevoegd, als andere wettig verkoozen perſoonen. Naa dat dit alles, in de Dorpskerken, in behoorlijke orde, is verricht, worden de bezoignes van ſtemminge na de Rechtkamer der Grietenij overgebragt, en door het Gerecht de nieuwe Beſtierders van het Dijkswezen, volgens de beſliſſing van de meerderheid der ſtemmende Dorpen, opgemaakt.

Het eerſte en aanzienlijkſte Lid van het Dijksgerecht, is de Dijkgraaf, aan wien het voornaame beſtier is toevertrouwd; zijnde het zijn post, de Dijksvergaderingen, zo dikwijls als zulks noodig is, bijeen te doen koomen, om raad te pleegen over het beſteeden en ſchouwen van alle wer-

werken, die tot beveiliging en verbetering der Dijkwerken, Palagien en Sluizen noodig zijn; gelijk ook om de penningen te beraamen, die tot het betaalen der aangelegde werken vereischt worden. De Dijkgraaf is voorzitter in alle deeze zamenkomsten, in welke hij de zaaken voorſtelt, en de beſluiten opmaakt, volgens de meerderheid; terwijl het bepaalen der dagen van beſteedinge, ſchouwinge, opneeminge der rekeningen enz., ook van hem afhangt. Zaaken van klein belang, of welke reeds, door de Volmagten, aan 't Dijksgerechte ter uitvoeringe zijn gelaaten, doet hij onmiddelijk af, met de ordinaire Gedeputeerden; doch tot nieuwe werken van eenig gewigt wordt eene uitgebreider vergadering vereischt.

Naa dat derhalven alle werken, die eene aanmerkelijke verbetering of verandering noodig hebben, door het geheele Dijksgerecht opgenomen, en de beſtekken, daar mede overeenkomſtig, gemaakt zijn, zo bepaalt de Dijkgraaf een' dag van algemeene vergadering, op welke alle de leden van het Dijksweezen, niet tot het gewoone Dijksgerecht behoorende, te weeten de Dijksvolmagten en buitengewoone Gedeputeerden, insgelijks verſchijnen. Deeze alle te zamen gekoomen zijnde, bezigtigen de werken, aan welke iets hapert, en onderzoeken de reeds gemaakte beſtekken, waar na, bij meerderheid van ſtemmen, wordt beſlooten, wat 'er zal worden verricht. Teffens wordt 'et over den omſlag der penningen gehandeld, en zo wel het middel als de grootheid der geldligtinge bepaald; doch de uitvoering van al het beſlootene aan den Dijkgraaf en zijne gewoone Gedeputeerden overgelaaten. Zomwijlen geſchieden deeze zaaken ook alleen door Gedeputeerden uit de Volmagten, gehouden om met het Dijksgerecht de rekeningen op te neemen. Behalven het recht van ſtemminge in zodanige algemeene vergaderingen, hebben de buitengewoone Dijksgedeputeerden ook nog het recht, om, zo wel als de overige leden van het Dijksgerechte, hunne ſtemmen over de Dijkszaaken, in alle andere gevallen, te geeven, uitgezonderd alleen de zulke, die, vooral ten tijde van zwaare ſtormen, eene ſpoedige uitvoering vorderen, en, wegens de grootheid des gevaars, geen

tijd overlaten, om de buitengewoone leden bij een te krijgen: waarom het gewoone Dijksgerecht, in zodanige gevallen, alles afdoet, wat tot afwending der gedreigde gevaaren van dienst kan schijnen.

De Sekretaris, of Geheimschrijver van het Dijksgerecht, heeft in bewaaring de boeken en lijsten, in welke de naamen der Dijkskontribuanten, of liever de vaste goederen, zijn opgeteekend, die met elkanderen, volgens de omslagen, de kosten der Dijkswerken moeten betaalen, en welke, wegens de verwisseling van eigenaars en bruikers, aan veele veranderingen onderhevig zijn. Voorts houdt hij aantekening van de ontvangen en uitgegeeven penningen, en toont, op daar toe bepaalde tijden, den toestand der Dijkskasse: op dat zo wel de Volmagten, als de Leden des Dijksgerechts, mogen weeten, aan welke personen, en om welke redenen, hunne penningen zijn besteed. Daarenboven voert hij de penne in alle Dijksvergaderingen, doende, op order des Dijksgerechts, de Biljetten van uitschrijvinge tot algemeene vergaderingen rond zenden. Ook stelt hij de Biljetten van besteedinge op, benevens alle de bepaalingen, die ten opzigte van de kosten, en de noodige vereischten der aan te besteeden werken ontworpen zijn. De dagen der besteedinge daar zijnde, is hij bij dezelve tegenwoordig, en houdt naauwkeurige aantekening van de aanneemers en van de sommen, voor welke zij een of ander werk aanneemen te maaken, gelijk ook van hunne borgen. Naa dat eindelijk alles is gemaakt, gemeeten en goedgekeurd, schrijft hij de ordonnantien tot betaaling, en doet dezelve, door den Dijkgraaf en Gedeputeerden geteekend zijnde, aan de aanneemers ter hand stellen, die als dan daar op bij den Dijksontvanger geld kunnen bekoomen.

De Ontvanger der Dijken moet op ontvang en uitgave passen; hij zamelt alle penningen in, die hij, volgens de beraamde omschrijvingen, van partikulieren of dorpsontvangers te vorderen heeft; en na dat de ordonnantien behoorlijk geteekend zijn, moet hij de aanneemers betaalen, naar den rang waar in de genoemde Ordonnantien zijn afgegeeven. Eindelijk moet hij de wanbetaalenden aanklaagen, en door dwang tot hunnen pligt brengen.

De

De penningen, tot het onderhoud der Dijkswerken noodig, worden thans in deeze Grietenijen zo geregeld, als eiders, ingevorderd, betaalende alle de kontribuanten, jaarlijks, naar hunne floreenen, welke, naar vereisch van zaaken, verzwaard of verligt worden. Weleer was hier omtrent alles in *Friesland* in eene volflagen wanorde; gelijk nog heden in verscheiden nabuurige gewesten, tot groot nadeel der kontribuanten, en zelfs van 't algemeene welzijn, plaats heeft. Een ieder der kontribuanten had toen, naar maate van de uitgestrektheid zijner bezittingen, een gedeelte des dijks te onderhouden. Hier door wierden zommige perken, aan vermogende en naauwkeurige eigenaars te last koomende, zeer wel bezorgd; doch andere, die aan minder gegoede, slosse of kaarige eigenaars behoorden, zeer gebrekkig onderhouden; welk alles ten gevolge had, dat de Dijken aan geduurige doorbraaken onderhevig waren, die zo wel de bezittingen der goede als der kwaade bestierders grootelijks benadeelden, en dikwijls den geenen, neevens wiens grond de dijk bezweek, door de groote uitgaven, tot herstel eener dijkbreuk noodig, geheel verarmden. Niettemin heeft deeze heilzaame verandering, gelijk veele andere goede zaaken, zeer groote zwaarigheden ondervonden, door de tegenspraak van baatzugtige of stijfzinnige eigenaars; tot dat alles, door een Arbitrament van het Hof Provinciaal, in de Jaaren 1718 en 1719, in de tegenwoordige goede orde wierdt gebragt.

Aan de wetten der Dijksgerechten zijn niet alleen hunne leden en dienaars onderworpen, maar ook alle aanneemers en maakers van Dijkswerken. Zo derhalven de laatsten niet naauwkeurig aan hunnen pligt beantwoorden, of zich in 't eene of andere aan naalaatigheid schuldig maaken, of weigeren aan de punten der besteedinge te voldoen, vermag het Dijksgerecht alle zodanige onvoltooide en bedorven werken, op nieuw, aan anderen, ten koste der voorige aanneemers, te besteeden. Het zelfde heeft ook plaats omtrent het aard-, steen- en houtwerk: zo dan de aanneemers het aardwerk en de zooden tegen het bestek behandelen, moeten zij 't bedorvene herstellen; of zo zij ondeugend werk, of deksteenen leveren, die te ligt zijn, moeten zij, des gevorgd, betere stoffen

bezorgen. Doch vooral moeten zij oplettend zijn ten opzigte van het Heiwerk, en de paalen op zulk eene lengte en wijze als geworderd wordt plaatzen, dewijl zij anders de daar op geftelde ſtraffen te wagten hebben. Ook moet de deugd van het gebruikte hout volkomen voldoen aan de meening der Beſteeders, dewijl dezelve het recht hebben, om al wat hun niet aanſtaat af te keuren, en betere waaren, ten koſte der Aannoemers of Leveranciers, te eiſchen.

Om de zaaken, zo goed mogelijk is, te beſtieren, hebben de genoemde kleine Kontributien ten minſten ieder één' gewoonen Toeziener, bekend bij den naam van Strandlooper, wiens post het is, naauwkeurig op de uitvoering der beſteede Werken te letten, en van alle misſlagen en ſchelmerijen, die tot zijne kennisſe koomen, aan het Dijksgerechte bericht te geeven. De verder Zuidwaards liggende Kontributien hebben dus ook hunne Strandmeesters, doch meer in getal, naar maate zij grooter zijn; hebbende de Vijfdeels Dijken ſteeds vier vaste Strandmeesters. Deeze lieden, zo zij kunde, ijver en goed beleid bezitten, zijn inderdaad van groot nut voor de Dijkwerken; zij verſlijten immers hunnen geheelen leeftijd als uit Zee, en hebben dus gelegenheid om naauwkeurig te weeten, welke plaatzen der aan hun opzigt toevertrouwde Dijken het meeste geweld van ſtormen en vlooden te lijden hebben, gelijk ook hoedanig de uitwerkingen zijn der verſchillende Werken, die men tot bevelliging der Dijken en Stranden gewoon is te gebruiken.

De magt der Dijksgerechten ſteunt op den inhoud hunner Inſtruktien, welke zij van de Heeren Staaten der Provincie hebben ontvangen. Behalven het geen wij dien aangaande reeds hebben gezegd, zijn daar omtrent nog veele andere zaaken bepaald; vooral in de maand September van 't Jaar 1718, en dus bijna één jaar na den gedochten Kerſtvloed des voorgaanden jaars; zijnde het Hof Provinciaal toen, door eene bijzondere Reſolutie der Heeren Staaten onzer Provincie, gelast, om de Dijks-Inſtruktien na te zien, en, daar zulks vereiſcht wierdt, te verbeteren; gelijk ook zeer noodig was, dewijl, zonder veel moeite, viel na te gaan, dat de ongelukken van het voorige jaar, meerendeels, uit

wan-

wanorde en pligtverzuim waren ontstaan. Volgens de regels, toen door het Hof ontworpen, en door den Staat goedgekeurd, moet het Dijksgerecht, in 't begin van April, of, zo 't noodig is, eerder, de vereischte Voorjaarsschouwing doen, en naauwkeurig alles, wat herstelt moet worden, opneemen, in tegenwoordigheid van de buitengewoone Dijks-Gedeputeerden, indien dezelve gelieven te verschijnen; moetende zij, ten dien einde, altoos in tijds worden gewaarschuwd. Zo ras de bestekken gemaakt zijn, moet de dag van besteedinge bepaald, en daar van kennis gegeeven worden aan de Dijks-Volmagten, gelijk ook aan 't publiek door aangeplakte biljetten, op dat een ieder, die gading maakt aan 't geen 'er besteed zal worden, in staat moge zijn daar bij als dan te verschijnen. Alle werken moeten in 't openbaar geveild, en aan de minstaanneemende toegeweezen worden; mids dat dezelve, door goede borgen, voorzien zijn met eene borgtocht, door hen zelven eigenhandig vertekend. Men mag geen minder hout, dan 't geen men maathoudende noemt, besteeden, maar wel zwaarder, naar den verschillenden aard der Werken. Zo ras de besteeding volbragt is, moet het Dijksgerecht, ten overstaan der Volmagten, een omslag van de noodige kosten voor dat jaar berekenen, welke dan doorgaans Floreenswijze worden ingevorderd.

De Dijksgerechten zijn verpligt, ten minsten, drie jaarlijksche Schouwdagen te houden; wordende de eerste op den dag der groote besteedinge aan de Aanneemers bekend gemaakt, om zich daar naar, in 't aanleggen hunner Werken, te kunnen schikken. Doch in tijden van storm en hooge vloeden zijn de leden van het Dijksgerecht inzonderheid verpligt voor het algemeene welzijn te zorgen, en toe te zien, dat 'er nergens gevaarlijke gaten in de Dijken scheuren, die aanleiding tot eene overstrooming zouden kunnen geeven. Wanneer het Dijksgerecht ziet, dat hier toe buitengewoone hulp noodig is, heeft hetzelve vrijheid, om de Dorps-klokken te doen klippen, tot een teeken voor de ingezeetenen, dat zij zich alle, op de boete van zes Guldens, aan den Dijk moeten vervoegen, met schuppen, spaden, tróggen, karren, paarden enz. een ieder naar zijne gelegenheid, om,

door middel van ſtroo, aarde en ſteenzakken, de inſcheurende gaten te verzekeren.

De Dijkgraaf en het geheele Gerecht, aldaar tegenwoordig zijnde, deelen de bevelen uit, volgens welke zij meenen, dat best aan het oogmerk kan worden voldaan; ook leveren zij, ten dien einde, op algemeene kosten, hout, touw en andere noodwendigheden, met naame Bier, ten dienſte der Arbeiders. Zo de ſchade niet buitengewoon groot is, wordt alles op deeze wijze afgedaan. Doch indien de breuken geweldig groot en gevaarlijk zijn, zo dat het herſtel der beſchadigde aard- en paalwerken buitengewoone voorzorgen en kosten vereiſcht, dan beſchrijft de Dijkgraaf nog ten ſpoedigſten de buitengewoone Dijks-Gedeputeerden, bepevens de Volmagten, om daar door van hunne gevoelens gebruik te kunnen maken; geldende, in zulk een geval, altoos de meerderheid der ſtemmen, hoe klein ook het getal der tegenwoordigen moge zijn. Het beſlootene wordt aanſtonds in beſtek gebragt, beſteed, en ten bekwaamen tijde geſchouwd; verbeurende een Dijkgraaf, die niet op den Schouwdag verſchijnt, telkens vijf Guldens, en een Dijks-Gedeputeerde een Rijksdaalder; de gevallen van ziekte of uithandigheid uitgezonderd.

De Aanneemers der Dijkwerken mogen geen meer zooden ſteeken, dan zij tot bezetting der gemaakte Werken noodig hebben: op eene boete van drie guldens; ook moeten zij, in 't graaven, den Dijksvoet ongeſchonden laaten, en aan den Binnenkant ten minſten drie Roeden daar van afblijven: en zo de plaats van dien aard is, dat men, buiten den Dijk na Zee, aarde bekomen kan, moeten zij tuſſchen dezelve en den Dijksvoet, ten minſten vier Roeden overlaaten. Het is ondertuſſchen te beklaagen, dat men, reeds van ouds, heeft toegeſtaan, zo naa aan den Binnenvoet des Dijks te graaven, dewijl men daar door, ingevalle van doorbraak, wegens de aanleggende Dijkspetten, in groote ongelegenheid raakt, en nog daarenboven, wanneer men eens een' kwalijk aangelegden Dijk, door agteruitlegginge van de kruin en doceeringe, wil verbeteren, daar door veelmaalen in zijn oogmerk wordt verhinderd. Doch wat het graaven uit den voorgrond aan

den

den Buitenvoet des Dijks aangaat, zulks kan, doorgaans, zonder eenig nadeel geschieden, naardien de dagelijksche vloeden, gemeenlijk, zodanige gaten in korten tijd met nieuwe stof aanvullen. Zo inmiddels het Dijksgerechte noch binnen- noch buitendijks eenige eigendommelijke stof voorhanden heeft, vermag hetzelve den Aanneemer een naastgelegen stuk lands aan te wijzen, om, ter lengte van 't besteede werk, en zo breed als noodig bevonden wordt, daar uit de hoodige aarde weg te graaven; doch alsdan moet de waarde van zulk land, volgens inhoudt van het Dijksgerechte, naar den inhoud der daaromtrent gemaaneerde Resolutien der Heeren Staaten, aan den eigenaar worden voldaan. Ten zelfden einde dient eene andere wet, welke gebiedt, geene stukken lands, aan den Dijk gelegen, ter breedte van vijftien roeden, om te ploegen. Eindelijk zijn de Aanneemers verpligt, alles, wat zij aangenomen hebben, tot genoegen der Heeren Besteeders te volmooien, en hun werk niet te verlaten, voor dat zij volkomen aan hun bestek hebben voldaan: werdende zulken, die hun aangenomen werk verwaarloozen, gestraft met een Bannisement van drie jaaren in 't Landschaps Tughuis.

Behalven andere dingen, tot den Dijk behoorende, zijn de Heeren van het Dijksgerechte ook verpligt, naauwkeurigtijk zorge te draagen voor de Duikdhoofden, welke, buiten den dijk en het paalwerk, in Zee zijn geheid, tot bewaaring der Voorstranden. Zij moeten derhalven den toestand der Duikdhoofden opneemen, en, al wat daar aan gebrekkig is, laaten vernieuwen, of verbeteren. Insgelijks is hunner zorge toevertrouwd, het opzigt der wegen, en waterlozingen langs den dijk; moetende dezelve, op hunne order, door de naastgelegenen worden onderhouden.

De gewoone Leden der Dijksgerechten genieten overal een jaarlijksch inkomen, overeenkomstig met hunne diensten, doch hetwelk in alle de gemelde Dijks-Kontributien niet het zelfde is. Volgens de Instruktie van den Jaare 1719, beloopt de jaarwedde van den Dijksgraf van *Fivelderadeel* zeventig guldens, terwijl die van *West-Dongeradeel* honderd twintig, die van *Oost-Dongeradeel* honderd veertig, die van *Kollumerland* honderd, en die van *Dantumadeel* zeventig

guldens heeft te vorderen. Ondertusschen heeft *Dantumadeel*, zedert 1729, door de Overdijkinge van het *Dokkumer Diep*, geene dijken meer, en dus komt ook daar geen Dijksgerecht meer te pas. Volgens dezelfde Ordonnantie beuren de gewoone Dijks-Gedeputeerden in *Ferwerderadeel*, *West-Dongeradeel* en *Dantumadeel*, ieder veertig, in *Oost-Dongeradeel* zeventig, en in *Kollumerland* zestig guldens. De Sekretaris en Ontvanger genieten ieder, in *Ferwerderadeel*, *West-Dongeradeel* en *Dantumadeel*, veertig, in *Oost-Dongeradeel* vijftienzeventig, en in *Kollumerland* zestig guldens. De Opzigters, of Strandloopers, genieten overal zestig guldens. Doch de buitengewoone Dijks-Gedeputeerden hebben geen vast inkomen; ook mogen zij, wegens vakatien, verteeringen, of reiskosten, niets in rekening brengen.

De gewoone leden der gemelde Dijksgerechten mogen ook niets boven hunne vaste traktamenten eischen, wegens wegenvragten, vakatien, verteeringen enz., alleen uitgezonderd, het geene tot het doen der Schouwingen, op de daar toe bepaalde dagen, volstrekt noodig is. Wat de boeten aangaat, ook die komen niet ten voordeele der Dijks-Regenten, maar van de kasse der Kontributie. Het zelfde heeft insgelijks plaats ten opzigte der Huuren, welke uit de Weiderijen aan de Dijken en hunnen Binnenvoet kunnen gemaakt worden, en welke, op sommige plaatzen, geen gering voordeel aanbrengen; mogende de Dijksgerechten alleen een dage der Verhuurige, wegens vakatien en verteeringe, maar tilleen vijftentwintig guldens in rekening brengen.

De Dijks-Schrijver, of Sekretaris, van ieder der gemelde Dijksgerechten geniet, boven zijn vast inkomen, drie stuivers voor ieder rolle van befloedinge, die hij moet opmaken en aan de Aanzeemers uitdeelen; als ook vier penningen van ieder gulden, welke hij beurt wegens de omslagen der Florenen of Pondemaaten, uit welke men de Dijkwerken moet onderhouden; terwijl de Dorps-Ontvangers, wegens 't inzamelen dier gelden voor de Dijksgerechten, insgelijks vier penningen van ieder gulden voor zich mogen rekenen.

In het Regiement Reformatoir van Prinse WILLEM DEN IV, van den zeventwintigsten December 1748, worden ook

ook eenige Artikelen gevonden, welke in 't algemeen toepasselijk zijn op alle Dijksgerechten deezer Provincie, en dus ook in 't bijzonder op die, welker bestier wij tot hier toe hebben aangeweezen. Men leest daar;

Art. XVII. Aan ieder Dijkgraaf zal mede een vast en formabel traktement, door de Stemdraagende Ingezetenen, daar toe behoorlijk, en, zo als hier boven ten opzigte van den Grietman gezegd is, gekonvoceerd, worden toegelegd, geproportioneerd naar de grootheid, wijduitgestrektheid, en meerder of minder beslag en onderhoud der Dijken, zonder dat de Dijkgraaf ierwes meerder zal vermogen te profiteeren, veel minder, dat hij, of wie het ook wezen mogt, schoon zulks tot hier toe bij zommigen gepractizeerd wordt, een zeker Tantieme van de gelden, die aan de Dijken en inkoop derzelver materialen verwerkt worden, zal vermogen te trekken, onder wat benaming het ook zou mogen wezen, hetwelk hier mede voor nu en altoos wel expresselijk wordt verbooden.

Art. XVIII. In het onderhouden der Dijken en Zijlen, inkoop der materialen en alle noodzaakelijke aan dezelve te doen reparatien, zal men betrachten de meeste ordre en menage, zonder nogthans de Dijken of Zijlen in eenig verval te laaten koomen, en ten dien einde bezorgen, dat altoos eene zekere somme, geproportioneerd naar de wijduitgestrektheid en kostbaarheid des Dijks, in voorraad is, om in geval van schielijk opkomende toevallen te kunnen emploieeren.

Art. XIX. De rekeningen der Dijkskosten en daar toe behoorende administratien zullen alle jaaren precijs, op een zekeren geprefigeerden dag, moeten worden gedaan, ten overstaan van alle de Stemgerechtigden, daar toe behoorlijk geciteerd, aan ieder van wien het vrij zal staan, om op haare kosten eene copie der rekening of extract uit dezelve te vraagen, 't welk aan haar ook binnen

nen een behoorlijken dijd zal moeten worden gegeeven.

Aan *Ferwerderadeel*-*Dijken* liggen die van het *Bildt*, en wel in de eerste plaats die van 't *Noorderleeg*; zijnde deeze wakze, in het jaar 1754, in een Dijk gebragt: daar aan volgen, Westwaards, de zogenaamde Polien, en eindelijk van derzelver Westeinde de Dijken van het *Nieuwe Bildt*, loopende tot aan de scheiding van 't *Bildt* en *Barradeel*. De Dijken van het *Noorderleeg* liggen wel op een' uithoek, en moeten door derzelver eigenaars onderhouden worden; doch hebben een hoog en nog steeds meer of min aanwinnend Zeestrand voor zich: waarom zij weinig hebben te lijden; het zelfde kan men ook zeggen van de Poldijken, bij welke men ook weinig paalwerk noodig heeft, dan in zo verre men den Dijksvoet met een hoog kistwerk, tegen de inkabbeling van hooge vloeden, bewaaren moet. Met het Oostelijkste gedeelte der nieuwe *Bildt*-*Dijken* is het even eens gelegen; doch het Westelijkste deel heeft eene merkelijke diepte van water voor zich, en kan dus niet dan door een hoog en sterk paalwerk behouden worden.

Van de opslijkinge van het *Bildt*, als ook van deszelfs herhaalde indijkingen en oude uitwateringen door de *Bildt*-*Dijken*, en derzelver verstoppinge, in de beschrijvinge van het *Bildt* gesproken hebbende, zal het niet noodig zijn dien aangaande, hier ten plaatze, eenige melding te maaken, dan voor zo verre zulks noodig is tot het rechte verstand van het Dijksbestier. Zo lang het *Bildt* eene openbaare Zeeboezem was, hadt *Oostergo* daar in haare uitwatering door de *Lettinga* en *Leije*-*Sluizen*, terwijl *Westergo* daar in veel waters ontlastte door de *Wier*- en *Bolke Zijlen*. Bij de eerste indijkinge van den opgeslijkten Zeeboezem, wierdt de *Oude Bildtzijl* aangelegd; doch was, waarschijnlijk, maar van kortstondigen dienst, dewijl dezelve door geduurige opslijkinge ras verstopt wierdt. Wanneer evenwel, in 1600, de indijking van het *Nieuwe Bildt* geschiedde, oordeelde men raadzaam daar in wederom eene nieuwe Sluis aan te leggen; doch welke, door den sterken aanwas, ook wederom spoedig ver-

verlaamde, zo dat dezelve, in den Jaare 1644, toen SCHOTANUS zijne *Beschrijving van Friesland* in 't licht gaf, reeds geslooten wierdt gevonden. In den geweldigen Kersvloed van den Jaare 1717, wierdt het *Oude Bildt*, teffens met de geheele Provincie, door de geweezen oude *Bildtzijl* in groot gevaar gebragt: want zo ras de nieuwe *Bildtdijk* doorgebroken, en dus die geheele Polder in den grond geraakt was, stroomde het water met groot geweld, door de *Oude Bildtzijl*, in de Provincie; doch bij geluk was aldaar tegenwoordig een siedig Timmerman, KRELIS ANNES genaamd, die de omstanders beval de naaste Huizen af te breeken, en met derzelver puin de Sluis te vullen, waar door het water in zijne woede gestuit wierdt. Teffens was 't er, op eene andere plaats in dien dijk, eene groote holte, door een doorloopend wagenspoor, gemaakt: hier kreeg het water ook een' geweldigen gang; doch, ten allen gelukke, wierdt door den vloed een groote hoop boonschooven driftig, en zodanig in dit gat geperst, dat hetzelve gantschelijk verstopt wierdt; wordende dus de wateren geheel en al in hunnen loop gestuit. Midlerwijl hadt het *Nieuwe Bildt* zo veel geleeden, dat de Ingelanden het oorbaar vonden zich, in den Jaare 1718, bij smeekschrift aan de Heeren Staaten te vervoegen; en, na te hebben vertoond, dat hunne landen nog onder water zaten, en zo wel het aard- als paalwerk des dijks bijna vernield was, te verzoeken, dat de verstopte *Nieuwe Zijl*, op Lands kosten, wederom mogt worden opgekaard, om daar door hun water te kunnen loozen. Dit wierdt gunstig toegestaan en volbragt; doch met een naarig gevolg van zeer korten duur: want de op nieuw gegraven Zijtroede wierdt, kort daar op, wederom door den aanwas verstopt: waarom men, bij 't vernieuwen der Dijkwerken, deeze geheele Sluis vernietigde, en den dijk door haare slenk bragt. Nabij de plaats, daar deeze Sluis geweest is, vindt men thans door den dijk een steenen rioel gemetseld, waar door het water der Polders na binnen wordt uitgeloosd.

Het *Bildt*, dus zijne eigentlijke waterloozing verlooren hebbende, moet zich thans van zijn overtollig water door de nabuurige Grietenijen ontlasten, 't welk thans Oostwaards

ge-

geſchiedt door *de Leije*, langs de *Finkumer* en *Hijumer* vaart na de *Dokkumer Ee*, en Westwaards door de *Wier*- en *Bolkezijlen* na de *Tjummarumer* vaart, die in den Noordkant der Stads Graften van *Franeker* eindigt.

Het Dijksgerecht der *Bildt-Dijken* is op eenen anderen voet geſchikt dan de voorgaande; zijnde hier aan 't hoofd der Vergaderinge, naar de Hollandſche wijze, een Heemraad, die het Ampt en de waardigheid van Dijkgraaf bekleedt, en verder zijne Gedeputeerden, benevens een' Sekretaris en Ontvanger heeft. De Heemraad bekleedt deeze waardigheid geduurende zijn leeven, en dezelve wierdt voorheen door den Grietman bezeten; doch na den dood van den overleeden Grietman Jr. J. A. DU TOUR, hebben de Eigenerfden deeze waardigheid, in dan Jaare 1782, opgedragen aan eenen hunner Gedeputeerden, den Heere en Mr. M. SMIT, zo wegens zijne groote kundigheid in Dijkszaaken, als om de menigvuldige verbeteringen, die door hem, in zijne kwaliteit van Dijks-Gedeputeerde, aan het aard- en paalwerk waren voorgeſlagen en uitgevoerd, met lof bekend.

De Gedeputeerden worden, jaarlijks, op nieuw verkooren; gaande dan de oudſte in bedieninge af, om door een' anderen te worden opgevolgd, indien de Stemgerechtigden zulks dienſtig oordeelen: ondertuſſchen worden de oude leden al doorgaans wederom op nieuw aangeſteld; zo dat deeze waardigheid ook genoegzaam niet dan met het overlijden, of den afſtand des bezitters, eindige. De beſteedingen en omſlagen geſchieden hier, over 't algemeen, gelijk op andere plaatzen; doch met dit onderſcheid, dat men hier gewoon is te rekenen bij Morgens, of derdehalve Pondemaate. Doorgaans zijn de omſlagen van vijf of zes guldens op het Morgen, en naar maate de omſlagen groot of klein zijn, rijst of daalt het inkomen van den Dijks-Ontvanger.

Dit Dijksgerecht heeft ook een' Strandmeester, die aan den Nieuwen Dijk woont, tuſſchen St. JAKOBI en St. ANNA Parochie; hebbende hij hier eene wooning met eene ruime bovenzaal, op welke de dijksvergaderingen en maaltijden gehouden worden. De gewoone groote Rekendag valt doorgaans voor, in Julij, wanneer van alles rekenſchap wordt gedaan.,

daan, door 't fungeerende Dijksgerecht, aan de aldaar beschreeven en verscheenen Eigenërfden van het *Nieuwe Bildt*.

De Poldijken, als zijnde veel kleiner van omtrek, en ook aan merkelijk minder gevaar der golven bloot gesteld, hebben een minder zamengestelde regeering. Men vindt aldaar geen' Heemraad nog Dijksgedeputeerden, maar in hunne plaatze twee Gekommitteerden, die ook alle jaaren los zijn, doch doorgaans, door de Eigenërfden, wederom op nieuw, zo lang zij leeven, of 'er lust toe hebben, gekontinueerd worden; trekkende dezelve, jaarlijks, voor hunne moeite vijftig Karolie Guldens. Bij deeze Gekommitteerden is nog gevoegd een Sekretaris, die tevens Ontvanger der omgeslaagen penningen is, en naar maate dat dezelve hooger of laager zijn meer of minder voordeelen trekt.

Ten Westen der *Nieuwe Bildtdijken* vindt men den zogenaamden *Armdijk*, ter lengte van ongeveer zeshonderd Roeden. Men noemt deezen Dijk ook den *Staaten Dijk*; en zo ik meene, is het niet volkomen zeker, wie denzelven moet onderhouden. Ondertusschen is zulks, tot hier toe, van geen groot gewigt, naardien het lichaam deezes Dijks zwaar genoeg is, en, wegens eene groote vlakte van hoog Buitendijks land, zelfs bij de hoogste vloeden, weinig of niets te lijden heeft.

Ten Zuidwesten van deezen Armdijk heeft men de Vijfdeels Dijken, loopende van daar eerst Zuidwest tot aan *Harlingen*, en van daar Zuid-Zuidwest tot nabij *Zurig*; van waar dezelve, na eene Westwaards schietende punt of hoek, het *Zuriger Oord* genaamd, gemaakt te hebben, Zuidwaards na *Makkum* loopen. Deeze geheele Kontributie is gescheiden in twee Korpora, die in zekeren zin één gezelschap maaken, en door éénen Dijkgraaf geregeerd worden; doch welke ieder een bijzonder gedeelte van het geheel onder hun bestier en betaalinge hebben. Men noemt naamelijk den Dijk, welke van het einde der Bildt Dijken tot aan den Steenen Man even buiten *Harlingen* loopt, de Binnen-, en, die van daar na *Makkum* gaat, de Buitendijks Kontributie; zijnde de geheele Vijfdeels Dijk, ongeveer zesduizend Roeden,

den, Konings maat, lang, en ten naesten bij, door *Harlingen*, in twee gelijke deelen gescheiden.

De Roeden, aan de Vijfdeels Dijken gebruikelijk, zijn van veertien gemeene Friesche voeten de Roede; en op ieder zodanige vijftig Roeden ligt een zwaare Kelsteen, genummerd met 1, 2, 3 enz. tot aan 60; beginnende Binnendijks van *Dijkshoek* na *Harlingen*, en van *Makkum* na dezelfde plaats te tellen.

Wat de tegenwoordige gelegenheid der Vijfdeels dijken betreft, daaromtrent valt aan te merken, dat dezelve van steen 1, tot 28 Binnendijks, dat is, van *Dijkshoek* tot aan *Sixbierum*, niet veel te lijden heeft, en hoe Oostelijker zo veel te minder; waarom van *Dijkshoek* tot voorbij *Koehool* ook weinig paalwerk wordt gevonden; terwijl verder Zuidwestwaards het paalwerk niet kan worden ontbeerd, schoon het ze zwaar niet behoeft te zijn als wat op dieper plaatzen, en ook minder te lijden heeft. Van steen 28, tot aan *Roptazijl*, wordt het merkelijk dieper: waarom hier de dijk, nevens steen 36, alwaar dezelve wat ligt was, in den zwaaren storm van 1776, in groot gevaar is geweest; doch thans zijn de dijkwerken, die hier omtrent verre de zwakste waren van de geheele Vijfdeels dijken, merkelijk verbeterd.

Te *Ropta*, bij steen 45, vindt men een Sluisje in den dijk, *Roptazijl* genaamd, het welk zijn water ontvangt uit *de Ried*, en dus tot eene zeer bekwaame waterlooziug voor *Franekeradeel* en *Barradeel* dient. Weleer heeft de Stad *Harlingen* deeze Sluis gekogt, en moet ze dus nog heden onderhouden, hoewel zij dezelve thans gaarne, als zijnde een onvoordeelige eigendom, om niet zou missen.

De Dijk van *Roptazijl* tot aan *Harlingen* heeft merkelijk meer diepte voor zich dan de zo even gemelde; doch de dijk is hooger en het paalwerk zwaarder, ja meest overal voorzien met zwaare buitenkisten of gloojingen van Noordsche springsteenen; waar aan toe te schrijven is, dat men hier, bij menschen geheugen, geene doorbraaken heeft gehad, ja zelfs geen merkelijk gevaar van zulk een onheil, uitgezonderd in den felen November storm van den Jaare 1776: want gedurende dien storm raakte de Zeedijk bij *Bolsa* in groot

groot gevaar, niet zo zeer wegens deszelfs zwakheid, als wel om dat men den Dijk, door geheel ongeschikte werken, bederven had. Eenige jaaren voor dien tijd waren daar ter plaatze, in stee van 't oude hooge paalwerk, vakken met balsteenen aangelegd, welke manier van werken, hoewel mogelijk op zich zelve niet kwaad, op een' zeer hoogen en vlakken Dijk, hier ter plaatze geheel niet paste, om dat de bovenste vakken juist daar ter plaatze eindigden, alwaar, in hooge vloeden, bij ons de voornaamste slag der golven werkt, dat is drie of vier voeten beneden de kruin des Dijks: waar bij nog kwam, dat de Dekssteen, veel te ligt zijnde, reeds in den storm van 1775, was weggeslagen, waarom men de hokken wederom aangevuld, en 'er een beugel van eenëntwintig voets hout voor geheid had. Doch dit hout was te kort om hier den geweldigen slag der golven te breeken, 't welk ten gevolge hadt, dat dezelve, tusschen het bovenste vakwerk en de kruin werkende, den Dijk bijna geheel vernielden.

Ten Zuiden der Stad *Harlingen* begint de Buitendijks Kontributie: deeze loopt van daar ongeveer vijftienhonderd Roeden Zuid-Zuid-Westwaards in eene bijna rechte linie, en heeft voor zich in Zee, op veele plaatzen, eene merkelijke diepte, van 8, 10, 12 en meer voeten bij middelbaar water; doch de Aardwerken zijn hier zo zwaar, en 't paalwerk is zo hoog, en met zulke zwaare Balsteenkisten en gloojingen voorzien, dat men hier zelden zwaarigheid ontmoet, hoewel men dit voordeel met onnoemelijke kosten heeft moeten koopen.

Van hier gaat men, nevens het Dorp *Pingjum*, bijna vlak Westwaards na den uitsteekenden hoek, het zogenaamde *Zuriger Oord*, waar omtrent de gevoelens niet overeenstemmen; meenende sommigen, dat men deezen uitsteekenden hoek behoort weg te neemen, en anderen, dat men denzelven moet zoeken te behouden, niettegenstaande de groote kosten, die, jaarlijks, tot bewaaring daar van moeten worden besteed, om dat dezelve, op eene groote diepte, als geheel in Zee ligt. Toen de gevaarlijke wormplaag van 1731 een' algemeenen schrik verwekte, was men insonderheid ook

bekommerd voor deezen uithoek, waarom dezelve toen, door een' zwaaren Slaaperdijk, wierdt afgedijkt, welken men den *Zuriger Slaaperdijk* noemt; zijnde deeze Dijk van eene genoegzaam onverbreekbaare ſterkte, dewijl dezelve Buiten- en Binnenhellingen heeft, die beide tienmaal grooter dan de hoogte zijn.

Ten Zuiden van 't *Zuriger Oord* loopt de Zeedijk met eenige kleine bogten genoegzaam vlak Zuidwaards na *Makkum*; zijnde van de groote droogte, het *Kornwerder Zand* en de *Makkumer Waard* genaamd, alleen geſcheiden door eene ſlenk, welke het gewoone Vaarwater na *Makkum* is. Deeze Dijk heeft derhalven, bij hoog water, veel minder te lijden dan de voorige, na dien de geweldige ſlag des waters door de gemelde droogte gebroken wordt.

Over het algemeen kan men zeggen, dat de Vijfdeels Dijken van *Reptazijl* tot aan *Zuriger Oord*, juist die zijn, welke in *Friesland* het meest aan 't geweld der ſtormen zijn bloot geſteld. Want 1. hebben zij de vloeden uit de eerſte hand, dewijl de Texelſtroom, rondom den hoek of ſtaart van het Breezand loopende, door de Middelgronden vlak op dezelve aanbruischt. 2. Hebben zij meerendeels veel diepte voor zich, en dus een' geweldigen ſlag van water. 3. Liggen zij bijna rechthoekig tegen 't West-Noord Westen en Noord-Westen, uit welke beide windſtreeken de hevigſte Stormwinden waaien, en de geweldigſte vloeden opkomen; waardoor hier alles zamen loopt, wat ſtrekken kan om gevaar van doorbraak te veroorzaaken.

Om een recht denkbeeld wegens het beſtier van deezen Dijk te geeven, moet de betekenis en 't onderſcheid van Binnen- en Buitendijkers worden in acht genomen. Deeze benaamingen zijn haaren oorſprong verſchuldig aan zekere voornaame Kade-Dijken van *Westergo*, de *Slagte-Dijken* genaamd; doch daar wij reeds boven van deezen Dijk geſproken, en toen aangeweezen hebben, dat dezelve, bij *Oosterbierum* beginnende, van daar, over *Getzerde* en *Kiesterzijlen*, na *Achlum*, en van daar ten Noorden van *Tjum*, na de *Bolwerder* Trekvaart, en vervolgens over de *Littenzerzijl*, voorbij *Hijlaard*, *Oosterend*, *Kuikwierum* en *Be-*

sum loopt, tot dat dezelve, zich daar met den Ouden Dijk der Middelzee vereenigd hebbende, en door *Menaldumadeel* en *Barradeel*, voorbij *Marſum*, *Beetgum*, *Berlikum*, *Wier* en *Minnertsga* geloopen zijnde, eindelijk wederom bij *Dijkshoek* met den gewoonen Zeedijk verſmelt; zo blijkt, dat de Grietenijen *Menaldumadeel*, *Baarderadeel* en *Hennaarderadeel*, geheel; doch die van *Franekeradeel* en *Barradeel* ten deele, in deezen kring beſlooten zijn, en daarom Binnendijkers genaamd zijn geworden. En het was, op deezen grond, dat zij zich lieten voorſtaan, dat de overige Dijken van *Weſtergo*, alleen door het Buitendijks gedeelte van *Franekeradeel* en *Barradeel*, benevens *Wonseradeel*, *Wijmbritzeradeel*, *Hemelumer Oldevaart* en *het Bildt* onderhouden moesten worden. Dan de zogenaamde Buiten-Dijkers beſchouwden dit als eene groote onrechtvaardigheid, en lagen daar over, van tijd tot tijd, met de Binnendijkers overhoop, tot groot nadeel der Dijkwerken, welke, doorgaans, half gemaakt bleeven liggen, en dus, bij elken maatig hoogen vloed water, den Buitendijkeren eene zekere overſtrooming voorſpelden. 's Keizers Stadhouder, GEORG SCHENK, deedt, ten Jaare 1533, wel uitſpraak over het onderhoud der Vijfdeels Dijken; doch daar over wierdt wederom op nieuw getwist in 1562, wanneer de Raaden van den Hove Provinciaal de uitſpraak van SCHENK voor wettig en onverbreekbaar verklaarden; maar ook dit mogt niet helpen, en door aanhoudend misverſtand bleef de onderlinge toeſtand nog even verward tot in 1570; wanneer, door den gedugten Allerheiligen Vloed, bijna alles, wat nog goed aan den Dijk was, wierdt geſloopt: dit gaf aanleiding, in 't Voorjaar van 1571, tot een ſmeekſchrift der Buitendijkers aan den Hove, waar bij ze verzochten: „ Dat de Stadhouder op het ſpoedigſt, „ en indien doenlijk van ſtonden aan wilde procedeeren tot „ ontſcheiding, met overroeping van alle zulke perſoonen en „ Mederechters, als hij onpartijdig zou vinden, te behooren. „ Indien nu, dit gedaan zijnde, en als dan overwoogen de „ ſchade en belastinge, hen te deel vallende, bevonden mogte worden, dat zij Remonſtranten, naar advenant van de „ andere deelen en Landen, niet genoegzaam waren be-

„ zwaart, en zij zich met geene gewigtige redenen konden „ ontſchuldigen, zouden ze, naar maate van hunne lasten en „ renten, met 't ander Landſchap, voor deeze reize en zon„ der gevolg voor 't toekomende, zodanige hulpe bieden, „ als naar gelegenheid der zaake, bij de gemeene andere lan„ den oorbaarlijkst zou bevonden worden." Naa eenige verſchillen over de wijze van pleiten, wierden toen de Dijken een weinig, hoewel gebrekkig, herſteld, het welk aanleiding gaf tot eene nieuwe overſtrooming in 1572, en den Stadhouder en Raaden bewoog, om het verſchil eindelijk eens, op den voet van 't oude groot Arbitrament, reeds door SCHENK in 1533 gegeeven, te beſlechten, waar op, ten langen leste, eene volkomen herſtelling der gantſchelijk vervallen Dijkwerken volgde in 1574 en 1575.

Wegens de bijzondere verpligtinge tot het onderhoud en herſtel der Dijkwerken wierdt toen deeze verdeeling gemaakt, dat de zogenaamde Binnendijkers, dat is, de Stad *Franeker*, de Grietenijen *Frenekeradeel*, *Menaldumadeel*, *Baarderadeel*, *Hennaarderadeel* en 't Dorp *Minnertsga*, zouden onderhouden den Zeedijk, loopende van *Dijkshoek* tot aan *Harlingen*; terwijl daarentegen de Buitendijkers, met naame de Dorpen *Firdgum*, *Tjummarum*, 't Klooster *Lidlum*, *Oosterbierum*, *Stxbierum*, *Pietersbierum*, *Wijnaam* en *Almenum*, alle in *Barradeel*; de Stad *Harlingen*, *Midlum*, *Herbajum* en *Achlum*, in *Franekeradeel* Buitendijks gelegen, benevens de volgende Dorpen van *Wonzeradeel Kimswert*, *Pingjum*, *Wons*, *Znrich*; *Kornwerd*, *Engwier* en *Makkum*, den Zeedijk, loopende van *Harlingen* tot aan *Makkum*, moesten opmaken en onderhouden.

Naa de vernietiging der Spaanſche Heerſchappij hier te Lande, wierdt reeds Staatswijze eene Inſtruktie voor de beheering der Vijfdeels Dijken opgeſteld in 1587; doch in 't Jaar 1614 eene volledige Dijks-Inſtruktie, door Graaf WILLEM LODEWYK en de Gedeputeerde Staaten van *Friesland*, in 't licht gegeeven, welke, als tot hier toe door geenerlei nadere Reſolutie veranderd of herroepen zijnde, nog heden kracht van wet heeft; waarom ook nog tegenwoordig haare meeste punten worden onderhouden, hoewel niet alle.

Deeze

Deeze Inſtruktie vordert inzonderheid de volgende zaken.

Alle twee jaaren moet op den grooten Rekendag, ten overſtaan van Kommisſaris of Kommisſarisſen uit het Kollegie der H. H. Gedeputeerde Staaten, een nieuwe Dijkgraaf worden verkooren, bij beurten uit de Binnen- en Buitendijkers, bij meerderheid van ſtemmen, en dus, als dezelve ſteeken, bij lootinge.

Ten zelfden dage moeten, insgelijks bij meerderheid van ſtemmen, vier Adſesſoren of Dijks-Gedeputeerden, twee Binnen- en twee Buitendijks, op nieuw worden verkooren, het zij met kontinuatie, het zij met veranderinge der oude leden, welke op dien zelfden dag, ten overſtaan der Kommisſarisſen, den Eed moeten doen.

De Dijkgraaf mag, in zijne kwaliteit, als Dijks-Schout, de breuken, die 'er vallen, genieten; zonder verder iets te mogen eiſchen, dan bij gelegenheid van Extraordinaire vakatien, zesëndertig ſtuivers 's daags; mogende een Dijks-Gedeputeerde, zo hij een Edelman is, deklareeren dertig, doch zo hij een Burger of Boer is, alleen zesëntwintig ſtuivers.

De Dijks-Sekretaris moet worden aangeſteld, uit een drie of viertal, bij meerderheid der ſtemmende Volmagten benoemd, door het Dijksgerecht, en mag van zijnen post niet worden beroofd, dan om gewigtige redenen, ter kenniſſe der Heeren Gedeputeerden. Hij is verpligt alle Dijks-Aſſignatien of Ordonnantien te ſchrijven voor vier ſtuivers het ſtuk, en geniet nog daarenboven, tot een vast traktement, jaarlijks vijftig Kar. Guldens.

In Maart moet, door Kommisſarisſen uit het Kollegie, naauwkeurige Schouwing, opneeming en beſteeding geſchieden van alles, wat eenige verbetering noodig heeft, en als dan ook behoorlijke rekenſchap van 't voorige jaar worden gedaan. Doch de Kommisſarisſen der Heeren Gedeputeerden, niet boven de tien dagen vacerende, moeten uit 's Lands Kaſſe betaald worden; terwijl dezelve, zo de vakatien daar boven loopen, voorts uit de Dijks-Kaſſe, dagelijks, voor vakatie genieten zeven Kar. Guldens en tien Stuivers. *Omme te verhoeden* (zegt de Inſtruktie Art. XI.) *die gruſame,*

excesſive, onordentelijke ende onbehoorlijke kosten, die eermaals alle jaaren in de herberge zijn gevallen.

De eerſte Schouwdag van 't beſteede Aardwerk moet geſchieden op den veertienden Maij, wanneer ieder Aanneemer voor elk gebrekkelijk perceel per gulden twee ſtuivers verbeurt, ten voordeele van den Dijkgraaf; mogende dezelve, op advijs zijner Adſesſoren, zulk een perk, tot perikel van den eerſten Aanneemer, voor den dubbelen prijs doen beſteeden, mids alles op den vierëntwintigſten dier maand in orde zij.

De nieuw aanbeſteede paalwerken moeten voor St. JAKOB geſlagen zijn, op verbeurte van een' gulden voor ieder Roede, en eene nieuwe beſteeding op dubbele kosten des eerſten Aanneemers.

Alle Aanneemers, die op eene oneerlijke wijze met hunne perceelen te werk gaan, zijn, boven de bepaalde boeten, ſtrafbaar aan den lijve, naa bevinding van zaaken.

Tot des te beter opzigt over de beſteedingen moeten 'er twee Opzieners of Strandmeesters weezen, één voor de Binnen- en één voor de Buitendijken, wier pligt het is naauwkeurig op de behoorlijke volbrenging der beſtekken te letten, zonder eenige ongeoorlofde ſtreeken, kolluſien enz., alles bij arbitraire korrektie.

Het Dijksgerecht mag, naa de groote beſteeding, geen nieuwe werken laaten maaken, dan alleen in geval van ſtorm, wanneer hetzelve magt heeft zodanige maatregels te neemen als het noodig oordeelt; doch zo de ſchade zeer groot bevonden wordt, moeten eerst de Volmagten worden zamengeroepen.

Jaarlijks moeten 'er, op de groote Rekendagen, twee Dijksontvangers aangeſteld worden, één voor de Binnen- en één voor de Buitendijken, welke de vervallen gelden moeten invorderen, en de adſignatien van het Dijksgerecht, op hunne Komptooren gedaan, voldoen, alles onder eene menigte voorwaarden en voorzorgen, nader in de inſtruktie gemeld.

Niemand, die eenige adminiſtratie van Dijkszaaken heeft, vermag eenige leverantie te doen van houtwerk enz.

Ein-

Eindelijk, om andere zaaken van minder belang met ſtilzwijgen voorbij te gaan, zijn alle Officieren van het Dijksgerecht, bij plegtigen eede, verbonden den inhoud deezer Inſtruktie te bezweeren, en te belooven, dat zij, zonder eenig perſoneel, familie, of tijdelijk voordeel te beoogen, den inhoud deezer Inſtruktie getrouwelijk zullen zoeken te volbrengen.

Het is aanmerkelijk, dat deeze geheele Dijks-Inſtruktie allengskens zodanig buiten gebruik was geraakt, dat men, eenige jaaren geleeden, naauwlijks wist, waar zij te vinden ware: zij wierdt toen wederom te voorſchijn gebragt door den Heere Q. DE BLAAUW, Raad Ordinaris in den Hove van *Friesland*, en door den Heer P. CAMPER, met eenige andere oude ſtukken, onder den titel van Recueil enz., in 't licht gegeeven. Wanneer men den inhoud deezer Inſtruktie vergelijkt met het hedendaags Dijksbeſtier, ziet men ras, dat veele zaaken eene gantsch andere gedaante hebben gekreegen: en, om nu van geene verhoogde traktementen en kostbaare maaltijden te ſpreeken, zo valt inzonderheid op te merken, dat men de opvolging der Dijkgraaven, die, bij meerderheid van ſtemmen, uit de Volmagten moesten worden verkooren, tot Tourbeurten onder de Grietslieden der onderſcheiden Grietenijen, die tot het onderhoud der Dijken betaalen moeten, heeft gemaakt, op een verſchillende beurt voor Buiten- en Binnendijkers, waar bij de eerſte merkelijk bevoordeeld zijn. Zie hier de Rooster volgens opgave van den Heer CAMPER:

Hennaarderadeel.	*Minnertsga.*	*Franekeradeel.*
1774-1775.	1778-1779.	1782-1783.
1794-1795.	1798-1799.	1802-1803.
1814-1815.	1818-1819.	1822. 1823.

Menaldumadeel.	*Baarderadeel.*
1786-1787.	1790-1791.
1806-1807.	1810-1811.
1826-1827.	1830-1831.

Wegens de Vijf Deelen Binnendijks.

Vervolgens:

1.	2.	3.
Wonzeradeel.	*Barradeel.*	*Franekeradeel.*
1780-1781.	1784-1785.	1788-1789.
1792-1793.	1796-1797.	1800-1801.
1804-1805.	1808-1809.	1812-1813.

Als Buitendijkers.

In welke tafels, echter, verſcheiden misſlagen moeten zijn, dewijl de Jaaren 1776 en 77, 1816 en 17, 20 en 21, 24 en 25, 28 en 29 zijn overgeſlagen. Inmiddels zijn de toeren zodanig geſchikt, dat *Franekeradeel* en *Barradeel* eene dubbele beurt hebben, als Binnendijkers, om de twaalf jaaren: te weeten de Grietman van *Franekeradeel*, wegens 't meerendeel zijner Grietenij, als zijnde Binnendijks gelegen, en de Grietman van *Barradeel* wegens het Binnendijkſche Dorp *Minnertsga*. *Wonzeradeel* komt voorts om de twaalf, en de overige Binnendijkers, *Menaldumadeel*, *Hennaarderadeel* en *Baarderadeel* alleen om de twintig jaaren aan de beurt.

De Dijkspligtigen der Vijf Deelen betaalen hunne verſchuldigde penningen, volgens den omſlag van het Dijksgerecht over de Floreenen; wordende deeze belasting vermeerderd of verminderd, naar maate der omſtandigheden. Thans is dezelve zo groot als ooit, en de Kontributie nog daarenboven belast met zwaare ſchulden, 't welk gedeeltelijk is veroorzaakt door de twee ongelukkige vloeden van 1775 en 1776, en voorts door de welmeenende doch ongelukkig uitgevallen poogingen, om den Dijk met Steenwerken, in ſtee der hooge palagie, te beſchermen.

Ondertuſſchen hebben de Kontribuanten Binnendijks zeer weinig te betaalen in vergelijkinge der Buitendijkers: want de Dijk, die tot laste der Binnendijkers komt, is ten naasten bij wel even lang als die der Buitendijkers, doch merkelijk beter koop te onderhouden. Ook hebben de Binnendijkers

in

in hunne omſchrijvinge 24895 Floreenen, terwijl de Buitendijkers even veel of meerder belastingen op maar 8000 Floreenen moeten omſlaan.

De landen, op welke de Huizen der Stad *Harlingen* gebouwd zijn, moesten weleer betaalen tot de Dijks-Kontributie voor achtëndertig en een half Floreenen. Van deeze koomen vijftien en een half Floreenen ten laste der Havenisten, of die geenen, welke ten Noorden der Oude Haven woonen, terwijl de overige Floreenen over de andere Huizen, bij lootinge, verdeeld zijn. Onder deeze zijn nog heden met de Floreen last bezwaard twee Zout-Keeten, de eene van den Heer F. TJALLINGH, bij de Franeker Pijp, en de andere van den Heer F. FONTEIN, mede aldaar.

Een gedeelte van den Zeedijk, aan den Zuidkant der Haven, buiten 't zogenaamde *Geiteſtek*, wordt door de Provincie onderhouden, onder den naam van 't *Koningswerk*; zijnde deeze Dijk weleer als een buitenwerk geweest van 't oude *Harlinger Blokhuis* of *Koningshuis*, waar van nog veele overblijfzelen voor handen zijn.

Ten Zuiden van *Makkum* loopen *Wonzeradeels Dijken*, meerendeels Zuidwaards, doch met eenige uithoeken, vooral bij *Gaast*, tot digt aan *Workum*. Deeze Dijk is boven tonneröud, en wordt met geene rijtuigen gebruikt gelijk de kruin der Vijfdeelen; doch de rijdweg is aan den binnenvoet des Dijks, met eenige hekken afgeſlooten, wegens de verſchillende perken, waarin de Dijk, ter beweidinge, aan bijzondere perſoonen verhuurd wordt. Ook is deeze rijdweg zeer gemakkelijk door den afval der *Makkumer* Glasblaazerij, met welken zij, van tijd tot tijd, bepuind wordt. Buitenwaards is deeze Dijk volgens de gewoone wijze met zwaar paalwerk bezet, en heeft merkelijk minder te lijden, dan die der Vijfdeelen, eensdeels, dewijl de ſtormen uit het W. N. Westen met een' ſcherpen hoek op deeze kontributie aanloopen, en anderdeels, wegens de *Makkumer Waard* en verdere nabuurige zandplaaten in Zee, welke den ſlag des waters niet weinig verminderen. Niet te min zou hier, in 1776, bijna eene dijkbreuk zijn voorgevallen, dewijl een gedeelte oud paalwerk, niet verre van *Workum*, door de traagheid

der aanneemers, eerst in November wierdt vernieuwd, en, geduurende den zwaaren ſtorm in die maand, nog eenige Roeden onbeheid lagen. Doch door den ijver der *Workumer* Burgerij, en de verdere Opgezetenen, wierdt het onheil nog gelukkig verhoed.

Weleer was in deeze Kontributie eene uitwatering in Zee, het *Lands-Zijltje* genaamd, doch dezelve is, eenige jaaren geleeden, digt geheid. Van de *Makkumer* Sluis hebben wij reeds in de beſchrijving van dat Vlek geſproken.

Voor deezen was het de post van bijzondere Dorpen, Plaatſen en Perſoonen, gelijk alomme in deeze Provincie, om voor deezen Dijk, ieder voor zijn aandeel, te zorgen. Doch in 't laatst der voorige Eeuw begreep men, dat dit, hier zo wel als elders, tot geduurige en veele onheilen gelegenheid gaf, waarom in 't Jaar 1697 eene Staatsreſolutie wierdt gemaakt, bij welke de Heeren van 't Kollegie gemagtigd wierden, om tot het gemeen maaken deezer Dijken te procedeeren, 't welk, egter, toen, door 't eigenbelang van veele perſoonen, die minder dan naar behooren bezwaard waren, wierdt tegen gehouden tot in 't Jaar 1719, wanneer de nagedachtenis van den zwaaren vloed van 1717 nog aller oplettendheid bezig hield, en te wege bragt, dat eindelijk de Heeren van den Hove Provincial, door de Heeren Staaten, gemagtigd wierden, om de gemeenmaking deezes Dijks te volbrengen, zo ten opzigte van het aard-, als paal- en ſteenwerk; en voorts om deeze geheele zaak, bij wege van bemiddelinge en zonder forme van Proçes, af te doen. Deeze maatregelen hadden ook het gewenschte gevolg; zijnde de verdeeling der Dijkspligtigheid over de Floreenen der verſchillende Dorpen daar op voltrokken, en voorts zodanige maatregelen genomen, dat alles op denzelfden voet als in *Oost-* en *West-Dongeradeel* wierdt geſchikt; hebbende de Heeren Staaten de verrichtingen van den Hove, door een plegtig Staatsbeſluit, genomen den vierëntwintigſten Junij des Jaars 1719, ten vollen goed gekeurd.

Tuſchen *Workum* en *Hindeloopen* ligt de aanzienlijke Polder van het *Workumer Nieuwland*, welks oude Dijk nog genoegzaam in ſtaat is om, bij eene doorbraak van den Polder-

derdijk, de verdere overſtrooming te verhinderen, gelijk gebleeken is in den geweldigen November vloed van 1776: toen wierdt naamelijk de geheele Nieuwlander Dijk deerlijk gehavend; doch dezelve bezweek vooral, even ten Zuiden van 't einde der zogenaamde *Werkumer Zeel*, alwaar een gat in den Dijk brak, ter wijdte van ruim dertig Roeden; terwijl aan deszelfs Binnenvoet een kolk ſcheurde van ruim zes vademen diep. Om deeze breuke te herſtellen, wilde men eerst een' Dijk rondom deeze kolk op 't vaste Zeeſtrand leggen; doch wegens gebrek aan 't noodige hout moest men dit tot in den Naawinter uitſtellen, wanneer de Zuid-Weſtelijke Voorjaars ſtormen het reeds begonnen werk vernielden, en 't Strand aldaar zodanig uitdiepten, dat de zaak onmogelijk wierdt; 'er viel derhalven niets te doen dan de kolk, om welke men van binnen ook geen' Dijk kon leggen, wegens den moerigen grond, met aarde te vullen, en daar over den nieuwen Dijk te leggen; gelijk eindelijk, naa 't wegneemen van verſcheiden belemmeringen, gelukte. Naa dat het *Nieuwland* eenigen tijd onder water hadt geſtaan, maakte het zulk eene akelige vertooning, dat de meesten het voor verlooren hielden; vooral, wijl men onderſtelde, dat hier ter plaatze geen vruchtbaar ſlijk voorzien, dat de overblijfſels daar van nog tegenwoordig zeer blijkbaar zijn, dewijl deeze landſtreek, naa 't gemelde onheil, zodanig in vruchtbaarheid heeft toegenomen, dat zij eene geheel andere Landouwe gelijkt.

Hoewel de Grietenij van *Wijmbritzeradeel*, geſterkt met de Steden *Sneek* en *Nut*, op zich zelven beſchouwd niet aan Zee ligt, moet dezelve, egter, een aanzienlijk ſtuk Dijk onderhouden, loopende van het *Werkumer Nieuwland*, ten Oosten van *Hindeloopen*, tot aan de Stad, en van de *Hindeloeper Floreens-Dijk*, aan den Weſtkant van de Stad, tot digt aan de *Molkweerumer-Ziji* toe. Deeze Dijk heeft een aanmerkelijke bogt, wier Zuideinde voornaamelijk aan den ſlag der Noord-Weſtelijke vlooden is blootgeſteld; en, egter, heeft dezelve niet veel te vreezen, indien 'er maar wel voor aard- en paalwerk wordt gezorgd, gelijk heden bij uitſtek geſchiedt. Daarenboven heeft nog deeze Kontributie

eene

eene aanmerkelijke lengte te beſchermen, midden in *Hemelumer Oldevaarts* Dijken, ten Noorden en Zuiden *Stavoren*, dewelke, in den geweldigen Watervloed van 1776, van zijn paalwerk beroofd zijnde, in groot gevaar van doorbraak was.

Van *Molkweerumer Zijl* tot aan *Stavoren*, en van daar tot aan de Polder *de Wiel*, loopen *Hemelumer Oldevaarts* Dijken, uitgezonderd het zo evengemelde gedeelte van *Wijmbritzeradeel*, en nog daarenboven eene zandige hoogte of duin, het *Roode Klif* genaamd, 't welk een' natuurlijken Dijk geeft tegen het Zeewater. Deeze geheele Kontributie bevat ongeveer tweeduizend Dijksroeden lengte, en heeft, over 't algemeen, eene groote diepte voor zich, doch de ſtrekking is verſchillende: want dat gedeelte, het welk benoorden *Stavoren*, ongeveer Zuid-West aanloopt, heeft den Noord-Westen wind uit de eerſte hand, en dus, bij zwaare ſtormen, veel te lijden; terwijl het Zuidelijke deel, meerendeels, genoegzaam Zuid-Oost aanloopende, alleen een lager wal heeft met een' Zuid-Westen wind; doch met een Noord-Westelijken ſtorm een' voorbij ſchietenden ſtroom en dus minder gevaar.

Behalven de Stads Sluizen, reeds voorheen gemeld, ligt hier in den Zeedijk een Lands Sluis bij *Molkweerum*: welcer was deeze Sluis geheel van hout; doch dezelve is, eenige jaaren geleeden, met een ſteenen boog, vleugels enz. nieuw opgemetzeld.

In den hoek, tuſſchen *Hemelumer Oldevaart* en *Gaasterland*, ligt de kleine Polder, *de Wiel* genaamd, welke haar eigen beſtier heeft. In de beide vloeden van 1775 en 1776 is deeze Polder, niettegenſtaande zij, als geheel tegen het Zuid-Oosten gelegen zijnde, toen een Opperwal had, ondergeloopen, en in 1776 zelfs met overſtroominge van een groot deel der nabuurige landen.

De hier aan volgende Grietenij van *Gaasterland* heeft, van *de Wiel* af tot aan het *Zandvoorder Hoofd*, geene Zeedijken, dewijl de hooge zandige grond, zelfs bij de hoogſte vloeden, nooit onder water kan loopen.

Van

Van het *Zandvoorder Hoofd* tot aan Steen 13, ten Zuid-Oosten van *de Lemmer*, loopen de Wond-Dijken, die gezamentlijk door de Grietenijen der *Zevenwouden* en de Stad *Sloten* onderhouden moeten worden. Deeze Dijken hebben de lengte van ruim tweeduizend en zevenhonderd Roeden, en loopen vooreerst tot aan *Takezijl* Noord-Oostwaards, van daar Zuid-Oostwaards, en voorts vlak na 't Zuiden, tot dat de Dijk, wederom plotselijk Noord-Oostwaards loopende, een' scherpen en in Zee uitsteekenden hoek maakt, de *Lemsterhoek* genaamd, welke voor zeer gevaarlijk wordt gehouden; gelijk ook vooral plaats hadt, toen men hier de geduchte plaag der Zeewormen het eerst gevoelde, waarom dan ook deeze geheele Uithoek, in 1734, tot eene aanmerkelijke lengte is afgedijkt, door een' Slaperdijk loopende van *Donjegaster-kolk* tot aan *Reen-kolk*. Voorts loopt de Dijk meest Oostwaards na *de Lemmer*, en ten Oosten van het Vlek eerst Noord-Oost, en dan, met eene groote bogt, bijna Zuidwaards tot aan Steen 13, alwaar men komt aan een verlaaten Dijk en Veld, in het Jaar 1701 ondergeloopen: doch bij Steen 13 draait een nieuwe Binnendijk, in 1702 aangelegd, eerst Oost-Zuid-Oostwaards, en voorts met eenige bogten na *Slijkenburg*, alwaar zich deeze Binnen-Zeedijk met de Linde-Dijken vereenigt, en aan deezen kant een einde maakt aan 's Lands Zeewerken.

Deeze Dijken, meerendeels, gedekt voor de woede der Stormen uit het Noord-Westen, en ook, grootendeels, met Voorland voorzien, hebben oneindig minder dan die der Vijf Deelen enz. te lijden. Middelwijl vindt men in dezelve nog al verscheiden kolken, als zo veele gedenkteekenen van oude overstroomingen, en van den slegten toestand, waar in het Dijkswezen zich hier te lande voormaals bevonden heeft.

Behalven de *Lemsterzijl*, vindt men in deeze Kontributie ook nog de *Take-* en *Oude Schoosterzijl*; doch daar wij reeds voorheen eene beschrijving van deeze drie Zijlen hebben gegeeven, zal het genoeg zijn den Leezer te erinneren, dat niet de Kontributie maar 's Lands Staaten voor derzelver onderhoud zorgen. Het heeft, egter, geene kleine moeite gekost om in deeze Kontributie eene heilzaame gemeenmaking

der

der Dijkwerken tot ſtand te brengen. Reeds op den twaalfden April des Jaars 1704, wierdt het Hof Provincial, door de Heeren Staaten, gemagtigd, om, bij wege van bemiddelinge, uitſpraak te doen over de geſchillen, die, zedert langen tijd, tusſchen de dijkspligtige Grietenijen hadden plaats gehad; doch te vergeefs: want de Volmagten van *Schoesterland* en *Gaasterland* verklaarden in deeze gemeenmaaking niet te willen treeden, en dus ook in de bemiddeling van den Hove niet te zullen berusten, 't welk ten gevolge hadt dat de zaak eenige jaaren ſteeken bleef; doch eindelijk brag-ten de Heeren van den Hove de zaak in orde, ten Jaare 1709, naa dat zij daar toe op nieuw, door den Souverein, waren gelastigd, bij eene ſterke Reſolutie, volgens welke, met overroepinge van partijen, en naa onderzoek der zweevende verſchillen, de begrooting der reſpektive quota zou worden geſchikt de plano en zonder eenige forme van Proces, met bevel aan de Ingezetenen der *Wond-Grietenijen* om de Reſolutie van hunne Ed. Mogenden, zonder eenigen tegenſtand, te gehoorzaamen; zich te onderwerpen aan de ſchikkingen van den Hove Provincial, en *in de daar* op vallende Sententien te berusten; onder bedreiginge, dat door H. Ed. Mog., in gevalle van onwilligheid, zodanige Reſolutien zouden worden genomen, als ſtrekken konden om hen met geweld te doen gehoorzaamen.

Zoo ras dit Plakaat te voorſchijn kwam, ontving het Hof Deduktien, Kontra-Deduktien enz. van de belang hebbende partijen, en liet alles, door kundige Landmeesters, naauwkeurigtijk nameeten; waar op eindelijk, op den zesëntwintigſten October des Jaars 1709, deeze uitſpraak volgde, dat de vijf Grietenijen, tot ieder honderd guldens, welke men tot onderhoud van den Dijk zou moeten opbrengen, in de volgende proportie zouden betaalen.

Dontawerſtal	41	- 3	- 6⅔
Haskerland	10	- 10	- 2⅔
Lemſterland	22	- 14	- 11⅓
Schoesterland	14	- 5	- 15¾
Gaasterland	11	- 5	- 12⅔
Somma	*f*	100	- :	- :

Voorts

Voorts wierdt aan *Opſterland*, *Ægwirden* en de Stad *Sloten*, die buiten deeze gemeenſchap geſteld zijn, volgens Reſolutie van den twaalfden April des Jaars 1704, toegeſtaan, om voortaan zelve hunne aandeelen van Dijkwerken aan te beſteeden, zo dat buiten deeze proportie bleeven alle Dijkwerken, tot welker onderhoud voornoemde twee Grietenijen en Stad, volgens oude konventien, verpligt waren; blijvende ook onverkort der vijf Grietenijen recht tot de oude Kontributie-Dijken bij *Takeſtjl* en van den *Wieldijk* Weſtwaards, om dien aangaande met *Ægwirden*, *Opſterland* en *Sloten* zodanige hulp en onderſtand te vorderen, als dezelve, naar evenredigheid van hun aandeel, van ouds hadden gedraagen.

Intuſſchen waren alle partijen niet even zeer voldaan over de gemaakte ſchikking, waarom 'er ras Remonſtrantien van *Doniawerſtal*, *Schoterland* en *Gaasterland* voor den dag kwamen, met verzoek van nader Revis of andere Rechtsoeffening, ſtrekkende tot vermindering hunner quoten in den opbreng der penningen; doch hier op kwam *nihil*.

Deeze groote zwaarigheid weggenimd zijnde, volgde 'er, in 1719, eene Dijks-Inſtruktie voor het Dijksgerechte der zeven Grietenijen en Stad *Sloten*, van welke, als eenige bijzonderheden bevattende, wij hier een kort uittrekzel zullen geeven. Alle drie jaaren wordt daar een nieuwe Dijkgraaf verkooren, bij meerderheid van ſtemmen, door de Volmagten. Deeze bepaalt de tijden der gewoone en buitengewoone bijeenkomſten, na dat men vooraf een' proviſioneelen overſlag gemaakt heeft van de aanſtaande beſteedingen der aarden paalwerken. De meerderheid der ſtemmende Volmagten kan, gelijk elders, zodanige veranderingen in de beſtekken maaken, als zij goed vindt. Blijft 'er iets te doen, 't welk van geen groot gewigt is, zo kan de Dijkgraaf, met het Dijksgerechte en twee Volmagten, die ten dien einde uit twee verſchillende Grietenijen, jaarlijks, bij het Dijksgerecht worden gevoegd, zulks afdoen, doch liefſt altoos bij beſteedinge.

In September worden, jaarlijks, door den Dijkgraaf, de Volmagten beſchreeven, tot het opneemen der in 't Voorjaar aan-

aanbesteede en opgemaakte Werken; wanneer ook de nalatigen worden gestraft, en de boeten gegeeven aan de Kasse der Kontributie, zonder dat de Dijkgraaf of Dijks-Gedeputeerden daar van iets mogen trekken. In 't laatst van November houdt men den algemeenen Rekendag, ten overstaan der Ontvangers van de zeven Grietenijen en Stad *Sloten*, aan welken dan de overslag der verschotte penningen wordt ter hand gesteld.

De Dijks-Sekretaris geeft aan de Aanneemers de Ordonnantien tot betaaling, naa dat zij, door 't Dijksgerechte, zijn vertekend, welke de Ontvanger moet voldoen, met geld of adsignatien op de Ontvangers der Grietenijen of Stad; verder moet hij de Ordonnantien gemunteerd inwisselen, en daar van blijk toonen, met overgave van een' Staat, waar uit blijkt, welke adsignatien hij op ieder Grietenij, of de Stad, en aan wien hij dezelve heeft uitgegeeven. Op den avond der uitsteekinge wordt dezelve vertoond, en dan moeten ook de Volmagten aanwijzen, dat hunne Grietenijen en Stad haare omslagen en adsignatien of geld behoorlijk hebben voldaan; kunnende zulks blijken uit uitgetrokkene en gekwiteerde adsignatien, door den Ontvanger Generaal der Kontributie gegeeven, welke zij, voor dien tijd, onder recipis moeten ligten, ten zij ze verkiezen geboet te worden.

Jaarlijks zijn in deeze Kontributie vier algemeene Vergaderdagen, op welke ieder Volmagt telkens tien guldens geniet. Voorts heeft de Dijkgraaf, jaarlijks, eene wedde van twaalfhonderd guldens, en nog tweehonderd guldens voor zijne verteeringen, zonder verder iets te mogen deklareeren.

Geen Dijkgraaf, Dijks-Gedeputeerde, of Sekretaris, mag te gelijk het Ampt van Volmagt bekleeden: ook mag niemand twee van de genoemde posten teffens bedienen.

De drie Dijks-Gedeputeerden worden jaarlijks verkooren, op voorstel der Volmagten van *Doniaderstel*, *Gaasterland* en *Lemsterland*, en bij versterf van eenen derzelver, of andere omstandigheden, 't zij binnen tijds, of op de gewoone Vergaderdagen, moet, door de Volmagten der vakante Grietenijen, een nieuw Gedeputeerde worden aangesteld. Jaarlijks

lijks genieten de Gedeputeerden eene wedde van tweehonderd guldens, en nog daarenboven, voor ieder gewoone Vergadering, tien guldens, mids zij naauwkeurig op het bepaalde uur verschijnen.

Dewijl, van tijd tot tijd, aan den Zeekant aanzienlijke Polders zijn ingedijkt, heeft men voor veele daar van ook nieuwe Reglementen moeten maaken, meerendeels geschikt naar die voor de *Holwerder* en *Ternaarder* Polders; bij Instruktie van den achtsten October des Jaars 1721.

De Dijkgraaf en Dijks-Gedeputeerden deezer Polders moeten altoos op de respektive Dorpen woonen, en worden, jaarlijks, omtrent het begin van April, bij meerderheid, door de Stemgerechtigden, verkooren; wordende ieder tien Pondemaaten los land in de Polder voor eene Stem gerekend. Op den dag der stemminge, van welken de Dijkgraaf vooraf den belanghebbenden kennis moet geeven, geschiedt insgelijks de jaarlijksche verrekening der Dijkwerken, wanneer alle Eigenaars, of derzelver Meijers, bij hunne afweezigheid, gerechtigd zijn om gezamentlijk te raadpleegen over alles, wat tot herstel of verbetering der Dijken dienen kan. Jaarlijks moeten de Dijkgraaven viermaal Schouwing houden op vast bepaalde dagen; moetende de Dijkspligtigen de hun aanbevoken Werken tusschen de twee eerste Schouwdagen voltooien; ten welken einde de Schouwdagen acht dagen vooraf worden bekend gemaakt, op dat zij, of hunne gelastigden, zich als dan op hunne perceelen kunnen vertoonen, om de noodige aanwijzingen te ontvangen. Doch de Werken der nalaatigen worden, door den Dijkgraaf en Gedeputeerden, op derzelver kosten besteed; te weeten eerst op enkele, en zo de Aanneemers hunnen plgt ook dan niet naar behooren volbragt hebben, op dubbele kosten der nalaatigen.

Het is niemand geoorlofd, gaten of kuilen voor eens anders Dijk te maaken; ook mag men niet meer of minder zooden afsteeken, dan noodig is. Wanneer 'er een gat spoelt van vier Roeden of minder, tot het welk meer dan één Eigenaar moet kontribueeren, zo moeten de leden van het Dijksgerecht den Eigenaaren beveelen, om het ingespoelde te herstellen. Doch indien 'er een wiel of kolk spoelt, zo wordt

dezelve op gemeene kosten der polder opgemaakt, mids de naastgelegen Eigenaar de vereischte materialen levere, benevens hier voor de arbeiders, terwijl de nalaatigen door het Dijksgerecht worden gestraft.

Indien 'er geen aarde, uit de daar nevens liggende landen, tot het Dijkwerk te bekomen is, moet het Dijksgerecht aanwijzing doen, om de aarde en zooden uit verder afgelegen landen te haalen, mids betaalende voor den eersten steek elf, voor den tweeden vijfdehalf en voor den derden en laatsten, vierdehalve stuiver.

Zie *Tegenwoordige Staat van Friesland.*

ZEELAND, in rang de derde onder de Zeven Vereenigde Provincien, grenst ten Noorden aan de Hollandsche Eilanden *Goeree* en *Overflakkee*, ten Westen aan de Noordzee, ten Zuiden aan *Vlaanderen*, en ten Oosten aan *Braband*. Uit verscheiden Eilanden zijnde zamengesteld, kan de waare grootte en uitgebreidheid der Provincie bezwaarlijk bepaald worden. De afstand, egter, van *Ellewoutsdijk*, het Zuidelijkste Dorp in *Zuidbeveland*, tot *Bommeneede*, het Noordelijkste in *Schouwen*, is ruim vijf Duitsche Mijlen; en die van *Tholen*, de Oostelijkste Stad aan de Brabantsche Grenzen, tot aan *Westkapelle*, het Westelijkste Dorp in *Walcheren*, is ruim zeven Duitsche Mijlen. Bij *Bexhorn* vindt men een Uittrekzel uit de Registers van de Rentmeesters Bewester en Beooster-Schelde, bij 't welk blijkt, dat *Zeeland* in 't jaar 1513, in 't geheel groot was honderd en veertigduizend vijfhonderd negenëenegentig Gemeten, honderd en twintig Roeden. In 't jaar 1641, vondt men volgens 's Lands Rekeningen over den Tweehonderdsten Penning, honderd drieëntwintigduizend driehonderd en zestig Gemeten drieëzestig Roeden. Tegenwoordig is hetzelve, in deszelfs bijzondere Eilanden, volgens de zelfde Rekeningen, groot, als volgt:

Wal-

Walcheren	42868	Gem.	204	Roed.
Zuidbeveland met				
Hinkelenoort	60297	——	84½	——
Wolfaartsdijk	4036	——	245½	——
Noordbeveland en				
Kortgene	13201	——	189	——
St. Joosland	2209	——	158½	——
Oostbeveland	254	——	220	——
Dus *Bewester-*				
Schelde	122868	Gem.	201¾	Roed.
Schouwen met het				
overige van 't Eiland	26423	Gem.	23½	Roed.
Duiveland	13624	——	23½	——
Sommelsdijk	3250	——	109	——
't Eiland van *Tholen*	25545	——	188	——
Filipsland	1328	——	65¼	——
Nieuw Vosmeer				
Beoosten de Rivier *den Eendracht* met de toebehoorende.				
Polders	2926	——	259	——
Dus *Beoosten-*				
Schelde	73098	Gem.	68¼	Roed.

En derhalven zijn 'er in de geheele Provincie honderd vijfënnegentig duizend negenhonderd zesënzestig Gemeten, honderd negenënzestig en zeven twaalfde Roeden Schotbaar Land. Het getal der Huizen, nog der Inwooneren kan men niet wel bepaalen. Gemeenlijk rekent men, egter, het getal der Menschen omtrent negentig of honderdduizend te bedraagen, schoon anderen het merkelijk meer begrooten.

's Is onnodig ver gezogte afleidingen van den naam van *Zeeland* te zoeken. 't Waarschijnelijkste en teffens eenvoudigste gevoelen is, dat het zijnen naam van zijne gesteltenisse ontleend heeft, dewijl *Zeeland* niet anders dan Zee en Land, dat is, Land in Zee liggende te kennen geeft; zonder dat het noodig zij de *Deenen* of *Friezen*, als oude Bezitters deezer Landen, tot derzelver Naamgeevers aan te stellen. 't Is genoeg, dat deeze Landen altijd met de Zee hebben moeten worstelen, en menigvuldige inbreuken onderworpen geweest zijn, 't geen de geboorte heeft gegeeven aan 't spreekwoord: *Holland holland, Zeeland geen land: ik ben het aan den Heikant.* Behalven dat dezelve van alle tijden nooit anders dan te water hebben konnen bezogt worden; schoon de Kanaalen, die dezelve van den anderen scheiden, zo groot en wijd niet waren, als zij zedert geworden zijn; dewijl thans mooglijk zo veel water als land in *Zeeland* gevonden wordt.

Dat de Zeeuwsche lugt van oude tijden een' kwaaden naam gehad heeft, is bekend, en hoe ongunstig zommigen, zelfs geboorene Zeeuwen, daar van geoordeeld hebben, zo dat de Zeeuwsche Koortzen de nabuuren tot een schrik geworden zijn, vindt men bij BOXHORN aangeteekend; doch deeze, schoon een *Brabander*, doet *Zeeland*, in dat opzigt, meer regt dan zulke Inboorlingen; dewijl hij, en ook naar waarheid, zulks aan 't vooroordeel, den grootsten vijand der waarheid, toeschrijft; terwijl hij zich, wegens de goede lugtsgesteldheid over *Zeeland*, beroept op de gezondheid en langlevenheid, zo der ingeboorene als der vreemde Inwooneren: dat het wel waar is, dat zulken, die elders, of zwak van lichaam geboren zijnde, of door onmaatigheid hunne kragten zelfs verzwakt hebbende, bij hunne komst in deeze Eilanden, Koortzen en andere ziekten onderworpen worden; doch dat zulks alzo min aan de lugt, of het Weiwater, dat in *Zeeland* zo goed is als ergens in *Holland*, toe te schrijven zij, als aan de Gasthuizen de oorzaken der ziekten van de geenen, die, nu reeds ziek zijnde, daar in ontvangen worden. Hij zegt zelfs, dat het integendeel waar is, dat de Zeeuwsche Lugt zo goed, doordringende en zuiverende is,

dat

dat zij geene ongeſtalte of onzuiverheid in der menſchen lichaamen kan verdragen, maar dezelve door haare natuurlijke eigenſchap uitdrijft, en dat inzonderheid zulken, die zich omtrent de Zee geneezen, doorgaans ſterkere en vastere lichaamen hebben dan anderen, en de Zeeuwen, die maatig leeven, menigmaal tot een zeer hoogen en ſterken ouderdom koomen.

De Zeeuwſche grond of aarde is doorgaans uitneemend goed; meestendeels vet, magtig, kleiagtig en mild in 't geeven van veele en veelerhande ſchoone en koſtelijke vrugten. Zelden klaagt 'er de Landman van kwaade Jaarſchaaren of Misgewas, en wordt zo dikwijls als elderst, door vuurige Winden, Lugten, zwarte Vliegen, of diergelijke ongevallen, in zijne hoop niet bedroogen. Het *Toelland* ſpant in *Zeeland* inzonderheid de Kroon. Koolzaad, Gerst, Rogge, Witte en Zwarte Boonen, Erwten, Vlas, maar inzonderheid Tarw (die voor de beste gehouden wordt, die ergens gevonden wordt) groeijen 'er overvloedig; zo dat 'er, boven 't geen in de Provincie vertiert wordt, nog veel na elders wordt verzonden. De Meede of Meekrap, die zeer veel en goed, inzonderheid in de Eilanden van *Schouwen* en *Duveland* valt, is geen van de minſte vrugten deezes Lands; doch daar van is reeds elders iets gezegd, en in de volgende Beſchrijving van *Zierikzee*, zal nog nauwkeuriger van de Meereederij gehandeld worden. De Weilanden zijn 'er mede zeer goed; zelfs zijn de Schorren én Gorzen, die bij alle hooge Vloeden onderloopen, uitmemende ter weidinge van Schaapen; die van wegen de ziltige Kruiden, die zij daar eeten, zonderling vet, gezond en ſmaakkijk gevonden worden. Ook groeijen op de Schorren de *Zoutenelle*, een Bloedzuiverende Struik, en het *Zeekoraal*, een heilzaam Geneesmiddel tegen de Waterzugt, en welke Kruiden, verſch gekookt, ook een aangenaame Salade verſtrekken. Boomvrugten en Moeskruiden zijn 'er zo goed en overvloedig, als ergens in Nederland.

Onder de bijzonderheden der Zeeuwſche Eilanden is ook de *Derrie* of *Dartuk*. 't Is een ſulferagtigd en ziltige ſoort van Aarde of *Meer*, door de Zee opgeworpen, en nog

ſomtijds overſpoeld, liggende onder de Klei, waar van men ondtijds niet alleen Turf ter brandinge plagt te maaken: maar uit welker Asch, met Zeewater beſprengd, men ook een zuiver en wit Zout, *Zel-* of *Zilzout* geheeten, wist te ſtooken, dat door gantsch Nederland gebruikt wierdt. Deeze *Moer-* en *Zelneering* bragt den Zeeuwen veel voordeel aan. Maar de groote menigte grof Zout uit *Frankrijk* en *Portugal* ten lagen prijze herwaards aangevoerd zijnde, heeft die konst en neering ten laatſten geheel opgehouden; behalven dat de Dijken door de uitgravinge der Derrie te zeer verzwakt wordende, het uitgraaven derzelve bij de Keure van *Zeeland* en verſcheide laatere Plakaaten verbooden is. In *Zierikzee* wierdt deeze neering allereerſt en wel allermeest geoeffend, waarom men 'er in de Beſchrijvinge van die Stad nog eenige bijzonderheden van heeft te wagten.

Tegen de Noordzee zijn de Eilanden *Walcheren* en *Schouwen* ook van Duinen, even gelijk de Hollandſche Zeekust voorzien: doch deeze zijn, zedert veele jaaren, merkelijk afgenomen en minderen nog daagelijks; ziektegenſtaande zij zorgvuldig beplant worden met *Heim*, een hard en ſcherp Bleesagtig gewas, 't geen in de, anders onvrugtbaare, Zandduinen gulzig groeit, en de verſtuiving van 't Zand, door deszelfs lang Loof of Gewaat, even als eidens de Heij of 't groen Mosch, verhindert. Deeze Duinen zijn rijklijk van Konijnen voorzien, inzonderheid in *'s Land van Schouwen*, waar over de Landlieden in den Jaare 1593 klaagden, dat zij hun Koren niet konden behouden, als 't al ſchoon te Velde ſtondt; ja wierdt op één nagt dikwijls 't geſneeden en gebonden Koren van eenige Gemeten door dezelve opgegeeten en verſlonden.

Daar de Duinen ontbreeken wordt dit gebrek vergoed met Dijken, door menſchen konst en arbeid uit goede Klei gemaakt. Hoe oud deeze uitvinding in *Zeeland* zij, is niet wel te bepaalen. Kornelis batTus, en andere naa hem, willen, dat de Deenen deeze Eilanden eerst zouden bedijkt hebben; doch wie het ook mooge geweest zijn, 't is waarſchijnlijk, dat deeze Eilanden, toen nog minder bevolkt en mooglijk geheel niet of alleen van ligte Zomerdijken voorzien

zijn

zien waren, en dat de Eilanders zich tegen hooge Vloeden beschermd hebben door het wijken op de hooge Duinen, of, daar die ontbraken, op kleine opgeworpen' en met Zoden bedekte Vliebergkens of Terpen, hoedanige nog veel in de Zeeuwsche Eilanden gevonden worden, tot dat de Zeegaten allengskens wijder, de Vloeden daar door hooger, en teffens de Inwooners meer vermenigvuldigd wierden, en de nood hen dwong de Dijken, die 'er waren, te verzwaaren, en, daar 'er nog geen waren, die te maaken; welke van tijd tot tijd vermenigvuldigd en zo kostbaar geworden zijn dat VAN METEREN, op het Jaar 1590, al aangeteekend heeft, „ dat de circulus of omvang van de Landen van *Zeeland*, „ dat met Dijken bewaard en beschermd is, wel bedraagen „ ende ghemeten zijn veertich mijlen weeghs, ende dat elcke „ mijle wordt gherekent veertienhondert Roeden, ende elcke „ Roede twaelf voeten: ende dat behalven dese Buijtendijcken 'er veel binnendijcken zijn, die dwers door de Landen loopen ende eertijts voor buijtendijcken gedient hebben." Hij voegt 'er bij: „ Den cost van dese buijtendijcken is wonderlick groot, want ghemeijnlick elcke Roede „ van twaelf voeten dijcx, cost doorgaen thien ponden „ Vlaems, ofte tsestich guldens: 't welk waer elcke mijle „ xiiij duijsent ponden Vlaems, ofte Lxxxiiij duijsent „ guldens, alsoo dat de buijtendijcken van dese *Zeelanden* „ wel ghecost hebben, te weten de XL mijlen weeghs, „ vijfhondert en LX duijsent ponden Vlaems, 't welck „ maekt drij Millioenen ende driehondert ende LX duijsent „ guldens, behalven dat die costen jaerlicx te onderhouden." Maar van de Zeeuwsche Dijken, derzelver Onderhoud en Regeeringe zal voeglijkst in de bijzondere Beschrijving der Zeeuwsche Eilanden gesproken worden. Het onderhoud der Dijken is voornaamelijk zwaar op zulke plaatzen, daar men van tijd tot tijd aan Grondbraaken, of Vallen in de Dijken onderhevig is, gelijk in *Walcheren*; maar voornaamelijk in *Schouwen*, *Duiveland* en *Noordbeveland*, daar men dikwijls ziet dat in een oogenblik de Dijk ter langte van etlijke Roeden, wegzinkt en een ongelooflijke diepte overlaat, die zomtijds gantsch en al onherstelbaar is, en daarom door goe-

de inlagen, tegen verdere overſtroomingen der Landen, moet voorzien worden: en, wanneer de breuk al herſtelbaar is, niet dan met het laaten zinken van Rijs en Steen, om de diepten te vullen, kan herſtel worden, tot ongelooflijke kosten der Dijken.

Alle deeze Dijken, eensdeels tegen de woede der golven van de Noordzee, anderdeels tegen de van tijd tot tijd wijder wordende Zeegaten en daar door inbreekende Stroomen gelegd zijnde, zullen wij ook de voornaamſte Stroomen en Zeegaten, als een wezendlijk deel van *Zeeland* uitmakende, met één woord aanwijzen.

De Rivier *de Scheldt* uit *Henegouwen* door *Vlaanderen* en langs een deel van *Brabant* afkomende, verdeelt zich bij de kleine Stad *Zandvliet* in twee Armen, waar van de eerſte, zich Weſtelijk opwendende, de *Weſter-Scheldt* of *de Hont* genaamd wordt, en *Vlaanderen* van *Zeeland* ſcheidende voorbij *Vliſſingen* door *de Wielingen* in de Noordzee valt. De andere Arm, die den Naam van *Ooſter-Scheldt*, of wel blootelijk van *de Scheldt* draagt, loopt tuſſchen *Brabant* en 't verdronken deel van *Zuidbeveland* door de enge Kanaalen van *Kromvliet* en den *Agger* voorbij *Burgvliet* en *Bergen op den Zoom*, tuſſchen het *Land van Tholen* en *Zuidbeveland*, ten Oosten van de Eilanden *Wolfaartsdijk*, *Oost-* en *Noordbeveland*, en ten Weſten van de Eilanden *Duivelland* en *Schouwen*, door den *Roompot* (dus naar eene voorzaame Romeinſche, doch voor lang verdweene Sterkte genoemd, welke zommigen voor *Tabuda* bij PTOLOMEUS houden, en 't *Veergat* meede in Zee. Tuſſchen beide deeze groote Armen vindt men nog eenige mindere Takken, die de Eilanden van malkanderen ſcheiden; als tuſſchen *Walcheren* en de Weſtzijde van *Zuidbeveland* het *Sloe*, 't geen weder door 't *Schengen* en *Goesſche Diep*, tuſſchen *Zuidbeveland* en *Wolfaartsdijk*, gelijk ook door *Zuidvliet*, 't geen *Noord-* en *Oost-Beveland* van *Wolfaartsdijk* ſcheidt, in de *Oosterſchelde* valt; die weder door de *Keeten* (deezen Naam naar zeven Keeten, waar in op *Vlanen* voorheenen Zout gezooden wierdt, draagende) en *Zijpe*, tuſſchen *Duivelland* en 't *Land van Tholen*, en ook agter om 't Eilandje van *Fi-*

lipſe-

Ilpsland, door *'t Slaak van Maarle* gemeenſchap heeft met den *Krammer*, en van daar door de *Grevelingen*, tuſſchen *Duiveland* en *Schouwen* aan de eene, en *Overflakkée* en *Goerée* aan de andere zijde, door het *Brouwershavenſche Gat* en de *Kevitſchen* in Zee uitkomt. Zijnde alle deeze Stroomen, gelijk ook de Noordzee, ten Westen tegen *Zeeland* aanſtootende, zeer vischrijk. Nevens veele andere ſoorten van visch worden op de Binnenſtroomen van *Zeeland*, in de Zomermaanden gevangen kleine ronde vischjes, die *Molenaars* genaamd worden, zijnde zeer fijn van visch en aangenaam van ſmaak, en zo gezond van voedzel, dat de Geneesheeren dezelve aan hunne Zieken wel voorſchrijven; maar met het aankomen van den Herfſt keeren zij weder Zeewaards; doch of zij grooter wordende in Bolk of Wijting veranderen, is onzeker. Omtrent het Jaar 1620, vertoonden zich aan de Zuidzijde van *Schouwen* verſcheiden Oesterbanken; welke zeer goede Oesters uitleverden; doch die Banken te ſterk beroofd wordende, zijn zij te niet geraakt. Thans worden dezelve egter weder aangekweekt op de Schorren en Slijken van *Schouwen* en *Duiveland*: doch de voornaamſte Oesterhandel, te *Zierikzee* gedreeven, geſchiedt egter met Oester uit *Engeland* derwaarts overgebragt, die in de Zeeuwſche Wateren, in gemaakte Oesterputten gelegd, daar groot en vet worden en den Koopman goede winſten aanbrengen. De Zeeuwſche Moſſelen zijn alom beroemd. Kleine en groote Krabben en zelfs Kreeften worden 'er aan de Zeeuwſche Hoofden veel gevangen; om nu van de verbaazende menigte Schardeln, die jaarlijks op de Zeeuwſche Stroomen gevangen wordt, nog van den Ansjovis of andere gemeener visch niet te ſpreeken. De Smelt mogen wij egter niet voorbijgaan: deeze, zijnde een klein dun vischje, maar droog en niet heel ſmaaklijk, onthoudt zich in 't zand van de Stranden, die men in den Naazomer ploegt of met de ſpade opwerpt, wanneer uit de gemaakte Vooren of 't opgeworpen Zand zo eene groote menigte vischjes of Smelten te voorſchijn komt, dat zij veele handen te gelijk werks genoeg verſchaffen, om ze op te zamelen, en is men 'er niet gauw genoeg bij, zo weeten zij

met hun ſcherp kopje weder in 't Zand te dooren en zijn in een oogenblik onzigtbaar, zo dat het Strand te ploegen (in ſpijt van 't oude ſpreekwoord) in *Zeeland* geen onnut werk is, maar onder de Zeeuwſche Landvermaaken geteld wordt. De Heer MATTHEUS GARGON, in zijnen tijd een deftig Godgeleerde en uitmuntend Dichter, heeft den Smelt dit fraaie Klinkticht waardig geoordeeld.

„ Zwijg oude beuzeleeuw van zeven wonderheden
„ Stil Memfis; roem niet meer, grootſpreekend Griekenland;
„ 'k Zie duizend wonderen aan Walcherens Dijk en Strand;
„ Het Land wordt hier tot Zee, de Zee tot ſchoone Steden.

„ De Vreemdling ſtaat verrukt, waar dat hij richt zijn ſchreden,
„ Men vangt hier viſch te paard, met grijpt die met de hand;
„ 't Ploeg-ijzer is ons net; men viſcht hier in het zand;
„ De ſpade verraat den ſmelt, die wegſchiet na beneden.

„ Waar ziet men wonderen zo wonderlijk als dit?
„ Men zet geen netten uit, maar ploegt en graaft en ſpit;
„ Zo haalt men viſſchen uit den droogen grond van onder.
„ Spaak Landman, ploegt en werpt het kooren in de voor;
„ De Smelt ſpringt voor ons op in 't zandig kouter-ſpoor,
„ Zo baart een kleine viſch 't vermaaklijkſt waereld-wonder."

Eer wij van de geſteldheid van *Zeeland*, zo te Land als te Water afſcheiden, moeten wij ook iets van de belastingen der Zeeuwſche Landerijen melden. Bij 't Plakaat van den Honderdſten Penning over *Zeeland* van den Jaare 1580, blijkt, dat de hoogſte aangeſlagene Landen (want toen wierden de Lasten naar de waardij der Landen gerekend) maar achtien Grooten, andere veertien, negen en een half, zeven of vier Grooten van 't Gemet betaalden, zonder de Dijk of Waterpenningen. In 't Jaar 1598, zijn alle de Landen bin-

nen

nen de Provincie van *Zeeland*, ten aanzien der jaarlijkſche Schattinge, over den uitkoop van den jaarlijkſchen Honderdſten Penning bij de Staaten van den Lande, gedeeld in zeven verſcheide deelen, die ieder geſteld zijn op eene bijzondere Schatting, ten opzigte van den onderſcheiden aard, deugd en vermogen der Landen; doch die in den Jaare 1628, over geheel *Zeeland*, is verhoogd met negen Grooten Vlaams. Volgens deeze Lijst betaalen

I. *Walcheren*, *Zuidbeveland*, *Sommelsdijk*, *Burgt*, *Noordbeveland* en *Staventiſe*, 't Gemet tweeënveertig deelen, bedragende ℳ — 4ß 4ß 12 Mijten.

II. *Schouwen*, *Goetkensland*, *Oosteren-* en *Westerenban*, *Wolfaartsdijk*, *St. Annaland*, *Kempens-Heffede*, *Sturmeland*, *Sichuit* bij *Wemeldinge*, *Krabbendijk*, *Zuidmeer* en *Vrijberge*, 't Gemet achtëntwintig deelen, ℳ — 2ß 11ß

III. De nevensliggende Polders van *Schouwen* met *Duiveland*, 't Gemet driëndertig deelen, ℳ — 3ß 5ß 6 Mijten.

IV. De Polder van de vijftienhonderd Gemet, met de nevensliggende Polders onder *Thoien* met *Schakerlo* en *Visſemeer*, 't Gemet dertig deelen, ℳ — 3ß 1ß 12 Mijten.

V. De Polders genaamd *den Broek*, en *'t Roeland*, 't Gemet zevenëntwintig deelen, ℳ — 2ß 9ß 18 Mijten.

VI. *Poortvliet*, *St. Maartensdijk* met *Nieuw-Strijen*, 't Gemet zesëndertig deelen, ℳ — 3ß 9ß.

VII. *Scherpentiſe* en *Westkerk*, 't Gemet tweeëndertig deelen, ℳ — 4ß 4ß

Zamen

Zamen over zeven Gemeten (te weten uit elk Kwartier één Gemet) tweehonderd achtëntwintig deelen, bedragende ℒ 1: 38 9⅛ Vlaams. Deeze dubbele tweehonderdſte Penning is zedert den voornoemden Jaare 1598 en de vermeerdering van 1628, niet verhoogd, maar wordt zo nog jaarlijks, uit kragt van 't zogenaamde *Franzijne Plakaat* geheeven. Doch zedert zijn ook ingevoerd de buitengewoone Staatepenningen, die van tijd tot tijd verhoogd of verlaagd worden, naa dat 's Lands dienst zulks vordert; zo dat (om daar van een ſtaaltje te geeven) over *Walcheren*, zo wegens gewoone als buitengewoone Staatelasten, in den Jaare 1701, van ieder Gemet ſchotbaar Land ('t geen door malkander één honderd guldens waardig geſchat wordt) aan den Lande is betaald elf Schellingen en eene halve Groot, en nog één Gulden van 't Gemet buitengewoone, tot Baanders laste. Zedert zijn, door het daalen der waarde van de Landerijen, de Staatelasten aldaar gebragt op acht Schellingen vier en een halve Groot en nog twee Schellingen van 't Gemet tot Baanders laste: doch in zommige noodlijdende Kwartieren en Polders wordt, naar maate van derzelver nood en lasten een meer of minder gedeelte der Staatepenningen aan de Direkteuren of Penningmeesteren der Dijkagien, ter ondersteuninge, op beſluit der Staaten, uitgekeerd. Boven en behalven deeze Staatelasten moeten de Landerijen nog draagen de Water- en Dijkpenningen, waar uit alle de kosten der Dijkagie, Amptenaaren en Bedienders betaald worden; zijnde die in 't eene Kwartier en Polder veel zwaarer dan in 't ander; gelijk dezelve ook, naar maate van de mindere of meerdere Dijklasten, verhoogd of verlaagd worden. In *Walcheren* wierdt deswegens in 't zelfde Jaar 1791 betaald, achttien Schellingen van 't Gemet, doch in den Jaare 1743 maar tien Schellingen, zulks in den Jaare 1704 van ieder ſchotbaar Gemet betaald is, wegens Staaten- en Dijklasten zamen ℒ 1: 12: 4 en een halve Vlaams en over het Jaar 1743 ℒ 1: 6: 4 en een halve Vlaams.

In *Zeeland* worden de Landen gerekend bij Gemeten en Roeden; zijnde één Gemet driehonderd Roeden, van twaalf Voeten ieder; en die weder van twaalf Duimen; doch de

Roe-

Roeden zijn *Blootſche* of *Schouwenſche* Maat. De *Blootſche* Landroede word gebruikt in de Eilanden van *Walcheren*, *Zuidbeland*, *Tholen*, *Wolfaartsdijk*, enz.; de *Schouwenſche* in 't Eiland *Schouwen*; die, gelijk van malkander, zo ook van de *Rijnlandſche* Roede verſcheelen; want negenhonderd drieënnegentig *Blootſche* Roeden doen negenhonderdvijfkig *Rijnlandſche* Roeden, zijnde zeer naa tweeëntwintig tegen drieëntwintig, en honderd negenënveertig *Blootſche* Roeden doen honderd vierënveertig *Schouwenſche* Roeden, zijnde zeer naa achtënnegentig tegen negenënnegentig. De *Middelburgſche* Elle is twee Voeten en vier Duimen of achtëntwintig Duimen, *Blootſche* Maat: dezelve is tot de *Amſterdamſche* als zesënvijftig tegen vijfënvijftig. Van de *Middelburgſche* Graanmaat gaan in het Last eenënveertig en een halve Zak. Van de *Zierikzeeſche*, *Goeſche* en *Thoolſche*, zeventendertig en een halve Zak. Van de *Vliſſingſche* en *Veerſche*, negenendertig Zakken. De *Gentſche*, die meest voor de Graanen uit *Vlaanderen* koomende gebruikt wordt, heeft achtëntwintig Zakken en de *Amſterdamſche* heeft zeventëntwintig Mudden of zesëndertig Zakken in 't Last. De honderd Ponden Gewigts te *Middelburg* zijn maar vijfëennegentig Ponden *Amſterdams* Gewigt. De rekeningen worden in *Zeeland* doorgaans gehouden in Ponden, Schellingen en Grooten Vlaams, wordende met ℒ, ß, ₰, Vls geteekend. Eén Pond doet twintig Schellingen, of zes Guldens, één Schelling twaalf Grooten of zes Stuivers, en één Groot vierëntwintig Mijten, of een halven Stuiver. De Geldſpecien zijn in *Zeeland* gangbaar tot den zelfden prijs als in *Holland*, behalven dat de *Zeeuwſche* Rijksdaalders, die voorheen eenënvijftig Stuivers deeden, bij Plakaat der Staaten van *Zeeland* van den tweeden Oktober 1747 tot tweeëvijftig Stuivers zijn verhoogd. Ook doen de Zeeuwſche Hoedjesſchellingen, ſchoon ongeſtempeld, zes Stuivers.

Van de oude Inwooneren der *Zeeuwſche* Eilanden valt niet veel met zekerheid te zeggen. Men meent, dat de *Zeeuwen* met de *Bataviëren* in ouderdom gelijk geſteld moeten worden, als die beide afkomelingen van de *Kelten* of *Cimbren*, en dus voor een en het zelfde Volk te houden zijn. Dat

de

de *Taxanders* of Toxanders deeze Eilanden bezeten hebben is het thans meest aangenomen gevoelen; gelijk ook dat de *Saxers*, *Noormannen* en *Sueven* meede op dezelve genesteld hebben, en *Zeeland* van de overstroominge dier Volken, welke *Holland* ondergaan heeft, niet vrij gebleeven zij.

Wat der Zeeuwen Aard en Zeden aangaat, hunne naauwe en aloude verknogtheid met de Hollanderen heeft doorgaans groote gelijkheid in beider Aard en Zeden verwekt. De oude Inwooners des Lands waren, naar den aard dier tijden, onbeschaafd en eenvoudig. Mans en Vrouwen gingen genoegzaam op de zelfde wijs gekleed. Kostelijke kleedij was lang onder hun onbekend; doch is in vervolg van tijd eerst onder de Edelen, en naderhand onder 't gemeen ook allengskens doorgebroken. Hun spijs was 't geen Vee en Veld hun leverden. *Borne* of *Welle*, dat is, schoon water uit Putten of Graften was hun drank, tot dat bier en wijn eindelijk de plaats van 't water hebben beginnen te vervullen bij zulken, die 't betaalen konden. Van ouds plagten de Zeeuwen voor godsdienstig en zedig bekend te staan. Hun goedaardigheid, rondheid en opregtigheid hebben het spreekwoord, *goed rond*, *goed Zeeuwsch* door gantsch Nederland gangbaar gemaakt. Voor verstandig en vernuftig zijn zij zo zeer als eenig Volk in Nederland geagt: dat de Verrekijkers door een Zeeuw uitgevonden zijn is reeds genoeg bekend. Maar vooral hebben zij zich van oude tijden af liefhebbers en dappere voorstanders hunner Vrijheid betoond; waar van zij in de Vlaamsche Oorlogen, (toen zij nog met kromme Staven en Baardsen gewapend waren) en naderhand tegen de Spanjaards uitmuntende blijken gegeeven hebben. Inzonderheid hebben zij altijd in de Zeevaart en Zeeoorlogen uitgeblonken, gelijk zij dan ook geen gering getal van voortreffelijke Zeehelden uitgeleverd hebben, als DE MOOR, WORST, verscheiden' EVERTSENS en dien grooten DE RUITER, die nevens veele anderen hunnen en den Zeeuwschen naam, door hunne dapperheid, ontzaglijk gemaakt en vereeuwigd hebben. Gelijk zij niet minder in schrandere Staatkundigen, als lieden door hunne geleerdheid vermaard, hebben uitgeblonken.

De

Dezelfde naauwe verknogtheid van *Holland* en *Zeeland* van oude tijden af, als zijnde door de zelfde Graaven beſtierd, maakt, dat de lotgevallen en gebeurtenisſen dier beide Landen doorgaans de zelfde geweest zijn, en van 't geen voor de tijden der Graaven in *Zeeland* voorgevallen is, valt weinig met zekerheid te berigten; zulks wij alleen 't geen ons het waarſchijnelijkſte in de oude Zeeuwſche Hiſtorie, tot op de tijden, dat *Holland* en *Zeeland* door een en de zelfde Graaven geregeerd zijn geworden, zullen aanteekenen.

Onder de oudſte Inwooners van *Zeeland* van welke iets te bepaalen is, waren de reeds genoemde *Sueven* (in de oude Kronijken ook wel onder den naam van *Zwindels* bekend) die, ten tijde van Keizer HONORIUS, door de *Weſtgotthen* uit hun oude woonſtede verjaagd zijnde, in *Duitſchland* tot aan den *Rhijn*, en zelfs tot in *Gallie* doordrongen. Deeze maakten zich ook van de thans genaamde Zeeuwſche Eilanden, onder het bedrijven der allerſchrikkelijkſte verwoestingen, meesters, en bleeven 'er zich ook handhaaven; 't geen waarſchijnlijk wegens hun beſtendig verblijf in die Gewesten, gelegenheid gegeeven heeft, dat de, met ter woon aldaar gebleevene, *Sueven*, bij verzetting der letter Z allengskens *Seuven* en *Seeuwen* genaamd zijn. Zij genooten egter geen langduurige rust, dewijl zij in 't midden der Vijfde Eeuwe voor 't geweld der Friezen moesten bukken, die de Zeeuwſche Eilanden onder hunne magt bragten en hun Gebied tot aan de *Schelde* uitbreidden; waar door dan ook deeze Eilanden onder den algemeenen naam van *Frieſland* in de oude Schriften bekend zijn. De *Sueven* bleeven egter, niettegenſtaande deeze overheerſching der Friezen, in de Zeeuwſche Eilanden woonen, tot dat zij, omtrent het jaar 881, door den Deenſchen Koning, GODEFRID, meest alle omgebragt en genoegzaam uitgeroeid zijn. 't Ging egter den Frieven ook niet altijd voor den wind, want PEPYN DE DIKKE, van *Herſtal*, den Frieſchen Koning RADBOUT, geſlagen hebbende, dwong hem tot onderwerping, en liet ook ſtraks door WILLEBRORD, een *Neder-Saxer*, het Christen Geloof in *Zeeland*, daar de Afgoderij van aloude tijden diepe wor-

teis

tels geſchooten hadt, verkondigen. WILLEBRORD was egter de eerſte verkondiger van 't Evangelie in *Zeeland* niet, dewijl ELIGIUS of ELOI, Biſſchop van *Noijon* hetzelve reeds te vooren gedaan en veele *Sueven* of Zeeuwen, door zijne prediking bekeerd hadt. WILLEBRORD landde aan het Eiland *Walcheren*, daar HERKULES, onder den bijnaam van MAGUSANUS, de Godin NEHALENNIA, NEPTUNUS en MERKURIUS, die ook den bijnaam van GODAN, WODAN of WODIN, naar zommiger gedagten, droeg, gedient wierden. De laatſte te *Weſtkapelle* toen nog aangebeden wordende, ſmeet WILLEBRORD deszelfs Beeld ter aarde en verbrijzelde het in tegenwoordigheid dier blinde Afgodsdienaaren, dat één uit hun hem met eene wonde in 't hoofd betaald zette, 't geen egter den mishandelden WILLEBRORD, naa dat hij geneezen was, niet verhinderde zijne aangevange Geloofsprediking in de Zeeuwſche Eilanden alom voort te zetten. Doch daar door waren de onbetaamlijkheden nog niet gedempt, dewijl de bloedſchendige Huwelijken tuſſchen Broeders en Zusters, ten tijde van FREDRIK, Biſſchop van *Utrecht*, omtrent het Jaar 817 daar nog in zwang gingen.

In 't begin der negende Eeuwe vielen de *Deenen* en *Noormannen* in deeze Landen, en veele verwoestingen aangeregt hebbende, zogten ze zich 'er te handhaaven. HERIOLD, een' hunner Koningen, genoodzaakt zijnde zijn Rijk te verlaaten, zogt hulp bij Keizer LODEWYK DEN VROOMEN, Zoon van KAREL DEN GROOTEN. Hij, nevens zijne twee Broeders, RORUK en HEMMING, Christen geworden zijnde, bekwam de Regeering over deeze Gewesten. Aan HEMMING ſchijnt in 't bijzonder eenig Bewind in het Eiland *Walcheren* te zijn afgeſtaan. Doch de *Noormannen*, in *Friesland* gevallen zijnde, dwongen de Friezen Schatting te betaalen; zo deeden zij ook den Inwooneren van *Walcheren*, daar zij ROGEHARD, deszelfs Graaf, mitsgaders HEMMING op den vijfdenden Juny 837 vermoordden en de Zeeuwſche Eilanden onder hun gebied bragten; tot dat zij, naa alom grouwelijke verwoestingen aangeregt te hebben, op 't gerugt van 't aanraderen des Keizers LODEWYK, die met een ontzaglijk Leger op hun afkwam, deeze Kusten met hunne Vloot, die met Buit over-

laa-

HET AFGODSBEELD WODAN TE WESTKAPPEL, DOOR WILLEBRORD, VERBRIJZELD.

haden was, verleeten; maar door een vreeslijk onweder wierden meest alle de Schepen door de Zee verslonden. Doch het leedt niet lang of *Zeeland* wierdt wederom van de Deensche Zeeschuimers ontrust.

Bij de verdeeling des Keizerrijks viel *Zeeland*, nevens meer andere Landen, KAREL DEN KAALEN, Koning van *Frankrijk* te beurt, die 't zelve naderhand aan zijnen Broeder, LOTHARIUS afstondt, die weder de Bestiering deszelfs aan HERIOLD, voormaals Koning van *Jutland*, opdroeg; maar eenig kwaad vermoeden tegen hem opgevat hebbende, deedt hij hem in 't Jaar 847 van kant helpen. HERIOLD wierdt opgevolgd van zijnen Zoon GODEFRID, die, naa 't vermoorden van EGGEHARD reeds het Graafschap *Walcheren* hadt bezeten. Maar deeze met zijnen Broeder RORUK, Hertog van *Holland*, uit den Lande vertrekkende, droeg Keizer LOTHARIUS *Friesland*, waar onder het Hollandsche en Zeeuwsche Hertogdom behoorde, aan zijnen tweeden Zoon, meede LOTHARIUS genaamd, op, die hetzelve, naa zijns Vaders dood, aan de wedergekeerde RORUK en GODEFRID overleverde. Men vindt te dier tijd en nog lang hier naa van menigvuldige invallen én verwoestingen der *Deenen* in deeze Landen gemeld. Naa 't overlijden van LOTHARIUS, die kinderloos stierf, viel *Zeeland*, bij verdeelinge des Rijks, KAREL DE KAALEN wederom te beurt. Zedert is hetzelve, doch onzeker op wat tijd en wijze, aan de Hollandsche Graaven gekomen. De Vlaamsche Kronijkschrijvers willen, dat de Zeeuwsche Eilanden en wel die *Bewester-Schelde* aan dezelven gekomen zouden zijn, door de Gifte van Keizer LODEWYK, onder den naam van WASDA, aan Graaf DIRK van *Holland* gedaan, in den Jaare 868: of, gelijk andere beweeren, door den Koning der Franschen, LOTHARIUS, in den Jaare 968, aan DIRK II. Zommigen stellen, dat het door Keizer HENRIK II. aan AARNOUD, Zoon van DIRK II, zijnen Zwager geschonken zoude zijn. Doch veeltijd doet men best, met eenen anderen Schrijver, te gissen, dat de Hollandsche Graaven hun regt op *Zeeland* vestigden, op de Giftbrieven van KAREL DEN EENVOUDIGEN, aan Graaf DIRK I, in den Jaare 922, verleend, bij welken zijn Gebied, Zuidwaards, wordt bepaald tot aan *Fortrapa*,

waarſchijnlijk in *Zuidbeveland* gelegen. Dit is ten minſten zeker, dat AARNOUD hetzelve beſeten en zijnen Zoon DIRK III nagelaten heeft; maar DIRK, den Keizer zijnen Oom eenen zwaaren nederlaag toegebragt hebbende, heeft de Keizer de Zeeuwſche Eilanden, tegen alle billijkheid, gegeeven aan BOUDEWYK IV, Graave van *Vlaanderen*, die met OTGIVA, 's Keizers Nigt en DIRKS Zuster gehuwd was; 't geen in 't vervolg oorzaak gegeeven heeft tot de bloedige Oorlogen, welke tuſſchen de Hollanders en Vlaamingen over de bezittinge der Zeeuwſche Eilanden, bij de vierhondterd jaaren lang gevoerd zijn; wanneer dezelve eindelijk, ten tijde van Graaf WILLEM III, door bemiddeling van KAREL DEN SCHOONEN, Koning van *Frankrijk*, in den Jaare 1323, een einde genomen en 't vredigé bezit van *Zeeland*, aan Graavé WILLEM en zijnen Opvolgeren gebleeven is: tot dat de Zeeuwen, het juk der Oostenrijkſche Graaven niet langer konnende dragen, te gelijk met *Holland* hetzelve afwierpen, waar door de Graaflijke Regeering in *Holland* en *Zeeland* vernietigd en in eene vrije Staatsregeering, verandert wierdt.

Het Wapen van *Zeeland* is een Goud Veld, daar op een Roode Leeuw met Blaauwe Tonge en Klaauwen, zwemmende halfvijfs uit de Baaren, die, zes in getal, overshands van Blaauw en Zilver geſteld, de benedenſte helft des Schilds uitmaaken. Wanneer dit Wapen eerst in gebruik geraakt zij, is onzeker; doch waarſchijnlijk zal het in den zelfden tijd geweest zijn, waar in *Holland* het zijne gekreegen heeft; gelijk de geſteldheid des Lands, beſtaande in veele Eilanden, die gedurig met de Zee worstelen moeten, de oorzaak zijn zal, dat de Leeuw, zwemmende, vertoond wordt; waar meede ook de gewoone Zinſpreuk: LVCTOR ET EMERGO, *ik worstel en ontzwem*, die doorgaans onder hetzelve gelezen wordt, overeenſtemt.

Gelijk *Holland* en *Zeeland* van oude tijden door de zelfde Graaven zijn beſtierd, zo zijn ook beide die Landſchappen meerendels op de zelfde wijze geregeerd, eerst door Graaven, die egter, in wigtige gelegenheden, de Staaten des Lands van tijd tot tijd zamen riepen: doch zedert den aanvang der Nederlandſche Beroerten, of wel ſchoon de naam

van

van FILIPS II, Koning van *Spanje*; nog in de openbaare Handelingen, als Graaf van *Holland* en *Zeeland* gebruikt wierdt, tot de volkomene Afzweeringe van denzelven, in den Jaare 1581, gedaan; was nogthans de Souvereine Regeering in handen der Staaten, die, zo dikwijls het hun geliefde en 's Lands oorbaar zulks vorderde, zamen kwamen.

Ten tijde der Graaven van oude en onheuglijke tijden af, beſtondt het Lichaam van *Zeeland* uit drie Leden, te weeten, de Edelen, de Breede Geërfden en de Steden; maar in volgende tijden kreeg de Prelaat van *Middelburg* de eerſte plaats, onder den Titel van Abt, daar na van Biſchop, als voornaamſten van de Geeſtelijkheid, en die zelfs grootelijks gegoed was; want in de laatſte tijden bezat de Abt van *Middelburg* alleen in Ambagten, die zijne minſte Middelen waren, drieduizend vijfhonderd eenëenveertig Gemeten, tweehonderd zeveneendertig Roeden in *Zeeland*: trouwens, in oude tijden, en voor dat de Prelaat, wegens deszelfs Goederen en Belang in aanmerkinge kwam, wierdt hij tot de Regeeringe des Lands niet toegelaaten. Ten tweede, de Edelen, als de hoogſte, voornaamſte en beſtgegoede van den Lande, als het Belang der Ridderſchap waarneemende, en meest voor 't Platte Land zorg draagende. Ten derde, de Afgezondenen van de twee oude groote Graaflijke Steden, *Middelburg* en *Zierikzee*, die nooit ter Leen gegeeven of verpand zijn geweest, mitsgaders van de drie Steden *Reimerswaale*, *Goes* en *Tholen*, na dat dezelve weêr in 's Graaven Boezem vereenigd waren. Deeze zaamen genoemde wierden geheeten *de vijf goede Steden*, maakende toen met haar vijven alleen één Lid en Stem in de Staaten; blijvende de *Vaasalle* Steden daar buiten, als behoorende onder en verbeeld door de Ridderſchap. Deeze drie Staaten wierden toen bediend bij eenen Penſionaris, bij de Staaten te verkiezen, beëedigen en volmagtigen tot Uitſchrijvinge der voorvallende poincten, den Staaten raakende; om de Leden, des noods, te doen vergaderen, en 't beſlooten ter uitvoer te ſtellen ten dienſte van de Staaten.

De opkomende Vergadering in de Regeering, ten tijde der Spaanſche Beroerten, en de aankleeving der Roomſche Geestelijkheid aan den Koning van *Spanje*, mitsgaders het invoeren der Biſchoppen; Stookebranden der Inquiſitie en Tirannie, hebben gelegenheid gegeeven tot weering van den Prelaat uit de Vergaderinge der Staaten; waar tegen de goede dienſten bij die van *Vliſſingen* en *Veere* onder het Gouvernement des Prinſen VAN ORANJE, ter behoudenisſe van Vrijheid en den Hervormden Godsdienst beweezen, denzelven Prins in den Jaare 1574, bewoogen hebben, om die Steden meede tot de Vergaderinge der Staaten van *Zeeland* toe te laaten: welk Voorregt geloofd wordt meer andere kleine Steden, omtrent dien tijd aangebooden te zijn; dewijl men toen meer bedagt was op de gemeene behoudenis, en hoe malkanderen daar toe best de hand te leenen, dan op 't ſtuk van eere en voorrang of *præeminentie*. Doch om de kosten van de Dagvaart te vermijden en wegens den hachlijken toeſtand der Regeeringe, ſchijnt zulks bij dezelven van de hand geweezen te zijn: alleen hebben die van *Brouwershaven*, in Februarij des Jaars 1622, gepoogd, de Staaten te hunner toelatinge te beweegen; doch vrugteloos, zijnde beleefdelijk met een uitſtellend antwoord afgeweezen.

De Stoel van 't Eerſte Lid dus ledig ſtaande, 't geen zonder veel moeite toegegaan was, (dewijl de Prelaat door 't veranderen van den Godsdienst geen onderſteuning vondt) is dezelve bij het Tweede Lid, nu den eernaam van *Eerſten Edelen* aangenomen hebbende, ingenomen. Deeze Waardigheid van Eerſten Edelen is begonnen in den Perſoon van MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIEN, Markgraave van *Veere* en *Vliſſingen*, die niet door eenig Regt, maar door zijn groot Gezag, (als zijnde niet alleen magtig gegoed, maar in gunst bij den Keizer, en door denzelven verheeven tot Stadhouder van *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Utrecht*, Admiraal en Kapitein-Generaal ter Zee en Ridder van het Gulden Vlies,) zich den Eernaam van Eerſten Edelen aanmaatigde; zonder uitſluitinge egter der andere Edelen. Maar deeze overleeden zijnde en deszelfs Boedel niet toereikende, om de zwaare ſchulden te betaalen, moesten deszelfs Heerlijkheden verkogt wor-

worden. Prins WILLEM I nam deeze gelegenheid waar, en bragt het daar toe, dat de waardigheid van Eerſten Edele door hem bekleed wierdt, als Voogd en *Guarde Noble* van zijnen minderjaarigen Zoone, den Graave van *Buuren*, als Heere van *St. Maartensdijk*, daar toe op den twaalfden Oktober des Jaars 1562 Kommisſie verleenende aan Jonker ADOLF VAN BORSSELE, om wegens den zelfden Graave van *Buuren*, als Eerſte Edele, te verſchijnen ter Vergaderinge der Staaten van *Zeeland*, en met de andere aanweezende Edelen te helpen raadpleegen en beſluiten, zo als de overleeden Markgraaf gewoon was te doen. Jonkheer AREND VAN DORP, Kurateur in des Markgraaven Boedel, ſtelde zich daar wel tegen; doch de Prins, geſterkt door de Hertogin VAN PARMA, was de ſterkſte, tot dat het Markgraafſchap van *Veere* en *Vliſſingen*, bij Decreet voor den Grooten Raad van *Mechelen* gevelld en bij Koning FILIPS zelf gekogt wierdt, naa dat alvoorens, op Vertoog des Prinſen VAN ORANJE, op uitdruklijk bevel der Gouvernante, het bijvoegzel, in de Koopvoorwaarden geſteld, *dat de Kooper het regt zoude hebben, om als Eerſte Edele van Zeeland voor alle de andere Edelen van Zeeland te verbeelden den tweeden Staat van den Lande*, daar uit geligt was. Koning FILIPS maatigde zich egter, uithoofde van den Koop bij hem gedaan, dat regt aan, door aan Jonkheer ADOLF VAN BOURGONDIE, Heere van *Wakené* kommisſie te geeven, om in zijnen naame ter Staatsvergaderinge te verſchijnen: hoewel waarlijk dat regt, ſchoon het aan het Markgraafſchap gehegt mogte geweest zijn, door dien Koop moest geoordeeld worden vervallen te zijn; dewijl de Graaf, als Souverein en de Staaten (van welken de Eerſte Edele een Lid was) het Lichaam des Volks verbeeldende, het ongerijmd was, dat de Souverein teffens een Lid van 't Volk zoude zijn. De opkomende Nederlandſche beroerten, het overkomen van *Vliſſingen* en *Veere* aan 's Prinſen zijde en 't vertrek des Heeren van *Wakené*, gaven den Prinſe gelegenheid om die waardigheid wederom op zijnen Zoon, den Graave van *Buuren* te brengen; en, dewijl door de uitwijking der andere Edelen, wier grootſte deel de zijde des Konings en den Roomſchen Godsdienst toegedaan wa-

ren, geene der overige Zeeuwſche Edelen ter Vergaderinge van de Staaten verſcheen, bleef Mr. PIETER DE RYKE, 's Prinſen Gemagtigde, als Eerſte Edele, in die hoedanigheid alleen zitten, en 't gantſche Lid der Ridderſchap en Edelen van *Zeeland* alleen verbeelden. De eerſte Verkooping van 't Markgraafſchap te niet gedaan zijnde, wierdt Prins WILLEM, in den Jaare 1581, bij eene andere Opvellinge en Decreet, Kooper van het zelve, en teffens, volgens de Koopvoorwaarden, van de Geregtigheid, om over alle Edelen van *Zeeland* te verbeelden den Tweeden Staat van den voorſchreeven Lande. PIETER DE RYKE bleef egter op zijne voorige Kommiſſie, uit naame des Graaven van *Buuren*, die Waardigheid bekleeden. Naa Prins WILLEMS Dood, gaf zijn Zoon MAURITS, aan PIETER DE RYKE eene nieuwe Kommiſſie, niet uit zijnen eigen naam als Markgraaf, maar, even als zijn Vader, uit naam van zijnen onlſten Broeder, den Graave van *Buuren*; tot dat Prins MAURITS, in den Jaare 1596, naa 't afſterven van PIETER DE RYKE, eene Kommiſſie aan den Heere VAN MALDERÉ uit zijn eigen naam, als Markgraaf van *Veere* en *Vliſſingen* gaf. Hier tegen kantte zich de Graaf VAN HOHENLO, beweerende dat hem de benoeminge wegens den Graave van *Buuren*, nu Prins VAN ORANJE, toekwam. Verſcheiden' Edelen gaven ook een Vertoog over om herſteld te worden in hun Regt om de Ridderſchap van *Zeeland* te helpen verbeelden: doch de Staaten vergunden *aan Graaf* MAURITS, *als toen de principaalſte gequalificeerde Edele in Zeeland, de vacante plaats van wijlen den Heer* DE RYKE *te mogen voorzien met een perſoon, de Staaten aangenaam, zonder dat men voor als nóg kon verſtaan, den ſtaat van Eerſte Edele gebonden of geaffecteert te zyn aan eenige huizen, plaatzen, of perſoonen en familien, en dit onverminderd een tegelijks geregtigheid*; 't geen op den tweeden en derden Februarij des Jaars 1618, bij de aanſtellinge van den Heere MANMAAKER, en op den twaalfden Maij des Jaars 1625, naa den Dood van Prins MAURITS is herhaald, en uitdrukkelijk gezegd, dat de Kommiſſie van den Heere MANMAAKER niet konde continueren, als zijnde verleend, voor dat de Staaten den ſtaat van Eerſten Edelen aan

Prins

Prins FREDERIK HENRIK hadden opgedraagen. Doch dat geſchiedde daadelijk, en MANMAAKER wierdt met eene nieuwe Kommisſie voorzien. Op den zelfden voet zijn ook de zaaken behandeld, toen de volgende Prinſen bij uitdrukkelijke Opdragt en onder gelijke betuiginge tot Eerſte Edelen aangeſteld zijn. De overige Edelen hebben egter van tijd tot tijd getragt hun oud Regt te doen herleeven; als in de Jaaren 1615 en 1616, en laatſtelijk in 't Jaar 1651: doch de Staaten vonden niet goed hun verzoek in te willigen.

De Eerſte Edele heeft ook, in Oktober des Jaars 1596, boven de andere beweerd het Regt te hebben, om de Propoſitie of Voorſtellingen te doen, zo in de Vergadering der Staaten, als der Gekommitteerde Raaden; waar omtrent de andere Leden het tegendeel verſtonden: naamlijk *Middelburg*, dat zulks haar, als de eerſte Stad, naar 't voorbeeld van *Dordrecht*, toekwam: de andere Leden, dat de Voorſtelling bij Tourbeurten van alle de Leden moest geſchieden; dewijl de Voorſtelling wás een Regt den Leden in 't gemeen toekomende. Dit verſchil veroorzaakte zeer hevige twisten, inzonderheid tusſchen den Eerſten Edelen en *Middelburg*, gelijk uit de Notulen van den Jaare 1598 blijkt; willende *Middelburg* daar in niets aan Prins MAURITS toegeeven, maar met eene weergalooze gehartheid haar Regt voor- en overmagt tegenſtaande; tot dat eindelijk op den negentienden Maart des Jaars 1599, door tusſchenkomſte van Afgezondenen van de Staaten Generaal, onder een *Akte van non prejudicie* voor den Prins, een Verdrag wierdt getroffen, inhoudende dat de Voorſtelling, bij voorraad, zoude gedaan worden door eenen derden, geen beſluitende Stem hebbende, zo in de Staaten als Gekommitteerde Raaden, te weten door den Penſionaris, en, bij afweezenheid van denzelven, in de Gekommitteerde Raaden bij maandelijkſche Tourbeurten; dat de Ondertekening op den kant (*paraphure*), zoo in de Staaten als Gekommitteerde Raaden middelerwijl zoude ophouden; 't geen ook zedert dien tijd zo gebleeven is. In 't Jaar 1608 hervatte de Eerſte Edele wel weder deszelfs voorig beweerde, bij gelegenheid van de afweezenheid van den Penſionaris, doch vrugteloos, ſtemmende toen de Leden,

ieder op zijn beurt, zonder omvraage. Tot dat eindelijk de Voorſtelling, bij afweezenheid van den Penſionaris wierdt opgedraagen aan den Sekretaris van 't Land. Ook plagt de Eerſte Edele met gedekten hoofde te adviſeeren in de Vergaderinge, daar alle de andere Leden van ouds gewoon waren zich te ontdekken; doch in den Jaare 1666, vondt men goed, dat zich de Eerſte Edele ook zoude moeten ontdekken, gelijk hem ook zedert een Armſtoel geweigerd is.

In den Jaare 1596, is (naa veel twistens, of de Gemagtigde van den Eerſten Edelen in *Zeeland* moest gebooren zijn) de Heer VAN MALDERÉE, hoewel geen Zeeuw zijnde, op Kommiſſie van Prins MAURITS toegelaaten. Maar, in den Jaare 1660, is goedgevonden, dat geen Vreemdeling daar toe zoude worden verkooren; waar van egter, om redenen, in opzigte van den Heer VAN ODYK, is afgegaan, zonder daar uit evenwel gevolgen te mogen trekken, en mits zijn Krijgsampten afſtaande.

Waren 'er groote geſchillen over 't Regt van Voorſtellinge, als anders, met den Eerſten Edele geweest, geen mindere verſchillen hadden de gezamentlijke Leden, over de bepaalinge der Stemmen in de Vergaderinge der Staaten, in welke de *Goede* dat is, *Graaflijke* Steden, zedert de Beroerten in den Jaare 1578, begonnen te ſtemmen Lid voor Lid, als ieder één Stem hebbende; daar zij te vooren met haar vijven niet meer dan één, dat is, de derde ſtem onder de drie Staaten hadden uitgebragt: waar tegen de Eerſte Edele en de Vazalle Steden, *Vliſſingen* en *Veere*, hun Gezag verminderd voelende, zich aangekant hebben, en geoordeeld, dat men, op den ouden voet van Regeeringe, bij drie ſtemmen moest blijven. Ondertuſſchen vondt het Privilegie, bij den Prins VAN ORANJE aan de Vazalle Steden *Vliſſingen* en *Veere* gegund, geen minderen tegenſtand. Men beweerde dat die Steden tegen alle gebruik, in plaats van den Prelaat, tot de Regeeringe des Lands toegelaaten wierden; dewijl de Geeſtelijke Goederen of des Prelaaten middelen, ten welker aanzien hij alleen ſtem hadt, verkogt zijnde, zijn plaats in de Staaten moest verſtaan worden geheel vernietigd te zijn; en dat geen ander in dezelfe plaats hon-

de

de geſteld worden; zijnde ook die Steden op de Dagvaart, gehouden den vierden Februarij des Jaars 1578, alleen onder voorbetuiginge en voor datmaal tot de Vergadering toegelaten. Deeze wederzijdſche twisten zo hoog gereezen zijnde, dat de Vergaderingen telkens vrugteloos afliepen, wierden de verſchillen (onder voorbetuiginge van *Middelburg* tegen 't Oktrooi in den Jaare 1574, aan *Vliſſingen* en *Veere* verleend) bij uitſpraake des Prinſen VAN ORANJE, aan wien de zaak verbleeven was, op den veertienden Junij dns Jaars 1579, in diervoegen bijgelegd, dat de Graaflijke Steden, geduurende den Oorlog, zouden adviſeren naa den Eerſten Edelen, Stad voor Stad hebbende haar eigen ſtem, en dat daar naa *Vliſſingen* en *Veere* van 's gelijke zouden ſtemmen; doch onder de bepaalinge, dat de oorlog geëindigd zijnde, 's Lands zaaken wederom met drie Stemmen zouden beſlooten en beſlist worden; waar in de Edelen zouden hebben de eerſte, de vijf Goede Steden de tweede, en *Vliſſingen* en *Veere* de laatſte. Maar hoe ver die Uitſpraak aangenomen, en wat daar over voorgevallen is, blijkt niet, dewijl de Notulen der Staaten van *Zeeland* van het Jaar 1579 tot 1583 ingeſlooten, niet voorhanden zijn. Dit is zeker, dat, zedert dien tijd, nooit anders dan met de Stemmen van alle de Steden geſtemd is, zonder dat de Eerſte Edele zich ooit met de Uitſpraak hebbe beholpen om de Stemmen wederom tot drie te brengen, hoe zeer zijn belang zulks ook ſcheen te vorderen. Met die zelfde Uitſpraak wierdt dan ook teffens bijgelegd het geſchil tuſſchen de Steden *Vliſſingen* en *Veere* over de Voorzittinge in de Staaten; de eerſte ſtaande op haare Grootte en Aangelegenheid en de laatſte op de Oprigtinge van 't Markgraafſchap.

Zedert is de Stad *Reimerswaale*, door de groote Overſtroomingen verbijſterd, allengskens zo ontvolkt en verarmd, dat zij, nog bekwaamheid van Perſoon nog Middelen tot de Bezendinge der Staatsvergaderinge hebbende, goedwillig alle haare Ampten en Privilegien ter Rekenkamer heeft overgebragt en de Regeeringe moeten afſtaan en verlaaten. Waar door de Regeering van *Zeeland* zedert beſtondt in zeven Stemmen, te weeten, den Eerſten Edelen, *Middelburg*,

Zierikzee, *Goes*, *Thölen*, *Vlissingen* en *Veere*, maakende gezamentlijk met malkanderen de volle Souvereine Vergadering der Staaten van *Zeeland*, die bij haare Afgezondenen worden verbeeld. Dus bleeven de zaaken, tot dat, naa het afsterven van WILLEM DEN II, Prins *van Oranje*, den Eersten Edelen geene Stem ter Vergaderinge der Staaten vergund wierdt. Doch in den Jaare 1668, is Prins WILLEM DE III, weder tot Eersten Edelen aangenomen en deszelfs Gemagtigde, als zodaanig, ter Vergaderinge toegelaaten: maar deeze, als 't laatste Manlijk Oir van Prins WILLEM DEN I, in den Jaare 1702, overleeden zijnde, is deszelfs Gemagtigde niet meer ter Staatsvergaderinge of in eenige andere Staats-Kollegien toegelaaten, nog ook iemand der andere Edelen met de Waardigheid van Eersten bekleed. Door welke uitsluitinge de Vergadering der Staaten van *Zeeland* alleen uit de hier vooren genoemde zes groote Steden bleef bestaan, tot het Jaar 1747. Wanneer de hoogdringende Nood des Vaderlands den Burgeren alom de oogen opende, om 't gevaar, 't geen de Vereenigde Nederlanden over het hoofd hing en den gantschen ondergang dreigde, te zien en ter herte te neemen.

De Staat hadt, volgens zijne Verbindtenis, ter handhavinge van de Erfvolging in het Huis van *Oostenrijk*, zo als die bij de *Pragmatike Sanctie*, door Keizer KAREL DEN VI, was vastgesteld, aan deszelfs oudste Dochter, MARIA THERESIA, thans Keizerin en Koninginne van *Hongarije* en *Bohemen*, enz. de bedongene onderstanden en hulpbenden zedert eenige jaaren verleend tegen den Koning van *Frankrijk*, die, naa eenigen tijd met wisselbaar geluk in *Duitschland* en *Bohemen* geoorlogd te hebben, in den Jaare 1744, den voornaamsten Stoel des Oorlogs in de Oostenrijksche Nederlanden overbragt; daar hij, in dit en de twee volgende jaaren, alle de Steden der Barriere van deezen Staat (schoon met denzelven in Vrede zijnde) bemagtigde, en eindelijk, op den zeventienden April 1747, in den *Hage* aan de Heeren Staaten deedt overgeeven eene Declaratie der redenen, die hem bewoogen, om het Grondgebied van deezen Staat zelf aan te tasten; 't geen hij ook op dien zelfden dag deedt werkstel-

ſtellig maaken, zendende een deel zijner Krijgsmagt in *Staats-Vlaanderen*, doende hetzelve met alle zijne Steden en Sterkten, in minder dan één maand, voor zijne Magt bukken, beginnende met de ſterkſte Stad *Sluis*, die, zonder dat 'er één Kanonſchoot op gedaan was, den vijand wierdt overgegeven, op den eenëntwintigſten dier zelfde maand April. Dit hielp de gemoederen aan het gisten en het werk eerst binnen de Stad *Veere* aan den gang, daar de Burgerij, des nagts tuſſchen den vier- en vijfëntwintigſten dier maand van de Regeeringe verzogt, dat zijne Doorluchtigſte Hoogheid, de Heer WILLEM KAREL HENRIK FRISO, Prins *van Oranje en Nasſau*, enz. tot Stadhouder, Kapitein en Admiraal-Generaal over *Zeeland* mogt worden aangeſteld, 't geen ook bij die Regeering, voor zo veel haar Stad aanging, des morgens ten vijf uuren, blijmoedig geſchiedde, wordende het Oranje Vaandel daadlijk ten Tooren uitgeſteken, terwijl zich de gantſche Burgerij, als in een oogenblik, met Oranje Linten op hoed en borst verſierd hadt, onder duizenden uitroepingen van *Vivat Oranje!*

Zie daar het begin eener Omwenteling, waar van zich de tijding als een Blikſemſtraal over geheel *Zeeland* verſpreidde: 't geen ook van dat gevolg was, dat de Prins, nog dien zelfden vijfëntwintigſten April, binnen *ter Goes*, (daar men egter van 't gebeurde *ter Veere* geen kennis hadt) ten tien uuren; te *Zierikzee*, ten elf uuren; te *Vliſſingen*, na den middag ten zes uuren; te *Middelburg*, ten zeven uuren; binnen *Tholen* op den zevenëntwintigſten der zelfde maand; en des anderendaags den achtentwintigſten April, met eenpaarigheid van ſtemmen, bij de Heeren Staaten van *Zeeland* (op de voorſtellinge bij de Heeren van *Middelburg*, reeds op den zesentwintigſten te vooren gedaan) wierdt verkooren tot Stadhouder, Kapitein en Admiraal Generaal van *Zeeland*. Gelijk dan ook dat Zeeuwſche voorbeeld, bij de Staaten van *Holland*, *Utrecht* en *Overijſſel* binnen weinig dagen alom tot onuitſpreeklijke blijdſchap der Burgerijen gevolgd is: hebbende inmiddels de Heeren Staaten Generaal zijne Hoogvorſtelijke Doorlugtigheid, op den vierden Maij, aangeſteld tot Admiraal en Kapitein Generaal van de Unie, met de magt over

over het uitgeeven der Parenten en andere zaaken, de Militie betreffende, zo en op dien voet als het deszelfs Voorzaaten geoeffend hebben.

Thans volgde weldaast de herftelling van den vernietigden Staat van Eerften Edelen van *Zeeland*; waar toe de Heeren Staaten van *Zeeland*, zijne Hoogheid op den zestienden Maij des Jaars 1747, op de voorftellinge door de Heeren Gemagtigden der Stad *Middelburg*, op den dertienden dier maand gedaan, hebben aangeftelt, onder de gewoone Verklaaringen en Acten van *Non-prejuditie*, dat het Regt van Eerften Edelen niet gehegt is aan eenig Goed, Huis, Kwaliteit of Familie.

Onmiddelijk daar naa is, meede op voorftelling der Heeren van *Middelburg*, aan zijne Hoogheid te rug gegeeven het Marquifaat van *Veere* en de Heerlijkheid van *Vlisfingen*: wordende de Refolutie van den zeventienden November 1732, en alle andere Refoluties, met de tegenwoordige ftrijdig, ingetrokken, voor nietig verklaard, en gehouden of dezelve nooit genomen waren. Dus kreeg in *Zeeland* alles weder zijne oude gedaante, en wierden door het herleeven van den Staat van Eerften Edelen, de Leden van de Staaten van *Zeeland* weder tot het voorige Zevental gebragt.

De Eerfte Edele heeft, als het eerfte Lid der Staaten, ook eenen Gekommitteerden, om deszelfs Perfoon te verbeelden in derzelver Vergaderinge, gelijk ook in de Kollegien der Gekommitteerde Raaden van *Zeeland* en ter Admiraliteit, die ook teffens eene altoosdurende Kommisfie heeft in de Vergaderinge van de Heeren Staaten Generaal. Ook heeft de Eerfte Edele een Lid om hem te verbeelden in de Provinciale Rekenkamer, en een derde in de Staaten van *Walcheren*.

De Heeren, die wegens de Prinfen VAN ORANJE en op derzelver Kommisfien als Eerfte Edelen ter Vergaderinge der Staaten van *Zeeland*, en in de Kollegien der Gekommitteerde Raaden en ter Admiraliteit in *Zeeland* verfcheenen zijn, waren de volgende;

Jon-

Jonker PIETER DE RYCKE, eerst op Kommissie van Prins WILLEM I, en vervolgens van Prins MAURITS, van den tienden Januarij 1587, en tweeden Julij 1590.

Jonker JAQUES DE MALDERÉ, op Kommissie van Prins MAURITS, van den zesëntwintigsten September 1597.

Jonker ADRIAAN VAN MAERMAAKER, Ridder, op Kommissie van den zelfden Prinse van den derden Februarij des Jaars 1618.

De Heer JOHAN DE KNUYT, Ridder, Heer van *Oud en Nieuw Vosmaar*, op Kommissie van Prins FREDERIK HENRIK, van den negentienden Februarij, en, na deszelfs dood, op Kommissie van Prins WILLEM II, van den negentienden September des Jaars 1647; met wiens overlijden op den zesden November van den Jaare 1650, de Kommissie van den Heere DE KNUYT ook een einde nam.

Zedert is de hooge waardigheid van Eerften Edelen onbegeven gebleeven tot den negentienden September des Jaars 1668, wanneer Prins WILLEM III daar weder meede bekleed wierdt; die tot zijnen Gekommitteerden aanstelde:

Jonker WILLEM VAN NASSAU, Heer van *Odijk*, bij Kommissie, gegeeven in den Jaare 1668.

Doch Prins WILLEM, zedert ook Koning van *Engeland*, op den negentienden Maart des Jaars 1702, overleeden zijnde, hieldt ook de Kommissie des Heeren VAN ODYK op, en bleef de Staat van Eerften Edelen andermaal onbegeven, tot op den achttienden Maij des Jaars 1747, wanneer (gelijk wij hier vooren aantekenden) die waardigheid aan den Erfstadhouder, Prins WILLEM DEN IV, wierdt opgedragen.

Deeze verkoor Jonker JAN VAN BORSSELE tot zijnen Gekommitteerden, volgens Kommissie van den negentienden Maij des gemelden Jaars 1747.

De Vergadering der Staaten van *Zeeland* wordt thans altijd gehouden binnen de Stad *Middelburg*, als zijnde de eerste en grootste onder de Zeeuwsche Steden en best voorzien van alle bekwaamheden tot gemak en gerief der Kollegien: hoewel dezelve voor deezen, volgens 't besluit, in Februarij des Jaars 1578 genomen, bij beurten ook in de andere Steden,

den, als *Zierikzee*, *Goes* en *Tholen* gehouden is; tot dat men, de ongelegenheden en ongemakken daar van meer en meer gewaar wordende, op den vijfden November des Jaars 1598, de Vergadering te *Middelburg*, (hoewel de beurt dier Stad niet zijnde,) goedvondt te beſchrijven; zijnde dezelve zedert altijd hier gebleeven. 't Is ook waar, dat de Staatsvergadering zomtijds wel buiten de Provincie van *Zeeland* en in *Holland* beſchreeven is; maar men heeft zulks aangezien als van ten kwaaden gevolg, en ſtrijdig met de Privilegien van den Lande van *Zeeland*: zijnde zodanige beſchrijvingen, welke bij de Staaten Generaal waren gedaan, één en andermaal, in Februarij des Jaars 1599 en Oktober 1600 afgeweezen, en goedgevonden alleen Gemagtigden te zenden.

Het Vertrek, waar in de Staaten te *Middelburg* vergaderen, in de Beſchrijvinge der *Middelburgſche* Abtdije reeds vermeld zijnde, nevens die der andere Hooge Vergaderingen, zullen wij thans alleen zeggen, dat de Leden, vergaderd zijnde, zitten aan eene Tafel, aan welker eind, met den rug naa den Schoorſteen, de Eerſte Edele, in eenen Fluweelen en met deszelfs Wapen verfierden Armſtoel zit; doch bij deszelfs afwezendheid bekleedt zijn Gekommitteerde die plaats op een gemeenen Stoel, gelijk de overige Leden: daar op volgen aan deszelfs regte hand, en dus ter linker zijde van den Schoorſteen de Afgezondenen van *Middelburg*: regt tegen over dezelve, die van *Zierikzee*: naast *Middelburg* zit de Raadpenſionaris van 't Land, omtrent het midden der Tafel; naast *Zierikzee* die van *Goes*, en ter regter hand van den Raadpenſionaris de *Thoolſche* Heeren, die weder de *Vliſſingſche* over en de *Veerſche* Heeren naast zich hebben. De Tafel, waar aan de Sekretaris van 't Land zit, is naast den Schoorſteen, ter linker hand der Heeren van *Middelburg* geplaatst.

De Vergadering der Staaten van *Zeeland* is aan geen vasten tijd verbonden; maar worden de Pointen van Beſchrijvinge met de noodige Bijlagen door ('s Lands dienst zulks vorderende) de Gekommitteerde Raaden aan de Steden tijdelijk afgezonden, met bepaalinge van dag. De beſchreevene

Le-

Leden zijn verpligt ten beſtemden dage, of uiterlijk dags daar aan, zich op reis te begeeven; indien zij van buiten het Eiland *Walcheren* koomen moeten, en die binnen 't Eiland zijn, aan eene overnagtſche weete; doch eenige Leden, om redenen belet zijnde eenige Afgevaardigden ter Vergaderinge te zenden, moogen dezelve hunnen Last en *Advyſen*, zo op de Pointen van Beſchrijvinge, als op alle voorvallende zaaken, doen inbrengen door hunnen Gekommitteerden Raad of den Raadpenſionaris van 't Land. De Afgevaardigden hebben, gedurende de Dagvaart, vrijen toe en afgang tot de Vergaderinge, zonder gearresteert te mogen worden.

Volgens de beraamde orde op 't beleid der Staatsvergaderinge van *Zeeland*, (waar van egter in deeze en geene Stukken wel eens afgegaan wordt) mag niemant daar worden toegelaaten, dan die eene *radikale Qualiteit* heeft, dat is, die een Stemmend Lid, Penſionaris of Sekretaris eener Stemmende Stad van *Zeeland*, of derzelver Gekommitteerde Raad is. Ieder Lid mag zo veel bevoegde Perſoonen voor zijne rekening ter Vergaderinge laaten verſchijnen, als het goedvindt, doch die alle maar één Stem uitbrengen. Een Lid, voor de eerſtemaal ter Vergaderinge zullende verſchijnen, is gehouden, voor den aanvang der Onderhandelingen, Eed te doen, dat hij de Hoogheid, Vrijheid, Privilegien, Geregtigheden en oude Herkomen van den Lande, Steden en Leden van dien, getrouw en ieverig allen tijd en alleszins zal helpen handhaaven, en daar tegen geenen Indragt gedoogen; alle Kommiſſien, hem opgelegd, naarſtig en naauwkeurig uitvoeren; 't geen geheim behoort gehouden te worden, aan niemant, wie het ook zij, buiten zijne *Principaalen*, te openbaaren. De zaak van eenig belang hebbend Lid of Leden, daar over eenig verſchil tuſſchen de onderlinge Leden, of tegen eenen derden mogt zijn, voorkomende, moeten zodanig een Lid of Leden met hunnen Gekommitteerden Raad, gedurende de Handelinge over 't zelve, uit de Vergaderinge blijven. Ter Vergaderinge wordt geen gehoor verleend dan aan Perſoonen *publieke Qualiteit* hebbende, en die zich alvoorens daar toe aan den Raadpenſionaris aangegeeven en korte opening van hun Voorſtel gedaan hebben.

De

De Voorwerpen der Overwegingen der Staaten van *Zeeland*, zijn alle zaaken, de Souvereiniteit en 't Gemeene Land van *Zeeland*, de geheele *Unie* of Bondgenootſchap, of bijzondere Steden en Perſoonen raakende, op den zelfden voet als bij de andere Provincien, gelijke Souvereiniteit hebbende, geſchiedt. Naa het Gebed, 't geen bij den Sekretaris van 't Land gedaan wordt, en het *reſumeren* der *Reſolutien* der voorige Zittinge, worden eerst de ingekomene Brieven gelezen; waar naa de Raadpenſionaris de in Beſchrijvinge gebragte zaaken en vervolgens andere (naa dat dezelve meer of minder ſpoed vereiſchen) voorbrengt. De Leden *adviſeeren* op de voorgebragte zaaken ieder op zijn rang, eerst de Eerſte Edele, daar naa *Middelburg*, dan *Zierikzee*, *Goes*, *Thoien*, *Vliſſingen* en *Veere*. In 't ſtemmen heeft ieder volle Vrijheid zijne gevoelens te uiten, wordende bij den Raadpenſionaris, naa gedaane omvraage, bij meerderheid van Stemmen *geconcludeerd*, uitgenomen in zaaken, die volgens de oude Orde van Regeeringe of bij uitdrukkelijk Beſluit daar van uitgezonderd zijn; als opſtelling van Schattingen, nieuwe Belastingen, Traktaaten van Vrede, Oorlog en verandering van Regeeringe. Alle Bewilligingen of *Conſenten* der Gemeene Middelen moeten zuiver en gaaf gedragen worden, zonder bijvoeginge van eenige *mitſen* of Voorwaarden. Op alle zaaken moet afzonderlijk worden *geadviſeerd*, zonder door eenige tuſschenkomende Verzoeken of Zaaken te mogen worden verward: maar heeft eenig Lid iets te verzoeken of de Vergaderinge voor te draagen, dat mag ordentlijk, naa alvoorens verlof daar toe verzogt te hebben, geſchieden. Gelijk ook, wanneer eenig Lid, ſtaande de Vergaderinge, van de eene of andere zaak verzogt te worden gemaakt een Point van Beſchrijvinge tegens de eerstvolgende Vergadering, zo zijn de Heeren Gekommitteerde Raaden gehouden zodanig verzogt Point, zonder uitſtel, of eenige *excuſe*, behoorlijk uit te ſchrijven. Zo eenige Leden, naa voorgaande wettelijke Beſchrijvinge, zwaarigheid mogten maaken of weigeren hunne Afgevaardigden ter Vergaderinge af te zenden of wel van hunnentwege ſchriftelijken Last of Volmagt aan hunnen Gekommitteerden Raaden of den Raadpenſionaris van

't Land

't Land te geeven, en dat dezelve, andermaal beſchreeven zijnde, nogmaal mogten weigeren te verſchijnen, zo mogen de aanwezende Leden met de handelingen voortgaan, en worden de genomene Reſolutien, zo wel tegen de afwezende, als tegen de aanwezende, (volgens uitſpraak van Prins WILLEM DEN I, van den veertienden September des Jaars 1579 en het gebruik) voor *Executabel* gehouden. Dit heeft ook plaats, wanneer eenige Leden zouden weigeren te *beſoigneeren*, of beſlaan de Vergadering te verlaaten (zonder dat daar toe alvoorens behoorlijk beſluit genomen was) onder voorwendzel, dat hun op hunne verzoeken of beweerde, geen gelijk of genoegen zoude mogen wezen gedaan, en niettegenſtaande alle Vertoogen en Beweegredenen daar tegen gebruikt, bij hunne weigeringe of afwezenheid onordentlijk blijven volharden, tot merkelijken ondienst en oneere van den Lande en derzelver Hooge Regeeringe. De Leden of eenige derzelve verzogt zijnde, zich op 't een of 't ander Stuk te willen verklaaren bij Inſchrijvinge, zijn gehouden 't zelve, zo ras doenlijk, naa te koomen, en hun gevoelen, dien aangaande in Geſchrifte over te zenden, niet aan de Heeren Raaden van hunnent wege gemagtigd, maar aan den geheelen Raad. *Conſent* op 't welbehaagen van hunne *Principaalen* bij eenige Afgevaardigden gedraagen zijnde, moet dat welbehaagen worden ingebragt en aan de Heeren Gekommitteerde Raaden bekend gemaakt, ten uiterſten binnen acht of tien dagen naa het ſcheiden der Vergaderinge, of anders wordt het voorſchreeven *Conſent* gehouden voor zulverlijk gedraagen. De *Reſumptie* van het beſlooteno op den laatſten dag der Vergaderinge, kan op voorgaande Magtiginge, gedaan worden door de Heeren van den Raade, ten overſtaan der Leden, die tegenwoordig willen zijn. Jaarlijks worden de Notulen op 's Lands kosten gedrukt en den Leden toegezonden.

De Staaten van *Zeeland* worden in hunne Vergadering bedient van eenen Raadpenſionaris en eenen Sekretaris. De eerſte geniet voor een jaarlijkſche Wedde driehonderd Ponden Vlaams en vrije wooning in 's Lands Huizinge. De laatſte alleen op eene vaste Wedde van tweehonderd Ponden Vlaams.

Welk nu het voornaamste werk en bezigheid van den Raadpensionaris van *Zeeland* zij, zal best uit den korten Inhoud zijner Instructie kunnen gezien worden, houdende: Dat de Raadpensionaris moet weezen van goeden Naame en Faame, een geboore *Zeelander*, de Provincie of eenig Lid derzelve gedient en ter Vergaderinge Zitting gehad hebbende, ten minsten den tijd van zes jaaren, Belijdenis doende van den Hervormden Godsdienst, in Regte *gegradueerd*, in 's Lands zaaken ervaaren en der Latijnsche, Fransche en Duitsche Talen magtig. De Staaten vergaderd zijnde, moet hij de eerste in 't komen en de laatste in 't scheiden zijn. Hij moet, naa 't gedane Gebed, de Poincten van Beschrijving ordentlijk voordragen en voorts niets anders voorstellen, dan 't geen bij voorgaande *Communicatie* en *Deliberatie* met die van den Raade goedgevonden is. Hij moet gedurende de Vergadering de *Notulen van 't gerefolveerde* houden, de *Depesches*, daar uit vloeiende, door den Sekretaris doen *registreeren* en *expedieeren*, de openstaande *Agenda*, daags naa 't scheiden der Vergaderinge, doen uitrekken en den Leden toezenden en daar van ter naaster Vergadering, op de eerste Zitting verslag doen. Hij moet in alle zaaken de Kommissien en Brieven formeeren, wanneer hem zulks bij de Staaten of Raaden gelast wordt. Hij moet ook altijd in den Raad verschijnen en denzelven dienen van zijn *Advijs*, doch zonder *refolveerende* Stemme en heeft Zitting, naa die van den Raade aan de zelfde Tafel. Hij moet over alle inkomende Brieven terstond Vergadering beleggen, en dezelve niet dan in tegenwoordigheid, ten minsten van twee van den Raade openen, moetende daar op, de zaaken zulks vorderende, straks bij den Raad *gerefolveerd* worden. Hij moet, om onderrigting te kunnen geeven van den Staat der *Financien*, bij de hand hebben den Maandelijkschen *gerepartitieerden* Staat van 's Lands Inkomen, mitsgaders een Register van de Ordonnantien. Ten dien einde wordt aan denzelven t'allen tijde gegeeven *access* in 's Lands Rekenkamer en *Visie* der Rekeningen en van andere Stukken en *Munimenten*. Hij mag zich in geen dienst van andere Prinsen, Heeren, Republieken of Steden, gedurende zijne

jegen-

jegenwoordige Bedieninge begeeven; zelfs niet zijnen Dienst verlaaten hebbende, zonder verlof der Staaten. Hij mag geenerhande Gaven, *direct* of *indirect* ontvangen, en moet den Eed van Trouwe aan de Staaten of Gekommitteerde Raaden doen. Hij moet zorg draagen, dat geen Indragt geschiede tegen de Orde van Regeeringe, de Hoogheid en Geregtigheid der Provincie en Hervormden vastgestelden Godsdienst. Iets deeze tegengaande vernoemende, is hij gehouden aan de Staaten of Gekommitteerde Raaden kennis te geeven. Hij moet in alle zaaken, waar in, naar Orde van Regeeringe *geconcludeerd* kan worden, de schriftelijke *Conclusie* in de Notulen *inscreeven*, en alleen de *Conclusie*, en niet de bijzondere gevoelens, voor *Extract*, zo 'er een moet gegeeven worden, laaten uktrekken. Hij vermag geen *Extracten* te geeven, dan aan die zulks toekomt, ten zij bij Verlof. Hij moet bij tijds 's Lands Notulen aan den Sekretaris leveren, op dat daar van Afschriften aan de Leden, ten langsten binnen drie Maanden, mogen worden bezorgd. De Notulen mogen alleen bij eenen beëedigden Klerk geschreeven worden.

De Raadpensionaris moet ook bij Eede belooven den waaren Christelijke Hervormden Godsdienst, naar zijn uiterste vermogen voor te staan en handhaaven, de Staaten houw en getrouw te zijn, in alles te handelen zonder begunstiginge van eenige Stad, of Steden, Landen of Persoonen, ieder Recht of Justitie te doen, geen zaaken te ontdekken, die geheim behooren gehouden te worden, of tot iemands nadeel zouden strekken, niemant in 't bijzonder ten dienst te staan, geen Giften of Gaaven te ontvangen, ten waare eetbaare of drinkbaare Waaren van kleine waarde: voorts niet te koopen eenige Buiten, Goeden, Ordonnantien, Actien of Crediten, die 't Land van *Zeeland* zonde mogen schuldig zijn, nog part of deel daar in te hebben; ook niet in eenige Pachten, Collecten van Konvooien of Gemeene Middelen, nog eenige leverantien aan de Gemeene Zaaken van *Zeeland* verkogt, en zich voorts in alles te gedraagen naar zijne Instructie.

De Sekretaris van 't Land, moet insgelijks zijn een *gegraduseerd* Regtsgeleerde, doende Belijdenis van den Hervormden Godsdienst, en in de Latijnsche, Fransche en Duitsche Talen ervaaren. Volgens 't beslootene, in December des Jaars 1585, moest hij een gebooren *Zeelander* zijn; doch naderhand is zulks uit zijne Instructie van den veertienden Junij des Jaars 1630, uitgelaaten. Zijn werk is, de *Depescbes*, zo uit de Resolutiën der Staaten, als der Gekommitteerde Raaden vloeiende, te doen opmaaken en uitgeeven. In afwezenheid van den Raadpensionaris, neemt hij deszelfs plaats waar en doet de Voorstelling in de Vergadering; doch niet dan na voorgaande omvraage en daar toe verzogt zijnde; doch is ook wel zonder omvraagen geschied. Ook is hij verpligt de Notulen der Gekommitteerde Raaden te houden.

De Griffie, gemeenlijk het Staaten-Komptoir genaamd, in Februarij des Jaars 1578, op last der Staaten, bij den Raadpensionaris ROELS opgerigt, wordt gehouden in twee Vertrekken, aan de linkerhand van den opgang na de Staatenkamer, en wordt bediend bij eenen Griffier en vijf Klerken, die wel alle bij de Ministers worden aangesteld; doch de Titel van Griffier wordt aan den eersten Klerk bij de Staaten gegeeven. Ook worden de Staaten en Gekommitteerde Raaden gedient van zes gewoone Boden, die ook den Raad ter Admiraliteit moeten ten dienst staan. De Kamerbewaarder der Staaten van *Zeeland*, die zijne wooning boven de Staatenkamer heeft, wordt, nevens de Boden, door de Gekommitteerde Raaden aangesteld.

Tot het bedrijf der vergaderde Staaten behoort ook het begeeven der *Politike* Ampten en Kommissien: waar omtrent het volgende wordt waargenomen. Eenig Ampt of Bediening openvallende, moet herzelve door de Heeren van den Raade, zo haast mooglijk, in Uitschrijvinge worden gebragt; wanneer de Leden, op de eerste of uiterlijk daar naast aanvolgende Vergaderinge, 't zij die gehouden wordt op nieuwe Beschrijvinge, of op *reces*, herzelve moeten vergeven. Indien 'er eenig verschil over een Ampt of Officie mogt ontstaan, moet zulks op de voorzeide eerste Vergadering worden

den beſlist en volkomen afgehandeld. Niemand, ſtaande na eenig Ampt of Bedieninge, mag ter Vergadering verſchijnen; zo lang het Point van Beſchrijvinge, daar toe ingeſteld, niet is afgehandeld, of daar, naar 't gewoone gebruik, verſchijnende, moet dezelve, dat Point dienende, buiten ſtaan. Iemand, tot eenige Bedieninge bevorderd zijnde, moet eerst den Eed van Zuiveringe doen, eer hij tot den Eed van Trouwe, tot die Bedieninge ſtaande, of tot het ontvangen zijner Kommisſie kan worden toegelaaten.

De voornaamſte Ampten binnen de Provincie, bij Verkiezinge op Kommisſie der Staaten, bedient wordende, zijn die van Raadpenſionaris en Sekretaris van het Land, Ontvanger Generaal van *Zeeland*, en ook voor de aanſtelling van den Prinſe VAN ORANJE tot Stadhouder, enz. de drie Hoofd-Officieren te water en de Militaire Ampten te lande. Bij Verkiezinge der Staaten van *Holland* en *Zeeland*, te gelijk, worden vergeven de Buitenampten van den Preſident en Griffier van den Hoogen Raade: doch het Preſident-Griffier- en Rentmeestersampt der Exploiten van den Hove Provinciaal worden, op de beurte van *Zeeland* openvallende, door de Staaten van *Zeeland*, bij Verkiezinge, alleen vergeven. De overige Ampten binnen de Provincie, in de Steden, derzelver Regtsgebied en de Eilanden, op Kommisſie der Staaten, bedient wordende, zijn de Baljuwagien der Stemmende Steden, (met uitzonderinge nogthans van *Vlissingen* en *Veere*, daar die aanſtellinge den Marquis en Heere toekomt) de Rentmeesterſchappen *Bewester-* en *Beoosterschelde*, de Dijkgraafſchappen, Ontvangerſchappen van den Tol, de Rentampten van de Rentieren, Geeſtelijke Goederen, de Ontvangersampten der Middelen van Conſumptie, gewoone en buitengewoone perſoneele en *reële* Schattingen op de Landen, Huizen, Tienden, Dijkgorzen, en 't Regt der Kollaterale Succeſſie. Deeze en alle andere Bedieningen, te vooren op Benoeminge en Voorſtellinge begeven geweest, wierden, zedert het vaſtſtellen van een nadere orde, vervat in zeker Reglement van den tweeëntwintigſten November des Jaars 1708, bekend onder den naam van het *Inſtrumentum Pacis*, begeven aan zodanige Perſoonen, als door de Afge-

vaardigden van de Magiſtraaten der Steden, daar zodanige Ampten moeten worden bedient, gunſtig zijn voorgedraagen, en voorgeſteld worden; zonder, buiten bewilliginge derzelve Steden, daar in eenige verandering te maaken; mits dat dezelve Perſoonen de noodige vereischtens hebben en alle Orders van Regeeringe naakomen: alleen wordt het Rentampt der Geeſtelijke Goederen in *Walcheren*, volgens Verdrag tuſschen de drie Stemmende Steden aldaar, bij tourbeurten vergeven; zijnde de eerſte tourbeurt aan *Middelburg*, de tweede aan *Veere* en de derde aan *Vliſſingen*, en zo vervolgens.

De Ampten buiten de Provincie, op Kommisſie der Staaten van *Zeeland* bedient wordende, zijn thans vijf gewoone Afgezondenen ter Vergaderinge van de Algemeene Staaten en twee ter Generaliteits Rekenkamer: onder deeze zeven heeft de Eerſte Edele en *Middelburg* altijd eenen vasten Afgezondenen in de Vergaderinge der Staaten Generaal. De vijf andere Steden vervullen de vijf overige plaatzen, zo dat het Ampt van eenen Afgezondenen in de Staaten Generaal openvallende, de Stad welker Afgezondene ter Generaliteits Rekenkamer langst in die Bediening is geweest, en, bij haare weigeringe, de volgende Stad, de keuze heeft om haaren Afgezondenen uit de Generaliteits Rekenkamer in de Vergaderinge van de Staaten Generaal te doen overgaan: in welk geval de Stad, welker plaats in de Staaten Generaal opengevallen was, de ledigſtaande plaats ter Generaliteits Rekenkamer weêr vervult, en zo vervolgens.

In den Raade van Staaten heeft *Zeeland* ook twee Heeren, die met het Sekretariſchap der Provinciaale Rekenkamer, naar tourbeurten bij lotinge gevallen, tuſschen de zes Steden, en op voorſtellinge der Stad, wier beurt het is, vergeven worden, zijnde de eerſte beurt gevallen voor *Veere*, de tweede voor *Middelburg*, de derde voor *Goes*, de vierde voor *Zierikzee*, de vijfde voor *Vliſſingen* en de zesde voor *Tholen*. De drie Raadsheersampten in den Hoogen Raade, en de drie in het Hof Provinciaal, worden bij de zes Stemmende Steden, ieder met één Lid vervuld: zijnde de Steden, die een Raadsheer in 't Hof hebben, bij 't open-

val-

vallen van een plaats in den Hooge Raade, de keur gelaten, om haaren Raadsheer, met deszelfs goedvinden, te doen overgaan in den Hooge Raade, op den zelfden voet, als hier vooren van de Afgezondenen in de Vergaderinge der Staaten Generaal en Generaliteits Rekenkamer is gezegd. In ieder der Hollandſche Admiraliteits Kollegien heeft *Zeeland* eenen Afgezondenen. In de Admiraliteit op de *Maaze* heeft 'er *Vliſſinge*, in die te *Amſterdam*. *Middelburg* en in 't Noorderkwartier *Zierikzee* één. De Kommiesplaats ter Generaliteit, wegens *Zeeland*, en 't Sekretariaampt in 't Hof Provincial worden bij de zes Steden bij tourbeurten door voorgaande Lotinge bepaald, vergeeven. De eerſte beurt heeft *Goes*, de tweede *Tholen*, de derde *Zierikzee*, de vierde *Vliſſinge*, de vijfde *Middelburg*, de zesde *Veere*, en zoo vervolgens.

De Ontvangeramptenen der Middelen van Conſumptie in *Noord-Beveland*, en van den honderdſten Penning op de Landen, Tienden, Huizen, enz. aldaar; gelijk ook de Kommisſariſchappen van de Monſteringe te Lande (zo lang die nog vervuld wierden) worden, op Voorſtellinge der Steden (*Vliſſinge* alleen uitgezonderd, 't geen daar tegen voor een vaste beurt de Admiraliteitshoeksplaats in 't Kollegie op de *Maas* vervult) bij tourbeurten volgens 't Lot vergeven, in deeze orde, ten eerſte *Veere*, ten tweede *Middelburg*, ten derde *Tholen*, ten vierde *Goes*, en ten vijfde *Zierikzee*.

Hoewel eenige Ampten op Voorſtellinge der bijzondere Steden worden begeven, en dezelve daar door als aan de Steden gehégd zijn; egter is geen Stad bevoegd zodanige Beampten op eigen gezag uit hunne Bedieningen t'huis te roepen; maar daar toe blijft, als van ouds, eene Staatsreſolutie nodig; doch de Gekommitteerde Raaden en Provinciale Rekenmeesters zijn en blijven t'allen tijde bij hunne Steden wederroepelijk.

Deeze Orde nopens het begeeven heeft dus tot heden toe ſtand gehouden, doch wat ſchikking daar omtrent nu ſtaat gemaakt te worden, zedert het Lid van den Eerſten Edele weder deel in de Regeeringe gekreegen heeft, zal de tijd leeren.

Zeeland heeft ook van oude en doorgaans gehad de voorſtelling van een' gewoonlijken Afgezant aan 't Hof van *Groot-Brittannie*, en ſchoon daar over wel veele beweegingen zijn geweest, is het daar van egter tot heden toe meest altijd in bezit gebleeven.

In opzigte van 't begeeven der Krijgsampten was in den Jaare 1706. wel een orde bij de Staaten beraamd, volgens welke dezelve moesten worden begeven; maar zedert het aanſtellen van den Prinſe VAN ORANJE, tot Stadhouder, Kapitein-Generaal en Admiraal van *Zeeland*, zijn alle Krijgsampten ter begeeving van denzelven geſteld.

Eer wij van de begeevinge der Ampten afſcheiden, dient nog aangetekend, dat in den Jaare 1693, bij de Staaten van *Zeeland* is ingevoerd een Kapitaale Leening over alle politike Beampten, zo van 's Lands wegen, als van wegens de Steden, *Corpora* of Admiraliteit, enz. eenige Ampten bedienende. Ieder derzelve moet ten Komptoire Generaal van *Zeeland* opbrengen zekere bepaalde ſomme, die op ieder Ampt geſteld is, volgens de Lijſt daar van zijnde, voor welke ſomme de opbrenger eene behoorlijke Amptsobligatie ontvangt, en zijn zedert den Jaare 1693, reeds dertien zodanige Kapitaale Leeningen aan de Provincie gedaan, van welke de zeven eerſten zijn opgenomen op eenen Intrest van vier ten honderd, de achtſte, negende en tiende tot twee en een half, de elfde en twaalfde tot drie en een half en de dertiende tot vier ten honderd. Doch in den Jaare 1726. is goedgevonden, dat, bij overlijden van eenige Beampten, de Obligatien ten laste van de openvallende Ampten alle zouden worden gebragt, op eenen Interest van twee en een half ten honderd, waar van egter de elfde en volgende Leeningen uitgezonderd zijn.

Bij overlijden of afgaan van eenen Amptenaar, is deszelfs Opvolger gehouden alvoorens tot den Eed te mogen worden toegelaaten, alle de gedaane Leeningen of *fournisſementen* aan zijnen Voorzaat of deszelfs Erfgenaamen of regt verkregen hebbende af te loſen, en een derzelve ten voordeele van den Lande te laaten doorhaalen en vernietigen, zonder daar voor eenige vergoedinge te erlangen door welke ver-

nietl-

pleiginge het Land allengskens van die ſchuld, buiten deszelfs kosten ſtaat ontheeven te worden.

Boven en behalven deeze Kapitaale Leening, wordt van ieder der Beampten binnen de Provincie van *Zeeland* en 't Zeeuwſche *Committimus*, (of buiten de Provincie op benoeming of begeeving van eenige Kollegien of Societeiten, in deeze Provincie hun verblijf houdende) het zij ze alleen Eerampten bezitten, of zulken, wier Wedde en Voordeelen van vijftig tot honderd ponden Vlaams bedraagen, gevorderd één jaarlijks Amptgeld ten voordeele van den Lande van twee ponden Vlaams; en van ieder £ 50: Vlaams, die dezelve boven de genoemde £ 100: Vlaams 's jaars opbrengen, nog één pond Vlaams. Nog worden ten Komptoire Generaal van *Zeeland*, of daar dezelve betaald worden, drie Stuivers ter ponde van de vaste Wedden gekort.

De Staaten van *Zeeland*, die de derde Plaats en Stem onder de Zeven Vereenigde Bondgenooten hebben, voeren den Titel van *De Edele Mogende Heeren Staaten van Zeeland*. Te vooren wierdt 'er bijgevoegd *des Lands en Graafſlijkheids van Zeeland*; doch die woorden zijn 'er zedert eenige jaaren uitgelaaten.

Voor de oprigtinge van 't Kollegie der Gekommitteerde Raaden van *Zeeland*, vindt men gewag gemaakt van Gouverneur en Raaden; wier aanzien zo groot geworden was, dat zij zelfs in rang voor de Leden van de Staaten, in de Notulen van den tweeden September des Jaars 1577, genoemd ſtaan. Oorſpronklijk ſchijnt hun alleen de zorg der Krijgszaaken aanbevolen geweest te zijn; doch naderhand, in de Nederlandſche Beroerten, ſchijnen zij uitgebreider Kommiſſie van Prins WILLEM DEN I verkreegen te hebben; maar buiten kennis en tegen wil der Staaten; gelijk zulks uit de Inſtructie der Afgezondenen van de Staaten aan dien Prins blijkt. Deeze aanwaſſende Magt naijver en ongenoegen bij de Steden verwekkende, heeft zich *Middelburg* daar alleresrst tegen gekant; waar uit voortgekomen zijn de Raadpleegingen, om een Raad van Staaten voor deeze Provincie op te rigten, gelijk dan ook in de maand Maij des Jaars 1578, het Kollegie der Gekommitteerde Raaden van *Zeeland*

is ingesteld; volgens de Instructie, die toen op den naam van Prins WILLEM DEN I is vastgesteld; bij welke hun ook gegeeven is 't beleid der zaaken van de Admiraliteit, en, uit kragte van welke, zij ook de bezigheden der naderhand opgeregte Rekenkamer waargenomen hebben, alles op eene Wedde van twee Guldens 's daags. Doch, de Staaten tegenwoordig zijnde, hieldt hun Magt op. De Regeering zedert, zo door het plegtig afzweeren des Konings van *Spanje* van den Jaare 1581, als door den dood van Prins WILLEM in den Jaare 1584, en andere aanmerkelijke voorvallen, zeer veranderd zijnde, is daar naa op den dertienden Oktober des Jaars 1586, eene andere Instructie voor de Gekommitteerde Raaden bij de Staaten gemaakt en vastgesteld.

Bij deeze wierdt bepaald dat hetzelve Kollegie zoude bestaan uit zeven Leden, te weeten één Gekommitteerden van den Eersten Edele, en één uit ieder der zes Stemmende Steden van *Zeeland*. Dan, naardien, zedert den dood van Koning WILLEM DEN III van *Groot-Britannie*, de Eerste Edele nergens meer in *Zeeland* erkend is, bestondt het Kollegie van dien tijd af alleen in de zes Gekommitteerden der Stemmende Steden, 't geen thans door de aanstellinge des Prinsen VAN ORANJE tot Eersten Edele, weder op het oud getal van zeven gebragt is. Voorts dat hunne Kommissie duuren zoude tot de te hunsroepinge van de Leden, in wier naame zij Zitting hebben. Dat zij moeten staan ter goeder Naame en Faame, in Staatszaaken bedreeven, den waaren Christelijken Godsdienst toegedaan, den Staaten aangenaam zijn, en den anderen niet bestaande tot in den vierden Graad van Bloedverwantschap of aangehuwde Maagschap, doch daar van is door de Staaten meermaalen ontslag verleend.

Het werk der Gekommitteerde Raaden bestaat in de gewoone bestieringe van alle zaaken van Politie en Militie, in afwezenheid der Staaten, mitsgaders in het Beleid der *Finantien* van *Zeeland*; alles nogthans onder eenige voorbehoudingen en bepalingen, waar aan de Heeren Raaden verbonden zijn, en verpligt, niet alleen kennis te geeven van, maar ook te laaten aan der Staaten Bestier verscheiden zaaken; als alle Pointen van Belastingen of Consent, daar uit Belastingen

moeten voortvloeien, met andere Hooge *Relagiën* en Zaaken, daar van afhangende, op welke de Raad gehouden is de Staaten te beſchrijven, met toezendinge der Pointen, waar over gehandeld zal moeten worden; zijnde het gewoone werk van den Raad de daaglijkſche behandelingen van alle de Middelen der Gemeene Zaake, ter vermeerderinge van 't Inkomen en Beſparinge van 't uitgeeven derzelve. De Raad heeft voorheen ook gehad het onderzoeken en opneemen van de Rekeningen der Rekenpligtigen: maar door de menigvuldige bezigheden, zich daar toe niet langer hebbende kunnen verledigen, is in 't eerſte aan eenige buitengewoone Gemagtigden van de Staaten, en daar naa aan 't Kollegie van de Rekenkamer zelve dat werk opgedragen en aanbevolen. Aangaande de Verpagtingen hebben de Staaten op den negende Januarij des Jaars 1596, daar over verſcheiden Beſtellingen gemaakt: want in 't Eiland *Walcheren* moeten de Gemeene Middelen verpagt worden door Gemagtigden uit de drie Walcherſche Steden en éénen Gemagtigden uit *Zierikzee*. Binnen *Zierikzee*, met de daar aankleevende Plaatzen, door Gemagtigden uit de Magiſtraat dier Stad met bijvoeginge van éénen uit *Middelburg*, éénen uit *Goes* en éénen uit *Tholen*. Binnen *Goes*, door de Gemagtigden uit de Magiſtraat aldaar, nevens die van *Tholen*, *Vliſſingen* en *Veere*, elk één. Binnen *Tholen*, door Gemagtigden der Regeering van die Stad en der Steden *Zierikzee* en *Goes*, elk één. Deeze Kommisſien worden door de Staaten, die tot het draagen der Conſenten van deeze Gemeene Middelen altijd moeten beſchreeven worden, geſterkt. Belangende de bijzondere Verpagtingen van Landerijen, Molens, enz. zo de Domeinen als Aangeteekende (*geannoteerde*) Goederen betreffende, is goedgevonden die te doen geſchieden ter maaninge van de Rentmeeſteren, door eenige (doorgaans twee) Kommisſarisſen uit de Gekommitteerde Raaden, met hulpe en aan overſtaan van eenige uit de Magiſtraaten der Steden, Zitting hebbende in de Staaten dier Kwartieren: maar de Verpagting der Gemeene Zaaks Tienden wordt in *Walcheren* gedaan door Kommisſarisſen uit de drie Steden aldaar, Binnen *Zierikzee* door Gemagtigden van *Goes*. Binnen *Goes*

door

door Gemagtigden van *Middelburg*. Binnen *Tholen* door Gemagtigden van de Magiſtraat aldaar, alles ten overſtaan der Rentmeesteren in hunne Kwartieren: doch het uitzetten der Biljetten, het leggen der Dagen, en 't beſchrijven der Steden en Rentmeesteren is aan de Gekommitteerde Raaden geſteld. De Gekommitteerde Raaden ſtaan ook de Ordonnantien ter Betaalinge van Traktementen, vermogen ook bij maniere van vrijwillige Gifte (*gratuiteit*) en Vereeringe, iemand iets buitengewoons, waaromtrent bij de Staaten geen bepaaling gemaakt is, toe te leggen; doch zij mogen geenszins toeſtaan eenige nieuwe of verhoogde Traktementen, Jaargelden of Kwijtſchelding van *Actien* of uitſtaande Schulden den Lande toebehoorende; ook geen Uitgift van Erfpagt, veelmin Verkooping van eenige 's Lands Middelen of Goederen. Zij mogen ook geen Ordonnantien verleenen, zonder uitdrukkinge der redenen van Schuld, op dat de deugdelijkheid der behandeling zonde kunnen worden nagefpoord. Voorts is hun vertrouwd de toezigt, dat alle 's Lands Geregtigheden wel mogen bewaard worden; dat de Provincie in 't gemeen, nog geen Kwartieren derzelve in 't bijzonder, eenigen overlast lijden: en, hoewel zij geen beſtel hebben over eenige zaaken, de Juſtitie en Politie aangaande en ſtaande ter kennisſe van eenige Steden of Leden van de Staaten; als gehouden zijnde dezelve te verzenden daar 't behoort, zo hebben zij nogthans een groot Gezag en *Jurisdictie*, als eerst de Kennis en Regtspleeging van Zaaken, welken oudtijds bij den Burggraave en Leenmannen van *Zeeland*, als *Pares Curiæ* plagten afgehandeld te worden; want, in vroeger tijden, hadden Burggraaf en Leenmannen de Hooge Vierſchaar van alle Hals- en Lijfſtraf baare zaaken over het gantſche Graaflijke Regtsgebied, zelfs binnen de Steden, die men tot hunne Overkomst en Zitdagen moest uitſtellen; maar naderhand is de *Criminele Judicature* bij Privilegie aan de Graaffelijke Steden en Vazallen in dier voegen vergund, dat de kennis van den Burggraave, ten deezen opzigte, overal heeft opgehouden: maar de kennis van Leenen, en al, wat daar van afhangt, is aan den Raade, in ſtede des Burggraafs, overgebragt. Doch deeze Regtspleeging

ging over Leenzaaken, zelfs ter eerſter aanleg, is, bij nader overeenkomst, den Heeren Gekommitteerden Raaden ontrokken, en aan het Hof Provinciaal, als het gemeene Leenhof van *Holland* en *Zeeland* overgegeeven. Over geſchillen ter zaake der Middelen van Conſumptie, Belastingen ter zaake van den Oorlog, als meede van de aangeteekende en verbeurd verklaarde Goederen wordt bij den Raad, als laatſten Regter, van 't Beroep van Schepenen, Vonnis geweezen bij *Arrest*. Zonder dat den Geregtshoven dien aangaande eenige Regtspleeging toegelaaten zij. Nog hebben de Gekommitteerde Raaden van *Zeeland* het Beſtier over de Vlaamſche Kwartieren van *Axel*, *Neuze* en *Biervliet*, met de Landen daar van afhangende, gelijk ook over *Lillo* en *Liefkenshoek*, onder den naam van *Committimus der Staaten van Zeeland of derzelver Gekommitteerde Raaden*: wordende in die Plaatzen de Gemeene Middelen en Inkomſten uit de Domeinen door hun geheeven, en de Bedienders daar toe aangeſteld, ook de Krijgsampten in de Steden vergeven, nevens andere Voorregten meer. Waaromtrent wij alleen moeten aanteekenen, dat het gantſche Beſtier over het *Committimus* ophieldt toen zich *Frankrijk* in de maanden April en Maij des Jaars 1747 van gantsch *Staats Vlaanderen* meester gemaakt hadt. De Gekommitteerde Raaden verleenen, in afweezen der Staaten, bij voorvallende gelegenheden, ook *Patenten* aan het Krijgsvolk in de Grensſteden van *Zeeland*, om 't zelve te doen trekken, daar 's Lands Dienst zulks meest vordert. Hun is ook toegeſtaan, dat zij in *Holland* zijnde, mogen verſchijnen ter Vergaderinge van de Algemeene Staaten, naar 't voorbeeld der Gekommitteerde Raaden van *Holland*. Verſcheiden' Ampten zijn ook ter hunner begevinge geſteld, doch de Steden hebben, ieder in den haare, zommige derzelve haaren Gekommitteerden Raad weder ontrokken en ter haarer eigener Begevinge gehouden. De Wedde der Gekommitteerde Raaden is jaarlijks een honderd Ponden Vlaams, behalven het Traktement, dat zij als Raaden ter Admiraliteit, welk Ampt zij op Kommiſſie der Staaten Generaal bekleeden, genieten, en de vrije wooning in 's Lands Huizinge in de Abtdije.

Deeze

Deeze Raad wordt bediend door den Raadpenſionaris en Sekretaris van 't Land; doende de eerſte de Voorſtelling en wordende bij den laatſten de Notulen van 't verhandelde gehouden. De gewoone Vergaderdagen van dit Kollegie zijn wel Maandag en Donderdag, en voor de Regtzaaken Vrijdag, Voormiddag, maar de Bezigheden zulks eenigzins vorderende, komt hetzelve ook op de andere dagen te zaamen. De Gekommitteerde Raaden van *Zeeland* voeren den Titel van *Edele Mogende Heeren.*

Het Ampt van Ontvanger-Generaal van *Zeeland* is gekomen in plaats van dat van Theſaurier-Generaal en Raad van *Zeeland*, die volgens 't Vijfde Artikel der Inſtructie van Gekommitteerde Raaden, toegang in den Raad hadt, als 't hem beliefde, om, bij wijze van kennisgevinge, aan te dienen 't geen hij ten dienſte van den Lande bevondt te behooren, als meede om den Raad te dienen van Advijs: doch de Titel van Theſaurier-Generaal en Raad van *Zeeland* afgeſchaft, en Mr. EWOUT TRELLINK tot eerſten Ontvanger-Generaal aangeſteld zijnde, is, hoewel hij als Minister van 't Kollegie der Gekommitteerde Raaden wordt aangemerkt, bij deszelfs Inſtructie van den vijfden Oktober des jaars 1603, de Zitting in den Raad van dat Ampt afgeſcheiden; moetende de Ontvanger-Generaal, als hij zulks noodig oordeelt, gehoor verzoeken, en als dan de laatſte plaats aan de Tafel bekleeden. Het Ampt zelf komt genoegzaam in alles overeen met het Ampt van Ontvanger-Generaal van *Holland.* Hij moet voor zijne Behandelinge ſtellen twee Borgen, ieder voor vijfënzeventig duizend Guldens *in ſolidum*, en is verpligt jaarlijks Rekening te doen en dezelve te beedigen. Zijne Wedde bedraagt in 't geheel jaarlijks elf duizend Guldens; waar uit hij gehouden is twee Kommiſen te betaalen; doch, door de menigvuldige Negotiatien en andere bezigheden, wordt deszelfs Komptoir tegenwoordig waargenomen door twee Kaſſiers en vier Kommiſen, egter zonder verder bezwaar van den Lande. Het Komptoir-Generaal wordt gehouden, alle de dagen der weeke des morgens, behalven des Saturdags. Ook is het, in de Paasch- en Pinkſterweek en gedurende de laatſte veertien dagen der maand December, geſlooten.

Dus

Dus het Kollegie der Heeren Gekommitteerde Raaden en derzelver Ministers beschouwd hebbende, gaan wij over tot de Provinciaale Rekenkamer van *Zeeland*. Voorheen plagten alle Rekenpligtigen hunne Rekening te moeten doen en overbrengen buiten de Provincie, eerst in de Kamer te *Mechelen* tot den Jaare 1476, en zedert dien tijd tot de Beroerten toe, in den *Hage*, voor de Rekenkamer, die de Graaven van *Holland* en *Zeeland* voor die twee Provincien hadden opgeregt: dan naardien, die Heeren geen naauwkeurige kennis van de zaaken van *Zeeland*, nog gelegenheid om die te bekomen, hadden, en daar door veelzins konden worden misleid, door de verre afgelegenheid der Plaatsen, heeft men zedert dien tijd, en zelfs reeds eenigen tijd te vooren, de Rekeningen over 's Lands Middelen en Domeinen, als anders, binnen de Provincie beginnen te hooren, eerst door de Staaten of hunne Gemagtigden, gelijk te vooren door den Prelaat en Edelen en de Gekommitteerden van eenige Steden; daar naa door de Gekommitteerde Raaden, uit den naame en van wegens de Staaten, gelijk reeds hier vooren is aangeteekend, tot dat, omtrent de maand Februarij des Jaars 1594, de Gemagtigden, daar toe last hebbende, en bevindende de noodwendigheden van een vast en staande Kollegie, zelve hebben vernogt, gelijk ook goedgevonden is, eene vaste Rekenkamer in *Zeeland* op te rigten, voor welke dan ook, naa veele raadpleegingen en onderling overleg, eindelijk eene volkomene Instructie is beraamd en vastgesteld op den twintigsten Junij des Jaars 1596; volgens welke, behoudens eenige kleine veranderingen, bij de Resolutien der Staaten gemaakt, de Rekenmeesters nog dagelijks hun Ampt bedienen. Deeze Kamer bestondt eerst uit zeven *Auditeurs* of Rekenmeesters, zo lang het Lid des Eersten Edele nog in weezen was, doch zedert deszelfs afschaffinge, bleef hetzelve alleen bestaan uit zes Heeren, te weeten uit iedere stemmende Stad één, doch in den Jaare 1747 is het, door het weder aanstellen van den Prinse VAN ORANJE tot Eersten Edele, weder op het voorige getal van zeven gebragt, die gebooren Zeeuwen en in niemands, dan alleen der Staaten, Eed mogen zijn, behalven dat zij *permanente* of

voor

voor hun leeven aangeſtelde Raaden zijnde van die Steden, in welker naame zij zitten, zij zulks moogen blijven. Zij dienen op Aanſtellinge des Eerſten Edele of hunner Stad; doch op Kommiſſie der Staaten, en moeten hunne vaste woonplaats binnen *Middelburg* houden, en malkanderen in den vierden graad niet beſtaan; maar van deeze twee laatſte bepalingen is meermaals, volgens verlof der Staaten, afgegaan, en dus van geen volſtrekte noodzaakelijkheid meer. Ieder Stad kan zijn Rekenmeester weder te huis roepen. Hunne bezigheid is het onderzoeken en opnemen van alle Rekeningen van 's Lands Rekenpligtigen, die, als zodanig, onder hen ſtaan, ook van den Theſaurier, of nu Ontvanger-Generaal van *Zeeland*. Zij hebben, in opzigte van alle Rekenpligtigen, magt, om zodanige orde te ſtellen, als zij, ten meesten oorbaar en dienſte van den Lande, noodig oordeelen, gelijk zij dan ook, bij de eerſte oprigting der Kamer, in 't gemeen hebben gedaan, met toezendinge der Artikelen, die zij noodig oordeelden, en welke ook nog daaglijks onderhouden worden, bij *Lequatuts* of *Apoſtillen* op de Rekeningen der Rekenpligtigen, ter bewaaringe, zo veel doenlijk is, der bevelen en 't oogmerk der Staaten, Gekommitteerde Raaden, Generaliteit of Admiraliteit, elk in 't zijne, also daar het laatſte en uiterſte *Reſort der Finantien* wordt vertrouwd. Zij hebben ook de magt om de ongehoorzaamen en gebrekigen met boeten, ter beſcheidenheid van de Kamer, te bedwingen. Bovendien is aan de Rekenkamer, bij Inſtructie, door de Staaten in handen geſteld de *Regiſtratuur* en *Interinement* van allerhande Gunſten, Octrooien, Uitgevingen, enz. daar meede iemand mogt worden bevoordeeld; om te onderzoeken of 't Land daar meede niet wordt verkort, of ook daar in niet zijn gebruikt eenige behendigheden, waar door de Staaten mogten weezen misleid, om iets te doen, 't geen anders niet zoude toegeſtaan of vergund zijn; met laſt om zulke kwaalijk en ter ſluip verkreegene vergunningen op te houden, met waarſchouwinge aan de Staaten van den Lande, om derzelver nader goedvinden, bij geſchrifte, af te wagten: mits welke aan de Rekenkamer is geſteld het onderzoek, *an preces veritate nitantur*; dat is:

of

of de verzoeken op waarheid gegrond zijn. Nog is een voornaame bezigheid dezer Kamer te *adviseeren* aan de Staaten, Raaden en Admiraliteit, over alle voorvallende zaaken, welker kennis en gelegenheid uit de bevindinge ter Rekenkamer kan worden gehaald; niet alleen als hebbende de bewaaring van allerhande *Chartres*, *Archiven* en Papieren; maar ook, als de beste kennis en ervarenheid hebbende van zaaken, 's Lands Finantien eenigzins betreffende: waarom dan ook ter Vergaderinge van de Staaten voor een vasten en onverbreeklijken Zetregel gehouden wordt, dat één der Leden het *advijs* van de Rekenkamer begeerende, hetzelve bij alle de Leden wordt toegestaan, zeggende: *één advijs al advijs*; dewijl hetzelve niet anders, dan tot betere ontdekking van 's Lands Regt en Oorbaar gewoon is te dienen, en daar meede weinig tijds verlooren wordt. Ter Rekenkamer wordt ook opgemaakt de jaarlijksche Staat van Baaten en Lasten der Provincie, gelijk ook alle Staatenrekeningen en Vereffeningen, de algemeene Finantien van *Zeeland* raakende; als meede de Vertoogen en Onderrigtingen ter bewaaringe van 's Lands Regt tegen allen den geenen, die daar iets tegen vorderen, inzonderheid de Leenen, Regaliën en Finantien betreffende. De Rekenmeesters hebben in hunne Vergaderinge de Voorzitting bij Tourbeurten van maand tot maand, volgens den Rang des Eersten Edelen en der Steden. Geduurende zijne Voorzitting, komt den Presidént toe de Voorstellinge der zaaken, die verhandeld moeten worden, het omvraagen der Stemmen en met meerderheid te *concludeeren*, ook alle Aanspraak binnen de Kamer te ontvangen en beantwoorden, en alle Rekeningen te laaten beëedigen. Den Presidént afweezig zijnde, wordt deszelfs plaats vervangen door den daar tegenwoordig zijnde laatst gepresideerd hebbenden Heer. Geen Resolutien worden genomen dan in de tegenwoordigheid van ten minsten vier Rekenmeesteren, uitgenomen *Apostillen* van gering belang. De Kamer wordt bediend door eenen Minister, die voorheen Griffier, maar nu Sekretaris genoemd wordt; zedert dat den eersten Klerk ter Griffie de Titel van Griffier verleend is. Nevens den Griffier wordt de Griffie nog door twee Klerken waargenomen,

men, en de Kamer bediend door eenen Kamerbode, die zijne wooning in de Rekenkamer heeft, en nevens den Griffier en Klerken door de Rekenmeesters aangeſteld wordt; doch de Sekretaris, gelijk reeds aangeteekend is, bij de Staaten op Voordraginge van het Lid wiens Tourbeurt het is. Deszelfs werk beſtaat voornaamlijk in het voorbereiden van alle *Beſoignes* en Ontwerpen en inſtellen van alles, dat bij Geſchrifte moet overgegeeven worden, 't *apoſtilleeren* der Rekeningen, het houden der Notulen, en uitgeeven van alle de Depeſches, en voorts de bewaaring en voornaame zorg voor alle 's Lands *Chartres* en *Archiven*, ter Rekenkamer berustende. In plegtige Handelingen, wordt aan denzelven, volgens 't oude gebruik, geſteld het voeren van het Woord. Over voorvallende zaaken, die in overweeging gebragt worden, wordt ook deszelfs *Advijs* gaarne ingenomen, of ook somtijds afgevraagd, maar niet voor beſluitende gehouden of geteld.

Of de Rekenkamer van *Zeeland* of wel de Admiraliteit den Voorrang toekomt, is voorheen over en weêr betwist: de Rekenkamer beweerende dat die aan haar toekomt, als het tweede Provincial Kollegie. De Admiraliteit daarentegen, dat zij, hebbende *Kapitale judicature*, ook Magt en Gezag over zaaken den Oorlog te water betreffende, en van de Generaliteit afhanglijk zijnde, den Voorrang naar regt hebben moest. Maar, onzes weetens, is dat geſchil nooit beſliſt; doch de Admiraliteit is in het bezit.

Van de Admiraliteit in *Zeeland* zullen wij geen nadere Beſchrijving opgeeven, gelijk ook niet van den Raade en Leenhove van *Vlaanderen*, hoewel beide die Kollegien hun verblijf binnen *Middelburg* houden; dewijl van dezelve reeds onder de Generaliteits Kollegien gehandeld is. Zo meede niet van beide de Hoven van Juſtitie, den Hoogen Raade en 't Hof Provincial van *Holland* en *Zeeland*, maar ook deswegen den Lezer, naar de Verhandeling derzelve in de Beſchrijvinge van *Holland* wijzen, en overgaan tot de Regaliën en Domeinen van *Zeeland* en derzelver Beſtier.

De Regaliën en Domeinen zijn Heerlijke Geregtigheden, aan de Souvereiniteit oorſprongkelijk, of bij bewilliginge en

op-

opdragt, of ook bij Koſtume en *immemoriale preſcriptie* of verjaaring van Bezittinge boven menſchelijk geheugen, toebehoorende. Deeze beſtaan eenedeels in eenige *honorabile* en *profitabile Prerogativen*, of Voorregten van eer of baate in ſtuk van Magt, Gezag en Regeeringe; anderdeels in zodanige Geregtigheden van Inkomſten en Voordeelen, als ter ondersteuninge van de Hooge Overigheid en de Lasten der Regeeringe ſcheenen noodig te zijn, met toeſtemminge der Onderdaanen gelaaten aan die geenen, die zij tot hunne Opperhoofden en Heeren hadden aangenomen; die ook daarom meest gevonden wierden uit het geene niemand eigen was: zodanig zijn de Bedieningen van de Juſtitie, 't begeeven van Ampten, aanſlaan van onbeheerde of geſtrande Goederen, Breuken der Misdaadigen en diergelijke: alle welke, zo lang zij in den Boezem der Souvereiniteit worden bewaard, onder den naam van *Regaliën* en *Domeinen* voorkomen; maar, van de Hooge Overigheid aan iemand der Onderdaanen geſchonken zijnde, de naam van *Leengoederen* draagen. De *Regaliën* zijn in *Zeeland* van driederlei Rang. Sommigen zijn van zo hoogen aanzien, dat dezelve tot nog toe nooit aan iemand vergund of toegelaaten geweest; maar altijd bij de Graafelijkheid en Souvereiniteit gebleeven zijn: hoedanig zijn de Munt, het hoogſte *Reſort* of Beroep van Juſtitie en diergelijke meer. Anderen worden wel zomtijds aan eenige voornaame Vazallen vergund; maar ſpaarzaam en zelden, als de Hooge Juſtitie met den aankleeve van dien, algemeenen Ophef van Excijnzen, Strandregt en diergelijke. Nog andere zijn van mindere waardigheid en gezag, en worden ook in 't gemeen wel aan de Vazallen verleend, als daar zijn de laage Juſtitie, Gronden, Erven, Huizen, Boomgaarden, Molens, Tienden, Jagt, Viſcherijen, enz.

Alleen zeggen wij, dat de Munt in *Zeeland*, na hevige twisten met die van *Holland*, die hetzelve tragte te ſluiten, in den Jaare 1580 opgerigt is in een gedeelte der Abtdijgebouwen, thans alleen bij den naam van de *Munte* bekend. De Muntmeester wierdt bij beſluit van den veertienden September des zelfden Jaars voor de eerſtemaal gemagtigd te mogen ſlaan, en goedgevonden eene Inſtructie voor denzelven

te ontwerpen. De Munt wordt beſtierd door eenen Waardijn, een' Muntmeester, een' Griffier, een' Eſsajeur, een Stempelſnijder en een Smitmeester, die, de omſtandigheden zulks vorderende, in een der Muntvertrekken zamen koomen en de Muntvergadering uitmaaken. Buiten deeze zijn 'er zo veele Muntgezellen, als 'er tot het werk noodig zijn, zijnde alle behoorlijk beëedigd. De *Dormanc*, naar welke alle Muntgewigten moeten gerigt zijn, berust ter Rekenkamer van *Zeeland*. In voorige tijden heeft de Graaflijkheid van *Zeeland* haare Munt wel verpagt, voor zeker getal van jaaren, als in den Jaare 1601, voor zes jaaren om vierduizend vijfhonderd Guldens jaarlijks; doch tot weinig voordeel voor het Land.

Over het tweede en derde ſoort van Domeinen heeft de hooge Overigheid, Baljuwen, Rentmeesters en Stadhouders geſteld, van welke ons nog te ſpreeken ſtaat.

In ouden tijden waren de Burggraaven van *Zeeland* in 's Graaven afweezen deezelfs Stadhouders in alles, wat in de Graaflijkheid van *Zeeland* den Graave in 't bijzonder was voorbehouden. Zij hadden groot Gezag, 't geen voornaamlijk bleek in de Hooge Vierſchaaren, die men in *Zeeland* plag te houden, in welke zij met 's Graaven Leenmannen, ter maaninge van den Schout der voorſchreeve Vierſchaar, regt deeden over alle Doodſlagers, Vrouwekragt en alle andere Misdaaden, het berijd deeden van 's Graaven Schot; tot welke voldoeninge zij de Ambagtsheeren, die in gebreke bleeven, dwingen konden. Ook hadden zij de Regtspleeging over alle geſchillen in zaaken van Leenen, Ambagten, enz. Doch van dit Hoog Gezag verlooren zij veel ten tijde van Vrouw MARIA, dewijl die, volgens haar Groot Privilegie van den veertienden Maart des Jaars 1476, Art. 48, den Steden van *Zeeland* vergunde over alle Misdaaden, hoe zwaar die mogten zijn, Regt te mogen doen, zo dikwijls het haar goeddunken zou, zonder die ter Hooger Vierſchaare (die dikmaals zeer lang vertoefde, eer die gehouden wierdt) te bewaaren. Zij hadt ten dien einde de Rentmeesters van *Bewester-* en *Beooster Schelde* gemagtigd, alle Misdaadigen, ten Platte Lande in hun Regtsgebied, te vangen en te regt te

ſtel-

ſtellen, die van *Bewester-Schelde*, te *Middelburg*, en die van *Beooster-Schelde*, te *Zierikzee*. Maar was 't Gezag der Burggraaven door deeze Beſtellinge verminderd, in de Spaanſche Beroerten wierdt het geheele Kollegie van Burggraaf en Mannen vernietigd; waar tegen het Gezag der Rentmeesteren toenam.

De Aanſtelling der Rentmeesteren *Bewester-* en *Beooster-Schelde* is van zo hoogen ouderdom, dat dezelve met geen zekerheid te bepaalen is. EYNDIUS brengt dezelve al tot den tijd van Prins RORIKUS, naa zijne rekeninge, den derden Graave van *Zeeland*, in 't Jaar 850: doch wat daar ook van zij, het is zeker, dat hun Ampt van grijzen ouderdom is. De Lijst van de Rentmeesteren *Bewester-Schelde* is, zedert het Jaar 1327, en van die van *Beooster-Schelde*, zedert het Jaar 1317, voorhanden. Wij zullen van ieder in 't bijzonder 't voornaamſte aanteekenen.

Het Ampt van Rentmeester *Bewester-Schelde*, die ook voorheen wel te *Wiſſenkerke* in *Noordbeveland*, doch nu zedert ruim tweehonderdzestig jaaren, altijd te *Middelburg* zijn vast verblijf gehouden heeft, is tweederlei: beſtaande eensdeels in de Hooge Baljuwſchappen over het Zeeuwſche Kwartier *Bewester-Schelde*, anderdeels in de beheeringe van 's Graaven Domeinen. Als Hoog-Baljuw hadt hij de Criminele Jurisdictie over het geheele Platte Land en de Dorpen in alle de Eilanden; met Magt om alle Misdaadigen te vangen, en te *Middelburg*, op 's Graavenſteen te brengen, en dezelve te regt te ſtellen voor Burgemeesteren en Schepenen dier Stad, die bij Privilegie van den Roomsch-Koning MAXIMILIAAN en FILIPS, Aartshertogen van *Oostenrijk*, van den twintigſten Januarij des Jaars 1489, *magt en authoriteit ontfongen, om kennis te neemen van alle Doodſlagen, enz. die vallen zouden in het Kwartier van Bewester-Schelde; en regt te doen over alle, die dezelve zouden committeeren, en die in de gevangeniſſe van Middelburg daar over zouden zijn gebragt, het zij bij den Rentmeester Bewester-Schelde of bij den Baljuw der voorſchreve Stad* (te weeten als de Misdaaden daar binnen gepleegd waren) *even gelijk zij zittende s'haarer Hooger Vierſchaare van Zeeland, zou-*

den mogen doen. Van dit Regt zijn zo wel de Rentmeester, als Burgemeesters en Schepenen in bezitting gebleeven over geheel *Beyester-Scheide*, tot den tijd der Spaansche Beroerten; wanneer *Vlissingen* en *Veere* zich bij tijds hebbe de gevoegd aan de zijde des Prinsen VAN ORANJE, en die van *Middelburg* daar toe niet zijnde gebragt, dan na eene belegering van twee jaaren, en de Prins de twee eerstgenoemde Steden alleszins willende begunstigen, in 't jaar 1574, eene verdeeling van 't Regtsgebied over 't Eiland van *Walcheren* gemaakt heeft, waar bij den Rentmeester geheel *Walcheren* wierdt ontnomen, 't geen verdeeld wierdt onder de Steden *Middelburg*, *Vlissingen* en *Veere*, zonder benadeelinge van *Domburg* en *Westkapelle*, die hun Grondgebied behielden, en in hun geheel bleeven. De Stad *Gees*, hier uit haar voordeel beoogende, heeft ook getragt het Regtsgebied over *Zuidbeveland* den Rentmeester te onttrekken, en te brengen aan haaren Baljuw en de Wet aldaar; doch de Prins heeft haar daar in niet te wille geweest; maar integendeel verklaard, dat zulks de Wet van *Middelburg* toekwam, en daar, als van ouds, moest geoefend worden; zedert welken tijd zij den Rentmeester en die van *Middelburg* ongemoeid gelaten hebben.

De Rentmeester, aangemerkt als Hoog-Baljuw, is de eerste Graaflijke Officier van *Zeeland*. Hij heeft zijne Stadhouders en Dienaars in de bijzondere Kwartieren van zijn Regtsgebied, maar zelfs houdt hij zijn verblijf te *Middelburg*, daar hij ook het Komptoir der Graaflijke Domeinen houdt, in welker bestier het tweede deel zijner Amptsbezigheid bestaat; zelfs schijnt in vroeger tijd, eer hem de Crimineele Jurisdictie over het Platte Land gegeeven was, het geheele Ampt alleen in de beheeringe der Domeinen en Leenen bestaan te hebben. Tot de Graaflijke Domeinen, die tegenwoordig nog ontvangen en verantwoord worden, behooren *de Pensioen der Tienden, de Tol van Vrijkeroort, de Tiende Penning der Stedelijke Excijnzen op Wijn, Bier, Zoutmaate en Kraane, Recognitien en Erfpagten, Pagten van Huizen, Schorren, Visschorijen en Veeren, 't Baakengeld, 't Inkomen van verlegte, geredimeerde, gelefte, verbeterde*

en

en overgezette Tienden, Ambagten en Leenlanden, Oktrooien, Tienden en Pagten van Leenlanden, Heergewaden, Bastaarden, Strangierſen, onbeheerde en onbehoirde Goederen en Desperaten, gedolven Weet of Weetinge te hernen, Breuken, Doodſlagen, Vrouwenkragt, Diefte, Vredebreuk, Kragt van Goederen, Compoſitien over Overſpel, Confiscatien uitkeepen ter cauſe van Doodſlagen, Zeevonden, Zeedriften, Dobbelen, Honderdſten Penning der Nevale Tienden, en der Renten ten laste der Domeinen loopende, Geabandonneerde Landen, en 't Regt der Collateraale Succeſſie van Tienden, Ambagten, Leenlanden, enz. Waar tegen uit de Domeinen betaald worden *de Leen- Erf- en andere Renten, de Penſioenen, Stadhouders, 's Graavendienaars, Crimineele Onkosten, Reparatien aan 's Graavenſteen, Water- en Dijkpenningen, en (zedert de Devazallage van Vliſſingen en Veere) den Interest der Obligatien en Renten ten laste dier Seigneuriën loopende enz.*, 't geen egter zedert de Revazallage derzelve weder op den ouden voet zal gebragt worden.

Voorts ſtaat de Rentmeester-Generaal *Bewester-Schelde*, als Stadhouder van de Leenen over alle Verheffen, Overdragten en Belastingen derzelve, daar toe gebruikende de kennis van twee Graaflijke Leenmannen, die hetzelve met hunne Zegeltogten bevestigen. Deeze Leenmannen, die bij de Staaten verkooren worden en op het Leenregister bekend moeten ſtaan te bezitten tien Gemeten Tienden of Leenland, of wel honderd Gemeten Ambagts, of die Bezitters zijn van goede Leenen in *Zeeland* verheeven, en nevens den Stadhouder het Leenhof van *Zeeland, Bewester-Schelde* uitmaken, zijn zes in getal, en worden bij eenen Griffier bedient. Zij moeten de Waardeeringe der Leenen, zulks vereischt wordende, doen, maar hebben geen *judicature* over Leenzaaken, zijnde dezelve, gelijk wij aangeteekend hebben, eerst aan de Gekommitteerde Raaden van *Zeeland*, en daar naa, volgens Verdrag tuſſchen de Staaten van *Holland* en *Zeeland* van den elfden Junij des Jaars 1674, bij 't eerſte betrek voor 't Hof, en bij verder beroep aan den Hoogen Raade gebragt. Waar door niet alleen 't Kollegie van

Burggraaf en Leenmannen in *Zeeland*, maar ook 't Leenhof in *Holland* afgeſchaft zijn.

Eer wij van deeze ſtoffe afſcheiden, zal 't niet onvoegzaam zijn, iets van de Natuure en Onderſcheidinge der Zeeuwſche Leenen aan te teekenen, uit de *Verklaaringe der Zeeuwſche Leenen* van den Heere PIETER VAN DER HOOGE, in zijn leeven, Rentmeester-Generaal van *Zeeland*, *Bewester-Scheide*.

De Leenen worden in 't gemeen verdeeld in Graaflijke Leenen, die men *kwaame* noemt, en in *goede* Leenen, die men *Hollandſche* plag te noemen, en in *Eerfleenen*.

De kwaade Leenen zijn Ambagten, Tienden of Leenlanden. De Ambagten of Heerlijkheden ſterven van Vader op Zoon of Zoonen, te verheffen binnen 't jaar naa Vaders dood, voor den Rentmeester, daar zij onder gelegen zijn, betaalende, boven 't Briefgeld, eene halve Groot van elk Gemet Ambagts. Zoonen ontbrekende, mogen Dogters, voor alle anderen, 't Leen tegen den Rentmeester van 's Graaven wege losſen binnen het half jaar; mits betaalende voor 't Vrije van elk Gemet, dat tot heelen Schote en het derde Gemet vrij ſtaat, zeven Schellingen en zes Grooten Vlaams, en voor 't overzetten, voor den Rentmeester, twee Grooten van 't Gemet en Briefgeld, en voor 't Vrije, dat tot halven Schote ſtaat, van elk Gemet naar 't beloop en naar maate, dat het Ambagt te boek ſtaat; en heeft het geen Vrij, zoo kunnen zij elk Gemet losſen voor tien Grooten. Daar ook Dogters ontbreeken, zal 't mogen gelost worden door 't oudſte en naaste Manshoofd van de Zwaardzijde; en zo voort van Manshoofd tot Manshoofd, zo lang 'er eenige van de Maagſchap der Zwaardzijde zijn, en is 'er niemand van die zijde, die 't losſen wil, dan komt het oudſte Manhoofd van de Moederlijke zijde, als vooren, om te losſen binnen 't half jaar, en ten prijze als van de Dogteren gezegd is. Een Voogd moet het voor zijn Weeskind doen, of 't Weeskind, zijne jaaren gekreegen hebbende, heeft het zijn Verhaal op den Voogd. De Ambagten, in 't geheel niet gelost wordende, vervallen aan de Graaflijkheid. Geen Ambagt, of Ambagtsgevolg mag verkogt worden, dan bij verlof

lof van den Graave, Momboir, Stedehouder of Rentmeester, ten waare de Verkooper wettig knaapelijk Kind of Kinders hadt; wanneer 't de Kinders, Vader, Moeder of anderen mogen koopen, en dat hebben voor vreemden, maar de oudste en naaste voor anderen, 't zij Man of Wijf; doch altijd gaat een jonger Man voor een ouder Wijf, daar zij beiden even na zijn. Deeze losfing of overneeming moet geschieden binnen 's jaars en betaalen twee Grooten voor 't overzetten, en briefgeld, gelijk van de Dogters gezegd is. Zonder Oktrooi, daar toe opzettelijk verkreegen, mag niemand een gedeelte of gevolg van zijn Ambagt verkoopen, tot nadeel van 's Graaven regt; dewijl, 't Ambagt, aan den Graaf vervallende, zodanig een Verkooping van onwaarde zoude zijn; niettegenstaande 't Verlij van 's Graaven wegen gedaan. Alle Ambagten, staande ter Steenrolle op den Naam van eene Vrouwe, die, stervende, Zoonen en Dogters agterlaat, zullen bij den Zoon of Zoonen binnen 't half jaar gelost worden; betaalende even of 't van den Vader geërfd was, en bij gebrek van Zoonen de Dogters. Eens Leenhouders Boedel *insolvens* zijnde, vermogen egter Zoons of Dogters de Leenen binnen den behoorlijken tijd te losfen, zonder dat de Schuldeischers daar regt toe hebben; ten waare de Schuldeischers of *Sequester* in de voorbaat geweest waren om de partijen, voor de Kinders, te losfen binnen behoorlijken tijd, hoedaanige losfing stand grijpt, met het selfde regt, dat Zoons of Dogters te vooren hadden. Tienden, van den Graave te Leen gehouden, worden gelost bij den Zoon of Zoonen met één Pond van veertig Grooten Vlaams 't Gemet voor den Graave en Briefgeld en zes Grooten voor den Rentmeester als vooren. Dogters betaalen twee gelijke Ponden voor den Graave, en voor den Rentmeester als vooren. Wettige Broeders drie gelijke Ponden en voor den Rentmeester als vooren; alles binnen 't half jaar na 't overlijden, op verbeurte der Tienden. Zoon, Dogter en Broeder ontbrekende, vervallen de Tienden aan den Graave. Tienden bij Gifte, of Verkoop aan Zoon, Dogter of Broeder, worden gelost om zo veel, als of die verstorven waren: die aan een anderen verkoopende, betaalt men den

Graave drie Ponden te veertig Grooten; wanneer hij Zoon, Dogter of Broeder heeft leevende; maar die niet hebbende, heeft hij verlof noodig. Volgens oud gebruik, mogen Tienden, schoon 'er Zoons zijn, op Dogters naam geteld worden; mits betalende den Graave twee Guldens van 't Gemet, en den Rentmeester als vooren. Een Dogter stervende, mag haar Broeder, binnen den voorzeiden tijd, de Tienden weêr op zijn naam lôsen voor drie Guldens van ieder Gemet, alzo een Broeder van zijne Zuster mag erven; maar geen Zuster van haaren Broeder. Boven de losfing moet de Verheffer aan den Rentmeester betaalen Briefgeld en voor 't overzetten zes Grooten van 't Gemet, naar gewoonte. De Tienden moeten jaarlijks ten Komptoire van den Rentmeester verpensd worden, of zij vervallen aan den Graave. De gewoone Zitdagen der verpenzinge zijn de vijftien eerste dagen in Augustus, ieder jaar. Graaflijke *Leenlanden*, die men in Zeeland *Kwaade Zeeuwsche Leenen* noemt, kunnen niet verder dan van Vader of Moeder op den wettigen Zoon of Zoonen, en niet op Dogters, Broeders of verdere Vrienden koomen; ook niet op Zoons kinderen; dewijl *Representatie* of Plaatsvulling geen stand grijpt. De losfing moet geschieden binnen 't half jaar met één Gulden van 't Gemet voor den Graave, boven 't Briefgeld en zes Grooten voor den Rentmeester van 't overzetten. Zoonen ontbrekende, vervalt het Leen aan den Graave. Geen Leenland mag zonder verlof verkogt worden; ten waare de Kooper wettig Kind of Kinderen hadt: dan betaalt de Kooper den Graave één Gulden van 't Gemet en voorts als vooren. Alle welke Leenen, zo Ambagten, Tienden als Leenlanden worden door Zoon of Zoonen, na 's Vaders overlijden, gelost; zonder deswegen aan Moeder of Zusters eenige begrooting te doen. 't Zelfde heeft in Leenen, bij afsterven van de Moeder aanvaard, plaats in opzigte van Vader en Zusters, ten waare de Leenen, staande Huwelijk, door hunnen Vader en Moeder gekogt en betaald waren; in welk geval de Zoon of Zoonen evenwel vermogen zodanige gekogte Leenen te aanvaarden; mits hun Moeder en Zusters daar tegen met andere Goederen vergoeding ontvangende; gelijkend naar den Inkoop

van

van ieder Leengoed, zonder meer: doch de Leenen te hoog ingekogt zijnde, mogen de Zoonen hun regt laaten vaaren en 't Leen voor gemeene rekeninge en koste laaren verheffen op den naam van den Zoon of Zoonen, behoudende de Moeder, haar leeven lang, daar in de helft, en de Zusters, ieder een Kinds gedeelte. Omtrent verkogte Leenen, behouden de geregtigde Vrienden 't regt van Naasting binnen jaar en dag; wanneer de Naaster, onder betaalinge van twee Grooten van 't Gemet voor 't overzerten, en aanbiedinge van Goud en Zilver voor den Koopprijs, daar meede het verlijd wordt. Wanneer een Leen, koomende van de zijde en Maagschap van de Vrouw, staande Huwelijk, aan haar verstorft, of door haar gelost of gekogt wordt, mag zij, indien zij de langstleevende blijft, hetzelve aanvaarden als eigen; mits aan 't Sterfhuis uitkeerende 't geen de partij bij losinge, verhef of inkoop gekost heeft; schoon hetzelve niet op haaren, maar op haaren Mans naam gesteld was. Iemand, geene Kinders hebbende, mag, eenige Tienden of Leenlanden koopende, dezelve stellen op zijn eigen of op eens anders naam, van gelijke natuure als de Kooper: anders moet hij verlof van den Graave of Rentmeester hebben; ten waare hij zijn Leen van den Graave zelfs gekogt hadt. Daar meer Leenen zijn, mogen de Zoonen die onder zich verdeelen, naar goedvinden; doch bij onwille van eenige der Zoonen, zal de Kavelinge op gezag des Rentmeesters geschieden, volgende daar in het VIII. Art. van het tweede Kapittel der Keure van *Zeeland*. Alle het voorenstaande heeft plaats, ten waare de Overleeden in zijn leeven van den Graave of Staaten Oktrooi hadt verkreegen, om van zijne Leengoederen befteiling te mogen maaken, dat in zulk geval kragt heeft.

Over de Eilanden *Beoester-Schelde* zijn de Leenlanden, volgens hunne Natuure, geheel anders in de opvolginge; vermits zij, gelijk de Tienden, versterven van den Vader op de Zoonen, bij gebrek van Zoonen op de Dogters, en, die ook ontbreekende, op de Broeders, en, als die verder versterven, moeten dezelve gelost worden tegen den achtsten Penning. Zodanige Leenlanden, bij gebrek van losinge aan den

den Graave verſtervende, worden, *Beooster-Schelde*, verkogt tot al zulken regt, als met den Kooper bedongen wordt; te weeten, van Vader op Zoon, mits betaalende drie Schellingen en vier Grooten Vlaams van 't Gemet; op Dogters dubbeld, op Broeders tien Schellingen van 't Gemet, of anders als in *Bewester-Schelde*. Volgens oud gebruik in de Komptoiren *Bewester-Schelde* en andere, wordt onderhouden, dat, als Vader of Moeder ſterven, Kindskinderen agterlaatende, welker Vader of Moeder overleeden zijn, de nagelaatene Ambegten, Tienden en Leenlanden gelost worden, naar de Keure van *Zeeland*, bij de Zoonen, en voorts als hier vooren; zonder dat de Kindskinders daar eenig deel of regt van hebben, alzo de *Repreſentatie* in 't ſtuk van Leenen, in *Zeeland* geen plaats heeft.

Alle goede Leenen in *Zeeland* gelegen, die men in *Holland* plag te verheffen, worden verheeven ten Komptoire van den Rentmeester, onder welken dezelve behooren. Bij verſterf mogen zij bij den oudſten en voorts altijd bij den oudſten en naasten van 't Geſlagt tot hun voordeel verheeven worden, zo wel bij Vrouwen, als bij Mannen; doch jonger Man voor ouder Wijf, als zij even na beſtaan. 't Verhef moet geſchieden binnen één jaar en zes weeken. Zulke Leenen, ſtaande Huwelijk gekogt zijnde, moet de Vrouw, langſtleevende, met de overige Kinderen, op welke zodanige Leenen niet koomen, van den Verheffer vergoeding, naar maate van den Koopprijs, ontvangen. Aan vreemden verkogt wordende, valt 'er Naasting voor de Bloedverwanten binnen den tijd van één jaar en zes weeken. De Agterleenen zijn van dezelfde Natuur als de Hoofdleenen. Zij worden gemeenlijk Verheergewaad met een paar Handſchoenen, of een Sperwer, Spooren, Halsband of anderszins, volgens de Brieven en 't Leenboek, die met Geld worden afgekogt.

Erfleenen worden van niemand te Leen gehouden anders, gelijk men ſpreekt, dan van de Zonne en de Maane; zo dat dezelve tot geen Verhef of Heergewaade, nog tot eenige Verbindtenis ſtaan; maar zijn nevens de *allodiale* of niet leenroerige Goederen onder Vrienden of Kinderen deelbaar.

Van

Van de Geeſtelijke Leenen, die van eenige Geeſtelijke Kollegien en Konventen te Leen gehouden worden, als van de Abtdije van *St. Paulus*, van de Domheeren van *Oud Munſter*, *St. Jan*, *St. Pieter*; *St. Marie* en *St. Marten*, alle binnen *Utrecht*, die alle op zekeren bepaalden dag verpensd moeten worden, behoeven wij hier niet te ſpreeken, als tot het beſtier der Rentmeesteren niet behoorende.

Alleen voegen wij bij dit Uittrekzel van des Heeren VAN DER HOOGE Aanteekeningen, dat de Staaten van *Zeeland* bij verſcheiden' Plakaaten eene verbetering van de kwaade tot goede onverſterflijke Erfleenen hebben toegeſtaan, onder zekere voorwaarden en lasten, te breed om hier plaats te vinden.

De Rentmeester-Generaal van *Zeeland*, *Beooster-Schelde*, die altijd zijn vast verblijf binnen *Zierikzee* gehad heeft, hadt oudtijds gelijk gezag over zijn Kwartier, als de Rentmeester-Generaal *Bewester-Schelde* over 't zijne hadt; zulks het niet noodig is van den aard en natuure deezes Ampts, nog der Leenen, daar toe behoorende, iets weder te herhaalen. Alleen moeten wij zeggen, dat het Rentmeesterſchap *Beooster-Schelde*, van tijd tot tijd veele veranderingen onderworpen geweest is. In vroeger tijd was daar aan gehegt de Hooge Jurisdictie over het geheele Kwartier, maar dezelve is daar, zo te water als te lande, van afgenomen, en den Baljuw van *Zierikzee* toegevoegd, om bij denzelven, zo als voorheen bij den Rentmeester, bezeten te worden, volgens de magt, hem gegeeven, bij Gedeputeerde Raaden van *Zeeland*, wegens den Prins VAN ORANJE, van den tweeden Julij des Jaars 1574. Naderhand is de kennis over Misdaaden, gepleegd omtrent geſtrande Goederen, Zeevonden en Breuken van de Jagt en Helmpootinge der Schouwſche Duinen, met den geheelen aankleeve van dien, weder aan den Rentmeester gegeeven. Nog laater is hem, bij gelegenheid van verſchil tusſchen hem en den Baljuw van *Zierikzee*, gelaaten *'t Bewind of Administratie, zoo wel binnen de Stad Zierikzee en Poortambagt, als daar buiten over het Regaal Domein, niet alleen van Zeevonden aldaar ingebragt; maar ook van onbeheerde, onbehoirde en verbeur-*

beurde Goederen, mitsgaders de Calange Crimineel op 't geheele oude Territorium van Beooster-Schelde over alle meſuſen in 't ſtuk van de voorſchreeve Regaliën begaan: blijvende egter aan den Baljuw van Zierikzee de Criminneele aanklagte binnen denzelve Stad en Poortambagt, ook over Zeevond en meſuſen, daar in bij Poorters en Ingezetenen van Zierikzee begaan: zijnde aan alle Steden en Vazallen het aanſtaan van de voorſchreeve Regaliën expreſſelijk geinterdiceert, dan die daartoe bij ſpeciale Privilegien of inveſtiture zijn geregtigd. Eindelijk is in den Jaare 1703, aan den Rentmeester-Generaal *Beooster-Schelde* wedergegeeven de Hooge Jurisdictie over *Dreisſchor, Sommemaare* en *Noordgouwe*, zijnde het oude Territoir *Beooster-Schelde*. Maar over *Stavenisſe, St. Annaland, Filipsland, Westherke* en *Nieuwſtrijen*, mitsgaders *Sommelsdijk* word de Hooge Jurisdictie geoefend bij den Baljuw van *Zierikzee:* doch de beheering der Domeinen bij den Rentmeester-Generaal *Beooster-Schelde*, die nevens zes, bij de Graaflijkheid aangeſtelde, Leenmannen en eenen Griffier, het Leenhof van *Zeeland, Beooster-Schelde*, uitmaaken.

Het overige gedeelte van 't Eiland van *Tholen* is, in opzigte der Hooge Jurisdictie, verdeeld. De Baljuw van *Tholen*, die ook Rentmeester der Domeinen over *Tholen* is, (welke Ampten, ſchoon doorgaans bij een en den zelfden Perſoon bedient wordende, egter van den anderen onderſchelden zijn) heeft de Hooge Jurisdictie over de Heerlijkheden van *Tholen*, *Schakerlo* en *Poortvliet*. De andere Heerlijkheden van *St. Maartensdijk, Scherpenisſe, Vrijbergen* en *Oud* en *Nieuw Vosmaar*, hebben alle de Hooge Jurisdictie zelf: hebbende de Graaf daar in alleen voor zich behouden *Doodſlag boven Vrede en Zoen, Veeroof, Vrouwekragt en Zeevonden*, die daar vallen zouden; daar af de Baljuw rekening en bewijs moet doen aan den Rentmeester van *Tholen:* die ook drie Graaflijke Leenmannen ter beregtinge der Leenen bij zich heeft.

Hoewel de Jagt, Viſcherij en Vogelerij onder 's Graaven Heerlijke Regaliën behooren, ſchijnt egter in *Zeeland* nooit een afzonderlijk Jagtgerigt geweest te zijn. Bij de Graaven

is

is evenwel op dat ſtuk goede orde geſteld geweest. Volgens de Keure van *Zeeland* van den Jaare 1495, mogt de Graaf, Momboir, Stedehouder, Voogd of Heer van de Duinen de Misdaadigen wel vangen; maar moest dezelve binnen den derden dag den Rentmeester leveren, die hem moest houden tot dat de boete betaald was. Bij Plakaat van den Jaare 1556 was de Calange wel gelaten aan de Officieren, doch die moesten de boeten verrekenen aan den Rentmeester *Bewester-* of *Beoester-Schelde*, onder welke zij behoorden, die dezelve weder aan den Graave moest verantwoorden: maar in den Jaare 1660 zijn de Hoofdofficieren, zonder onderſcheid, geſteld in plaatze der Rentmeesteren, en de *judicature* in 't ſtuk van de Jagt gebleeven aan de Magiſtraaten der Steden en andere Hooge Regtbanken, als van ouds. Het opzigt over de Jagt is egter altijd aan de Gekommitteerde Raaden gebleeven: zo nogthans, dat ieder Ambagtsheer in zijn Ambagt daar omtrent ook beſtel maaken kan en mag. Niemand is in *Zeeland* tot de Jagt geregtigd dan alleen de Ambagtsheeren, ieder in zijn Ambagt, en zulken, die uit hoofde hunner Ampten te dien tijde de gunst van de Jagt genieten; als de Heeren Gekommitteerde Raaden en die van de Rekenkamer over geheel *Zeeland*; de Hoofdofficieren en Magiſtraaten der Stemmende Steden, ieder in zijn Regtsgebied: maar op Faiſanten mag niemand jaagen dan alleen de Gekommitteerde Raaden.

Behalven deeze Rentmeesters der Graaflijke Domeinen, wordt nog bij de Staaten van *Zeeland*, op de voorſtellinge der Regeeringe van *Middelburg* aangeſteld een Rentmeester-Generaal der Graaflijke Rentieren van *Zeeland*, die de Renten, ten laste der Graaflijkheid loopende, betaalt uit zekere belastinge, die op de Wijnen en Bieren gelegd is, en afzonderlijk van de andere Gemeene Middelen verpagt wordt. Aan hem moeten alle de Rentmeesters der Rentieren in de bijzondere Kwartieren rekening doen, en hij jaarlijks van zijnen ontvang ter Rekenkamer verrekenen.

De laatſte Graaflijke Officier is de Baljuw van de Wateren van *Zeeland*. Dit Ampt is zeer oud, en reeds bij de Hertogen van *Bourgonje*, als Graaven van *Zeeland*, ingeſteld.

In

In de Veertiende Eeuwe en vervolgens wierdt het Water-Baljuwschap van 's Graaven wege verpagt: doch zedert vèele tijden is hetzelve bediend op Kommissie en Instructie der Staaten van *Zeeland*, op voorstellinge der Regeeringe van *Middelburg*, daar hij ook zijn vast verblijf houdt. Volgens deszelfs Instructie van den negenden Julij des Jaars 1581, strekt zich de Jurisdictie van den Baljuw van de Wateren, *beginnende van de Wielingen af, alsoo van Vlaenderen de Hont op tot Saifting toe, ende alsoo langs de Zeekusten; mits dat d'Officiers van Vlaenderen geen Jurisdictie en hebben op goene Feyten en Brucken binnen Scheepsboord gebeurd zijnde, noch ook op eenige gevischte Ankers, Kabels ofte andere verdronken goederen, ende voorts de stroom Bewester-Scheldt, voorbij Bergen, Reymerswale, Goes, Cats, &c. ende sal denselven Baljuw kennis neemen van alle delicten, die geschieden binnen Scheepsboord, soo wel binnen eenige Havenen, als in de Zee.* Ook heeft hij het regt van Ankeragie van alle vreemde en onvrije Schepen, die binnen zijne Jurisdictie 't Anker in den grond werpen; waar voor zij ten profijte der Domeinen schuldig zijn te betaalen naar Scheeps groote, te weeten, van elk Vat éénen Penning Grooten; en van elk Last twee Penningen Grooten Vlaams. Tot dat *Officie* behoosen ook (zonder verkorting nogthans van het *district* des Rentmeesters *Beooster-Schelde*) alle Zeevonden, als Ankers, Kabels en andere zaaken, vlottende op de wateren, of in den grond gevonden of gevischt, onder behoorlijk bergloon voor de Vinders of Visschers, en andere Regten meer. Dit Ampt heeft oudtijds geen Rang gehad; maar volgde agter den Sekretaris en Raaden van *Middelburg*; ook wierdt de Water-Baljuw in geene plegtigheden in voorvallende zaaken erkend; maar, op den zevenden Januarij des Jaars 1644, kreeg hij, door de Wet en Raad der Stad *Middelburg*, Rang agter den Baljuw dier Stad, voor hem en zijne Opvolgeren, als derde Graaflijke Officier.

Dus de Provinciaale Regeering van *Zeeland* afgehandeld hebbende, zullen wij, ten besluite van dit stuk, nog iets van de voornaamste Zeeuwsche Wetten en Privilegien aan-

tee-

teekenen. De oudſte Wetten, die men in *Zeeland* vindt, zijn vervat in de Keure van den Jaare 1266; welke, of ſchoon Graaf FLORIS daar in wel als Momboir van *Holland*, en de naam dier Provincie, als 't voornaamſte gedeelte zijner Landen, meermaals alleen voorkomt, egter alleen aan de Inwooneren van *Zeeland* gegeeven is, gelijk zulks uit haaren Inhoud, van het begin tot het einde, en uit de Limietſcheidinge aldaar blijkt. Bij dezelve was, naar de eenvoudigheid dier tijden, niet veel anders dan tegen het Vegten en dergelijke Misdaaden, die bij zo een oorlogszugtig Volk meest in zwang gingen, gewaakt. Zedert die Keure, vindt men geen Provinciaale Wetten of Statuten beſchreeven, tot op de tegenwoordige Keure toe; maar wel veele Privilegien, bij de Graaven en Graavinnen van *Zeeland* gegeeven: welke nog ten meerendeele oorſpronkelijk in 's Lands *Archiven* ter Rekenkamer van *Zeeland* berusten. Dezelve zijn meest gegeeven ten tijde van FILIPS DEN GOEDEN, KAREL DEN STOUTEN, MARIA VAN BOURGONJE en de Keizers MAXIMILIAAN en KAREL VAN OOSTENRYK; onder welke het bekende Groot Privilegie van Vrouwe MARIA, in den Jaare 1476 verleend, uitmunt. De voornaamſte Landwetten, meestendeels op de oude Privilegien gegrond, zijn begreepen in de Nieuwe Keure van *Zeeland*, door Aartshertog FILIPS, te *Bruſſel* in 't Jaar 1495 gegeeven, met de opvolgende *Interpretatie* en *Ampliatie*. In welke Nieuwe Keure de Steden *Middelburg*, *Zierikzee* en *Reimerswaale* evenwel niet toegeſtemd hebben: maar zijn die Steden gelaaten en gebleeven bij haare oude Regten, Privilegien en Kostumen: voorts in de Ordonnantie van Prins WILLEM, van den achtſten Februarij des Jaars 1583, met derzelver *Ampliatie* van den achttienden Maart des Jaars 1666 en vierëntwintigſten Januarij des Jaars 1673, op 't ſtuk der Politie gemaakt. Onder de aanmerkelijke veranderingen in 't oude Zeeuwſche Regt behoort, dat alle Obligatien en Rentebrieven, ten laste van 't Gemeene Land, Steden of *Corpora* van *Zeeland*, die voorheen, even als onroerende Goederen, voor Schepenen moesten overgedragen worden, volgens Plakaat van den vijfëntwintigſten September des Jaars 1695, even eens gelijk andere roerende Goe-

deren, mogen verkogt en verpand worden; 't geen de Handel in dezelve veel gemak, en den Kooper veel zekerheid toebrengt. Nog, dat bij Plakaat van den zestienden December des Jaars 1735, aan Ouderen en anderen in opgaande Linie Vrijheid verleend is, om bij Uiterſten Wille beſtelling over hunne Goederen te mogen maaken volgens 't Aasdomsregt; of wel bij 't Schependomsregt, dat te vooren alleen ſtand hieldt, te mogen blijven: zijnde zulken, die van buiten de Provincie zich in dezelve met ter woon koomen nederzetten, de magt gelaaten, om de *Succeſſie ab inteſtato* hunner voorige woonplaats te behouden; mits daar van aan den Magiſtraat hunner tegenwoordige woonplaatze kennis geevende. Waar in dit Aasdoms- en Schependomsregt beſtaat, is reeds hier vooren aangeteekend. Nog is, op den zelfden zestienden December des Jaars 1735, de *Confiscatie* of Verbeurdmaaking van Goederen t'eenemaal en in allen gevalle, naar 't voorbeeld van *Holland*, vernietigd.

Wij gaan over tot de Beſchrijving van den Godsdienst en de bijzondere wijze van 't Kerkbeſtier der Gereformeerden, die, gelijk in alle de Provincien der Vereenigde Nederlanden, ook in *Zeeland*, bijzonderlijk beſchermd en gehandhaafd worden; hoewel aan andere Gezindheden der Christenen en zelfs den Jooden de vrije oeffening van Godsdienst wordt toegelaaten.

Wij hebben eidens aangemerkt, dat men in *Zeeland*, zo wel als in *Holland*, reeds in den Jaare 1576, beſlooten hadt den Evangeliſchen Gereformeerden Godsdienst, waar door men toen den Lutherſchen, zo wel als den Gereformeerden verſtondt, te handhaaven.

Omtrent de Leere, hebben die van *Zeeland*, in den Jaare 1650, op de Algemeene Vergadering in den *Hage*, verklaard, den Gereformeerden Godsdienst, zo als dezelve in 't Sijnode van *Dordrecht* vastgeſteld was, te zullen beſchermen. Ten aanzien van het Kerkelijk Beſtier, gedraagen zij zich voornaamelijk naar de ſchikkingen van 't Sijnode van *Middelburg*, gehouden in den Jaare 1591.

Het Kerkelijk Beſtier is toebetrouwd aan de Predikanten, Ouderlingen en Diakenen, die in kleiner Gemeenten te zaamen

men eenen Kerkenraad uitmaaken; doch, in grooter, veelal bijzondere Kollegien zijn. Geene Predikanten zijn 'er Leden van den Kerkenraad, dan die, ieder in zijne bijzondere Gemeente, wettig beroepen zijn, omtrent welke beroepingen in *Zeeland* een gebruik plaats heeft, dat van de andere beroepingen in de Nederlanden verschilt.

Bij het openvallen der Plaats van een Leeraar, wordt aan de Klasis Handopening verzogt, door den Kerkenraad, in welken ten aanzien der Plaatzen, daar maar één Predikant is, een Predikant tot *Director*, gelijk men hem noemt, of Bestierder aangesteld wordt en voorzit. In die Plaatzen, die, door het beroepen van een Predikant naa elders, zijn opengevallen, is de Predikant, die op zijn vertrek staat, gemeenlijk de *Director* en blijft zo lang in zijn Gemeente tot dat het beroep van zijnen opvolger geschied is. In de plaatzen, door het afsterven van een Leeraar opengevallen, wordt een der nabuurige Predikanten doorgaans, door den Kerkenraad of anders door een *Collegium Qualificatum*, tot *Director* verkoorен, en hem ook wel een vrije Keurstem gegeeven. Naa het verleenen van Handopening, verzoekt de Kerkenraad bij den Magistraat eenige Gedeputeerden tot de Kerkelijke Vergadering te zenden om gezamentlijk het beroep te doen, en deeze Gedeputeerden, die alle Ledemaaten der Gereformeerde Kerke moeten zijn, maaken, te zaamen met den Kerkenraad, het *Collegium Qualificatum* of het Bevoegd Kollegie uit. Het getal der Gedeputeerden is in alle de Steden niet even groot. In *Middelburg*, hoewel de Kerkenraad hier uit zestig Leden bestaat, verschijnen niet meer dan vijf Gedeputeerden uit den Magistraat, als 'er een Predikant te beroepen, en drie, als de Kerkenraad te vermaanen is. Op de Dorpen, het zij vereenigde Standplaatzen of niet, verschijnen twee Gedeputeerden, naamlijk de Ambagtsheer, indien hij Belijdenisse van den Gereformeerden Godsdienst doet, benevens een ander, uit den Magistraat, door hem gemagtigd. Indien de Ambagtsheer den Gereformeerden Godsdienst alleen toegedaan, doch geen Lidmaat is, kan hij zelve niet verschijnen; maar mag Ledemaaten magtigen, welk Regt ook de Ambagtsvrouwen hebben, die zelve

Ledemaaten of den gemelden Godsdienst toegedaan zijn. Roomschgezinde Ambagtsheeren of anderen, die van den Gereformeerden Godsdienst verschillen, hebben geen regt tot het *Collegium Qualificatum*, en de Magistraat der Plaatze benoemt als dan de Gedeputeerden. De Magistraaten van *Vlissingen* en *Veere* zenden, als Halsheeren, in de Plaatzen onder hun Gebied, meede wel eenen Gedeputeerden, zo tot de beroepinge van Predikanten als tot het vermaaken van den Kerkenraad, uitgenomen te *West-Zouburg*; doch overal niet zonder *Protestatie* der Ambagtsheeren tegen de Verschijning, Voorzitting en eerste Stemming van deezen Gemagtigden. In dit geval, komt 'er uit de Dorps Magistraat maar één Gedeputeerde. In Plaatzen, die ten aanzien van het Kerkelijke onder *Zeeland* behooren, doch onder de Regeeringe en 't Bestier der Algemeene Staaten staan, gelijk in *Staats-Vlaanderen* en de Plaatzen van de Barriere, wordt de Handopening verzogt aan de Raaden van Staaten en door hen verleend; en hier mogen twee Gedeputeerden uit de Krijgsoversten, Ledemaaten der Gereformeerde Kerke zijnde, dewijl 'er geen Gereformeerde Magistraat is, verschijnen. Ieder Lid van 't *Collegium Qualificatum*, zo uit de Overheden als uit de Kerkelijken, heeft zijne bijzondere Stem, en de Gedeputeerden mogen door de geenen, die hen afvaardigen, niet in hunne Stemmen bepaald worden. Zij maaken te zamen een groot getal of gros, en geduurende de zelfde Zitting hier uit een viertal, drietal, of tweetal, waar uit de beroeping ook aanstonds geschiedt, die aan de Klasis ter goedkeuring, door Gemagtigden uit het Kollegie, wordt ingeleverd; en onder deezen is gemeenlijk een der Politieke Leden.

De Onderlingen en Diakenen, welker getal overal niet even groot is, zijn alleen twee jaaren in hunne bedieninge; doch wederom verkiesbaar na eenige rust, gemeenlijk van twee jaaren. Jaarlijks gaat de helft af, en aldus geschiedt 'er alle jaaren een vermaaking van den Kerkenraad op eenen gewoonen vasten tijd. In zommige Plaatzen verzoekt de Kerkenraad tegen deezen tijd bij den Magistraat Gedeputeerden om met dezelven in een *Collegium Qualificatum*, Onderlingen

gen en Diakenen te verkiezen en deeze aan de Gemeente voor te ſtellen; of elders maakt de Kerkenraad alleen eene Nominatie, uit welke de Gemeente, naamlijk de Manspersoonen, die Ledemaaten zijn, ſchriftelijk eene verkiezing doen. Het benoemen en verkiezen der Diakenen geſchiedt in zommige Gemeenten wel afzonderlijk en op eene onderſcheidene wijze. Te *Middelburg* wordt alleen de Nominatie tot Onderlingen in een *Collegium Qualificatum* gemaakt, en die tot Diakenen in den grooten Kerkenraad, Onderlingen en Diakenen beſtaande. Uit deeze Nominatie doet de Magiſtraat de verkiezing van Diakenen.

Het Ampt en de Bediening der Predikanten, Onderlingen en Diakenen verſcheelt zo merklijk niet van de andere Plaatzen in de Vereenigde Nederlanden, dat wij 't noodig agten hier van in 't bijzonder te melden. Overal wordt des Zondags voor den middag een gedeelte der H. Schrift, en na den middag de Heidelbergſche Catechismus verklaard. Te *Middelburg* heeft een gebruik plaats, om in elke week een geheel Hoofdſtuk der H. Schrift, naamlijk des Dingsdags avonds een gedeelte en des Donderdags avonds het overige deel van hetzelve, volgens den loop des Bijbels te verhandelen, en aldus alle de Boeken des Ouden en Nieuwen Teſtaments in 't geheel te verklaaren.

Het beſtier van de Kerkenraaden beſtaat meede, genoegzaam op den zelfden voet, als in de andere Provincien. Zij beroepen ook de Voorleezers of Voorzangers. Doch indien de Voorleezer te gelijk School moet houden, verkiest een *Collegium Qualificatum*, volgens een vrij accoord, hier toe den zelfden Perſoon. In Plaatzen, daar deeze dienſten niet vrijwillig vereenigd worden, ſtaat de aanſtelling van een Schoolmeester aan den Magiſtraat. En gelijk het met de aanſtelling geſchiedt, aldus is 't ook met de afzetting.

Alle de Nederduitſche Predikanten in *Zeeland*, *Staats-Vlaanderen* en eenigen der Barriere-Plaatzen, gelijk meede de Engelſche Predikanten, zijn Leden van eene der Klaſſen, van de Provincie van *Zeeland*, die vier in getal zijn: *Walcheren*, *Schouwen* met *Duiveland*, *Zuidbeland* of *Goes*, en *Tholen* met *Bergen op den Zoom*. De bezigheden der Klaſſen

in *Zeeland* koomen genoegzaam in alles overeen met die, welken wij voorheen in 't algemeen wegens de Klasſen gemeld hebben.

De Klasſis van *Walcheren* is niet alleen de grootſte der Provincie van *Zeeland*; maar ook van alle de Klasſen in de Vereenigde Nederlanden. Hier toe behooren de Kerken der drie ſtemmende Steden, *Middelburg*, *Vliſſingen* en *Veere*, als meede de Kerken der drie ſmalle Steden, *Arnemuiden*, *Domburg* en *Weſtkapelle*. Onder deeze Klasſis zijn wijders de Kerken van zestien Dorpen, op het Eiland *Walcheren* gelegen, benevens het *Nieuwe Land* of de *Middelburgſche* Polder, de vier Kerken in *Noordbeveland*, vijf Kerken onder het zogenaamde *Committimus*, *Axel*, *Ter Neuze*, *Zaamſlag*, *den Hoek*, en *Biervliet*; als meede achttien Kerken in *Staats-Vlaanderen*, onder welke de Fransche Kerk te *Sluis*, die één is met de Nederduitſche, meede gerekend wordt. Bij alle deeze Kerken zijn, volgens Reſolutie van de Algemeene Staaten van den negenden Januarij des Jaars 1726, nog gevoegd vier Kerken in de Plaatzen van de Barriere, te *Doornik*, *Meenen*, *Veurne*, *Ypere* met het Fort *de Knokke*; zo dat 'er zesënvijftig Kerken of liever Gemeentens tot de Klasſis van *Walcheren* behooren, die door een getal van eenentachtig gewoone Predikanten bediend worden; behalven dat 'er doorgaans, zo hier als in de andere Klasſen, eenige *Emeriti* en *Adjuncten* gevonden worden, die insgelijks Leden van de Klasſis zijn. Deeze Klasſis heeft jaarlijks vier gewoone Vergaderingen, waar van 'er twee te *Middelburg* gehouden worden, op den eerſten Donderdag van Maart en December: op den eerſten Woensdag in Junij; is 'er eene gewoone Vergadering, in eene der andere Gemeenten buiten *Middelburg*: doch altijd in het Eiland *Walcheren*. De gewoone Klasſis, op den eerſten Woensdag in September, wordt, om der Vlaamſche Kerken wille, altijd te *Vliſſingen* gehouden. Deeze vier genoemde Vergaderingen worden Gewoone of Ordinaire Klasſen genoemd, en des anderendaags, zijnde Donderdag, te *Middelburg* vervolgd. Behalven deeze vier gewoone Vergaderingen, worden 'er Jaarlijks nog acht andere Klasſen op ieder

een-

eerſten Donderdag in de overige Maanden gehouden, die *quaſi ordinaire* of bijna gewoone Klaſſen geheeten worden. Bij voorvallen van noodzaakelijkheid, houdt men ook buitengewoone Klaſſen. Indien 'er een Bededag invalt in die weeken, wanneer de Klaſſen gewoon zijn te vergaderen, wordt de Vergadering tot den gewoonen dag in de volgende week uitgeſteld. Uit de Klaſſis van *Middelburg* worden ſes Predikanten gemagtigd ter bezorging der Buitenlandſche Kerken, in 't bijzonder die van *Oost-Indiën*. Deeze doen, met eenen der Heeren Bewindhebberen, het beroep van de Predikanten, en onderzoeken de zaken, die tot Krankbezoekers door de Bewindhebbers wenſchen te worden aangeſteld. Deeze Gemagtigden zijn twee uit *Middelburg*, één uit *Vlisſingen*, één uit *Veere* en *Arnemuiden* te zaamen, en twee uit de andere Kerken in *Walcheren*. Nog zijn 'er uit deeze Klaſſis ſes andere Gemagtigden ter bezorging van de Kerken der Barriere.

De tweede Klaſſis, in de Provincie van *Zeeland*, is die van *Schouwen* en *Duiveland*, waar onder achttien Kerken of Gemeenten behooren, die te zamen door twee-en-twintig Predikanten bediend worden, waar van 'er vijf in de ſtemmende Stad *Zierikzee* ſtaan, en twee in de ſtemmende Stad *Brouwershaven*; gelijk ook alle verdere Gemeenten of Kerken onder deeze Klaſſis ieder één Predikant hebben. Van deeze Kerken zijn 'er tien op het Platte Land van het Eiland *Schouwen*, vijf in het nabuurig Eiland *Duiveland* en één onder *Sommelsdijk*, in het Eiland van *Overflakkee*. De twee Dorpen *Renesſe* en *Noordwelle*, in het Eiland *Schouwen*, zijn de eenige zamengevoegde Gemeente, die onder deeze Klaſſis gevonden wordt. De gewoone Vergaderingen worden viermaal in 't Jaar gehouden, voorheen op de laatſte Dingsdagen der Maanden, Februarij, April, Julij en Oktober; doch thans op de laatſte Dingsdagen van Maart, Maij, Augustus en Oktober in de volgende Plaatzen; als te *Zierikzee* in Maart en Oktober, en wijders in Maij, April, Julij en Augustus in eene der Kerken buiten die Stad gelegen, volgens een rondgaande beurt. De buitengewoone Klaſſen vergaderen altijd te *Zierikzee*.

De Klasfis van *Zuidbeveland*, die de derde in de Provincie van *Zeeland* gerekend wordt, beſtaat uit vierëndertig Predikanten, die te zamen drieëndertig Kerken bedienen. Vier Predikanten zijn 'er in de Stad *Goes*, drieëntwintig voor zeventëntwintig Dorpen op het Eiland *Zuidbeveland*, waar onder vier zamenvoegingen van Kerken of Gemeenten zijn; als *Schore* met *Vlake*, *'s Heer-Abts* en *Sinouts-Kerke*, *Overzande* met *Driewegen*, en *'s Heer-Hendriks-Kinderen* met *Wisſekerke*. Wijders behooren onder deeze Klasfis de Kerk en Predikant van het Eiland *Wolfaartsdijk*, de drie Predikanten van *Hulst*, die ook *St. Jans-Steen* bedienen, de Predikant van de zamengevoegde Kerke van *Oſſenisſe* en *Hontenisſe*, de Predikant van *Heinsdijk*, zamengevoegd met *Pault-Polder*, en eindelijk ook, volgens de bovengemelde Reſolutie van hunne Hoogmogenden, de Predikant van *Denderzwonde* onder de Barriere-Plaatzen. De gewoone Vergaderingen der Klasfis worden, jaarlijks, viermaal gehouden op den eerſten Woensdag in Januarij, Maij, Julij en Oktober, in alle de Kerken van dat Eiland, bij rondgaande beurten; doch des Dingsdags naa ieder Vergadering wordt de Klasfis in *Ter Goes* vervolgd.

Tot de Klasfis van *Tholen* en *Bergen op den Zoom*, de vierde in de Provincie van *Zeeland*, behooren vijfëntwintig Predikanten, die den Dienst, in achtëntwintig Kerken of Gemeenten, waarneemen. Men zou deeze Klasfis mooglijk als eene zamenvoeging kunnen aanmerken, die uit twee Deelen beſtaat, het Zeeuwſche en Brabantſche; alzo doorgaans de Zeeuwſche zaaken te *Tholen* en de Brabantſche te *Bergen op den Zoom* verhandeld worden; in welk geval altijd een Zeeuwſche Voorzitter te *Tholen* en een Brabantſche te *Bergen op den Zoom* de Vergadering beſtiert. In het Zeeuwſch gedeelte zijn de Kerk van *Tholen*, die twee Predikanten heeft, en nog acht Kerken in de Zeeuwſche Landen, daar onder begreepen die van *Filipsland*. Ieder deezer Kerken heeft zijnen bijzonderen Predikant. Tot het Brabantſche gedeelte behooren de Steden *Bergen op den Zoom* en *Steenbergen*, die ieder twee, en aldus te zamen vier Predikanten hebben; de Schanzen *Lillo* en *Liefkenshoek* aan

de

de *Schelde*, in ieder der welken een Predikant is, en zestien Dorpen, zo onder 't Markgraafschap van *Bergen op den Zoom*, als onder de Heerlijkheid van *Steenbergen*, die door elf Predikanten bediend worden, alzo onder dezelve de volgende zamenvoegingen zijn; als *Wouw* met *Heiri*, *Osendrecht* met *Woensdrecht* en *Hoogerheide*, *Halsteren* met de *Reversschans*, *Oudenbosch*, wiens Predikant met dien van *de Heeve* ook *Rukveen* bedient. *Oud-* en *Nieuw-Gastel* kunnen niet als een zamengevoegde Standplaats aangemerkt worden, om dat *Nieuw-Gastel* geen Kerk heeft en hierom deszelfs Inwooners te *Oud-Gastel* te Kerk gaan. De gewoone Vergaderingen van de Klasis van *Tholen* en *Bergen op den Zoom* worden maar driemaal in 't Jaar gehouden, op den eersten Dingsdag in de Maanden April, Julij en Oktober. De Plaats der Vergadering schikt zich naar maate dat 'er Zeeuwsche of Brabantsche zaaken te verhandelen zijn, het zij te *Tholen* of *Bergen op den Zoom*, of elders aan de Brabantsche of Zeeuwsche zijde; naardien het den Voorzitter in ieder Kwartier vrij staat de Klasis op zijn eigen Standplaats te beleggen; 't welk ook geschieden mag, indien 'er nog buitengewoone Vergaderingen worden gehouden.

Behalven de Klassikale Vergaderingen zijn 'er in *Zeeland* nog drie andere onderscheidene Kerkelijke Vergaderingen, de *Conventus*, de *Coetus* en het *Sijnode* geheeten.

Onder deezen is de *Conventus* of de zamenkomst alleen aan een gewoonen tijd bepaald en wordt alle drie jaaren, met bewilliging van Gekommitteerde Raaden van *Zeeland*, gehouden, na bekomen aanschrijving van 't Sijnode van *Zuidholland* om de *Coetus* tot het beschouwen der handelingen van het Dordsche Sijnode in den *Hage*, en der Handschriften van de Overzetting des Bijbels te *Leiden*, te willen bijwoonen. Deeze *Conventus* bestaat in acht Predikanten uit de vier Klasen van *Zeeland*, die twee Afgevaardigden uit hunne Vergadering tot deeze handeling verkiezen, waar in een rondgaande beurt wordt waargenomen, ten aanzien der Klasen, uit welke de Gemagtigden worden verkooren. Na het bijwoonen der plegtigheden in den *Hage* en te *Leiden*, welke wij elders breeder beschreeven hebben, doen

deeze Afgevaardigden verslag van de hervatte *Conventus*, welk verslag vervolgens aan hunne Ed. Mogenden wordt overgeleverd.

De *Cœtus* van *Zeeland* wordt bijeen geroepen, indien iemand zich bezwaard vindt over het Advijs der Classen en de uitspraak of het oordeel van de *Collegia Qualificata*, welke eigenlijk alleen voorsien over zijn leer, leven, en 't bestier der Kerke, en wanneer de bezwaarde hier van in tijds hooger beroep bij de Klassis heeft laten aanteekenen. In welk geval door hunne Ed. Mogenden de Staaten van *Zeeland*, op Verzoekschrift van den *Appellant* of van de Klassis, als derzelver Advijs door een *Collegium Qualificatum* is gevolgd, gemeenlijk of naar bevinding van zaaken een *Cœtus* vergund wordt, met bijgevoegde bepalinge, om over die zaak alleen en geene anderen te handelen; en worden als dan twee Heeren Gekommitteerde Raaden benoemd om den *Cœtus* bij te wooncn. Uit de Kerkelijken, worden 'er naa voorgaande aanschrijven, twee uit ieder Klassis, en aldus acht Predikanten tot den *Cœtus* gemagtigd, die met de Ed. Mog. Heeren Kommissarissen te *Middelburg* vergaderen, hunnen *Praeses* en *Scriba* verkiezen, en naa het hooren van den geenen, die 't beroep gedaan heeft of die aangeklaagd is over de zaak oordeelen en besluiten, en hier van de handelingen overgeeven aan de Heeren Staaten van *Zeeland*, door welker goedkeuring de besluiten kragt ter uitvoeringe krijgen. De Klassis van *Walcheren* bewaart de oorspronklijke handelingen, en de andere Klassen krijgen 'er ieder een afschrift van. De voorbeelden van dergelijken *Cœtus* zijn, zedert een Eeuw niet menigvuldig. In dien van den Jaare 1683, wierdt de beruchte PONTIAAN VAN HATTEM, Predikant te *Flipsland*, en in dien van den Jaare 1711, zijn Navolger GOZUIN VAN BORTHUYZEN, Predikant te *Schore* en *Vlake* veroordeeld.

De Sijnodaale Vergaderingen worden niet, gelijk in de andere Provincien jaarlijks op gezette tijden gehouden, met toelatinge en afzendinge van Correspondentien uit en tot andere Sijnoden; maar op verzoek aan en met goedvinden van de Staaten van *Zeeland*, ten overstaan van twee Kommis-

misfarisfen uit hun Edel Mogenden. Wijders beftaat een Sijnode van *Zeeland* in twee Gemagtigden Predikanten en twee Ouderlingen uit ieder Klasfis, die in eene der ftemmende Steden van *Zeeland*, volgens de uitfchrijvinge, en in de eene, en dan in de andere Stad bij een koomen, en over zaaken, betreffende het gemeene welzijn der Kerken handelen en befluiten, van het befloetene verflag doen aan de Heeren Staaten van *Zeeland*, en derzelver goedkeuringe moeten afwagten, om kragt van uitvoering aan hunne handelingen te geeven. Men heeft een voorbeeld, dat een Sijnode, naamlijk te *Middelburg*, in den Jaare 1593, buiten tegenwoordigheid van Gemagtigde Heeren uit de Staaten van *Zeeland* is gehouden; doch dezelfs befluiten zijn niet goedgekeurd: ook hebben de Sijnoden van den Jaare 1597 te *Goes*, van den Jaare 1600 te *Tholen*, van den Jaare 1610 te *Veere*, en van den Jaare 1618 te *Zierikzee* geene goedkeuringe genooten. De goedgekeurde Sijnoden zijn die van *Middelburg*, in den Jaare 1591, van *Goes*, in den Jaare 1620, en van *Tholen*, in den Jaare 1638, hoewel met eenige bepaalingen.

De zes ftemmende Steden van *Zeeland* hebben ieder een Walfche Kerk, onder welke die van *Middelburg* door drie Predikanten, die van *Vlisfingen* en *Zierikzee*, ieder door twee Predikanten, bedient worden; de Kerken van *Goes*, *Veere* en *Tholen* hebben ieder één Predikant. *Bergen op den Zoom*, in het Kerkelijke voor een Zeeuwfche Stad gerekend, heeft insgelijks een Walfche Kerk en Predikant. De Walfche Kerken van *'t Sas van Gend*, *Kadzant*, *Groede*, *Aardenburg* en *Oostburg*, die ieder een Predikant hebben, worden meede doorgaans voor Zeeuwfche Kerken gerekend: zij behooren alle tot de Algemeene Walfche Sijnode der Vereenigde Nederlanden. Alle de Kerken in de ftemmende Steden van *Zeeland* en *Bergen op den Zoom* hebben, onder de dertig Plaatzen, waar in de Walfche Sijnode gehouden word, ook hunne rondgaande beurt. Het beroep der Walfche Predikanten, en het verfanderen der Kerkenraaden, in *Zeeland*, gefchiedt meede door een *Collegium Qualificatum*, uitgezonderd

te

te *Middelburg*, daar, zedert de Reſolutie der Staaten van *Zeeland*, van den eerſten Maij des Jaars 1699, en der Regeeringe van *Middelburg*, van den eenentwintigſten des zelfden Jaars, om aan de Walſche Kerke aldaar een derden Predikant toe te voegen, een Predikant beroepen wordt, door alle de Predikanten en Ouderlingen, niet alleen die in werkelijken dienst zijn, maar ook door zulken, die reeds zijn afgegaan; ook mogen de afweezende, door ziekte of ander belet, hunne ſtemmen ſchriftelijk inleveren. Het beroep wordt aan de Regeering van *Middelburg* ter goedkeuring aangeboden. De Walſche Kerkenraad te *Middelburg*, wordt alleen door de in dienst zijnde Leden veranderd.

De Engelſche Kerken te *Middelburg* en *Vliſſingen*, welke tot de Nederduitſche Klaſſis van *Walcheren* behooren, beroepen hunne Predikanten en veranderen hunnen Kerkenraad meede in een *Collegium Qualificatum*.

De Schotſche Kerk te *Veere* behoort tot de Klaſſis van *Edenburg* in *Schotland*, die, ten dienst der Kerke te *Veere*, een Predikant zendt; doch hij geniet zijne Wedde, gelijk alle de andere Gereformeerde Predikanten in deeze Provincie, van de Staaten van *Zeeland*.

Behalven de gehandhaafde Gereformeerde Gemeente, wier Kerkbeſtier wij tot dus verre hebben beſchouwd, zijn 'er in *Zeeland* geene andere Proteſtantſche Gemeenten dan van Lutherſchen en Doopsgezinden of Mennoniten.

De Lutherſchen hebben hunne Kerken te *Middelburg*, *Zierikzee* en *Vliſſingen*; die te *Middelburg* door twee, te *Zierikzee* en te *Vliſſingen* ieder door éénen Predikant bediend worden.

Vijf Vergaderingen van Doopsgezinden of Mennoniten zijn 'er thans in *Zeeland*, te *Middelburg*, *Zierikzee*, *Goes*, *Vliſſingen* en *Middelharnis*, in 't Land van *Overflakkée*. Twee Predikanten bedienen de Gemeente te *Middelburg*, en in de overige is 'er in ieder één Predikant. De Doopsgezinden zijn de eenige onder de verſchillende Gezindheden, in *Zeeland*, die het regt hebben en oeffenen om hunne Ledemaaten in Ondertrouw aan te neemen en hunne Trouw te bevestigen; 't welk

in

in den Jaare 1734, aan die van *Zierikzee* door de Overheid wierdt bekragtigd; doch behalven deeze moeten alle andere Gezindheden in de Gereformeerde Kerken door de Bedienaars van dezelve ondertrouwd en getrouwd worden.

In *Zeeland* zijn vijf Statien van Roomschgezinden, te *Middelburg*, *Vlisingen*, *Zierikzee*, *Goes* en in het Land van *Ter Goes*; onder welke die der Stad *Goes* een Minderbroeder is en de overige Waereldsche Heeren zijn. Hunne Vergaderplaatzen hebben uiterlijk geen teekenen van Kerken.

De Jooden hebben alleen te *Middelburg* een Sijnagoge. Te *Vlisingen* is 'er onlangs een geweest; doch zij, die dezelve verzogten en verkreegen hadden, zijn ras wederom verloopen.

Zeeland beſtaat tegenwoordig uit elf, zo groote als kleine, Eilanden, die alle bebouwd en tegen den Zeevloeden afgedijkt zijn; te weeten, *Walcheren*, *Schouwen*, *Duiveland*, *Zuidbeveland*, *Tholen*, *Noordbeveland*, *Wolfaartsdijk*, *Filipsland*, *St. Joostland*, *Sommelsdijk*, zijnde een gedeelte van 't Eiland *Overflakkee* en *Oostbeveland*, en heeft nog aan 't vaste Land *Nieuw-Vosmaar*, 't geen tegen *Brabant* grenst.

De verdeeling van *Zeeland* wierdt van ouds onderſcheidenlijk gemaakt, volgens 't Geestelijke of volgens 't Waereldlijke Regtsgebied. Volgens het Geestelijke beſtondt het in vier Dekenſchappen, naamlijk van *Walcheren*, *Schouwen*, *Zuidbeveland* en *Borſele*. Derzelver Dekens, ook *Proviſors* genoemd, wierden aangeſteld bij den Domproost van *Utrecht*, die van 's Biſschops wegen het bewind over de Zeeuwſche Kerken hadt. De Dekens hadden groot Gezag en Regtsgebied; zo dat zij zelfs in Burgerlijke geſchillen tuſschen Steedelingen en Landlieden vonnis velden. Volgens het Waereldlijke wierdt *Zeeland*, naar den loop der Riviere *de Schelde*, die *Zeeland* in twee deelen klieft, verdeeld in *Zeeland Bewester-Schelde* en *Zeeland Beooster-Schelde*; welke verdeeling doorgaans in de Graaflijke Brieven gevonden, en in de Keure van *Zeeland*, van den Jaare 1495 gemaakt, gehouden wordt.

On-

Onder *Zeeland Bewester-Schelde* behooren zes Eilanden, te weeten, *Walcheren*, *Zuidbeveland*, *Noordbeland*, *Wolfaartsdijk*, *St. Joosland* en *Oostbeland*.

Onder *Zeeland Booster-Schelde*, behooren vijf Eilanden, te weeten, *Schouwen*, *Duiveland*, *Tholen*, *Sommelsdijk* in *Overflakkée* en *Filipsland*, mitsgaders *Nieuw-Vossmeer* aan 't vaste Land.

De Steden, gelijk wij reeds hier vooren aangeteekend hebben, wierden van ouds verdeeld in Groote, die ook Goede en Graaflijke Steden genoemd wierden, als *Middelburg*, *Zierikzee*, *Romers-* of *Reimerswaale*, (volgens de oude Brieven *Remburgwaale*,) *Goes* en *Tholen*; en in Smalle Steden, die simpele Steden gezegd worden, als *Veere*, *Vlissingen*, *Domburg*, *Westkapelle*, *Brouwershaven*, *Kortgene* en *St. Maartensdijk*. In laatstern tijd hebben *Vlissingen* en *Veere* onder de Groote Steden plaats gekregen en is *Arnemuiden* tot de Smalle Steden bijgevoegd.

Zie *Tegenwoordige Staat van Zeeland*.

ZEEVANGK, een Dijkgraafschap, in het gedeelte van Noordholland, *Waterland* geheeten. Het bevat een gedeelte der Stad *Edam*, de Regtsbannen van *Oosthuizen*, *Hobreede*, *Middelie*, *Axwijk* en *Kwadijk*. Het strekt zich langs de Zuiderzee tot aan de Ban van *Etershem*, en van *Edam* aan de Landzijde langs de *Purmer* tot *Kwadijk*, van daar langs de *Beemster* tot *Oosthuizen* aan den Zeedijk. In zijn grootte wordt he gerekend op vierduizendtweehonderd Delmpten of tweeduizendachthonderd Morgen Lands. De grond is hier meest al veenagtig, zo dat 'er de Ingezetenen Turf maaken voor hun eigen brand. De Landerijen zijn 'er vrugtbaar, en de Groente, welke men hier voortkweekt, wordt doorgaans smaaklijker gehouden dan in andere Polders of Meeren. Dewijl hier altoos Muizen in 't Land gevonden worden, is men wel gewoon *Zeevangk* de Moeder der Muizen te noemen. De Dijksregeering van *Zeevangk* wordt geoefend door den Hoofd-Officier van *Edam*, als Dijkgraaf; met

met vijf Heemraaden; één uit de regeerende Burgemeesteren van *Edam*, één uit *Warder*, één uit *Middelie*, één uit *Kwadijk*, uit de Rijkdommen van ieder dier Dorpen, en één uit Burgemeesteren van *Oosthuizen*. De Sekretarisſen van *Edam* zijn ook Sekretarisſen van *Zeevangk*. Dit Kollegie houdt zijne Vergadering te *Edam*; de tijd is niet vast bepaald; doch geſchiedt gewoonlijk om de veertien dagen. De *Zeevangks Keuken-* of *Koekendijk*, die *Etershem* voor een gedeelte tegen de Zuiderzee beſchermt, heeft den Baljuw van *Oosthuizen* tot zijnen bijzonderen Dijkgraaf, doch de zelfde Heemraaden als *Zeevangk*. Deeze Dijk begint daar de Ban van *Warder* eindigt en loopt tot de Hoogte van het Dorp *Etershem*; daar *Etershems Keukendijk* zijnen aanvang neemt, en zich uitſtrekt tot aan de Ban van *Schardam* bij de Duikerſluizen. De Baljuw van *Oosthuizen*, in hoedanigheid van Baljuw of Schout van *Etershem*, heeft als Dijkgraaf het bewind over deezen Dijk, met de Schepenen van *Etershem*. Buiten de *Zeevangks* en *Etershems Keukendijken* legt nog een Buitenpolder, de *Oester-Koog* geheeten, die bij den gemelden Baljuw met drie bijzondere Heemraaden beſtierd wordt. Met opzigt tot deeze laatſte bijzondere Dijkgraafſchappen, wordt *Etershem* gezegd niet onder *Zeevangk* te behooren.

De Ambagten en Dorpen van *Zeevangk* behooren alle onder het Hoog Regtsgebied van de Stad *Edam*: behalven dat *Oosthuizen* met *Hobreede* en *Etershem* Hooge en Vrije Heerlijkheden zijn. Die onder *Edam* zijn *Warder*, *Middelie*, *Axwijk* en het grootſte gedeelte van *Kwadijk*, die ook alleen in de leeten dier Stad dragen.

Zie Tegenwoordige Staat van Holland.

ZEEWORMEN. Bij deezen naam is, in de Nederlandſche Provincien, vooral die aan de Zuiderzee grenzen, zeer bekend een ſchepzel, 't welk, op het uitwendig aanzien niets ſchrikwekkends of dat veele ſchade kan veroorzaaken, aankondigt; doch 't geen, evenwel, de ſchroomlijkſte verwoes-

tin-

dingen, ginds en elders, heeft aangerigt. Het zijn naamelijk Wormen van de gewoone geſtalte, doch op het aanraaken, meer week en lijmerig dan hunne ſoortgenooten, welke in de aarde kruipen. De lengte is niet eenerlei, bij zommigen van drie, vier of meer, bij anderen zelf van veertien duimen. Hunne verbaazende ſterkte, blijkbaar in de uitwerkzels, die zij voortbrengen, is gelegen in hunnen kop; deeze is gewapend met eene ſoort van zaag, zo ſterk en ſcherp, dat zij, door middel daar van, het hardſte hout doorbooren, en door de dikſte paalen, in allerlei rigtingen, bogten en kromten, zich eenen doortogt kunnen baanen. Voorts heeft het diertje, ter wederzijde van den weeken ſtaart, insgelijks twee ſchelpagtige Schaaren of Zaagen, die veeltijds buiten het hout uitſteeken, en, waarſchijnlijk, inzonderheid dienen ter beſcherminge van de ſtaart, door welken de Worm adem haalt.

Vóór het Jaar 1730 was dit gedierte, hier te Lande, geheel onbekend. Allereerst ontdekte men hetzelve, in den Herfſt des gemelden jaars, op het Zeeuwſche Eiland *Walcheren*, in het paalwerk, waar mede de vermaarde Westkappelſche Dijk, tot dien tijd toe, aan den buiten- of zeekant was bezet. Omtrent een jaar daar na beſpeurde men het zelfde kwaad, aan den Weſtfrieſchen Dijk, bij *Medemblik*, voorts aan *de Helder*, op *Texel*, en ook langs de kusten der Provincie *Friesland*. Oud en nieuw, eiken en groenen hout, zonder onderſcheid, wierdt van dit gedierte doorvreeten. Meest al zag men van buiten aan de Paalen alleenlijk kleine gaatjes, door welke de Wormen, waarſchijnlijk kort naa dat zij waren uitgebroeid, na binnen kroopen: doch van binnen vondt men holligheden, in welke een volwaſſen mensch rijklijk zijnen vinger konde leggen. In deezervoege waren zeer veele duizenden Paalen zodanig doorknaagd, dat eenige van zelf, anderen door den minſten ſlag van het weer, om verre vielen. Volgens het oordeel van ſchrandere Natuuronderzoekers moest het Vaderland van dit Gewormte gezogt worden in Oost- of Westindie, of volgens anderen nader bij, in de Noordzee; in de ſchepen, waar aan men ze, reeds voor langen tijd, hadt ontdekt, zouden zij herwaarts

waarts zijn overgebragt. ABRAHAM DE BRUIN en PIETER en ADRIAAN VAN ZWYNDRECHT, Kooplieden te *Rotterdam*, hunne gedagten laatende gaan over de middelen, ter weeringe der ſchade, door dit gedierte veroorzaakt, waren van oordeel, dat hetzelve leefde van zekere beſmetting in het water, om welke weg te neemen, zij meenden een onfeilbaar middel te hebben uitgevonden. Diensvolgens vervoegden zij zich, met hunnen voorſlag, bij 's Lands Staaten, en eischten, voor hunne ontdekking, eene ſomme van tweemaalhonderdduizend guldens, indien de opgegeevene middelen in alles voldoende bevonden wierden. Doch men heeft zich van hunnen voorſlag niet bediend. Men weet, dat zints dien tijd, de Zeeweerlingen, op veele plaatzen, eene andere gedaante hebben gekreegen, die van eene ſchuine glooijinge van Kei- en Klipſteenen, buitenwaarts tegen den Dijk, in de plaats van de reijen paalen, waar mede dezelve, tegen het geweld der aanklotzende golven, plagt beſchermd te worden. Daar men zich nog van Paalwerk bedient, gelijk nog het geval is langs de Zeedijken in *Friesland*, wordt hetzelve, aan de buitenzijde, insgelijks door zwaare ſteenen, op veele plaatzen, tegen de aanvadering van het Gewormte beſchut. Hier door hebben de Zeedijken ongelijk grooter ſterkte en vastigheid bekoomen, dan zij voormaals hadden. Met regt heeft men hierom aangemerkt „ dat de plaag der „ Zeewormen, om welker afwending, de Godheid, op be„ vel der Overheid, in de Kerken deezer Landen ernſtelijk „ geſmeekt wierdt, bij de uitkomst is gebleeken, tot eenen „ zegen voor de ingezeetenen geweest te zijn."

Zie C. BELKMEER, *Natuurkundige Verhandeling*; J. WAGENAAR, *Vaderlandſche Hiſtorie*.

ZEGERS, (DANIEL) geboren te *Antwerpen* in den Jaare 1590, hoewel tot den Geeſtlijken ſtand opgebragt, en in het Genootſchap der *Jeſuiten* aangenomen, oeffende tevens, door eene natuurlijke zugt daar toe gedreeven, de ſchilder-

kunst. Bloemen waren voornaamlijk, zo niet alleen, de vrugten van zijn penseel. Hij was een leerling van JOHAN BRUEGEL, bijgenaamd *de Fluweele*, die, in zijnen vroegen tijd, een Bloemschilder was geweest. In de Kerk zijner Orde, binnen zijne Geboorteſtad, verſierde hij eene gantſche Kapel met bloemſtukken, zo verwonderlijk fraai bij elkander geſchikt, en natuurlijk gekoleurd, dat alle des kundige aanſchouwers over 's Mans ſmaak en de uitvoering verrukt ſtonden. FREDERIK HENDRIK, Prins van *Oranje*, was, nevens verſcheiden andere Grooten, een bewonderaar van ZEGERS penſeelkunst. Voor twee van zijne Stukken ſchonk hij hem eene aanzienlijke vereering. Zijne beeltenis gaat in prent uit, door JAN LIEVENS geſchilderd. De tijd van des Kunſtſchilders overlijden is ons niet gebleeken.

Zie HOOGSTRATEN, *Woordenboek.*

ZEGWAART; zie ZOETERMEER.

ZEIST, eene Heerlijkheid, in het Overkwartier des Stichts van *Utrecht*, in het Oosten van de Stad van dien naam, was langen tijd vereenigd met *Driebergen*, doch, zedert daar van zijnde geſcheiden, maakt zij thans eene afzonderlijke Heerlijkheid uit. Haare uitgebreidheid wordt gerekend op zeshonderdzevenenzestig Morgens en driehonderd Roeden. Doch haar regtsgebied ſtrekt zich veel verder uit, en wel noordwaarts meer dan drie uuren gaans in de lengte, over een groot deel der Amersfoortſche bergen, tot op een korten afſtand van het Dorp *Vuurſche*. Het getal der Huizen, binnen de Heerlijkheid begreepen, zal ruim honderd bedragen. Behalven de Hervormden en Hernhutters, ontmoet men 'er zeer veele Roomschgezinden.

ZEIST, een Dorp in de bovengemelde Heerlijkheid gelegen, hemelsbreedte ruim eene Duitſche mijl, in eene rechte lijn, ten Oosten van de Stad *Utrecht*. *Zeist* is het oudſte Dorp in dezen oord, en reeds in den Jaare 838, onder

den

dien naam, of eigenlijk van *Seyst*, vermeld. 't Geen wegens het Kosterschap van de Kerk deezer Plaatze word verhaald, alsof hetzelve, van ouds, wel dertigduizend guldens jaarlijks zou hebben opgebragt, wordt door den beschrijver van den *Tegenwoordige Staat van Utrecht*, met regt op de Lijst der vertelzeltjes gepiaatst. Van de hooge oudheid des Kerkgebouws, dat weleer aan den H. RADBERTUS was toegewijd, getuigt, deels een oud opschrift, waarin men het Jaargetal 1180 leest, deels de menigte Duiffteen, die, als een vast kenmerk van oudheid, het gewijde gestigt onderscheidt. Niets merkwaardigs bevat de Kerk van binnen, ten zij men daar voor houde, twee groote Zarkstteenen in het Koor, welke, naar het verhaal van sommigen, door de geweldige vuuren, welke de Franschen, die, in den Jaare 1672, hier eenigen tijd huis hielden, daar op gestookt wierden, in veele stukken zouden gesprongen zijn. Hoe 't hier mede zij, zeker gaat het, dat, in het gemelde jaar, Koning LODEWYK DE XIV, eenige dagen, in dit Dorp, zijn verblijf heeft gehouden, in een huis, staande ten Oosten van de Kerk, zedert door den Schout der Heerlijkheid bewoond. *Zeist*, op zich zelve van gering aanzien, heeft, zints eene halve Eeuw, merkelijke vermaardheid verkreegen, van dat de *Heruhutters* zich aldaar gevestigd hebben. Een berigt wegens die Gezinte behoort niet tot deeze plaats. In ons *Woordenboek* kan de Leezer deswegen eenige bijzonderheden vinden op den bijzonder Artikel, Deel XX, bladzijde 569. Van hunne Stigting in dit Dorp zullen wij slegts het volgende aanteekenen. Digt bij het *Huis te Zeist*, waar van wij naderhand zullen spreeken, ter wederzijden der groote Laan, hebben de *Herahutters* verscheiden aanzienlijke gebouwen gestigt, te weeten, behalven verscheiden Kamers, twee ruime woningen voor ongehuwden, één voor de Mans, het *Broederhuis*, en één voor de Vrouwen, het *Zusterhuis* genaamd; voorts een *Weduwenhuis*; wijders nog eenige andere aanzienlijke woonhuizen, aan bijzondere personen, of groote Winkeliers, deezer gezinte toegedaan, behoorende; en eindelijk het *Gemeentehuis*, hebbende van buiten de gedaante van een welopgehaalde burgerwooning, doch van binnen dit

van eene nette Kerk, met een fraai Orgel en Gallerijen verfierd. Het is een nieuw geſtigt, niet langer geleeden dan het Jaar 1770, heeft men, met het houden van godsdienſtige bijeenkomſten in hetzelve, eenen aanvang gemaakt. Afwisſelende in het getal der leden deezer Gezinten; ten tijde der ſtigtinge van de ſtraks gemelde Vergaderplaatze telde men 'er tuſſchen de dertig en veertig huisgezinnen, behalven de mannen en vrouwen in het Broeder- en Zusterhuis. Door gantsch Nederland beroemd zijn de winkels, welke in het Broederhuis worden opgehouden. Van allerlei goederen en koſtbaarheden wordt het fraaiſte en zindelijkſt bewerkte, hier te koop geveild. De Hernhutſche winkeliers te *Zeist* hebben den naam, dat men op de deugdelijkheid hunner goederen zich veilig mag verlaaten; doch met een, dat zij zich rijklijk laaten betaalen. Onbezonnen Godsdienſtijver wettte, t'eenigen tijde, het zwaard der vervolginge tegen de *Hernhutſche Zeiſtenaars*; men bedroeg hen, bij 's Lands Staaten, als eenen niet te duldenen hoop van vreemd en ſchadelijk denkende nieuwheidzoekers, die den Chriſtlijken, dat wil zeggen, op zijn Gereformeerd begreepenen Chriſtlijken Godsdienſt, met ik weet niet welke onheilen dreigden. Eene ondervinding van bijkans eene halve Eeuwe heeft die betigting gelogenſtraft; terwijl het anders bijkans vergeeten *Zeist*, door de inwooning der Broeder- en Zuſterſchap, zints den aanvang tot heden toe, geene geringe voorſteelen heeft getrokken. Aanzienlijk is de toevloed, uit bijkans alle de Vereenigde Gewesten, van vermaakreizigers, welke, van tijd tot tijd, deeze Plaats koomen bezoeken, en, zo door hunne verteeringen, als door het begunſtigen der Hernhutſche winkels, aanmerkelijke ſommen agterlaaten.

ZEIST, (*Huis te*) een aanzienlijk hedendaagsch gebouw, in het ſtraks gemelde Dorp, aan het einde van hetzelve, in het Zuidwesten van de Kerk, voor ruim honderd jaaren op de puinhoopen van een vroeger gebouw geſtigt. 'Er bloeide naamelijk, al in overoude tijden, in de Provincie van *Utrecht*, een Geſlagt, welk van het meer genoemde Dorp zijnen naam ontleende. Dus vindt men, reeds zo vroeg als in den Jaare

1164,

1164, eenen GODFRIED VAN ZEITS, en, tachtig jaaren later, eenen WILLEM VAN ZEIST, vermeld. Bijkans tweehonderd jaaren bleef het Geslagt in weezen, in eene onafgebroken opvolging van mannelijke erfgenamen. Het laatste mansoir liet eene Dogter na, welke, in den Jaare 1360, met eenen Heer BORRE VAN AMERONGEN in den echt tradt. Zij baarde eenen Zoon, die, met behoud van zijns Vaders Wapen, zijn Moeders naam aannam. Het *Huis te Zeist*, welk dus al vroeg bekend zal geweest zijn, kwam vervolgens, en wel bepaaldelijk in den Jaare 1445, in het Geslagt van RENESSE. Eene Dogter uit hetzelve, zich noemende MARIA VAN RENESSE VAN ZEIST, getrouwd aan Heere DIRK VAN ZUILEN VAN HERMELEN, hadt eene Dogter, JOHANNA genaamd, gehuwd aan GERRIT VAN CUYLENBURG, die het als een vrij eigen goed bezat, tot in den Jaare 1536, wanneer het Huis, door de Edele Mogende Heeren Staaten 's Lands van *Utrecht*, voor Riddermaatig wierdt verklaard. Naderhand is het Huis vervallen, tot dat het, door WILLEM VAN NASSAU, *Heer van Odyk en Cortienne*, verbeeldende de Eerſten en de Edelen in de Regeering der Heeren Staaten van *Zeeland*, in een veel luisterrijker ſtand herſteld wierdt. Te weeten, de Heer VAN ODYK, in den Jaare 1677, ter Staatsvergaderinge van *Utrecht*, een Geſchrift hebbende ingeleverd, waar in hij vertoonde, dat hij in onderhandeling ſtondt over eene aanzienlijke uitgeſtrektheid landerijen, onder het Gerecht van *Zeist* gelegen, verzogt dat aan hem bij koop het hooge en laage Regtsgebied over de Dorpen *Zeist* en *Driebergen* mogt worden afgeſtaan, met eenige onderhoorige gehugten, en tevens om de vrijheid tot den herbouw van het vervallene en geſloopte *Huis te Zeist*, mids daar aan wierdt vastgemaakt het voorregt van Riddermaatigheid, welk het oude Huis altijd hadt genooten. Het een en ander wierdt den verzoeker ingewilligd; 't welk zich gereedlijk laat begrijpen, hoewel zulks in een ander geval merkelijken tegenſtand zoude ontmoet hebben, wanneer men in aanmerking neemt, hoe in de Opene Brieven, den Heere VAN ODYK ter hand geſteld, en bij het Hof der Provincie geregiſtreerd, gezegd wordt, dat het verzoek was toegeſtaan „ in achtinge en conſideratie ge-

„ nomen zijnde de favorabele recommandatie van zijne Hoog-
„ heid, den Heere Prince VAN ORANJE, den Staaten deezen
„ aangaande gedaan." Gemelde Heer VAN ODYK ftigte, zeder, het tegenwoordig Huis, in zeer weelige en uitgeftrekte plantaadjen, hebbende van vooren eene breede laan, door middel van een ijzeren Hek van den gemeenen weg afgefcheiden. Het Huis, van binnen van eene menigte groote en fraale Vertrekken voorzien, heeft twee groote Vleugels; dienende den eenen tot Keuken en Stallingen, den anderen tot eene Oranjerie. Rondom loopt eene breede Graft of vijver, die ter wederzijden eene Kaskade heeft. Agter het Huis is een digtbelommerd bosch, van hoog opgaande en zwaare Beukenboomen. Zints de eerfte ftigting, is het Huis meermaalen van eigenaar verwisfeld.

Zie, onder andere, *Tegenwoordige Staat van Utrecht.*

ZELBARNEN. Van de beteekenisfe deezes woords, en van de zaak, daar mede bedoeld, zullen wij beneden, op het Art. ZIERIKZEE, eenig verflag doen.

ZELHEM, een Dorp, in de Provincie *Gelderland*, in het Landdrostampt van *Zutfen*, ruim anderhalf uur gaans in het Noordoosten van *Deutichem*, ter plaatze, alwaar verfcheiden rijdwegen elkander ontmoeten. *Zelhem* mag wel onder de fraale Landdorpen gerangfchikt worden. Men ontmoet 'er een goed aantal deftige woonhuizen. De Gemeente der Hervormden heeft 'er eene Kerk, die door haaren eigen Leeraar wordt bedient. Voorts heeft *Zelhem* zijn afzonderlijk Rigterampt.

ZELTBEREING; zie ZIERIKZEE.

ZELBOUW; zie ZIERIKZEE.

ZEVENAAR; zie ZEVENDER.

ZEVEN-

ZEVENBERGEN, (*De Heerlijkheid van*) gelegen in het Zuidwestelijk gedeelte van *Holland*, ſtrekt zich, met haare Noordlijke rigting, uit langs het dus genaamd *Hollandsch Diep*, tot aan de Heerlijkheid van de *Hoge en Lage Zwaluw* in het Oosten. In het Zuiden ſtoot zij tegen de Baronnie van *Breda* en het Markgraafſchap van *Bergen op den Zoom*. De geheele uitgeſtrektheid wordt op ruim drieduizend Bunderen begroot, meestal goed Weid- en Zaailand. Voor ruim eene halve Eeuw ſtonden in het gantſche district driehonderdzeventig Huizen. Bijkans anderhalve Eeuw geleeden wierdt de Heerlijkheid een eigendom van de Weduwe van Prinſe FREDERIK HENDRIK. Zij bleef in het Geſlagt van NASSAU tot op onzen tijd.

ZEVENBERGEN, (*De Stad*) ligt in het Zuidwesten van de Heerlijkheid van dien naam, vier uuren ten Zuidoosten van *Dordrecht*, aan eene Graft, die uit de Maas vloeit. Volgens zommigen zou *Zevenbergen*, van ouds, eene groote Stad geweest zijn, en men daar van de bewijzen ontmoet hebben in het opdelven van fondamenten van Huizen, in grenden, thans tot den Landbouw dienende. De vermaarde Overſtroming, van den Jaare 1421, was, onder andere, eene medewerkende oorzaak van den gedeeltelijken ondergang deezer Plaatze. Weleer was *Zevenbergen* bewald, en verſterkt met een Slot of Kasteel, waar van de tijd der ſtigtinge onbekend is; vindende men daar omtrent alleenlijk aangeteekend, dat het reeds ten tijde der ongeluklige Graaviine JACOBA VAN BEYEREN geſlegt is. Hoewel klein in haaren omtrek, is, nogthans, de Stad niet onvermaaklijk gelegen; ontvangende niet weinig bloeis en leevens van den doortogt tuſſchen *Antwerpen* en den *Moerdijk*. De Kerk der Hervormden, een tamelijk fraai gebouw, wordt door haaren eigen Leeraar bediend, die een Lid der Klaſſis van *Zuidholland* is. De Roomschgezinden hebben 'er insgelijks eene Statie. Voorts ontmoet men te *Zevenbergen* geene Openbaare Gebouwen, die eenigzins in het oog vallen, zelf niet het Huis der Gemeente.

Zie A. VAN LEEUWEN, *Batavia Illuſtrata*,

ZEVENDER, ook wel *Zeventer*, of *Zevenaar* genaamd, eene Vrije Heerlijkheid, in het gedeelte van *Gelderland*, de *Lopikerwaard* genaamd, doch aan de Provincie *Holland* onderhoorig. Haare uitgeſtrektheid vinden wij op tweehonderd zevenëennegentig Morgens en honderd Roeden Lands begroot. Men ontmoet 'er geen Kerkdorp. De weinige bewooners van een klein getal Huizen, die hier en daar verſpreid ſtaan, gaan in het nabuurig Dorp *Lopik* hunnen Openbaren Godsdienst waarneemen.

ZEVENHOVEN, met de Buurten, daar toe behoorende, en met *Noorden*, eene zelfde Ambagtsheerlijkheid. Zij ligt in de Provincie van *Holland*, en meer bepaaldelijk in dat gedeelte van het Baljuwſchap van *Rhijnland*, 't welk aan het Sticht van *Utrecht* grenst. Van wegen het geſtadig toeneemen van uitgeveende waterplaſſen, kan de uitgeſtrektheid des Diſtrikts niet naauwkeurig worden aangeweezen. Reeds een merkelijk aantal jaaren geleeden wierdt de Ambagtsheerlijkheid op ruim elfhonderd Morgens Lands begroot. Tegenwoordig kan zij, op verre na, dat getal niet haalen. Van de drie Polders, waaruit *Zevenhoven* voormaals beſtondt, is één geheel, en een andere voor het meerengedeelte, verdweenen. De Hervormde Kerk van het Dorp wordt door haaren eigen Leeraar bediend. De *Remonſtranten* hebben 'er insgelijks eene Gemeente, vrij talrijk in Ledemaaten, naar gelang der Plaatze, doch merkelijk verminderd, in vergelijking van vroegere dagen. De Vergaderplaats der Roomschgezinden ſtaat een weinig buiten het Dorp. Het beroep zo van den Hervormden, als van den Remonſtrantſchen Leeraar, geſchiedt hier door de ſtemming van alle de Mansledemaaten, welke verkiezen, daar aan deel te neemen. Behalven de Veenerij, worden te *Zevenhoven* verſcheiden handwerken geoeffend, inzonderheid het ſmeeden van Yzerwerk tot allerhande Arbeiders- en Keukengereedſchappen. In eene opgave, voor eene halve Eeuw gedaan, vinden wij het getal der Smederijen op meer dan dertig begroot. Thans, egter, door het algemeen verval van Neeringen en Fabrieken, is dat getal merkelijk gedund. Hoewel als eene Ambagtsheerlijkheid

daar

daar mede vereenigd, is, nogthans, *Zevenhoven*, in het Kerkelijke, van *Noorden* onderſcheiden. Dit vertoont zich als het zelfde met het Dorp *Nieuwkoop*, als zijnde van hetzelve enkel afgeſcheiden door een Watertje, *de Vliet* genaamd. Het heeft zijne eigen Kerk, die in de Roomſche tijden ſlegts eene Kapel was. Zij behoort gemeenſchaplijk aan die van *Noorden* onder *Nieuwkoop*, de Noordſche Buurt onder *Zevenhoven*, die van *Agttienhoven* en van *Westveen* onder het Sticht van *Utrecht*. Wij teekenen hier nog aan, dat de Ambagtsheerlijkheid van *Zevenhoven* en *Noorden* de eigendom is van de Stad *Haarlem*; zij kogt dezelve, in den Jaare 1724, uit de geweezene Graaflijke Goederen, voor de ſomme van vijftienduizend Guldens.

ZEVENHUIZEN, eene Ambagtsheerlijkheid, in het gedeelte van de Provincie Holland, *Schieland* geheeten, en wel de grootſte in dien oord, te weeten in haare aloude gedaante. Want zedert men zich aldaar op het turfgraaven meer bepaaldelijk heeft toegelegd, is 'er zeer veel droog land in uitgebreide waterplaſſen veranderd. Volgens de opgave in de Oudſte Verpondingslijſten beſloeg de Ambagtsheerlijkheid de aanzienlijke ruimte van drieëntwintighonderd vijftig Morgens en iets meer dan driehonderd Roeden. Hoe veel daar van, door vergravingen, is verloren gegaan, is ons niet gebleeken. In een groot gedeelte der naastvoorgaande, en in het eerſte gedeelte der thans loopende Eeuwe, is het getal der Huizen merkelijk aangegroeid. Daar immers de Oudſte Lijſt ſlegts driehonderd rchtëntachtig Huizen bevat, vinden wij, in eene laatere opgave, dat getal met eenënzeventig en een Koornmolen vermeerderd. Het Dorp, van den zelfden naam als de Ambagtsheerlijkheid, ligt ongeveer drie uuren gaans van *Rotterdam*. Het beſtaat uit eene lange dubbele ſtreek of buurt, voornaamlijk, egter, in het Zuideinde, betimmerd. Onder de Huizen ontmoet men 'er eenigen, die, in het uiterlijk aanzien, de welgeſteldheid van derzelver bewooners verkondigen. Naar gelange van het getal der Hervormde Ledemaaten is de Kerk vrij groot; zij pronkt met een vierkanten Toren, met een hoogen Spits gedekt. Daarenboven hebben

'er de *Remonstranten*, in deezen oord, talrijker dan elders, eene vrij aanzienlijke Gemeente, die door éénen Leeraar wordt bediend. Zints men, in den Jaare 1708, ten Noorden van het Dorp, een uitgebraiden Polder heeft droog gemaakt, hebben vele ingezetenen, behalven de turfmaking, zich ook op het bewerken en bebouwen van landen toegelegd. Ook wordt 'er eenige Linnenweverij bij de hand gehouden. — In voorgaande dagen ſtondt, bij *Zevenhuizen*, een oudadelijk Geſlagt, aan het Geſlagt van VAN DER DUIN behoorende, en het *Huis ter Duin* genaamd. Onder de gedaante van een Boerenwooning, en met de benaaming van *het Hof*, zijn van het aloude Geſlagt nog eenige ſtaauwe overblijfſels voorhanden.

ZEVENHUIZEN, eene Buurt, in het gedeelte des Stichts van *Utrecht*, *Eemland* genaamd. Een aantal van ongeveer dertig Huizen, zonder Kerk, ſtaan hier en daar verſpreid.

ZEVEN-STUIVERS-LUIDEN. Bij deezen ſchimpnaam waren, onder het bewind van den Hertoge VAN ALVA, bekend, de Verſpieders, die hij te werk ſtelde, en overal niemandt, om door hen te vernemen, hoedanig de Gemeente over zijne handelingen dagt en ſprak. Hunnen naam ontleenden zij van het loon, welk zij dagelijks voor hun verraderlijk werk genooten.

Zie J. WAGENAAR, *Vaderl. Hiſtorie.*

ZEVENTUIG. Bij deezen naam was eertijds, in *Holland*, en met naame te *Amſterdam*, bekend, eene geregtelijke uitſpraak, met kragt van gewijsde, over den eigendom van eenigen betwisten Grond. De uitſpraak voerde dien naam, om dat zij geſchiedde bij de zeven naaste geërfden of eigenaaren, die over het regt van eigendom tot den achtſten akker of grond, over welken het geſchil liep, uitſpraak deeden. Al van wrooge herkomſte is deeze wijze van regtſpraake. In een Handvest van Hertoge ALBRECHT, van den Jaare 1388, aan *Amſterdam*, met *Amſtelland* en *Gooiland* gegeeven, wordt

wordt daar van gewag gemaakt. Ook melden 'er de Oudſte Stads Keuren van, onder andere eene, die vóór het einde der Veertiende Eeuwe ſchijnt gemaakt te zijn. In den aanvang der Vijftiende Eeuwe ſchijnt men, van deeze wijze van regtspleeginge, dikmaals zich bedient te hebben. Wij mogen zulks beſluiten uit een bevel van Hertoge JAN VAN BEYEREN, van den Jaare 1420, behelzende dat men geenen Pooter van *Amſterdam* tot Zeventuig zou mogen dagen, dan op komen van hem, die het geding verloor. Hertog PHILIPS VAN BOURGONDIE maakte eene nadere bepaaling omtrent deeze manier van regtspleeginge, bij een Handveſt van den Jaare 1446, beveelende „ dat de zeven meeſte Akkers, ieder ten minſten „ een Morgen groot, den achtſten beheeren zouden, mids „ dat de eigenaars dezelven, jaar en dag, bezeeſten hadden. „ De Schout, die aenlegger van de Zeventuig was, moest „ zorge dragen, dat ieder Zeventuig van zijne kosten voldaan wierdt."

Uit de Stads Regiſters verhaalt WAGENAAR een merkwaardig gewijsde van *Zeventuig*, in het laatſt der Vijftiende Eeuwe. „ GYSBERT JANSZOON BOEMMAKER, oud tweeëndzeventig „ jaaren, verklaarde, op den zeevenden November des Jaars „ 1498, dat hij, omtrent tweeëndertig jaaren geleeden, *de „ fluſe van de binnewijker haerlemmer poorte*, nu de Oude „ Haerlemmer Sluis, hadt helpen maaken en vermaaken, *en „ de dat alle 't gene, 't welck nu, aen die zuyzyde van „ der poorte, beſyden Wouter Oemen huys, leyt es, water* „ *was*. En op den rand van deeze Verklaaring leest men, „ dat, over den eigendom van dit Land, verſchil gevallen „ was tuſſchen *Watergeuks kinderen* en Burgemeeſteren, „ en dat dit geſchil afgedaan werdt, door een Zeventuig, „ welke, met vijf ſtemmen tegen twee, den grond aan de „ Stad toewees. In laater tijd, zegt WAGENAAR, heeft men „ zig zeldzaam van deeze wijze van Regtsoefening, in de „ Stad of in derzelver Vrijheid, bedient, ſchoon mij, ſchrijft „ hij, niet bekend is, dat dezelve immer afgeſchaft is geworden: waarom menze, voegt de Hiſtorieſchrijver 'er nevens, agt ik, te regt, tellen kan onder de goede en wel herbragte *Couſtuymen* of Gewoonten der Stede."

Zie J. WAGENAAR, *Beſchr. van Amſterdam*.

Ze-

ZEVENWOUDEN, volgens de verdeeling van de Provincie *Friesland*, welke tot nog toe heeft plaats gehad, het derde Kwartier, beſtaan niet uit *zeven*, zo als de naam ſchijnt aan te wijzen, maar uit *tien* Grietenijen; derzelver namen zijn de volgende: *Utingeradeel*, *Ængwirden*, *Doniawerſtal*, *Haskerland*, *Schooterland*, *Lemſterland*, *Gaasterland*, *Opſterland*, *Stellingwerf-Oosteinde* en *Stellingwerf-Westeinde*. Natuurlijk is dus de vraag, van waar de benaaming van *Zeven-Wouden* haaren oorſprong ontleend hebbe. Men antwoordt hier op, dat bij ouds en reeds onder de *Saxiſche* Regeering onder dien naam begreepen waren *Doniawerſtal*, *Lemſterland*, *Gaasterland*, *Ængwirden*, *Schoolerland*, *Utingeradeel* en *Haskerland*; dat *Opſterland* toen onder het Kwartier van *Oostergo*, en de beide *Stellingwerven* niet onder *Friesland*, maar onder *Overijſſel* behoorden. In het *Charterboek van Friesland*, door wijlen den kundigen SCHWARTZENBURG in 't licht gegeeven, ontmoet men, voor deeze meening, bewijzen, die de zaak ſchijnen te beſlisſen.

Men noemt dit Kwartier de *Wouden*, dewijl 't zelve meerendeels, voorni na 't Oosten, uit hooge Veenen, Boſchen en Zandgronden beſtaat, hoewel men ook Westwaards veele laage Veenige gronden, Meiren en Poelen, vindt. De *Zevenwouden* grenzen ten Noorden aan *Rauwerderhem* en *Smallingerland*, loopende de ſcheidlinie van *Irnſumer Zijl* met eenige hoeken, Zuidoostwaards tot in 't Nauw Deel, en van daar genoegzaam Oostwaards tot aan den Leppedijk, tot dat dezelve in de hooge Bouwlanden tuſſchen *Beets* en *Bornbergum*, te niet loopt; van waar de ſcheidlinie eerst Oost- en dan Noordoostwaards loopt, tuſſchen *Smallingerlands* en *Opſterlands* Veenen. Ten Oosten grenst dit Kwartier aan de *Groninger Ommelanden* en *Drenthe*; wordende daar van afgeſcheiden door middel eener ſcheidgreppel, die tuſſchen *Friesland* en de *Ommelanden* in 1724, doch tuſſchen *Friesland* en *Drenthe* in 1733, is gegraven. De Zuidelijke grenzen zijn *Drenthe* en *Overijſſel*, eerst door de ſcheidgreppel tot even over den weg na *Diveren*, en voorts door eene Scheidlinie tuſſchen de hooge Veenen van *West-Stellingwerf* en *Drenthe*, benevens *Steenwijkerheide*, tot aan

de

de *Molenberg* nabij *Biesdijk*, van waar de ſcheiding Noordwestwaards loopt, tot in de Rivier *de Linde*, die dan verder de natuurlijke ſcheiding der genoemde Provincien is, tot dat dezelve, bij *Slijkenburg*, zich met *de Kuinder* of *Tjonger* vereenigt, van welke plaats eene ſcheidlinie deeze grenzen tot aan den Zeedijk voltooit; loopende voorts de Zeedijk Westwaards tot aan de hooge Gaasterlandſche Stranden; ten Westen van welke de Dijk van den Polder *de Wiel* zich met *Westergo's* Zeedijken vereenigt. De Westelijke en Noordwestelijke grenzen der *Zevenwouden* zijn eindelijk de Grietenijen *Hemelumer Oudevaart* en *Wijmbritzeradeel*, door middel van wateren en ſcheidlinien, reeds boven in de beſchrijvinge van *Westergo* gemeld.

De aart der Landerijen van dit Kwartier is zeer verſchillende. 't Noordwestelijke gedeelte is, over 't algemeen, eenige plaatzen uitgezonderd, vol wateren en zeer laag; zijnde de grond van een' klijnigen aart, die beste zwaare Baggelaar Turf oplevert; ook is het hier zeer vischrijk. *Gaasterland*, dat het Westelijkst van allen ligt, is vrij hoog, en beſtaat meerendeels uit heuvels, en hooge zandige, doch niet onvruchtbaare bouwlanden en bosſchen. Het overige van 't Woudkwartier is meest hoog Veen vol bosſchen en heiden, doch ook voorzien met veele vruchtbaare velden, die vooral tot het teelen van rogge, haver en boekweit dienen. De Greidlanden zijn hier ook niet kwaad, indien zij maar rijkelijk met mest worden voorzien. Van dag tot dag vermeerdert de vruchtbaarheid van deeze hooge veenige landouwe: want daar 't hooge Veen op zich zelven een' onvruchtbaaren grond heeft, op welken niets wil wasſen, wordt integendeel de beneden grond zeer vruchtbaar bevonden, naa dat het hooge Veen is afgegraaven.

De aanzienlijke wateren der *Zevenwouden* liggen meest in het Westelijke gedeelte, en wel in de Grietenijen van *Utingeradeel*, *Doniawerſtal* en *Lemſterland*. Onder dezelve munten uit de *Tjeuke*, *Sneeker-* en *Sloter* Meiren, van welke het laatſte ook meerendeels tot de Wouden behoort. Het *Tjeuke* Meir is het grootſte van alle Frieſche Binnenwateren, en meerendeels uit de uitgebaggerde klijn- en afgeſpoelde laage

lange Weidlanden gebooren: hetzelve is vischrijk, en wordt veel bevaaren door die geenen, welke uit *Schooterland* en de *Stellingwerven* na *de Lemmer* moeten. In het Noordelijkſte gedeelte des Kwartiers vindt men de oude Rivier *de Burdo*, *Born* of *Boorn*, die, uit de Opſterlandſche Veenen ontſpruitende, door *Utingeradeel* na *Irnſumerzijl* loopt, en zich weleer in de Middelzee als een weezentlijk riviertje ontlaste; doch door 't opſlijken der Middelzee, en 't aanleggen van de *Irnſumer* en andere Binnenzijlen, is dit riviertje thans niet meer dan eene binnenlandſche vaart. Ondertuſſchen vindt men verder Zuidwaards twee weezentlijke riviertjes, met naame *de Kuinder*, of *Tjonger*, en *de Linde*, die zich bij *Slijkenburg* vereenigen, en voorts onder den naam van *de Kuinder* alleen, bij het Vlek *de Kuinder*, in *Overijſſel*, in *Zee* ſtorten.

De voornaame Dijken en Wegen zijn de *Leppedijk*, die onder den naam van den *Ouden Leppedijk*, zich van *Irnſumerzijl* met verſcheiden bogten uitſtrekt tot in de hooge *Opſterlandſche* Veenen. Deeze Dijk is van veel belang voor *Oostergo*, dewijl deszelve, door zijne hoogte en ſluizen, die in denzelven liggen, den toevloed van het water uit de lage deelen van *Westergo* en de Wouden in *Oostergo* beiet. Van de *Oude Schouw*, niet verre van de *Irnſumerzijl*, loopt ook, onder den naam van *Slagtedijk*, een dijk of weg, hoewel nu vervallen en op veele plaatzen doorgegraven, na *de Jouwer*, en verder na *St. Niklaasga*, waar zich deszelve in tweeën deelt; loopende recht Zuidwaards na *de Lemmer*, en Weſtwaards door *Sloten* en *Gaasterland*, en voorts met veele bijwegen, na *Hemelumer Oudevaart*. Van de *Oude Schouw* loopt ook nog een rijdweg na *Akkrum*, en van daar, over 't *Heerenveen*, *Oude Schoot*, *Wolvega*, *Bieſſe* enz. na de *Steenwijker* Heide; kunnende men ook van deezen weg, door middel van verſcheidene Oost- en Weſtwaards loopende wegen, na *de Lemmer*, *Overijſſel* en *Drenthe* rijden. Van *de Jouwer* rijdt men insgelijks na 't *Heerenveen*, en van daar, door geheel *Opſterland*, over *Bakkeveen*, na *Drenthe* en *Groningen*; hebbende deeze weg ook gemeenſchap met de menigvuldige rijdwegen in de *Stellingwerven*.

Zee-

ZIERIKZEE, eene van ouds wijdvermaarde Stad in *Zeeland*, op het Eiland *Schouwen*, verdient, om meer dan één reden, eene breedvoerige vermelding. Eerst zullen wij den Oorſprong en de Hiſtorie der Stad verhaalen, en vervolgens eene meer bijzondere plaatsbeſchrijving daar nevens voegen.

Gelijk van verre de meeste Steden en Plaatzen, dus ligt ook de oorſprong of reden der benaaminge *Zierikzee* in duisternisſe begraaven. Haare Oudheid lijdt geenen den minſten twijfel, zijnde 'er geene onaanneemelijke bewijzen voorhanden, dat zij reeds omtrent het midden der Zevende Eeuwe, zo niet als eene Stad bekend geweest, immers met haare ſtigting een aanvang is gemaakt. Doch, wie de eerſte ſtigter geweest zij, of wat tot haaren naam aanleiding gegeeven hebbe, wordt onder de Oudheidkundigen merkelijk betwist. Volgens sommigen zou aan zekeren ZIRIK daar van de eere moeten gegeeven worden, volgens de Latijnſche dichtregels, bij REYGERSBERG bewaard.

„ Conſtruitur locus hic per quendam nomine *Sirik*;
„ Fit poſt hoc oppidum nomen habendo ſuum."

Volgens anderen, en onder deeze BOXHORN, zou de Stad haaren naam hebben ontleend van het zelfſtandige *Zirik*, 't welk van ouds *Zout* zou beteekend hebben; naardien op de Lijst der Zoutmaaten, eertijds in *Zeeland* in gebruik, het woord *Ziriklepel*, zo veel als *Zoutlepel*, gevonden wordt. Hoe 't hier mede zij, wij hebben geenen lust om ons in deeze onzekerheden te verdiepen, ons vergenoegende met aan te merken, dat *Zierikzee* onder de Oudſte thans bekende Zeeuwſche Steden moet geteld worden. Intuſſchen vinden wij bijkans geene aanteekeningen van haare lotgevallen, in de eerſte Jaarhonderden haarer aanweezigheid. Het tijdſtip van haaren meesten opgang en toeneemenden bloei ſchijnt te moeten gezogt worden in de laatſte helft der Twaalfde Eeuwe, wanneer zij, in getal zo van Inwooners als van Huizen, dermaate toenam, dat zij, naast *Middelburg*, als de voornaamſte en meest bevolkte Stad van *Zeeland*, moest beſchouwd worden.

Als

Als na den dood van Graave DIRK DEN VII, voorgevallen in 't Jaar 1203, LODEWYK, *Graaf van Loon*, den Graave WILLEM, Broeder van DIRK, uit *Holland* verdreef, vlugtte deeze binnen *Zierikzee*, daar hij van de Gemeente met blijdſchap ontvangen wierdt, en van waar hij door den Raad van *Zeeland*, met een magtig Leger, waar onder veele Zeeuwen, die men, wegens hunne woede in den Krijg, voor Zeeuwſche Wolven uitkreet, weder in *Holland* gekomen, op zijn beurt den Graave VAN LOON ook uit het Land verjoeg. Tot nog toe hadden die van *Zierikzee* zich ter Zee alleen met de Viſchvangt, waar toe zij ſlegts kleine Scheepjes gebruikten, onderhouden; maar in, of kort na het Jaar 1204, begonnen zij grooter Schepen tot de Zeevaart uit te reeden.

Onder de Regeering van Graave FLORIS DEN V, hebben de Ingezetenen van *Zierikzee* die van *Middelburg*, gewapenderhand, beſtreeden. Van de reden deezes Inlandſchen Oorlogs heeft men geene zekerheid. Dit weet men, dat de Zierikzeenaaren deeze hunne onderneeming, met één duizend en tweehonderd Ponden aan den Graave hebben geboet; 't welk blijkt in eenen Latijnſchen Brief van 't Jaar 1280, in welken de Graaf, die ſomme bekent ontvangen te hebben, en dien van *Zierikzee* Vergiffenis verleent. Naderhand zijn 'er nog groote oneenigheden tuſſchen *Zierikzee* en andere Leden van *Zeeland* gereezen, welke ook ſcheenen tot daadlijkheden te zullen uitberſten. De evengemelde Graaf FLORIS beval daarom JAN VAN RENESSE en andere goede Lieden van *Zeeland*, dat zij de Zierikzeëren in rust zouden laaten, tot hij uit *Engeland* zou zijn wedergekeerd. Bij aldien iets daar tegen gedaan wierdt, gaf hij den Zierikzeenaaren vrijheid zich te weêr te ſtellen en alle onregt te keeren. De Koophandel binnen *Zierikzee*, nu wakkerende, wierdt niet weinig bevorderd door de Vrijheid, welke FLORIS, in 't Jaar 1289, aan de Poorters van *Zierikzee*, om meenigen dienst hem en zijne Voorouders gedaan, verleende, om door alle 's Graaven Landen, zo ver de Tollen hem toebehoorden, hunne eigen' Waaren Tolvrij te vervoeren. Waarſchijnlijk hebben de Zierikzeenaars hem, toen hij met zijne Vloot voor hunne Stad lag,

lag, om *Middelburg*, door de Vlaamſchen belegerd, te ontzetten, den vereischten ondersteund gedaan: 't welk hem tot het verleenen deezer Tolvrijheid zal bewoogen hebben.

In het begin der volgende Eeuw zag het 'er voor *Zierikzee* zeer donker uit, wegens de herhaalde Belegering, welke deeze Stad van de Vlaamingen, in hunnen langduurigen Oorlog tegen de Hollanders, heeft moeten uitſtaan. Wij agten het der moeite waardig, ter gedagtenisſe van de kloeke ſtandvastigheid door den Zierikzeenaaren daar in betoond, wat breedvoeriger van dezelve te ſpreeken.

Jonkheer WILLEM, Zoon van Graaf JAN VAN AVENNES, door de Vlaamingen geſlaagen, hadt zich, naa dat *Middelburg* aan hun was overgegaan, na *Zierikzee* begeven. Doch GUY, *Graaf van Vlaanderen* volgde hem eerlang op de hielen en ondernam, insgelijks, de belegering van deeze Stad, zich vleiende dit *Kraainest* (zo noemde men in het Vlaamſche Leger over de zwakheid van de Stad) wel haast in zijn geweld te zullen krijgen; doch hij vondt meer tegenſtand dan hij gedagt hadt. De Belegeraars deeden alles wat zij konden, om die van binnen te bemaauwen en tot overgaave te dwingen; ſchietende en werpende onophoudelijk Pijlen en zwaare Steenen. De Belegerden daarentegen, getroost goed en bloed voor hunnen Prins te waagen, bleeven ſtandvastig, verdedigden zich dapper, en betaalden die van buiten met gelijke munt. Een groote hoop Vlaamingen, in een digten drom aandruisſchende, poogde eindelijk eene der Stads Poorten te overrompelen. WILLEM met de Belegerden dit gewaar wordende, deedt op het aanraderen van den Vijand zeer onverwagt de Poort ontſluiten. Zij vielen de Vlaamingen kloekmoedig op het lijf, en ondersteund door een gedeelte van hun Volk, door een andere Poort uitgetrokken, dreeven zij ze op de vlugt. Een goed getal Vlaamingen wierdt in deezen ſlag zo gevangen als gedood. Veele ſprongen in 't water en verdronken. Dit geſchiedde op den eerſten Maij des Jaars 1303. GUY, het beleg staakende, vertrok na *Holland*, daar eerlang tusſchen hem en WILLEM een Beſtand getroffen wierdt, tegens den zin der Gemeente. Onder anderen wierdt bedongen, dat *Zierikzee*, gedurende

het Beſtand, niet meer verſterkt zou worden, dan het was ten tijde van het ſluiten des Beſtands. Het Beſtand was zoodra niet geëindigd, of die van *Zierikzee* deeden wederom een uitval. Zij maakten zich, ſtormenderhand, meester van de Sterkte *Biddenburg*; die met Vlaamingen bezet was, en ſloegen daar in alles dood. In de Stad wedergekeerd, ontbooden zij Jonkheer WILLEM uit *Holland*, die ſpoedig met zijn Volk binnen *Zierikzee* gekomen, met de Burgers in het Land trok, en JAN VAN RENESSE met de Vlaamingen, zich daar onthoudende, op de vlugt ſloeg. Waar op achtëntweertig Edelen, daar onder WITTE VAN HAAMSTEDE, Bastaard Zoon van Graaf FLORIS DEN V, wiens kloekmoedig beleid, zo in *Holland*, als binnen deeze Stad, geduurende haare belegeringen, betoond, den Graave zeer te ſtade kwam, tot Ridders wierden geſlagen. Bedugt voor eenen nieuwen Aanval, verſterkten zij de Stad; zo veel zij konden: De Vlaamingen kwamen ook eerlang, verneld door JAN VAN RENESSE en eenige Zeeuwen, weder af met een Vloot op *de Gouwe*. Zij ſloegen zich in *Duivelland* neder. WILLEM en GUY, Biſchop van *Utrecht*, Broeder van Graaf JAN, kwamen mede met veel Schepen en Volk uit *Holland*. De Vloot *Duivelland* genaderd zijnde, ſprong het Volk al te driftig en zonder orde aan Land. De Vijand, hier de lugt van hebbende, ging des. Nagts op 't Hollands Leger af, en begunſtigd door den donker, taſtte hij hetzelve onvoorziens zo hartig aan, dat een groote menigte van de beſte Manſchap verſlagen bleef, en veelen der geenen, die na de Schepen vlugten, in Zee verdronken. Van den voornaamſten Adel ſneuvelden 'er niet weinig in 't gevegt, veelen wierden ook gevangen. Onder de laatſten bevondt zich de Biſchop GUY zelfs. WILLEM, met eenigen van de zijnen, ter naauwer nood ontſnapt, kwam binnen *Zierikzee*. Deeze ſlag geſchiedde in 't Jaar 1304, des Vrijdags voor Palm-Zondag. Den volgenden dag deedt GUY van *Vlaanderen*, door zijn Volk, *Zierikzee* op nieuws omſingelen. De Stad wierdt ſcherp aangetast. Die van binnen ſtelden zich met een nieuwe kloekmoedigheid te weer. Dit duurde twaalf dagen, wanneer GUY het beleg wederom ſtaakte, en met zijn Vlaamingen na *Holland* vertrok.

trok. WILLEM, naa gehouden beraad, met die van *Zierikzee*, trok ook van daar na *Dordrecht*, om, in geval eene nieuwe Belegering tegen *Zierikzee* mogt worden ondernomen, niet weder ingeſlooten te worden, en uit *Holland* de Stad meerder bijſtand te kunnen doen. Voor zijn vertrek maakte hij BOUDEWYN VAN YERSEKE Stadsvoogd, denzelven JAN VAN KRUININGEN zijn Raadsman toevoegende. Te *Borrendamme*, een Dorp, toen niet ver van *Zierikzee* gelegen, ontſtondt midlerwijl een groote brand, door welke het Slot of Heerenhuis voor een gedeelte in de aſche wierdt gelegd. De Burgers van *Zierikzee* toogen des anderendaags uit, en vernielden 't geen de vlam van 't Slot hadt overgelaten, om dat het wegens zijn nabijheid de Stad doorgaans hinderlijk, en deszelfs Heer den Graave zeer vijandig was. De Stedelingen konden nu weder adem ſcheppen; maar mogten dit geluk niet lang genieten; want GUY, in *Holland* omtrent *Tſelmonde* de nederlaag gekreegen hebbende, kwam wederom na *Zeeland* afzakken. Zijn overgebleeven Marſchap wierdt met een talrijke menigte van Vlaamingen en Zeeuwen verſterkt. Met dit Leger zette hij het weder aan op *Zierikzee*, om zijn geleeden leet aan deeze Stad te wreeken. Hij deedt de Haven ſtoppen en ſloeg daar op zijn Leger om, de Stad, de Vlaamingen ten Noorden en de Zeeuwen ten Zuiden zich nederzettende. De Stad wierdt door de vijanden afgrijslijk beſchooten. De Belegeraars hadden verſcheide groote Blijden, zijnde een ſoort van Werptuigen, opgeregt, uit welk zij een menigte van zwaare ſteenen Klooten in de Stad wierpen. Twee zodanige Blijden ſtonden aan de Noordzijde, en één aan de Zuidzijde der Stad. Die van binnen, voorzien van gelijk Geweer, bleeven den Belegeraaren niet ſchuldig. Meester WILLEM, een Smit aldus genaamd, die de kunst zeer wel verſtondt, dreef een van 's Vijands grootſte Steenen op der Jakobinen Kerk geworpen, zo wel te rug, dat de grootſte Blijden der Belegeraars daar door aan ſtukken geſlagen, en de Drijver van dezelve jammerlijk gekwetst wierdt. Onder al dit Schutgevaarte liet de Vijand niets na 't geen hem dienſtig was, om de Stad van nabij te kunnen aantasten. Op een middag, wanneer de meeste Burgers in

hunne Huizen waren, en ſlegts weinig Manſchap op de Wallen zich vertoonde, deeden de Belegeraars, op alle de Stads Poorten te gelijk, een aanval, in meening, om die bij verraſſing te overweldigen. De Burgers, op het kleppen van de Klok, met een ongemeene vaardigheid na de Wallen toegeſchooten, toonden eenen dapperen tegenſtand. De Vrouwen, op dat geen Man van zijn Poſt week, groeven de Steenen uit de Straaten en bragten dezelve den Mannen aan. Het gevegt was van weerskanten zeer hevig. Eindelijk kreegen de Belegerden de overhand, en dreeven den Vijand hals over hoofd, met agterlaating van veele dooden en gekwetſten van de Muuren te rug. Van de Belegerden egter ſchooten ook niet weinig hier het leeven bij in. Niet lang daar naa ontſtondt van binnen brand, door 't ſchieten der Belegeraars. Deeze, tragtende van dit toeval, en de verwarring, die zij meenden, dat in de Stad daar door ontſtaan zoude, hun voordeel te trekken, naamen die gelegenheid waar, om de Stad nogmaals aan te taſten; doch terwijl de Vrouwen naa den brand ſchooten, en het Huis, waar in die was, niettegenſtaande den ſterken gloed, onder de voet haalden, ontvongen de Mannen op de Muur de Beſtormers zo wel, dat zij weder moeſten afdeinzen. Ondertuſſchen begon de nood die van binnen zeer te praamen. Voorraad en voedzel voor Menſchen en Vee begon hun te ontbreeken. Het Stroo van onder de Bedden en het Ries van de Daken verſtrekten tot voeder voor de Beeſten. De Belegerden deeden WILLEM van hunnen benaepen toeſtand verwittigen; die, verloofd aan JOHANNA, Dogter van KAREL VAN ALEÇON, Broeder des Konings van *Frankrijk*, FILIPS DEN IV, met welken Graaf JAN, zijn Vader, ook in Verbond ſtondt, en die ter zelfder tijd ook met GUY VAN VLAANDEREN in Oorlog was, daar door gelegenheid hadt om den Koning den ſtaat van 't Land, en onder anderen ook het gewigt der Belegering van *Zierikzee*, van welkers uitſlag het behoud of verlies van geheel *Zeeland* afhing, en waar aan ook zelfs *Holland* ten hoogſten gelegen was, bekend te maaken, en van hem bijſtand te verzoeken. De Koning zondt zijnen Admiraal REINIER GRIMALDI VAN GENUA, of, zo anderen hem noemen, REINIER DORIA, na

Hol-

Holland, die bij WILLEM aangekomen, door denzelven nader van 's Lands en der Stede gevaarlijken toeſtand onderregt wierdt. Zij beſlooten gezamentlijk *Zierikzee* te ontzetten, en beſtemden tijd en plaats om hunne Magten zaam te voegen. De Admiraal vertrok, zonder uitſtel, om zijn Vloot in gereedheid te brengen. Jonkheer WILLEM beſchreef ook terſtond zijn Volk, 't geen tot den togt ten uiterſten gewillig was; veelen boden zich onverzogt daar toe van zelfs aan en trokken op hunne eigen kosten op. Het Leger was ter beſtemder tijd verzaameld te *Schiedam*. Maar de Admiraal zammelde wel drie weeken boven het beſprek, 't geen WILLEM voor het overgaan der Stad en verlies van 't geheele Land bedugt deedt zijn. De Vlaamingen ondertuſſchen eens en andermaal van den hardnekkigen tegenſtand der Belegerden geproefd hebbende, en ziende dat 'er voor hun met Stormen niet te winnen was, hadden een beſluit gemaakt om de Stad uit de hongeren. Die van binnen bleeven nietteminſtandvastig. Welhaast begon dit den Vijand te verdrieten, die een nieuw en nog veel grooter geweld dan te vooren tegen de Stad bereidde. Zij ſtelden een houten Stormkat toe van ongelooflijke hoogte, die tot digt bij de Stads Graft aangevoerd, hen diende, om van dezelve met hunne Pijlen en Steenen die van binnen des te zekerder te treffen en meerder afbreuk te doen. Terwijl zij, beneden daar door gedekt, de Graft met Rijs, Aarde en Koorngarven vervulden, met vijf Bruggen, op Wielen daar toe aangevoerd, beſloegen, en ten derden maale een heevigen Storm beſtonden te waagen, welke een geheelen dag geduurd hebbende, afliep ten nadeele van de Vlaamingen, die door de Belegerden wederom manhaftig afgeſlaagen, met groot verlies in hunne Schanzen weeken. De Koorngarven met welke de Graft vervuld was, door die van binnen opgehaald, wierden tot voeder voor de Beesten gebruikt. Door zeker ſoort van bezwavelde Brandpijlen, ſchooten de Belegerden den brand in de Stormkat, die zo ſterk toenam dat het den Vlaamingen onmogelijk was hunne Kat te redden. De Belegerden deeden eens en andermaal bij WILLEM aanhouden om ontzet en deeze deedt zijn best, om hen een hert onder den riem te ſteeken,

ken. Hij zondt ook eens en andermaal aan den Admiraal, die eindelijk met elf Galeien en achtëndertig groote Schepen, alle wel bemand, de *Maas* ingevaaren met WILLEMS Scheepsmagt zich vereenigde. Deeze Vlooten na *Zeeland* afgestoken, kwamen, na eenige dagen ſukkelens, op *Grevelingen*, daar zij de Stedelingen met vuuren op hunne Masten tekens gaven. Deeze, op het gezigt der Vuurtekenen verblijd, beantwoordden die op gelijke wijze. De Schepen, des anderendaags, in *Zonnemare* gekomen, ſtevenden, in ſlagorde geſchaard, verder voort tot in *Noordgouwe*, tuſſchen *Schouwen* en *Dreiſchor*, daar zij in 't gezigt van den Vijand eenige dagen bleeven leggen. De Vijand deedt zijn best, om eenige Voorraadſchepen van de Vloot te onderſcheppen. Vier Koggen van de Zeeuwſche Ballingen vermeesterden een Schip met vijfënnegentig Vaten Bier, gezoute Zalm en Vleesch. De Zeeuwen voeren met hunne Koggen en Roeibarken tuſſchen de Vloot en *Duiveland* heenen, om dezelve den toevoer verder af te ſnijden; doch wierden door de Galeien, die het op hen aanzetteden, in 't Dijkwater gedreeven. Van hier roeiden zij door een Kreek, in hoop, om eenigen Voorraad, dien zij zagen aankomen, te vermeesteren. Maar de Galeien ſchielijk aangeroeid, ſneeden hen den weg af en dreeven ze op de vlugt. De Zeeuwen, tuſſchen de Vloot en *Duiveland* willende wederkeeren, wierden door een Galei aangetast. Eenige Hollanders raakten mede aan 't gevegt, en ſloegen 'er met hunne Staven zo Manhaftig onder, dat veelen buiten boord ſprongen, om zich met zwemmen na het Land te behouden. De tijding hier van, in de Stad gekomen, verheugde de Belegerden niet weinig. Het was des Zondags, den negenden Augustus, wanneer dit was voorgevallen. De Hoofden der zaamgevoegde Vlooten, hier door aangemoedigd, bereidden zich, om des anderendaags den Vijand ſlag te leveren. Doch vier Schepen, onder 't bewind van JEAN PADROGE VAN CALAIS, Fransch Bevelhebber, raakten benoorden de Stads Haven aan den grond, en het opzet wierdt geſtaakt. De Vlaamingen zonden een Brander op de vastgeraakte Schepen af; doch deszelfs Aanvoerers wierden, door de daar op zijnde Manſchap, zo wel ontvangen,

dat

dat zij genoodzaakt waren af te wijken, en het tegens den Wal op te zetten. Met het aankomen van de Vloot, zette de Vlaamſche Vloot het zelfs op de Schepen van WILLEM aan. Het gevegt wierdt zeer hevig. In den eerſten aanval vermeesterden de Vlaamingen drie Hollandſche Schepen, en ſloegen daar in alles dood. De kans verkeerde en de Hollanders begonden de overhand te krijgen. De Franſche Schepen, te vooren vastgeraakt, wierden met de Vloet nu weder los en kwamen mede aan 't gevegt. Het wierdt bijna Middernagt eer de ſlag een einde nam. Wanneer men van de zijde der Hollanders waande de Zege bevogten te hebben, kreeg WILLEM tijding, dat verder Noordwaards eenigen zijner Schepen nog met vijandlijke Schepen ſlaags waren en bij gebrek van onderſtand gevaar zouden loopen. Hij zondt aanſtonds hulp derwaards. De dag ondertuſſchen aanbreekende begon het gevegt op nieuw en wierdt algemeen. Het duurde tot den middag. Eenige Vlaamſche Schepen wierden veroverd, en veele Vlaamingen gedood of gevangen. Zommigen waren Landwaards in *Duiveland* gevlugt, en anderen verdronken. GUY zelfs, met den Franſchen Zeevoogd ſlaags geraakt, moest, naa een hadnekkig gevegt zijn Vlag ſtrijken, en wierdt genoodzaakt, om de woede van 't Volk te ontwijken, in des Admiraals Galei over te gaan. De Belegerden, te vooren beklemd van vreeze over den uitſlag van dit Watergevegt, en geſard door de ſchamperheid van het Vlaamſche Krijgsvolk buiten, 't geen hun veel te vroeg de nederlaag der Franſche en Hollandſche Vlooten verweeten hadt, zagen deeze overwinning, als het eenigſte middel tot hun verloſſing, met onuitſpreeklijke blijdſchap aan. Het Vlaamſche Leger daarentegen, merkende dat hun Opperhoofd gevangen was, ſloeg terſtond op de vlugt. Dus wierdt *Zierikzee*, naa eene belegering van veertien weeken, van 't Vlaamsch gewèld ontzet. WILLEM, met zijn Volk, aan Land geſtapt, begaf zich in de Stad. Hij deedt, Vergiffenis afkondigen voor 's Lands Ballingen, die zich aan hem zouden onderwerpen. Zommigen bewilligden daar toe, doch andere vlugteden buiten 's Lands. Middlerwijl ontſtondt 'er een gerugt dat in de Duinen van *Schouwen* nog veele Vlaamingen

zich ophielden. WILLEM deedt twee Galeien voor het Land kruisen, op dat geen Vlaaming, van het Strand, met eenig Vaartuig, zou kunnen vlugten, terwijl hij te Land, Manschap op hen afzondt. Deeze meenigte, welke nu de schrik in 't hart geslaagen was, gaf zich in 't *Paalsnksdal* tot Krijgsgevangen over, van waar zij na de Stad gebragt, in de Kerken en Kloosters opgesloten en daar naa tegens Hollandsche Gevangenen uitgewisseld wierden. GUY VAN VLAANDEREN wierdt ook, voor GUY, Bisschop van *Utrecht*, te *Valencienne* gevangen, overgegeeven. De Bisschop, dus in Vrijheid gesteld, kwam bij zijn Neef binnen *Zierikzee*. De dag van het Ontzet van *Zierikzee*, zijnde de dag naa St. LAURENS, of den elfden Augustus, wierdt zedert door de Ingezeetenen met eenen algemeenen Ommegang over de Breede, of Gasthuis Brug en om de Stad, jaarlijks, zeer plegtig gevierd; het geen egter bij de Hervorming in den Godsdienst, nevens andere Kerkelijke Plegtigheden van dien tijd, wierdt afgeschaft. Naa dat *Zierikzee* ontzet, en de Vlaamingen uit *Schouwen* en *Duiveland* verjaagd waren, is ook *Middelburg* door den Zierikzeenaaren uit de hand der Vlaamingen gered, en weder aan des Graaven zijde gebragt. Ter belooning van de getrouwheid, dapperheid en goede dienften, door den Zierikzeenaaren in allen deezen aan en voor den Graave betoond, wierden zij van hem met verscheiden' aanmerkelijke Voorregten beschonken.

Tot in het Jaar 1312, zijn de Tempelheeren of Tempelieren te *Zierikzee* in groot aanzien geweest, en hebben 'er een deftig Huis of Klooster gehad; maar, wanneer in het zelfde jaar, op het Besluit der Kerkvergadering te *Vienne*, die Orde in de Rijken en Landen van Europa, *Frankrijk* alleen uitgezonderd, daar zij reeds, op last van FILIPS DEN SCHOONEN, in 't Jaar 1307, waren omgebragt, 't zij om de baldaadigheden en gruwelen, welke men hun te laste leide; 't zij om dat hunne Magt den Paus en Vorsten zelfs te schrikkelijk geworden was, wierdt uitgeroeid, trof hen die slag ook binnen deeze Stad. Zij wierden allen, op éénen nagt, door de Regeering, daar toe bij eenen Brief, op Lijfstraffe aangeschreven, met behulp van Stads Arbeiders en andere

Be-

bedienden in hun Klooster overvallen en gedood, uitgezonderd twee, die, zo men zegt, elders in een Hoerhuis zijnde, daar door deezen dans gelukkiglijk ontſprongen. De St. JANS Ridders kreegen het Huis der Tempelieren. Naderhand is het een Klooster der Predikheeren geweest. Na de verandering van den Godsdienst wierdt het afgebroken, en de grond van Stadswege uitgegeeven om met Burgerhuizen betimmerd te worden.

Als, in het Jaar 1323, tuſſchen LODEWYK, Graave van *Vlaanderen*, en WILLEM, Graave van *Holland* en *Zeeland*, bijgenaamd *den Goeden*, door tuſſchenkomst van KAREL DEN SCHOONEN, Koning van *Frankrijk*, het Vredensverdrag getroffen wierdt, bij 't welk de Graaf van *Vlaanderen* voor altoos afſtand deedt van het Regt, 't geen hij en zijne Voorzaaten zich vermeeten hadden op de Zeeuwſche Eilanden te hebben, zijn de Brieven daar van, door Afgevaardigden uit de Steden *Middelburg* en *Zierikzee*, wegens *Zeeland*, geteekend en bezegeld. Desgelijks hebben deeze twee Steden, wegens *Zeeland*, geteekend en bezegeld de Brieven van VROUW MARGARET, gegeeven te *Munchen* in *Beieren*, den vijfden Januarij des Jaars 1348, en bevestigd van de Edelen en Steden van den Lande te *Geertruidenberg*, in het zelfde jaar, bij welke zij haar Zoon WILLEM, onder Voorwaarde, tot Ruwaard van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* aanſtelde.

Bij het opborrelen der Hoekſche en Kabbeljaauwſche tweeſpalt, in 't Jaar 1350, hieldt *Zierikzee*, in de geſchillen tuſſchen gemelde VROUW MARGARET en haaren Zoon, het met de eerſte. WILLEM deedt ondertuſſchen, van zijne zijde, veele poogingen om den Zierikzeenaaren aan zijn ſnoer te krijgen. Hij beval, bij zijne Brieven, gegeeven des Donderdags na St. Pieteradag, in het Jaar 1351, aan de Regters van *Zierikzee* wel ſcherpelijk, hen niets te onderwinden dan op zijnen naam, op verbeurte van Lijf en Goed. Daar bij verleende hij Vrijgeleide voor zeſtien Perſoonen, om bij hem te koomen aanhooren het Regt, dat hij tot de Landen van *Holland* en *Zeeland* zich vermat te hebben. Dan de afſtand van de Landen van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*,

land, tot welke Vrouw MARGARET in den Jaare 1354 genoodzaakt wierdt, maakte een einde deezer geſchillen tuſſchen Moeder en Zoon.

Het ſchieten naar de Papegaaij, was een uitſpanning, welke in die tijden tevens tot vermaak en nuttigheid wierdt aangelegd, om met de Boog, toen in den Krijg gebruiklijk, handig te leeren omgaan. De Graaven poogden daarom deeze oeffening, door hunne Voorzaaten ingeſteld, te bevorderen. Onder deezen was Graaf WILLEM, Hertog van *Beieren*, geene van de minſten. Hij gaf bij een Brief, bevestigd te *Middelburg*, des Maandags naa St. BONIFACIUS, in 't Jaar 1355, aan den Poorteren van *Zierikzee*, Schutters zijnde en de Papegaaij afſchietende, een paar Kleederen en tien Schellingen, waar mede de Rentmeester *Beoosten-Scheide* wierdt belaat, en hij deedt 'er bij, dat niemant naar de Papegaaij mogt ſchieten, ten zij hij vollen Harnas tot zijnen Lijf, en een eigen Boog met zijn toebehooren hadt. In of omtrent het Jaar 1368, nam de Vaart en Handel op *Deenemarken*, *Noorwegen* en andere Landen in en aan de Oostzee in *Zeeland* en bijzonder ook te *Zierikzee*, merkelijk toe, en wierdt door de Koningen dier Landen, met het verleenen van verſcheide Voorregten zeer bevorderd. Wij hebben reeds elders aangeteekend, hoe *Middelburg*, *Zierikzee* en *Arnemuiden*, ter dier gelegenheid, als Hanze-Steden, met de overige Steden van dat Verbond, in 't Jaar 1370, een Verdrag met WOLDEMAR, Koning van *Deenemarken* hebben aangegaan, bij 't welk een einde der toenmaals ontſtaane geſchillen en daar uit gevolgde Oorlog gemaakt wierdt.

In het Jaar 1383, bleiden de Monniken zeer ſlegt huis binnen *Zierikzee*. Een Monnik, genaamd DIRK OUDBERGEST van de Orde der Minderbroeders, wierdt door eenen zijner Medemonniken doorſteken. De Stads Overheid deedt ter dier oorzaake alle de Monniken deezer Orde de Stad ruimen, en ſtelde zich in 't bezit van hunne Kloostergoederen. Na verloop van vier jaaren wierdt wederom een ander Prior en Monniken in 't Klooster toegelaaten; maar alzo deeze door hun verkwistend gedrag de Renten en Inkomſten der Kloosters doorbragten, wierdt, naa het veranderen der Wethouderſchap,

ſchap, op het aanhoudend verzoek van de Vrienden der uitgeſtooten', beſlooten, dat die van de verdreevenen nog overig waren, weder na het Klooster zouden keeren. De anderen hier van de lugt gekreegen hebbende, pakten zich bij nagt heimelijk weg, beroovende het Klooster van Boeken, Kelken, Vaten en andere Kerkſieraaden, die nog waren overgebleeven.

Omtrent het Jaar 1386, wanneer KAREL, Koning van *Frankrijk*, de Genesnaaren tot Vrede gedwongen hebbende, voornam, de Engelſchen, die hen ondersteund hadden, in hun eigen Land te beſtooken, en tot dien togt, ook bij de Hollanders en Zeeuwen, beide Schepen en Manſchap trachten aan te werven, hebben die van *Zierikzee*, afkeerig van alle Krijgstoerusting tegens een Vorst, met welken het Land in Bondgenootſchap ſtondt, de Franſche werving in hunne Stad volſtrekt van de hand geweezen: terwijl *Dordrecht*, *Middelburg* en andere Hollandſche en Zeeuwſche Steden, door ALBRECHT VAN BEIEREN zich in dien Oorlog laatende inwikkelen, den Franschman alles toeſtonden. Deeze weldaad bragt bij den Engelſchen Koning zo veel te weeg, dat, als in het volgende jaar de Vloot van Vlaamſche, Hollandſche en Zeeuwſche Koopvaarders, meest met Wijnen beladen, door de Engelſchen genomen wierdt, den Zierikzeesnaren hunne ontnomen Schepen en Goederen wederom wierden gegeeven. Op het einde deezer, en in het begin der volgende Eeuw, bloeide de Scheepvaart deezer Stad dermaaten, dat zij, naar zommiger verhaal, in meenigte en grootte van Schepen boven alle Steden en Zeeplaatzen van Nederland heeft uitgemunt: zo dat de Hollandſche en Waterlandſche Schepen in dat opzigt agter moesten ſtaan.

Onder deezen voorſpoed, trof *Zierikzee*, in 't Jaar 1414, een jammerlijke ſlag door een felen brand, die bijna de helft van de Stad verteerde. In 't Jaar 1420, begon men, op last van Vrouw JAKOBA, de afgebrande Huizen weder te herbouwen. Toen, in het Jaar 1425, Jonkheer JAKOB VAN GAASBEEK, met behulp van de meeste Hollandſche en Zeeuwſche Steden, de Stad *Schoonhoven*, die het met Vrouw JAKOBA hieldt, belegerde, weigerden die van *Zierikzee*, be-

nevens de Steden *Gouda*, *Oudewater* en *den Briel* zich tot die belegering te laten gebruiken. En wanneer zij nog in het zelfde jaar, genoodzaakt de sterkste zijde te kiezen, aan Hertog FILIPS VAN BOURGONDIEN, als Ruwaard over *Holland* en *Zeeland*, Hulde en Eed deeden, bedongen zij dat zij niet verpligt zouden worden, buiten hunne Stad gewapend te reizen tegens zijne Nigte Vrouw JAKOBA. Egter ondersteunden zij hem in den bloedigen slag tegens den Hertog VAN GLOCHESTER, in 't volgende jaar, op het Eiland *Schouwen*, tusschen *Brouwershaven* en *Ouddorpsche* voorgevallen, met zo goeden uitslag, dat hij zegepraalende uit dezelve te rug kwam, zijnde een groot getal van wederzijde en daar onder verscheiden Edelen in den strijd gesneuveld. Zeven jaaren daar na wierdt hij zo binnen deeze Stad, als in andere Steden van *Zeeland* met veel Praal ingehaald, en tot Graaf van 't Land gehuldigd. In 't Jaar 1435, gaven die van *Zierikzee* een bijzonder proefstuk van getrouwheid aan deezen Graaf. Na een zwaaren en langdurigen *Oorlog*, wierdt op dien tijd de Vrede getroffen tusschen KAREL DE VII, Koning van *Frankrijk* en Hertog FILIPS. De Engelschen, die met den Hertog tegen de Fransschen gelukkiglijk gestreeden hadden, weigerden in die Vrede toe te koomen. Om dezelve te verijdelen, tragtte HENDRIK DE VI, Koning van *Engeland*, door zijne Brieven, eenige Steden tot opstand tegen FILIPS te verwekken. Hij schreef daar toe ook aan die van *Zierikzee*: maar deeze, verre van dien Vorst daar in te willen zijn, ontdekten des Koning's poogingen aan Hertog FILIPS, hem daar toe overzendende den Brief des Konings. Waar over FILIPS dermaate ontstoken wierdt, dat hij ondernam, met behulp der Zeeuwen, *Calais*, toen in de hand der Engelschen zijnde, te belegeren, daar hij egter onverrigter zaak moest afscheiden.

In het Jaar 1438, wierdt de Vaart op *Spanje* in deeze Stad eerst aangevangen. Men hieldt dit toen voor een groote en gevaarlijken togt. In of naa het Jaar 1454, verloor *Zierikzee* zodanigen aantal van Schepen en Volk ter Zee, dat op eenen nagt, meer dan vijfhonderd Vrouwen binnen deeze Stad daar door tot Weduwen gemaakt wierden, boven

en behalven de ongehuwde Manſchap, meest alle Inboorlingen, welke in dien ſtorm het leeven lieten. In het Jaar 1458, wierdt de Stad wederom door een hevige vlam aangetast, die het beste en grootſte gedeelte derzelve aan de Zuidzijde, met het Begijnhof en Jakobinen Klooster, twee deftige Geſtigten, verteerde. En nauwlijks hadt men de afgebrande Huizen wederom opgebouwd, of bijna een derde gedeelte der Stad, met haare voortreffelijke Hoofdkerk en andere Geſtigten, wierdt wederom in de aſche gelegd. Dit ongeluk wierdt op Kerkmis avond, in het Jaar 1466, door den Blikſem veroorzaakt. In het Jaar 1468, ſtierven 'er veele Menſchen binnen *Zierikzee*; zo dat Hertog KAREL VAN BOURGONDIEN, om der ſterfte wille, buiten de Stad, op den Dijk van *Berrendamme* tot Graaf van *Zeeland* wierdt gehuldigd.

Onder deeze rampen, hong 'er nog een ander onweder boven *Zierikzee*, dat, zo het ſcheen, de Stad tot een enkel bloedbad en Puinhoop ſtondt te maaken. KAREL hadt in het Jaar 1472, twee Gemagtigden te *Zierikzee* doen aanſtellen, om daar, als elders, nieuwe lasten in te voeren. De Ingezetenen, hier over te onvreden, doch niet wetende wat het in hadt, zich tegens KAREL met geweld te verzetten, ſtaaken de hoofden te zaamen, raakten aan 't hollen, en ſloegen de twee Gemagtigden tot het invoeren der Schattingen geſtelkt, dood, en wierpen hunne lighaamen ter Venſteren van het Stadhuis uit. Veele van de Regeerders voegden zich tot de Gemeente. Deeze maakte zich meester van de Stads Sleutels, veranderde de Regeering, deedt het Regt door eenen ouden Schout bedienen. KAREL, uit *Frankrijk* in Nederland gekomen en hier van onderrigt zijnde, velde daar op een Bloedvonnis, dat men de Stad te vuur en te zwaard zou verdelgen. Of hij dit meende, dan of hij den Ingezetenen ſlegts een ſchrik aanjagen wilde, is niet wel te zeggen. Dit is zeker, dat de Burgerij hier op de moed wel haast ontzonk. Men liet eenige Gemagtigden van den Hertog binnen koomen. Die aan den Opſtand meest ſchuldig waren, wierden bij de kop gevat, en twaalf van dezelve op de Gasthuis Brug, onthalsd. Meer dan tweehonderd, uit de Stad gevlugt,

vlugt, ontliepen het gevaar, de andere Ingezetenen, ook de overige Geestelijken, Mans- en Vrouwspersoonen, bejaarde menschen en kinderen, in 't kort, al wat gaan kon, trokken den Hertog, die tegens de Stad in aantogt was, te gemoet, luidskeels en met een erbarmelijke stem, roepende om *genaade*. Het leeven wierdt hun ook, als 't waare uit barmhertigheid, geschonken. Doch zij wierden verweezen in een boete van dertigduizend Rijnsche Guldens in negen uuren op te brengen. Daar benevens deedt de Hertog de Deuren van de Stads Poorten wegneemen, en vierëntwintig van de aanzienlijkste der Stad, als Gijzelaars na *Brussel* voeren. Ook wierden alle hunne Privilegien verbeurd verklaard en onder den Kanfellier gebragt. KAREL'S Dogter en Nazaat MARIA VAN BOURGONDIE, beval wel bij haar blijde Inkomst in 't Jaar 1477, dat men die van *Zierikzee* hunne Privilegien van den Kanfellier weder zoude doen erlangen; maar dewijl veele hunner oorspronklijke oudste Voorregtsbrieven vermist worden, is het ligt te denken, dat dezelve op dien tijd te zoek zullen zijn geraakt. Niettegenstaande Hertog KAREL den Zierikzeenaaren zo onzagt behandeld hadt, deeden zij hem egter in 't Jaar 1474, in beleg der Stad *Nuis*, over *Duisseldorp* aan den Rhijn gelegen, veel bijstand met Schepen. Om de kosten, door hen daar in gemaakt, verkreegen ze kwansuis Vrijheid om Lijfrenten op een of twee Lijven, ten laste hunner Stad te verkoopen.

Op den drieëntwintigsten Maart des Jaars 1478, wierdt MAXIMILIAAN VAN OOSTENRYK, als Voogd van zijne Vrouw MARIA VAN BOURGONDIE gehuldigd binnen *Zierikzee*. Onder deezen is de Stad, nog niet of naauwlijks bevrijd van de smertelijke naween der zo evengemelde beroerte, wederom in geene kleine ongelegenheid gekomen. Die van *Sluis* in *Vlaanderen*, door veele Hoeksgezinden uit *Holland* versterkt, hadden zich openlijk tegen MAXIMILIAAN verklaard: en om hem afbreuk te doen en buit te maaken, hadden zij meenigen inval in *Zeeland* gedaan. Die van *Zierikzee* hielden het met FILIPS VAN KLEEVE, die het bevel over de Sluizenaars voerde, en wiens Vader ADOLF VAN KLEEVE zijn verblijf binnen *Zierikzee* plagt te houden. Dus hebben zij die

van

DIE VAN ZIRKZEE TREKKEN HERTOG KAREL VAN BOURGONDIË TE GEMOET.

van *Sluis* allerhande Leevensmiddelen en Krijgsbehoeften toegevoegd, waar toe mogelijk de begeerte, om goeden winst te doen, hen meer bewoogen zal hebben, dan een haat tegen MAXIMILIAAN. Die van *Sluis* een langduurig beleg uitgeſtaan hebbende, moesten eindelijk zwigten: doch zij bedongen nog, dat alle, die het met FILIPS VAN KLEEVE gehouden hadden, deswegen zouden ongemoeid blijven. Desniettegenſtaande kwam de Hertog van *Saxen* met een groot gevolg van Krijgsknegten, bedektelijk en onverwagt binnen *Zierikzee*, om de Ingezetenen te ſtraffen over de hulp en toevoer aan FILIPS VAN KLEEVE en de Sluizenaars verſchaft. Thans door Krijgsvolk overheerd, waren ze gedwongen den Hertog om genaade te ſmeeken, die hun in deezer voegen verleend wierdt. De Regeerders en nevens deeze nog zestig Perſoonen, zouden bloots hoofds en met gebooge knien den Sax om vergiffenis bidden; ook zoude de Stad vierëntwintigduizend Andries Guldens, ieder vierëntwintig Stuivers waardig, aan hem betaalen; voorts nog honderd Ponden Grooten 's jaars aan den Landsheer opbrengen, alle Krijgsgereedſchappen verlooren, en de kosten van 't Hout tot de Blokhuizen aan de Haven-Poort door den Hertog gebruikt, door de Stedelingen gedraagen worden. In 't Jaar 1507, wierdt hen door den Roomsch-Koning MAXIMILIAAN en den Aartshertog KAREL, Vrijheid gegeeven, om de Blokhuizen, door den Hertog van *Saxen* aan de Haven-Poort gemaakt, af te breeken en die Poort met de Muuren weder in haar ouden ſtaat te ſtellen.

Alle deeze voorgemelde wedervaardigheden hadden ondertusſchen den Zierikzeenaaren niet belet hunne Scheepvaart voort te zetten, welke omtrent het Jaar 1490, op *Rotsil* en in de Baaij van *Britaannie* zo zeer was aangegroeid, dat 'er geen Pakhuizen genoeg voor handen waren, om het Fransch Zout te bergen. Het Baaijzout wierdt toen verkogt voor vijf Ponden Vlaams en minder het honderd. Omtrent het Jaar 1500, was hunne Vaart op *Spanje* en *Liſabon* ook reeds merkelijk uitgebreid. Zij hebben, in of kort na dien tijd, uitgemunt door de meenigte hunner Kraveelſchepen. Zo dat, als in 't Jaar 1506, FILIPS VAN OOSTENRYK met zijn

Vrouw

Vrouw JOANNA, met een Vloot van drieënveertig Schepen uit *Zeeland* na *Spanje* afvoer, ver het grootſte getal dier Schepen en daar onder het Schip *de Julidan*, gevoerd door JAKOB KORNELISZOON DE HUYBERT, waar op de Koning zich met zijn Gevolg begeven hadt, te *Zierikzee* thuis hoorde. Dewijl deeze Vloot door een zwaaren ſtorm beloopen wierdt, leeden de Zierikzeemaars daar door groote ſchaade. De overvloed van toevoer, welke de Zeevaart verſchafte, hadt ondertuſſchen veele Waaren in prijs doen daalen, en de Neeringdoende Burgerij buiten vertier geſteld, 't welk tot zijn gevolg hadt, dat de Huizen in verval geraakten en de Erven onbebouwd bleeven van wegens de daar op agterſtallige Renten en Erfpagten, welke de neeringlooze Burger niet kon opbrengen. Het ſtondt geſchaapen, dat het hier mede hoe langer hoe ſlegter zou gegaan hebben; maar, door de voorzorge van de Wethouders, wierdt het daar toe gebragt, dat FILIPS hun Vrijheid gaf om de Erfpagten en Renten te mogen afloſſen, elken Penning met zeſtien diergelijke Penningen: 't geen den Ingezetenen nieuwen moed gaf om de Erven te bebouwen en het bouwvallige te herſtellen, en de Stad weder deedt opluiken. In de Jaaren 1509 en 1512, verlooren die van *Zierikzee* verſcheide Schepen door ſtorm, en in 't Jaar 1510, wierdt hun door de Lübekkers groote afbreuk ter Zee gedaan. Maar dit alles was niet te vergelijken bij de onheilen deezer Stad in volgende jaaren kort na den andere overgekomen, wanneer het geluk den Burgeren van *Zierikzee* en Ingezetenen van *Schouwen* in alles tegen ſcheen te loopen. Vooreerſt ſleepte de Peſt, in het Jaar 1518, binnen de Stad alleen ruim tweeëndertighonderd menſchen weg, zo dat niet boven de drieduizend vijfhonderd Misgangers in alle hunne Parochien overbleeven. Daar bij deedt de Zee een onbeſchrijflijke ſchade, want de Polder van *Schouwen* ingevloeid zijnde, ſtroomde het water tot binnen de Muuren en Poorten der Stad, en verdorf de Landen, Vrugten, Meeſtooven, de Zoutkeeten buiten en verſche Wateren binnen de Stad. En niet alleen hadt het Land van de verbolgen Zee zo veel te lijden; maar vijftien of zeſtien hunner beſte Schepen en wel vierhonderd van de kloekſte en erva-

ervarenſte Zeelieden, die men hier vondt, wierden ook door dezelve verzwolgen. De overige Schepen verminderden in 't kort mede zo zeer, dat in het Jaar 1526, van achtenveertig Maarſchepen, die zij, nog geen zes jaaren geleeden, gehad hadden, ten hoogſten vier waren overgebleeven, die evenwel in het Jaar 1531, wederom tot den of twaalf waren aangegroeid. Daar toe floeg, in het zelfde Jaar 1526, nog eene andere ramp. Zevenënzeventig Zoutkeeten, alle rijkelijk voorzien van Zout en 't geen voorts tot de Ziederij vereischt wierdt, met nog honderdvijfentwintig Huizen buiten de Stad, wierden op den vijfdienden April door de vlam verteerd; welke ſchade met honderdvijftigduizend Guldens (in dien tijd voorwaar eene aanmerkelijke ſomme) niet konde herſteld worden. Alle deeze op malkanderen gevolgde ongelukken hadden den Rijkdom der Ingezetenen dermaate verminderd, en de Stad zo zeer ontvolkt, dat bijna de helft der Huizen leedig ſtonden. De aanzienlijkſte aan de Brug óf de Markt ſtaande, mogten niet boven de twintig Guldens aan Huur opbrengen. Huizen en Erven, die men te vooren voor honderd Ponden Vlaams koop, waren nu geen dertig gelijke Ponden waardig. De Keizer verleende hun wel Vrijdom van Schot en Bede op Landen, ook gaf hij hun verlof tot het oprechten eener Jaarmarkt; doch dit kon weinig baaten om hunnen vervallen ſtaat te herſtellen. Bovendien moesten zij, in het Jaar 1527, nog eene merkelijke ſomme te Koste leggen tot het verdiepen van de zoute Graft en 't herſtellen der Sluis bij de Haven ſtaande, om de ſchuuring van het water door de Haven meerder daandrang te geeven; dewijl dezelve zo door het ingeworpen Zand van de Plaaten, in het water tuſſchen *Schouwen* en *Duiveland* opwaſſende, als door Slijk en ander vuilnis zeer was opgehoogd. Welke Kosten uit de verarmde Gemeente niet kunnende gevonden worden, ſtondt KAREL hun daarom toe het verkoopen van zekere Renten op het Ligham der Stad. Om de verloopen Neering en Ambagten, zo veel mogelijk, weder te doen bloeien, wierden in het Jaar 1531, verſcheiden orden op dezelve beraamd, waar in de Regeerders zeer gedient wierden van het wijs en kloek beleid van LIEVEN TRUNIS BLOKSEM,

eerst Burgemeester en naderhand Geheimschrijver deezer Stad. Wij hadden bijna vergeeten te melden, hoe de bedrukte Burgerij, in het midden van zo veele tegenheden nog met den nijver haarer Buuren moest worstelen. De Middelburgers betwistten hun het Regt om hunne Binnenschepen op Stroom te laden, en den Koopman te dienen, immers dien van *Middelburg* daar in voor te gaan. De zaak wierdt voor den Hoogen Raad gebragt, daar ze ten nadeele van de Zierikzeesaren wierdt uitgewezen. Maar deeze wisten bij vervolg zulken beslist te houden, dat die van *Middelburg*, eenigen tijd daar naa, naarzaamst vonden de zaak met die van *Zierikzee* te schikken, en hun het laaden en losten te laaten als van ouds. Omtrent deezen tijd, of een weinig vroeger, heeft een Schipper, MULOCK van *Zierikzee*, de eerste uit *Zeeland* de Afrikaansche Kusten bezogt. Volgens verhaal van REIGERSBERG, stierven te *Zierikzee* in 't Jaar 1532, binnen drie maanden, wederom meer dan drieduizend Persoonen aan de Pest. In het jaar 1535, wierdt te *Zierikzee* een Landman ten vuure gedoemd, om dat hij zich hadt laaten herdoopen, en het Misbrood voor CHRISTUS Lighaam niet wilde erkennen. En in het volgende jaar wierden 'er nog drie Doopsgezinde Burgers en een Vrouw, in September, onthoofd, hunne lighaamen verbrand en hunne hoofden op staaken gesteld. Ook wierdt, nog vijftentwintig jaaren laater, een ander van die Gezindheid gevonnist om met het Zwaard gestraft, zijn lighaam op een Rad, en zijn hoofd op een Staak gesteld te worden met verbeurte zijner goederen.

Op den vijftienden Julij des Jaars 1540, bevondt zich Keizer KAREL DE V binnen *Zierikzee*, ten Huize van HEER JAKOBE DE HUYBERT, 't welk nog *de Moffel* genaamd wierdt. De Regeerders der Stad en van het Land van *Schouwen*, verwittigd dat de Keizer voornemens was den volgenden dag na *Haamstede* te rijden, stelden orde, dat alle Dijkers te gelijk aan hunne Dijken zouden koomen om die te bekrammen: des de Keizer, verwonderd dat het Land van *Schouwen* met zo grooten arbeid en kosten moest gehouden worden, hetzelve door een Gunstbrief mildelijk beschonk. Reeds in het Jaar 1517, hadden die van *Zierikzee*, uit last van

Prins

Prins KAREL hunne Graften begonnen uit te delven en de Veſtingen der Stad op te haalen; doch de hier vooren gemelde malkander onmiddelijk opgevolgde tegenſpoeden, ſchijnen den voortgang daar van tot dit zelfde Jaar 1540, te hebben geſtaakt, wanneer de vervallen en geſchonden Muuren der Stad benevens de drie ſteenen Bruggen over de Haven gelegen, vernieuwd en herſteld geworden zijn. Het jaar 1557, was voor *Zierikzee* wederom ongelukkig: want de duurte en ſchaarsheid van Brood en Koorn was aldaar zo groot, dat de Overheid de Poorten nagt en dag geſlooten en daar bij onophoudelijk wagt deedt houden; dat geen Brood of Koorn uit de Stad vervoerd zoude worden. Egter hadt een Man uit *Duivelland* een vond bedagt, om in een Doodkist, waar in hij veinsde een afgeſtorven Vriend te hebben, die begeerd hadt, dat men hem in *Duivelland* begraaven zou, eenigen voorraad van Brood uit de Stad te krijgen, die hem ook wel gelukte. Anderen namen hun kans waar, en zwommen, met Broodeu op hunne hoofden gebonden, over de Graft. Daarenboven begon 'er de Peſt wederom zeer te woeden: zo dat 'er weeken kwamen, in welke wel honderd van de Ingezetenen ſtierven. Of het deeze Peſt zij geweest, gelijk BOXHORN meent, dan wel die van het Jaar 1518, of van 1532, van welke LEMNIUS aantekent, dat ze, op eene groote inbraak der Zee, ſchielijk opgehouden heeft, is uit de woorden van den laatstgemelden met geene zekerheid op te maken. In het Jaar 1564, was het Vaarwater tuſſchen *Schouwen* en *Duivelland* dermaate verdroogd, dat op verſcheide plaatzen, daar men veertig jaaren te vooren nog zes vademen water voor de Haven van *Zierikzee* hadt, en Hulken van driehonderd Vaten, met volle Laat en Zeilen voor de Stad zeilden, nu niet meer dan een diepte van twee of drie voeten gevonden wierdt, zo dat men dikwils, met laag water, droogsvoets na *Duivelland*, en met hoog water, naauwlijks met een gelaade Heude of Kogge in de Haven kon zeilen. Dit ſcheen de nog overgebleeven Scheepvaart van *Zierikzee* den doodſteek te dreigen, en den ondergang der Stad te zullen na zich ſleepen. De Regeerders betoonden wel hunne zorgvuldigheid, om hier in te voorzien; maar

de middelen, door hen, op dien tijd in het werk geſteld, wierden vrugteloos bevonden.

De Hervorming begon te *Zierikzee* en in het Land van *Schouwen* om deezen tijd heimelijk voortgezet te worden. De Hertogin VAN PARMA beval, volgens een Brief van den achttienden December des Jaars 1565, den Rentmeester-Generaal BRUNINKS VAN WYNGAARDEN, zich ſtiptelijk naar de beveelen des Koninks op het ſtuk van den Godsdienst te gedraagen, en de Wetbouders daar toe ook aan te manen. Deeze, door den Rentmeester daar van verwittigd, doch geen behaagen ſcheppende in de uitvoering dier bloedige beveelen, wisten hunne oogluiking voor de Gouvernante met veele redenen en een beleefdelijk uitſtellend antwoord wijslijk te bekleeden. Ondertusſchen won de Leere der Hervormden zodaanig veld, dat zij niet alleen op den zevenden en eenentwintigſten Julij des Jaars 1566, een bijeenkomst van omtrent drie of vierhonderd Perſoonen buiten de Stad hielden, voor welke, door eenen JAKOB JORISSEN gepredikt wierdt, maar dat zelfs in de maand Augustus daar aan volgende, Predikatien binnen de Stad wierden gedaan. Den twintigſten September hadt ook een Doopsgezinde Leeraar in het openbaar gepredikt. JAKOB JORISSEN, de plak van Geloofsonderzoek en Gewetensdwang nog zelfs niet geheel ontwaſſen, kon dit egter niet verdragen. Hij leverde aan de Regeering een Verzoekſchrift in, ten einde hem toegelaten wierdt, in tegenwoordigheid van de Overheid, tegen denzelven te redentwisten, en dat daar toe tijd en plaats mogt beſtemd worden. De Regeerders weezen dit verzoek van de hand. Egter wierdt beſlooten dat men de Vergaderingen en Leerredenen der Doopsgezinden bij openbaare Afkondiging zou verbieden. Ondertusſchen bleeven deeze twee Leeraars van beiderlei Gezinte met hun gevolg tegens malkander evenwel nog luſtig hardebollen; het welk oorzaak was dat de Regeering, op den twaalfden Januarij des volgenden jaars, goedvondt, alle Twistredenen ter zaake van den Godsdienst te verbieden. De Beeldſtormerij, in zommige Kerken van *Walcheren* gepleegd, was den Regeerders van *Zierikzee* zo dra niet ter ooren gekomen, of deeze ſtelden onmiddelijk op alles goede

orde

orde om die ongeregeldheid in hunne Stad voor te koomen. Dit belette egter niet, dat het Klooster der Minderbroeders, welkers Kerk reeds in 't jaar 1552 was afgebrand, door de Beeldstormers geheel onder den voet wierdt gehaald.

Alle deeze Kerkelijke beroerten deeden de Regenten ondertusschen het belang en den luister hunner Stad, in andere gevallen, niet uit hun gezigt verliezen. In dit zelfde jaar kogten zij voor hunne Stad, uit het Sterfhuis van MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIE, de Heerlijkheden der Vier Bannen van *Duivland*, te weeten *Oudekerk*, *Nieuwerkerk* en *Kapelle*, met Hoog, Middelbaar en Laag Regtsgebied (Doodslag, Vredebreuk en Dienst in Heirvaarden alleenig daar van uitgezonderd) en verdere aankleeve en gevolg van dien, midsgaders het Hooge Regtsgebied over *Botland*. Welke Koop, door Koning FILIPS bij zijnen Brief van den vijftienden Februarij des Jaars 1567, om veele gewigtige redenen aldaar aangehaald, wierdt goedgekeurd. Doch in het Jaar 1725, zijn deeze Heerlijkheden, om redenen reeds gemeld, wederom verkogt.

In het jaar 1572, beslooten die van *Vlissingen* en *Veere*, nu den Spanjaarden afgevallen en verrijkt door den grooten buit uit de Lisabonsche Vloot bekomen, met veel Volks versterkt, *Zierikzee* aan hunne zijde te brengen. ROLLÉ, Bevelhebber te *Ter Veere*, schreef daar over eens en andermaal aan die van *Zierikzee*, zelfs met bedreiging, zo zij weigerig waren. *op heur eigen welvaaren opzigt te neemen, terwijl de zoete weg nog open stondt, dat dan apparentelijk de uiterste ruine der Stad aanstaande was.* Des niet te min beslooten de Regeerders en voornaamste uit den Poorteren, toen uitmaakende den Breeden Raad, den Koning goed en getrouw te blijven en de Stad tegens alle aanvallen te beschermen. Men bestemde derhalven aan de andere zijde, de Stad met geweld aan te tasten. Op voorstel en onder het beleid van den Admiraal DE RYK, wierdt dit met zo goeden uitslag in het werk gesteld, dat hij ten eersten de *Zuidzeike*, die door de Stedelingen was versterkt, vermeesterde, en na een kort beleg, geduurende het welk de Belegerden eenige

vrugteloozen uitvallen deeden, de Stad tot overgaave dwong. Hier toe hielp niet weinig de Multerij der Gemeente, die het Spaanſche Juk tot walgens toe moede was. Het Verdrag van overgaave en de heuſche behandeling van DE RYK, was zo zeer tot genoegen van de Wethouderen, dat zij hem met honderd Angelouen tot een Gouden Ketting vereerden. Voorts wierdt ADRIAAN WILLEMSZOON, door die van *Zierikzee* tot hunnen Admiraal verkooren, die zich loflijk in dien last gedraagen heeft. Bij het overgaan van *Zierikzee* was onder anderen bedongen, dat een iegelijk mogt blijven bij den Roomſchen Godsdienst en oeffening van dien, zonder daar in geſtoord te worden in eeniger maniere. Maar na de overgaave begon men 'er de openbaare oeffening van den Hervormden Godsdienst in te voeren. „ Maar niet zo ras „ namp men 's Heemels zaak bij der handt, ofte de Men„ ſchelijkheit wild 'er haar Perſonaadje onder ſpelen." Want de Kerkelijke grootsheid openbaarde zich aanſtonds in HERMAN MODET, alhier beroepen Leeraar, die bij DE RYK ſterk aanhieldt, om van dien tijd af toezeg te hebben van 't Bewind der Abtdije te *Middelburg*, wanneer de zaaken ook aldaar een keer zouden neemen, en als DE RYK hem beleefdelijk vertoonde, dat het beſtel hier van niet aan de Krijgsoverheid, maar aan 's Lands Regeering, ſtondt, wierdt dit bij hem als een weigering opgenomen, over welke hij, op den Predikſtoel, heftig begon uit te vaaren. De Prins VAN ORANJE, dit vernomen hebbende, ſchreef daar over aan DE RYK, die zijn wedervaaren aan den Prins berigtte, en daar bij verklaarde, dat de heerschzugt van MODET zo ver ging, dat hij niet alleen in 't Kerkelijke, maar ook over het Weereldlijke en Krijgsbeſtier den meester zogt te ſpeelen. Weshalven de Prins, in die tijdsomſtandigheden best oordeelende op een zagte wijze hier in te voorzien, hem onder ſchijn van verheffing van daar trok, maakende hem zijnen Hofprediker. Ook hadt hij zo veel invloeds of ontzags op de gemoederen der Regeering, dat deeze hem nog een Getuigſchrift van zijn eerlijk gedrag verleende. Met dit Paspoort vertrokken, kon hij zich egter in zijne nieuwe Standplaats zo weinig als te *Zierikzee* maatigen: waarom de Prinſe

CHAR-

CHARLOTTA VAN BOURBON, in plaats van MODET, heet noemde INMODET.

De Spanjaarden in het Jaar 1575, van *Filipsland* in *Duivelland* en voorts in *Schouwen* overgetoogen, hadden *Bommende* zo dra niet ingeflooten, of zij vertoonden zich mede voor *Zierikzee* om de Stad te beleggen. KASPER VAN VOSBERGEN, toen Baljuw der Stad, wiens aanmerkelijk voorbeeld van ſtandvastigheid en trouw, ook, na het overgaan van *Zierikzee* aan de Spanjaarden, voor zijne Stad betoond, met tot zijn Lof geboekt vindt, zich zo onverwagt berend vierde, begaf hij zich met nog twee andere Perſoonen van aanzien in het Spaanſche Leger, in ſchijn als gezonden, om wegens de overgaave der Plaats te handelen, en eenige buitenleggende Schepen in het Verdrag te begrijpen. De Spanjaard niets euvels vermoedende gaf hun Vrij Geleí, met het welk zij aan boord voeren, om de Hoofden van het Scheepsvolk tot dat beſluit te overreeden. Doch zij bewerkten het tegendeel: want men beraamde aldaar; waar Dijken door te ſteeken, wat middelen bij de hand te vinden om onderſtand in de Stad te krijgen, en wat Tekenen te gebruiken, om zich onderling te verkundſchappen; ja, zij vonden middelen uit, om, behalven verſcheiden' Voorraad nog drie Vaandels in de Stad te krijgen: werwaards zich ook de drie Gemagtigden eerlang te rug begaven om het Verdrag, 't welk men voorgaf met de Schepen naar genoegen te hebben geſlooten, in de Stad te doen beveſtigen. Maar hun agterblijven ontdekte den Spanjaarden te laat de welbeleide en gelukte list, en deedt hen genoeg begrijpen, dat men, ver van zich zo vaardig over te geeven, beſlooten hadt de Stad tot het uiterſte te beſchermen. Want die van binnen hadden, terwijl 't beleg van *Bommende* nog duurde, de *Zelke* ten Zuiden van de Haven geſterkt, desgelijks ten Noorden een piek lands van omtrent honderd Gemeten rondsom beſchanst, en het platte land onder water gezet: zulks de Spanjaards, voor de Stad koomende, ſchier nergens Legerplaats, dan op de Dijken en in de veroverde Schanzen vonden. De Stad was van Leeftogt en Krijgsbehoeften redelijk voorzien; daar toe hadt zij omtrent twaalfhonderd Soldaaten in, zijnde ervaare Man-

ſchap, die door bekwaame Hoofden beſtuurd wierdt, onder het Opperbevel van Jonkheer AREND VAN DORP, die, niet min braaf Krijgsman als goed Edelman zijnde, geene gelegenheid verzuimde om de Burgerij, die door het onheil, die van *Bommenée* overgekomen, niet weinig verſlaagen was, te verkwikken, en als vroome Vaderlanders tot het betragten van hunnen pligt tot dienſte der Vrijheid op te wekken. Om ook door gebrek van Geld geene wanorde onder het Krijgsvolk te krijgen, en herzelve ter rustiger verdediging aan te moedigen, wierdt tot betaaling der Bezettelingen een menigte van Zilveren, Koperen en Tinnen Noodſtukken nog voor het einde deezes jaars gemunt. De Landvoogd DE REQUESENS was in Perſoon voor *Zierikzee* gekomen, om zelfs den roem dier overwinninge te behaalen; maar ziende dat het dwingen deezer Stad van eenen langen naſleep was, begaf hij zich weêr te rug na *Brabant*, om het Geld, tot de uitvoering zijner ontwerpen noodzaaklijk, op de eene of andere wijze te bekomen. Het beleg wierdt nietteemin ſterk voortgezet, en den geheelen Winter, ook tot diep in den volgenden Zomer, agtervolgd. De Belegerden gedroegen zich moedig, doende in den tijd van negen maanden, welke het beleg duurde, al wat braave Lieden tot hunne verdediging konnen doen. Nu en dan deeden zij heftige uitvallen; want, ſchoon zij, op den achtentwintigſten Januarij door de Belegeraars met een aanmlijk verlies te rug gedreeven wierden, ontzonk hun daarom de moed niet, maar zij hervatteden, drie dagen daar naa, het gevegt, door 't welk zij twee van 's vijands grootſte Schepen veroverden. Om zulks en den dagelijkſchen toevoer te beletten, bragt MONDRAGON, die over den geheelen aanſlag als Opperhoofd geboodt, bij den Landvoogd te weeg, dat hij de Vloot onder *Don* SANCIO, met twaalf, of zo anderen willen met twintig Galeijen en zes Kromſteevens deedt verſterken. Deeze kwamen den zestienden Februarij in de Vloot; doch weinig uuren te ſpade, om tweeëntwintig Schepen, vol Leeſtogt, te *Rotterdam* en *Delft* gekogt, en zo even te vooren door de Stedelingen tot onderſtand bekomen, van de Stad te keeren. MONDRAGON deedt ook, om den Belegerden in 't vervolg diergelijken on-

der-

derſtand af te ſnijden, de Kreek voor de mond der Haven door Paalen en daar tuſſchen geſpannen' ijzeren Ketens ſluiten; daar de diepte het heien niet toeliet, ſloeg hij een Schipbrug van Geſchut en Volk wel voorzien. Den Dijk deedt hij op de naaſte toegangen beſchanzen en de Vlopa zo tot ſtopping der Haven, als tot beſcherming der Schipbrug, in de gedaante eener halve Maan, op Ankers ſchaagen. De toevoer dus geſtremd, ſteegen de Eetwaaren in prijs, waar door die van *Zierikzee*, en om de Bezettelingen te betaalen, in dit jaar zich wederom genoodzaakt vonden, om op nieuws Tinnen Noodſtukken, als in 't voorgaande te laaten munten. Van deeze Noodmunten, als ook van die des voorigen jaars, is naderhand ten deele door de Stad zelve, en ten deele door het gemeene Land vergoedinge gedaan. De Prins VAN ORANJE deedt ondertuſſchen wel verſcheiden' aanſlagen om de Stad te ontzetten, doch deeze liepen alle ongelukkig af. Een deezer ondernemingen koste den Zeeuwſchen Admiraal LODEWYK BOIZOT, met een groote Hulk, bij den *Berrebdamſchen* Dijk eerst vastgeraakt, en daar na door de Spanjaarden in den grond geſchooten, nevens driehonderd Man en nog twee Bevelhebberen, het leeven. Het laatſte ontwerp door den Prins tot ontzet gemaakt, wierdt, eer het te werk kon geſteld worden, verijdeld, door dat de Duif, met den Brief om de Stedelingen van 't zelve te verwittigen uitgelaaten, van de Spanjaarden doodgeſchooten wierdt, en de Brief dus in 's vijands handen viel. Zulks de Belegerden, des onkundig, nu tot het uiterſte gebragt en geen hoope, van eens gered te zullen worden, over hebbende, met MONDRAGON, in 't laast van Junij, in onderhandeling traden. Het Verdrag wierdt den negentwintigſten dier Maand, zo met die van de Stad als met de Bezitting gemaakt en onderteekend, en door MONDRAGON getrouwlijk nagekomen. Het Krijgsvolk vertrok met al zijn Geweer en Pakkaadje te ſcheep. De Stad behield haare Vrijdommen en Geregtigheden; doch de Stedelingen moeſten, tot afkoop der plonderinge en om 's Konings gramſchap te verzoenen, vijftigduizend Guldens opbrengen, binnen acht of tien dagen; nog andere vijftigduizend binnen een Maand of zes

Weeken, evenwelijk nog honderdduizend Guldens daar na, ten ware zijne Majeſteit uit mededoogen over den verloopen ſtaat der Burgeren, hun daar af verſchoonde. En niet buiten reden: want door de ſchade, bij dit langduurig beleg geleden, waren de Inwooners dermaate verarmd, dat ze tot betaalinge van de eerſte beloofde honderdduizend Guldens, al hun Zilverwerk en Kleinoodien moesten op het Raadhuis brengen, alwaar drie Munters, van het aangebragte Zilver der Burgeren, Noodſtukken, zijnde heele en halve Daalders, ſlampeiden, met dit Opſchrift:

Regiæ Majeſtati reconciliata Ziri-Zea
2. Julii Anno 1576.

dat is:

Zierikzee met de Koningljke Majeſteit verzoend,
den 2 julij 1576.

Zijnde de dag, op welken de Stad aan den Spanjaard wierdt ingeruimd.

Het verlies van *Zierikzee*, voorgevallen in een tijd, in welke men wegens het onbehoorlijk' veroveren der Engelſche Schepen, onder voorwendzel van met 's vijands goederen bevragt te zijn, zich ook van dien kant niets dan een wiſſen Oorlog beſchooren zag, bragt de zaaken der Naſauwſchen in de uiterſte ongelegenheid. Zo dat, door den Prins zelfs, als raadeloos wierdt voorgeſlaagen, van Mannen, Wijven, Kinderen, die de Vrijheid lief hadden, met de beſte en tilbaarſte goederen in te ſchepen, alle Dijken en Dammen door, alle Watermolens in brand te ſteeken, en 't gantſche Land door 't water te verwoesten, om elders eenen anderen hoek des waereldts te zoeken, daar men zich buiten ſlaaverny van ligbaam en geweeten mogte nederſlaan. Doch hoe groote eene verſlaagenheid dit overgaan van *Zierikzee* bij de Staatsgezinden veroorzaakte, te regt evenwel teekent STRADA zelfs aan, dat het den Spanjaard meer tot eer dan voordeel ſtrekte: want het Spaanſche Krijgsvolk, over de agterſtallen

huns

hunner soldij eerlang aan 't muiten slaande, noodzaakte MONDRAGON de Stad wederom te verlaaten. De Prins, des verwittigd, zondt den Graaf VAN HOHENLO met eenig Krijgsvolk om de Stad weder in bezit te neemen; maar die van *Zierikzee*, eerst een Belegering uitgestaan, en de rampen van den Oorlog met den moedwil van een Krijgsbezetting geproefd hebbende, begeerden geen Bezetting meer te hebben, en weigerden den Graaf met zijn Volk in te neemen. De Prins, hier door gestoord, dreigde de Stad tot een roof van 't Krijgsvolk te zullen overgeeven; 't geen den Stedelingen zulken schrik aanjoeg, dat de Graaf met zijn Volk aanstonds binnen wierdt gelaaten, en de Regeering, met het grootste en aanzienlijkste gedeelte der Burgerij, in zijne handen den Eed van Getrouwheid aan den Prinse en de Algemeene Staaten afleide, aan welker zijde *Zierikzee* zedert altijd is gebleeven.

In het begin deezer Spaansche Belegering, waren, buiten de Stad aan de Noord- en Zuidzijde der Haven, meer dan tweehonderd Huizen en zestig Zoutkeeten, van alles wel voorzien, afgebrand. Deeze ramp, gevoegd bij de zwaare schattingen, die, zo tot betaaling der Bezetting als verdere noodwendigheden des Oorlogs, moesten worden opgebragt, met alle de andere enheilen dit beleg verzeld hebbende, hadden het goed geloof der Stad, die tot zinkens toe met schulden belaaden was, bij hunne Schuldeisschers zo zeer verminderd, dat haare Burgers op verscheide plaatzen voor de Stads schulden met beslag bekommerd wierden. Waartegen de Prins hun met Brieven van schorsing en uitstel, op naam van den Koning, en bij hem als Konings Stadhouder goedgekeurd en bevestigd, deedt voorzien. Een ander kwaad bleef hun ondertusschen aankleeven, naamlijk het aanwassen der Schorre en Slijken in het Vaarwater tusschen *Schouwen* en *Duiveland*, waar door de Haven hoe langer hoe meer voor Schepen ongenaakbaar wierdt. Dit noodzaakte hun eindelijk, in het Jaar 1594 tot het graaven eener nieuwe Haven te besluiten.

Naa dat deeze voltooid was, vonden de Regeerders ook goed, zelfs op verzoek van die van *Duiveland* en daar op be-

bekomen Verlof der Staaten, het Eiland *Duiveland* aan *Schouwen* vast te dammen met twee Dijkbouten, ſtrekkende van den Westhoek van het Poldertje *Altekleen* tot den Noordoosthoek van den Polder het *Zuidernieuwland*, aangedijkt aan den Zuidhoek van *Schouwen* onder *Zierikzee*. Hier van trokken de Landzaaten een merkelijk gerief, als die nu hunne Graanen, Vee en andere Landwaaren gemakkelijk met Wagens in de Stad konden brengen, en hadden de Stedelingen daar van ook dit voordeel, dat zij weeklijks een rijkelijken toevoer van dezelve ontvongen. Ook heeft de Stad aan deeze aandijking geen geringe voordeelen genooten, door het uitgeeven der Schorren ter aandijking van Polders, zo Noord- als Zuidwaards van deezen Nieuwen Dijk. Op wat wijze en met welke kosten de Stroom door het Noorderdiep of Dijkwater, en door de Nieuwe Haven, om die beide tot een bekwaame Diepte te houden, na deeze bedijkinge heeft moeten worden heen geleid, is hier vooren aangewezen. Wij hebben ook elders met een woord gerept van het achthonderd jaarig Jubelfeest, 't geen op den eerſten September des Jaars 1649, ter gedagtenis van de Stigting van *Zierikzee*, zo men vaſtſtelde, door ZIRINGIUS, op beſluit der Regeering met veel luister wierdt gevierd. Behalven de Regeerders wierden op 't Stadhuis, 't geen naar eisch des Vreugde-tijds verſierd was, ook pragtig ter Maaltijd onthaald veele van de aanzienlijkſte der Burgerij, als Predikanten, Heêmraaden van *Schouwen*, Weesmeesteren, Stads Doktoren, Dekens van de Schutterijen en Kapiteinen van de Burgerwagt.

In het Jaar 1653, hadden die van *Zierikzee* wederom veel te lijden. Negenëntweertig hunner Vischſchepen, zijnde toen, min of meer, de helft der Neering, wierden op eenmaal door de Engelſchen genomen. De Regeering, om de Ingezeetenen tot aanbouw van andere Schepen aan te moedigen, vondt goed een belooning van tien Ponden Vlaams jaarlijksch, voor den tijd van zeven jaaren, te ſtellen voor den geenen, die een nieuw Vischſchip zou doen aanbouwen. Dit deedt den lust tot aanbouw zo zeer wakkeren, dat in September des volgenden jaars het openſtellen dier belooning

voor

voor 't vervolg wederom wierdt ingetrokken, behoudens dat die geenen daar van nog het genot zouden hebben, welker Schepen voor St. MAARTEN deszelfden jaars in 't water zouden zijn gebragt; 't geen egter naderhand op verzoek van 't Visschers Gilde tot Kermis verlengd wierdt.

In 't Jaar 1672, hadt deeze Stad ook haar deel in de onlusten over de verheffing van den Prins VAN ORANJE tot Stadhouder en Kapitein-Generaal over *Zeeland*. De Regeering vondt goed hunne toestemming in de aanstelling van dien Prins tot de voorschreeve bedieningen ter Vergadering van de Staaten te doen inbrengen; doch de gemoederen der Burgerij hier mede niet bevredigd zijnde, besloot het gantsche Lighaam der Regeering, op hun aanhouden, tot voorkoming van verdere verwarring, hunne Bedieningen neder te leggen, en die te stellen ter begevinge van den Prins; die daar op door een Brief van den zeventienden September eene nieuwe aanstelling van Magistraatspersoonen deedt, bestaande uit de oude Regeerders, uitgezonderd de twee Heeren Burgemeesteren, van welke men vindt aangemerkt, dat zij tot bevordering van de gemeene rust uit de Regeering waren gegaan.

Op den zesëntwintigsten Januarij des Jaars 1682, is de Oosthavendijk deezer Stad door een schrikkelijken Storm en hoogen Vloed doorgebroken omtrent vijftig of zeventig Roeden (want de Aantekeningen verschillen hier omtrent) van het Paalhoofd: welke breuk, door de Stad, naauwlijks met honderddnizend Guldens hersteld geworden is. Zedert dien tijd zijn ons geen merkwaardige voorvallen of veranderingen, *Zierikzee* in 't bijzonder raakende, voorgekomen, tot op het merkwaardige Jaar 1747. Maar toen wierdt deeze Stad meer dan eenige andere, in den aanvang der binnenlandsche beroerten, jammerlijk geschud door de woede van het hollende Gemeen in de Stad en bijzonder van het platte Land, 't welk tegen de Regeerders op een onmenschelijke wijze vergramd, niettegenstaande dezelve, zo veel hun aanging, terstond op 's Volks begeerte den Prinse VAN ORANJE tot Stadhouder over hunne Stad en deszelfs Eilanden bij openbaare Afkondiging verklaarden, egter tot onbeschrijflijke baldaadigheden voortsloeg, de banden der zamenleeving verscheurde, en allen eerbied jegens de Overheid vertrapte.

Tot

Tot beslnit der Historie van *Zierikzee* zullen wij nog alleen, met een woord, aanmerken, dat, naar gelange de Regeering dezer Stad, zo gedurende den jongstvoorgaanden Engelschen Oorlog, als in de Jaren 1786 en 1787, door Vrijheid- en Vaderlandlievende Gezindheden en Vermogen, boven de Regenten van veele andere Nederlandsche Steden eenen naam hadt verworven, na de inrukking der Pruisische Troepen het Oranjegezind gepeupel in deeze Stad boven veele andere heeft uitgemunt, in het pleegen van de spoorloosste baldaadigheden. Merkelijk boven de honderd beliep het getal der Huizen, op de baldaadigste wijze vingeplondert: zo dat de *Oude Haven*, een aanzienlijk breed en diep Water, midden door de Stad loopende, door ingesmakte Huisgezinden bijkans tot een gangbaar voetpad verstroken.

Ter eene meer bijzondere beschrijving der Stad zelve zullen wij thans overgaan.

Zierikzee, genoegzaam aan alle zijden van vrugtbaare Bouwlanden en grazijke Weilanden omringd, beslaat in haaren omtrek omtrent drie vierendeelen uurs gaans. Haare gedaante is, nagenoeg, die van een onregelmatig vierkant. Men heeft 'er twee Havens, de *Oude* en de *Nieuwe Haven*. De eerstgemelde, aan de Oost- of landzijde haaren aanvang nemende, loopt midden door de Stad, alwaar zij, ter wederzijden met hoog opgaande boomen beplant, zich als eene breede Graft vertoont, en door de fraaie Huizen, langs dezelve gebouwd, aan de Stad geenen kleinen luister bijzet. — De *Nieuwe Haven*, in welke de *Oude* haare uitwatering heeft, strekt zich langs de Zuidzijde der Stad, en vervolgens, in eene rechte lijn, tusschen twee Dijken, tot op den afstand van een half uur gaans, alwaar zij in de *Schelde* valt. Aan den mond der Haven staat een Huis, ten wiens dake een Lantaarn uitsteekt, in welken, gedurende de donkere nachten, ten behoeve van den Scheepvaart, een licht brandt. Aan de landzijde der Stad heeft men eene Graft, dienende tot een Verbaat, in welke het Zeewater, met een Mol of Sluis, onder Stads Wal en Muur, wordt ingelaaten en opgehouden, met oogmerk om bij laag water, door 't openen

van

van de Mol, de Slibbe uit de *Oude Haven* weg te ſchuuren. Voorheen lag de Stad roudom in eenen ſteenen Muur beſloo-ten, ginds en elders met Torens verſterkt, van welke ſlegts één, de *Beulsteren* genaamd, nog is overgebleeven. Tegenwoor-dig zijn de Muuren in merkelijk verval; men overdekt de puinhoopen met Aarde, om alzo, door den tijd, eenen min kostbaaren Aarden Wal te bekoomen. Zes Poorten heeft *Zierikzee:* de Zuidhaven- of Duivelandſche-Poort, de Noord-haven-Poort, de Nobel-Poort, de Zuidwelle-Poort, de West-Poort, en de Hoofd- of Schutters-Poort. De Duive-landſche-Poort is, in haare ſoort, een meesterſtuk van bouw-kunde. Op ieder der vier hoeken heeft zij een dunnen Spits. Midden uit het Dak rijst een ſierlijk doorluchtig Torentje. Merkelijk hooger, dan gemeenlijk Stads Poorten zijn, is dit gebouw. Om van de andere Poorten niet te gewaagen, mel-den wij alleenlijk aangaande de Nobel-Poort, dat zij een meer dan gemeen zwaar gebouw is, met twee groote To-rens, hebbende ieder een zeer verheven Spits, de eene acht-, de andere zestienhoekig; dat voorts deeze Poort, volgens eene aloude overlevering, haaren naam heeft ontvan-gen, als zijnde geſtigt op kosten van twee *Nobele* of adelijke Jonkvrouwen; dat van hier de eene Spits den naam van ANNA, de andere dien van MARIA draagt; en eindelijk, dat deeze Poort tot eene bewaarplaats van Buskruid, zo voor de Stad en Admiraliteit, als voor bijzondere Koopliedeu wordt gebruikt.

Het getal der Huizen, zo binnen de Stad, als buiten de twee Haven-Poorten, welke eene ſoort van Voorſtad uitmaken, vinden wij op negentienhonderd en zachtig, en dat der Ingezeetenen op tusſchen de tien- en elfduizend begroot.

Twee openbaare Plaatzen ontmoet men te *Zierikzee:* het *Marktveld*, gelegen agter de *St. Lievens Monſterkerk*, al-waar de jaarlijkſche Paerden- en Beestenmarkten gehouden worden; en de *Steenen*, of ook wel de Breede- of Gasthuis-brug, liggende omtrent het midden der Stad, over de Oude Haven, tegenover het Gasthuis: de boeren uit *Schouwen* en *Duiveland* brengen hier hun koorn, boter, hoenderen, dui-ven en eijeren ter markt. Nevens deezen Brug is de Beurs,

het-

hebbende de gedaante van eene Gaanderij, rustende op vijftien arduinsteenen pilaaren, en door een gedeelte van de Gasthuiskerk overdekt. Niet verre van daar is de Vischmarkt. Volgens eene Orde der Regeeringe, moeten van ieder Hoeker, aankoomende met verschen visch, twee Kabeljaauwen, *Stadtvisch* genoemd, van ieder Schip met Kreeften, een kwartier Kreeften, en van ieder Schip met Oesters, een Ton Oesters ter markt gebragt worden.

Wij gaan over tot de beschrijving der *Openbaare Gebouwen.*

Het *Stadshuis* koomt hier in de eerste plaats in aanmerking. Het staat in de Meelstraat, ter wederzijden aan burgerwoningen belend. Van binnen ontmoet men een goed getal Vertrekken, eenigen van sieraad niet ontbloot, doch geen van allen het zeer merkwaardige uitleverende. Het voortreffelijkste sieraad van het Gestigt is de meer dan gemeen fraaie Toren, midden op het Stadshuis ten dake uitrijzende, met een achtkantigen Muur, van welken eenige voeten hoog een Schaliedak met acht zijden opwaarts klimt, en allengskens nauwer toeloopt. Boven hetzelve is een uitsteekende Trans of Ommegang, met een houten Baluster beveiligd, langs welken men den Toren rond gaat, die aldaar doorluchtig en van een Klokkespel voorzien is. Van daar wat spitzer opgebouwd, heeft de Toren een ronden Appel, boven welken hij wederom doorluchtig is, en daar boven een peeragtig Spits draagt, op welken een verguld Neptunusbeeld, van weinig minder dan leevensgrootte, met zijnen Drietand, rustende op een verguld rond Voetstuk, uitsteekt. Van voren vertoont zich het Stadshuis met twee Gevels, waar in een goed getal Yzeren Pijpen is vastgehegt, om, bij buitengewoone gelegenheden, het Gebouw met Lichten te verlichten. Voor het Stadshuis hangen twee Steenen aan een Ketting, welke weleer de zulken, die aan eenige Ongerechtigheid zich hadden schuldig gemaakt, om den hals gehangen wierden, om aldus tot hunne schande en tot een voorbeeld voor anderen, door de Stad geleid te worden. Van hier dat de Zierikzeesche Moeders de gewoonte plagten te hebben, haare Kinders, als zij stout waren,

te

MAALTIJD VOOR DE UITVOERING VAN HET DOOD-VONNIS TE ZIRKZEE.

te bedreigen, *dat zij de Steenen van de Wet zouden moeten draagen.* Onder het Stadshuis heeft men de *Vleeschhal*, boven welks ingang een Kooi hangt, in welken, doorgaans, Arenden gevoed worden; zonder dat men evenwel, van deeze gewoonte, eene voldoende reden weet aan te wijzen. Naast het Stadshuis ſtaat de *Waag*, agter welke men de *Meekeure*, of het *Keurmeestershuisje*, aantreft. — De Stadsgevangenis, onder den naam van *'s Graavenſteen* bekend, ſtaande aan de Noordzijde der Oude Haven, is een deftig Gebouw, van blaauwen Arduinſteen opgemetzeld. De Hooge Vierſchaar wordt hier geſpannen, in een langwerpig vierkant Vertrek, aan 't welk een ruim Vak grenst, welk eene groote menigte aanhoorders kan bevatten. Tot het uitvoeren van Lijfſtraffen, wordt, 's nachts vóór den dag, tot de uitvoering daar van bepaald, voor 's Graavenſteen een houten Schavot opgeſlagen. Eene zonderlinge gewoonte plagt hier plaats te hebben. 'sAvonds vóór de uitvoering van een Doodvonnis, wierdt den verweezene, ter zijner keuze, van eenige bekoomelijke Spijze, een Maaltijd bereid. Op deezen Maaltijd wierden verzogt de Baljuw, een der Burgemeesteren, de Preſident van Theſaurieren, een Predikant, Ziekentooster, Stads-Fabrijk, midsgaders de Prokureur, zo van den Baljuw als van den Gevangene. De Baljuw zat aan de rechter-, de Predikant aan de ſlinkerhand des Veroordeelden. Eene menigte van Omſtanders aanſchouwde veelal dit Treurmaal. Doch zedert het jaar 1739 is deeze wanvoeglijke plegtigheid afgeſchaft. De overige Stads Gebouwen, als *Lomberd*, *Arſenaal*, *Excijns* en *Kraan*, verdienen geene bijzondere vermelding.

Wij gaan over tot de beſchrijving der *Geeſtelijke Gebouwen.*

Voor alle andere trekt hier onze opmerking, de *Groote*, of *St. Lievens-Monſterkerk*, dus genaamd, niet naar de grootte, of het wonderbaar Gevaarte; maar om dat men 'er, van ouds, eene Vereenigde Geeſtelijke Broederſchap ontmoette, in 't verlatijnd Grieksch *Monaſterium*, en van daar in gebroken Nederduitsch, *Monſter* genaamd. Weleer was het Gebouw den Martelaar LEVINUS toegewijd. De tijd der ſtig-

tinge is onbekend. Volgens zommigen zou op den grond der tegenwoordige Kerke, in den Jaare 1151, eene Kapel geſtigt geweest zijn. Weinige zijns gelijken, wat de Grootte aanbelangt, heeft dit Kerkgebouw, zo min in de overige Provincien als in *Zeeland*. Het rust op achtëntwintig heele, en vier halve Kolommen. In de lengte beſlaat de Kerk, het Koor daar onder begrepen, driehonderdzestig, en de breedte over 't kruis honderdeenënveertig voeten. De hoogte, zo van de Kerk als van het Koor, is honderdtwee voeten en een half. In het gantſche Geſtigt telt men, in alles, zevenëntwintig Kapellen. In eene deezer Kapellen, aan de Zuidzijde des Gebouws, ziet men de fraaie Grafſtede van SIMON SCHUTTE, weleer Kolonel van een Regiment Voetvolk, en Kommandeur van *Filippine*, in den Jaare 1692 aldaar begraaven. Ongelijk fraaier, egter, dan deeze, is het Gedenkteeken, welk men ten Noorden van het Koor ziet, opgericht ter eere van JOHAN KONYER, Ridder, Engelschman, gebooren uit den ouden adelijken Stam van DUMBAR, ten tijde van den Proiekter OLIVIER KROMWELL, uit *Engeland* na *Zeeland* geweeken. Verſcheiden andere leden des Geſlagts, aan 't welk hij, door huwelijk, was vermaagſchapt, liggen aldaar begraaven. Een pragtig Orgel verſiert deeze Kerk, in den Jaare 1549, door HENDRIK NIKLAASSEN gemaakt, en door Kerkmeesteren ten geſchenke gegeeven, volgens dit Opſchrift.

Hâc. Machinâ. Pneumaticâ.
Ad. Dei. Op. Max. Laudes. canēd.
Æditimi. cura. ac. Lib. Max.
F. C. An°. A. Chris. Na°.
M. D. XLIX. Henr. Nic. F.

Boven al wat men, in zijne ſoort, fraai en kunſtig aantreft, munt de Predikſtoel deezer Kerke uit. Inzonderheid trekt het oog der aanſchouweren het Yzerwerk, aan de Voorzijde van den Stoel, dienende ter ondersteuninge van een doorgewerk-

werkten Koperen Plaat, of Leszenaar voor den Bijbel, met den Hamer zeer fijn en overkunſtig uitgewerkt. Een natuurlijk verbeeld Kabeltouw, geſlingerd om de Leuning des Predikſtoels, is insgelijks, in zijne ſoort, een meesterſtuk, en overbezienswaardig. — Den zonderlingen Toren deezer Kerke mogen wij niet onvermeld overſlaan. Hij ſtaat eenige weinige ſchreden van het Westeinde des gewijden Geſtigts. Onder het bewind van den Bouwmeester KELDERMANS, een Hoogduitſcher, maakte men, in den Jaare 1454, daar mede eenen aanvang. Niet meer dan een vierde gedeelte der hoogte bereikt het gevaarte, tot welke men, volgens het beſtek, voorneemens was, hetzelve op te trekken. Zwaare ramspen, den *Zierikzeenaaren*, gedurende den bouw overgekoomen, deeden het werk ſtaaken. Volgens het Beſtek zou de Toren, met den Spits, de vervaarende hoogte van zevenhonderdëndertig Voeten bereikt hebben; daar boven wilde men nog een Kruis van twintig Voeten plaatzen. De gantſche hoogte, van den grond af tot aan den Weerhaan, zou dus van zevenhonderdënvijftig Voeten geweest zijn. De tegenwoordige hoogte, van den Grond tot aan het Plat, is honderdënnegentig Voeten. Een Kap, boven op het Plat opgericht, bereikt, tot aan het Yzeren Kruis, eene hoogte van zestig Voeten. — Aan de Zuidzijde der Kerke ontmoet men een zeer ruimen Waterbak, waarin het Water van het Dak der Kerke wordt gevangen, en in welken men, door een ruimen Ingang, langs blaauwe Trappen, nederdaalt. De ontzaglijke Verzamelplaats kan bevatten tweeduizend tweehonderd negentien Tonnen en negenëntwintig Stoopen Waters, ieder Ton gerekend op zestig Stoopen. Door deeze voorzorge, der naavolginge in andere Steden en Plaatzen overwaardig, heeft men, te *Zierikzee*, voor gebrek aan goed drinkbaar Water niet te vreezen.

De andere Kerk der Hervormden is de *Kleine Kerk*, dus in vergelijking van de voorgaande, of ook de *Gasthuiskerk* genaamd, om dat het Gasthuis daar nevens ſtaat. Van de Bovengaanderij deezer Kerke, die, ter vergrootinge van het Geſtigt, daar aan is getimmerd, dient het onderſte gedeelte tot eene Beurs, zijnde van blaauwen Ardoiſteen deftig op-

gehaald. Het Dak deezer Kerke pronkt met twee doorluchtige Torentjes. — In de beide Kerken worden de gewijde Teekens van 's Heeren Avondmaal uit Zilveren Bekers en Schotels den Geloovigen toegediend, beiden door godvrugtige leden der Gemeente aan de gewijde Geſtigten ten geſchenke gegeeven. De Hervormde Gemeente wordt bediend door vijf Predikanten, die, nevens tien Ouderlingen en even zo veele Diakenen, den Kerkenraad uitmaaken. — Behalven de Nederduitſche, is te *Zierikzee* eene Gemeente van Walſche of Franſche Gereformeerden, die door twee Predikanten wordt bediend. De Kerk, die aan het einde der Poſtſtraat ſtaat, niet verre van de Groote Kerk, heeft niets in 't oogloopends, kunnende van buiten van dezelve niets gezien worden, behalven eene groote deur, door welke men van de Straat daar binnen treedt. — Voorts hebben 'er de *Lutherſche* en de *Doopsgezinden* ieder eene Kerk of Godsdienſtige Vergaderplaats, gelijk ook de *Roomſchgezinden* eene Statie, die door eenen Prieſter, en door eenen Kappellaan, bediend wordt.

Voorheen, gedurende de Roomſche tijden, hadt men, te *Zierikzee*, verſcheiden andere Godsdienſtige Geſtigten: als het *Klooſter der Minderbroederen*; het *Klooſter der Huis*- of *Broodzusteren*, der *Graauwe* of *Zwarte Zusteren*, anders ook het *Klooſter der drie Koningen* genaamd; het *Mariënhof*; *de Eremyten van St. Augustinus*, en het *Begijnhof*; van het laatstgemelde Geſtigt zijn nog alleen eenige overblijfzels, uit den deerlijken brand van den Jaare 1456 gered, tot heden toe in weezen; zij beſtaan in den Toren, den Agtergevel der Kerke en eenige Huisjes; welke laatſten thans door bijzondere luiden bewoond worden.

Onder de Godsdienſtige Geſtigten kunnen ook, gevoeglijk, de volgende betrokken worden. Het *Oude-Mannenhuis*, oorſpronklijk, in den Jaare 1585, door ADRIAAN FRANSZOON, Brouwershavenaar, geſtigt, en, in den Jaare 1606, door Mr. DANIEL JACOBI, Gecommitteerde Raad wegens *Zierikzee* te *Middelburg*, merkelijk verrijkt. Het Geſtigt bevat vijfentwintig Kamertjes of Huisjes; zij dienen ter huisvesting zo wel van Oude Vrouwen als Mannen. — Het *Gasthuis*, ſtaan-

ſtaande agter de Gasthuiskerk, waar van de ſtigtingstijd onbekend is. Behalven de oorſpronklijke inrigting, ter geneezinge van behoeftige kranken, dient het tevens tot een Proveniershuis voor Mannen en Vrouwen. Ook heeft men 'er eenige Hokken, om krankzinnigen, of die zich ongeregeld gedraagen, op te ſluiten. Naast het Gasthuis ontmoet men een Vertrek, tot eene Ontleedkamer geſchikt. — Het *Weeshuis*, onzeker wanneer eerst gebouwd, doch in den Jaare 1596 merkelijk vergroot; wordende, van den nieuwen aanbouw, den eerſten Steen gelegd door ADRIAAN HUYBERT NI KLAASZOON, wiens Vader, benevens BARTHOLOMEUS KAU, in dat jaar, de Burgemeesterlijke waardigheid bekleedde. De Deur van den eerſten Ingang is nog een overblijfzel van het aloude Geſtigt. — Het *Armhuis*, geſtigt in den Jaare 1673, waarin opgenomen worden alle zodanige kinderen, welke de vereischte bevoegdheden niet bezitten, om in het Weeshuis te worden toegelaaten. — Het *Oude-Man- en Vrouwen-Viſchershuis*, waar van een gedeelte voor de Lutherſche Gemeente tot eene Godsdienſtige Vergaderplaatze verſtrekt, dient ter inwooninge voor Oude Mannen en Vrouwen van de Viſchersneeringe. Ook houdt 'er het Viſchersgild zijne zamenkomſten. — Het van ouds genaamde *Leproozenhuis*, ſtaande buiten de Stad, bij de Noordhavenpoort, bezit geene bijzondere eigendommen, zedert het Jaar 1679, wanneer de Goederen, aan hetzelve behoorende, onder het Gasthuis en Arme-Kinderhuis verdeeld wierden. — Eindelijk heeft men, te *Zierikzee*, behalven de twee Hofjes, het *St. Jakobs-Hof* en het *St. Anthoni-Hof*, nog ginds en elders kleine Huisjes en Kamertjes, tot liefdaadige oogmerken ingerigt.

Onder de *Openbaare Gebouwen* van *Zierikzee* moet ook vermeld worden het *Latijnſche School*. Al zints bijkans vijf Eeuwen zou men, volgens zommigen, te deezer Stede, eene inrigting, tot openbaar onderwijs beſtemd, gehad hebben, wordende, naar hun oordeel, daar van gewag gemaakt in een Privilegie of Handvest van Hertoge WILLEM VAN HENEGOUWEN, van den Jaare 1304. Het Gebouw, waarin de Jeugd in de Geleerde Taalen en andere voorbereidende kundigheden wordt onderweezen, ſtaat in de St. Anthoni-Straat. De

Rector, die tevens den titel van *Lector litterarum humaniorum* voert, heeft in een gedeelte daar van zijne woonplaats.

Zierikzee mag, zo zeer als eenige andere Stad, roem dragen op eene menigte *Vermaarde Mannen*, binnen haare Muuren gebooren, en die aldaar, of elders gebloeid hebben. De meesten derzelven zullen wij kortelijk vermelden. BALDUINUS HENRICI was Hoogleeraar in het *Jus Canonicum* te *Leuven*, en bloeide aldaar voor en na het Jaar 1460. — AMANDUS ZIRIXIENSIS, of van *Zierikzee*, zal afzonderlijk vermeld worden. — JACOB PRATESIS, een goed Digter, en tevens een Geneesheer, naa alvoorens, eenigen tijd, de kunst in zijne Geboorteſtad te hebben geoeffend, wierdt, vervolgens, door ADOLF VAN BOURGONDIE, *Markgraaf van Veere en Heere van Beveren*, tot Oppergeneesheer van deszelfs Hof, gelijk ook van de Stad *Veere*, aangeſteld. Men heeft van hem eenige Geneeskundige Werken, als mede eenige Latijnſche Gedichten. In de maand Mai des Jaars 1558 overleedt hij in zijne Geboorteſtad, en wierdt in 't Koor der Groote Kerk begraaven. — LEVINUS LEMNIUS, elders in ons *Woordenboek*, Deel XXII, bladzijde 96, op een afzonderlijk Artikel vermeld. — GULIELMUS LEMNIUS, ter zelfde plaatze, in ons *Woordenboek*, gedagt. Waarbij wij hier nog voegen, dat van hem nog voorhanden is zekere Brief, geſchreeven aan zijnen Vader, met oogmerk om te betoogen, dat de Opvoeding meer indruks maakt op de gemoederen der menſchen, dan de hoedanigheid der lucht, welke zij inademen, of de plaats, alwaar zij woonen. Deeze Brief, eerst in den Jaare 1554, te *Antwerpen* gedrukt, is naderhand, in den Jaare 1638, te gelijk met eene Verhandeling van zijnen Vader, *Van den Gezetten tijd des leevens*, te *Leiden*, andermaal in 't licht gekoomen. Daarenboven hadt GULIELMUS nog een Traktaatje geſchreeven, *over de Kwaalen der Maage*. — PETRUS PECKIUS, op een afzonderlijk Artikel in ons *Woordenboek* herdagt. — ADRIAAN en ROCHUS HOFFER, Vader en Zoon; zie ons *Woordenboek*, Deel XX, bladzijde 620. — REGNERUS VITELLIUS, of eigenlijk REINIER TELLE, Rektor van het Latijnſche School in zijne Ge-

Geboorteſtad, en Vertaaler, uit het Italiaansch in het Latijn, van GUICCIARDIN's Beſchrijving der Nederlanden, met eenige Bijvoegzels vermeerderd. Ook wordt hij gehouden voor den Nederduitſchen Overzetter van het berugte Boekje van MICHAËL SERVETUS, *Over de Doolingen in de Drievuldigheid.* Hij overleedt te *Amſterdam*, in den Jaare 1618, en wierdt bloots hoofd, met een Lauwerkrans gekroond, naar de wijze der Dichteren, begraaven. — EWOUD en WILLEM TEELINK; zie ons *Woordenboek*, Deel XXVIII, bladzijde 176 — KORNELIS BOY, of BOEY, Advokaat Fiskaal en Procureur Generaal over *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, was een goed Latijnsch en Nederduitsch Dichter, en heeft, in beide taalen, verſchelden dichtſtukken naagelaaten. — CORNELIUS JANESENIUS BOY, Lid der Dominicaaner Orde, en, even als zijne drie broeders, DOMINICUS, LEONARDUS en NIKOLAAS, van meer dan gemeene kunde en geleerdheid. — ANTONIS DE HUYBERT, nevens andere Leden zijns Geſlagts, door ons afzonderlijk vermeld, Deel XXI, bladzijde 128 en vervolgens. — ANTHONY DE JONGE; zie dat zelfde Deel, bladzijde 194. — GALENUS ABRAHAMSZ; bij 't geen wij, ter zijner plaatze, wegens deezen beroemden Man, aanteekenden, voegen wij nog, dat hij, den onderdom van meer dan drieëntachtig jaaren bereikt hebbende, op den negentienden April des Jaars 1706, te *Amſterdam* zijne dagen eindigde. — JOHANNES PLEVIER, vermaard Middelburgsch Kerkleeraar, door zijne Verklaaringen over verſcheiden gedeelten der Gewijde Schriften, alomme vermaard. — Eindelijk, PIETER VOGELAAR, beroemd om zijne keurig uitgevoerde Teekeningen van Zee- en Scheepsgezigten.

Van de Regeering van *Zierikzee* zullen wij geene breedvoerige melding doen, alzo dezelve, zints de jongſte Omwenteling, zo wel hier als elders eene geheel andere gedaante heeft gekreegen. Alleenlijk zullen wij aanmerken, dat dezelve, tot op dat tijdſtip, heeft beſtaan uit twee Burgemeesteren, van welke de eene den titel van Heer-Burgemeester, de andere dien van Gemeente-Burgemeester voerde; dertien Schepenen, den Heer-Burgemeester daar onder begreepen, vierëntwintig Raaden en vier Theſaurieren, die te zamen ge-

nomen het gantſche Lichaam der Gemeente vertoonden. De Burgemeesters wierden door de Schepenen, deeze door den Stadhouder uit eene Nominatie, en de Raaden insgelijks door den Stadhouder verkoozen. Om de zelfde reden zullen wij van de Schutterij, Burgerwagt, Voorregten, Keuren, Voorboden, Kostumen, en meer andere bijzonderheden niet gewaagen, naardien omtrent dit alles merkelijke verandering of geheele afſchaffing en vernietiging zal zijn voorgevallen, zo ras de Revolutie haar volkomen beſlag zal bekoomen hebben.

De *Handel* en *Neeringen* van *Zierikzee*, hoewel thans merkelijk vervallen, waren 'er eertijds, gelijk wij verſcheiden maalen hebben aangeteekend, in merkelijken bloei. Van deezen en geenen Tak moeten wij kortelijk verſlag doen. Wij beginnen met de *Zoutziederij*. Deeze, gelijk sommigen niet zonder groote waarſchijnlijkheid willen, de oudſte Handel van *Zierikzee*, welke in *Zeeland* het eerst alhier wierdt ingevoerd, en waar door de Wasdom deezer Stad merkelijk bevorderd is, heeft voorheen hier zeer gebloeid. Men kan haar ouden welſtand eenigermaate afneemen uit de menigte van Zoutkeeten, die 'er weleer gevonden wierden, waar van 'er, gelijk wij reeds hebben aangeteekend, in 't Jaar 1526, zevenënzeventig, en in 't Jaar 1575, wederom een weinig minder zijn afgebrand. Eerst plagt men het Zout te maaken van *Derry* of *Darrink*, een zwavelagtige en zilige ſoort van Aarde, van een donker bruine of bijna zwarte Verw, welke in verſcheiden' Streeken van *Zeeland*, zo in de Landen binnendijks als in de Schorren en opgewaſſen' Slijken buitendijks, op de eene plaats minder, op de andere meerder Spceten diep, met lagen onder de Bovenkorst of Kiel gevonden wordt. De *Derry* wierdt naa het afſteeken van de Kiel, met een breede Spade of Bot in langwerpige vierkante ſtukken geſtoken, en alzo uit den grond uitgegraaven. Deeze ſtukken wierden in het verband tot ronde of langwerpig vierkante hoopen, luchtig op malkanderen geſtapeld, op dat de lucht en wind door dezelve heen ſpeelde, tot zij hard en droog genoeg geagt wierden om te branden. Dit verſtrekte den Bewooneren van *Zeeland* tot brandſtoffe, en wierdt,

door

door verſchelden', veel Handel daar in gedreeven, 't welk men noemde *Moerneeringe* te doen, zijnde de Derrij niets anders dan een zekere ſoort van *Moer*. Ook wierdt het wel genoemd *Brandvlotte maaken*. En in zo verre heeft deeze Darrink en deszelfs gebruik en toebereiding, genoegzaame overeenkomst gehad met het Veen en Turfmaaken in *Holland*, uitgezonderd dat de Derrij vaster van ſtof dan het Veen, met de Spade uitgegraaven, en niet met Baggernetten uitgehaald wierdt. Een tweede gebruik van de uitgegraaven en gedroogde Derrij beſtondt daar in, dat ze den Zeelanderen de Zoutziederij verſchafte: want de Derrij, dus bereid en voorts tot Aſche gebrand zijnde, wierdt dezelve Aſche in de Zoutkeeten, in ronde vlakke ijzeren Pannen, ettelijke Voeten over het Kruis breed, en eenige Duimen diep, rustende met haare kanten op een gemetzelden Muur, ter hoogte van omtrent vier Voeten, met ſlegts twee of drie Openingen of Monden, om den Turf daar door in te brengen, rijkelijk met zout Water gemengd, en aldus uit dezelve, bijna op gelijke wijze als men thans uit het graauw en ongezuiverd Zout doet, ſchoon wit en blinkend Zout geſtookt wierdt; dit Zout wierdt *Zel* of *Zilzout* genoemd, en was het eenigſte ſoort van Zout, 't welk men in dit en andere gedeelten van Nederland gebruikte. De Handel, die in hetzelve gedreeven wierdt, hadt den naam van *Zeineering*. Doch de Scheepvaart, in deeze Gewesten, naderhand ſterk toegenomen zijnde, heeft de menigvuldige toevoer van grof Zout uit *Spanje* en *Frankrijk*, waar uit men toen, in plaats van uit de Darrink-Aſche, wit gerafineerd Zout begon te ſtooken, gepaard met het Verbod van Darrinkdelven, als verderflijk voor het Land, bij 's Lands Keuren en opgevolgde Plakaaten gedaan, deezen Handel eindelijk geheel doen ophouden. Egter heeft men te *Zierikzee* nog weezenlijke Overblijfzels en Gedenkteekenen van deeze Zoutziederij, welke zijn de *Noord-* en *Zuidzelken*, twee Heuvels van Zel-Aſche buiten de Stad, niet ver van het einde der Heunaars en Viſchersdijken, van tijd tot tijd, uit de daar omtrent geſtaan hebbende Zoutkeeten, naa 't uitkooken der zoute Deelen, aldaar opgevoerd en uitgeſtort; welker eerſte laag

en vlak, doch de laatſte een vrij verheeven Berg is, van welken men bij helder weêr een ruim en vermaaklijk gezigt over de Eilanden van *Schouwen* en *Duiveland* en over de *Oester-Schelde* heeft. Van de evengemelde verandering in de Zoutziederij ſchijnt ook herkomſtig, zekere Drinkleuze of Voorwaarde bij die van 't Zoutzieders- of Panneluiden-Gilde gebruiklijk, *Zout van Zout geen erger Zilte*; willende te kennen geeven, dat het Zout moet zijn van Zout geſtookt, en niet van erger Zilte, te weeten niet van Zel-Aſche, welkers zoute deelen zo goed niet gerekend worden, als het Spaansch- en Fransch-Zout, om wit en zuiver Zout daar van te maaken, 't geen men in dien tijd bij 't Zoutkoopen als een Voorwaarde plagt te bedingen. Van den ouden bloei der Zoutneering is thans naauwlijks meer dan de ſchaduwe overig. In 't Jaar 1644, hadt men 'er nog omtrent de vêertig Pannen. Tegenwoordig zijn 'er niet meer dan vijf Keeten, in welke met negen Pannen geſtookt wordt. Die dit bedrijf bij de hand hebben, worden Panneluiden of Pannemans genoemd.

Een andere Tak van Handel en Neering, die, eertijds, te *Zierikzee*, merkelijk heeft gebloeid, was de *Viſſcherij*, beſtaande in de Haringvaart en Kabbeljaauwvangst. De eerſte is geheel te niet gegaan; doch de laatſte, ſchoon merklijk afgenomen, wordt nog met veel vlijt alhier gehandhaafd. Omtrent het Jaar 1640, en zelfs nog in 't jaar 1711, beliep het getal der Viſchſchepen op omtrent tachtig Zeilen. In 't Jaar 1740, waren ze tot op vijftig verminderd, en in het Jaar 1750, waren 'er niet meer dan dertig, die enkel tot den Viſchvangst gebruikt wierden. Welke vermindering, eensdeels door het kwaalijk ſlaagen van verre het grootſte gedeelte, in plaats van winst te doen, merklijke ſommen verliezende, anderdeels, door den aanwas van de Koopvaart, waar toe het meeste Scheepsvolk zich begeeft, veroorzaakt wordt. De Viſchhoekers, zijnde Schepen met Bunnen, vaaren des Wjnters, omtrent van 't begin der maand Oktober tot Paaſchen daar aan volgende, in de Noordzee te Verſche, gelijk men ſpreekt, wanneer zij de Kabbeljaauw, ook Heil- en Tarboth, leevend in de Haven brengen. De Kabbeljaauw

wordt

wordt aanſtonds met een Schepnet uit de Bunnen geſchept en in groote langwerpige ronde Korven met platte bodems, tuſſchen de twee en drie Voeten diep, buiten de Schepen in 't Water hangende, geworpen, en bij zekere gedeelten aan de Ventjagers verkogt, die dezelve met hunne Schuiten na *Brabant* en *Vlaanderen* vervoeren. De Heil- en Tarbotten worden buiten 't Schip, met een Touw om den Staart, wel vastgemaakt, in 't Water gehangen en bij 't ſtuk verkogt. Deeze verſche reizen der Hoekers duuren gewoonlijk acht of veertien dagen, ook wel eens drie weeken, naar dat de vangst min of meer voorſpoedig is. Behalven den Haring en ander Aas, 't geen in Zee gevonden wordt, worden telkens tot deeze reizen, door ieder Schip, een goed getal Prikken mede genomen, die aan mootjes geſneeden en aan de Hoeken geſlaagen, voor Aas gebruikt worden. De Prikken zijn den Aal niet ongelijk, dan dat zij, behalven twee oogen, nog zeven ronde gaatjes, ter zijde in het hoofd hebben; in de Tonnen of Prikbakken gedaan zijnde, moet het Water met een Pols in een zagte, doch geduurige beweeging gehouden worden. Zij worden uit *Holland* en *Engeland* herwaards aangevoerd, en in de ronde *Weel*, buiten de Stad, in groote Kanisſen bewaard. Des Zomers wordt de Kabbeljaauw in Zee geſneeden, gezouten en in Tonnen gepakt, wanneer de reizen wel van acht tot twaalf weeken kunnen duuren. Behalven deeze Noordzeevaart, wordt ook van deeze Haven, niet alleen met eenige deezer eigenlijke Vischhoekers, maar ook met een goed getal kleine Koopvaardijſchepen, des Zomers, ter Kabbeljaauwvangst gevaaren, omtrent de Kusten van *Yſland*, van waar zij dikwils met volle laading van gezouten Tonnevisch, meest in de maanden Augustus en September, wederkeeren. Tot de Verkoopingen van verſchen en zouten Visch, is een beëdigde Afſlaager aangeſteld. Van ieder pond Vlaams 't geen in den Afſlag van den verſchen Visch beſchreeven wordt, moet door den Verkooper, ten behoeve van de Stad betaald worden zeven ſtuivers, en door den Kooper één ſtuiver. In den Afſlag van den Tonnevisch wordt voor ieder Ton door den Verkooper betaald anderhalve ſtuiver, en door den Kooper drie

ſtui-

ſtuivers. Welke belastingen, jaarlijksch, benevens de overige Stads Middelen, in het laatst van September, voor een Jaar verpagt of verhuurd worden: die van den verſchen Visch, onder de benaaming van *Kiemenhoeke*, en de ander onder zijn eigenlijken naam van *den Zouten Tonnevisch*. De Pagters deezer Middelen worden doorgaans Komptoirmeesters genoemd. Wanneer men hier bij aanmerkt dat de Vischſchepen altijd, ten zij bij buitengewoone ongelegenheden, in hunne eigen Haven inkomen, en van daar wederom telkens worden uitgereed, en dus alle derzelver vertier in den boezem der Stad en hunner Ingezeetenen brengen, is het ligtelijk op te maaken, dat bij de wel- of kwaalijk vaart der Visſcherij, tevens de Winkeliers en Ambagtslieden, die daar van ten grooten deele hun beſtaan hebben, en ook de Stad zelfs in haar Inkomſten, een merklijk ſteunzel genieten of miſſen.

De *Meereederij* moet ook vooral hier niet verzweegen worden. Al van ouds wierdt hier omtrent aangemerkt, dat ze wegens de kostbaare aankweeking en toebereiding der Meekrap, en haare wisſelvalligheid zo in gewas als in prijs, veelen rijk en ook veelen bijſter heeft gemaakt. De Meekrap wordt aangekweekt van Kiemen, dat zijn jonge Schooten, die van de Moerplanten afgeſcheurd en geplant worden op gelijke wijze als de Dragonplanten, met welke ze naast te vergelijken zijn. Dit Kiemen plukken en zetten, gelijk men 't gemeenlijk noemt, geſchiedt doorgaans in het Voorjaar in het laatst van April, in de maand Maij en zomwijlen ook in Junij, naar dat men een min of meer voordeeligen Voortijd heeft, waar van de vroeger of laater Planting afhangt. Het Land wordt van te voozen eens en andermaal, ja meerder, naar dat de aart en geſteldheid van den grond vereischt, geploegd, geëffend, en in lange vlakke Bedden van omtrent twee Voeten breed, met ondiepe Vooren verdeeld; in welke Bedden de Kiemen vier of vijf naast malkander over de breedte geplant worden. De Mee moet door wieden ſchoon gehouden, en van Onkruid wel gezuiverd worden. Zij wordt twee of drie, en zomtijds wel vier jaaren oud in het Veld. Alle Winters wordt ze met Aarde uit de Vooren, zomwijlen met de Ploeg, maar meest met de Spade overdekt. Na

de

de voorſchreeven jaaren wordt ze gedolven en in Stooven gebragt, daar ze eerst gedroogd wordt op doorlugtige Zolderingen van Latten, als een Roosterwerk gemaakt, over een Vuuroven, met Frieſche Turf geſtookt, waar van de hitte door verſchelden' van malkander geſpreide doortogtep na boven trekt. Daar naa wordt zij gelegd op den Ast of Eest, zijnde een Gewelf van omtrent vijftig Voeten lang, op een daar over uitgeſpreid hairen Kleed, om nog eens te droogen. Van daar wordt zij op een Dorschvloer gebragt en van de aangedroogde Aarde en Vellen wel gezuiverd. Waar naa zij in een groot uitgehouwen Blok, met zwaare houten Stampers en Yzers van onder in hetzelve, die men Meſſen noemt, geſtampt wordt. Deeze Stampers worden bewerkt door een Moolen, die een Grutmoolen gelijk is, en met drie Paarden omgedreeven wordt. De Meede, dus geſtampt, wordt in drie bijzondere Kuipen gezeeld of gezift, in de eerſte Kuip de Korte of Mulle; in de tweede de Onberoofde of Gemeene; in de derde de Fijne Krap. Uit welke Kuipen de Mee voorheen in Baalen, den Hopbaalen gelijk, doch nu in Vaten gedaan en daar in wel vastgeſtampt en aangevuld wordt. De bijzondere ſoorten van de gereede Mee, zijn drie: de *Krap*, welke is die van de Harteſpil alleen gemaakt wordt; de Gemeene, die bereid wordt van het Vleesch, 't geen om de Harteſpil is. De Krap en Gemeene te zaamen geſtampt en gevaat, wordt *Onberoofde* genaamd, en wanneer twee derde Krap en een derde Gemeene door malkander gereed worden, hiet men 't *twee en een*. De derde ſoort is de *Mul*, die van de Buitenſchors of Vellen gereed wordt. Het Stoofvaagzel, dat op den grond bij malkander gevaagd wordt, gaat zelfs niet verlooren, maar wordt onder de Mul gedaan of op zich zelve verkogt. Het Moolvaagzel wordt ook in een Vat gedaan, dat men doorgaans *den Beer* noemt. De Mee in Vaten gedaan zijnde, wordt door de beëedigde Keurmeesters beproefd, of ze niet misreed, in het droogen verbrand, of te veel met Aarde belast is, volgens de Plakaaten, daar op gemaakt. De zuiverſte Mee wordt gereed in de Stooven binnen het Poortambagt van *Zierikzee*, om dat daar de ſtipte Orde wordt gehouden, en de Stad haare bij-

zon-

zondere Wetten omtrent de Keure heeft. In zekeren Brief, door Keizer KAREL aan die van *Zierikzee* verleend, wierdt uitdruklijk verbooden, dat eenige Meede uit het Land van *Schouwen* wierde vervoerd, ten zij die alvoorens gekeurd zij te *Zierikzee*, op verbeurte der Mee, die anders wierdt uitgevoerd, ten voordeele van den Graaf, den Baljuw en de Stad, ieder voor een derde. Negentien Meestooven worden in 't Land van *Zierikzee* geteld, van welke 'er vijf zijn te *Zierikzee*, drie te *Brouwershaven:* de Dorpen *Haamstede*, *Renesse*, *Noordwelle* en *Eikerzee* in *Schouwen*, als ook *Bommeneede* en *Dreischor* hebben 'er elk één: de overige vijf zijn in *Duivelant* te *Viaane*, *Nieuwerkerk* en *Oosterland*, ieder één, en te *Brunisse* twee. Deeze Stooven worden gerekend, jaarlijks, door malkanderen te reeden ieder omtrent honderdduizend Ponden Gewigts aan Mee. De hoeveelheid van het Gewigt der Mee, welke een Gemet Lands uitlevert, is naar den aart en de bouwinge van 't Land, midsgaders naar de mindere of meerdere toevallen, die de Meede is onderworpen geweest, zeer verschillende; doorgaans wierdt 'er van duizend tot vijfhonderd Ponden uit elk Gemet gedolven, zomtijds meerder en zomtijds minder. Meermaalen wierdt den Landman, het verlies, 't geen hij, door den lagen prijs der Graanen of derzelver misgewas, moet lijden, door het Meeplanten wederom vergoed — Behalven de Meekrappe levert de Landbouw ook een rijken voorraad uit van Vlas, Koolzaad, Erwten, Boonen, Boekweit, Rogge, Gerst, Haver, Tarw en andere Landvrugten meer, van welker meeste soorten te *Zierikzee* een goed gedeelte, zo op de Marktdagen als andere tijden, verhandeld wordt, waar toe eenige beëedigde Makelaars in Graanen zijn aangesteld. Bij den Landbouw wordt 'er ook de Vee-kweekerij en het Vetweiden van Beesten, door verscheiden' zeer beijverd. De Kaasmaakerij en Vlasneering plagt 'er zeer te bloeien, doch zijn beide genoegzaam verloopen.

De *Kreeftvaart* en *Oesterhandel* geeven ook nog eenigen bloei aan *Zierikzee*, met eenige der kleine Hoekschepen met twee Masten. En in 't Jaar 1750, zijn dezelve wederom tot zevenënzeventig toe, en dus een getal van twintig, ver-

min-

minderd. Des Winters wordt met deeze Schepen voor een groot gedeelte op *Frankrijk* op vragt, om Wijn, Brandewijn, Siroop en andere Waaren, welke dat Gewest uitlevert, gevaaren, en des Zomers voor eigen rekening op *Seudres*, de Baaij van *Bourneuf*, ook in *Portugal* op *Lisſabon* en *St. Ubes*, om Zout. Met anderen, wordt in den Winter voor eigen rekening, handel gedreeven op *St. Anthoni*, *Bilbao*, *Villavicioſa* en andere Plaatzen in *Biskaaje*, van waar zij Nooten en Kaſtanjen herwaards brengen. Ook wordt 'er zomtijds mede op *Algarbe* gehandeld, van waar zij met Vijgen, Amandelen, Citroenen, Chinaas- en Oranje-Appelen geladen, aankomen. Nu en dan wordt 'er ook wel een reis op de Middellandſche Zee gedaan. Op *Ierland* is de Vaart van *Zierikzee*, eensdeels op vragt, anderdeels voor eigen rekening, vrij ſterk, van waar zij Huiden, Vleesch, Roet of Smeer, en andere Waaren aanbrengen. Na de Oostzee worden 'er ook dikwils Schepen uitgerust. Met eenige der kleine Hoekerſchepen, die Bunnen in hebben, wordt ook, jaarlijksch, na Noorwegen om Kreeften gevaaren, bij welke gelegenheid zij wel eenige Houtwaaren medebrengen. Dikwils worden 'er, van het Voorjaar tot diep in den Zomer, veertig, ja vijftig Ladingen van Kreeften aangebragt, welke beloopen van zes- of acht tot twaalfduizend ſtuks ieder Lading. De Oesterhandel wordt te *Zierikzee* ook ſterk gedreeven. De Oesters worden met Scheepsladingen uit *Engeland* gehaald, vervolgens in de Oesterhuizen in Putten, daar het zout Water bij elk Tij, of zo dikwils 't noodig is, in- en uitgelaaten wordt, gelegd en bewaard, daar zij niet alleen leevend blijven, maar zuiverer, grooter en vetter worden. Ook heeft men 'er op de Schorren en Slijken van *Schouwen* en *Duiveland*, eenige Oesterbanken, zijnde plaatzen, die door de Oesterkoopers, met Verlof van 's Lands Staaten, met kleine Oesters bezaaid worden, die, aldaar vervolgens groeien en voortzetten. Het is ligt te begrijpen dat 'er niets voor de Oesters nadeeliger is, dan een langduurige en ſtrenge Vorst, door welke de Oesterhandelaars dikwils groote ſchade lijden. De Oesters, gelijk ook de Kreeften, worden door geheel Nederland en ver-

verſcheiden' andere Landen verzonden. 't Getal der Oesterputten beſtaat thans uit zeven, waar van 'er vijf te *Zierikzee* en twee bij *Brouwershaven* zijn; doch aan de Zierikzeeſche Oesterkoopers toebehoorende.

Zie BOXHORN, REYGERSBERG, SMALLEGANGE, *Kron. van Zeeland*; M. ALTING, *Notit. German. Infer.* ZWEERTIUS, *Athenæ Belg.* VAL. ANDREAS, *Bibl. Belgica*, enz.

ZIERIKZEE, (AMANDUS VAN) onder de Geleerde Mannen der Stad van dien naam, in 't voorbijgaan, vermeld, voerde, gelijk meermaalen plagt te geſchieden, naar zijne Geboorteplaats zijnen naam. Na de eerſte gronden van taalkennisſe en andere voorbereidende Weetenſchappen in zijne Vaderſtad geleid te hebben, begaf hij zich na 't Hoogeſchool te *Leuven*. Behalven de Latijnſche en Griekſche, beoeffende hij hier ook de Hebreeuwſche taale, maakende, in alle dezelven, geene geringe vorderingen. De Godgeleerdheid, egter, was zijne hoofdſtudie, en verkreeg hij, door aanhoudenden vlijt, in dezelve zo groote ervarenis, dat hij eenen naam verkreeg, in dat vak van Weetenſchap, onder de grootſte Mannen zijner Eeuwe. Intuſſchen hadt hij zich als Lid van de Orde der Minderbroederen doen aanſchrijven. Zijne bedrevenheid deedt hem, eerlang, tot den post van Voorleezer in de Godgeleerdheid bevorderd worden. Naderhand wierdt hij Provinciaal van zijne Orde. Met veel lof bekleedde hij, gedurende eenigen tijd, dat ampt; keerende, naa verloop van etlijke jaaren, weder tot het openbaar onderwijs der Godgeleerde Weetenſchappen. Daar in volhardde hij met veel ijvers en getrouwheids, tot aan zijn overlijden, 't welk inviel in het begin van de maand Junij des Jaars 1534. Op den achtſten dier maand wierdt hij, in het Koor van de Kerk der Minderbroederen, te *Leuven*, ter aarde beſteld. De Schriften, door AMANDUS VAN ZIERIKZEE nagelaaten, voeren de volgende titels:

Scru-

Scrutinium, sive Venatio Veritatis Historica, Libr. VI. Antwerp. 1534. *in* 8vo.

De LXX. Hebdomadibus Danielis, Lib. I. Antwerp. 1534. *in* 8vo.

Commentarii in Genesin et Jobum.

Spiritualis Militia XII Horæ. Lib. I.

Dominicæ Passionis Historia.

De Christi Resurrectione et Ascensione.

In Ecclesiasten Salomonis.

De Sanctæ Annæ Conjugio.

De XL Mansionibus.

Conciones Variæ.

De Sophi, Rege Persarum.

Het laatstgemelde Werk, handelende over Sophi, Koning der Perſen, wordt, zegt men, nog in het oorſpronkelijk Handſchrift, in de Boekerij der Leuvenſche Univerſiteit bewaard.

Zie ZWERTII *Athenæ Belgicæ*; *Oudheden en Geſtichten van Zeeland.*

ZILVOLDE, een Dorp, in het Zutfenſche Kwartier der Provincie van *Gelderland*, in de, dus genaamde, Hoogheid en Bannerij van *Wisch*. Het Plaatsje, hoewel van weinig aanziens, heeft, nogthans, eene eigen Gereformeerde Kerk, die met een fraai Orgel pronkt, en door haaren eigen Leeraar wordt bediend. Van wegen de Admiraliteit houdt, te *Zilvolde*, een Kommis ter Recherche zijn verblijf.

ZINDEREN, een Dorp, in het gedeelte der Provincie van *Gelderland*, het *Rigterampt van Veluwenzoom* geheeten; het ligt niet verre van den *Yssel*; digt bij het Dorp *Voorst*. *Zinderen* heeft geenen afzonderlijken Leeraar der Hervormden. Het voornaamste ſieraad van dit Dorp is het *Huis te Zinderen*, een vierkant gebouw, waarſchijnlijk geſtigt in de plaats, zo niet op de puinhoopen, van een Oud Kaſteel, 't welk hier, in vroegere dagen, plagt te ſtaan, en den zelfden naam als het tegenwoordige voerende, aan eenen tak des Geſlagts van *Lijnden* den toenaam verleende.

ZION, tegenwoordig eene aanzienlijke Hofſtede, in het gedeelte van Holland, *Delfland* genaamd, was, reeds van overoude tijden, onder de gedaante van een Geeſtelijk Geſtigt, en wel bijzonderlijk van een Klooſter van Reguliere Kanunniken, bekend. De tijd der ſtigtinge is niet bekend: zekerlijk moet dezelve niet laater dan in den aanvang der *Vijftiende* Eeuwe geſteld worden, naardien men vindt aangeteekend, dat ter gelegenheid der vermenigvuldiginge van de Klooſters der Reguliere Kanunniken in *Holland*, op den vierden Maij des Jaars 1444 wierdt beſlooten, dit Klooſter tot een Kapittel op te richten. De vermaarde DESIDERIUS ERASMUS heeft in het Klooſter *Zion*, eenigen tijd, zijn verblijf gehouden, zijnde hij aldaar, in den Jaare 1484, na het overlijden zijner Ouderen, ter ſchoole beſteld. Volgens eene ſchriftelijke Aanteekening, door VAN BLEISWYK vermeld, wierdt *Zion* op den dertigſten Januarij des Jaars 1544, door eenige onbekende perſoonen, in brand geſtoken, en voor het grootſte gedeelte in koolen gelegd; de meeſte boeken en papieren wierden, onder andere, een prooi der vlammen. Het Klooſter wierdt, kort daar naa, herbouwd. Ten tijde van den Spaanſchen Oorlog, uit vreeze dat de vijand zich aldaar vernestelen, en het nabuurig *Delft* zou belagen, deedt de Wethouderſchap dier Stad het gewijde Geſtigt tot den grond toe afbreeken. Niet lang naa het midden der jongtvoorgaande Eeuwe rees uit de puinhoopen des Klooſters een deftig Landhuis; doch 't welk kort daar naa, door een ongelukkigen brand, geheel verteerde. Met grooten luister wierdt het vervolgens, van nieuws, ver-

herbouwd. Het Huis, gelegen in het Ambagt van *Rijswijk*, wordt, met zijne beplantingen, van drie zijden door onderscheidene Wateringen beſpoeld. Door een fraai Torentje, 't welk ten Dake uitrijst, en een ruimen deftigen Voorhof, heeft het Gebouw een ongemeen ſtatelijk aanzien. Voeg daar nevens de uitgeſtrekte en wel aangelegde beplantingen, en gij zult moeten erkennen, dat de Lustplaats *Zion* onder de bekoorlijkſte Landverblijven, in deezen oord, moet geteld worden.

Zie BLEISWYK, *Beſchrijving van Delft, Oudheden en Geſtichten van Delfſland.*

ZION, ook wel de *Berg Zion* genaamd, was, eertijds, een vermaard *Karthuizer* Klooster, in het Zeeuwſche Eiland *Schouwen*, onder *Noordgouwe*. De ſtigter was, in den jaare 1434, zekere JAN LIEVENSE, die het aan den H. HIERONYMUS, of St. JEROON, toewijdde. LIEVENSE, een man van groot vermogen, begiftigde het, daarenboven, met aanzienlijke inkomſten. Na dat de Hervorming, hier te Lande, was gevestigd, heeft het Komptoir der Geeſtelijke Goederen de eigendommen des Geſtigts aan zich getrokken. In den jaare 1466 overleedt in dit Klooster, een van deszelfs Monniken, GILLIS GOUDSMID, of, met een verlatijnden naam, ÆGIDIUS AURIFABER genaamd. Hij was een Man van meer dan gemeene kunde en geleerdheid, en daalde met den roem van blaakende Godsdienſtigheid ten grave. Men wil dat niet lang voor het midden der tegenwoordige Eeuwe, een Brok van den Kerktoren, en eenige grondvesten der Kerke, nog te zien waren.

Zie *Oudheden en Geſtichten van Zeeland*; DE LA RUE, *Geletterd Zeeland.*

ZION, van oûds een vermaard Klooster van de *Cisterciënzer Orde*, aan den Abt van *Klaarkamp* onderhoorig. Het lag in *Friesland*, in het Kwartier van *Oostergo*, in de Grie-

tenjj van *Oostdongeradeel*, niet verre van de Stad *Dokkum*, bij het Dorp *Nieuwier*. In den Jaare 1580 wierdt het afgebroken.

ZOELEN, een Dorp en Heerlijkheid, in *Gelderland*, in de *Neder-Betuwe*, aan het riviertje *de Linge*, ongeveer een uur gaans van *Buren*, en even zo verre van *Thiel*. Het is een der oudste Dorpen in dien oord, als zijnde reeds vermeld in den Jaare 880. De Gereformeerde Gemeente, die 'er door haaren eigen Leeraar wordt bedient, verrigt den Openbaaren Godsdienst in eene vrij aanzienlijke Kerk, die met een dikken en hoogen Toren pronkt. Het *Huis te Zoelen*, de eigendom van de Heeren deezer Heerlijkheid, was reeds van vroege dagen bekend. Ruim zestig jaaren geleeden is het Gestigt van binnen merkelijk verbeterd en verfraaid.

ZOELMOND, een Dorp in het Graafschap *Buuren*, tusschen de Stad *Kuilenburg* en *Beuzighem*. Het Dorp, op zich zelve geenzins onder de minst aanzienlijken te tellen, ligt, daarenboven, zeer vermaaklijk in Bouwland en Geboomte. Men heeft 'er eene Gereformeerde Kerk, die door haaren eigen Leeraar afzonderlijk wordt bedient. De gestadige doortogt van Voerwagens en andere Rijtuigen, en met naame van den Postwagen, die tusschen de Steden *Utrecht* en *'s Hertogenbosch* rijdt, geeft eenige levendigheid aan de Plaatze. — Het Huis *Engelrode*, staande te *Zoelmond*, hoewel op zich zelve niet groot of van veel aanziens, verdient, nogthans, opmerking, van wegen de uitgebreide beplantingen, van welke het omringd wordt.

ZOERMEREN; zie ZOMEREN.

ZORGIUS, (GERARD) een geleerd Man, benaamd door verscheiden Schriften, vooral van een godsdienstigen inhoud, was gebooren te *Amersfoort*, in den Jaare 1579. Hij begaf zich in de Orde der Jesuiten, en vertrok met der woon na *Brabant*. Op den eenëntwintigsten September des Jaars 1628 eindigde hij zijne dagen te *Mechelen*. De volgende Werken heeft hij in 't licht gegeeven.

Pugna

Pugna Spiritualis.

De præsentia Dei.

Praxis pura et recta intentionis.

Via vitæ æternæ.

Vita Ignatii.

Zie WITTE, *Diarium.*

ZOESIUS, (HENDRIK) een vermaard Regtsgeleerde, in het voorſte gedeelte der jongſtvorgaande Eeuwe, en, even gelijk de ſtraksgemelde, te *Amersfoort* gebooren, leide in zijne Vaderſtad de eerſte gronden van Taalkennisſe en andere voorbereidende Weetenſchappen. Van daar begaf hij zich na *Leuven*, om 'er zich in de Grieksche taal, de Ariſtoteliſche Wijsbegeerte en in de Regten te oeffenen. Zo gelukkig ſlaagde ZOESIUS in alle deeze onderſcheidene takken, met haarne ook in de beoeffening der Regtsgeleerdheid, zijne hoofdſtudie, dat hij, in den Jaare 1597, tot Baccalaureus wierdt aangeſteld. Thans ondernam hij, met CHRISTOFFEL VAN ETTEN, *Heere van Leuvenburg*, eene reize na *Spanje*. Den meesten tijd zijns verblijfs in dat Koninkrijk vertoefde ZOESIUS te *Salamanca*, vermaard als de zetel van een der voornaamſte Univerſiteiten van dien tijd, en alwaar de Regtsgeleerdheid opzettelijk wierdt beoeffend. Door zijne bedreevenheid in die Weetenſchap verwierf hij zich veele Vrienden en Hoogſchatters, die teikens hunne verwondering betuigden, over de opgemaene bekwaamheden en vorderingen van ZOESIUS, daar hij de jaaren der Jongelingſchap nauwlijks was ontwaſſen.

In den Jaare 1608, van zijne uitlandigheid, te *Leuven* zijnde terug gekeerd, wierdt ZOESIUS, kort daar na, tot Licentiaat verheven. Hoewel hij van de Regtsgeleerdheid altijd zijne hoofdſtudie hadt gemaakt, zo groot was, nogthans, zijne bedreevenheid in de Grieksche taale, dat hem, na verloop van drie jaaren, het onderwijs in die Taale, in

het dus genoemde *Collegie der drie Talen*, te *Leuven*, wierdt opgedragen. Op den twaalfden April des Jaars 1606 aanvaardde hij zijne waardigheid. Ondanks de algemeene toejuiching, welke zijn onderwijs verzelde, opende zich, binnen korten tijd, voor hem eene andere Loopbaane. Nauwelijks zes maanden hadt ZOESIUS op den Griekschen Hoogleerarsstoel gezeeten, of de Aartshertog ALBERT VAN OOSTENRYK verplaatste hem in eenen anderen zetel, om van denzelven zijne kundigheden over de Grondbeginzelen des Regts te verspreiden. De titel en waardigheid van *Professor Institutionum Juris* wierdt hem opgedragen. Thans beklom hij ook den trap van *Juris Utriusque Doctor*, „ Leeraar der „ Beide Regten." Tot in den Jaare 1619 kweet ZOESIUS zich met veel lof van dien post. In het gemelde jaar overleedt de geleerde PETRUS GUDELINUS, die met zoor veel toejuiching over de *Pandekten* lesen hieldt. Voor ontzen ZOESIUS was de eere gespaard, om den beroemden Man, in die hoedanigheid, op te volgen. Gedurende den tijd van acht jaaren hieldt hij voorleezingen over dat gewigtig deel der Regtsgeleerde Weetenschap. Hij overleedt op den veertienden Februarij des Jaars 1627, terwijl hij de waardigheid van *Rector Magnificus* der Universiteit bekleedde, en te midden der vreugdebedrijven, ter gelegenheid van het tweede Jubelfeest van het waereldvermaarde Hoogeschool. Hij was gehuwd geweest met BARBARA VAN AYALA, dogter van BALTHAZAR VAN AYALA, Advokaat en Koninklijken Raadsheer in den Hoogen Raad te *Mechelen*. Eéne dogter, AGNES genaamd, in dit huwelijk verwekt, wierdt de Echtgenoote van JOHANNES SNYDERS, Regtsgeleerde en Raad te *Antwerpen*. ZOESIUS en zijne Huisvrouwe wierden begraaven in de *S. Pieters*-Kerk te *Leuven*, voor het Altaar, aan de H. Moedermaagd gewijd. De gemelde Dogter deedt, ter eere harer Ouderen, aldaar het volgende Grafschrift stellen

B.

D. O. M. S.

Monumentum. Henrici. Zoes.
Et. Barbaræ. de. Ayala. Conjugum.
Ille. cum. esset. I. V. Doctor. et. Professor.
A. Pietate. et Doctrina.
Et qua. Privatim. qua. Publice.
A. docendi. Assiduitate. celeberrimi.
Anno Erectæ. Academiæ. Ducentesimo.
In. Medio. Jubilæi. gaudio. Publico. luctu.
Magistratum. Temporalem. cum. Æterno. mutaturus.
Præmissam. in. Coelos. Conjugem.
Subjecutus. est.
Anno. CIↃ ICCXXVII. die. XIV. Februarii.
Parentibus. Optimis. Filia. Moesta. P. C.

De volgende, allèn Regtsgeleerde Werken, waren de vrugt van ZOESIUS kunde en naarstigheid, hoewel eerst naa zijnen dood in 't licht gegeeven.

Commentaria in Decretales Epistolas Gregorii IX. Lovan. 1647 in Folio. et Colon. 1657. in 4to.

Commentaria ad Lib. L. *Digestorum*. Lovan. 1655. in Folio. et Colon. 1658. in 4to.

Commentaria in Codicem Justinianeum. Colon. 1660 in 4to.

Commentaria ad Pandectas. Lovan. 1692. in folio.

Commentaria ad Institutiones. Colon. 1671. in 4to.

Prælectiones Feudales. 1641.

Zie ZWEERTII *Athen. Belg.* VAL. ANDREÆ, *Biblioth. Belg.* WITTE, *Diarium*.

ZOESIUS, (NIKOLAAS) vijfde Bisschop van *'s Hertogenbosch*, gesproten uit het zelfde Geslagt, als de beide ZOESIUSSEN, in de twee naastvoorgaande Artikelen vermeld, wierdt geboóren te *Amersfoort*, op den vijfden Augustus des Jaars 1564. Naa dat hij in zijne Vaderlijke Stad zeer aanmerkelijke vorderingen in de taalkennis en andere geleerde oefeningen hadt gemaakt, begaf hij zich, even als bovengemelde zijn bloedverwant, na de wijdvermaarde Universiteit van *Leuven*, met oogmerk om 'er zijne Letteroefeningen verder voort te zetten, en zich vooral op de Regtsgeleerdheid toe te leggen. Goed verstand, gezond oordeel en onvermoeide naarstigheid deeden hem daarin zo gelukkig slagen, dat hij de gunst en hoogagting van veele lieden van aanzien, en onder andere, van JOANNES VANDEVILLE, Bisschop van *Doornik*, wegdroeg. Op eene reize, welke de Kerkvoogd, eerlang, na *Rome* ondernam, bekleedde onze ZOESIUS bij hem den post van Geheimschrijver. Naa zijne wederkomst wierdt hij, door de gunst zijns Weldoeners, tot Kanunnik en Officiaal der Kerke van *Doornik* aangesteld. Thans kogt ZOESIUS een ruim en aanzienlijk huis te *Leuven*, ten dienste en gebruike van het Collegie, gemeenlijk *het Collegie van der Valk* genaamd.

Naa het overlijden van bovengemelden zijnen Vriend en Weldoener, in of omtrent het Jaar 1592 voorgevallen, wierdt ZOESIUS tot Kerkelijken Raadsheer en Requestmeester in den Hoogen Raad van *Mechelen* aangesteld. De ijver en getrouwheid, waar mede hij zich van dien gewigtigen post kweet, was oorzaak, dat hij, naa verloop van twaalf jaaren, waardig wierdt gekeurd, den opengevallen Bisschoplijken Stoel van *'s Hertogenbosch* te beklimmen. Zijne plegtige aanstelling en Inwijding geschiedde, op den tienden Maij des Jaars 1615, in de Kathedraale Kerk, door dienst van MATTHIAS HOVIUS, Aartsbisschop van *Mechelen*, in tegenwoordigheid en met behulp van JOANNES DE MALDERE, Bisschop van *Roermonde*, en JACOBUS à CASTRO, Bisschop van *Antwerpen*. Tien jaaren, drie maanden en twaalf dagen bekleedde hij deeze aanzienlijke waardigheid, tot groot genoegen ook van het Hof van *Rome*, gelijk, onder andere, blijken kan uit de Re-

Redevoering, door den Kardinaal LUDOWISI, op den negenëntwintigſten November des Jaars 1624, in de Vergadering van Paus en Kardinaalen uitgeſproken, ter gelegenheid van zeker Berigtſchrift, door onzen ZOESIUS, wegens den toeſtand van zijn Bisdom, aan het Kollegie *de Propaganda Fide* toegezonden. Door verſcheiden heilzaame inrigtingen bevorderde hij het geluk en den bloei van zijn Kapittel. Het Kweekſchool te *'s Hertogenbosch*, door LAURENTIUS METS, tweeden Biſchop dier Stad, opgerigt, en thans merkelijk vervallen, herſtelde ZOESIUS in den alouden ſtaat. Voorts ſtigtte hij te *Leuven* een treffelijk Kollegie voor Godgeleerden, ter eere van St. WILLEBRORDUS en KAREL BORROMEUS. Reeds verwijl hij nog Raadsheer te *Mechelen* was, hadt ZOESIUS den grond dier Stigtinge gelegd, door het aankoopen van de noodige Huizen en Erven. Hij zelve maakte een opſtel van de Regelen en Wetten voor dit Collegie; voor 't welk hij, daarenboven, zo veel hartlijkheids bezat, dat hij alle zijne goederen, bij Uiterſten Wille, ten dienſte en tot onderhoud der Studenten, aan hetzelve beſprak. In den Jaare 1625, nevens eenige andere Nederlandſche Biſchoppen, door JAKOB BONGS, Aartsbiſchop van *Mechelen*, derwaarts zijnde ontbooden, tot het behandelen van eenige Kerkelijke zwaarigheden, deedt hij nevens eene reize na *Leuven*, met oogmerk om zijn nieuw opgerigt Kollegie te bezigtigen. Hier wierdt hij van eene felle Koorts aangetaſt, én overleedt 'er op den tweeëntwintigſten Augustus des Jaars 1625. Zijne Zinſpreuk was EX MOMENTO ÆTERNITAS. Het Lijk van ZOESIUS wierdt na *'s Hertogenbosch* gevoerd, en in de *St. Jans*-Kerk, digt bij het Groot Altaar, met veel plegtigheids ter aarde beſteld. Men leest op zijn Graf het volgende Opſchrift

D. O. M.

D. NICOLAUS. ZOES.

Episcopus. Buscoducensis.
Magister. Libellorum Supplicum.
Et. Conciliarius. Magni. Concilii.
Frequentioribus. Cleri. Populique.
Ac. Devoti. Foeminei. Sexus. Precibus.
Se. Commendatum. Cupiens.
Hoc. loco. Sibi. Vivent. Monumentum. elegit.
Vixit. Ann. LXI. et Dies. XVII.
Præfuit. Ecclesiæ. Buscoducensi.
Ann. X. Mens. III. et. Dies XII.
Obiit. Anno. MDCXXV. Die XXII. Mens. Aug.

Om de nagedagtenis zijns Weldoeners tot de naakomelingschap over te brengen, heeft ZOESIUS geschreeven *Vita Joannis Verdevillii* J. U. D. *Lovaniensis, et Episcopi Tornacensis.*

Zie ZWERTIUS, *Athenæ Belgicæ*; VALERIUS ANDREAS, *Bibliotheca Belgica.*

Zoesius, (thomas) waarſchijnlijk van het zelfde Geſlagt, als de boven vermelden, immers, even als zij, in de Stad *Amersfoort* geboren, naa zich, met grooten lof en onvermoeiden vlijt, in de regtsgeleerde en daar mede vermaagſchapte Weetenſchappen, te hebben geoeffend, beklom den Trap van Leeraar in de beide Regten. De ongemeene blijken van kunde, welke in zijne behandeling van regtszaaken en pleitgedingen alleszins doorſtraalden, bezorgden hem eene vermaardheid en vertrouwen, die hem waardig deeden keuren, om tot de Raadsheerlijke waardigheid in den Hove Provincial des Lands van *Utrecht* op te klimmen. Opkoomende beroerten in de Stad van dien naam, en weerzin om in dezelve deel te neemen, bewoogen hem om ampt en woonplaats te verlaaten. Schadevergoeding van dit beſluit vondt zoesius, eerlang, in de keuze der Bezorgeren van het Leidſche Hoogeſchool, hem aldaar den post van Hoogleeraar in de beide Regten opdraagende. Terwijl hij hier zijnen post vlijtig waarnam, waaide het gerugt zijner vermaardheid over na *Wurtenburg*, en wierdt hem aldaar het Hoogleeraarampt in de Regtsgeleerdheid opgedraagen. Hij vertrok derwaarts, en overleedt 'er in den Jaare 1598. Zoesius heeft geſchreeven, en door den druk gemeen gemaakt, *Commentarius in Codicem*.

Zie valerius andreas, *Bibliotheca Belgica*.

Zoest, eene Heerlijkheid en Dorp, in het gedeelte des Sticht van *Utrecht*, *Eemland* genaamd. Met die van *Burch* vereenigd, beſlaat de Heerlijkheid *Zoest* achthonderdtien Morgens en vijfhonderdvijftienwintig Roeden Lands. — In deeze Heerlijkheid ligt het Dorp, welk den zelfden naam voert, ongeveer een uur gaans ten Weſten van de Stad *Amersfoort*. Het is een der oudſte Dorpen in deezen oord, als wordende, reeds op het Jaar 1088, daar van gewag gemaakt. Het wierdt, ten dien tijde, *Zoys* en *Suys*, naderhand ook *Soſe*, en, in 't Latijn, *Zuzatum* genoemd. Het was

een

een volkrijk en vermaard Dorp, waar in veel neering gedreeven wierdt. De inwooners waren beroemd, wegens hunne dapperheid, en kundigheid in 't boogschieten, zo dat men 'er zelfs een Schutters-Gilde van *St. Aagten* vondt, welk van eene zeer oude instellinge was. Doch de plaats onderging, al vroeg, zeer zwaare rampen. In den Jaare 1356 wierdt zij aan koolen gelegd, door GYSBRECHT VAN BYLRODE, op bevel van Hertoge WILLEM VAN BEIEREN, uit wederwraake, dat de Stigtschen de Steden *Weesp* en *Muiden* in brand gestooken hadden. In 't Jaar 1481 onderging zij een diergelijk lot, met het nabij gelegene *Emmenes* en *Baarn*. Toen MAARTEN VAN ROSSUM, in 't Jaar 1543, de Stad *Amersfoort* belegerde, wierdt *Zoest*, en eenige andere Dorpen, door hem geheel uitgeplonderd. In 't Jaar 1629 moest het Dorp ook veel lijden van de Keizerlijke troepen, die *Amersfoort* hadden ingenomen. Zo veele ongelukken hebben het vermogen van *Zoest* grootlijks doen vervallen. 't Is egter nog eene wel bebouwde plaats. De Kerk was, vóór de Hervorming, eene Parochie-Kerk, die den naam van de Apostelen PETRUS en PAULUS droeg. Zij pronkt met een' aanzienlijken Toren, en een Koepeltorentje op 't midden. Te *Zoest* hadt men, voortijds, een Mannen Klooster, *Birk* genoemd, en een Klooster van Brigittijner Nonnen, *Marienburg* geheeten. Het Mannen-Klooster wierdt, in 't Jaar 1419, gesticht door Augustijner Monniken, die hun Konvent, welk aan de vesten van *Amersfoort* stondt, uit vreeze voor den vijand, herwaarts verplaatsten. De naam van dit Klooster, *Birk*, of *Bircht*, wordt thans gegeeven aan een' aangenaamen en lommerijken oort, vol van laanen en fraaie wandeldreeven, tusschen *Zoest* en *Amersfoort*. Van 't Nonnen-Klooster is de tijd der stigtinge onbekend. Men ziet 'er nog eene overblijfzel van. Beide de Kloosters wierden, in den Jaare 1543, door MAARTEN VAN ROSSUM, uitgeplonderd, de Monniken verjaagd, en eenige Nonnen geschonden. Behalven deeze Godshuizen, heeft nog in de Parochie van *Zoest*, een oud adelijk Kasteel gestaan, *Hamelenburg* genoemd, welk reeds voor den Jaare 1370 gebouwd was, en bewoond wierdt door een geslacht van dien naam, uit

Amers-

Amersfoort geſproten. De gemeente van *Zoest* wordt bedienđ door een' eigenen Predikant, die onder de Klaſſis van *Amersfoort* ſtaat. Ook hebben de Roomschgezinden hier eene Statie. Volgens eene Ordonnantie, bij de Staaten in den Jaare 1603 vastgeſteld, zijn de Ingezeetenen van dit Dorp vrij van den Tol te *Eembrugge*, mits dat zij de brug te *Zoestdijk* op hunne kosten onderhouden. Ook zijn alle goederen te *Zoest*, gelijk te *Baarn*, al van ouds, voor heerlijke en vorderlijke Goederen verklaard. In 't Jaar 1748, telde men, in deeze plaatze, honderdzesënnegentig Huizen.

ZOESTDYK, een Jagthuis, in de bovengemelde Heerlijkheid, aan den Rijdweg, welke van *Zoest* na *Gooiland* loopt, door Prins WILLEM DEN III, toen Stadhouder van deeze Provincie, in den Jaare 1674 aangelegd, en deftig opgebouwd. Om zijne Hoogheid het verblijf alhier aangenaam te maaken, wierdt, in 't zelfde jaar, door die van de Stad *Utrecht*, ter Staatsvergaderinge ingebragt, dat zij, uit aanmerkinge van de overgroote dienſten, getrouwe voorzorgen, en heldhaftige daaden, ter bevorderinge van de algemeene welvaart, door den Prinſe, beweezen en gedaan, eenpaarig goedgevonden hadden te bewerken, dat denzelven, eeuwiglijk en erfelijk, opgedraagen wierdt de vrije, hooge, middelbaare en laage jurisdictie in de Heerlijkheden van *Zoest*, *Baarn* en *ter Eem*; in welk voorſtel de Geëligeerden, gelijk ook het Lid der Edelen, benevens den Penſionaris van *Amersfoort*, bewilligden; welke, tevens, verklaarden, daar bij te willen voegen de Heerlijkheden van *Emmenes* binnens en buitens dijks, om het regtsgebied wat verder uit te breiden. De Geëligeerden en de Stad *Utrecht*, in dit nader voorſtel bewilligd en zijne Hoogheid de aanbieding aangenomen hebbende, wierdt 'er, in de gemelde Heerlijkheden, een Collegie van jurisdictie, of hoog Geregte, met de bedienden, daar toe behoorende, opgeregt. Doch, naa den dood van WILLEM DEN III, Koning van *Groot-Brittannie*, die zonder wettig kroost, of naakoomelingen, overleedt, verklaarden de Staaten van *Utrecht*, de gemelde Jurisdictien en Heerlijkheden wederom vervallen te zijn in den ſchoot, en ter vrije beſchikkinge van hunne

Ed.

Ed. Mog. Zij wierden toen, onder den Maarschalk van *Eemland*, hersteld in dien staat, waar in zij, voor de vergunninge van den Jaare 1674, geweest waren. De Lustplaats *Zoestdijk* kwam toen, bij Uitersten Wille van den overledenen Koning, aan zijne Hoogheid, JOHAN WILLEM FRIST, Prinse van *Oranje* en Stadhouder van *Friesland*, en, na deszelfs dood, aan zijnen Zoone, den jongst overledenen Erfstadhouder; aan wien, in den Jaare 1749, door 's Lands Staaten, insgelijks, en om dezelfde redenen, als aan WILLEM DEN III geschied was, het hooge, vrije, middelbaare en laage Regtsgebied, opgedragen wierdt over de Heerlijkheden van *Zoest*, *Baarn* en *ter Eem*, die den Prinse toebehoorden, met het erflijk regt, om op deszelfs wettige naakoomelingen te kunnen vervallen; zo als ook, naa het overlijden van dien Vorst, geschied is op den toenmaaligen Prinse Erfstadhouder, zijnen Zoone.

Het Vorstelijk Jaghuis *Zoestdijk* is een fraai nieuwerwetsch gebouw, van drie verdiepingen, met uitspringende *Vleugels* ter wederzijde; doch overal met Kruiskozijnen en fruitende Vensteren voorzien. Van 't ruime Voorplein, welk door zwaare boomen aan de kanten beschaduwd wordt, klimt men, met een' trotschen opgang van twaalf trappen, onder een Balkon, na het Voorportaal; van waar men, door eene groote dubbele deure, in de Voorzaal treedt, en, vervolgens, in de andere Vertrekken. Van agteren ligt het *Huis* in Vijvers, hebbende het gezigt op aangename Tuinen, Plantagien en Wandeldreeven. Behalven dit gebouw, ziet men 'er nog een bijzonder Jaghuis, waar in de Jagermeester woont, die het opzigt heeft over eene groote Wildbaan, waar in veel Wild gevonden wordt. De Prinses Weduwe van Vorst JAN WILLEM FRISO WAS, veelal, gewoon, den zomertijd alhier door te brengen, en hadt, ten dien einde, de Paardestallen van 't Voorplein laaten wegneemen, en tot bewaarne Kamers voor haaren Hofstoet vertimmeren. De Stallen wierden, toen, bij 't Huis des Jagermeesters verplaatst. Tegen over het groote Lusthuis is eene aanzienlijke Buitenplaats aangelegd, met uitgestrekte Plantagien, en een groene Laan van eene ongemeene schoonheid en lengte. De

Buurt

Buurt te *Zoestdijk* legt zeer vermaaklijk, rondom in Boekweitslanden. In 't Jaar 1748, telde men 'er negen Huizen.

Zie *Tegenwoordige Staat van Utrecht.*

ZOET, (JAN) een Dichter, hoewel niet van de best beroemde vermaardheid, wierdt te *Amsterdam* geboren, vóór het midden der jongstverloopene Eeuwe, doch onzeker in welk jaar. Behalven de Dichtwerken, door hem nagelaaten, maakte hij, bij zijn leeven, eenigen naam, door een *Bend* of Genootschap van Dichteren, bekend bij den naam van de *Kamer bij de Wijngaardranken*, en 't welk tot Zinspreuk voerde: LIEFDE BOVEN AL. VERHOEK maakt, in een zijner Dichtstukken, gewag van dit Genootschap. 'Er blijkt daar uit, dat de Leden geenzins onder de voornaamste Dichters dier Eeuwe konden gerangschikt worden. ZOET hadt de gewoonte, aan het Genootschap, van tijd tot tijd, eenige vragen voor te stellen, die in dichtmaat moesten beantwoord worden. Tot zijn ongeluk was ZOET gehuwd aan een kwaadaartig wijf, MAGTELD ELAASSE VAN MEDENBLIK, die door haare gemelijke luimen hem het leeven bitter maakte. Behalven andere uitspoorigheden van geest, schijnt ook ZOET die der Geestdrijverije gevoed te hebben. Immers zal ieder neevens ons erkennen, dat wij hem niet t'onregt daar van verdenken, wanneer wij den Leezer zullen berigt hebben, dat ZOET den bijsterzinnigen waan voedde, van niet te zullen sterven, maar, in onsterfelijkheid, deel hebben aan het Rijk des Zaligmaakers, welk hij hier op aarde te gemoet zag. De elfde Januarij des Jaars 1674, de oogen zijns Heeren sluitende, ontsloot die van zijnen geest voor de ijdelheid zijner verbeelding.

Zie J. WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam.*

ZOE-

ZOETE, (JOOST DE) *Heer van Villers*, was een vermaard Krijgsoverſte, geduurende den aanvang der Spaanſche beroerten hier te Lande. In den Jaare 1580 maakte hij zich vermaard, door het gevangen neemen van den Heere VAN SELLES, een Spaanſch' Krijgsbevelhebber, die de Stad *Bouchain*, door verraad, zogt te bemagtigen. DE ZOETE voerde thans het bevel binnen die Veſting. Des Spanjaards voornemen, bij tijds, ontdekt hebbende, kreeg hij hem in handen, en deedt hem na het Kaſteel *Rammekens*, op het Eilland *Walcheren*, voeren. Naa drie jaaren zittens, eindigde hij aldaar zijne dagen. WILLEM DE I, door een verraaderlijken Kogel het leeven hebbende verlooren, lieten de Staaten van *Utrecht* op hem het oog vallen, om hem de plaats van hunnen overleedenen Stadhouder te doen vervangen. Zijne aanſtelling kreeg haar volle beſlag op den elfden September des Jaars 1584. Bij zijne Commisſie en Inſtructie was hem gelaat „ de zaaken van Regeeringe te beleiden met de Staaten, der„ zelver Gedeputeerden en de Wethouders van Stad en Ste„ den — en de regtszaaken, bij raade van Preſident en Raa„ den van den Hove van *Utrecht*. Voorts moest hij 's Lands „ Privilegien voorſtaan en handhaaven." In den Jaare 1585, met de Staatſche Troepen, bij *Amerongen* gelegerd, raakte hij in gevegt met den Spaanſchen Veldheer JOAN BAPTISTA DE TASSIS. Eene zwaare wonde in het hoofd hebbende bekoomen, viel hij in 's vijands handen, en wierdt gevankelijk weggevoerd. Hij zat tot in het einde des Jaars 1587, wanneer hij, om een hoog losgeld, zijne vrijheid bekwam. Naar pas een jaar de Stadhouderlijke waardigheid bekleed te hebben, wierdt hij, van wegen zijne uitlandigheid, door eenen anderen, den Graaf VAN NIEUWENAAR *en* MEURS, daar in opgevolgd. Geene ongunſt der Staaten, maar zijn Krijgsongeluk, hadt hem zijnen poſt doen verliezen. Kort na zijne ſlaaking vondt hij hierom ſchaêvergoeding, in den opdragt van den aanzienlijken poſt van Veldmaarſchalk over het Krijgsvolk van den Staat beoosten de *Maaze*. In die hoedanigheid diende hij getrouwelijk den Lande, tot aan zijnen dood; van welken, egter, wij den tijd niet vinden aangeteekend.

Zie BOR, HOOFT en anderen.

ZOE-

ZOETENDALE, gelegen in de Heerlijkheid *Serooskerke*, op het Zeeuwsche Eiland *Walcheren*, was, van ouds, een vermogend en beroemd Nonnenklooster, volgens het gezegde van REYGERSBERG, op bevel van den Roomsch' Koning WILLEM, Graave van *Holland* en *Zeeland*, gesticht. De bewoneressen waren van de Orde der Premonstratenzers, en haar Klooster een afzetzel van de vermaarde *Michiels-Abdy* te *Antwerpen*. In den Jaare 1476 telde men, in het gewijde Gesticht, zeventien Nonnen. Naa de verandering van den Godsdienst, hier te Lande, begaven zich de Geestlijke Zusters na *Antwerpen*, en wierdt het Klooster veranderd in eene fraale Hofstede, prasende, van binnen, met eene menigte ruime Vertrekken, en in den omtrek met waterrijke vijvers, uitgebreide beplantingen en aangenaame wandellanen. In de gedaante des gebouws herkent men nog heden eenige teekens zijner oudheid.

Zie REYGERSBERG en SMALLEGANGE, *Kronijken van Zeeland*; *Oudheden en Gestichten van Zeeland*, enz.

ZOETERMEER, een Ambagt, met een Dorp, in het Hoogt baljuwschap van *Rhijnland*, was eertijds bijna geheel uitgeveend, doch is, zedert de bedijking, in het voorste gedeelte der naastvoorgaande Eeuwe, in eene der schoonste Landsdouwen veranderd, als zijnde vermaard, niet slegts om den zeer smaaklijken Boter, die 'er gemaakt wordt, maar ook van wegen de schoone en vette Beesten. Daarenboven ontmoet men, in het Ambagt, eene groote menigte vermaaklijke Buitenplaatzen, onder welke eenigen, door aanleg en plantaadjen, uitmunten. De uitgebreidheid van het Ambagt kan niet naauwkeurig bepaald worden. — Het Dorp *Zoetermeer* ligt op een streek Lands, die ter wederzijden van uitgeveende plaatsen wordt bespoeld. Het is zeer vermaaklijk door verscheiden aanzienlijke Buitenplaatzen. Voorheen plagt de Kerk der Hervormde op eene andere plaats te staan. De tegenwoordige is een groot gebouw, rustende op twee rijen

pitaaren, en van een Koor voorzien. De Remonſtranten hebben te *Zoetermeer* insgelijks eene vrij talrijke Gemeente; doch hunne Kerk ſtaat onder *Zegwaart*. Voorts heeft men 'er eene Statie van Roomschgezinden, tot den Aanhang der Jansenisten behoorende, die door eenen Priester bedient worden.

J. LE FRANCQ VAN BERKHEY meldt, in zijne *Natuurlijke Hiſtorie van Holland*, eene bijzonderheid, die wij der overneeminge niet onwaardig agten. Zij betreft de zonderlinge vrugtbaarheid en talrijke naakomelingſchap van een paar menſchen, in dit Dorp gebooren en woonagtig. In de Zestiende Eeuwe leefden alda DIRCK JONGE JANSZ. *van Zoetermeer*, en COMMERTJE JANS COCKEN. Door het overlijden van den Man, in den Jaare 1574, Weduw geworden zijnde, overleefde zij hem, tot in den Jaare 1602, wanneer zij bij een gezin beeft een getal van honderdeenëntachtig naakoomelingen: te weeten, zeven eigen Zoonen en zes eigen Dogteren; tweeëndertig Kleinzoonen en zevenëndertig Kleindogteren; tweeëvijftig Kinds-Kinds-Zoonen, en zevenëveertig Kinds-Kinds-Dogteren. De merkwaardigheid des voorvals bewoog een PIETER LOURISZ. VAN HOORN en deszelfs Echtgenoote ANNETJE KLAAS KNYNENBURG, op hunne kosten, alle die afſtammelingen, naar het leeven te laaten ſchilderen, door den beroemden Pourtretſchilder JOB BERKHEYDE. LE FRANCQ VAN BERKHEY verzekert, deeze Schilderij te *Zoetemeer* gezien te hebben; de Tronietjes waren, door mishandeling, een weinig geſteeten: niet zo zeer, nogthans, of de meesterlijke hand der Kunſtenaars was nog zeer duidelijk te onderkennen. Onder de Schilderij las men de volgende rijmregels.

„ Dit Geſlagt van DIRK JONGE JANSZ. WAS GROOT,
„ Voor COMMERTJE JANS COCKEN zijn Huisvrouw dood,
„ 181 Menſchen, en waeren dien tijd all in levende lijven,
„ Uitgeſonderd drie, die mochten hier ſoo lang niet blijven,
„ En COMMERTJE JANS is van all die men hier ſiet of leest
„ Moeder, Bestemoeder, ende over Bestemoeder geweest.
„ Sulcx dat op den dach, als COMMERTJE van haer pijn genas,
„ 't Getal van dese haer Kinderen hondert en tachtig Men-
„ ſchen was.

„ In

„ In 't Jaer 1574 is Overleden en ter aerde gebracht,
„ DIRCK JONGE JANSZ., die de eerſte Vader was van dit geſlecht,
„ En op den 9. Junij, als men 1602. heeft geſchreeven,
„ Soo benam de dood COMMERTJE JAN COCKEN 't leven,
„ Als zij out geworden waer ſeven en t'negentig jaren:
„ Op welkers begraeffenisſe; dat men nog ſag vergaeren
„ Elf van haer eijge Kinderen, die van haer Moeder moeſt
„ ſcheijden,
„ Als ſij met meest al dit haer geſlacht haer ter aerde ge-
„ leijden."

SIMON VAN LEEUWEN maakt, in zijn *Rooms-Hollands-Regt*, gewag van deeze zelfde bijzonderheid; doch volgens hem liep het getal der naakoomelingen nog twee hooger, naamelijk tot op honderddrieëntachtig.

Zie *Tegenwoordige Staat van Holland*; J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Natuurlijke Hiſtorie van Holland*, *Deel III. St. IV. bl.* 1168. enz.

ZOETERWOUDE, eene Ambagtsheerlijkheid, nevens een Dorp van dien naam, in het Hoogheemraadſchap van *Rhijnland*, zou, volgens de meening van zommige Oudheidkundigen, weleer den naam gevoerd hebben van *Zwettewoude*, naar een Watertje, de *Zwet* genaamd. De Heerlijkheid ſtoot, op twee plaatzen, aan den Buitenſingel der Stad *Leiden*, te weeten, bij de Hoogewoertspoort en bij de Wittepoort. Haare uitgeſtrektheid, die een wijden omvang beſlaat, vinden wij op negenëndertighonderd en zeven Morgens Lands bepaald. 'Er is 'er, die ſtaande houden, dat van de beſtaande *Leidſche Boter*, de beſte ſoort en aangenaamſt ſmakende in dit diſtrikt gelegd wordt. Hoe 't hier mede zij, de heerlijke Weilanden, zo als zij zelf op 't oog zich vertoonen, geeven gronds genoeg om van dat belangrijk zuivel, in deezen oord, iet goeds te verwagten. Digt bewoond, naar gelange van verſcheiden anderen in *Holland*, is deeze Heerlijkheid

Voor ruim eene halve Eeuw telde men 'er in alles, die van het Dorp daar onder begreepen, driehondardnegenënzeventig Huizen en dertien Molens. — De Kerk van het Dorp *Zoeterwoude* heeft een ſpitſen Toren; gedurende de Roomſche tijden was zij aan JOANNES *den Doopér* toegeheiligd. De wooning van den Predikant, die omtrent tweehonderd Roeden van de Kerk ſtaat, behoorde, eertijds, aan de *St. Jans-Heeren* van *Haarlem*, die hier eene Kommanderij hadden. De goederen dier Kommanderije, en onder deeze ook de gemelde Predikantswooning, haderhand aan de Stad *Haarlem* zijnde gekoomen, heeft men hier aan toe te ſchrijven, dat het genoemde Huis, nog heden ten dage, door de evengemelde Stad moet onderhouden worden. — Voor het overige behoort de Ambagtsheerlijkheid van *Zoeterwoude* aan de Stad *Leiden*; zij kogt dezelve, in den Jaare 1610, van Jonkheere YSBRANT VAN MERODE, en ſtelt 'er nog heden eenen Verſtersheer aan.

Zie *Oudheden van Rhijnland*; s. VAN LEEUWEN, *Beſchrijving van Leijden*.

ZOMEREN, eertijds een vermaard, doch zints lang vervallen Dorp, in *Bataafſch Braband*, of de dus lang genoemde Meierij van *'s Hertogenbosch*, omtrent negen uuren gaans van de Stad van dien naam, aan den Zoom van eene weeke en moerasſige ſtreek lands, daar een mensch, inzonderheid bij nat en regenagtig weêr, naauwlijks kan overgaan. Oude Kronijkſchrijvers getuigen, dat de Plaats, eertijds, wel dertig betimmerde Straaten bevatte, die van ruim tienduizend menſchen bewoond wierden. Van de vroegere meerdere uitgebreidheid kan men, nog heden, ſpooren vinden in de tegenwoordige gedaante van het Dorp, als ſtaande de Huizen, op een merkelijken afſtand, wijd en zijd van elkander verſpreid. Daarenboven getuigen van een vroeger merkelijk aanzien der Plaatze de Overblijfſels van oudadelijke Geſtigten; die, egter, thans in deerlijk verval zijn. Bij dit alles koomt nog de gedaante en grootte der Hervormde Kerke, zijnde

een

een boog Kruisgebouw. Het Koor alleen dient thans tot eene Godsdienstige Vergaderplaatze, onder 't bestuur van een Leeraar, die ook in het nabuurig *Lierop* den predikdienst waarneemt.

Zie J. VAN OUDHOVEN, *Beschrijving van de Meiery van 's Hertogenbosch.*

ZOMEREN, (HENRICUS DE) dus genaamd naar zijne Geboorteplaats, zijnde het straks beschreevene Dorp, na alvoorens, gedurende eenigen tijd, den post van Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, aan de Universiteit te *Leuven*, bekleed te hebben, wierdt van daar verplaatst na *Antwerpen*, in de hoedanigheid van Deken der Hoofdkerke in die Stad. Kort na de verheffing van Paufe SIXTUS DEN IV, welke voorviel in den Jaare 1471, deedt ZOMEREN eene reize na *Rome*, en overleedt aldaar in den jaare 1478. Men heeft van hem de volgende Werken.

Epitome primæ partis Dialogi Guilielmi Ockami. Lovan. 1481. in folio.

De Capta Conſtantinopoli.

De Hæreticis.

Zie ZWEERTH *Athenæ Belgicæ.*

ZOMEREN, (JOHAN VAN) geboóren uit een niet óónaanzienlijk Nederlandsch Geſlagt, als zijnde een Zoon van KORNELIS VAN ZOMEREN, Gekommitteerden Raad wegens de Provincie van *Holland* in het Edel Mogende Kollegie ter Admiraliteit in *Zeeland*, te *Middelburg* vergaderende, zag het eerſte leevenslicht te *Dordrecht*. Op den derden Julij des Jaars 1622 kwam hij aldaar ter waereld. Den naam zijner Moeder vinden wij niet vermeld. De gronden der geleerde Talen leerde hij in zijne Geboorteſtad. Zo dra hij hierin genoegzaame vorderingen hadt gemaakt, en zijn leeftijd gedoogde,

aan eigen zorge te worden overgelaaten, zondt hem zijn Vader na het Hoogeſchool te *Leiden*. Hier breide hij niet ſlegts zijne Taalkennis al verder en verder uit, maar verzamelde, daarenboven, eenen ſchat van allerlei kundigheden, welke den veelweetende Man kenmerken; verpoozende, van tijd tot tijd, zijne ernſtiger en ſtroever bezigheden met het beoeffenen der bevallige Dichtkunde.

Intusſchen was de Regtsgeleerdheid VAN ZOMEREN's hoofdſtudie; de weetenſchap, door welker beoefening hij zich voorſtelde, bij tijd en wijle nuttig te worden voor zijnen evenmensch, en voor hem zelven een eerlijk beſtaan te vinden. Kundige Hoogleeraars ſtrekten ook nu ten ſieraade aan de Leidenſche Univerſiteit. De Regtsgeleerdheid wierdt 'er onderweezen door BERNHARDUS SCHOTANUS, NIKOLAAS DEDEL, ARNOLDUS VIANIUS en JACOBUS MESTERTIUS. Hoewel hij de leſſen van alle deeze Mannen hoorde, ſchijnt hij den laatstgenoemden, meer bijzonderlijk, tot zijnen Leermeester, den Leidsman zijner ſtudiën te hebben verkoozen. Immers hieldt VAN ZOMEREN, onder voorzitting van den Hoogleeraar MESTERTIUS, op den zestiende October des Jaars 1641. eene openbaare Twistrede, *De Jurejurando Voluntario, neceſſario et judiciali*, of het „ vrijwillig, noodzaaklijk en geregt„ lijk opgelegde Eedzweeren." Eene andere Twistrede, *de Retractu Gentilitio*, verving de nu gemelde, zo kort als op den dertigſten November van dat zelfde jaar. Met veel ijver volhardde VAN ZOMEREN, nog bijkans anderhalf jaar, in de baane der Weetenſchappen. De zevende Maart des Jaars 1643 was de dag, op welken hij, naar verdienſte en plegtiglijk, den trap beklom van Leeraar in de beide Regten. In 't openbaar verdeedigde hij eene door hem opgeſtelde Verhandeling, onder den titel van *Diſſertatio Inauguralis, continens nonnullas illuſtriores ex Teſtati et Intestati cauſa quæſtiones*; zijnde eenige voornaame Geſchilpunten over den aangeſtelde en natuurlijken Erfgenaam.

Thans was de tijd gebooren, dat VAN ZOMEREN eene keuze hadt te doen aangaande de plaats, alwaar hij zijne verkreegene kundigheden ten voordeele zoude aanwenden. Zijne keuze bepaalde zich tot *'s Graavenhage*. Hier ging hij het

regt

regt der Onſchuld handhaaven voor den regtbank der beide Hoven van Juſtitie. Van geen langen duur, intuſſchen, ſchijnt zijn verblijf in *'s Graavenhage* geweest te zijn, dewijl wij hem reeds in den Jaare 1650 in zijne Geboorteplaats *Dordrecht* ontmoeten, als tot Veertig in den Raad dier Stad aangeſteld. Op den vijfden Januarij des Jaars 1654 wierdt hij aldaar tot Waterſchepen aangeſteld. Twee dagen boven het jaar verliepen 'er, zints den laatstgenoemden dag, dat VAN ZOMEREN's kunde en vermaardheid hem een hooger aanzien deeden beklimmen. De Wethouderſchap van *Nijmegen* verkoos hem tot haare Penſionaris. Met lof bekleedde hij dien post, weinig minder dan twaalf jaaren, wanneer hij dien met eenen nog aanzienlijker, het ampt van Griffier van de *Chambre Mipartie*, verwisſelde. In het einde des Jaars 1676 bevondt hij zich te *Dordrecht*. Hier, gelijk hij 'er het eerſte licht hadt aanſchouwd, ſloot ook de dood zijne oogen, op den tweeëntwintigſten December, in het vijfenvijftigſte jaar zijns ouderdoms. Twee Zoonen en éene Dogter overleefden hem. Van 's Mans kunde en werkzaamheid kunnen zijne, zo gedrukte, als onuitgegeevene Schriften, getuigenis draagen. De eerstgemelde zijn de volgende:

Johan Gerards heijlige bedenkingen, en ieder derzelve met veerzen opgeheldert. Dort, 1647.

Herſtelde Outheijt ofte Beſchrijvinge van Batavia, wezende een gedeelte van 't Hartogdom Gelre en Graaffchap Holland. Nimmegen, 1657. 4to.

Uijtſpanning der vernuften, beſtaande in geestelijke en weereltlijke Poëzij. Nimmegen, 1660. 4to.

Cajus Julius Cæſar, ofte wraak van vermande vrijheijt. Treurſpel. Dordrecht, 1670.

Behalven de bovenſtaande, vindt men, onder zijne nagelatene Schriften, de volgende Werken, welke, hadde hem daar in de Dood niet verhinderd, VAN ZOMEREN, door den druk, waereldkundig zou gemaakt hebben.

Verſcheijde Conſultatien, Adviſen, Deductien, Advertiſſementen van Rechten in Gelderſche en Hollandſche zaken.

Johan Gerards dagelijkſche oeffeningen der Godzaligheijt, vertaald en op ieder Hoofdſtuk met een bijdicht verklaart.

Verſcheijde vermeerderingen tot de Beſchrijving van Batavia.

Latijnſche, Fraufche en Nederduitſche, zoo geeſtelijke als wereldlijke, Gedichten, tot een *Tweede Deel* zijner *Uijtſpanning der Vernuften* geſchikt.

Kleopatra, Koninginne van Egipten, en, *Mithridates, Koning van Pontus*, Nederduitſche Treurſpelen.

Zie M. BALEN, *Beſchrijving van Dordrecht*; J. VAN OUDHOVEN, *Beſchrijving van Zuid-Holland*.

ZOMEREN, (KORNELIS VAN) Vader van den nu vermelden, was de oudſte Zoon van JOHAN VAN ZOMEREN, Kommiſſaris van de Fortifikatien in de Vereenigde Nederlanden, en van LYDEWY VAN BEVEREN, Dogter van KORNELIS VAN BEVEREN, na de verandering der Regeeringe, hier te lande, den eerſten Burgemeester uit de gezinte der Hervormden te *Dordrecht*. In deeze Stad zag KORNELIS VAN ZOMEREN het eerſte licht, op den achtëntwintigſten September des Jaars 1593. De beroemde GERARDUS JOANNES VOSSIUS was zijn leermeester in de Latijnſche taale. Na dien onderwijs, een geruimen tijd en tot genoegzaame bekwaamheid toe, om de Letterbaane dieper te kunnen intreeden, te hebben genooten, begaf hij zich na *Leiden*, met oogmerk om 'er zich met de borst op de Geneeskunde toe te leggen. De Hoogleeraar ELIAS EVERARDUS VORSTIUS diende hem hier ten voornaamen leidsman. De zucht om de reeds verkreegene kundigheden, ook elders, deels te toetzen, deels verder uit te breiden, deedt

deedt hem het plan beraamen tot eene buitenlandſche reize. Het Franſche Hoogeſchool te *Caen* was, ten dien tijde, door den roem zijner Geneeskundige Hoogleeraaren, wijd vermaard. Derwaarts begaf zich VAN ZOMEREN, met zulk eenen uitſlag, dat hij 'er, op den zestienden October des Jaars 1615, den trap van Leeraar in de Geneeskunde beklom, na alvoorens eene Twistrede te hebben verdeedigd, *de Prognoſi ſive Præcognitione acutorum morborum*, of de Voorkennis van ſcherpe ziekten. Van zijne uitlandigheid te rug gekeerd, zette hij zich in zijne Geboorteſtad neder, daar hem de Wethouderſchap, op den twintigſten Julij des Jaars 1617, tot gewoonlijken Stads-Geneesmeester benoemde. Zedert wierdt hij ook verkoozen tot Lid der Regeeringe, in welke hij genoegzaam alle posten, met lof en eere, heeft bekleed. Hij overleedt op den elfden December des Jaars 1649, in den ouderdom van zevenënvijfdig jaaren, nalaatende den naam van een groot Staatsman, oprecht Vaderlander, kundig en ervaren Artz, en zoetvloeijenden Dichter. In de maand October des Jaars 1617 was hij in 't huwelijk getreeden met ANNA BLOK *Adriaansdogter*, bij welke hij zeven Zoonen en vier Dogters heeft verwekt, onder deeze dien JOHAN, welken wij in het voorgaande Artikel hebben leeren kennen. De volgende Schriften, meest over de Geneés- en Heelkunde handelende, zijn door hem zelven in 't licht gegeeven.

Oratio funebris in obitum viri clariſſimi et eruditiſſimi D. D. Gulielmi de Bevere, D. D. Cornelii Filii. Dord. 1636.

Epiſtola reſponſoria de vita termino. Lugd. Batav. 1636.

De Unitate liber ſingularis ad S. P. Q. D. Dord. 1639.

Tractatus de Variolis et Morbilis. ibid. Epiſtola de Renum et Veſicæ Calculo. Lugd. Batav. 1641.

Epiſtola reſponſoria de curatione iterata abortus. Roterod. 1644.

Behalven deeze vondt men nog onder zijne papieren de volgende Stukken, welke nimmer waereldkundig zijn geworden.

Conſilia et Obſervationes Medicinales.

Liber Singularis Conſiliorum de morbis mulierum.

Obſervationes Chirurgicæ.

Methodus curandarum febrium.

Epiſtolæ cum doctorum virorum reſponſis.

Zie M. VAN BALEN, *Beſchrijving van Dordrecht.*

ZOMERSDYK; zie SOMMELSDYK, Deel XXVII, bladzijde 214 enz.

ZOMMELSDYK; zie SOMMELSDYK.

ZON, een Dorp, in de Meierij van *'s Hertogenbosch*, en alzo behoorende onder het tegenwoordig *Bataafsch Brabant*. Het Dorp ligt aan een Beekje, een weinig minder dan drie uuren gaans ten Westen van *Helmond*. Het Plaatsje, hoewel niet groot, is, nogthans, vrij wel betimmerd, voornaamlijk aan het Marktveld. Niet verre van daar ſtaat de Gereformeerde Kerk; zijnde een groot gebouw, met een hoogen ſpitſen Toren. Door verſcheiden Pilaaren wordt het gewijde Geſtigt onderſchraagd. De Leeraar, welke hier den predikdienst waarneemt, verrigt insgelijks dat werk in het nabuurig Dorp *Breugel*. Daarenboven maaken de beide Dorpen éénen Dingbank uit. Nu ongeveer eene halve Eeuw geleeden, heeft men, in de nabijheid van *Zon*, onder de Zandduinen, voortreffelijke Moer- of Veengronden ontdekt; zints dien tijd heeft men uit dezelve, tot groot gerijf der In-

Ingezeetenen, Turf gehaald. Eindelijk, teekenen wij nog aan, dat te *Zon* drie Jaarmarkten worden gehouden.

Zie OUDENHOVEN, *Beschrijving van de Meierij van 's Hertogenbosch*

ZON, (FRANÇOIS VAN) in de Geschiedenissen, doch voornaamlijk ook in het Gemeenebest der Letteren, beter bekend onder den Verlatijnden naam van FRANCISCUS SONNIUS. Zijn Vader, een gering Landman, in het straks vermelde Dorp woonagtig, voerde den bijnaam van VAN DEN VELDE. Zijn Zoon liet dien naam vaaren, en liet zich, volgens een, hier te Lande, vrij algemeen gebruik, naar zijne Geboorteplaats noemen, om dien vervolgens, insgelijks naar het gewoone gebruik, tegen een geleerden naam te verwisselen. Ondanks zijne min aanzienlijke afkomst en bekrompene omstandigheden, vermits men in den Jongeling, al vroeg, iet meer dan gemeens meende te bespeuren, zondt men hem, eerst na *Utrecht*, vervolgens na *'s Hertogenbosch*, om 'er zich in de kennis der geleerde Taalen, en in de gronden der Voorbereidende Weetenschappen te oeffenen. Vervolgens begaf hij zich na de Universiteit van *Leuven*. De Wijsbegeerte, naar den smaak dier tijden, dat wil zeggen, de *Aristotelische*, was hier zijne hoofdstudie. Geduurende den tijd van twee jaaren was genoegzaam zijne eenige bezigheid, zich op die Weetenschap, uit alle zijne vermogens, toe te leggen. Zijn ijver en gemaakte vorderingen wierden niet miskend. Naa verloop van gemelde tijdperk, beklom hij den Trap van Meester in de Vrije Kunsten. Dit viel voor in den Jaare 1527.

Nu was de tijd gebooren, dat VAN ZON eene keuze hadt te doen omtrent een beroep, in welks waarneeming hij voortaan een eerlijk bestaan zoude kunnen vinden. Het zij door eigen besluit, het zij door anderen daar toe aangespoord, hij begaafde zich tot de Geneeskunde. In die Weetenschap oeffende hij zich eenigen tijd, doch veranderde, eerlang, van Ontwerp. Hij verkoor voortaan de Godgeleerdheid tot zijn hoofddoel, en al zijnen tijd en vlijt aan de be-

oef-

oeffening van dezelve toe te wijden. Te *Leuven* vondt hij daar toe eene voegzaame aanleiding. 'Er beſtondt aldaar zeker Inſtitut, het Pauſen-Kollegie genoemd, geſtigt door den beroemden Utrechtſchen Burger, ADRIAAN FLORISZOON, zints zijne verheffing tot de Pauslijke waardigheid bij den naam van ADRIANUS DEN VI bekend. In dit Kollegie wierdt VAN ZON als leerling en inwooner ontvangen. De zelfde naarſtigheid en ſchranderheid, welke hem, tot nog toe, in de beoeffening der Weetenſchappen, zeer gelukkig hadden doen ſlaagen, paste hij toe op de Godgeleerdheid; met dat gevolg, dat hij, binnen korten tijd, wierdt aangeſteld tot Paſtoor van *Meerbeek*, een Brabantsch Dorp, bijkans op even grooten afſtand van beide Steden, tuſſchen *Bruſſel* en *Leuven* gelegen. Naa weinig tijds veranderde hij van ſtandplaatze; wordende hij, in den Jaare 1535, tot Paſtoor van *St. Jakob*, in de laatſtgenoemde Stad, verkozen. Aldus met der woon zijnde te rug gekeerd in eene Stad, toenmaals beroemd door een aantal Geleerde Mannen, bleeven zijne ongemeene kundigheden niet lang verholen. Op den zeventienden Augustus des Jaars 1539, naa alvoorens den Trap van Dokter in de Godgeleerdheid te hebben beklommen, deedt hij nog een hooger ſtap, aanvaardende den post van gewoon Hoogleeraar in die gewijde Weetenſchap. Niet lang, intuſſchen, bekleedde VAN ZON dien post. Immers ontmoeten wij hem, reeds vóór het jaar 1543, te *Utrecht*, als aldaar woonagtig, en met eene Kanunnikdije in de Hoofdkerk van die Stad begiftigd.

Van rechtzinnig' Roomschgezind' en ijverig' tegenſtreever van die meer gezuiverde begrippen omtrent den Godsdienst koesterden, ging VAN ZON de naam na. Eene voldoende reden, voorwaar, dat Keizer KAREL DE V, het plan hebbende beraamd, om de dus genaamde Nieuwheidzoekers te verdelgen, op hem, als Inquiſitiemeester of Geloofsonderzoeker, het oog liet vallen. In den Jaare 1543 aanvaardde hij dien thans met regt zo zeer gehaaten post. De vermaarde *Heenvlietſche* Paſtoor, ENGEL MERULA, ſtondt, onder andere, ten doel aan 's Mans ijver en vervolgzucht. Op de benoeming van den beroemden VIGLIUS AB AYTA, wierdt VAN ZON, als een der voornaamſte en geleerdſte Nederlandſche Godgeleerden,

den, na de Kerkvergadering van *Trente* gezonden. Wanneer, in den Jaare 1557, te *Worms*, eene Bijeenkomst was belegd, tot het houden van een mondgeſprek, tuſſchen eenige voornaame Godgeleerden der Roomſche en Lutherſche Kerken, tot het behandelen van Geloofsgeſchillen, verſcheen, op verzoek van Keizer FERDINAND, ook VAN ZON, als een bevoegd voorwerp tot die gewigtige taak, in de wijdvermaarde zamenkomst. Tot helpers en medeſtanders in het Godgeleerde twistgeding hadt hij JUSTUS TILLETANUS, Proost van *Walcourt*, en MARTEN RIETHOVEN, naderhand Biſchop van *Tperen*.

Van elders is bekend, hoe PHILIPS DE II, Koning van *Spanje*, om het wankelende gebouw der Roomſche Kerke te ſchraagen, t'eenigen tijde, te raade wierdt, als een dienſtig middel, zo als hij zich verbeeldde, ter bereikinge van dat oogmerk, het getal der Biſchoplijke en Aartsbiſchoplijke Stoelen, in de Nederlanden, te vermenigvuldigen. Om dit werk voort te zetten en tot ſtand te brengen, wierdt den Vorst onze VAN ZON, als een zeer geſchikt perſoon, aangepreezen. Koning PHILIPS zondt hem ſtraks na *Rome*, aan Paus PIUS DEN IV, bij welken hij, door kragtige Vertoogen, te wege bragt, dat de Nederlandſche Provincien van allen uitheemsch Kerkelijk regtsgebied wierden ontſlagen, de Provincie *Luxemburg* alleen uitgezonderd. Op den vijfkienden Maart des Jaars 1565 kreeg het Pauslijk Bevelſchrift zijn beſlag, raakende de oprichting van drie Aartsbisdommen, hier te Lande. In het Geſchrift, welk VAN ZON, te dezer gelegenheid, aan den Paus ter hand ſtelde, behelzende een Ontwerp, volgens 't welk de verdeeling der Bisdommen, zijns oordeels, gevoeglijkst konde geſchieden, liet hij, de Provincie *Friesland* betreffende, de volgende woorden invloeien: „ *Friesland* heeft veele Abtdijen, eenige van „ welke, inzonderheid die der *Premonſtratenzen*, een zeer „ ongeſchikt leeven leiden. Derhalven zal zijne Heiligheid „ weldoen, met twee Abtdijen van die Orde, te weete, „ *Martêngaarde* en *Lidlum*, te veranderen in eene Hoofd„ kerk te *Leeuwarden*; zodanig, dat uit beider inkomſten „ drieduizend guldens den Biſchoplijken Tafel worden toe-

„ ge-

„ geweezen. Het overige gaa tot Prebenden voor de Mon„ niken van die beide Kloosters." Eer VAN ZON *Romé* verliet, benoemde hem zijne Heiligheid, ten blijke van genoegen over zijne gedraagingen, tot Protonotaris der Roomsche Kerke, op eene Jaarwedde van zeshonderd guldens.

Stondt dus VAN ZON in gunst ten Pauslijken Hove, niet minder vielende was de bejegening, welke hij aan het Hof van zijnen Vorst ontmoette. Naa zijne wederkomst van *Rome*, en toen hij nu, aan Koning PHILIPS, van zijne verrigtingen verslag gedaan hadt, benoemde deeze hem tot eersten Bisschop van *'s Hertogenbosch*, een des nieuw opgerichte Bisschoplijke Zetels. Staatelijk was de plegtigheid, met welke zijne aanstelling wierdt volvoerd. Onder het houden van een Algemeenen openlijken Omgang ontving hem de gantsche Geestlijkheid. Vereerd met de tegenwoordigheid van een groot getal persoonen van aanzien en rang, onder andere NIKOLAAS ODDART, Ridder, Heere van *Ranst* en *Rijmenant*; NIKOLAAS VAN DER STEGE, even als de voorgaande, Raadsheer in den Provincialen Raad van *Brabant*; Jonkheer JACOB VAN BERCHT, Ridder, Heere van *Haagoort*, Hoog- en Laag-Schout, nevens de Schepenen en Raaden der Stad *'s Hertogenbosch*, deedt hij eene plegtige intrede in de *St. Janskerk*, die, in de Pauslijke Bulle, tot eene Kathedraale Kerk was verheven. De Schutterij, gelijk andere eene algemeene gewoonte medebragt, was thans niet onder de wapenen verscheenen, om reden dat het Derde Lid der Stad aan 's Bisschops statelijke inhaaling de toestemming niet hadt gegeeven. Twee dagen vóór deeze plegtige Intrede hadt VAN ZON, door zijnen Gemagtigde, PIETER VAN GRINOVEN, Kanunnik te *Utrecht* en *'s Hertogenbosch*, bezit van zijne Kerk genomen. De vermaarde Kardinaal, ANTONY GRANVELLE, Aartsbisschop van *Mechelen*, hadt, ten zelfde dage, te *Brussel*, het werk der Inwijdinge aan hem volvoerd.

Niet langer dan vier jaaren zat VAN ZON op den nieuw opgerichten Bisschoplijken Zetel. Hij verliet dien, naa verloop van gemelde tijdperk, om zich neder te zetten op den Stoel van *Antwerpen*. Zes jaaren hieldt hij hier den Bisschops-Staf in handen. VAN ZON overleedt op den dertigsten Junij

Junij des Jaars 1576, en wierdt in de Kathedraale Kerk begraaven. Naderhand hebben de Raad en het Volk van *Antwerpen* den naam en de vermaardheid van hunnen eerſte Biſchop aan de gedenkenis der naakoomelingſchap bevolen, door het oprichten van eene pragtige Graftombe. Dezelve vertoont den Biſchop, leevensgrootte, liggende op zijnen rug, in ſtatelijk Kerkgewaat, allen van Marmer kunſtig uitgehouwen. Voorts behelst het Gedenkteeken twee Grafſchriften, 's Mans leeven en bedrijven vermeldende, doch te uitvoerig om hier te worden ingelaſcht. VAN ZON hadt de volgende Werken geſchreeven, en door den druk verſpreid.

Demonſtratio Religionis Chriſtianæ ex verbo Dei. Lib. III.

De VII *Sacramentis.*

Confutatio Calvinianæ Sectæ, per Belgium ſparſæ.

Catechismus, ſive Inſtitutio vitæ Chriſtianæ.

Statuta Synodalia Dioceſis ſuæ.

Querela adverſus novos Epiſcopos inferioris Germaniæ.

Zie OUDENHOVEN, *Beſchrijving der Meierij van 's Hertogenbosch*; ZWEERTIUS, *Athenæ Belgicæ.*

ZONDERWYK, door zommige Aardrijksbeſchrijvers verkeerdelijk en t'onregt als een afzonderlijk Dorp vermeld; miſſchien tot dien misſlag vervallen, doordien het tegenwoordig *Veldhoven*, weleer, deezen naam gevoerd heeft. *Zonderwijk* is niets meer of anders, dan een gedeelte, of meer bepaaldelijk een Uitbuurt, of Gehugt, beſtaande uit eenige weinige Huizen, behoorende onder het ſtraks genoemde Dorp *Veldhoven*,

heven, gelegen in de Meierij van *'s Hertogenbosch*, een groot uur gaans ten Westen van *Eindhoven*.

Zie *Tegenwoordige Staat van Staats Brabant.*

ZONNEMARE, eene Ambagtsheerlijkheid en Dorp, in de Provincie *Zeeland*, op het Eiland *Schouwen*. Volgens zommigen zou *Zonnemare* voor een der Oudste Dorpen, in deezen Oord, moeten gehouden worden, als zijnde, naar hunne meening, onder den naam van *Sunnemere*, reeds vermeld in eenen Giftbrief van Keizer OTTO DEN III, ten behoeve van Graave DIRK DEN II, gedagteekend te *Nymegen*, in den Jaare 985. Doch anderen verklaaren zich, en inderdaad op geene onaanneemelijke gronden, tegen eene zo hoogklimmende Oudheid. Niet eveneens, doch volgens de aanneemelijkste opgave, vinden wij de uitgebreidheid der Ambagtsheerlijkheid begroot op veertienhonderdnegentien Gemeten en negentig Roeden Lands. Tot in den Jaare 1705 behoorde dezelve aan de Graaflijkheid van *Zeeland*, doch wierdt, in het gemelde jaar, de eigendom van den Heere PETRUS HAYMAN, voor eene somme van achthonderd en tien Ponden Vlaamsch. In het Dorp staat eene Gereformeerde Kerk, die door haaren eigen Leeraar wordt bedient.

ZONNENBERG. (WILLEM VAN) Vrijheid in den Godsdienst en in het Burgerlijke aanmerkende als 's Menschen onvervreemdbaar Regt, voor den denkenden Stervelingen eene onmisbaare vereischte tot het draaglijk aangenaam genot des leevens, verzuimen wij ongaarne eene gelegenheid ter vermeldinge der naamen van personen, die, vooral in de dagen van Slaavernije, onder welke onze Vooronders zuchtten, hunne poogingen te werk stelden, om deels voor tijdgenooten, deels voor de naakomelingschap, het genot van dat Regt te bewerken. Op de lijst dier edele Vrijheidszoonen vinden wij, in de vroegere Geschiedenissen van ons Vaderland, vermeld WILLEM VAN ZONNENBERG. Hij was Baljuw

juw en Rentmeester van *Brederode*, en stondt dus in naauwe betrekking tot het hoofd der Onroomschen, Heere HENRIK VAN BREDERODE. Na dat de Voorstanders der meer gezuiverde Christlijke Leere, om elkander te bemoedigen en te stigten, zich, een tijd lang, elendig hadden beholpen, in schuilhoeken en op afgelegene plaatzen, besloot men, eindelijk, op het voorbeeld van die van *Antwerpen*, ook in *Holland*, de Godsdienstoefening in het openbaar te verrigten. Buiten *Hoorn* nam men daar van de eerste proeve, op den veertienden Julij des Jaars 1566. Door gantsch *Holland* vloog wel haast daar van de maare. Nu zag men uit na eene voegzaame plaats, alwaar men ook elders, met waarschijnlijke veiligheid, dit heilig werk zou kunnen verrigten. Daar toe liet men het oog vallen op eenigen plek gronds, den Heere VAN BREDERODE toebehoorende. *Het Huis te Kleef*, in deszelfs puinhoopen, heden ten dage, nog bekend, even buiten de Nieuwe-Poort der Stad *Haarlem*, was een gedeelte van dien Edelmans uitgestrekten eigendom. WILLEM VAN ZONNENBERG, van het oogmerk der Hervormden, onder de hand verwittigd, liet van zich gaan, dat zij voor geene stoornis hadden te vreezen, maar, veeleer, de noodige bescherming, tegen gedreigden overlast, zouden ontmoeten. Verscheiden aanzienlijke Amsterdamsche Burgers, onder andere KORNELIS WILLEMSZOON HOOFT en zijne Dogter AAGT KORNELIS, waren daar bij tegenwoordig. De goede uitslag deezer eerste Preeke, op Zondag den eenentwintigsten Julij des boven gemelden Jaars gehouden, deedt, onder bevoegtheid van den zelfden VAN ZONNENBERG, 's anderendaags het werk hervatten. Ter gelegenheid eener geweldige opschuddinge, in het volgende jaar, binnen *Amsterdam* ontstaan, hadt de Heer VAN BREDERODE zich derwaarts begeeven, in de hoope van in troebel water te zullen kunnen vischen, en 't een of ander, ter bevorderinge van de goede zaak der Vrijheid, uit te voeren. Verscheiden Edelen en andere voornaame Mannen, in vermomd gewaat gedoken, vervoegden zich aldaar bij hem. Zijnen Baljuw, onzen WILLEM VAN ZONNENBERG, ontmoeten wij onder dien onverzaagden hoop. Jammer is het, dat een Man, die, bij den

opgang der Vrijheidszon, zo veel lofs hadt behaald, naderhand zijnen roem bezwalkte, door het aanvaarden van eenen post, die wel in fchijn diende ter weeringe van flaavernije, doch welks volvoering het pleegen van fnoode onregtvaardigheden en gruwelen naasleepte. Door SONOI, 's Prinfen Stedehouder in het Noorderkwartier van *Holland*, liet hij zich aanftellen tot Lid van eenen Regtbank, opgericht om verfcheiden Roomschgezinden Boeren, in dien oord, te vervolgen, doch die zo vinnig en wreed te werk ging, dat dezelve wel haast, niet minder dan de Spaanfche Raad der Beroerten, verfoeid wierdt, en, zo wel als deeze, den naam van Bloedraad kreeg. Zo verviel menig een, vroeg en laat, onder den dekmantel van ijver voor de Vrijheid, tot de wederregtlijkfte euveldaaden.

Zie J. WAGENAAR, *Vaderlandfche Hiftorie.*

ZONNEVELD, weleer een aanzienlijk Landhuis, in *Rhijnland*, in de Heerlijkheid van *Valkenburg*. De tijd der ftigtinge moet tot eene hooge Oudheid opklimmen, naardien het reeds voor het einde der Veertiende Eeuwe, als een Leen der Graaflijkheid van *Holland* bekend was. Veel hads dit Huis te lijden van de binnenlandfche oorlogen en oneenigheden. Breede Vijvers en Watergraften, zwaare Muuren en grove Steenen, van welke het gemetzeld was, droegen langen tijd gemigenis der oorfpronklijke fterkte en vermaardheid.

Zie COUDHOVEN, *Kronijk, Kostumen van Rhijnland.*

ZOOM, een Watertje, 't welk, volgens het algemeen begrip, aan de vermaarde Stad *Bergen*, in *Brabant*, den onderfcheidende toenaam van *Bergen op Zoom*, of *Bergen op den Zoom*, heeft gegeeven. Het Watertje neemt niet verre van

van de Stad zijnen oorſprong, en door dezelve zijnde geloopen, ontlast het zich in de *Schelde*. Het gedeelte van het Stroompje, 't welk binnen de Stad is beſlooten, draagt aldaar den naam van *de Grebbe*.

Zie *Tegenwoordige Staat van Staat Brabant*.

ZORG, (HENDRIK MARTENSZ.) was een dier Vernuften, in welke de Natuur heeft getoond, wat zij vermag door oorſpronklijke Ingeevingen, met welke zij eenigen haarer geliefde Kinderen heeft begiftigd. Hij was de Zoon van eenen MARTEN KLAASZOON ROKES, Marktſchipper van *Rotterdam* op *Dordrecht*, doch die, van zijnen vlijt en eerlijkheid, in het waarneemen van zijn beroep, den bijnaam van ZORG ontleende. Want wanneer, tuſschen de genoemde Steden, 't een of ander van aangelegenheid moest beſteld worden, was men veelal gewoon te zeggen: *Geef het aan* ZORG *mede*. In volwaſſen ouderdom heeft zijn Zoon dit vereerend Woord als eenen titel aangenomen. In den Jaare 1621 wierdt HENDRIK MARTENSZ binnen *Rotterdam* gebooren. Zo ras hij een bekwaamen ouderdom hadt bereikt, nam de Vader hem in zijn beroep. Veel ledigen tijd, vooral in het heen en weder vaaren liet dit hem open. Dien tijd bragt de Jongeling niet ledig door. De zucht tot de Schilderkunst, door de Natuur hem ingeprent, openbaarde zich meer en meer. Alzoos, wanneer zijne bezigheden zulks gedoogden, zat hij met de Teekenpen of met het Penzeel in de hand; aan zijne naarſtigheid waren de vorderingen, die hij maakte, evenredig. Om de Natuur door kunst te beſchaaven, genoot hij, intuſſchen, het onderwijs der vermaarde Mannen DAVID TENIERS en WILLEM BUITENWEG. Naa het overlijden van den Ouden Man, kwam de Marktſchippersplaats op onzen HENDRIK MARTENSZ. Doch hij verzuimde daarom niet zijne geliefde Schilderkunst. In 't eerst viel zijn ſmaak op het verbeelden van gezelſchappen van Heeren, Juffrouwen en Boertjes. Doch naderhand bepaalde hij zich meer bijzonderlijk tot het ſchil-

deren van allerhande Markten, vol gewoel, met eene menigte beeldtjes en ſtalletjes van verſcheiden ſoorten van fruiten, hoenderen, vogelen en visch, allen zeer uitvoerig en geestig naar het leeven geſchilderd. Zijn afbeeldzel door hem zelven, in het vierëndertigſte jaar, uitvoerig geſchilderd, is door JACOB HOUBRAKEN zeer kunſtig in 't Koper gebragt, en in den *Schouwburg* van diens naamgenoot voorhanden. HENDRIK MARTENSZ. ZORG overleedt in den Jaare 1682, het eenënzestigſte jaar zijns ouderdoms. Met den roem niet ſlegts van een kunſtig Schilder, maar, 't geen veel meer zegt, van een eerlijk en deugdzaam Man, daalde hij ten grave.

Zie A. HOUBRAKEN, *Schouwburg der Nederlandſche Kunſtſchilders.*

ZORGVLIET, eene Lustplaats aan den *Scheveningſche Weg*, buiten *'s Graavenhage*; vermaard, zo om de aangenaamheid en veelvuldige ſieraaden des verblijfs, als ook en wel inzonderheid, als zijnde weleer geweest de eigendom van den beroemden Hollandſchen Raadpenſionaris en Ridder JAKOB KATS, alwaar hij zijnen rustenden ouderdom heeft geſleeten, en een goed aantal zamengeſteld van die Onſterflijke Werken, die, inderdaad, om hunnen verouderdom ſmaak, in veele opzigten, minder behaagen, doch in welke, evenwel, het Dichterlijk vernuft allerwegen doorſtraalt, en in welke hoedanigheid zij, door alle Eeuwen, als een Model zullen kunnen dienen, voor de zulken, die het ſchilderende in den voordragt van zaaken als eene weezenlijke vereischte der bevallige Poëzij aanmerken. — Wij mogen deeze gelegenheid niet verzuimen, tot roem van den arbeidzaamen Uitgeever van ons *Woordenboek* aan te merken, dat dezelve bij de Nederlanders geen geringen dank verdient, met de afgifte van een kleiner en gemaklijker formaat der *Werken van den Ridder* J. KATS. De zindelijk uitgevoerde Duodecimo-druk, verſierd met Plaaten, den Dichter en zijn Werk waardig, kan, als een niets bezwaarend Handboek, gebruikt worden.

Zoo-

ZOUTELANDE, eene Heerlijkheid en Dorp, in *Zeeland*, op het Eiland *Walcheren*, in het Noordwest van de Stad *Vlissingen*, aan de Duinen, die van de Noordzee beſpoeld worden. De Heerlijkheid, zijnde een eigendom der ſtraks genoemde Stad, vinden wij, in haare uitgeſtrektheid, begroot op vijfhonderdachtëntachtig Gemeten en tweehonderdtachtig Roeden. Het Dorp moet van aanmerkelijke oudheid zijn, als wordende, door MELIS STOKE, in zijn *Rijmkronijk*, in het leeven van FLORIS DEN V, Graave van *Holland* en *Zeeland*, reeds op het Jaar 1294, daar van gewaagd. Onder den Latijnſchen naam van *Salſaterra*, waar van de tegenwoordige eene letterlijke Vertaaling is, wordt het in het Handſchrift der *Utrechtſche* Kerke vermeld. *Zoutelande* was toen eene goede en neeringrijke Plaats, dieper landwaarts gelegen; zijnde, door het overſtuiven of inſtorten der Duinen, de Noordzee, waarſchijnlijk, hetzelve meer en meer genaderd. ANNA VAN BOURGONDIE, Vrouwe van *Raveſtein*, *Duiveland*, *Souburg*, *Zoutelande*, enz. heeft dit Dorp met verſcheiden Keuren en Ordonnantien begiftigd, in drieënveertig Artikelen begreepen, die meest allen op de Viſcherij haare betrekking hebben. Door haare naazaten zijn deeze Keuren, meer dan eens, bekragtigd. *Zoutelande* is tegenwoordig een gering Dorp; 't welk, egter, zijne eigen Kerk heeft, die door een afzonderlijken Leeraar wordt bedient. — Het Geſlagt VAN ZOUTELANDE, naar deeze Heerlijkheid dus genaamd, is in de aloude Geſchiedenisſen des Vaderlands niet onvermaard. Het beweerde, van de eerſte Graaven van *Holland* zijnen oorſprong te ontleenen. Zeker is 't, dat de Edelen uit deeze Huize het volle Hollandſche Wapen, met een blaauwen Barenſteel op den borst van den Leeuw, voerden. Onder andere vinden wij, als uit dit Geſlagt afkomſtig, vermeld, HENDRIK VAN ZOUTELANDE, Ridder, in den Jaare 1299 te *Warmond*, bij *Leiden*, gevangen genomen; JOHAN VAN ZOUTELANDE, wiens Dogter, in den Jaare 1332, in het huwelijk tradt met WILLEM, Heere van *Koudekerke*, in *Zeeland*; WILLEM en BELLA VAN ZOUTELANDE, op het Jaar 1506; en eindelijk, Mr. GILLIS VAN ZOUTELANDE, op het Jaar 1540.

Zie M. ALTING, *Notitia Germ. Inferioris*; SMALLEGANGE, *Kronijk van Zeeland*.

ZOUTEVEEN, een Ambagt, in het gedeelte der Provincie van *Holland*, *Delfland* geheeten. Ten Zuiden paalt het aan *Vlaardinger-Ambagt*, ten Westen aan *Maasland*. De uitgebreidheid vinden wij op zevenhonderdnegentien Morgens Lands begroot. De Huizen, ten getale van omtrent veertig, ſtaan, hier en daar, door het Diſtrikt verſpreid. Want men vindt 'er geen geregeld Dorp; zijnde de Kapelle, die 'er, gedurende de Roomſche tijden, plagt te ſtaan, en door de Paſtoor van *Vlaardingen* wierdt begeeven, al zints een groot getal jaaren niet meer in weezen.

ZOUTMAN, (JOHAN ARNOLD) uit een eerlijk Hollandsch Geſlagt geſproten, en, om zijne kunde in Zeezaaken, werkdaadige Vaderlandsliefde en dapperheid, door alle de lagere rangen in het Zeebewind, opgeklommen tot den aanzienlijken rang van Vice-Admiraal van *Holland en Weſtfriesland*, onder het Edel Mogend Kollegie ter Admiraliteit te *Amſterdam*, heeft zijnen naam aan de Onſterflijkheid gewijd, vooral door zijn betoond beleid en behaalde overwinning, in den Zeeſlag tegen de Engelſchen, op *Doggersbank*, voorgevallen op den vijfden Augustus des Jaars 1781. Een verhaal van dien Zeeſlag zullen wij hier niet mededeelen; dit ware ſlegts eene herhaaling van een vroeger Artikel in ons *Woordenboek*. Toen wij, naamelijk, verſlag deeden van het Geſlagt van BENTINCK, viel het in ons plan, de leevensbijzonderheden te vermelden van WOLTER JAN GERRIT, *Baron Bentinck*, welke, in den gemelden Zeeſlag, op 's Lands Schip de *Batavier*, van vierënvijftig Stukken Geſchut, als Kapitein, het bevel voerde, en voor de Eer der Hollandſche Natie kloekmoedig ſtrijdende, eene wonde bekwam, aan welke hij, weinige dagen later, overleedt. Niet gewoon om van nog leevende perſoonen verſlag te doen, zouden wij het berigt wegens de omſtandigheden des Doggersbankſche Zeegevegts hebben uitgeſteld tot op het tegenwoordig Artikel, indien wij voorshands hadden kunnen weeten, dat ZOUTMAN, terwijl wij dit ſchrijven, in den Jaare 1795, niet meer in leevenden lijve zou geweest zijn. Thans verwijzen wij onzen Leezer tot de bedoelde plaats in ons *Woordenboek*,

te

te vinden in het Zesde Deel, op bladzijde 388 en vervolgens. Nevens de eerbetooningen, naa des Zeehelds wederkomst in het Vaderland, aan hem beweezen, en aldaar, op bladzijde 404 genoemd, moeten nog de volgende vermeld worden. Behalven den Gedenkpenning, ontving de Vice-Admiraal een Gouden Degen ten geschenke. In den Jaare 1784 namen de Staaten van *Holland* het besluit, „om den „ Vice-Admiraal ZOUTMAN, 's jaarlijks, zijn leeven lang ge„ duurende, toe te leggen eene Wedde van vierentwintig„ honderd Guldens; ten blijke van erkentenisse wegens het „ betoonde goed beleid, in den Zeeslag op *Doggersbanck*; „ dat hier van een Post op den buitengewoonen Staat van „ Oorlog, voor 't volgende jaar, gebragt, en dit Jaargeld „ zou gerekend worden, ingegaan te zijn op den eigen dag „ des roemrijk bevogten Zegeprals." Geen Nederlander is onkundig, hoe de Doggersbankſche Slag de edelmoedigheid en weldaadigheid der Bataafſche Natie deedt werkzaam zijn ter betooninge van haar mededogen met veele Zeelieden, in dien Slag ongelukkig geworden, of wier naastbeſtaanden door hun sneuvelen, van leevensonderhoud ontbloot waren; als mede, om te voorkoomen dat de lust tot den Zeedienst, bij mangel aan bemoedigende vooruitzigten, niet aan het kwijnen zoude slaan. Uit deeze edele grondbeginzelen wierdt gebooren, het lofwaardig, Vaderlandvereerend en in veelerlei opzigten overnuttig *Vaderlandsch Fonds, dienende in 't algemeen ter aanmoediging van 's Lands Zeedienst, en in 't bijzonder ter ondersteuning der behoeftige Weduwen van gesneuvelde Zeevaarenden in den zelfden Dienst*, Jaar op jaar vierden Beſtuurders van dit *Fonds* de Doggersbankſche Overwinning. Al zints de eerſte zamenkomst hadt men gevlaagd op de eere, om den Vaderlandſchen Held aan den Gedenkdisch mede te zien aanzitten. Op het derde Verjaarfeest wierdt aan dit verlangen eindelijk voldaan. Aan den Vaderlandſchen Maaltijd, in eenen der Herbergen in den *Haarlemmer Hout* toebereid, liet zich, op herhaalde uitnoodiging, Held ZOUTMAN vinden. Behalven andere middelen, aangewend om dit Feest luister bij te zetten, zag men 'er eenen Zilveren Beker rondgaan, op de heuchelijke gelegen-

heid met voordagt vervaardigd. In de gedaante van een Glazen Pocal, meer dan een voet hoog, het Dekzel mede gemeeten, is de Beker, aan de eene zijde, verfierd met de Zinnebeelden der Zeevaardije, en de Afbeeldingen der voornaamfte Kunst- en Werktuigen, daartoe behoorende. De Vlag pronkt met het Wapen van *Holland*, de Wimpel met het Teeken der Admiraliteit, terwijl een andere Wimpel de Zegepraal voert, met den Krans der Overwinninge. — De andere Zijde heeft dit Opfchrift: *Ten gebruike der* REGTER-DEKEN *van de* KWEEKSCHOOL VOOR DE ZEEVAART, *op het Verjaarfeest van Nederlands herftelden Roem, door* ZOUTMAN *op Doggersbank, den vijfden van Oogstmaand* 1781, *volgens befluit van de* VERGADERING DES OECONOMISCHEN TAKS *geschonken.* — Zints den Togt, welke aanleiding gaf tot het meer genoemde Zeegevegt, heeft men niet kunnen goedvinden, den Vaderlandfchen Zeeheld, aan het hoofd eener Vloote, in Zee te zenden. Niet lang geleeden heeft hij in vrede zijne dagen geëindigd.

Zie *Vervolg op* J. WAGENAAR, *Vaderlandfche Hiftorie.*

ZOUTMAN, (PIETER KLAASZOON) was niet een der minst vermaarde Schilders, welke het kunstkweekend *Haarlem*, 's Mans geboorteplaats, heeft uitgeleverd. Hij was een kweekeling van RUBBENS, die hem onder zijne meest geagte Leerlingen plagt te rangfchikken. Zijne voornaamfte kragt beftondt in het fchilderen van Portretten; tot welke hij zich, evenwel, niet zo geheel en al bepaalde, dat hij niet, nu en dan, groote en zamengeftelde Ordonnantien bij de hand nam. Van hoe veel vermaardheids ZOUTMAN, in zijnen tijd, moet geweest zijn, kan, onder andere, hier uit blijken, dat hij, in jaaren nog niet verre zijnde gevorderd, na het Poolfche Hof, op zeer voordeelige voorwaarden, wierdt ontbooden, om 'er zijne kunst te oeffenen. Terwijl AMPZING zijne *Befchrijving van Haarlem* berijmde, bevondt zich ZOUTMAN nog als Hofschilder in *Polen*, gelijk blijkt uit de volgende Regels,

„ Hoe

„ Hoe zou hier ook de naam van ZOUTMAN zijn verzwegen,
„ Die door zijn kloek penceel zich heeft dien ſtaat verkregen,
„ Zich heeft door zijne konst die eer en roem bereid,
„ Dat hij de Schilder is der Poolſche Majeſteit?"

Naa eenige jaaren vertoevens aan het Hof van *Polen*, keerde ZOUTMAN in zijn Vaderland te rug, daar hij zich in zijne Geboorteſtad nederzette, en eerlang in het huwelijk trad. Het ſchilderen van Portretten was thans zijne hoofdzaak, en kreeg hij, welhaast, daar mede zo veel te doen, dat hij, allen niet kunnende gerieven, zich genoodzaakt vondt, meenig aanzoek van de hand te wijzen. Boven verhaalden wij, dat onze Kunstſchilder ook nu en dan uitvoeriger Ordonnantien ſchilderde. Dus bewaart men nog te *Haarlem* een Stuk, waarin hij een geheel Korporaalſchap van de Schutterij dier Stad, leevensgrootte, heeft verbeeld. Zo min het Geboorte- als het Sterfjaar van ZOUTMAN is ons gebleeken.

Zie HOUBRAKEN, *Schouwburg der Nederlandſche Kunſtſchilders*; AMPSING, *Beſchrijving der Stad Haarlem*.

ZOVITIUS, (JAKOBUS) een Geleerd Man van de Zestiende Eeuwe, zich met een verlatijnden naam laatende noemen, volgens den ſmaak van zijnen leeftijd, JACOBUS TRITURNIUS, naar zijne Geboorteplaats *Drieſchore*, een niet onaanzienlijk Zeeuwsch Dorp, op het Eiland *Schouwen*; welke naamsoorſprong hij, gevolglijk, ſchijnt te hebben afgeleid van *Drie-Schaaren*, terwijl, volgens de meeste Oudheidkundigen, de reden der benaaminge in *drie Schorren*, of aanwaſſen, moet gezogt worden. Hoe 't hier mede zij, al vroeg vertoonde ZOVITIUS de blijken eener meer dan gemeene bedrevenheid in de Latijnſche Taale, gelijk ook in de gewijde Geſchiedenisſen. Den ouderdom van eenëntwintig jaaren hadt hij naauwlijks bereikt, wanneer hij, onder den titel RUTH, een Latijnsch Blijſpel in het licht gaf, en in 't openbaar deedt vertoonen. Eerst wierdt hij Leermeester in de Latijnſche

Taale te *Hoogſtraten*, en vervolgens te *Bréda*. Om het verdriet van het eenzellige en onaangename dienst beroepe te verdrijven, beſteedde hij zijnen tuſſchentijd aan de beoeffening der bevallige Dichtkunde, en ſchreef, behalven het bovengemelde, nog twee Blijſpelen: *het Verloren Schaap*, uit het Nieuwe Testament, en *de Schoolmeester*; als mede, eene *Verzameling van Latijnſche en Nederduitſche Spreekwoorden*. Onder de volgende titels zien deeze lettervruchten het licht.

Ruth, Comoedia ex Veteri Teſtamento. Antwerp. 1533. in 8vo.

Ovis perdita, Comoedia ex Novo Teſtamento. Colon. 1539. Antwerp. 1541. in 8vo.

Didascalus; Comoedia. Antwerp. 1535 *et* 1540. in 8vo.

Proverbia Latino-Belgica. in 8vo.

Zie ZWEERTIUS, *Athenæ Belgicæ*; *Oudheden en Geſchichten van Zeelandt.*

ZOESIUS; (VIGLIUS AB AYTTA) zie VIGLIUS AB AYTTA VAN ZUICHEM, Deel XXIX. bladzijde 248 en vervolgens.

ZUIDBEVELAND, een zeer aanzienlijk en vruchtbaar gedeelte van *Zeeland*, zijnde het Zuidoostlijkſte van de Eilanden dier Provincie; liggende ten Oosten van *Walcheren* en *St. Joosland*, en van de overige Eilanden ten Zuiden. Oostwaarts van zich heeft het *Staats-Brabant* en Zuidwaarts *Staats-Vlaanderen*. Aan de Oost- en Zuidzijde wordt dit Eiland beſpoeld door het water van de *Schelde*; welks ſlinker arm, die langs den Zuidkant van *Zuidbeveland* heen loopt, de *Hont* of *Wester-Schelde* genoemd, hetzelve van 't vaste Land van *Vlaanderen* ſcheidt: terwijl de regter arm, de

Oos-

Ooster-Schelde genoemd, zich bij 't Fort *Zandvliet* Noordwaards wendende, ten Westen wijd en zijd verſpreid wordt over 't verdronken Land aan de Oostzijde van *Zuidbeveland*; en dus de ſcheiding tusſchen dit Eiland en 't vaste Land van *Brabant* veel grooter maakt dan zij oudtijds was. Deeze *Ooster-Schelde* wendt zich bij den Noordoostlijken hoek van *Zuidbeveland* Noordwestlijk van dit Eiland af, terwijl een ſprugtel van dezelve het *Goesſche Diep* en *de Schengen* maakt; welke verder langs den Noordkant van *Zuidbeveland* heen vloeijende, gemeenſchap hebben met *het Sloe*, een tak van de *Wester-Schelde*, die de Westzijde van dit Eiland beſpoelt, en 't zelve affcheidt van *St. Joostland*, gelijk de *Schengen* van *Wolfaartsdijk*, en 't *Goesſche Diep* van *Oostbeveland*.

De gedaante van *Zuidbeland* was oudtijds geheel anders dan tegenwoordig, dewijl het zich toen Noordwaards tot nabij het Eiland *Tholen*, en Oostwaards tot digt aan 't vaste Land van *Brabant* uitſtrekte. Beoosten het Dorp *Ierſike*, 't welk op den Noordoosthoek van de tegenwoordige bedijkinge des Eilands legt, en aan de *Ooster-Schelde* paalt, was een Landſtreek van wel anderhalf uur gaans in breedte Oostwaards, en nog meer in langte Zuidwaards, waar in men toen de Stad *Reimerswaal* en veele ſchoone Dorpen vondt, die allen, met die geheele Landſtreek, naa den zwaaren Watervloed van 't Jaar 1530, toen geheel *Zuidbeveland* onderliep, zijn overſtroomd gebleeven. Aan den Noordwesthoek van dit Eiland, is integendeel met bedijkingen veel Lands aangewonnen. Zoo ook aan de Zuidzijde door de bedijking en bepoldering van veele Gorzingen en verdronken Landen der Heerlijkheid van *Borſelen*, door de Stad *Goes* uitgegeeven om bedijkt en tot een vast Koornland gebragt te worden, omtrent het Jaar 1616. Behalven dien ſchijnt het Eiland van *ter Goes* zich in zeer vroegen tijd ook veel verder na *Vlaanderen* te hebben uitgeſtrekt. De gedaante van het tegenwoordige *Zuidbeveland* is zeer onregelmaatig. Van de Stad *Goes* ſtrekt het zich nu na 't Westen bijna zo ver uit als na 't Oosten, naamlijk, omtrent twee Mijlen; Zuidwaards, tot aan 't Dorp *Ellewoutsdijk* ruim drie Mijlen;

len; en Zuidoostlijk, tot aan den uithoek des Oostpolders van *Krabbendijke*, omtrent vier Mijlen. De breedte is zeer ongelijk, en een weinig Beoosten de Stad maar anderhalve Mijl, Noord- en Zuidwaards. Het heeft in zijnen tegenwoordigen omtrek nog wel zestien uuren gaans.

Over den Naamsoorsprong van dit Eiland vallen veele gissingen. *Zuidbeveland* heet het wel te regt, als het Zuidlijkste zijnde van de Eilanden, wien de naam van *Beveland* is toegevoegd; alzo 'er nog een *Oostbeveland* is en een *Noordbeveland*, benoorden *Goes*; maar den naam *Beveland* af te leiden van den losfen en beevenden grond, of van de menigvuldige Bedevaarden, anders *Beevaarten*, herwaards geschied zijnde, schijnen loutere harzenschimmen; dewijl het niet blijkt, dat het een of ander plaats gehad hebbe. Nog immer zo weinig waarschijnlijkheid heeft het gevoelen, dat de eigen naam zoude geweest zijn *Beterland*, gekomen van de Heeren uit den Hulze VAN BEIEREN, die de Ingezeetenen, inzonderheid die van *Goes*, zeer begunstigd, en hun Wapen in dat van de Stad gegeeven hebben. Want hoewel dit laatste zeker is, niet minder is het zeker, dat *Zuidbeveland*, lang voor de Heerschappije der Hertogen VAN BEIEREN over deeze Landen, dien naam gedraagen heeft. Ook is de naamsverandering van *Beterland* in *Beveland* wat zeldzaam. Meer grond schijnen zij dan te hebben, die meenen dat het zijnen naam ontleend heeft van de Abtdije van St. BAVO te *Gend*, aan welke door Keizer OTTO DEN H. alhier veele Landerijen waren geschonken, zo dat het eerst *Baveland*, en daar naa *Beveland* genoemd zou zijn.

Noopens den tijd der eerste bedijkinge van dit Eiland vindt men geen net berigt. *Borselen*, 't welk 'er nu aan vast is gedijkt, was in den Jaare 838, een van de drie grootste Zeeuwsche Landen. Waarschijnlijk hebben de Eilanden van *Beveland* toen strijd om strijd met de Watervloeden geworsteld. Immers men wil dat zij naa het Jaar 850 eerst bedijkt geworden zijn. Dat gedeelte van *Zuidbeveland*, waar in de Stad *Goes* legt, genaamd *de Breede Watering*, acht men van een ouder bedijking, dan het Oostlijk gedeelte, om dat 'er *Vloed-* of *Vliebergen* in gevonden worden, gelijk

in

in 't Land van *Borſelen*. Zommigen meenen dat de Deenen hand in dit werk gehad hebben. De grootſte ramp die *Zuidbeveland* overkwam, was in den Jaare 1530, toen het geheel wierdt overſtroomd, en van het Oostlijk gedeelte niets dan de Stad *Reimerswaal*, om dat zij rondom in haare bijzondere Dijken lag, behouden bleef. Vervolgens wierdt het door bedijking aan *Borſelen* vastgehegt, en door aanwinning van veel Lands, inzonderheid na 't Noordwesten en Zuidoosten, is het allengs tot zijne tegenwoordige grootte gekomen.

Zuidbeveland wierdt oudtijds alleenlijk onderſcheiden in twee voornaame deelen, waar van het eene genoemd wierdt de Oostwatering of *Beoosten-Ierſike*, en het andere de Westwatering of *Bewesten-Ierſike*, om dat de eerſte grootendeels ten Oosten en de andere ten Westen lag van het Dorp *Ierſike*, 't welk nu Beoosten zich niets heeft dan verdronken Land. Door de gemelde Overſtrooming van 't Jaar 1530, is het Oostlijk gedeelte meest te niet gegaan; doch in laater tijd, en nog tegenwoordig, aan den Zuidoostkant wederom nieuwe Polders aangedijkt wordende, behouden die met de overgebleevene den naam van de *Oostwatering*. De *Westwatering* is meest in haar geheel gebleeven, en wordt, in vergelijking van de ſmalheid der tegenwoordige *Oostwatering*, veelal genaamd de *Breede Watering*. Een derde Kwartier is 'er aan dit Eiland gekomen, door de bedijking van veele Polders tuſschen *Borſelen* en het Eiland van *ter Goes*, gelijk ook aan den Noordwestkant van dit laatſte, tegen over *St. Joosland*; terwijl het Eiland van *Borſelen*, met de Polders daar toe behoorende, het vierde Kwartier van *Zuidbeveland* uitmaakt.

Vóór het Jaar 1530, en alzo vóór den tijd, in welken dit Eiland de ſtraks vermelde Ramp wedervoer, vondt men, in de *Oostwatering*, behalven de Stad *Reimerswaal*, nog de volgende Dorpen: *Kouwerve*, *Bat*, *Agger*, *Inkendort*, *Lodijke*, *Duivenlo*, *Tolseinde*, *Nieuwland*, *Kreecke*, *Steenvliet*, *Everswaard*, *Schoudee*, *Virekenisſe*, *Rilland*, *den Broeke*, *Maire*, *Ouwaardinge* en *Valkenisſe*. Alle deeze zijn een prooi der golven geworden, en nu nog, in het

ge-

gemelde gedeelte, voorhanden, nevens het ſtraks genoemde *Reimerswaal*, *Kruiningen*, *Waarden*, *Krabbendijke*, nevens deszelfs Oostpolder, de Polders van *Maire* en *Valkenisſe* en nog eenige andere. — De *Westwatering*, gemeenlijk de *Breede Watering* genoemd, beſlaande het middenſte, grootſte en voornaamſte gedeelte des Eilands, bevat, benevens de Stad *Goes*, de volgende zestien Dorpen: *Ierſike*, *Wemeldinge*, *Kattendijke*, *Kloetinge*, *Kapelle*, (en daar bij de Adellijke Huizen *Maalſtede*, *Brueelis* en *Gistellis*); voorts *Biezelinge*, *Eversdijk*, *Vlake en Schore*, *'s Heer-Hendriks-Kinderen*, *Wiſſenkerke*, *'s Heer Arentskerke*, *Baarsdorp*, *Sinoutskerke en 's Heer Abtskerke* en *der Niſſe*. — In het Derde Kwartier van *Zuidbeveland* ontmoet de volgende Polders, Dorpen en Heerlijkheden: *Jan Pier en Pinks-Polder*, *Goesſche Polder*; *Leeuwerken Poldertje*; *'s Heer Arentskerke Polder*; *Ankevcene-Polder*; *Ouden Kraaiert* of *Selniſſen Polder*; *Oost Polder*; *Nieuwe Kraaiert Polder*, en in denzelven het Dorp *'s Heerenhoek*; en voorts nog de Polders *West-Kraaiert*, en in denzelven het Gehugt *het Nieuwe Dorp*, *Nieuwe-West-Kraaiert*, *Noord-Kraaiert* en *Zuid-Kraaiert*; wijders de Dorpen *Heinkenſant*, *Oveſant*, en de Heerlijkheid *'s Graaven Polder*. — Eindelijk ontmoet men in het Vierde Kwartier de Baronnie van *Borſelen*, en in dezelve het Dorp *Monſter* of *Borſele*; voorts de Heerlijkheden *Ellewoutsdijk*, *Koudorpe*, *Drievegen*, *Baarland*; wijders de Dorpen *Bakendorp*, *Oudelande*, en nog de Heerlijkheid *Hoedekenskerke*.

In 't algemeen is het Eiland *Zuidbeland* beroemd als een der luchtigſten en vruchtbaarſten van geheel *Zeeland*, zo wegens zijne menigvuldige Bosſchadien, Boomgaarden, beplante Dijken en Wegen, als wegens de Bouwlanden, die daar in overvloed zijn, en eene groote hoeveelheid van Tarwe en andere Graanen, niet alleen tot verzorginge des Eilands, maar ook tot verzendinge na andere Plaatzen bekwaam, uitleveren. Dit Eiland heeft geene Duinen, maar is in zijnen geheelen omtrek met Dijken omzoomd, die op zommige plaatzen wel Schorren en Voorland voor zich hebben, doch op anderen in 't geheel geen Strand, maar eene

aan-

aanmerkelijke diepte, 't welk den slag van 't Water daar zeer geweldig, en het onderhoud der Dijken zwaar maakt. Wij hebben 'er hier voor in de bijzondere Polders en Wateringen van gesproken. Men vindt in dit Eiland verscheide Binnewateren, bestaande in breede en diepe Kreeken of Kanaalen, die door de Bedijkingen ingeslooten, of door het inbreeken der Dijken veroorzaakt zijn. Ook is 'er nog een overblijfzel van het oude en ruime Vaarwater, waar door *Zuidbeveland* eertijds van *Borselen* gescheiden wierdt, nu toegedamd, in de *Ooster-* en *Middel-Swake*, loopende tot aan de Heerlijkheid *van der Nisse*. De voornaamste Visch in deeze Binnenwateren is Karper en Paaling; ook vindt men 'er die niet dan Paaling uitleveren. Wegens den kleiagtigen grond van dit Eiland heeft men door hetzelve hier en daar Straat- en Zandwegen gemaakt, 't welk in den Jaare 1650 aangevangen wierdt, naa dat de Heeren Staaten deezer Provincie, aan de bijzondere Ambagtsheeren, voor den tijd van tien jaaren, vergund hadden, daar toe eene Belasting van vier Grooten, op ieder Gemet, te heffen van alle Landen in dit Eiland, eenige weinigen uitgezonderd. Zedert is dit Oktrooi van tijd tot tijd vernieuwd: en ten dien einde over het Eiland zes Direkteurs aangesteld. Hier door is het getal deezer Straat- en Zandwegen zodanig vermeerderd, dat dezelven zich van de Stad *Goes*, na de Oost- West- en Zuidzijde, bijna tot alle Dorpen van dit Eiland uitstrekken. Dus kunnen de Landlieden des Winters, met geladene Wagens en Paarden, bijna uit alle de Dorpen des Eilands, tot in de Stad *Goes* koomen, en men behoeft hier nergens, gelijk in andere Landen, Tollen voor het gebruik der Wegen te betaalen. De gewoone Belastingen, of de dubbele honderdste Penning over alle de Landen deezes Eilands, uitgenomen *Sturmesand*, *Siguit* en *Krabbendijke*, die maar twee Schellingen elf Groot betaalen, zijn vier Schellingen vier Groot twaalf Mijten op 't Gemet, en de buitengewoone zijn vier Schellingen. Boven deeze Belasting moet nog betaald worden twee Schellingen van 't bezaaide op 't Gemet, het *Hoorngeld* genaamd. Tot invordering van alle deeze Staaten Penningen, zijn bij hunne Edelmogenden vijf Ontvangers, binnen *Goes*, aangesteld.

Vol-

Volgens eene opneeming in den Jaare 1747 over 't geheele Eiland van *Zuidbeveland* gedaan, bedraagt het getal der Opgezeetenen ten Platten Lande negenduizend en vijf- of zeshonderd Menſchen, en dat der Huizen tweeduizend drieentachtig; doch hier onder zijn die Huizen niet begreepen, welken op de Parochieën aan de Diakonie-Armen toebehooren. Alle de Huizen van *Zuidbeveland* zijn, bij Redemptie van den Tweehonderdſten Penning, geſteld op eenduizend tweehonderd drieëntachtig Ponden zes Schellingen acht Grooten Vlaamsch, volgens Reſolutie van de Ed. Mog. Heeren Staaten van *Zeeland*, van den vijfden Auguſtus 1598. De Manſchap des Eilands buiten de Stad *Goes*, tot den Wapenhandel bekwaam, wierdt in 't Jaar 1747 bevonden te bedragen tweeduizend vijfhonderd en tachtig Man. Deeze zijn alle geſchikt onder vijfëntwintig Kompagnieën; waar over de Schouten der bijzondere Heerlijkheden, door den Super-Intendent en Gekommitteerden van de Landwagt, tot Kapiteins worden aangeſteld.

De Regeering van dit Eiland is algemeen of bijzonder. Tot de algemeene Regeering behoort het Regtsgebied in Lijfſtrafbaare Zaaken, 't welk van zeer oude tijden af is waargenomen en geoeffend door den Hoog Baljuw en Rentmeester-Generaal *Bewester-Schelde*, door wien de Misdadigers worden gevangen en te regt geſteld voor het Kollegie van 's Graavenmannen te *Middelburg*. Tot dien einde ſtelde hij in *Zuidbeveland*, als Hoog-Baljuw der Graafſchap, twee Stadhouders aan, een over het Oost-, en een over het West-Kwartier, en zes 's Graaven Dienaars. Niettegenſtaande het Regtsgebied over een groot gedeelte van *Walcheren* in den Jaare 1574, door Prins WILLEM DEN I den Hoog-Baljuw en Rentmeester Generaal *Bewester-Schelde* onttrokken wierdt, is dat over *Zuidbeland* egter aan hem gelaaten.

Doch van den aanvang der Republiek, is 'er, in tijden van Oorlog, altoos een Super-Intendent geweest over de Landwagt van *Zuidbeveland*, welk Ampt doorgaans door den Baljuw van *Goes* wordt waargenomen. Zijn pligt is, met *advies* der Regeerderen van *Goes* en vier Gekommitteerden des Eilands, te zamen het opzigt hebbende over de

Land-

Landwagt van *Zuidbevelaud*; een waakend oog te houden op al het geene de gemeene Vijanden tegen de Stad *Goes* of den Eilande zouden mogen ondernemen; de Opgezeetenen onder de Wapenen te brengen en te gebieden; opzigt te hebben over de Wagten van de Huislieden ten Platten Lande; de Plaatzen in ſtaat van tegenweer te brengen, en verder tegen alle zaaken, die tot onzekerheid; onlust of onrust gelegenheid mogten geeven, te waaken. Onder dit Kollegie van de Landwagt ſtaan zekere Geregtsdienaars; doorgaans, genoemd de *extraordinaire Kompagnie* of die van de Roode Roede; de welken plagten te beſtaan uit een Kapitein, een Luitenant en eenige Gemeenen; doch tegenwoordig zijn zij, wegens 't verval der Finantie, verminderd tot één Luitenant en drie Gemeenen. De voornaamſte pligt deezer bedienden van de Landwagt beſtaat, in geſtadig het Eiland door te kruiſen, en hetzelve te zuiveren van Bedelaars, Landloopers, en alle zodanigen, die zich ophouden met het uitventen van Waaren, bij de Plakaaten van den Lande verbooden. Tot onderhoud van dezelven, en verdere behoeften van des Eilands Wagten, is zekere geringe Impost geſlegd op het Bier ten Platten Lande, welk middel jaarlijks wordt verpagt, en waar over een bijzondere Ontvanger is aangeſteld.

De bijzondere Regeering des Eilands is naar deszelfs Kwartieren eenigzins verſchillende. De Dorpen en Heerlijkheden in de *Oostwatering* en *Westwatering* hebben elk hun bijzonder Geregte van een Schout, eenige Schepenen en een Sekretaris; uitgezonderd dat de Schout der Heerlijkheid *van der Nisſe* den titel van Baljuw voert, gelijk mede die van alle de Heerlijkheden aan de *Borſelſche* zijde, en van *Borſelen*; behalven de geenen die onder een gemeen Geregte met andere Heerlijkheden ſtaan. Men merkt ook aan, dat aan de meeſte Parochiehuizen van deeze *Borſelſche* Heerlijkheden de Steenen van de Wet hangen, even als aan de Raadhuizen der Steden *Vliſſingen*, *Veere*, *Domburg*, *Weſtkapelle*, enz. Gelijk ook dat derzelver Elle en Maat van die der andere Deelen des Eilands onderſcheiden is. Alle deeze Geregten wijzen bij Arreſt Vonnis tot vijftien Gul-

dens; van grooter ſommen valt *appel* op het Hof van *Holland* en *Zeeland*.

Het algemeen beſtuur der Polders en Waterlingen in 't bijzonder, wordt in alle de Heerlijkheden van de *Oostwatering* elk door een bijzonder Kollegie van Dijkgraaf en Gezwoorens waargenomen, die een Penningmeester onder zich hebben tot den ontvangst der Waterpenningen. De *West- of Breedewatering*, met haare zestien Dorpen en de Stad *Goes*, heeft een algemeen Kollegie van eenen Dijkgraef en dertien Gezwoorens, dien een Penningmeester en Sekretaris, benevens drie Waterkerken, zijn toegevoegd. In 't Jaar 1446, wierdt dit Dijkgraafſchap door de Baanrikken, Ridderen, Knaapen, Ambagtsheerſchappen, Leenmannen, Steden en Geerfden, aan Hertog PHILIPS VAN BOURGONDIE opgedragen. De Waterkerken zijn geſteld om het geheeven Schotgeld, van de Eigenaars der Landen en Baanders, in te vorderen, en aan den Penningmeester ter hand te ſtellen. Op zekeren geſtelden tijd worde op 't Stadhuis der Stad *Goes* van den ontvangst en uitgaave der Penningen Rekening gedaan, ten bijweezen van de daar toe Geregtigde Toehoorders, die bij aangeſlagene Biljetten tot het aanhooren, midsgaders tot het helpen beraadſlaan en toeſtemmen, op 't geene men als dan ten dienſte van de Watering bevinden zal te behooren, worden genoodigd, en verzogt op de gemelde plaatze ter beſtander tijd te verſchijnen. In voorige tijden is 'er een Proces ontſtaan, over 't Regt van deeze Rekening bij te woonen; doch bij uitſpraak van het Hof van *Bruſſel*, op den zeventiendentwintigſten Oktober des Jaars 1557, is bepaald, dat daar toe bevoegd zouden zijn, de Rentmeester-Generaal *Bewester-Scheldt*, toen als Opperdijkgraaf; de Prelaat van *Middelburg*, de Markgraaf van *Veere* of hunlieder Gedeputeerden; de Gedeputeerden der Steden van *Middelburg* en *Goes* als Geërfden van de *Weſtwateringe*, en andere Edelen en Ambagtsheeren in dezelve Wateringe ook gegoed, midsgaders Dijkgraaf en Gezwoorens met de Breede Geërfden in dezelve. De Heerlijkheden van het Zuid-Kwartier, en die van de *Berſelſche* Landen, worden meest alle door hunnen eigen Dijkgraaf en Gezwoorens beſtuurd, welk Ampt in

zom-

zommigen derzelven door den Baljuw en Schepenen wordt waargenomen. Van deeze Kollegien, gelijk ook van die der *Oostwateringe*, worden de openvallende plaatzen van Dijkgraaf en Gezworenen wederom vervuld door de Ambagtsheeren en verdere Leden van het Kollegie der Ingelanden van elke Watering, bij het doen der Rekeninge; die gewoonlijk eens in 't Jaar, op zekeren geftelden tijd, ten bijweezen van de gemelde Burgers geſchiedt.

De grootte der vier Kwartieren van *Zuidbeveland* elk in 't bijzonder, aan vrij Schotbaar Land, wordt dus gerekend: De *Oostwatering* met de *Vroonen* bedraagt achtduizend eenhonderd vijftentachtig Gemeten; de *Breede Watering*, insgelijks met de *Vroonen*, drieëntwintigduizend vijfënveertig Gemeten; de Landen en Polders tusſchen de *Breede Watering* en *Borſelen* liggende, zestienduizend zeshonderdzesënzeventig Gemeten; *Borſelen*, *Ellewoutsdijk*, *Baarland* en *Hoedekenskerke*, enz. elfduizend achthonderdvierënveertig Gemeten; 't welk te zamen met den Polder van *Hinkelenoort*, die buiten 't Eiland ligt, groot zijnde vierhonderdvijfënvijftig Gemeten, uit maakt ruim zestigduizend tweehonderdëntvijf Gemeten Schotbaar Land.

Het Wapen van *Zuidbeveland* is, als dat van de Stad *Goes*, een Ziiveren witte Gans op een zwart Veld.

Zie SMALLEGANGE en REIGERSBERG, *Kronijken van Zeeland*; *Oudheden en Geſtichten van Zeeland*.

ZUIDBEVERLAND; zie BRIERLAND, Deel V. bladz. 337.

ZUIDBROEK, te zamen met *Lekkerkerk*, eene Ambagtsheerlijkheid, waar van wij, op het Artikel LEKKERKERK, ter zijner plaatze, reeds verſlag gedaan hebben. Zie ons *Woordenboek*, Deel XXII. bladz. 92.

ZUIDBROEK, een niet onaanzienlijk Dorp, in de Provincie van *Groningen*.

ZUIDBURG, ook wel, en gemeenlijk, *Zouburg* genaamd, is een zeer vermaaklijk Dorp, op het Zeeuwſche Eiland *Walcheren*, aangenaam gelegen aan den weg, en genoegzaam in het midden, tuſſchen de Steden *Middelburg* en *Vliſſingen*. In overoude tijden ſtondt hier een groot en ſchoon Kaſteel. In den Jaare 1454 vierde ADRIAAN VAN BORSELEN aldaar zijne echtverbintenis met ANNA, Baſtaartdogter van Hertog PHILIPS, en ſtigtte 'er vervolgens een Kollegie of Kanunnikdij. Toen Keizer KAREL DE V, aan zijnen Zoone PHILIPS de Regeering over de Nederlanden hadt overgedraagen, met oogmerk om vervolgens zijne dagen in *Spanje* in ruſt en vrede te ſlijten, nam hij zijnen weg derwaarts over *Zeeland*. Tegenwind deedt hem aldaar eenigen tijd vertoeven. Op het Kaſteel te *Zouburg* of *Zuidburg* hieldt hij zo lang zijne hofhouding.

Zie GUICCIARDYN; REYGERSBERG, *Kronijk van Zeeland*.

ZUIDDORP, een Dorp, in den oord, tot voor onlangs *Staats-Vlaanderen* gebeeten, doch, bij het ſluiten van het Traktaat met *Frankrijk*, aan die Republiek gehegt. Een zeer aanzienlijk Dorp was eertijds *Zuiddorp*; door de herhaalde Oorlogen, in vroegere en laatere tijden, heeft het zeer veel geleeden, en zijnen voorgaanden luister bijkans geheel verloren. Men vindt 'er nog eene Gemeente van Hervormden; doch, vermits zij buiten ſtaat is om eenen eigen Leeraar te kunnen onderhouden, wordt zij, van tijd tot tijd, bediend door de Predikanten van *Axel*, welk het een groot half uur gaans ten Noorden van zich heeft liggen. — Eene bijzonderheid, der opteekeninge niet onwaardig, ontmoet men in de Kerk deezes Dorps. Men vertoont, naamelijk, aldaar het Graf van zekeren JAN VAN GESTEL; Man, die zich bij de tijdgenooten en naakoomelingen verdienſtlijk heeft gemaakt, indien het waarheid zij, 't geen aangaande hem getuigd wordt, dat hij de eerſte zou geweest zijn, welke de Boekweit in de Nederlanden heeft overgebragt;

bragt; eene daad, voorwaar, hoe eenvoudig in zich zelve, nuttiger, evenwel, voor het Menschdom, dan meenig ander bedrijf, welks uitvoering den bewerkeren treffche Gedenkteekens of kostbaare Praalgraven deedt oprichten. Kenden wij den naam des Mans, welke onze Natie 't alereerst de nutte Aardappelen heeft leeren planten, zijn naam, zo wel als die van VAN GESTEL, zou door ons niet dankbaarheid vermeld worden, en de Plaats, die zijne beenderen bewaart, in ons *Woordenboek*, naast die der verdienstelijkste personaadjen prijken. Vaderlandsliefde, en zucht voor onze Natuurgenooten, duizenden van welke wij, genoegzaam bij dit gewas alleen, het kommerlijk leeven zien rekken, deedt die beruiging uit het hart, door de pen, op het papier vloeien.

ZUIDERBROEK, een Polder, of bedijkt Meirtje, in het gedeelte van *Westfriesland*, de *Vier-Noorder-Koggen* genaamd, onder den Regtsban van het Dorp *Obdam*.

ZUIDER-DRAGTEN, dus genaamd, in onderscheiding van NOORDER-DRAGTEN, twee Dorpen, oorspronklijk van elkander onderscheiden, doch die thans, door wederzijdschen bloei en herhaalden aanbouw als in elkander zijn gesmolten. — Ten aanzien van de *Noorder-Dragten*, ter bekwaame plaatze door ons niet vermeld, teekenen wij hier aan, dat het een Dorp is, gelegen in *Friesland*, onder het Kwartier van *Oostergo*, in de Grietenij van *Smallingerland*. Het ligt rondom in het geboomte, zijnde de wegen en bouwakkers rondom daar mede beplant. Door het afgraaven der hooge Veenen, heeft men ook hier, zo wel als in veele andere oorden van het Gewest, van tijd tot tijd, veel schoon Bouwland gemaakt, en een groot getal fraaie en zindelijke Huizen gesticht. Meestal staan zij aan de zo genoemde *Dwarsvaart*, Zuid- en Noordwaarts strekkende; uit welke veele kleine Vaarten Oostwaarts na de Hooge Veenen loopen, door welke de Turf wordt afgevoerd. Uit de Dwarsvaart schiet Westwaarts de vermaarde Dragtstervaart, langs welke de Turf wijd en zijd wordt verzonden. Twee groote Streeken Huizen zijn er wederzijden van die Vaart gebouwd. De

eene Streek heet de *Noorder-*, de andere de *Zuider-Dragten*. — Dit *Zuider-Dragten* heeft, behalven de reeds gemelde welbeftraate Streek Huizen, eene dubbele Buurt, die van den Brug af Zuidwaarts loopt. Beide deeze Dorpen, die *nieuw* mogen genoemd worden, vertoonen, in de fraaiheid en zindelijkheid der Woningen, de welgefteldheid der bewooneren, veele van welke in de Turfgraverijen eene bron van welvaart en rijkdom hebben gevonden. — In 't algemeen merken wij hier nog aan, dat de beide Dorpen, voormaals, ieder eene Kerk ten dienfte der Hervormden hadden, doch dat dezelve, door den toeneemenden bloei en het aanwaffend getal der inwooneren te klein zijnde geworden, om dezelve te kunnen bevatten, men, in den jaare 1741, te raade is geworden, de beide Kerken af te breeken, en, in de plaats van dezelve, eene nieuwe Kerk te bouwen, aan het getal der ingezetenen evenredig. Zij ftaat genoegzaam in het midden van de laage Streek, die ruim een uur gaans in de lengte bevat. De *Doopsgezinden*, geenzins de minstvermogende bewooners deezer Dorpen, zijn 'er talrijk, en hebben éene aanzienlijke Gemeente.

ZUIDER-KWARTIER. Behalven veele andere mindere verdeelingen, wierdt, tot nog toe, de Provincie *Holland* in twee voornaame Hoofddeelen onderfcheiden. Men noemt dezelve het *Zuider-Kwartier* en het *Noorder-Kwartier*. Al wat ten Zuiden van het Y ligt, en dus ook de Steden *Amfterdam* en *Haarlem*, die, volgens de Kerkelijke verdeeling, tot het Noordhollandfche Sinode, of dat van het *Noorder-Kwartier*, behooren, heet het *Zuider-Kwartier*. Alwat ten Noorden van het Y ligt, behoort tot het *Noorder-Kwartier*. Men ontmoet aldaar, behalven de kleinere, de volgende elf voornaame Steden: *Dordrecht*, *Haarlem*, *Delft*, *Leiden*, *Amfterdam*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Gorinchem*, *Schiedam*, *Schoonhoven* en *Briel*. Tot op den tijd der jongfte Omwenteling voerden deeze den naam van *Stemmende Steden*, om dat zij alleen Afgevaardigden ter Landfchapsvergaderinge in 's *Graavenhage* zonden, en dit als een voorregt genooten, met uitfluiting van *Naarden*, *Muiden*, *Weesp*, *Oudewater*,

Geer-

Geertruidenberg en andere; doch die, volgens de nieuwe orde van zaaken, en in gevolge van het begingel van Gelijkheid, in haar oorſpronkelijk onverbreekbaar regt herſteld zijn.

Zie *Tegenwoordige Staat van Holland.*

ZUIDERWOUDE, gemeenlijk, bij verkorting, door het Landvolk *Zurwoude* genaamd, is een der zes Hoofddorpen van het Baljuwſchap van *Waterland*, omringd van eenen Ban of Regtsgebied, welke aan dat van de Stad *Monnikendam*, als mede van de Dorpen *Broek* en *Ransdorp*, en aan de Zuiderzee grenst. Behalven *Zuiderwoude*, is ook het Dorp *Uitdam* in deezen Ban begreepen. Deszelfs uitgeſtrektheid vinden wij op twaalfhonderdacht Morgens en ruim honderdachtëndertig Roeden Lands begroot. Bij eene optelling, nu bijkans eene halve Eeuw geleeden te werk gefteld, kon het getal der Huizen, in het geheele Distrikt, nog geene honderdtwintig haalen. — Het Dorp *Zuiderwoude*, nagenoeg drie vierëndeel uur gaans ten Zuiden van de Stad *Monnikendam* gelegen, is een der oudſte bewoonde Plaatzen in deezen oord van *Holland*. Reeds in den Jaare 1340 wordt het, in die hoedanigheid, in een Handvest der genoemde Stad vermeld. *Zuthardeshage* zou, volgens de meening van zommige Oudheidkundigen, daar van de aloude benaaming geweest zijn. Anderen, evenwel, verſtaan daar door een ander Dorp. Niet lang naa het uitbreeken der Spaanſche Beroerten, hier te Lande, viel *Zuiderwoude* in de magt der vijanden. Merkelijken bloei en welvaart moet het, in en omtrent het Jaar 1624, genooten hebben, vermits eenigen van deszelfs bewooners vermeld worden onder de deelgenooten der kostbaare onderneeminge, het bedijken en droogmaaken van het *Broeker* en het *Buikſloter* Meir. Merkelijke ſchade leedt dit Dorp, door een zwaaren brand, in den Jaare 1712. Twee jaaren daar naa ſtortte een gedeelte van het Muurwerk en van het Dak der Kerke in. Sedert heeft men het Gebouw wederom herſteld, uitgezonderd aan de Zuid-

zijde van den Toren, alwaar men nog eenige overblijfzels van Brokken en Standers van den Ouden Kerkmuur ziet. De Toren, zijnde een vierkant Gebouw, tot eene aanmerkelijke hoogte opgetrokken, pronkt, van boven, met een fraaien Lantaarn, met een Spits en Appel gedekt. Eerst was *Zuiderwoude*, in het Kerkelijke, met *Broek*, vervolgens met *Uitdam*, vereenigd. Thans worden de Hervormden, zints bijkans honderdënvijftig jaaren, door een eigen afzonderlijken Leeraar bedient. Verre de meeste Ingezeetenen geneeren zich met den Landbouw, in welken zij, door den omliggenden vrugtbaaren oord, een goed beſtaan vinden. Geduurende de voorgaande Eeuw, en zelf nog laater, terwijl de Scheepvaart deezer Landen bloeide, woonden hier, om de nabijheid van *Amſterdam*, en om de minder kostbaare leevenswijze hier dan elders, veele Zeevaarende lieden, welke, terwijl zij zich aan Land onthielden, tot den bloei en welvaart der Plaatze niet weinig bijdroegen. Zelf hadden verſcheiden Schippers op *Suriname* alhier hunne vaste wooning. Wij hebben reden om te denken, dat de eerstgenoemden voor het grootſte gedeelte, de laatſten geheel zijn verdweenen.

Zie CLAAS BRUIN, *Noord-Hollandſche Arkadia*, en aldaar de *Aantekeningen van* G. SCHOEMAKER; *Tegenwoordige Staat van Holland.*

ZUIDERZEE; zie ZEE (ZUIDER-).

ZUIDEWIND, (HENDRIK VAN ENS, *gezegd*) een dapper, doch woest Krijgsman, in den aanvang der Zestiende Eeuwe, die in rooven en plonderen zijn hoofdvermaak ſtelde, en zijn onderhoud zogt. Hij was Maarſchalk van *Gelder*, onder de Regeering van KAREL VAN EGMONT, den achtſten van dien naam en laatſten van zijnen Stam, welke als Hertog het bewind over dat Gewest voerde. Als Kastelein hieldt hij, met eenige kloekhartige Gelderſche beſoldelingen, zijn verblijf op het Kasteel *Pouderoijen*, gelegen in de *Bommelerwaart*, aan de

de Rivier *de Maas*, tegenover het Hollandſche Dorp *Opandel*, in het Land van *Heusden*. Hertog KAREL, met *Brabant* en *Holland* in Oorlog zijnde geraakt, verſterkte ZUIDEWIND het Kaſteel, onder andere en voornaamlijk, door het vermeerderen der Bezettinge. Van deeze zondt hij, van tijd tot tijd, manſchap uit, die de twee bovengenoemde Diſtrikten deerlijk uitplonderde en verwoeste, of de opgezetenen onder zwaare brandſchattingen ſtelde. De maare hier van, wijd en zijd verſpreid, deedt, van alle kanten, tot ZUIDEWIND zamenvloeien eene groote menigte berooide of plonderzuchtige benden, welken niets meer welkom was dan eene gelegenheid, om, onder ſchijn van oorlogvoeren, de roofzieke klauwen te ſlaan in den eigendom des weereloozen Landmans, en in gewelddaadig verkreegen buit voedzel voor den wellust te zoeken. ZUIDEWIND, maakte zich hier door alierwege gehaat en gevreesd; zijn naam jaagde eenen killen ſchrik aan. Het Slot *Bouderoijen* wierdt met den naam van *Duivelsnest* gebrandmerkt. Om zijnen verwoestingen paal en perk te ſtellen, beſloot JAN VAN EGMONT, Stadhouder over *Holland*, in den Jaare 1507, op kosten van *Holland* en van de Stad *'s Hertogenbosch*, het Kaſteel te belegeren. Ongelukkig ſlaagde deeze onderneeming. Na menigvuldig en hevig ſtormloopen, en op de aannadering van den Gelderſchen Hertog met eenige verſterking, vondt JAN VAN EGMONT zich genoodzaakt, het beleg op te breeken, met agterlaating van zijn meeste Geſchut en Legertuin. De Hertog van *Gelder*, kennende de geaartheid van zijnen Maarſchalk, verbondt hem nog vaster aan zijnen dienst, door een aanmerkelijk gedeelte des Buits aan hem af te ſtaan. Van nieuws verſterkte nu ZUIDEWIND zijn Slot, deedt de zieken en gekwetsten elders heenen vervoeren, ſtelde nieuwe manſchap in derzelver plaats, en voorzag zich van gepasten voorraad van krijgs- en mondbehoeften. Naar gewoonte, en zelf met toeneemende woede ſloeg nu de Maarſchalk aan het rooven, plonderen en brandſchatten. Zelf ſpaarde hij niet de reizende Kooplieden, dezelven, zonder aanzien van landaart, van vriend of vijand, aanhoudende, en niet dan tegen betaaling van een drukkend losgeld, in vrijheid ſtellende.

Hoog tijd wierdt het, onder dit alles, der roofzucht en toeneemende Onveiligheid paal en perk te ſtellen. Geringe magt, dit was bij de ervarenisſe des Jaars 1507 gebleeken, was, ter bereikinge van dat oogmerk, niet toereikende. De magt van het Keizerrijk moest daar toe worden te werk geſteld. Keizer MAXIMILIAAN nam die taak op zich. In den Jaare 1508 last hebbende gegeeven aan den Graave RUDOLF VAN ANHALT om het plonder- en roofnest *Ponderoſjen* uit te rooien, verzamelde deeze daar toe eene ſterke magt te *'s Hertogenbosch*; dezelve beſtondt uit duizend Paerden, en twaalf Vaandelen Voetknegten. Vol moed trok deeze magt op tegen de gedreigde Veſting. Aan de dapperheid, met welke de Keizerlijke benden den aanval op het Slot begonnen en voortzetteden, was de tegenſtand evenredig, met welken ZUIDEWIND haar te keer ging. In zijn hart overtuigd, dat voor hem zo min als voor zijne Gelderſche Krijgsknegten en verdere helpers, weinige gunst of genade was te vinden, indien zij in 's vijands handen vielen, ſtelde hij ter verdeedigínge alles te werk, wat kunst, dapperheid, woede en zucht tot lijfsbehoudenisſe konden uitdenken. Weldraast, egter, ondervondt hij, dat hij nu niet, gelijk in het voorgaande jaar, met de magt van een klein Gewest en van eene enkele ſtad, maar met de magt van het Keizerrijk, te doen had. Onder ander Wapentuig en middelen van beſchadiginge, voerde de *Anhaltſche* Vorst tegen *Ponderoſjen* aan, nevens eenige Steenſtukken, twaalf groote en zwaare ſtukken Geſchut, ter aanduidinge van 't geen dezelve konden uitvoeren, die *Twaalf Apoſtelen* geheeten. Veſtingwerken, Torens, Muuren en Daken wierden hier mede zo hevig en geweldig beſchooten en gebeukt, dat, binnen weinige dagen zints de opening der belegeringe, de deerlijkſte verwoeſtingen in het Slot wierden aangerigt; zo dat Daken en Zolders, met een ſchrikwekkend geweld, inſtorten en nederploften. De meeste ſchade geſchiedde aan den Waalkant, alwaar het Kaſteel op zijn zwakst was, en ZUIDEWIND, daarenboven, de minſte middelen ter verdeedinge te werk ſtelde; meenende hij, aan die zijde, genoegzaame veiligheid te vinden in de ligging der Veſtinge, welke aldaar zeer be-

bezwaarlijk, en niet dan langs eenen zeer naauwen doortogt, konde genaderd worden. Onder dit alles ontzonk onzen Maarſchalk de moed niet. Als een ſtere Leeuw, die tot woede wordt gezard, beet hij, met felle neepen, aan alle kanten van zich af. Hachelijk ſtondt de kans, wie winnen, wie verliezen zoude. Zelf heide de ſchaal, zomtijds, zo ſterk over ten nadeele der belegeraaren, dat men, zo niet op den aftogt te denken, immers aan eene gewenschte uitkomst begon te twijffelen. De dood des Slotbewaarders maakte een einde aan die onzekerheid. Een welgemikte kogel, uit het Leger der belegeraars geſchooten, trok zo fiks eenig wankelend Muurwerk, dat het, nevens een zwaaren Balk, ter aarde ploſte. Die val wierp ZUIDEWIND op den grond, en begroef hem, zwaar gekwetst, onder de puinhoopen; zo dat 'er kort daar naa de dood op volgde. Aldus van hoofd en aanvoerder beroofd ontzonk den beſetteelingen de moed, en beving hen wel haast eene zo groote flaauwhartigheid, dat zij, het vlugten onmogelijk vindende, tot de Overgave beſlooten. Gelijk in dit voorval, zo beſliste ook menigmaalen, vóór en naa dien tijd, het leeven of de dood van een éénig man, het lot van duizenden ſterveelingen.

Zie SLICHTENHORST, *Geldersche Geſchiedenissen*.

ZUIDOREST, een ſtreek Lands in Bataafſch *Brabant*, in het, eertijds, genoemde, Markgraaffchap van *Bergen op den Zoom*. Zij neemt haaren aanvang omtrent een half uur gaans ten Zuiden van de Stad *Bergen op den Zoom*, en breidt zich uit, anderhalf uur gaans ten Oosten na de Heide van *Huibergen*, en even zo verre Westwaarts tot aan de *Schelde*. Men ontmoet geen Dorp in deeze Landſtreeke, doch maakt dezelve, egter, een afzonderlijk Regtsgebied uit, 't welk, tot nog toe, zijnen afzonderlijken Regtbank plagt te hebben, beſtaande uit vijf Schepens en twee Gemeensmannen. De Drosſaard van *Woensw* bekleedde hier den post van Schout, en

en de Sekretaris van *Halsteren* ook alhier deezen zelfden post. In de jaarlijksche Verpondingen plagt *Zuidgeest* drie-honderdzeventig guldens te draagen.

Zie *Tegenwoordige Staat van Staats-Brabant.*

ZUID-HOLLAND, een gedeelte der Provincie van *Holland*, wordt, door veelen, verward, als van ééne beteekenisse, met de benaaming *Zuider-Kwartier*, zijnde deeze benaaming van veel uitgestrekter bedeeling. Volgens de hedendaagsche manier van verdeelinge, en in den zin, welken de betiteling *Zuider-Kwartier*, tegenwoordig, bij de naauwkeurigste Schrijvers nog heeft, geeft dezelve te kennen het geheele gedeelte der Provincie *Holland*, 't welk ten Zuiden van het Y ligt, gerekend van dien Stroom tot aan de grenzen van *Brabant* en de Watersen, welke lest van de Provincie *Zeeland* scheiden. Veel enger beperkt is de beteekenis van de benaaminge *Zuid-Holland*, als zijnde slegts een gedeelte van het gemelde Distrikt. *Zuid-Holland*, naamelijk, in den eigenlijken zin genomen, beduidt die Landstreek, waar in het oorspronklijk *Zuid-Hollandsch* Recht van alle oude tijden in gebruik was; en in het bijzonder de Ambagten, onder het Rechtsgebied van den Hove en Hooge Vierschaar van *Zuid-Holland*; met de Hooge Heerlijkheden hieromstreeks, welke dit Recht volgen, maar aan de Hooge Vierschaar niet onderworpen en Baljuwschappen op zich zelve zijn. Volgens deeze bepaaling grenst *Zuid-Holland* ten Noorden met den *Krimpenerwaard* aan den *Tsel*, langs een gedeelte van *Schieland*, het Land van *Ter Goude* en het Land van *Woerden* tot aan de *Vlist*, een Water, het welk omtrent *Haastrecht* met den *Tsel* en bij de Stad *Schoonhoven* met de *Lek* gemeenschap heeft. Dit Water de *Vlist* scheidt den *Krimpenerwaard* en *Zuid-Holland* ten Oosten van het Land van *Tselstein* en een gedeelte der Provincie van *Utrecht*. De verdere strekking ten Oosten tusschen de Rivieren de *Lek* en de *Merwe* gaat in de Baronnij van

Lie-

Liesveld mede langs de Provincie van *Utrecht* en met den *Alblasserwaard* langs de Landen van *Vianen* en van *Arkel*. Ten Zuiden van de *Merwe* wordt het door het Ambagt van *Werkendam* en de Landen van *Dussen* afgescheiden van het Land van *Altena*. Ook ligt het hier met de gebrokene Landen van den Grooten *Zuidhollandschen Waard* en het Eiland *Dordrecht* aan den *Biesbosch*, en heeft over denzelven nog de Zuidhollandsche Dorpen in de *Langestraat*, met welke het ten Westen paalt aan Staats *Brabant*. Aan het Eiland van *Dordrecht* maakt de *'sGraavendeelsche Kil*, die uit het *Hollandsch Diep* na de *Merwe* bevaaren wordt, de Grenscheiding ten Westen tusschen *Zuidholland* en het Land van *Strijen*. Meer Noordwaarts strekt zich het Rechtsgebied nog meer Westelijk uit met den *Zwijndrechtschen Waard*, den *Riederwaard* en de Ambagten van *Barendrecht*, *Karnisse* en *Tiselmonde* tot aan het Rechtsgebied van den Lande van *Putten*. Het overig gedeelte in het Westen van *Zuidholland*, ten Noorde de *Merwe* in den *Krimpenerwaard*, wordt van het Baljuwschap van *Schieland* door den *Yssel*, afgescheiden.

Men wil dat *Zuidholland* alle de andere Landstreeken der Provincie in Oudheid overtreft, en dat het Gebied der eerste Graaven van *Holland* zich niet verder dan tot deeze Landstreek heeft uitgestrekt; en dewijl de Hooge Vierschaar van *Zuidholland* mede den naam van *het Hof* heeft, wil men hier uit afleiden dat deeze Rechtbank wel eer het Gerechtshof van het eerste *Holland* zou geweest zijn.

De reden waarom deeze Landstreek bijzonderlijk *Zuidholland* geheeten wordt is uit de gelegenheid derzelve ligtelijk af te neemen: maar wanneer deeze Naam met onderscheid, ten aanzien van het Baljuwschap, is in gebruik geraakt, hebben wij niet kunnen ontdekken. In een Verdrag van den jaare 1203, leest men volgens OUDENHOVEN, de volgende woorden: *Opidum de Dordrecht & terra ab utraque parte aquæ Dordrechtse weerde, Hardingse weerde, Dussene, & tota terra Steyene, quæ Zuidhollandt nominatur usque ad terram Ducis.* Dat is: „ De Stad Dord„ recht en het Land aan beide zijde van het Water den

„ Dort-

„ Dortſchen Waard, Hardingswaarde, Dusſene en het Land „ van Strijene, het welk Zuidholland genoemd wordt, tot „ aan het Land van den Hertoge." Hier uit bepaalt hij wat men oudtijds gewoon was voor *Zuidholland* te rekenen; en aldus zou niet duister blijken dat men toen gewoon was het zelve wel eer in meer uitgeſtrektheid dan het tegenwoordige Baljuwſchap te begrijpen; zelfs zonder eenige betrekking tot het Zuiderkwartier der Provincie van *Holland*. Ook teekent M. VAN HOUVE het Baljuwſchap van *Strijen* aan onder de Parochien en Dorpen, die gerekend worden onder den verdronken *Zuidhollandſchen Waard* te behooren. De Hoogleeraar BOXHORN bepaalt *Zuidholland* aldus: de Eilanden van *Dordrecht*, *Alblasſerdam*, *Klundert*, met de Landen van *Vianen*, *Gortinchem*, *Leerdam*, *Altena*, *Heusden*, *Geertruidenberg* en eenige omliggende Landſtreeken.

Zuidholland heeft altijd onmiddelijk geſtaan onder de Graven en Gravinnen van *Holland*, uitgezonderd dat Graaf DIRK DE VII, wanneer hij in den Oorlog tegen HENRIK DEN I, Hertog van *Brabant*, gevangen genomen was, genoodzaakt wierdt de Stad *Dordrecht* en een gedeelte van *Zuidholland* aan den Hertog af te ſtaan, het welk hij echter kort naderhand van *Brabant* ter leene ontving. In den zoen tuſſchen Hertog JAN VAN BEIEREN en Hertog JAN VAN BRABANT, benevens zijne Gemaalinne JAKOBA VAN BEIEREN, wierdt de Stad *Dordrecht* met het Baljuwſchap van *Zuidholland* afgeſtaan aan JAN VAN BEIEREN om het van JAKOBA ter leen te houden; doch naderhand kwamen *Dordrecht* en *Zuidholland* weder aan 's Lands Graven.

De geſteltenis des Lands in *Zuidholland* is niet overal eveneens. Men heeft 'er zo wel hooge als laage Landen, doch verre de meeste moeten door zwaare Dijken beſchermd worden tegen de Overſtroomingen der Rivieren de *Maase*, de *Merwe*, de *Lek*, en den *Yſel*, die verſcheiden maalen de voornaamſte deelen van dit Landſchap onder water gezet hebben. Hier ſtaat in 't algemeen kortelijk aan te teekenen de groote Watervloed op Sint ELIZABETHS nacht tuſſchen den achttienden en negentienden November van den Jaare 1421. Hier van wordt getuigt, dat 'er toen een zo vreeslijke Storm voor-

voorviel, als men nimmer beleefd hadt of als immer van gehoord was. Deeze deedt den Vloed zo hoog rijzen en de Wateren met zo veel geweld tegen de Dijken aanſlaan, dat zij 't zelve niet weêrſtaan konden. Veelen braken 'er door in andere deelen der Provincie van *Holland*, zo wel als in *Zeeland* en *Friesland*. Maar in *Zuidholland* was de Overſtrooming, die men zegt bij *Wieldrecht* gebeurd te zijn, zo groot, dat 'er tweeënzeventig Parochie-Kerken, met veele ſchoone Ridder-Hofſteden verdronken, menigte van menſchen het leeven liet of tot de uitterſte armoede verviel. De ongemeene Waterplas tuſſchen *Dordrecht* en *Geertruidenberg*, nu gemeenlijk de *Verdronken Zuidhollandſche Waard*, of de *Biesbosch* en het *Bergſche Veld* geheeten, kan een denkbeeld zo wel van de vreeslijken Watervloed als van de uitgeſtrektheid deezer overſtroomde Landen geeven. Dit ongeluk wordt, behalven aan den gemelden Storm, door zommigen wel toegeſchreeven aan de boosaardigheid van een Boer, die den Dijk bij *Wieldrecht* zou hebben doorgeſtoken; maar waarſchijnlijker is het gevoelen dat deeze Overſtrooming voornaamlijk veroorzaakt is door het verleenen van eene Handveſt van Hertog WILLEM VAN BEIEREN, waar bij, in den Jaare 1414, aan den Heere van *Zevenbergen*, toen Ambagtsheere van *Wieldrecht*, vergund wierdt zekeren Zijl en Watergang, dien men plagt geſlooten te houden, ten allen tijde te mogen openen. Anderen meenen dat de Doorbraak voorgevallen is aan den *Ouden Wiel*, een der voornaamſte Killen aan de *Merwe*, ten Westen van *Werkendam*, en waar uit de grootſte Killen, na den *Biesbosch* of het *Bergſche Veld* vloeien. Veelen deezer verdronkene Parochien en Ambagten kent men niet dan bij de namen, zonder te weeten waar zij gelegen hebben; anderen zijn, het zij in 't geheel of ten deele weder opgekomen en bedijkt, of liggen als Uiterwaarden en Eilanden aan den *Biesbosch*. De Schrijvers, die de Dorpen, welken in deezen Watervloed overſtroomd zijn, optellen, vinden 'er niet meer dan zeſënvijftig; maar men meent dat zommigen deezer verdronken Ambagten in twee of meer Parochien geſplitst geweest zijn, waar door het verhaal der Hollandſche Kronijk, die van tweeënzeventig Parochien meldt, kan worden bevestigd.

Zuid-

Zuid-Holland, in de bovengemelde hoedanigheid, als een gedeelte van het Zuider-Kwartier aangemerkt, was, al van vroege dagen, een Baljuwschap; misschien het oudste hier te Lande bekend; als zijnde 'er een Lijst der Baljuwen nog voorhanden, welke zo hoog als tot den Jaare 1230 opklimt. Vrij zeker zijn 'er reeds vóór dien tijd Baljuwen geweest, welker naamen niet tot ons zijn gekoomen. Volgens Handvest van Hertoge JAN VAN BEYEREN van den Jaare 1418, nader bekragtigd door dat van Keizer KAREL DEN V, van den Jaare 1533, moet de Vierschaar van *Zuid-Holland* altoos binnen *Dordrecht* gespannen worden. Dezelve bestondt, al van ouds, uit Baljuw, Welgeboorene Mannen of Maasmannen, Sekretaris, nevens eenen Raad en Algemeenen Rentmeester. De Baljuw voert den titel van *Baljuw van den Hove en Hooge Vierschaar van Zuidholland.*

Zie OUDENHOVEN, *Beschrijving van Zuidholland*; VAN BALEN, *Beschrijving van Dordrecht*; M. V. DE HOEVE, *Handvest-Kronijk.*

ZUIDHOLLANDSCHE-WAARD. Bij 't geen wij, aangaande dit verdronken gedeelte van *Zuid-Holland*, onder de voorgaande Afdeeling, gezegd hebben, zullen wij nog het volgende voegen, met de woorden van J. LE FRANCQ VAN BERKHEY.

„ Deeze Waard, dus schrijft hij, naast aan het Land van „ *Altena* liggende, heeft de *Merwede* van vooren, en de „ *Oude Maaze* van agteren; en strekt zich uit tot aan het „ Land van *Dordrecht*. Men telt, volgens de nieuwste na„ speuring, om ons met alle de bijzondere benaamingen niet „ op te houden, in dezelve, over de vier- à vijfenzeventig „ zo kleine als groote Eilandjes; waar van zommige door „ de schuuring der stroomen afneemen, anderen weder aan„ neemen, en ook wel eenigen, van een gescheurd zijnde, „ zich door den tijd als nieuwe Eilandjes vertoonen.

„ De

„ De gronden van alle deeze Eilandjes zijn week en vol-
„ komen moerig; zo dat de meesten niet wel te betreeden
„ zijn; de grootste hebben egter meer of min een vaster
„ grond, zo dat 'er op gegaan kan worden; dezelven gren-
„ zen aan de *Bakkers Kil*, die deeze Eilanden van het
„ Land van *Altena* afscheid. De overige zijn meest allen
„ met riet en waterwilligen bewassen, die met geheele wa-
„ terboschschaadjen tot schuilplaatzen voor eene menigte van
„ allerlei watergevogelte verstrekken; waar onder zelfs de
„ zeldzaamste soorten van ons Land zich bevinden. Hier
„ broeden allerlei slag van Eenden en Meeuwen, in zulk
„ eene menigte, dat men gantsche rietakkers en streeken met
„ eijeren vindt; waarom ook eenige dier Eilandjes, even als
„ het Eijerland bij *Texel*, hier den naam van *Eijer-Waard*
„ gekreegen hebben. En zo heeft ook de menigte van blee-
„ zen, die op deeze landjes en aan deeze killen wassen,
„ aan die allen den naam van *Biesbosch* gegeeven. Dus be-
„ vat deeze Waard onder dien gemeenen naam van *Bies-*
„ *bosch*, de droevige gehengenis van tweeënzeventig bloeien-
„ de Dorpen of Gehugten; die, in den Jaare 1421, op den
„ achttienden November, door het geweld der wateren ver-
„ nield, en waar van 'er meer dan twintig op deszelfs bo-
„ dem verdronken zijn; welken nu, of in den Vloed be-
„ graaven liggen, of onder een aantal van onbewoonde land-
„ jes op de felle waterstroomen dobberen."

Zie J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Natuurlijke Historie van Holland.*

ZUIDLAND, eene Heerlijkheid, of Ambagt, in het *Zeeuwsche* Eiland *Schouwen*, in het Zuidlijke gedeelte van hetzelve, volgens begrooting geschat, op vierëntwintighonderd drieënzeventig Gemeten, tweehonderdnegen Roeden en acht Voeten. De Stad *Zierikzee* is daar van eigenaares voor iets meer dan de helft, te weeten, twaalfhonderdachtënderdig Gemeten, tweehonderdnegenëntwintig Roeden en vier Voeten. Het overige behoort aan eenen anderen eigenaar. Het

zelfde ongeval, 't welk, elders, een aanzienlijk gedeelte deezes Eilands heeft getroffen, deedt ook *Zuidland*, ten aanzien van deszelfs uitgeſtrektheid en welvaart, merkelijke ſchade lijden. Vallen en Gronddraaken hebben aanmerkelijke deelen daar van afgeſcheurd: zo dat verſcheiden Dorpen deezes Ambagts, 't welk eertijds een der Zes Deelen van *Schouwen* uitmaakte, deels geheel verdweenen, deels buiten gedijkt zijn, en, van wegen hun blootliggen aan de golven, hun voorgaand aanzien bijkans geheel hebben verlooren. Onder de weggeſpoelde Dorpen telde men *Zuidkerk*, welks bewoonerſ, om niet onder de golven begraaven te worden, zich genoodzaakt vonden, hunne wooningen dieper Landwaarts te verplaatzen; die, egter, ook eerlang het zelfde lot ondergaan hebben. Van *Oud-* en *Nieuw-Zuidkerk* is nu niets meer dan de naam overgebleeven.

Zie *Tegenwoordige Staat van Zeeland.*

ZUID-LINSCHOTEN. Bij hetgeen wij, op het Artikel LINSCHOTEN, in het Tweeëntwintigſte Deel onzes *Woordenboeks*, vermeld hebben, zullen wij nu nog dit naavolgende aanteekenen. *Zuid-* en *Noord-Linſchoten* is eene Heerlijkheid, benevens de Heerlijkheden *Heukendorp* en *de Waart*, of *Weert*, ook wel *Snellerwaart* geheeten, oorſpronklijk afkomſtig uit den Huize en de Patrimoniale Erfgoederen der Graaven van *Holland*. De wijze deezer herkomſte vinden wij aldus verhaald. Vrouwe JAKOBA, Graavin van *Holland*, zich in zeer zorgelijke omſtandigheden bevindende, deedt, in den Jaare 1428, aan Heere JAN, Burggraave van *Montfoort*, haaren Raad en Kamerling, de toezegging, zo ras zij in het gerust bezit haarer Landen zou beveſtigd zijn, aan hem en aan zijne mannelijke naakomelingen, tot een verſtenvelijk Erfleen te zullen ſchenken, de Hooge en Lage Heerlijkheden, met het Dijkgraafſchap van de drie Buurtſchappen *Linſchoten*, *Heukendorp* en *de Waart*, met alle regt, te Water en te lande. Hertog PHILIBS VAN BOURGONDIE bekragtigde naderhand deeze gifte, bij een tweeden Verlijbrief,

waar

waar in hij alle de voorgaande regten bevestigde, de Ingezeetenen ontfloeg van den Eed, hem gedaan, met bevel om dien aan bovengemelden Burggraave te doen, met nadere bijvoeging, „ dat hij die voornoemde Heerlijkheden niet zal „ affcheiden van de Landen van *Woerden*; dat hij aan de „ Sluizen en Watergangen, welke het Waterschap van *Woer-* „ *den* aldaar heeft, geen bezwaar zal toebrengen; dat hij „ ook geene Sloten zal mogen maaken; en dat hij het zal „ bezitten tot een recht versterffelijk mannelijk Leen." In den Jaare 1505, op den *derden* November, maakte de Graaf van *Holland*, ten verzoeke van den Ridder en Kamerling, den Heere Burggraave van *Montfoort*, eene verdere uitbreiding deezer gifte, verklaarende „ dat de Hooge Heerlijkhe- „ den en Dijkgraafschappen van *Heekendorp*, *Linschoten* en „ *de Waard*, zouden zijn en weezen een goed Leen, en „ onverstersfijk gemaakt, en dat het overzulks zo wel op de „ Vrouwen als op de Mannen zoude overgaan." Als zodanig en aldus bevonregt, zijn de bovengemelde Heerlijkheden gebleeven in het Geslagt VAN MONTFOORT, tot in den Jaare 1594, wanneer daar mede wierdt verlijd JENNE VAN MERODE, als Erfgenaame van wijlen haare Moeder PHILIPPOTE VAN MONTFOORT. Gemelden tijd, te weeten tot in den Jaare 1661, bleeven de heerlijke Goederen in het Geslagt van MERODE, om verwolgens over te gaan op den vermaarden Hollandschen Raadpensionaris JOAN DE WITT; welke, volgens vrijwillig Decreet van den Hoogen Raad, van den achtentwintigsten October des boven gemelden jaars, daar toe wierdt geregtigd. Ruim zestig jaaren, te weeten, tot in den Jaare 1723, bleef *Linschoten* met de andere Heerlijkheden in het Geslagt des gemaakten Staatsmans. Op den twaalfden October dien jaars wierdt daar mede verlijd JAN HENDRIK STRIK VAN LINSCHOTEN, als een aanzienlijk Sticht'sch Geslagt, en aldus gebijnaamd naar eene Heerlijkheid van dien naam, welke hij, aan de Hollandsche belaandende, in de Provincie van *Utrecht* bezat. Zedert hegte hij de beide Heerlijkheden aan elkander. 's-Mans naakomelingen zijn, nog heden ten dage, in het bezit dier Heerlijkheid, en voeren den zelfden naam. STRIK VAN LINSCHOTEN VAN LOENDERSLOOT,

gelijk hij de hand heeft gehad in het bewerken der mislukte Omwenteling van den Jaare 1787, en daarom een voorwerp wierdt der vervolgingen van de toen zegepraalende partij, dus heeft hij ook deel verworven aan het openbaar bewind van zaaken, naa den tot nog toe beter gelukten ommekeer van zaaken, bewerkt door den altoos gedenkwaardigen inval van de Troepen der Fransche Republiek, in de maand Januarij des thans loopenden Jaars 1795.

Zie HOOGSTRATEN, *Groot Algemeen Woordenboek.*

ZUIDMEER, bij verkorting, door de Opgezetenen, *Zumeer*, en ook, bij zommigen, *Zuameer* genoemd, in plaats van *Zuderameer*, is een Dorp, in *Friesland*, in het Kwartier van *Oostergo*, in de Grietenij van *Tietjerksteradeel*, in de Aardrijkskundige bepaaling en burgerlijke verdeeling, welke, volgens de nu verouderde orde van zaaken, tot heden toe, heeft plaats gehad. Onder de Veertien Dorpen deezes Distrikts bekleedde het de twaalfde plaats, in den rang van Stemminge. Het Plaatsje ontleent zijnen naam van deszelfs gelegenheid in het Zuiden van een Meirtje, dat met een ander, naamelijk het *Bergummer Meir* zijnde vereenigd, doorgaans *Zumeerder Meir* genoemd wordt, doch wiens eigenlijke benaaming *Zuidermeir* is. In de nabuurschap van *Zuidmeer* liggen veele schoone Bouwlanden, doch ook, ginds en elders, laage Landen, waar uit men, weleer, Turf heeft gegraaven. Hoewel het getal der Huizen zeer gering is, kunnende bezwaarlijk den naam van *Dorp*, maar met meer regt dien van *Buurt* draagen, staat 'er, nogthans, eene Gereformeerde Kerk, in welke, in gemeenschap met twee nabuurige Dorpen, te weeten, *Garijp* en *Eernewoude*, door eenen zelfden Leeraar, van tijd tot tijd, de predikdienst verrigt wordt. Intusschen heeft *Zuidmeer* nog al eenige uitgestrektheid, van wegen verscheiden kleine Buurtjes, daar onder behoorende. Van hier, dat het Dorp, toen nog een uitsluitend Stemregt, in de Provincie *Friesland*, goldt, in

de

de algemeene zaaken der Grietenij, naar het getal van zo veele Stemdraagende Plaatzen, Boerderijen of Hornlegers, vijfëndertig Stemmen plagt uit te brengen. — Eene bijzonderheid, dit Dorp betreffende, verdient hier onze vermelding. In de nabuurschap van *Zuidmeer* ligt een open veld, het *Zumeerder Heiqveld* genaamd. Op deeze Vlakte lag, in den Jaare 1672, het Leger van den Staat verschanst, onder het Opperbevel van den Luitënant-Generaal Jonkheere HANS WILLEM VAN AYLVA. Nog heden ten dage ziet men, van de opgeworpene verschanzingen, eenige overblijfzels. Ter dangedagtenisse wordt de plek gronds, tot op den huidigen dag, bij de Opgezetenen, met den naam van *het Leger* bestempeld.

Zie *Tegenwoordige Staat van Friesland*.

ZUID-POLDER, (*De*) is een afzonderlijk Dijkgraafschap, in het gedeelte van *Westerland*, *Zeevangk* genaamd. *De Zuid-Polder* strekt zich uit, ten Zuiden van de Stad *Edam*, langs de Zuiderzee aan de eene, en langs de *Purmer* aan de andere zijde, tot aan of in het Regtsgebied van *Katwoude*. Behalven een gedeelte van de Stad *Edam*, zijn daar in gelegen *Volen-* of *Volendam*, en een gedeelte van het straks genoemde *Katwoude*. De uitgebreidheid van deezen Polder vinden wij begroot op elfhonderd Deimpten, uitmakende, volgens de alomme meer bekende Landmaat, zevenhonderddrieëndertig Morgens Lands. Van geringe waarde, zo voor de eigenaars als voor het Gemeene Land, is *de Zuid-Polder*. Want, behalven dat de Landerijen, daar in gelegen, doorgaans en over het algemeen genomen zeer slegt zijn en weinig vrugts geeven, zijn ze, daarenboven, belast met het onderhoud van een zwaaren Dijk, welke zich, ter lengte van wel achttëntwintighonderd Roeden, langs de Zuiderzee uitstrekt. Van hier dat de Landeigenaars, onmagtig om tot alle de noodige kosten hun aandeel te kunnen opbrengen, al voor lang, van 's Lands Staaten, verlof hebben verworven, om, in dagelijksche tijden, van de gewoone Verponding,

die tot onderhoud van den Zeedijk wordt geheven, ontslagen te zijn. Het bewind over de *Zuid-Polder* staat aan drie Poldermeesters, welken een Sekretaris is toegevoegd; deeze is een der Sekretarissen van de Stad *Edam*.

Zie *Tegenwoordige Staat van Holland*, Deel VIII.

ZUID-POLSBROEK; zie POLSBROEK, Deel XXIV, bladzijde 34, van ons *Woordenboek*.

ZUID-SCHALKWYK, met *Nieuwerkerk* en *Vijf-Huizen*, eene Ambagtsheerlijkheid, in het gedeelte des Zuider-Kwartiers van de Provincie *Holland*, *Kennemerland* geheeten; door het *Spieringsmeir*, thans, zints deszelfs verdere uitbreiding, een gedeelte van het Haarlemmer-Meir uitmaakende, wordt de Ambagtsheerlijkheid van een gescheiden. *Zuid-Schalkwijk*, met *Vijf-Huizen*, ligt ten Westen van het laatstgenoemde Meir, dicht bij het *Spaarne*. Ruim anderhalve Eeuw geleden, toen het Haarlemmer-Meir ongelijk kleiner plek gronds bedekte, dan tegenwoordig, stonden, voor *Zuid-Schalkwijk* en *Vijf-Huizen*, driehonderdzevenenvijftig Morgens en driehonderdeenenveertig Roeden Lands, in de Lijst der Verpondingen, aangeteekend. Op verre na niet zo groot is thans die uitgestrektheid; door herhaalde Afspoelingen is een goed gedeelte Lands onder het water van meer gemelde Haarlemmer-Meir begraaven; hoewel het tevens waarheid is, dat *Nieuwerkerk*, door die zelfde oorzaak, ongelijk veel meer goed Lands heeft verlooren. Intusschen, misschien door de verbetering der Landerijen, of ook wel door eene andere oorzaak, is het getal der Huizen, binnen het gedeelte der Ambagtsheerlijkheid, tot *Zuid-Schalkwijk* en *Vijf-Huizen* behoorende, in weerwil der Afspoelingen, gedurende de laatste honderd jaaren, te weeten, van het Jaar 1632 tot in den Jaare 1732, toegenomen, en van zeventien tot vijfentwintig aangegroeid. - Langen tijd

was

was deeze Ambagtsheerlijkheid een eigendom van het Geslagt van PAUW, in 't welk dezelve, in den Jaare 1638, gekoomen was door aankoop van den Raadpensionaris ADRIAAN PAUW. De Ambagtsheer stelt 'er Schout, Sekretaris en Schepenen aan, drie te *Nieuwerkerk*, en even zo veele te *Zuid-Schalkwijk* en *Vijf-Huizen*.

Zie *Tegenwoordige Staat van Holland*.

ZUIDSCHARWOUDE, ook wel *Zuidscherwoude*, *Zuidscharwou*, en van ouds *Zuidscharwout St. Pieters-Karspel* genaamd, is eene Ambagtsheerlijkheid en Dorp, in het gedeelte van het Noorder-Kwartier van *Holland*, het Baljuwschap van de *Nieuwburgen* genaamd. Ten Oosten paalt zij aan de *Heeren-Huigenwaart*, en ten Westen aan *Koedijk*. Volgens opgave in de Quohieren der Verpondingen bevat de Ambagtsheerlijkheid, in haaren omvang, vierhonderdachtenzeventig Morgens en zeshonderdeenendertig Roeden Lands. Volgens optelling der Huizen, in de Jaaren 1632 en 1732 geschied, was derzelver getal, zints het eerste tot in het laatstgenoemde jaar, drieëndertig, dat wil zeggen, van honderdachtenzestig tot honderdvijfendertig, verminderd. — Het Dorp *Zuidscharwoude*, 't welk, even als verre de meeste Dorpen, in deezen oord van *Holland*, de gedaante van eene lange streek Huizen heeft, beslaat, in die uitgestrektheid, ongeveer driehonderdvijftig Roeden gronds. Het legt iets minder dan twee uuren gaans van de Stad *Alkmaar*, in het Noorden een weinig Oostwaarts. De Kerk der Plaatze draagt overtuigende bewijzen van de Oudheid des Dorps; zij wordt, bij deezer zaaken kundigen, voor een pronkstuk van Aloudheid aangezien. De menigte van Tuf- of Dolfsteen, welke men aan het gewijde Gestigt ziet, kan, onder andere, ten bewijze van haare hoogen Ouderdom verstrekken. Een verder bewijs daar van ontmoet men aan de Zuidering van het Koor, welke een zeer uitwerwetsch aanzien heeft, en, in den smaak der vroegere Beeuwen, maar in onze oogen zeer vreemd is beschilderd. De Toren heeft de gedaante van een fraaien

Spits. In gemeenschap met de Hervormde Gemeente van het nabuurig *Broek op Langendijk*, wordt die van deeze Plaatze, zedert het Jaar 1591, door een zelfden Leeraar bedient. Men heeft 'er een Regthuis; het is een Gebouw, in den hedendaagschen smaak, in den Jaare 1736 getimmerd. In den Jaare 1730 wierdt de Ambagtsheerlijkheid, voor negentienduizend en honderd Guldens, verkogt. De Ambagtsheer stelt 'er Schout en Sekretaris aan. De Schepens zijn zeven in getal. Deeze, die alle Jaaren, te weeten, op Pinxter afgaan, noemen vier personen uit de rijkſten en vroedſten der Dorpelingen; nevens den Schout verkiezen deeze zeven nieuwe Schepens. De Schepens alleen behandelen de Dorpszaaken, onder den naam van *Regenten*, en de Regtszaaken nevens den Schout. Als eene bijzonderheid, aan de Dorpen niet zeer gemeen, teekenen wij aan, dat, in gewigtige zaaken en voorvallen, de Praſident-Schepen het Kollegie van Schepenen te zamen roept, met last aan ieder hunner, om geſtelkt en vergezeld van twee kundige en eerlijke Mannen, ten Raadhuize te verſchijnen. Dit Kollegie bekleedt alzo de plaats der Vroedſchap in de Steden.

Zie KLAAS BRUIN, *Noordhollandſche Arkadia; Tegenwoordige Staat van Holland.*

ZUID-SCHERMER, ook wel *Groot-Schermer* genoemd, is eene Ambagtsheerlijkheid, nevens een Dorp van den zelfden naam, in het Noordlijk gedeelte der Provincie van *Holland*, meer bepaaldlijk in het *Baljuwſchap van de Nieuwburgen*. Ten Oosten paalt het Distrikt aan de meer bekende Streek *de Beemſter*, en ten Zuiden aan de Bannen van *de Rijp* en *Graft*. Voor de Ambagtsheerlijkheid *Zuid-Schermer* vinden wij, in de Quohieren of Lijst van Verpondingen, vierhonderdeenenzwintig Morgens en vijfhonderdelf Roeden Lands aangeteekend. Zeer aanmerkelijk is, van tijd tot tijd, de bloei en welvaart deezes Distrikts agteruit gegaan. Dit al-

thans

thans schijnen wij, uit het telkens verminderd getal der Huizen, niet t'onregt te mogen besluiten. Zo telde men 'er, in den Jaare 1632, niet minder dan tweehonderdvijfënvijftig; terwijl 'er, honderd jaaren laater, slegts honderdnegenënvijftig stonden; welk getal, zedert, binnen het tijdverloop van zeventien jaaren, eene vermindering van vijfëntwintig hadt ondergaan. Want, in den Jaare 1749, wierden niet meer dan honderdvierëndertig Huizen in de Lijst der Verpondingen gebragt. — Het Dorp, van den zelfden naam als de Ambagtsheerlijkheid, wiens Huizen mede onder het laatstgenoemde getal van Huizen behooren, ligt, hemelsbreedte, ongeveer anderhalf uur gaans in het Oost-Zuid-Oosten van de Stad *Alkmaar*. Met eene enkele streek in de lengte gebouwd, beslaat het eene uitgestrektheid van wel vierhonderdzeventig Roeden. Intusschen dient hier aangemerkt te worden, dat, hoewel 'er geene zeer kennelijke scheiding zij, een gedeelte, nogthans, van deeze streek tot den Ban van het nabuurig *Noord-Schermer* behoort, met welken naam het ook benoemd wordt. *Zuid-Schermer* is een der oudste Dorpen in deezen oord van *Holland*. De Kerk der Hervormden is vrij aanzienlijk, pronkende met een tamelijk hoogen Toren. De Leeraar, welke hier den predikdienst verrigt, heeft zijne vaste wooning in de Buurt *Driehuizen*, alwaar men insgelijks eene Gereformeerde Kerk heeft, die door den zelfden Leeraar wordt bepredikt. Eindelijk merken wij hier nog aan, dat de Ambagtsheerlijkheid van *Zuid-* of *Groot-Schermer* in eigendom behoort aan de Regenten der Plaatze; door koop wierden zij daar van eigenaars, in den Jaare 1730, voor eene somme van achtduizend Guldens.

Zie *Noord-Hollandsch Arkadia*.

ZUID-SCHERWOUDE; zie ZUID-SCHARWOUDE.

ZUIDVLIET, ook wel, in 't algemeen, het *Diep* geheeten, is een Water in de Provincie *Zeeland*, 't welk het Eiland *Wolfaartsdijk* van *Noordbeveland* scheidt. Even als het *Schengen*, is het een tak van de Rivier *de Schelde*. Ook door de *Zuidvliet* trekt een zeer sterke Stroom, bij Ebbe en Vloed, aanleiding geevende tot veelvuldige Grondbraaken, door welke aan het Eiland *Wolfaartsdijk*, van tijd tot tijd, zeer veele schade wordt toegebragt. Al van oude tijden schijnt die plaag, in deezen oord, haare verwoestingen te hebben aangerigt, hoewel niet met die woede, welke men, in het schroomlijk verschiet, daar van hadt vooruitgezien. Uit het volgende rijmpje mogen wij 't een en ander besluiten:

„ Zuytvliet en de Schengen
„ Loopen beide om strengen,
„ Hebben haar vermeeten,
„ Willem Wolfaartsdyk nog opeeten."

Zie REYGERSBERG, *Kronijk van Zeeland*; SMALLEGANGE, enz.

ZUIDVOORN, anders het *Land van Voorn over Flakkee*, of ook wel, en meer algemeen, enkelvoudig, *Over-Flakkee* genoemd, is een Eiland, in de nabijheid van *Zeeland* gelegen, en 't welk door sommigen als tot die Provincie behoorende, verkeerdelijk beschouwd wordt. *Zuidvoorn* wordt het genoemd, als behoorende gedeeltelijk tot het Land van *Voorn*, en zijnde in het Zuidlijk gedeelte daar van gelegen. Den naam van *Over-Flakkee* ontleent het van zijne ligging over of aan geene zijde der Rivier *Flakkee*, ten opzigte, naamlijk, van de geenen, welke het Eiland 't eerst met dien naam benoemd hebben. *Zuidvoorn* behoort slegts gedeeltelijk onder het Land van *Voorn*, zo als wij reeds, ter loops, hebben aangeduid; dit geldt inzonderheid omtrent het Westlijk en Zuidlijk gedeelte van het Eiland. Een groot deel der

der Polders, aan de Oostzijde gelegen, behoort onder het Land van *Putten*, gelijk ook het zeer aanzienlijk Dorp *Middelharnis*. Aanmerkelijk is het, dat de zeer gewigtige Ambagtsheerlijkheid van *Sommelsdijk*, hoewel op dit Eiland, en alzo op Hollandschen bodem, gelegen, onder de Oppermagt der Provincie van *Zeeland* staat. Men vindt op het Eiland *Zuidvoorn*, voor zo verre het een gedeelte van het *Land van Voorn* uitmaakt, de volgende Polders, Ambagtsheerlijkheden en Dorpen: *Dirksland*, *Melissand*, *Herkingen*, *Roxenisse*, *Ouwaard*, de *Oude en Nieuwe Kraaiers-Polder*, de Heerlijkheid van *Crisoord*, en in dezelve de Polders en Dorpen van *Oude* en *Nieuwe Tonge*, en eindelijk nog de Vrije of Halsheerlijkheid van *Klinkerland*. Misschien de vette in gantsch *Holland*, althans ongemeen vrugtbaar, zijn de Landerijen in deezen oord. Ten bewijze daar van behoeven wij ons alleenlijk te beroepen op de Tarwe, Garst en het Koolzaad, welke hier geplant worden, niet regt te rekenen onder de schoonste; die in eenig landschap vallen. Overvloed en pragt van Weede groeit ook alleen op een vetten, vrugtbaaren grond; ook van dit gewas levert de grond een goeden voorraad. Voorts hebbe men alleenlijk het oog te slaan op de groote, fraaie, volrijke Dorpen, die menigte van Steden, in andere Gewesten, doen beschaamd staan. Derzelver bewoonders zijn veelal welgestelde lieden; gelijk men 'er ook de zodanigen, ten platten Lande, onder den Boerenstand, geene geringe menigte aantreft. Der opmerkinge niet onwaardig is het, dat men, op dit Eiland, geen Opper-Dijkgraafschap, of vereenigde bediening van Dijken, kent, maar dat ieder Polder door zijne eigen of bijzondere Dijkgraaven en Gezworenen wordt bestuurd; als mede, dat ieder Polder zijne eigen Uitwatering, door Sluizen in de Zeedijken, heeft. Een nieuw bewijs van het vermogen deezes Eilands, als zijnde men elders, om den wille der bezuiniginge, genoodzaakt, tot een gemeenschaplijk bestuur de toevlugt te neemen.

Zie *Tegenwoordige Staat van Holland*, Deel VII.

ZUID-WADDINXVEEN; zie WADDINXVEEN.

ZUIDWAL, eene bekende Ree voor de Schepen, in *Texel*; doch die nooit uit verkiezing, en zelden anders dan uit hoodzaaklijkheid, wordt opgezogt. De grond daar van, namelijk, is zeer slijkagtig of slibberig. Wanneer dan de Schepen, gedurende den Winter, uit het *Nieuwdiep*, of van elders, voor den Ysgang de vlugt moeten nemen, of wanneer zij zonder Ankers binnen koomen, of anderzins dezelve hebben verloren, kunnen zij het veilig op den *Zuidwal* zetten, dewijl zij aldaar blijven vastleggen, zonder het gevaar van stooten op een harden grond. De reden der benaminge van *Zuidwal* moet gezogt worden in de gelegenheid, met betrekking tot de Texelsche Reede.

ZUIDWELLE, dus genaamd in tegenoverstelling van *Noordwelle*, was eertijds, gelijk het laatstgenoemde nog tegenwoordig is, een tamelijk welvaarend Dorp, in *Zeeland*, op het Eiland *Schouwen*. De geduchte vijand van de Provincie *Zeeland*, het Zeewater, heeft het, al voor een groot aantal jaaren, in zijnen onverzaadelijken hals verzwolgen, uitgezonderd een klein gedeelte daar van, namelijk het Kerkhof. Tusschen de Dorpen *Noordwelle* en *Serooskerke*; ligt die overgeblevene plek gronds een weinig ter zijden af, en kan daar uit de gelegenheid der aloude Plaatze, eenigermaate, worden opgemaakt. In weerwil van den ondergang des Dorps, is het Ambagt, egter, nog overgebleeven. De Schout en Schepenen van *Noordwelle*, zijn het tevens, in hunne hoedanigheid, van dit Distrikt.

ZUIDWYK, met *Wassenaar*, eene Ambagtsheerlijkheid, in *Rhijnland*, en met dezelve zo nauw verbonden, en als in elkander gevlogten, dat het Dorp *Wassenaar* in *Zuidwijk*, en wederom het Huis te *Zuidwijk* in de Heerlijkheid van *Wassenaar* gelegen is. Zie verder, ten aanzien van de uitgebreidheid van *Zuidwijk*, 't geen wij boven, op het Art. WASSENAAR, hebben aangeteekend.

Zuid-

ZUIDWYK, (*Het Huis te*) in het naastvoorgaande Artikel, ter loops vermeld, ſtaat aan den gewoonen Rijd- of Heerenweg, tuſſchen het Haagſche Schouw en het Dorp *Waſſenaar*. In overoude tijden, toen de Edelen des Lands, onderling, openbaaren oorlog voerden, diende het tot eene verſterkte Plaatze, of Kaſteel. Zijne tegenwoordige gedaante, behalven dat dezelve de hooge Oudheid des Geſtigts aankondigt, kan daar van ten bewijze dienen, hoewel het, in zijne oorſpronklijke gedaante, veel grooter geweest is, dan het thans zich vertoont. Het beſtaat, naamelijk, uit twee hooge en grove vierkante Torens, met leijen Kappen gedekt, uit het water oprijzende. JOHAN HENRIK, Graaf van *Waſſenaar*, Heer van *Obdam*, deedt, nu meer dan eene halve Eeuw geleeden, aan het Oude Slot onnoemelijke kosten, door het aanleggen van Tuinen, Plantaadjen, Vijvers, Gras- en Bloemperken, Grotwerken, en andere bijna Koninklijke Hoffieraaden.

ZUIDWYK, eene Hooge Heerlijkheid, hoewel van den zelfden naam, nogthans van de bovengemelde onderſcheiden, als zijnde gelegen bij *Boskoop*, insgelijks in *Rhijnland*. Haare uitgebreidheid vinden wij niet aangeweezen, even min als het getal der Huizen. Deeze ſtaan ginds en elders verſpreid, alzo men 'er geen Dorpbuurt, en ook geene Kerk vindt. Dit niettegenſtaande heeft de Heerlijkheid haaren eigen Baljuw, die door den Heer word aangeſteld.

* *
*